

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
DOKTORSKE AKADEMSKE STUDIJE
JEZIK I KNJIŽEVNOST

**MAKROLINGVISTIČKI ASPEKTI
OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM,
SRPSKOM I MAĐARSKOM JEZIKU**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentorka: Prof. dr Zrinjka Glovacki-Bernardi

Kandidatkinja: Katalin Ozer

Novi Sad, 2016. godine

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Katalin Ozer
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Zrinjka Glovacki Bernardi, red. profesor
Naslov rada: NR	<i>Makrolingvistički aspekti oslovljavanja u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku</i>
Jezik publikacije: JP	Srpski (latinica)
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP Vojvodina
Godina:	2016.

GO	
Izdavač:	autorski reprint
IZ	
Mesto i adresa:	Dr Zorana Đinđića 2, Novi Sad
MA	Filozofski fakultet, Odsek za germanistiku

Fizički opis rada:	(broj poglavlja: 5 + Rezime/Summary + Prilog/ stranica: 618 / referenci 123)
FO	
Naučna oblast:	Germanistika // nemačka filologija
NO	
Naučna disciplina:	Kontrastivna lingvistika / Sociolingvistika
ND	
Predmetna odrednica, ključne reči:	oslovljavanje, jezik starijih i jezik mlađih, sociolingvistika, kontrastiranje jezika
PO	
UDK	811.112.2'27:811.163.41'27:811.511.141'27(043.3)
Čuva se:	Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
ČU	
Važna napomena:	nema
VN	
Izvod:	
IZ	<p>Predmet ove disertacije je oslovljavanje u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku (mađarskom jeziku u vojvođanskoj sredini) u neposrednoj usmenoj komunikaciji, posmatran sa makrolingvističkog i mikrolingvističkog stanovišta na osnovu primera dobivenih metodom ankete i intervjua, kao i onih zabeleženih u spontanim verbalnim interakcijama izvornih govornika nemačkog, srpskog i mađarskog jezika. Makrolingvistički pristup podrazumeva da će se isti parametri primeniti prilikom izbora ispitanika – starosna dob, pol i obrazovni nivo (tip obrazovne ustanove), te komunikativna situacija što će omogućiti sociopsiholingvističku analizu dobijenih podataka za svaku pojedinačnu jezičku grupu, ali i njihovo kompariranje. Predstavljanje gramatičkih i leksičkih modela</p>

	oslovljavanja u posmatranim jezicima, uz vođenje računa o njihovoj pragmatičkoj vrednosti omogućiće analizu sa mikrolingvističkog stanovišta za svaki jezik pojedinačno, a zatim za njihovo kontrastiranje.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	16.5.2014.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Dr Zrinjka Glovacki Bernardi, red. profesor, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, mentor ❖ Dr Edita Andrić, red. profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu ❖ Dr Dušanka Zvekić Dušanović, vanr. profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu ❖ Dr Gordana Ristić, doc., Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material

Contents code:	PhD Dissertation
CC	
Author:	Katalin Ozer
AU	
Mentor:	Dr. Zrinja Glovacki Bernardi, full professor
MN	
Title:	<i>Macrolinguistic aspects of the terms of address in German, Serbian and Hungarian Language</i>
TI	
Language of text:	Serbian
LT	
Language of abstract:	English / Serbian
LA	
Country of publication:	Republic of Serbia
CP	
Locality of publication:	Vojvodina
LP	
Publication year:	2016
PY	
Publisher:	Faculty of Philosophy
PU	
Publication place:	Dr. Zorana Đinđića 2, Novi Sad
PP	Faculty of Philosophy, German Department

Physical description:	5 chapters + Rezime/Summary + Prilog / 618 pages / references 123
PD	
Scientific field	German Linguistics // German Philology
SF	
Scientific discipline	Contrastive linguistics / Sociolinguistics
SD	
Subject, Key words	terms of address, youth language and the language of the senior citizens, sociolinguistics, contrastive linguistics
SKW	
UC	811.112.2'27:811.163.41'27:811.511.141'27(043.3)

Holding data: HD	University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Note: N	none
Abstract: AB	<p>The objects of the analysis in this dissertation are the terms of address in German, Serbian and Hungarian language in the oral communication. These terms – obtained through the survey and interviews, as well as from spontaneous verbal interactions of native speakers of German, Serbian and Hungarian language – are analyzed from the both macrolinguistic and microlinguistic standpoint. Macrolinguistic approach implies that the same four parameters – (a) age, (b) gender, (c) educational level, and (d) communicative situation – apply in the selection of respondents allowing socio-psycholinguistic analysis of the obtained data for each language group. It also necessitates the comparison between them. The classification of the grammatical and lexical models of the terms of address in these languages will enable microlinguistic analysis for each language individually and simultaneously the comparison among them.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	16 th May 2014
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Dr Zrinjka Glovacki Bernardi, full professor, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, <i>supervisor</i> ❖ Dr Edita Andrić, full professor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad ❖ Dr Dušanka Zvekić Dušanović, associate professor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad ❖ Dr Gordana Ristić, assistant professor, <p style="text-align: right;">Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p>

SADRŽAJ

REZIME / SUMMARY, 10-11

I. UVODNA RAZMATRANJA, 12

I.1. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA, 12

1.1. OSLOVLJAVANJE KAO KOMPLEKSAN JEZIČKI FENOMEN, 13

1.1.1 O nekim sintaksičkim karakteristikama jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

1.1.2 Faktori koji utiču na odabir i upotrebu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

1.1.3 Funkcije upotrebe jezičkih sredstava u službi oslovljavanja

1.1.4 Problem učtivosti u kontekstu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

I.2. IZBOR IZ RELEVANTNE LITERATURE, 38

2.1 R. BROWN I A. GILMAN, 38

2.2 KIELSKA GRUPA – F. BRAUN, 43

2.3 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U NEMAČKOM JEZIKU, 44

2.4 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U SRPSKOM JEZIKU, 45

2.5 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U MAĐARSKOM JEZIKU, 47

I.3. O METODAMA I KORPUSU ISTRAŽIVANJA, 52

3.1 KRITERIJUMI ANALIZE I POJEDINAČNI CILJEVI ISTRAŽIVANJA,

52

3.1.1 Jezik

3.1.2 Starosna dob (parametar uzrasta)

3.1.3 Parametar pola

3.1.4 Parametar obrazovnog nivoa

3.1.5 Parametar situacije

3.2 O KORPUSU ISTRAŽIVANJA, 60

3.2.1 Upitnik/Anketa

3.2.1.1 Upitnik za adolescentsku grupu ispitanika

3.2.1.2 Upitnik za stariju grupu ispitanika

3.2.2 Mesto i vreme sakupljanja materijala

3.2.3 O ispitanicima

II. OSLOVLJAVANJE U NEMAČKOM JEZIKU, 70

II.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU, 70

1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU, 70

1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM NEMAČKOM JEZIKU, 78

II.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU,

87

II.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU, 93

3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 93

3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI, 102

3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA,

134

- II.4 OSLOVLJAVANJE U PENZIONERSKOM DOBU, 159
 - 4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 160
 - 4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA, 170
 - 4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA, 179

III. OSLOVLJAVANJE U SRPSKOM JEZIKU, 186

- III.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU, 186
 - 1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU, 186
 - 1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM SRPSKOM JEZIKU, 189
- III.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU, 195
- III.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU, 203
 - 3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 203
 - 3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI, 216
 - 3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA, 246
- III.4 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU, 274
 - 4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 274
 - 4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA, 292
 - 4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA, 307

IV. OSLOVLJAVANJE U MAĐARSKOM JEZIKU, 318

- IV.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU, 318
 - 1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU, 319
 - 1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM MAĐARSKOM JEZIKU, 323
- IV.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU, 328
- IV.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU, 336
 - 3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 336
 - 3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI, 365
 - 3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA, 413
- IV.4 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU, 459
 - 4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 459
 - 4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA, 480
 - 4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA, 498

V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA, 512

- V.1 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU U NEMAČKOM, SRPSKOM I MAĐARSKOM JEZIKU, 512
 - 1.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI, 512
 - 1.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI, 517
 - 1.3 OSLOVLJAVANJE OSOBA KOJE STANUJU U KOMŠILUKU, 525

1.4 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA,	532
V.2 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU U NEMAČKOM, SRPSKOM I MAĐARSKOM JEZIKU,	536
2.1 OSLOVLJAVANJE U KRUGU UŽE PORODICE,	536
2.2 OSLOVLJAVANJE POZNATIH OSOBA – PRIJATELJA/PRIJATELJICA I OSOBA KOJE STANUJU U KOMŠILUKU,	542
2.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA,	549
V.3 OSLOVLJAVANJE U TINEJDŽERSKOM I STARIJEM DOBU,	553
3.1 KOMUNIKACIJA S ČLANOVIMA UŽE PORODICE,	554
3.2 KOMUNIKACIJA S PRIJATELJIIMA I PRIJATELJICAMA,	555
3.3 KOMUNIKACIJA S KOMŠIJAMA I KOMŠINICAMA,	556
3.4 KOMUNIKACIJA S NEPOZNATIM OSOBAMA,	561
V.4 OPŠTI ZAKLJUČAK,	567

LITERATURA, 570

PRILOG, 577

REZIME

Predmet analize u ovoj doktorskoj disertaciji jesu makrolingvistički aspekti *oslovljavanja* u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku. Značaj proučavanja ovog kompleksnog – jezičkog, socijalnog i psihološkog – fenomena (nem. *Anrede*, srp. *oslovljavanje*, mađ. *megszólitás*) u trima jezicima evropskog kulturnog prostora proizlazi upravo iz povezanosti jezika i društva – povezanosti koja za lingvistiku današnjice jeste neosporna činjenica. U jezičkim se sredstvima u službi oslovljavanja – u njihovom odabiru i upotrebi od strane govornika u zavisnosti od niza faktora, koji su dominantno psihosocijalnog karaktera – ova činjenica ogleda najjasnije, čineći time ovaj jezički fenomen jednim od tipičnih polja istraživanja sociolingvistike od trenutka njenog etabliranja do današnjih dana, ali i drugih lingvističkih (inter)disciplina – poput psiholingvistike, pragmalingvistike, antropolingvistike ili analize diskursa – koje u svom pristupu insistiraju na povezanosti jezika (tj. njegove upotrebe) i korisnika. Zato bi se glavni cilj našega rada mogao ovako formulisati: utvrđivanje i upoređivanje inventara sredstava na empirijskom materijalu (srpskog, nemačkog i mađarskog jezika), kao i analiza konkretne upotrebe izraza (leksema i fraza) u funkciji oslovljavanja sagovornika u pomenuta tri jezika.

Disertacija je organizovana na sledeći način: u uvodnom se poglavlju naznačuju granice, kao i ciljevi istraživanja uz navođenje najvažnijih obeležja oslovljavanja, zatim se obrazlaže teorijsko-metodološko uporište i naposljetku predstavlja korpus; drugo, treće i četvrto poglavlje predstavljaju središnje mesto disertacije – u njima se iscrpno prikazuje i opisuje oslovljavanje u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku (počevši od razvoja i upotrebe pronominalnih formi, upotrebe nominalnih formi, te analize oslovljavanja u srednjoškolskom i penzionerskom uzrastu); u poslednjem, petom poglavlju detaljno se rezimiraju rezultati u vezi s pojedinačnim jezicima koji su bili u fokusu našeg istraživanja, te se međusobno upoređuju.

Ključne reči: *oslovljavanje, pronominalne forme, nominalne forme, sociolingvistika, jezik srednjoškolaca i jezik penzionera*

SUMMARY

The focus of research in this dissertation lies on macrolinguistic aspects of *terms of address* in the German, Serbian and Hungarian language. The importance of studying this complex phenomenon (*Anrede/oslovljavanje/Megszólítás*) in these three European languages is (self)evident, since in the case of terms of address, linguistic, social and psychological factors are interrelated and intertwined in such a way that they give obvious proof to the fact how language and society are interdependent.

The main objective of our work could be formulated as follows: collecting, identifying and classifying inventory assets of forms of address in the three languages, and comparing these data.

In order to collect and later identify and classify empirical material an in-depth experimental research has been conducted: in Novi Sad and in Germany (Ludwigsburg and Ulm). Informants – high school pupils and senior citizens – were asked to fill in detailed questionnaires concerning the terms of address for different sorts of people: closest family members, friends, colleagues. Gathered results were then analyzed against four parameters: (a) age, (b) gender, (c) education level, and (d) communicative situation. This research (description and classification) is presented in three central chapters of our dissertation (in the second chapter – German language data, in the third chapter – Serbian language data and in the fourth chapter – Hungarian language data).

According to the results of the research, there are a number of similarities in all three languages in the way how informants (in both groups) address their closest family members, friends and colleagues, but there are also certain differences regarding the linguistic behavior of our younger and senior respondents across the three languages. These similarities and especially differences are highlighted in the fifth (final) chapter, in which one can find a comparative analysis of the three languages concerning terms of address.

Key words: *terms of address, pronominal forms, nominal forms, sociolinguistics, language of high school pupils and language of senior citizens*

I. UVODNA RAZMATRANJA

U okviru našega rada istražujemo jezički fenomen koji je u lingvističkoj literaturi poznat pod nazivom *oslovljavanje* (nem. *Anrede*, mađ. *megszólítás*) u trima jezicima evropskog kulturnog prostora: u nemačkom te srpskom i mađarskom u Vojvodini. Značaj proučavanja ovog, nesumnjivo kompleksnog, jezičkog fenomena proizlazi iz povezanosti jezika i društva – povezanosti koja za lingvistiku današnjice jeste neosporiva činjenica. U jezičkim sredstvima u službi oslovljavanja – u njihovom odabiru i upotrebi od strane govornika¹ u zavisnosti od niza faktora, koji su dominantno psihosocijalnog karaktera – ova činjenica ogleda se u svojoj najjasnijoj formi, čineći time ovaj jezički fenomen jednim od tipičnih polja istraživanja sociolingvistike od trenutka njenog etabliranja do današnjih dana, ali i lingvističkih disciplina koje u svom fokusu imaju povezanost jezika i njegovih korisnika kao što su psiholingvistika, pragmalingvistika, antropolingvistika ili analiza diskursa.

U uvodnom ćemo poglavlju skicirati i naznačiti granice, kao i ciljeve istraživanja uz predstavljanje najvažnijih karakteristika oslovljavanja, a zatim ćemo u posebnom potpoglavlju dati (selektivan) pregled stručne literature (publikovane u periodu od druge polovine XX veka do najrecentnijeg vremena) u vezi s jezičkim jedinicama (leksemama, frazama, konstrukcijama²) u službi oslovljavanja. Treći segment u okviru uvodnog dela sačinjavaće napomene u vezi s korpusom i metodama istraživanja.

I.1 PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

Predmet ove disertacije je, dakle, oslovljavanje sagovornika u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku (preciznije rečeno, u mađarskom jeziku u vojvođanskoj sredini), u neposrednoj usmenoj (eng. *face to face*) komunikaciji. U okviru našeg rada oslovljavanje posmatramo u prvoj liniji s makrolingvističkog, ali i s mikrolingvističkog aspekta, a na osnovu primera dobivenih metodom ankete, pri čemu su podaci, prikupljeni na ovaj način, dopunjeni primerima do kojih smo došli kroz razgovor s izvornim govornicima triju analiziranih jezika, kao i onima koji su zabeleženi u spontanim verbalnim (jezičkim) interakcijama.

¹ U okviru uvodnog poglavlja, ali ponegde i docnije, lekseme *govornik* i *sagovornik* koristimo u generičkom smislu, dok ćemo konsekventno navoditi i oblike *govornica* ili *sagovornica* u onim delovima disertacije gde je pol osobe na koju se odnose naši iskazi sa aspekta istraživanja relevantan, tj. pri prikazivanju rezultata.

² U disertaciji ćemo terminom *izraz* obuhvatiti sve navedene jezičke jedinice.

Makrolingvistički pristup – koji je nagovešten i naslovom disertacije – odnosi se na činjenicu da se u disertaciji jezička sredstva koja služe za oslovljavanje sagovornika ispituju sa socio-psiholingvističkog, ali i pragmalingvističkog aspekta. Drugim rečima, traži se odgovor na pitanje: *Ko koga i zašto oslovljava na određeni način?* U kontekstu oslovljavanja, socio-psiholingvistički aspekt odnosi se na sociokulturnu, odnosno psihosocijalnu prirodu faktora koji određuju odabir i upotrebu izraza u takvoj funkciji, te je makrolingvistički okvir osiguran tako što su se pri izboru ispitanika primenili isti parametri (u svim odabranim jezicima):

- 1) *starosna dob*
- 2) *pol*
- 3) *obrazovni nivo* (odnosno, pre svega, tip obrazovne ustanove u slučaju tinejdžerske ispitaničke grupe)
- 4) *komunikativna situacija*

Ovakav postupak ima za cilj omogućavanje socio-psiholingvističke analize sakupljenih podataka za odabrane jezičke grupe i njihovo upoređivanje. Pored toga, predstavljanje gramatičkih i leksičkih modela oslovljavanja u posmatranim jezicima, uz neizbežno vođenje računa o njihovoj pragmatičkoj vrednosti, čini osnovu i za analizu sredstava u funkciji oslovljavanja u posmatranim jezicima s mikrolingvističkog aspekta, kao i za njihovo kontrastiranje.

Na osnovu prethodno rečenog, glavni cilj našega rada mogli bismo formulisati na sledeći način: utvrđivanje i upoređivanje inventara sredstava na empirijskom materijalu (srpskog, nemačkog i mađarskog jezika), kao i analiza konkretne upotrebe izraza u funkciji oslovljavanja sagovornika u pomenuta tri jezika.

1.1 OSLOVLJAVANJE KAO KOMPLEKSAN JEZIČKI FENOMEN

U disertaciji se rukovodimo definicijom, odnosno (u velikoj meri i) opisom ovog jezičkog fenomena prikazanim u knjizi F. Braun (1988), te ćemo u saglasnosti s njenim pristupom oslovljavanje odrediti kao *upućivanje na sagovornika jezičkim sredstvima*.

Po uzoru na pomenutu autorku među lekseme i fraze u službi oslovljavanja sagovornika nećemo ubrajati *kontaktne rečce i izraze* koji služe, kako i sam naziv ukazuje, za uspostavljanje kontakta, odnosno započinjanje interakcije, kao što je nem. *Entschuldigung!*, srp. *Izvinite!* ili *Oprostite!*, mađ. *Elnézést!* ili nem. *(H)ey!*, srp. *(H)ej!*, mađ. *(H)ej!*, iako će o

njihovoj ulozi u procesu oslovljavanja sagovornika biti kasnije reči. Verbalne (jezičke), kao i neverbalne (nejezičke) oblike pozdrava ova definicija takođe isključuje (Braun 1988: 7).³

U većini evropskih jezika (tj. jezika na tlu današnje Evrope) glavni nosioci funkcije oslovljavanja jesu: a) zamenice (tzv. pronominalne forme oslovljavanja) i b) imenice (tzv. nominalne forme oslovljavanja). Pored navedenih, kao treću vrstu reči koje se mogu javiti u službi oslovljavanja sagovornika, neki autori, a među njima i F. Braun, navode i c) glagolske (tzv. verbalne) forme oslovljavanja.

a) Zameničke (pronominalne) forme oslovljavanja

U većini evropskih jezika može se utvrditi postojanje dve vrste zamenica u funkciji oslovljavanja – među ove jezike ubrajamo i nemački i srpski jezik, ali na izvestan način i mađarski jezik. Ovi jezici poseduju jednu primarnu zamenicu, koja se neretko opisuje kao 'familijarna' ili 'obična', i jednu sekundarnu zamenicu, rezervisanu za tzv. učtivo⁴ oslovljavanje sagovornika. R. Brown i A. Gilman u seminalnom radu o zameničkim oblicima

³ Iako se u radu konsekventno koristimo terminom *oslovljavanje*, potrebno je problemu postojanja (po značenju) srodne lekseme *obraćanje* posvetiti pažnju, a u cilju izbegavanja mogućih nesporazuma koji mogu proisteći iz korišćenja literature različitih autora. F. Braun pri definisanju pojma *oslovljavanja* skreće pažnju na razliku u značenju nemačkih glagola *anreden* ('osloviti') i *ansprechen* ('obratiti se, obraćati se'), ciljajući time na razliku u mogućim različitim funkcijama oslovljavanja u odnosu na funkciju započinjanja komunikacije kontaktnih rečca, koje se isključuju iz definicije (Braun 1988: 7). V. Smailagić razliku u značenju ova dva glagola objašnjava na sledeći način: „jemanden *ansprechen* bedeutet, ein Gespräch mit ihm anfangen, während man jemanden auch im Laufe des Gesprächs *anreden* kann“ (Smailagić 2004: 189). U nastavku dodaje da se oslovljavanje neretko poklapa s obraćanjem, odnosno započinjanjem samog razgovora. K. R. Wagner, baveći se sistematizacijom govornih činova u nemačkom jeziku, *oslovljavanje* (*Anreden*) i *obraćanje* (*Ansprechen*) tretira kao slične, tj. srodne ali ipak separatne fenomene, nudeći sledeće objašnjenje: „Beim ANSPRECHEN ist der Aufforderungscharakter, das Interesse des Sprechers an einer Lösung seines Problems stärker als beim ANREDEN, das auch ohne konkretes Sprecheranliegen lediglich aus gesellschaftlicher Konvention funktioniert (z.B. beim Partyplausch)“ (Wagner 2001: 17). Iako smo mišljenja da glagol *obraćanje* ili *ansprechen* zaista u prvi plan izmešta momenat uspostavljanja kontakta, ne možemo se složiti s konstatacijom K. R. Wagnera, jer – naposletku – društvene konvencije (a u slučaju oslovljavanja je baziranost na društvenim konvencijama možda i uočljivija u odnosu na neke druge jezičke fenomene) i postoje da bi osigurale nesmetano funkcionisanje društva, pa i ostvarivanje intencija pojedinca u skladu sa prihvaćenim društvenim normama. Uprkos činjenici da se iz praktičnih razloga ne možemo detaljnije posvetiti terminološkim rešenjima u literaturi na srpskom i na mađarskom jeziku, može se primetiti da se u srbističkoj literaturi *oslovljavanje* i *obraćanje* javljaju ponekad rame uz rame u istoj sintagmi kao *jezička sredstva za oslovljavanje i obraćanje* (Jocić 2011: 300; slično i u: Radovanović 2003 [1986]: 137) – ukazujući time na određenu svest istraživača o mogućem funkcionalnom razlikovanju ova dva termina. Međutim, jasna delimitacija domena jednog u odnosu na drugog izostaju (Radovanović 2003 [1986]: 139-140). U literaturi na mađarskom jeziku fenomen koji čini predmet našeg istraživanja se obeležava terminom *megszólitás*, a funkcionalnu razliku između lekseme ili fraze u službi oslovljavanja upotrebljene u vokativskoj funkciji u odnosu na elemente uklopljene u rečenicu izražava terminološkim parom *személyfelhívás* (doslovno 'pozivanje osobe', kada je u pitanju vokativska funkcija – bez obzira na to da li se izraz nalazi u inicijalnom položaju, umetnut u rečenicu ili pak iza rečenice) i *személyemlítés* (doslovno 'pominjanje, evokacija osobe') (Ladó 1959: 23-24, a u novije vreme ovakvu podelu prihvatila je i E. Andrić 2001).

⁴ *Primarno* u smislu 'izvorno', odnosno 'starije', a *sekundarno* u smislu 'ono koje je kasnije preuzelo moguću funkciju oslovljavanja'. O genezi sekundarnih zamenica za oslovljavanje, kao i o mogućim značenjima, odnosno tumačenju pojma učtivosti biće kasnije i detaljnije reči.

oslovljavanja – o kojem će u narednom potpoglavlju biti više reči – ukazuju na ovu dihotomiju i uvode termine T-oblik (prema lat. *tu* za primarnu zamenicu) i V-oblik (prema lat. *vos* za sekundranu zamenicu), a datom terminologijom ćemo se i mi koristiti u ovom istraživanju. T-zamenica je u pomenutim jezicima po pravilu, kao što i naziv implicira, zamenica 2. lica jednine (nem. *du*, srp. *ti*, mađ. *te*, fr. *tu* itd.), dok ulogu V-zamenice može preuzeti zamenica 2. lica množine (srp. *vi* ili fr. *vous*) ili zamenica 3. lica množine (nem. *Sie* ili ital. *Lei*). Ipak, potrebno je istaći da ulogu V-oblika u nekim jezicima preuzimaju lekseme koje po poreklu – dakle, s dijahronog aspekta – ne pripadaju kategoriji ličnih zamenica i koje se kao takve mogu povezati s glagolom različitih lica (Braun 1988: 7-8). Kao primer možemo navesti špansko *usted*, portugalsko *você*, ali svakako i mađ. *maga* ili *ön*, koji se dovode u vezu s glagolima trećeg lica (jednine ili množine).⁵ Poslednji primer iz mađarskog jezika ukazuje na činjenicu da je ponekad potrebno proširiti terminologiju Browna i Gilmana, te uvesti po potrebi i oznake V1, V2, V3 itd. (ibid., 8).

T-zamenica, po pravilu,⁶ služi za izražavanje bliskosti, familijarnosti, odnosno određene vrste solidarnosti pri oslovljavanju sagovornika, dok je V-zamenica rezervisana za tzv. učtivo oslovljavanje ujedno služeći i za obeležavanje svojevrsne distance. Zapravo, upotreba jedne ili druge zamenice može se izjednačiti s dva različita načina ili *modusa* oslovljavanja (Brown/Gilman 1972 [1960]; Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 915-916; Obućina 2001), te ćemo se shodno tome u disertaciji koristiti izrazima T-modus (T-način) ili V-modus (V-način).

Važno je istaći da se ove zamenice u jezičkoj interakciji mogu različito rasporediti među sagovornicima: simetrično, tj. govornik i sagovornik koriste istu vrstu zamenice u odnosu na onog drugog (T-forma i T-forma ili V-forma i V-forma) ili asimetrično, tj. govornik i sagovornik koriste različitu vrstu zamenice u odnosu na onog drugog (jedan koristi V-, a drugi T-formu). Simetrična raspodela u slučaju T-oblika u načelu ukazuje na neku vrstu bliskosti ili solidarnosti, koja može biti rezultat različitih okolnosti kao što su srodstvo, vršnjački odnos, bliska starosna dob ili poznatost, a u slučaju V-oblika najčešće svojevrsnu distancu bilo kao rezultat nepoznatosti ili neke druge okolnosti koja rezultuje distancom među

⁵ Primerice, španski oblik *usted* (odnosno *ustedes* u množini) nastao je sažimanjem, a zatim pronominalizacijom sintagme *vuestra merced* ('vaša milosti') (o različitim upotrebnim vrednostima ove zamenice u različitim varijantama španskog v. Braun 1988: 13-14). U kategoriju pronominalizovanih sintagmi spada i mađarski oblik *kegyed* koji je danas gotovo iščezao iz upotrebe, a nastao je takođe iz sintagme gotovo ekvivalentnog značenja kao i špansko *usted* ((*te*)*kegyelmed* '(tvoja) milost'), s tim da se u tragovima (na prisvojnom sufiksu *-d*) može prepoznati izvorna povezanost sa 2. licem jednine (det. v. Kertész 1996: 124-127). O poreklu pronominalizovanih oblika *maga* i *ön* ćemo se detaljno baviti u odgovarajućem poglavlju.

⁶ No, ne i u svim mogućim kontekstima, na šta će kasnije biti ukazano.

sagovornicima. Asimetrična raspodela, u načelu, upućuje na određenu razliku u društvenom statusu (Brown/Gilman 1972 [1960]; Radovanović 2003 [1986]: 134-137), pri čemu ovakvu statusnu razliku danas tipično predstavlja veća starosna razlika – kao što ćemo pokazati i u ovom radu na primeru nemačkog, srpskog i mađarskog jezika.

U vezi s modusima oslovljavanja, odnosno raspodeli T- i V-zamenice među komunikatorima, za kraj, potrebno je ukratko osvrnuti se i na fenomen *promene modusa*, tj. odstupanja od ustaljene sheme komunikacije, koja može biti trajnog (i najčešće jeste) ili privremenog karaktera. Ovaj fenomen govornicima onih jezika u kojima postoji T/V-dihotomija poznat je, pre svega, kao prelaz sa simetrične upotrebe V-forme na simetričnu upotrebu T-zamenice. Ovakva promena se ranije formalno obeležavala zajedničkim ispijanjem nekog pića (vina ili rakije) – najčešće u slučaju muškaraca – na šta ukazuju i neki izrazi, kakav je u nemačkom jeziku frazem *Brüderschaft trinken* (prelazak na uzajamnu upotrebu T-zamenice izjednačava se s činom (po)bratimljenja, a motivisan je familijarnošću i bliskošću koja se najčešće i odražava u ovakvoj raspodeli pronominalnih formi oslovljavanja među komunikatorima) ili u mađarskom jeziku *megissza a pertut* (doslovno 'popiti pertu', *pertu* od lat. sintagme *per tu* 'na ti', up. srp. *biti s nekim pertu/pertu*). Danas se ovakav prelaz neretko obeležava jezički u formi pitanja, odnosno predloga, dakle na osnovu eksplicitnog dogovora između sagovornika i u načelu je ireverzibilnog karaktera. Ređi su slučajevi u obrnutom smeru – prelaz sa simetrične upotrebe T-zamenice na (ponekad i ponovnu) uzajamnu upotrebu V-zamenice, ali postoje.⁷ Ipak, shemu oslovljavanja među sagovornicima

⁷ Dakle, polazne zameničke konstelacije pri promeni modusa oslovljavanja mogu biti simetričnog tipa i rezultiraju po pravilu simetričnim rasporedom: V-V u prvoj liniji, koji postaje T-T, ali ređe i T-T, a rezultat je V-V. Primer za prvi slučaj nije teško naći – ima ga u izobilju u iskustvu odraslih govornika nemačkog, srpskog, ali i mađarskog jezika. To su oni slučajevi kada, na primer, površna poznanstva prerastu u pravo prijateljstvo ili kada za vreme dugačke vožnje u vozu saputnici kroz razgovor zaključe da imaju dovoljno osnova, tj. zajedničkih crta za prelaz na prisniji oblik komunikacije (npr. generacijska pripadnost ili ista profesija) koje će se odraziti i u recipročnoj upotrebi T-zamenice. Prelaz na uzajamnu upotrebu V-zamenice posle određenog perioda uzajamne upotrebe T-zamenice neretko jeste odraz „zahlađenja“ odnosa, kao što su svađe među saradnicima ili komšijama. Pored ovih slučajeva, mogu se naći primeri i za promenu asimetričnog rasporeda ličnih zamenica u službi oslovljavanja među sagovornicima različitog društvenog statusa: na primer mlađa učiteljica koja je svoje učenike oslovljavala za vreme njihovog pohađanja osnovne škole V-formom, dok su nju učenici – u skladu sa pravilima date govorne zajednice (primer iz ličnog iskustva, a odnosi se na mađarski jezik) – oslovljavali V-zamenicom, a posle završetka osnovnog obrazovanja, nakon predloga učiteljice, prešli su na recipročnu upotrebu T-zamenice (uz lično ime). Ova razmatranja primenjiva su za nemački, srpski, kao i mađarski jezik, ali se ovakvi procesi promene modusa mogu pretpostaviti i u drugim jezicima evropskog govornog područja, a koji raspolažu zameničkom dihotomijom tipa T/V (koja je aktivna u jezičkoj upotrebi). (det. analiza procesa promene modusa na primerima iz nemačkog i srpskog jezika data je u Ozer 2011b). U vezi s prelazom na T-zamenicu, potrebno je istaći da je naše istraživanje za potrebe izrade master rada o oslovljavanju na fakultetu u nemačkom i srpskom jeziku 2009. godine pokazalo da postoje određene konvencije, odnosno da postoji određena svest o tome ko kome može, tj. ima pravo da predloži upotrebu primarne, familijarne zamenice: 1) starija osoba mlađoj, 2) osoba višeg društvenog ranga osobi nižeg ranga (koja se donekle poklapa sa prvom stavkom, kako i starost možemo tumačiti kao svojevrsni društveni status) i 3) žena muškarcu (stavka koja dovodi do poteškoća kada se javlja u

ne čine samo pronominalni oblici, nego i nominalni oblici (o tome će se više govoriti u narednom odeljku).

b) Imeničke (nominalne) forme oslovljavanja

Jezici koji raspolažu, takoreći, binarnim sistemom zameničkih oblika u funkciji oslovljavanja, takođe poseduju i obilje imeničkih formi u istoj funkciji, a koje su kompatibilne ili sa T- ili sa V-zamenicom, a ponekad i s obema. Pored navedene načelne podele⁸ prema kompatibilnosti sa T- ili V-zamenicom, moguće je izvršiti kategorizaciju izraza nominalnog tipa prema značenju. F. Braun (1988: 9-11) navodi devet najfrekventnijih grupa,⁹ što ćemo ih ovde prikazati, upotpunjujući podelu po potrebi vlastitim primerima i razmatranjima, kao i onim drugih autora:

1) **imena**: čine veoma raznovrsnu grupu nominalnih formi, objedinjujući različite potklase kao što su lična imena ili prezimena (u jezicima evropskog govornog područja); problematični segment ove grupe čine nadimci koji su nastali od ličnog imena, a mogu se prema motivaciji nastanka, ali i upotrebe u određenim okolnostima ubrojiti i u grupu hipokoristika (v. pod tačkom 8); uz to, u nekim govornim zajednicama – kulturama – lična imena uopšte ili određena lična imena su tabuizirana, te se ne javljaju u funkciji oslovljavanja¹⁰;

2) lekseme koje označavaju **srodničke odnose** (eng. *kinship terms*): etikete koje označavaju bliže i dalje krvne srodnike čineći svojevrsne zatvorene sisteme naziva koji mogu varirati od jezika do jezika, posebno su zanimljivi kada se ne koriste za oslovljavanje srodnika (upotreba etiketa za označavanje srodničkih odnosa sa fiktivnom referencom);

kombinaciji sa prve dve stavke). Ove konvencije neki nemački istraživači takođe registruju, ali ujedno dovode u pitanje i etiketiraju kao zastarele (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929; Besch 1998: 16). Ipak, one su i dalje aktuelne u svesti govornika mnogih naših, a pre svega, nemačkih ispitanika i ispitanica, te se ne mogu ni ubuduće zanemariti kao važna komponenta pri analizi fenomena promene modusa u pomenutim jezicima, a možda i šire.

⁸ Podela prema kompatibilnosti sa T- ili sa V-zamenicom jeste gruba, jer kompatibilnost u nekim slučajevima postaje jednoznačna tek na osnovu konteksta upotrebe. Tako se, na primer, u nemačkom, srpskom, ali i u mađarskom jeziku lično ime može upotrebiti uz T-, ali i uz V-zamenicu.

⁹ U knjizi se koristi izraz *nouns of address*, a odnosi se kako na imenice, tako i na prideve (Braun 1988: 9). Međutim, kako pridevi i u ovom slučaju funkcionišu kao imenice, na ovakvom razlikovanju nećemo insistirati u okviru disertacije.

¹⁰ U različitim kulturama pojedinci raspolažu različitim imenima koja su rezervisana za upotrebu u različitim prilikama, odnosno postoje određene restrikcije u upotrebi pojedinih ličnih imena. U kineskom jeziku postoje imena koja su rezervisana samo za privatnu sferu (*ming*), a postoje i ona koja su predviđena za javnu upotrebu (*zi*) (Fülei-Szántó 1994: 31). U jeziku Nuera (pleme na teritoriji Sudana) osoba poseduje brojna imena i titule koje ukazuju na društveni položaj. Po rođenju pripadnik plemena Nuer dobija jedno lično ime koje će ga pratiti ceo život, ali koje će po odrastanju upotrebljavati samo uži krug porodice i prijatelji (Evans-Pritchard 1948, cit. prema Crystal 2003: 64). U jeziku indijanskog plemena Vapo (severno od San Franciska) bila je tabuizirana upotreba ličnih imena u slučaju članova porodice bračnog druga (Sawyer 1976: 120).

3) **lekseme tipa** eng. *Mr/Mrs/Ms*, nem. *Herr/Frau*, srp. *gospodine/gospođo*, mađ. *uram/asszonyom* itd.: etikete koje su po ponašanju srodne s elementima i naredne (četvrte) grupe, s tim da su u pitanju statusno neutralne oznake koje su u brojnim jezicima sveta u opštoj upotrebi; izrazi ovog tipa mogu se formalno (jezički) različito ponašati u različitim jezicima – npr. mogu stajati ispred ili iza imena (najčešće prezimena) ili neke druge etikete (npr. oznake za neko zanimanje), ali i stajati samostalno;¹¹

4) **titule**: pod titulama se podrazumevaju izrazi koje su dodeljene ili nasleđene, te F. Braun navodi engleske primere *doctor, major, Count* i *Duke*; izraz titula se u anglosaksonskoj tradiciji koristi u širem smislu, te se može odnositi i na nominalne forme iz drugih navedenih grupa izuzev prve grupe – imena; nadalje, autorka s pravom primećuje da je ponekad teško povući jasnu granicu između titula i drugih leksema koje označavaju neku apstraktnu osobinu sagovornika kao što su eng. *(Your) Excellency, (Your) Grace* ili *(Your) Honor*;

5) **etikete koje označavaju neku apstraktnu osobinu sagovornika**: među ove etikete se ubrajaju poslednji gore navedeni primeri;

6) **etikete koje označavaju zanimanja ili funkcije**: ove etikete u različitim jezicima mogu stajati samostalno ili se javiti u kombinaciji s drugim etiketama, pre svega onima iz grupe 3 (etikete tipa eng. *Mr/Mrs/Ms*);

7) **etikete za izražavanje nekih posebnih vrsta odnosa**: među ove etikete ubrajamo izraze tipa tur. *arkadaş* 'prijatelj(u)', zatim srp. *kolega*, arap. *dža:ri* 'komšija' itd.; ovakve etikete se u nekim jezicima javljaju i u komunikaciji nepoznatih osoba, dakle, ne moraju odgovarati činjeničnom odnosu govornika i sagovornika;

8) **nazivi od milja, odnosno hipokoristici** (eng. *terms of endearment*): etikete ove grupe teško je jedinstveno oceniti na osnovu formalnih i semantičkih kriterijuma, ono što objedinjuje ove izraze u okvirima jedne stavke jesu više kontekst i funkcija (u kojim situacijama i kome se mogu uputiti); imajući u vidu jezike Evrope u ovu grupu spadaju različiti skraćeni ili na izvestan način transformisani oblici ličnih imena (npr. pomoću sufiksa) – koji su sa aspekta tvorbe veoma različiti (i unutar pojedinih jezika), te čine posebno polje istraživanja onomastike – dakle, mogu biti neke sekundarne tvorevine,¹² ali i primarni oblici, npr. kao što su i nazivi životinja, delom

¹¹ Ove karakteristike se odnose na navedene primere, međutim, F. Braun navodi i podatak da se u nekim jezicima etikete ovog tipa ponašaju kao sufiksi ili prefiksi uz lična imena, oznaka za zanimanje itd., kao i da u nekim jezicima postoje različite etikete koje se mogu kombinovati ili koje isključuju jedne druge (Braun 1988: 9-10).

¹² Kao što ni granice grupe titula nisu oštre, ponekad je teško kod nekih imena odlučiti u prvom mahu da li spadaju u grupu nadimaka ili pak u grupu (punih) ličnih imena, naime, neki nadimci koji su se ranije javljali samo u funkciji hipokoristika, odnosno bili u upotrebi samo u užem krugu osoba oko pojedinca (jedna od karakteristika hipokorističnih izraza!), vremenom su se osamostalili i preuzeli funkciju punog ličnog imena. Tako danas imamo ženske osobe koje su u Srbiji u matičnom uredu zabeležene pod ličnim imenom *Radmila* ili *Radojka* (a koje po mogućnosti ukućani i prijatelji zovu *Rada*), a imamo i ženske osobe koje su zvanično

konvencionalizovani unutar neke govorne zajednice (npr. nem. *Maus* ili srp. *pile*, ali i mađ. *galambom* 'golube [moj]'), a koji se opet daljom tvorbom mogu transformisati (npr. nem. *Mäuschen* od *Maus*) ili pak oblici koji su rezultat kreativnosti i mašte govornika;

9) **etikete koje ukazuju na odnos sagovornika i neke druge osobe (a koja nije govornik, dakle neke treće osobe):** u ovu grupu ubrajamo izraze kojima se sagovornik oslovljava kao nečiji otac, brat, supruga i sl. Kao primer može se navesti arap. *abu A:li* 'oče Alijev' ili *bint Aħmed* 'kćeri Ahmeda' i sl.

Iako se pronominalne forme oslovljavanja i pri samostalnoj upotrebi mogu posmatrati kao indikatori određene vrste odnosa među sagovornicima – *bliskost* kao rezultat, na primer, srodstva, prijateljstva ili prema grupnoj pripadnosti uopšte (uzajamna upotreba T-zamenice); *distanca* kao posledica, recimo, ne-srodstva, nedovoljne poznatosti ili potpunog odsustva iste (uzajamna upotreba V-zamenice), ili pak *razlika u statusu* kao rezultat (veće) starosne razlike (osoba višeg statusa upotrebljava T-, a osobe nižeg statusa V-zamenicu iz poštovanja) – ipak se one ne mogu shvatiti kao *apsolutni* pokazatelji odnosa među sagovornicima, jer upotrebljene zameničke forme najčešće prate komplementarne imeničke forme koje dalje nijansiraju shemu oslovljavanja među sagovornicima. Otuda je procena vrste odnosa među sagovornicima – bazirana isključivo na analizi upotrebljenih pronominalnih formi – ipak nepotpuna. U vezi s ovim V. Smailagić, oslanjajući se na razmatranja K. Vorderwülbeckea (1976), navodi dalju podelu sheme oslovljavanja među komunikatorima u slučaju uzajamne upotrebe T- ili V-zamenice na *potpuno recipročne* (nem. *vollreziprok*) i *delimično recipročne* (nem. *teil-reziprok*). Shema oslovljavanja je potpuno recipročna kada su pored pronominalnih oblika i upotrebljeni nominalni izrazi *simetrični*, odnosno i govornik i sagovornik koriste identične zamenice i imeničke forme oslovljavanja koje pripadaju istoj klasi etiketa (npr. dobri prijatelji uzajamno koriste T-zamenicu i koriste lično ime u komunikaciji), a delimično recipročna kada se upotrebljavaju različite nominalne forme (npr. kada roditelji decu oslovljavaju ličnim imenom, a deca svoje roditelje etiketom koja označava srodstvo uz uzajamnu upotrebu T-zamenice ili kada pored uzajamne upotrebe V-zamenice profesori

zabeležene pod imenom *Rada*. Ovakav je primer i muško ime *Ratomir* uz koje često stoji nadimak *Ratko* koji takođe može da se javi u ulozu punog ličnog imena. Iz riznice internacionalnih imena kao dobar primer možemo navesti žensko ime *Aleksandra* (*Alexandra*) uz koje često stoji u funkciji nadimka *Sandra*, a koje opet može fungirati kao puno lično ime. Naravno, to da li i do koje mere će se neki oblik imena osamostaliti zavisi i od konkretnih odredaba za to zaduženih državnih organa u vezi sa mogućnošću unosa nekog imena među zvanične lične podatke pojedinca (koje mogu varirati i najverovatnije variraju u većoj ili manjoj meri od države do države), međutim, u kontekstu oslovljavanja ne može se izjednačiti upotreba punog imena sa upotrebom nadimka koja neretko nosi obeležje [+bliskost]. Drugi problem predstavlja ocena neutralnosti nekog oblika, na primer, D. Šipka opisujući razlike u izboru formalnih sredstava oslovljavanja (tj. „obraćanja“ kako stoji u tekstu) navodi rezultate istraživanja A. Wierzbicke (1990) prema kojima poljski jezik koristi hipokorističke forme imena kao neutralne, dok u srpskohrvatskom puni oblici imena važe za neutralne forme (Šipka 2006: 69-70).

studente oslovljavaju ličnim imenom ili nekom drugom adekvatnom etiketom, dok studenti svojim profesorima uzvraćaju odgovarajućom akademskom titulom). O nerecipročnoj formuli oslovljavanja može se govoriti kada je raspodela T- i V-zamenice asimetrična, a u literaturi se čak pominje i četvrta klasifikatorna mogućnost: *projektivno oslovljavanje* (nem. *projektiv*) (Smailagić 2004: 190-191), koje odgovara gore pomenutom fiktivnom oslovljavanju etiketama koje označavaju srodstvo.

Razmatranja o nominalnim formama oslovljavanja zaokružićemo opisom jednog specifičnog tipa oslovljavanja – *inverzijom* (eng. *address inversion*). Izraz (ital. *allocuzione inversa*) potiče od italijanskog istraživača L. Renzija (1968) i označava upotrebu nominalne forme koja ne odgovara ulozi sagovornika u datoj zajednici, već onoj govornika. Uglavnom su to izrazi koji označavaju srodstvo – bilo realno ili fiktivno. F. Braun navodi primer iz arapskog u kojem se stariji muškarac može osloviti izrazom ‘*ammi* ’ujače moj’, a koji u tom slučaju može odgovoriti na isti način, tj. upotrebiti istu nominalnu formu (Braun 1988: 12). Bolji je možda, ipak, primer iz mađarskog jezika, u kojem se ponekad može čuti da se majka (ali to može biti bilo koji drugi ženski član porodice: tetka ili baka) detetu obraća etiketom za obeležavanje srodstva (*édes*)*anyám* ’majko [moja]’.

c) Verbalne (glagolske) forme oslovljavanja

Da se može govoriti i o trećoj grupi izraza u službi oslovljavanja (dakako, prema morfološkom kriterijumu vrste reči), postaje jasno kada se razmotri činjenica da u mnogim jezicima glagolski oblik sadrži informaciju o sagovorniku, odnosno ukazuje na sagovornika pomoću gramatema. U nekim jezicima, gde pronominalni subjekat nije obavezan, odnosno gde se javlja ili izostaje pod određenim okolnostima, kao što je to u srpskom ili u mađarskom jeziku – za razliku od nemačkog jezika u kojem je pronominalni subjekat (izuzev 2. lice jednine imperativa) obligatorni (površinski) rečenični konstituent – lični glagolski oblik vrši funkciju oslovljavanja, odnosno može se utvrditi da li se govornik sagovorniku obraća u T- ili V-modusu, pod uslovom da su pitanju jezici koji poznaju T/V-dihotomiju i glagolsku konjugaciju (što jeste slučaj u pomenuta dva jezika) (Braun 1988: 8).

1.1.1 O nekim sintaksičkim karakteristikama jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

Pre nego što se detaljnije posvetimo faktorima koji upravljaju upotrebom leksema i fraza u službi oslovljavanja, potrebno je pojasniti i neke sintaksičke osobenosti pronominalnih

i nominalnih formi, te u vezi s tim definisati pojam *indirektnog oslovljavanja*. U pitanju je razlikovanje (sintaksički) vezanih i slobodnih formi oslovljavanja, odnosno onih koje su integrisane u rečenicu kao rečenični delovi i onih koje to nisu (eng. *bound forms* i *free forms*).

Ukoliko posmatramo pronominalne forme oslovljavanja, primetićemo da se u mnogim jezicima – a među njima su npr. i engleski i nemački – ovakvi oblici često javljaju kao integrisani delovi rečenice, odnosno u ulozi (pronominalnog) subjekta, dakle, odgovaraju gore opisanim vezanim formama oslovljavanja (ilustracije radi, eng. *You [=subj.] look wonderful in that pink dress!* ili nem. *Sie [=subj.] haben mich jetzt aber überrascht!*). Pored klasične (standardne) uloge subjekta, pronominalni se oblici javljaju kao vezane forme i kada nisu u funkciji subjekta već u funkciji npr. direktnog objekta ili u atribuskoj funkciji (posesiv) (npr. nem. *Ich habe dich [=obj.] gestern an der U-Bahn-Station gesehen.* ili eng. *Can I have your [=atr.] book, please!*).

Za razliku od pronominalnih formi, nominalni izrazi se javljaju izdvojeni (u pisanom tekstu zarezom) – umetnuti ispred, u sredinu ili pak iza rečenice – dakle, kao slobodne forme oslovljavanja (npr. nem. *Mama, ich geh' jetzt, (ich) bin schon spät dran./Hast du, Schatz, noch die Eintrittskarten?/Warum hat Tante Waltraud immer so eine komische Frisur, Mama?*¹³). U jezicima koji poznaju vokativ (npr. srpski jezik), navedeni nominalni izrazi stoje upravo u tom padežu (npr. srp. *Milane [=vok; Milan=nom.], dodaj mi kišobran!*), dok se u kontekstu drugih jezika u literaturi pominje funkcija vokativa (npr. mađ. *vokativuszi szerep*) ili nominativ u funkciji oslovljavanja (nem. *Anredenominativ*¹⁴).

Uprkos tome što se pronominalne forme najčešće javljaju kao vezane, a nominalne forme kao slobodne, mogu se naći odstupanja – iako ređe – pa se u nekim jezicima i zamenički oblici mogu javiti u vokativnoj funkciji (npr. srp. *Ti, tamo, stani u red!* ili nem. *Sie, passen Sie auf!*). Isto tako, u nekim jezicima i nominalni izrazi mogu da se jave integrisani u rečenicu – u tom slučaju možemo govoriti o tzv. indirektnom oslovljavanju. Primere za ovako određeno indirektno oslovljavanje možemo naći u nemačkom jeziku ili u mađarskom jeziku vezane za uslužne delatnosti – u slučaju nemačkog jezika (npr. kelner se obraća gostu lokala *Hat der Herr noch einen Wunsch?*) ili domen visokog obrazovanja – u mađarskom jeziku (npr. mađ. *A tanárnő tart fogadóórát a jövő héten? 'Da li profesoricica drži konsultacije sledeće nedelje?'*).

¹³ Primere zabeležila K.O.

¹⁴ <http://www.duden.de/rechtschreibung/Anredenominativ> (26. VI 2014)

1.1.2 Faktori koji utiču na odabir i upotrebu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

Na kompleksnost fenomena oslovljavanja sagovornika, kako je već u nekoliko navrata isticano, odnosno na njegovu zavisnost od različitih faktora, ukazuje i činjenica da je gotovo nemoguće opisati karakteristike ove jezičke pojave bez pozivanja na uticaj različitih, suštinski vanjezičkih faktora; posebno je to uočljivo pri opisu pronominalnih formi. Najfrekventniji faktori, koji se navode u različitim istraživanjima, jesu *uzrast* (u smislu starosnih razlika ili pak generacijske pripadnosti), *pol* (odnosno njegov izraz kroz prizmu datog društva: rod), *srodstvo*, *društveni status* (koji može imati svoju osnovu u različitim okolnostima – prestiž posla koji osoba obavlja, neka politička funkcija, finansijsko stanje i sl.), ali i *stepen poznatosti komunikatora*.¹⁵ Analizom ovih i sličnih parametara dobija se sledeća klasifikacija faktora koji utiču na odabir i upotrebu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja: 1) *biološki faktor* (u koji svrstavamo starost/uzrast i pol kako govornika, tako i sagovornika – s punom svešću o tome da su u pitanju ujedno i društvene kategorije, ali i oni psihološkog tipa kao što je temperament ili trenutno raspoloženje govornika), 2) *socijalni faktor* (gde pripadaju društveni status i uloga sagovornika u odnosu na govornika, pri čemu status, kako je već napomenuto, može proisticati iz različitih okolnosti) i 3) *situacioni faktor* (u smislu konkretnog domena jezičke upotrebe i u vezi s tim tip komunikativne situacije u smislu formalnog/neformalnog, odnosno javnog/privatnog). Jednostavno formulisano, važno je *ko* je govornik, a *ko* sagovornik i u kojoj sferi društvenog života dolazi do komunikacije među njima. Kulturnu uslovljenost datog jezika, kao i celokupnog društvenog uređenja neke govorne zajednice, svesno nismo izrazili nazivajući socijalne faktore sociokulturnim faktorima (kao što to čini V. Smailagić 2004: 189-190, ali i brojni drugi istraživači), kako bi istakli činjenicu da kultura neke govorne zajednice nužno prožima celokupni život njegovih članova, tj. sve tri kategorije faktora, te smo mišljenja da je termin *sociokulturni* zapravo donekle odgovarajući naziv za ukupnost faktora koji utiču na odabir iz inventara izraza predviđenih za oslovljavanje sagovornika u datoj zajednici, odnosno na njihovu upotrebu. Uticaji koje možemo okarakterisati kao faktore s biološkom osnovom nisu ništa manje uslovljeni datom kulturom nego što su faktori iz druge dve grupe – pol (odnosno rod) i uzrast jesu ujedno i društvene kategorije, a ponašanje u nekoj situaciji, pa i govorno ponašanje, ne može se posmatrati nezavisno od datog kulturnog, odnosno u našem tumačenju celokupnog

¹⁵ Navedeni faktori jesu značajni na evropskom govornom području, pri čemu navedena lista ne predstavlja neku konačnu listu niti implicira neki važeći redosled prema značaju pojedinih faktora u pojedinim govornim zajednicama.

sociokulturnog konteksta. Čini se da su jedini izuzetak – na izvestan način – oni faktori koji svoje središte imaju u samoj ličnosti pojedinca: psihički faktori. Ovu vrstu činilaca, međutim, takođe možemo dovesti u vezu sa sociokulturnim normama date zajednice, jer su i mera i način na koji pojedinac može iskazati svoja osećanja, svoje duševno stanje, itekako omeđeni tim normama.¹⁶ Izuzetak su nepoštovanje tih normi, na primer oslovljavanje sagovornika pogrđnim izrazima u afektu (izvesno u velikoj većini kultura i jezika sveta) – što je onda često i sankcionisano od strane društva, ranije i u formi fizičkog kažnjavanja, a danas više u formi osude ili negodovanja, konsternacije, neretko i konstatacije da je dotična osoba, na primer, „neučtiva“.

Faktori koji utiču na izbor i upotrebu leksema i fraza pri oslovljavanju mnogobrojni su i, kako konstatuje F. Braun, delom do te mere kulturnospecifični da ih je teško kategorisati pod okriljem jednog teorijskog prosedea, odnosno ne mogu se s lakoćom svesti na apstratke pojmove (i odnose među tim kategorijama) kao što su superiornost i inferiornost, distanca i intimnost, formalnost i neformalnost itd., što, svakako, ne umanjuje značaj ovakvih kategorija/pojmova pri preciznom opisu mehanizama koji čine osnovu oslovljavanja sagovornika.¹⁷ Međutim, ako uzmemo u obzir da, primerice, u jordanskom arapskom izgled muške osobe (brada) ima odlučujuću ulogu u tome hoće li se ona osloviti leksemom *fe:x* 'šeik', koja ukazuje na to da se sagovorniku pripisuje osobina [+religiozan] (Braun 1988: 66), postaje jasno da su navedene kategorizacije faktora više rezultat potrebe istraživača da fenomene u ovom polju sociolingvističkih istraživanja učini pregledn(ij)im, a manje objektivne mogućnosti jednoznačnog klasifikovanja svih mogućih faktora koji se javljaju u jezicima sveta. Poteškoće vezane za kategorizaciju faktora koji utiču na komunikativne izbore govornika-pošiljaoca poruke proizlaze i iz činjenice da ovi faktori nisu prisutni izolovano u nekom datom govornom događaju, već se među njima mogu ustanoviti brojne interrelacije, kao što to napominje U. Pieper (1984), razmatrajući interakciju lingvističkih, socijalnih i bioloških varijabli u kontekstu oslovljavanja. To, ipak, ne znači da se u nekom datom govornom događaju ne može uspostaviti hijerarhija, odnosno redosled važnosti kriterijuma za

¹⁶ U. Pieper (1984: 11) u vezi s uticajem sociokulturnog okvira na formiranje ličnosti, odnosno ponašanja pojedinca piše sledeće: „Jedem Menschen ist eine bestimmte Disposition, sich zu verhalten, angeboren. Wie jedoch diese ausgeformt und konkretisiert wird, ist eine Frage des soziokulturellen Umfeldes, in dem der betreffende Mensch aufwächst“.

¹⁷ Dobar primer je istraživanje K. Schlund (2009) koja forme učtivosti, a u okviru njih pronominalne i nominalne forme oslovljavanja među nepoznatim sagovornicima u nemačkom i u srpskom jeziku analizira kroz prizmu koncepta blizine i distance, o čemu će i detaljnije biti reči.

neki konkretni izbor,¹⁸ ili pak da se ne može uopšteno govoriti o značaju nekog faktora u okvirima neke date kulture.¹⁹

Uzimajući u obzir razmatranja M. Radovanovića, odeljak ćemo uokviriti isticanjem suštinske veze između jezika i njegovih korisnika, tj. činjenicom da jezička upotreba, kao i upotreba leksema i fraza predviđenih za oslovljavanje, zavisi „od učesnika u procesu sporazumevanja (od komunikatora) i njihovih društvenih uloga u govornim situacijama [istakla K.O.] u kojima se ostvaruje govorni događaj“ (Radovanović 2003 [1986]: 135). Pritom se u dinamičnosti, odnosno promenljivosti i smenjivanju društvenih (i govornih) uloga pojedinca upravo ogleda dinamičnost života neke date govorne zajednice – i ljudskog života uopšte – te i jezika koji je prati na tom putu.²⁰

1.1.3. Funkcije upotrebe jezičkih sredstava u službi oslovljavanja

S. Levinson, baveći se fenomenom oslovljavanja, govori o *socijalnoj deiksi* (eng. *social deixis*), ukazujući time na jednu od centralnih i najčešće isticanih karakteristika, tj. funkcija upotrebe leksema i fraza u službi oslovljavanja (Levinson 1983:89): eksplicitno upućivanje na vrstu, tj. prirodu odnosa među sagovornicima, ali i na relativan društveni status komunikatora (kako govornika, tako i sagovornika) u nekoj datoj komunikativnoj situaciji (up. i Radovanović 2003 [1986]: 135; Hartung 2001: 1349; Clyne/Norrby/Warren 2009: 1; Schlund 2009: 59).

¹⁸ Sistem pravila, koji reguliše izbor i upotrebu jezičkih sredstava kao što su npr. pronominalne forme oslovljavanja ili etikete za pozdravljanje, čine zapravo pravila izbora, odnosno alternacije, dakle takva koja upravljaju izborom između alternativnih mogućnosti. Ovakva pravila, odnosno izbor i upotreba pomenutih i sličnih jezičkih sredstava prikazuju se kao niz „sukcesivnih binarnih odluka komunikatora“ (tj. odgovora na pitanje da li su određeni kriterijumi ispunjeni), a u skladu sa ulogama i relativnim društvenim statusom u datoj komunikativnoj situaciji (Radovanović 2003 [1986]: 137). S. Ervin-Tripp (1972) proces ovakvih odabira predstavila je uz pomoć dijagrama, sličnog onim dijagramima koji se koriste u informatičkim naukama za opisivanje funkcionisanja nekog programa (eng. *flow-chart*). Na sličan način ilustruje proces izbora odgovarajuće etikete za pozdravljanje (izbor između srpskohrvatskog *zdravo* i *dobar dan*) i M. Radovanović, uspostavljajući hijerarhiju, tj. redosled kriterijuma (faktora) pri procesu odabira: uzrast, poznanstvo, srodstvo, intimnost, podređenost/nadređenost (Radovanović 2003 [1986]: 138).

¹⁹ K. Schlund (2009: 66, 72), na primer, analizirajući nemačke i srpske forme učtivosti, a među njima i oslovljavanje, pokazuje i ističe na osnovu različitih primera veći značaj varijable uzrasta/starosti u srpskom korpusu. Poseban značaj parametra uzrasta/starosti u (tada još) srpskohrvatskom (objašnjavajući proces izbora odgovarajuće etikete za pozdravljanje) ističe i M. Radovanović (2003 [1986]: 138).

²⁰ U vezi s ne-statičnošću uloga komunikatora u procesu sporazumevanja M. Radovanović dalje piše: „Te uloge su, uostalom, najčešće promenljive, što znači da ne moraju biti stalnog karaktera, pošto se jedan isti govorni predstavnik nekog jezika tokom svog života, i u svakodnevnom interakcijama, pojavljuje u različitim društvenim, pa i govornim ulogama, zavisno npr. od već pominjanih momenata tipa uzrasta, poznanstva, srodstva, intimnosti, podređenosti/nadređenosti, od konkretne situacije u kojoj se nalazi i u kojoj komunicira, i od njenih obeležja, od oblasti života ili društvene delatnosti u kojima se komunikacija ostvaruje, od trenutnog društvenog statusa u njima, itd.“ (Radovanović 2003 [1986]: 135)

Iako je tačnost ovakvog određivanja funkcije oslovljavanja neosporiva, ono što u ovakvim – mogli bismo reći socio-psiholingvističkim, ali i sociopragmatičkim – određenjima ostaje neizrečeno, jeste činjenica da se kroz oslovljavanje ne određuju i signalizuju samo društvene uloge učesnika u komunikativnom procesu, već govornik svojim izborom iz raspoloživog inventara izraza za oslovljavanje konstruiše i svoj lični identitet²¹ (Glovacki-Bernardi 2010: 403), te ćemo se na ovom mestu osvrnuti na pitanje kako grupne, tako i individualne varijacije, posebno zato što je varijacija u upotrebi izraza u službi oslovljavanja više pravilo, a ne izuzetak (Braun 1988: 23).

Sociolingvistička istraživanja od druge polovine prošlog veka pokazala su da se u slučaju prirodnih jezika ne može govoriti o homogenim sistemima – konkretna upotreba, tj. pravila za izbor i upotrebu verbalnih sredstava, pa tako i onih koja se upotrebljavaju u funkciji oslovljavanja sagovornika, variraju u većoj ili u manjoj meri ne samo od jezika do jezika, već i od jedne nacionalne varijante do druge (uzmimo samo npr. nacionalne varijante španskog jezika, v. Braun 1988: 13-14), od regije do regije, kao i od jedne socijalne grupe do druge i u istim državnim okvirima, pa i u jezičkom ponašanju pojedinca u kojem su odstupanja od uobičajene upotrebe moguća čak i kako bi govornik komunicirao određena raspoloženja, osećanja i sl. (Fasold 1990: 16). Dakle, varijacija može da bude karakteristika grupe, odnosno pojedinca kao pripadnika neke grupe – na primer, na nivou regiolekta ili sociolekta – ili isključivo pojedinca u smislu ličnih preferenci, stila – na nivou idiolekta. Tako je, recimo, u Socijaldemokratskoj partiji Nemačke običaj da članovi (u najmanju ruku) na skupovima koriste uzajamno T-zamenicu, *du*, čak i u slučaju da se sagovornici ne poznaju, što u načelu nije karakteristika savremene upotrebe (među odraslim, nepoznatim sagovornicima). Recipročna upotreba ove zamenice postoji, prema zvaničnoj internet stranici jednog partijskog ogranka, stoga što se ne pridaje nikakav poseban značaj hijerarhijama, ali utoliko se važnijim smatra prijateljski odnos među članovima, te takva upotreba ujedno obeležava grupnu, odnosno ideološku pripadnost govornika.²² U našem radu, zatim, biće dosta primera

²¹ Novija istraživanja o socijalnom identitetu ističu njegovu dinamičnu prirodu i ulogu jezičke upotrebe u njegovoj (re)konstrukciji. Dok su ranija varijacionistička istraživanja uzrast/starost, rod, status, nivo obrazovanja i slične društvene kategorije posmatrala kao relativno stabilne kategorije kojima se ponašanje neke društvene grupe može objasniti, u novijim istraživanjima na polju sociolingvistike, socijalne psihologije i analize diskursa – kako pišu M. Clyne, C. Norrby i J. Warren – u fokusu su subjekti koji „pregovaraju“ o identitetima tokom jezičke interakcije. Budući da se pomenuti autor i autorke bave fenomenom oslovljavanja u nemačkom, francuskom, švedskom i engleskom jeziku, posebno važnim smatraju da se kroz proces ovako shvaćene dinamične (re)konstrukcije identiteta kroz jezičku interakciju sagovornici obeležavaju istost ili različitost, odnosno pripadnost grupi ili pak ne-pripadanje (Clyne/Norrby/Warren 2009: 31).

²² Među najčešće postavljenim pitanjima na pomenutoj internet stranici stoji sledeće: „*Duzt man sich in der SPD?* In der SPD ist es üblich, dass sich die Mitglieder/Genossen duzen. Der Grund ist ganz einfach:

iz jezičke upotrebe mladih – iz nemačkog, srpskog i mađarskog jezika – koji bez sumnje imaju funkciju isticanja grupne pripadnosti, te ćemo ih pobliže pojasniti u okviru odgovarajućih segmenata disertacije. Ne treba, međutim, izgubiti iz vida da je u nekim slučajevima veoma teško, ako ne i nemoguće, povući jasnu granicu između funkcije isticanja pripadanja grupi i onih slučajeva kada je u pitanju upotreba koju možemo pripisati sferi individualnog, što, prirodno, potiče u velikoj meri od činjenice da je pojedinac, kako bi opstao, nužno deo i nekog manjeg ili većeg kolektiva. Ovakav, granični primer predstavljao bi izvorni govornik srpskog jezika u Novom Sadu koji – na pijaci ili u manjim trgovinskim radnjama prodavače bez izuzetaka oslovljava etiketama *gospodine/gospodo* – umesto izbegavanja etikete pomoću kontaktnih rečca tipa *izvinite/oprostate* ili postavljanja direktnog pitanja kao na primer *Pošto je... ?* ili nekom od uobičajen(ij)ih etiketa *komšija/komšinice, šefe/šefice, majstore* i sl. – može to činiti kako bi istakao i negovao stil pripadnika obrazovanog sloja.²³ Konačno, navešćemo primer upotrebe koji, prema našem mišljenju, predstavlja čist(ij)i primer varijacije na idiolektalnom nivou u oslovljavanju. U krugu svojih prijatelja, poznanika, izvorni govornici bilo nemačkog, srpskog ili mađarskog jezika (i najverovatnije iz niza drugih evropskih jezika koji poznaju T/V-dihotomiju), dakle, i s pozicije lingvistički neobrazovanog govornika, s velikom sigurnošću mogu navesti osobu koju bi opisali kao nekog ko je rado „na *ti* sa svima“. M. Clyne, C. Norrby i J. Warren u svom istraživanju, na kojem ćemo se docnije detaljnije zadržati, takođe pominju da je na osnovu iskaza njihovih ispitanika – a u pitanju su govorni predstavnici nemačkog jezika – moguće razlikovati *Sie*-tipove, odnosno *du*-tipove (eng. *Sie*-types i *du*-types, prema nem. *Sie*-Typen i *du*-Typen), tj. osobe koje više naginju upotrebi V- ili T-zamenice; naravno, mora se dodati, ukoliko postoji slobodan izbor (up. Clyne/Norrby/Warren 2009: 76-77).²⁴

Pristup funkciji, odnosno funkcijama oslovljavanja može poteći i iz drugačije pozicije – s aspekta *adresivnosti* govora. Naime, jezička sredstva oslovljavanja su jedan od načina,

Genossen legen keinen Wert auf Hierarchien dafür großen Wert und einen freundschaftlichen Umgang.“ <http://www.spd-pfersee.de/SPD-Ortsverein-FAQ.html> (30. X 2014)

²³ Pri čemu govornik može, ali ne mora zaista i pripadati tom sloju, što otvara jedno sasvim novo pitanje, koje ćemo ovde sam natuknuti: govornik svojom jezičkom upotrebom može konstruisati i fiktivni identitet.

²⁴ Individualna varijacija prisutna je prema informantima i informantkinjama autora (pre svega govornika francuskog jezika) i utoliko što se sa aspekta odabira i upotrebe izraza za oslovljavanje i uopšte orijentacije prema sagovorniku i učestvovanju u verbalnoj interakciji mogu razlikovati aktivni (eng. *givers*) i pasivni govornici (eng. *receivers*), odnosno oni koji utiču na tok interakcije uvodeći i na neki način nametajući svoj izbor, dok druga grupa postupa upravo obrnuto – prilagođava se izboru i upotrebi svog sagovornika (Clyne/Warren/Norrby 2009: 77-78).

tačnije, jedan od nivoa osiguravanja adresivnosti govora.²⁵ Izrazima u funkciji oslovljavanja kojima se sagovornik direktno (odn. *eksplicitno*, prema K. Schlund 2009: 69) označava kao adresat poruke (Hartung 2001: 1348-1349) bavi se i J. Schwittalla (1995, cit. prema Hartung 2001: 1349) navodeći niz motiva, tj. funkcija adresivnosti, odnosno osiguravanja adresivnosti u komunikaciji licem u lice, što možemo tumačiti i kao moguće funkcije oslovljavanja:²⁶

- 1) ponovno uspostavljanje pažnje sagovornika (npr. pri gubitku vizuelnog kontakta, kontakta oči u oči),
- 2) podizanje nivoa pažnje iz retoričkih razloga (npr. za vreme nekog naučnog predavanja – K.O.),
- 3) pozivanje sagovornika na reakciju (npr. da odgovori na neko pitanje),
- 4) izdvajanje sagovornika iz grupe recipijenata,
- 5) utvrđivanje prisustva (npr. prozivanje učenika na početku školskog časa – K.O.),
- 6) poštovanje nekog rituala (npr. protokolom propisana oslovljavanja pri javnim ceremonijama),
- 7) iskazivanje poštovanja (npr. svesna upotreba neke titule sagovornika),
- 8) ukazivanje na neku društvenu ulogu sagovornika (npr. nem. *Mutter* ili *Kollege*),
- 9) namera da se sagovornik uvredi upotrebom neprimerenog izraza za oslovljavanje (npr. nem. *du* umesto *Sie*),
- 10) segmentiranje/strukturisanje govora (npr. uvod ispred vrhunca pripovedanja).

Analizirajući navedeni niz možemo zaključiti da su njegovi elementi različite prirode, te ih možemo vrednovati kao ponovnu potvrdu kompleksnosti fenomena oslovljavanja jezičkim sredstvima. Izuzev poslednje navedene funkcije u nizu (funkcije strukturnog signala), neke elemente možemo okarakterisati kao psiholingvističke jedinice (prve četiri stavke), a neke druge kao tipične jedinice od interesa za istraživanja sociopragmatičkog tipa (od šeste do devete stavke, pri čemu smo mišljenja da se peta i šesta funkcija mogu objediniti pod nazivom šeste).

Neretko se određeni segment inventara jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja posmatra i kao odraz društveno-istorijskih (često i u smislu političkih) okolnosti, i kao indikator različitih društvenih promena, dakle kao odraz društveno-kulturnih činilaca. Jedan

²⁵ Da bi komunikacija licem u lice uopšte postala moguća, potencijalnom sagovorniku mora biti jasno da se nalazi u ulozi sagovornika (primaoca poruke, adresata). Adresivnost (upućenost) govora je stoga zadatak koji govornik mora rešiti ne samo na početku jezičke interakcije, već i iznova *rešavati* tokom nje, kako bi tok komunikacije bio osiguran. M. Hartung navodi tri nivoa (nem. *Ebenen*) postupaka, mogli bismo reći i načina, uspostavljanja adresivnosti govora. Prvi u nizu ovih postupaka je nelingvističkog karaktera – telesno držanje, stav (nem. *Körperorientierung*), a odnosi se na uspostavljanje vizuelnog kontakta (oči u oči) i na telesni stav govornika uopšte. Drugi element jesu jezička sredstva u službi oslovljavanja, a treći prilagođavanje poruke adresatu (nem. *Außerungsgestaltung*) (Hartung 2001: 1348-1349).

²⁶ Primeri su delom preuzeti, a delom dodati ili modifikovani na osnovu ličnog iskustva.

takav primer je dovođenje u vezu učestalost asimetrične upotrebe u domenu pronominalnih formi s izrazito hijerarhizovanim društvom ili tumačenje nestanka određenih, ideološki obojenih nominalnih izraza iz upotrebe.

R. Brown i A. Gilman u svom poznatom radu o pronominalnim formama oslovljavanja smatraju da se s istorijskog gledišta može uočiti korespondencija između semantike ovih oblika (u upotrebi – K.O.), društvenih struktura i ideologije (Brown/Gilman 1972 [1960]: 265-271). Takozvanu semantiku moći – kojom objašnjavaju pojavu asimetrične upotrebe zameničkih oblika među sagovornicima, odnosno shemu upotrebe kada statusno nadređeni govornik koristi T-zamenicu u komunikaciji sa statusno podređenim sagovornikom (upotreba T-zamenice *prema dole*), a statusno podređena osoba koristi V-zamenicu (upotreba V-zamenice *prema gore*) – dovode u vezu sa statičnošću i izraženom hijerarhizovanošću društva, kao što je bilo srednjovekovno feudalno društvo u kojem je gospodar oslovljavan V-zamenicom, a on uzvrćao svojim podanicima T-zamenicom. Ovakvoj upotrebi, kojom upravlja zapravo relativna moć učesnika u komunikaciji, suprotstavlja se recipročna shema upotrebe pronominalnih formi (raspored T-T ili V-V među sagovornicima) kada su komunikatori statusno ravnopravni, a povezuje se s takozvanom semantikom solidarnosti. Povećavanjem broja zajedničkih crta komunikatora, kakvi su generacijska pripadnost, odrastanje u istom gradu ili pohađanje iste škole, povećava se i verovatnoća uzajamne upotrebe T-zamenice, a odsustvo takvih zajedničkih crta, odnosno njihovo prisustvo u zanemarljivom broju rezultiraće većom verovatnoćom uzajamne upotrebe V-zamenice. Ovakava upotreba po nastanku predstavlja sekundarni razvoj, a počela se širiti porastom društvene mobilnosti i razvojem egalitarnih nastojanja. Kao primer za ideološko-politički obojenu upotrebu pronominalnih formi, R. Brown i A. Gilman navode, između ostalog, obaveznu upotrebu T-zamenice (uz nominalnu formu *citoyen* 'građanin') u revolucionarnoj Francuskoj (Brown/Gilman 1972 [1960]: 265-266, v. det. pod 1.2.1). Kako i W. Besch konstatuje: persirajući se ne može doći do revolucije [*Per Sie kann man keine Revolution machen!*], a pored primera Francuske revolucije, mogu se navesti i drugi primeri (Besch 1998: 20).

Iako nije u pitanju revolucija u pravom (klasičnom) smislu te reči, *Studentski pokret 1968.* u Saveznoj Republici Nemačkoj imao je dugoročne posledice i po upotrebi izraza za oslovljavanje. U početku okrenut protiv loših uslova studiranja, ubrzo je prerastao u bunt protiv vladajućih političkih i društvenih prilika i struktura. U domenu oslovljavanja ovako promenjen stav prema društvenoj stvarnosti našao je svoj odraz u kršenju dotadašnjih

konvencija: širenju upotrebe T-zamenice *du* i odbijanju upotrebe titula (prvo na fakultetima). I prvo i drugo može se tumačiti kao pokušaj razgradnje postojećih društvenih hijerarhija jezičkim sredstvima – s namerom provokacije, kako zaključuje W. Besch (1998: 20-21).

Upotreba ideološko-politički markirane T-forme solidarnosti i jednakosti bila je karakteristična i među članovima nekih partija (za vreme partijskih susreta) u Nemačkoj Demokratskoj Republici, pre svega, Jedinstvene socijalističke partije Nemačke (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – SED), a donekle i Demokratske seljačke partije Nemačke (Demokratische Bauernpartei Deutschlands – DBD) (Besch 1998: 38).

R. Rathmayr (1992), kao i J. Marković (2009), pokazale su kako se posle povlačenja socijalističkog režima na prostorima bivše SFRJ povukla i ideološki obojena, nametnuta upotreba etiketa *druže* i *drugarice*.²⁷ Uprkos animoziteta nekih govornika srpkog jezika prema upotrebi ovih leksema u oslovljavanju, one su ipak opstale i javljaju se u (mogli bismo reći izvornom) značenju 'osoba sa kojom se neko druži, prijatelj', dakle, bez ikakve ideološke obojenosti u komunikaciji s prijateljima i poznanicima, mada se katkad javlja i sa šaljivim prizvukom aludirajući upravo na „prošla vremena“.²⁸

1.1.4 Problem učtivosti u kontekstu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja

Oslovljavanje se može proučavati i u kontekstu formi jezički ispoljene učtivosti. Na to upućuje već i samo laičko tumačenje (kao tumačenje *lingvistički neobrazovanog govornog predstavnika* nekog jezika, prema eng. *folk linguistic interpretation*) V-zamenice kao „učtive“ u evropskim jezicima koji poznaju dihotomiju opisanu u odeljku 1.1, dakle, postojanje svesti o drugačijoj prirodi ovakve, mogli bismo reći, *pomerene* upotrebe ličnih zamenica s obzirom

²⁷ U vezi sa mađarskim ekvivalentom *elvtárs* i *elvtársnő* Szántó-Fülel (1994: 29) ukazuje na to da je nastanak velikog broja složenih imenica sa komponentom *-társ* (kao što su *polgártárs* 'sugrađanin, drug građanin', *lakótárs* 'susatanar', *kortárs* 'savremenik', *iskolatárs* 'školski drug' i mnoge druge) rezultat pokušaja izbegavanja ove ideološki obojene etikete. Upotrebu leksema *Genosse* i *Genossin* u Nemačkoj Demokratskoj Republici predočava Besch (1998: 29-33).

²⁸ U srpskom jeziku pored neutralne etikete *drug* (npr. *Gde si, druže stari, nema te sto godina!*), može se čuti i *drugarica* kao odgovarajuća forma za oslovljavanje ženske osobe (npr. *Hej, drugarice moja, kako si, kako su deca?*). Z. Glovacki-Bernardi upoređujući upotrebu etiketa za pozdravljanje i oslovljavanje krajem 19. i početkom 20. veka sa savremenom upotrebom u hrvatskom jeziku napominje da mnogi govornici hrvatskog jezika etikete *druže* i *drugarice* smatraju tipično socijalističkim, ali i dodaje da se na osnovu podataka iz konverzijskog priručnika I. Filipovića (objavljenom pre 1895. godine) može zaključiti da je njihova upotreba bila uobičajena i u 19. veku (Glovacki-Bernardi 2010: 200). Na osnovu ličnog iskustva i razgovora sa izvornim govornicima hrvatskog jezika možemo potvrditi konotaciju ovih etiketa, kako kaže jedna informantkinja (25 godina, Zagreb) sa „Titovom Jugoslavijom“, te se – osim u sintagmi *ratni drug* (odn. *ratni druže*) ili retko sa sarkastičnim ili šaljivim prizvukom – ne koristi. W. Besch navodeći primer Socijaldemokratske stranke Nemačke koja se od svojih početaka koristila leksemama *Genosse* i *Genossin*, odnosno jednog konkretnog izveštavanja sa jednog skupa 1995. godine, konstatovao je slično stanje – odbojnost – u vezi s njihovom upotrebom, a koje tumači kao „teret zloupotrebe“ [Es ist die Last eines Mißbrauchs!] (Besch 1998: 33).

na to da u brojnim jezicima Evrope ulogu V-zamenice preuzimaju množinski oblici lične zamenice drugog ili pak trećeg lica.

Pitanje učtivosti važno je, svakako, u intrakulturalnom, a možda još važnije u interkulturalnom kontekstu, a posebno, kako i F. Braun i K. Schubert primećuju, u nastavi stranih jezika (Braun/Schubert 1988: 45). Veoma je važno napomenuti da je laičko ili učestalo metapragmatičko etiketiranje V-zamenice (ili nekog nominalnog izraza) kao *učtive* neodređeno, jer to *šta se, gde i kada* smatra učtivim može varirati od jedne govorne zajednice do druge, odnosno od kulture do kulture (ibid., 46). Osim toga, ne možemo zaboraviti da prirodne jezike ne karakteriše homogenost, već heterogenost, odnosno varijacija – a zahvata i upotrebu jezičkih sredstava za oslovljavanje. Uprkos činjenici da se neretko u brojnim udžbenicima stranih jezika ili priručnicima posvećenim bontonu, odnosno ponašanju u skladu sa protokolom preporučuje, na primer, upotreba V-zamenice u slučajevima nedoumice, to nikako ne znači da je njena upotreba prihvatljiva u svim kontekstima komunikacije i da sagovornik takvo obraćanje neće shvatiti kao neprihvatljivo ili pak kao neučtivo. Braun i Schubert u svojoj studiji pominju nekoliko takvih situacija, a ovde ćemo navesti nama najbliži primer iz nemačkog jezika: obraćanje nekog studenta ili studentkinje svojim kolegama i/ili koleginicama korišćenjem „učtive“ zamenice *Sie* najverovatnije bi se okarakterisalo kao čudno, pre nego kao učtivo (opširnije v. Braun/Schubert 1988: 46-48). Sem toga, možemo lako naći primere za upotrebu „jednostavne, familijarne“, uslovno rečeno, „neučtive“ T-zamenice, koju pripadnici date govorne zajednice (u našem slučaju nemačkog jezika) ne bi shvatili kao neučtive, odnosno neprimerene – dete koje tako oslovljava svoje roditelje nije neučtivo, preminulim osobama se sveštenik „obraća“ T-zamenicom, ali isto tako i Bogu (ibid., 48-49), što nas dovodi do problematike tumačenja samog koncepta učtivosti.

U istraživanjima koja se bave fenomenom jezičke učtivosti, bilo je potrebno precizno definisati šta se zapravo podrazumeva pod ovim, višeznačnim i višeslojnim pojmom.²⁹ Braun

²⁹ O. Panić-Kavgić u svojoj disertaciji o jezički ispoljenoj učtivosti u filmskim dijalozima na engleskom i srpskom jeziku, detaljno se bavi i različitim teorijama, odnosno pristupima i modelima fenomena jezičke učtivosti, ukazujući na kompleksnost ove tematike i poteškoća na koje istraživači nailaze pri pokušaju definisanja ovog pojma (Panić-Kavgić 2014: 58-97). Sistematizujući različite pristupe istraživača jezičkom fenomenu učtivosti, navodi se i kategorizacija pravaca B. Fräsera (1990), koji razlikuje četiri osnovna pravca proučavanja ovog jezičkog fenomena do kraja osamdesetih godina prošlog veka. Prva grupa autora pristupa učtivosti sa aspekta društvene norme (Hill et al. 1986, kao i Ide 1989, eng. *social-norm view*), tj. učtivost pojedinca u nekoj datoj situaciji meri se prema standardu društvenog ponašanja u datom društvu i istorijskom razdoblju, mada autorka takođe primećuje da se pojam norme provlači u radovima istraživača i drugih pravaca. Sledeću grupu autora čine R. Lakoff (1973) i G. Leech (1983), a osnovu njihovih razmatranja čine konverzacione maksime (eng. *conversational maxim view*), tj. polazište je princip kooperativnosti (eng. *Cooperative Principle*) P. Gricea (1975). R. Lakoff daje tri pravila, odnosno maksime učtivosti, dok učtivost

i Schubert ističu mogućnost dvojakog tumačenja ovog pojma (Braun/Schubert 1988: 49-50): prema prvom određenju učtivost se izjednačava sa pojmom adekvatnosti, tj. adekvatne primene u skladu sa pravilima upotrebe u nekom datom kontekstu komunikacije, a prema merilima date govorne zajednice. Dakle, u skladu sa ovako određenim pojmom učtivosti *učtiva upotreba jeste primerena upotreba u nekoj datoj govornoj situaciji*. Ipak, potrebno je ujedno istaći, kako to i autorka i autor čine, da se odstupanje od važećih pravila ne može automatski okarakterisati kao neučtivost, te ukazuje i na primer koji navode Brown i Gilman. Najčešća ekspresivna upotreba V-zamenice u njihovom se materijalu (koji se ne odnosi na savremenu upotrebu) javlja u komunikaciji gospodara sa slugom, koju karakteriše asimetrična upotreba pronominalnih formi, budući da sluga koristi V-zamenicu, dok mu gospodar uzvraća T-zamenicom, sem kada je izuzetno zadovoljan učinkom svog sluge, te ga nagrađuje upotrebom V-zamenice (Brown/Gilman 1960: 274 prema Braun 1988: 50). Slični primeri mogu se naći u radu P. Friedricha o oslovljavanju u ruskom jeziku XIX veka. Analizirajući brojna dela velikana ruske književnosti iz pretprošlog veka ukazuje na niz sličnih promena modusa oslovljavanja između istih sagovornika (upotpunjujući analizu i napomenama o upotrebi nominalnih formi). Jedan od najupečatljivijih primera koje Friedrich navodi može se pročitati u romanu *Zločin i kazna* F. M. Dostojevskog: razgovor Sonje i Raskoljnikova i momentat kada joj on priznaje svoj zločin. Junakinja kroz ceo razgovor upotrebljava čas T-*(ty)*, čas V-zamenicu (*vy*): zavisno od toga da li se izražava empatija i sažaljenje (upotreba T-zamenice) ili pak zgražavanje nad činom glavnog junaka (V-zamenica) (Friedrich 1972: 292-294).

Druga mogućnost tumačenja pojma učtivosti, u vezi s oslovljavanjem, prema Braun i Schubertu nudi koncept sistema jezičkih sredstava u službi oslovljavanja (eng. *system of address forms*), te se određenje nekog jezičkog izraza kao učtivog odnosi na vertikalnu poziciju izraza u poređenju sa drugim članovima sistema. Pozicija nekog izraza određuje se na osnovu načina upotrebe, tj. ukoliko se neki izraz dominantno koristi u razgovoru s nadređenima ili osobama s kojima govornik nije u bliskom odnosu, može se smestiti na visoku poziciju na skali poštovanja. Dakle, stepen učtivosti odgovara stepenu poštovanja

Leech analizira kao izvor narušavanja konverzacionih maksima i Griceov model nadograđuje svojim principom učtivosti (eng. *Politeness Principle*). Treći pravac čini pristup koji se bazira na činu uvažavanja lica sagovornika (eng. *face-saving view*, u vezi s pojmom lica det. u napomeni 33) – rad P. Brown i S. Levinsona (1978, a zatim 1987, opširnije takođe v. napomenu 33). U četvrtom pristupu polaznu tačku predstavlja pojam konverzacionog ugovora (eng. *conversational-contract view*) kao što je to slučaj upravo u radu Fräsera, a učtivost je neobeležena norma, te učesnici u komunikaciji upadljivim smatraju samo slučajeve kršenja normi. Najrecentnija pak istraživanja, u disertaciji Panić-Kavgić navedena kao tzv. postmoderni ili diskursni pravac, predstavljaju radovi R. Watta, K. T. Werkhofer, M. A. Locher i drugih (opširnije v. Panić-Kavgić 2014: 87-97). Nešto drugačiju, ali suštinski sličnu klasifikaciju nudi K. Schlund (2009), o čemu će još biti reči u daljem tekstu.

izraženog u nekom izrazu. Tako bi, na primer, u slučaju mađarske pronominalne trijade *te*, *maga* i *ön* (sa odgovarajućim množinskim oblicima *ti*, *maguk* i *önök*) obliku *ön* pripadalo najviše mesto na skali, a zatim bi sledilo manje formalno – po nekim govornicima savremenog mađarskog čak i neučtivog – *maga*, a potom *te*. Sličan je, inače, i slučaj sa rumunskim oblicima *tu*, *dumneata* i *dumneavoastra*, gde bi najvišu poziciju zauzela poslednje navedena forma, a prvopomenuta bi bila na dnu skale (Braun/Schubert 1988: 50-52).³⁰ Treba, međutim, imati na umu da ponekad nije jednostavno ili je čak nemoguće klasifikovati svaki element sistema prema skali poštovanja, odnosno učtivosti.³¹ Tako se u jordanskom arapskom etiketa *hadzi* (m. rod)/*hadze* (ž. rod) 'hodočasnik/hodočasnica' može upotrebiti u komunikaciji s poznatim sagovornikom, odnosno sagovornicom ukoliko je on zaista bio na hodočašću do Meke, ali se može upotrebiti i pri oslovljavanju starije nepoznate osobe. Ova etiketa može u principu da zameni bilo koju etiketu na skali poštovanja, a jedini izuzetak su veoma mlade osobe (opširnije o problematici smeštanja izraza za oslovljavanje na skalu v. Braun/Schubert 1988: 38-42, u kontekstu učtivosti u sistemu ibid. 52-53). Iako smatramo da su ovakva, na neki način, dekontekstualizovana, systemska klasifikovanja izraza u službi oslovljavanja korisna pri sagledavanju strukture i kompleksnosti sistema oslovljavanja različitih jezika, s aspekta interlingvalnog i samim tim nužno interkulturalnog poređenja, pa i u nastavi stranih jezika, prvo tumačenje smatramo značajnijim. Jer, kako je već istaknuto, u konkretnoj upotrebi neretko dolazi do odstupanja – bilo iz ekspresivnih ili afektivnih razloga – te se ono što se prema ovakvoj skalarnoj analizi oceni kao učtivo može biti upotrebljeno sa suprotnim efektom, ili izraz koji je prvobitno smešten na samom dnu skale u nekim kontekstima može upravo predstavljati učtiviju alternativu. Dodatni problem predstavlja, uz to, i pomenuta varijacija koja može biti nazočna na nivou grupe (bilo kao sociolektalna ili regiolektalna varijacija), a prirodno, i na idiolektalskom nivou u smislu individualnog stila pojedinca (v. u prethodnom odeljku).

³⁰ Navedeni primeri iz mađarskog i rumunskog jezika su ilustrativni, jer prikazani podsistem oslovljavanja broji tri elementa. Ipak, ovakvo, mogli bismo reći, systemsko određenje nekog izraza moguće je i u slučajevima kada govornicima *de facto* stoji na raspolaganju samo jedan izraz, odnosno mogu da biraju između *upotrebe* i *izbegavanja* upotrebe (Braun/Schubert 1988: 60), s tim da se veći stepen poštovanja, odnosno učtivosti ne mora nužno poklapati sa jednim ili sa drugim slučajem.

³¹ Autori problematizuju i sam naziv *učtivost*, koji se upotrebljava u različitim značenjima – prvo se izjednačava sa adekvatnom upotrebom, a prema drugom tumačenju se odnosi na poziciju u nekog izraza na skali poštovanja unutar sistema – te razmatraju mogućnost terminološkog razlikovanja, odnosno da se za prvo tumačenje zadrži termin *učtivost* (eng. *politeness*), a da se za drugo uvede drugi naziv, na primer *poštovanje* (eng. *respect*), ali primerenim smatraju i *distancu* (eng. *distance*), kako učtivi izrazi često izražavaju i određeni stepen distance uz status (Braun/Schubert 1988: 63). Problemom razlikovanja adekvatnosti od prema njemu pravoj učtivosti bavi se, između ostalih, i R. Watts, te uvodi engleski termin *politic* kojom označava primerenu – po njemu, sa aspekta učtivosti nemarkiranu (eng. *non-salient*) jezičku upotrebu (npr. Watts 2003: 19), kojoj odgovara *nemarkirana učtivost* prema shvatanjima C. Ehrhardta (2002) (Schlund 2009: 28).

P. Brown i S. Levinson (1987) u svom, danas već klasičnom, delu posvećenom univerzalnim strategijama jezičke učtivosti u nekoliko navrata razmatraju i ulogu oslovljavanja.³² Ono se javlja podjednako i kao strategija tzv. pozitivne, odnosno integrativne učtivosti, kao i tzv. negativne, odnosno individualističke učtivosti.³³ Kao strategija pozitivne učtivosti, odn. strategija koja podrazumeva ukazivanje posebne pažnje pozitivnom, integrativnom licu sagovornika, upotreba određenih izraza za oslovljavanje sagovornika čini jednu od strategija koje spadaju pod pravilo *traži dodirne tačke* (prema eng. *claim common ground*), a unutar njega jednu od pojavnih oblika ove strategije – objašnjavaju se kao izrazi koji treba da označavaju unutargrupnu pripadnost (govornika i sagovornika, prema eng. *in-group identity markers*). U jezicima u kojima postoji T/V-dihotomija, upotreba T-zamenice u razgovoru s nepoznatom osobom može se navesti kao primer za ovakvu strategiju. Isto tako, od nominalnih formi generička imena i neke etikete u engleskom jeziku kao što su *Mac, mate, buddy, pal* ili *fellas*, zatim fiktivna upotreba etiketa za označavanje srodstva kao *brother* ili *sister*, ili neke hipokoristične etikete kao što su *babe, luv, sweetheart*, ali i nadimci mogu igrati ulogu u iskazivanju prihvatnja sagovornika kao pripadnika iste grupe, a ovakvim postupkom mogu ublažiti i neki čin kojim se ugrožava lice sagovornika (Brown/Levinson

³² U radu se oslanjamo delom i na terminološka rešenja (prevode) koje možemo naći u pomenutoj disertaciji O. Kavgić-Panić, kao i u radu T. Prčića (Prčić 2010).

³³ P. Brown i S. Levinson (1987) svoju teoriju učtivosti razvijaju polazeći u velikoj meri od dela E. Durkheima i pojmu *lica* (eng. *face*) E. Goffmana, pri čemu se lice može odrediti kao „identitet i integritet ličnosti“ kako je formulisala B. Milosavljević (2009: 22) ili jednostavno rečeno javni imidž na koji svaki pojedinac polaže pravo, a koji se sastoji od dva aspekta: *negativnog lica* i *pozitivnog lica*. Termin *negativno lice* ili prema T. Prčiću *individualističko lice* (Prčić 2010: 409), sažeto formulisano, odnosi se na potrebu (prema eng. *wants*) pojedinca da ga drugi pripadnici društva priznaju kao slobodnog člana tog društva, a koje, na primer, podrazumeva pravo na slobodu delanja i pravo da ne bude ometano, opterećivano u bilo kom smislu (prema eng. *freedom of imposition*). Izraz *pozitivno lice*, odnosno prema Prčiću *integrativno lice* (Prčić 2010: 409) se pak odnosi na želju pojedinca da bude prihvaćeno i cenjeno od strane društva, odnosno da mu drugi svojim ponašanjem (dakle, i govornim ponašanjem) daju do znanja da ga takvim priznaju. Suština formi učtivosti jeste očuvanje ovako određenog *lica* sagovornika, a koje se u procesu komunikacije može ugroziti ili narušiti (eng. *face-threatening acts*) – ukoliko nešto pitamo ili tražimo od sagovornika ugrožavamo, na primer, njegovo negativno lice, a ako želimo da odbijemo neku ponudu, po mogućnosti ugrožavamo pozitivno lice sagovornika. Govornik tokom procesa komunikacije mora – uslovno rečeno – doneti odluku da li će izvršiti čin ugrožavanja lica sagovornika. Ukoliko da, prema Brown i Levinsonu to može učiniti direktno (prema eng. *on record*) ili indirektno (prema eng. *off record*). Čin direktnog ugrožavanja lica sagovornika, nadalje, može se izvršiti bez strategija ublažavanja (eng. *without redressive action*) ili uz upotrebu strategija ublažavanja (eng. *with redressive action*), a koju dalje dele na strategije tzv. pozitivne ili integrativne učtivosti (prema eng. *positive politeness*) i tzv. negativne ili individualističke učtivosti (prema eng. *negative politeness*) (det. v. Brown/Levinson 1987: 59-71). B. Milosavljević ove dve vrste jezičkih strategija tumači kao jezičku učtivost „koja se iskazuje, ostvaruje onim govornim strategijama čije su jezičke realizacije nekonvencionalne (pozitivna učtivost), i one učtivosti čije se govorne strategije realizuju konvencionalnim jezičkim sredstvima (negativna učtivost)“ (Milosavljević 2009: 24). Potrebno je, međutim, dodati da izraz „konvencionalno“ u ovom slučaju upućuje na to da u strategijama negativne učtivosti možemo prepoznati jezička sredstva koja govornici datog jezika tipično ocenjuju kao „učtve“, odnosno formal(nij)e. Klasičan primer negativne učtivosti bili bi, na primer, honorifici (Brown/Levinson 1987: 62).

1987: 107-111). Ovakvo tumačenje funkcije oslovljavanja³⁴ može se identifikovati u različitim vrstama direktiva – molbama, zahtevima ili naredbama – ali i u slučajevima kada se ublažava čin odbijanja, ispravljanja neke greške sagovornika (bilo kakve greške – jezičke ili nejezičke). Ovo važi i za sledeće primere:³⁵ nem. *Mariechen, könnte ich kurz dein Fahrrad nehmen?* (situacija: cimerka moli drugu u studentskom domu da joj pozajmi bicikl nakratko, a upotreba deminutiva *Mariechen*, umesto punog imena *Marie*, ima funkciju ublažavanja ugrožavanja sagovorničinog lica molbom kojom se zapravo sagovornica dovodi u situaciju da mora odgovoriti – svojevrsno narušavanje neograničene slobode delanja – i ukoliko ne želi da izađe u susret govornici da je odbije, tj. i sama izvrši čin narušavanja lica) ili *Sorry, Alter, hast du Feuer?* 'Sorry [izvini], matori, je l' imaš upaljač?' (situacija: momak, verovatno srednjoškolac, traži od drugog na tramvaskoj stanici na obeleženom mestu gde je dozvoljeno pušenje upaljač, a etiketa *Alter* – inače jedna od najcitiranijih etiketa iz jezika mladih u spoju sa takođe rasprostranjenom engleskom pozajmljenicom *sorry* – kojoj govornik pribegava kako bi istakao istu grupnu pripadnost, odnosno pripadnost grupi mladih i time ublažio, opravdao svoj čin koji na sličan način kao i u prethodnom primeru ugrožava lice sagovornika). Govornici srpskog verovatno su već i sami upotrebili ili čuli rečenicu tipa *Sine moj, pomози mi da siđem!* (situacija: stariji muškarac moli mlađu mušku osobu na vratima autobusa da mu pomogne da siđe iz autobusa na stanici, pri čemu etiketa *sine*, odnosno proširena etiketa *sine moj* ima funkciju ublažavanja sličnu kao u prethodnom primeru iz nemačkog jezika, s tim da je u ovom primeru fiktivno upotrebljena nominalna forma za obeležavanje srodstva, a koju možemo tumačiti kao neku vrstu igre uloga, a koja ima svrhu da odobrovolji sagovornika da postupi u korist govornika koji ga prihvata kao svog sina³⁶), ali dobar primer mogla biti i sledeća rečenica *Komšinice, možete izaći na minuticu? Svi moramo lopatati, biće kaos!* (situacija: nekoliko komšija, dvoje mlađih muških osoba i jedan stariji muškarac, čiste sneg na ulici, a stariji se obraća mlađoj ženskoj osobi koju ne poznaje lično, samo iz viđenja, a koja se upravo parkirala, te je na ovaj način upozorava da bi trebalo da učestvuje u čišćenju dela ulice ispred svoje kuće i svoj komentar ublažava upotrebom etikete *komšinice* kojom signalizira pripadnost te ženske osobe istoj grupi kao što je bio slučaj i u

³⁴ Ova činjenica ukazuje na to da bi ova razmatranja bila primerena i u okviru prethodnog odeljka o mogućim funkcijama oslovljavanja.

³⁵ Primere zabeležila K. O.

³⁶ Moglo bi se diskutovati o tome da li u ovom slučaju upotreba etikete za obeležavanje srodstva ima funkciju da osigura željeni efekat formulisane molbe samo pomoću iskazivanja pripadnosti istoj grupi ili i ukazivanja na status i autoritet govornika koji mu pripada na osnovu starosne razlike. Verovatno da je u nekim slučajevima i ovakvo tumačenje moguće – uslovljeno nekim okolnostima kao što je namera govornika (a na koju bi u konkretnoj govornoj situaciji mogli ukazivati neverbalni elementi kao izraz lica ili intonacija). Za sada ćemo ovakve primere posmatrati kao još jedan u nizu dokaza o kompleksnosti fenomena oslovljavanja.

primeru iz nemačkog jezika ili prethodnog iz srpskog³⁷), a iz mađarskog jezika *Haver, elmegyünk, beállsz a helyemre?* 'Druže, odlazimo, hoćeš da staneš na moje mesto?' (situacija: na parkingu mlađa muška osoba se obraća drugoj mlađoj muškoj osobi koja je svojim autom zagrabila njegovo vozilo).

Kao strategija negativne učtivosti, koja podrazumeva da govornik ima u vidu potrebe negativnog lica sagovornika, oslovljavanje se pominje kao način *ukazivanja poštovanja* (prema eng. *give deference*), a čini strategiju u okviru pravila koje autori nazivaju *nemoj ni na šta prisiljavati slušaoca* (prema eng. *don't coerce Hearer*) i tipičan primer jeste upotrebljavanje honorifika (npr. V-zamenice ili titula u jezicima kao što su engleski, nemački, ali i srpski i mađarski). Nadalje, oslovljavanjem se bave i u okviru strategije *impersonalizuj govornika i slušaoca* (prema eng. *impersonalize Speaker and Hearer*), a koju navode kao strategiju u okviru pravila *prenesi želju govornika da neće sučeljavanje sa sagovornikom* (prema eng. *communicate S's want to not impinge on H*), te se bave i pojavom *pluralizacije zamenica koje upućuju na 'ti' i 'ja'* (prema eng. *pluralization of the 'you' and 'I' pronouns*). U okviru ovog segmenta povezuju pluralizaciju zamenica s ukazivanjem poštovanja i razmatraju motive za ovu pojavu u brojnim jezicima sveta – kako srodnim, tako i nesrodnim. S jedne strane, ovakvo jezičko „umnožavanje“ sagovornika može se tumačiti kao omogućavanje sagovorniku-pojedincu da poruku shvati kao njemu upućeno ili pak drugima u svojem društvu, odnosno nudi se neka vrsta „izlaza“ sagovorniku. Iako je danas reč o konvencionalizovanoj upotrebi, savremena upotreba ovakvih množinskih oblika ima funkciju da prenese želju govornika da omogući ovakav „izlaz“, kao što je slučaj i pri upotrebi različitih konvencionalizovanih indirektnih konstrukcija³⁸ (Brown/Levinson 1987: 198-199). S druge strane, izvorom motivisanosti upotrebe ovakvih pluralnih oblika može se posmatrati isticanje pripadnosti pojedinca nekoj grupi, tj. govornik želi ukazati sagovorniku na činjenicu

³⁷ Ovaj primer bi takođe mogao da se shvati dvoznačno kao i prethodni – bez dodatnih elemenata nejezičkog konteksta (npr. izraz lica ili intonacija), međutim, na ovom primeru može se ilustrovati činjenica da se metapragmatičke ocene (npr. „učtivo“, „ne-učtivo“, „solidarno“ itd.) ne mogu dodeljivati bez vođenja računa o celokupnom nejezičkom kontekstu komunikacije, kao ni zanemariti činjenica – kako upozorava i A. Agha (2007: 287) – da pri tumačenju „učtivosti“ ili nekog drugog sličnog obeležja nekog izraza bitnu ulogu igra i kontekst, odnosno i ostali jezički elementi (tj. celokupan odabir registra), te da nosilac ovakvih obeležja često nije samo jedan element kao što je upotreba određene vrste pronominalnih ili nominalnih formi oslovljavanja.

³⁸ Prema P. Brown i Levinsonu konvencionalizovana indirektnost, tj. konvencionalizovani indirektni govorni činovi predstavljaju način direktnog izvršenja ugrožavanja lica sagovornika uz ublažavanje (eng. *on record with redress*) a predstavlja strategiju negativne učtivosti. Ovakva jezička sredstva predstavljaju kompromis između želje govornika da svoju poruku prenese, ali da istovremeno bude i indirektan kao rezultat nastojanja da se poštuje pravilo učtivosti *nemoj ni na šta prisiljavati sagovornika* (eng. *don't coerce H*) (Brown/Levinson 1987: 130-144).

da ga ne tretira kao inferiornu (u smislu ne-moćnu) individuu (Brown/Levinson 1987: 198-199) – u duhu savremenog života – kao pojedinca „bez zaleđa“.

S aspekta našega istraživanja poseban značaj ima disertacija K. Schlund (2009) o formi oslovljavanja i strategija pri izražavanju molbi, ali i nastanka jezički izražene učtivosti u nemačkom i srpskom jeziku, te stavova govornika prema učtivosti – svojoj, kao i onih drugih (govornika onog drugog jezika). U uvodnom delu knjige autorka predstavlja različite pravce u istraživanju učtivosti, te razlikuje tri osnovna polazišta, odnosno koncepta pojma učtivosti: učtivost kao norma (nem. *Höflichkeit als Norm*), učtivost kao strategija rešavanja konflikta (nem. *Höflichkeit als Strategie der Konfliktbewältigung*) i učtivost kao medijum oblikovanja međuljudskih odnosa (nem. *Höflichkeit als Medium der Beziehungsgestaltung*) (det. v. Schlund 2009: 13-32), a potom predlaže sintezu pozicija i rezultata ovih triju pravaca, smatravši da svaki na svoj način doprinosi boljem razumevanju ove pojave, pri čemu je treći koncept – učtivost kao način uspostavljanja i oblikovanja sagovorničkog odnosa – nadređen i posreduje između prva dva.³⁹

Ono što smatramo posebno značajnim za naše istraživanje jeste potpoglavlje u njenoj knjizi posvećeno primenljivosti novijih kognitivističkih, tj. kognitivnolingvističkih (ne-

³⁹ Prvi pristup predstavlja normativni ili tradicionalni pristup, prema kojem se učtivost izjednačava s poštovanjem određenih društveno-prihvaćenih standrada, normi ponašanja (v. napomenu 33) i poklapa se s opisanim drugim mogućim tumačenjem pojma učtivosti u kontekstu oslovljavanja kod Braun (1988) – adekvatnom upotrebom jezičkih sredstava. Dakle, društveno određene norme ponašanja se sublimiraju u odgovarajućim jezičkim sredstvima (Schlund 2009: 13). Drugi pristup zastupljen je u radovima modernih pragmatičara – najpoznatiji su Lakoff, Leech, te P. Brown u saradnji sa Levinsonom, u kojima se u prvom planu nalazi individualistička perspektiva (u odnosu na prethodni pristup), tj. više pažnje se posvećuje pojedincu i njegovim motivima upotrebe jezičkih formi učtivosti, kao i različitim strategijama kojima se ona postiže u verbalnom opštenju (ibid., 15). Treći pristup predstavljen je radovima istraživača diskursnog, odnosno postmodernog, postpragmatičkog usmerenja, te učtivost ima ulogu svojevrsnog medijatora između pojedinca i društva (ibid., 24). Kako bi potkrepila neophodnost sinteze stavova i rezultata svih pristupa, ukazuje na to da se svako pomenuto shvatanje pojma jezički ispoljene učtivosti može povezati s karakterističnom funkcijom, motivacijom i prototipičnom realizacijom, želeći na ovaj način ukazati na doprinos i na nedostatak pojedinačnih pravaca. U okviru normativnog pristupa naglasak se stavlja na društvenu određenost fenomena učtivosti, te se njena funkcija može označiti normativnom, regulativnom. Motivacija upotrebe se stoga može odrediti kao situativna, odnosno naglasak je na činjenici da društveno nametnute norme učtivog ponašanja (ovde u smislu jezičkog) olakšavaju komunikaciju, odnosno određuju ponašanje pojedinca u različitim situacijama kojima se govornici svakodnevno suočavaju, a posebno je prepoznatljiva u upotrebi različitih formulaičkih izraza – različitih pozdrava, čestitki, izjava sučešća i sl. Sa aspekta drugog pristupa, ocrtava se jedan individualistički obojen pojam učtivosti (u odnosu na prvi) sa strateškom i kompenzatorskom funkcijom, kojoj pojedinac pribegava kako bi ostvario određene namere – u fokusu je delanje pojedinca (nem. *Handlung*) – koje potencijalno mogu biti u suprotnosti s nastojanjima, željama, potrebama sagovornika. Prototipične kompenzatorne realizacije jesu molbe, zahvaljivanja ili izvinjenja. Treći pristup rezultat je nastojanja povezivanja stajališta tradicionalnog i pragmatičkog usmerenja, pa se pojam učtivosti u ovakvim istraživanjima može etiketirati nadindividualnim, odnosno međuljudskim. Funkcija učtivosti je, dakle, uspostavljanje i održavanje, oblikovanje (nem. *beziehungsgestaltung*) sagovorničkog odnosa, a nastaje iz potrebe i volje interakatanata za saradničkom (kooperativnom) komunikacijom. Izrazi za oslovljavanje, ali i komplimenti prototipična su ostvarenja ovako shvaćene učtivosti (ibid., 32-33).

modularnih) razmatranja u istraživanju učtivosti i ukazuje na iznenađujuću sveprisutnost *metafore blizine i udaljenosti/distance* (nem. *Nähe-Distanz-Metapher*). Poziva se na tumačenje G. Lakoffa i M. Johnsona (1999), prema kojima osnovu ove metaforske sheme čini elementarno ljudsko (prostorno) iskustvo blizine i udaljenosti, a povezuju ih sa značenjima UDALJENOST/DISTANCA JE RAZLIČITOST/STRANO, odnosno BLIZINA/BLISKOST JE SLIČNOST/INTIMNOST, te navodi niz radova čiji autori prepoznaju ulogu ovih koncepata u nastanku i interpretaciji jezičkih formi učtivosti, iako se metaforičnost ovih jezičkih sredstava ne ističe eksplicitno, niti se nude objašnjenja za ovakvo razlikovanje dveju dimenzija fenomena učtivosti.⁴⁰ Ovakvo funkcionisanje učtivih formi, odnosno razlikovanje onih kojima se postiže distanca od onih kojima se postiže bliskost u odnosu na sagovornika – dakle, dva tipa učtivosti (nem. *Höflichkeitstypologie*) – imenovano je u nemačkom izrazima *Distanzhöflichkeit* i *Solidaritätshöflichkeit*, kojima se, prema uzoru na R. Rathmayr i neke druge autore, koristi K. Schlund, dodajući da se ova dvočlana tipologija učtivosti u njenom istraživanju ne bazira isključivo na metaforizaciji prostornih odnosa kako bi se izrazio svojevrsni psihološko-društveni konflikt čoveka – konflikt između osnovne potrebe čoveka da bude deo zajednice, odnosno društva s jedne, a istovremeno da sačuva svoj integritet, odnosno da funkcioniše kao samostalna i slobodna jedinka s druge strane⁴¹ – nego i na određene vrednosne asocijacije povezane sa njima kao što autorka rezimira u sledećoj tabeli (Schlund 2009: 40):

⁴⁰ Navodi se rad K. Valtla (1986) koji govori o funkciji ograđivanja (nem. *Abgrenzungsfunktion*) i o funkciji integracije (nem. *Integrationsfunktion*) učtivosti, te razlikuje učtivost distance (nem. *Distanzhöflichkeit*) od učtivosti približavanja (nem. *Zuwendungshöflichkeit*). Sličan terminološki par koristi i R. Rathmayr (u različitim radovima: 1996, a zatim i 2003), s tim da umesto učtivosti približavanja upotrebljava termin učtivost solidarnosti (nem. *Solidaritätshöflichkeit*). Slična razmišljanja prepoznatljiva su u radovima R. Scollona i S. W. Scollon (1981), P. Brown i S. Levinsona (1987), R. T. Lakoff (1973, 1979), R. Browna i A. Gilmana (1960) i nekih drugih (Schlund 2009: 37-39).

⁴¹ K. Schlund ukazuje na rad J. O'Driscolla (1996) koji pokušavajući da opravda razlikovanja pozitivnog, integrativnog, odnosno negativnog, individualističkog lica, dva centralna pojma koja se javljaju u radu P. Brown i S. Levinsona (1987), dolazi do zaključka da se specifične potrebe koje se pripisuju jednom ili drugom aspektu lica mogu tumačiti kao izraz jednog univerzalnog ljudskog konflikta koji se sastoji u potrebi čoveka da se s jedne strane izoluje od društva, a s druge, da se integriše u društvo. Funkcija učtivosti, koja takođe s jedne strane može biti funkcija distanciranja, a s druge integracije, jeste regulisanje tog konflikta (Schlund 2009: 38).

<i>Bildschema</i> [slika-shema, koncept]	<i>Metaphern</i> [metafore]	<i>Wertassoziationen</i> [vrednosne asocijacije]	<i>Höflichkeitstypologie</i> [tipologija učtivosti]
NAH-FERN [blizu-daleko]	DISTANZ IST VERSCHIEDENHEIT, FREMDHEIT [distanca je različitost, strano]	UNGESTÖRTHEIT, SELBSTBESTIMMUNG [neometanost, autonomnost/samostalnost/samoopredeljenje]	DISTANZHÖFLICH [distancirano-učtivo]
	NÄHE IST ÄHNLICHKEIT, BEKANNTHEIT [blizina je sličnost, poznatost]	VERTRAUTHEIT, ANTEILNAHME, SOLIDARITÄT [poverenje, saosećanje, solidarnost]	SOLIDARITÄTSHÖFLICH [solidarno-učtivo]

Opisani etalon K. Schlund koristi, između ostalog, i u analizi pronominalnih i nominalnih formi oslovljavanja među nepoznatim sagovornicima u srpskom i nemačkom jeziku, što držimo izuzetno korisnim i u kontekstu našeg istraživanja.

I.2 IZBOR IZ RELEVANTNE LITERATURE

U ovom potpoglavlju predstavimo u glavnim crtama neka značajna istraživanja posvećena oslovljavanju jezičkim sredstvima. Najpre ćemo se osvrnuti na neka dela od opšteteorijskog značaja, kako s aspekta našega rada, tako i od značaja za razvoj istraživanja ovog jezičkog fenomena, a potom i na sociolingvistička istraživanja uopšte. Zatim ćemo rezimirati najznačajnije doprinose na polju istraživanja oslovljavanja u trima jezicima koji se nalaze u središtu našeg istraživanja – u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku (posebno u vojvođanskoj sredini), i to ona koja su neposredno uticala na formiranje stavova zastupljenih u našem radu i koji su pored sastavljenog korpusa služili kao izvor dodatnih podataka.

2.1 R. BROWN I A. GILMAN

Interesovanje za oslovljavanje nije *novum* prošlog stoleća i moderne sociolingvistike, ali studija R. Browna i A. Gilmana, o kojoj je već u nekoliko navrata bilo reči u ovom poglavlju, jeste dala, čini se, odlučujući impuls modernim istraživanjima u oblasti oslovljavanja i predstavlja početak (njihov je rad *The pronouns of power and solidarity* objavljen prvi put 1960. godine) pravog talasa istraživanja vezanih za ovu tematiku. Ovaj autorski dvojac je dve godine pre objavljivanja svog poznatog rada objavio još jedan u kojem se bave oslovljavanjem pronominalnim sredstvima pod naslovom *Who says 'Tu' to whom?* (1958), a koji možemo tumačiti kao svojevrsnu preteču njihove seminalne studije. U svom

prvom radu autori se bave raširenom pojavom među evropskim jezicima – postojanjem dva tipa ličnih zamenica za oslovljavanje jednog sagovornika: za tzv. učtivo oslovljavanje i za signaliziranje neke vrste bliskosti. Pored toga, bave se i poreklom učtivog načina oslovljavanja, locirajući ga u oslovljavanju rimskog cara latinskom zamenicom *vos* (2. lice množine) u IV st. n.e. Smatraju da se širenjem upotrebe ove zamenice u ovoj funkciji uspostavljaju dve dimenzije upotrebe ličnih zamenica za oslovljavanje sagovornika-pojedinca: 1) vertikalna (tzv. učtiva zamenica, množinski oblik zamenice upotrebljava se „prema gore“, u komunikaciji s nadređenim osobama, dok se tzv. familijarna zamenica koristi „prema dole“, u komunikaciji s podanicima, podređenim osobama) i 2) horizontalna (tzv. učtivom zamenicom, množinskim oblikom zamenice izražava se distanca među ravnopravnim sagovornicima, a zamenicom u jednini bliskost, familijarnost). Na primeru francuskog, kao i engleskog, nemačkog i italijanskog jezika, Brown i Gilman prikazuju kako je vertikalna dimenzija vremenom gubila svoj značaj.

Studiju *The pronouns of power and solidarity* ovo dvoje autora započinju tvrdnjom da su za razumevanje društvenog života čoveka dva pojma od odlučujućeg značaja: *moć* i *solidarnost*. Ovde ćemo još dodati ono što je relevantno za našu temu, a što u prethodnim odeljcima nismo (dovoljno ili uopšte) istakli. Materijal za svoj rad Brown i Gilman sakupili su oslanjajući se delom na različite monografije i disertacije, zatim iz brojnih književnih dela i različitih pisanih materijala (pisama i pravnih dokumenata), a do podataka o savremenoj upotrebi došli su putem upitnika i intervjua s izvornim govornicima, pre svega, francuskog (50), nemačkog (20) i italijanskog jezika (11), kao i s ispitanicima (po dvoje njih) iz Španije, Argentine, Čilea, Danske, Norveške, Švedske, Izraela, Južne Afrike, Indije, Švajcarske, Holandije, Austrije i SFR Jugoslavije. Informanti su bili studenti, pripadnici višeg srednjeg sloja, koji su 1957-58. godine posetili pojedine fakultete u Sjedinjenim Američkim Državama, a poticali su iz gradova različitih regija pojedinih zemalja, a koji su brojali više od 300 000 stanovnika iz različitih regija. Kako je najviše informacija sakupljeno o engleskom, francuskom, italijanskom, španskom i nemačkom jeziku, svoja shvatanja autori baziraju primarno na podacima iz ovih jezika. Članak su podelili u pet celina, unutar kojih su upotrebu ličnih zamenica u funkciji oslovljavanja obradili s različitih aspekata (Brown/Gilman 1972 [1960]: 252-254).

U prvom delu članka govore o semantičkom razvoju dveju vrsta ličnih zamenica – „familijarne“ T- i „učtive“ V-zamenice – u evropskim jezicima, što ćemo nešto detaljnije prokomentarisati, jer je relevantno za naše istraživanje. Brown i Gilman smatraju da današnje

V-zamenice svoje poreklo vode od latinskog *vos* upućenog rimskom caru (početak razvoja smeštaju u IV st. n.e.) i dovode u vezu s činjenicom da su u to vreme postojala dva cara; nakon Dioklecijanovih reformi, koje su ujedinile administraciju Istočnog i Zapadnog rimskog carstva, reči upućene jednom caru ujedno su bile upućene i drugom, te se na ovaj način drugo lice množine u oslovljavanju može objasniti kao odgovor na ovakvu implicitnu dvojnost. S druge strane, lik cara može se dovesti u vezu s nekim mnoštvom u smislu da je on predstavnik svoga naroda. Vladari ranijih vremena su umesto prvog lica jednine ponekad koristili prvo lice množine, pa i rimski car latinski oblik *nos*. Brown i Gilman, ipak, ističu da ovakva upotreba množinskog oblika lične zamenice mogla biti i način izražavanja moći cara, kako je mnoštvo (eng. *plurality*) stara metafora za moć. Vremenom se ovakva upotreba zamenice u množini proširila i na interakcije s drugim osobama koje su posedovale moć. Ovo pravilo nije bilo ustaljeno dugi niz narednih vekova, ali su se otprilike između XII i XIV st. iskristalisale norme nerecipročne upotrebe ličnih zamenica u oslovljavanju, kojima upravlja tzv. semantika moći (eng. *power semantics*): nadređena osoba biva oslovljena V-zamenicom, a podređenom sagovorniku uzvraća se T-zamenicom. Moć se pritom određuje kao mogućnost kontrolisanja ponašanja onog drugog i kao takva nerecipročne je prirode, a može imati, kao što je već ranije pomenuto, različite izvore kakvi su: fizička snaga, finansijsko stanje (bogatstvo), institucionalizovani položaj u crkvi, državi, vojsci ili u okviru porodice. U Evropi srednjeg veka plemstvo je običan narod oslovljavao T-zamenicom, a narod bi im uzvraćao V-zamenicom, ali to je važno i za komunikaciju glave domaćinstva i/ili porodice uopšte. Autori navode niz primera i skreću pažnju na to da je ovakav nerecipročan model upotrebe ličnih zamenica pojavio na samom vrhu društva i ušao u govor Evropljana,⁴² kako bi na kraju dospelo i do osnovnog nivoa, kako kažu, „mikrokosmosa“ države – nivoa nuklearne porodice. Dok je među nejednakima važno pravilo nerecipročnog zameničkog oslovljavanja, među jednakima je upotreba zameničkih oblika bila recipročna. Jednaki viših staleža međusobno su se oslovljavali V-, a oni nižih staleža T-zamenicom. Pored ovakvog vertikalnog širenja nerecipročne sheme „ka dole“ u društvenoj hijerarhiji, došlo je vremenom i do, takoreći, horizontalnog širenja putem imitacije – s dvora na dvor. Na ovaj način upotreba množinskog oblika, tj. V-zamenice u odnosu na jednog sagovornika dobila je konotaciju visokog statusa, kao i elegancije. U Francuskoj XVII veka pripadnici buržoazije i plemstva se međusobno oslovljavaju V-zamenicom, pa čak i bračni parovi, roditelji i deca, ukoliko su u pitanju

⁴² Sama ideja ekspanzije nerecipročne upotrebe od najviših nivoa društvene hijerarhije evidentno ne potiče od Browna i Gilmana, kako se i u ranijoj literaturi javljaju ovakva razmatranja pravca širenja ovakvog modela pronominalnog oslovljavanja.

odrasle osobe, dok sluge i seljaštvo u međusobnom opštenju koristi T-zamenicu. Nerecipročna shema T-V u interakciji nejednakih, i T-T ili V-V u interakciji jednakih važila je kroz više vekova, a T-zamenica prisnosti, bliskosti i V-zamenica formalnosti, diferencijacija među jednakima razvijala se postepeno. Ovu drugu dimenziju razvoja, drugačiji način recipročne upotrebe dovode u vezu sa tzv. semantikom solidarnosti (eng. *solidarity semantic*). Može se reći da je V-zamenica povezana s razlikama među sagovornicima, ali ne impliciraju sve razlike i razlike u moći. Kada je u pitanju razlika u moći, rezultat je javljanje upotrebe V-zamenice u jednom smeru, a kada se razlike ne mogu svesti na razlike u moći, V-zamenice se javlja u oba smera: koristiće je kako govornik, tako i sagovornik. Kako stepen solidarnosti među sagovornicima – koja kao i moć može da bude rezultat niza okolnosti, kao što su srodstvo, generacijska pripadnost, pohađanje iste škole i sl. – opada, tako se povećava verovatnoća uzajamne upotrebe V-oblika. Naravno, nisu sve zajedničke crte, lični atributi govornika i sagovornika dovoljni uslovi da bi došlo do recipročne upotrebe T-zamenice, te autori ukazuju na to da su pre od značaja sličnosti u razmišljanju, stavovima i uopšte sklonosti ka određenoj vrsti ponašanja. Dok je ovako određena, recipročna upotreba prema kriterijumu solidarnosti bila ograničena na jezičku upotrebu među jednakima, dve dimenzije upotrebe – semantika moći i semantika solidarnosti – bile su u ravnoteži. Sve do XIX veka preovladavala je semantika moći, ali je semantika solidarnosti sve više dobijala na značaju i na kraju ju je u velikoj meri potisnula. Konstelacije u kojima su ove dve dimenzije bile u sukobu (npr. u razgovoru gospodara i starog vernog sluge prema kojem se ukućani ophode kao prema članu porodice), razrešene su u korist semantike solidarnosti. Kao zanimljive tragove semantike moći, autori navode činjenicu da postoje određena pravila u vezi sa tim ko ima pravo da inicira prelaz na recipročnu upotrebu T-zamenice: to će biti osoba koja bi s aspekta društvene moći imala pravo upotrebiti T-zamenicu u oslovljavanju sagovornika (osoba koja je starija, koja je bogatija, koja je u ulozi poslodavca, koja je otmenijeg porekla, ženska osoba muškoj). Na osnovu odgovora iz upitnika ustanovljava se širenje semantike solidarnosti, a promena je prema autorima vidljiva i u činjenici da je sve više sagovorničkih konstelacija u kojima je recipročna upotreba T-oblika postala uobičajena: među studentima, saradnicima, članovima istih političkih grupa, osoba koje se bave istim hobijem ili putuju zajedno (ibid., 254-262).

U drugom odeljku članka, Brown i Gilman opisuju savremenu upotrebu, odnosno razlike između upotrebe ličnih zamenica u oslovljavanju u francuskom, italijanskom i nemačkom jeziku. Kako je članak nastao pre više od 50 godina, ovde ćemo samo rezimirati

zaključke autora u glavnim crtama. Na osnovu rezultata upitnika, dolazi se do zaključka da se razlike mogu ustanoviti u različitom vrednovanju faktora koji generišu solidarnost među sagovornicima. Za nemački jezik isitču se porodične veze, a za francuski i italijanski od većeg je značaja stečena solidarnost (ibid., 262-265).

U trećem delu autori se bave povezanošću semantike zamenica u oslovljavanju, društvenih struktura i ideologija, te semantiku moći dovode u vezu sa statičnošću i izraženom hijerarhizovanošću društva. Navode niz primera, kao što su jezik hindi ili afrikans u kojima se mogu ustanoviti nerekipročne sheme upotrebe. Ipak, ukazuju i na to da je nejednakost na osnovu moći prisutna i u demokratiji, statusne razlike mogu se iskazati i u jeziku koji ne razlikuje T- i V-zamenicu, kao što je to slučaj u engleskom. U engleskom jeziku nominalne forme su preuzele funkciju takve distinkcije, s tim da se bilo kakvo razlikovanje može izbeći kako nema verbalnih sufiksa koji impliciraju upotrebu određene vrste zamenica (ibid., 265-271).

U pretposlednjem (četvrtom) delu analizira se mogućnost identifikacije preferencije upotrebe solidarne T-zamenice sa stilom pojedinca ili grupe, odnosno da se učestala ili ređa upotreba – u smislu većeg ili manjeg broja konstelacija u kojima govornik koristi solidarnom T-zamenicom – dovede u vezu s radikalizmom i progresivnošću, odnosno konzervativizmom pojedinca, a do zaključaka se dolazi primenom Eysenckove metode merenja ličnih stavova, kao i Guttmanovom metodom skaliranja (ibid., 271-276). Poslednji odeljak članka posvećen je upotrebi T- i V-zamenica u funkciji izražavanja privremenih (emocionalnih) stavova govornika prema sagovorniku – ekspresivnom upotrebom pronominalnih formi, o čemu je već takođe bilo reči (ibid., 276-280).

Uprkos neosporivom doprinosu istraživanja Browna i Gilmana, njihovi rezultati se ne mogu smatrati univerzalnim – pomislimo samo na kriterijume odabira ispitanika, a najviše se kritikovala njihova orijentacija ka zapadnoevropskim jezicima, kao i nedovoljno uključivanje varijacije (Braun 1988: 28). Ipak, s aspekta našega rada, njihova razmatranja su od ključnog značaja i nezaobilazna, jer su prvi opisali mehanizme upotrebe, pre svega, pronominalnih formi oslovljavanja, koja su i danas prisutna u jezičkoj upotrebi govornika nemačkog, srpskog i mađarskog jezika.⁴³

⁴³ Kada se govori o istorijatu, a posebno o počecima ozbiljnijeg sociolingvistički utemeljenog istraživanja fenomena oslovljavanja, pored rada Browna i Gilmana možemo pomenuti još dva rada koji pripadaju ovoj prvoj fazi istraživanja – rad R. Browna u saradnji sa M. Ford posvećen oslovljavanju u američkom engleskom jeziku (*Address in American English* 1961) i članak S. Ervin-Tripp (*On sociolinguistic*

2.2 KIELSKA GRUPA – F. BRAUN

Pod rukovodstvom W. Wintera se 1975. godine osniva radna grupa čiji je cilj istraživanje jezičkog fenomena oslovljavanja kao indikatora društvenih struktura. Osnivanje ove radne grupe proisteklo je iz predavanja o jezičkom kodiranju društvenih struktura W. Wintera na Kielskom univerzitetu, održanih iste godine. Krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina prošlog veka skupljaju se informacije o oslovljavanju u najrazličitijim jezicima, a istovremeno se skupljaju i sistematizuju publikacije i bibliografski materijal (Braun 1988: 1). Godine 1984. objavljuje se kao rezultat višegodišnjeg rada zbornik pod naslovom *Anredeverhalten*. Izdavač i autor predgovora je W. Winter, a knjiga sadrži radove F. Braun, A. Kohza, U. Pieper i K. Schuberta (Braun/Kohz/Schubert 1986: 10). Ubrzo Braun, Kohz i Schubert izdaju i bibliografiju pod naslovom *Anrededeforschung. Kommentierte Bibliographie zur Soziolinguistik der Anrede* (1986) koja sadrži bibliografske podatke i kratak rezime više od 1100 radova posvećenih oslovljavanju u velikom broju različitih jezika (Braun 1988: 2). Planirano kao zaokruživanje rada Kielske grupe, ali ujedno i dodatak prethodno pomenutoj bibliografiji, na kraju kao deo edicije *Contributions to the Sociology of Language* koju uređuje J. A. Fishman, 1988. godine izlazi knjiga F. Braun na engleskom jeziku pod naslovom *Terms of Address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures*, pri čemu je u po jednom potpoglavlju autor i koautor K. Schubert.

Uprkos činjenici da je ovo delo izdato pre više od dvadeset godina, smatramo ga višestruko značajnim za ovu disertaciju. Osim što počiva na podacima iz velikog broja jezika u svetu – pored dobro poznatih jezika s evropskog govornog područja u užem smislu, kao što su engleski, nemački, italijanski, španski itd., navode se primeri iz turskog, arapskog, persijskog i mnogih drugih – i analize stručne literature ovolikog obima, nije nam poznat nijedan drugi rad u kojem se nastoji pristupiti kompleksnosti oslovljavanja jezičkim sredstvima na jedan, do ove mere, sistematičan i sveobuhvatan način. Pored teorijskog značaja (drugo i četvrto poglavlje), knjiga je dala poseban impuls našem istraživanju i s metodološke strane, kako se dokumentuju i iskustva autorke, kao i saradnika na Kielskom projektu u sakupljanju podataka pomoću intervjua na osnovu upitnika, a iskustva se demonstriraju na primeru portugalskog, norveškog i gruzijskog jezika (treće poglavlje).

rules: Alternation and co-occurrence 1972, v. napomenu 18) u kojem se prikazuje mogućnost ilustrovanja procesa odabira i upotrebe jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja pomoću dijagrama (detaljniji rezime ovih istraživanja kao i njihovu kritiku daje Braun 1988: 16-18).

2.3 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U NEMAČKOM JEZIKU

Pored dela od opšteteorijskog značaja valja pomenuti i ona koja su usko povezana s jezicima koji čine predmet našeg interesovanja, a posebno ona iz kojih smo – pored sačinjenog korpusa – crpili dodatne podatke.

O oslovljavanju u nemačkom jeziku pisano je često, a za ovaj jezički fenomen zanimao se već krajem XVIII veka i F. Gedike (*Über Du und Sie in der deutschen Sprache* 1794), a polovinom XIX veka J. Grimm (*Über das pedantische in der deutschen Sprache* 2011 [1847]).⁴⁴ Kako se, međutim, u disertaciji bavimo oslovljavanjem u savremenom nemačkom jeziku, od većeg značaja su dela koja su nastala od kraja prošlog veka naovamo, i to ona, koja nude uvid u upotrebu izraza za oslovljavanje današnjice.

Iako je knjiga W. Bescha *Duzen, Siezen, Titulieren: zur Anrede im Deutschen heute und gestern*, prema rečima autora, pisana za laike (prvi put objavljena 1996, a potom dopunjena i 1998. godine), nesumnjivo je dragocen izvor podataka o razvoju i upotrebi izraza u službi oslovljavanja kako i sam naslov ukazuje. Upotrebna vrednost ove knjige počiva na velikom broju predstavljenih činjenica o oslovljavanju u brojnim sferama društvenog života, a izvor podataka, između ostalog, čine različita empirijska istraživanja, kao i podaci Instituta za demoskopiju u Allensbachu. Oslovljavanje se prikazuje kao dinamičan jezički fenomen u kojem se ogleda kulturno-istorijski razvoj nemačkog govornog područja, te koji kao svojevrsni jezički seizmograf može da ukazuje na aktuelne društvene trendove, tendencije i naposletku – promene.

Prema našem iskustvu, različite gramatike po pravilu nisu najkorisniji izvor kada je u pitanju oslovljavanje. Razmatranja u gramatikama nemačkog jezika u slučaju ličnih zamenica u funkciji oslovljavanja najčešće se svode na konstatovanje drugačije prirode V-zamenice i etiketiranju iste kao oblika koji izražava učtivost, distancu ili formalnost (v. upoređan opis različitih gramatika u Simon 2003: 10-18), u slučaju nominalnih formi čini se to pri opisu padežnog sistema i vokativske funkcije nominativa kao, na primer, u gramatici G. Helbiga i J. Busche (1996: 287). Jedan od retkih izuzetaka čini gramatika u izdanju Instituta za nemački jezik u Mannheimu (Institut für deutsche Sprache) G. Zifonun, L. Hoffmanna i B. Streckera

⁴⁴ Pre Gedikea i Grimma u svojoj gramatici se i J. Ch. Gottsched (*Deutsche Sprachkunst*, prema izdanju iz 1762) posvetio oslovljavanju, ali i J. Ch. Adelung (*Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache* 1782) (Besch 1998: 94-95). Koristan pregled istorijata proučavanja razvoja, u prvom redu, zameničkih oblika oslovljavanja u nemačkom jeziku daje H. Simon (2003: 8-10). Podaci o istraživanjima oslovljavanja u nemačkom jeziku sve do 80-ih godina prošlog veka nalaze se u pomenutoj bibliografiji F. Braun, A. Kohza i K. Schuberta iz 1986. godine.

Grammatik der deutschen Sprache (1997: 914-932), u kojoj se pažnja poklanja pragmatičko-funkcionalnim aspektima jezičke upotrebe i odnosa između govornika i sagovornika, te se daje i sistematičan pregled upotrebe pronominalnih i nominalnih formi oslovljavanja. Pored ovog priručnika, oslovljavanje se analizira i u gramatici teksta H. Weinricha (*Textgrammatik der deutschen Sprache*, prema izdanju iz 2007) u okviru potpoglavlja posvećenom pronominalnim formama učtivosti (Weinrich 2007: 102-108), kao i u poglavlju o sintaksi dijaloga zajedno s pozdravljanjem (ibid., 822-826).

Pored već pomenutog dela K. Schlund iz 2009. godine, od savremenih istraživanja baziranih na empirijskom materijalu, potrebno je izdvojiti i knjigu M. Clynea, C. Norrby i J. Warren (2009). Autori oslovljavanje analiziraju u nemačkom, francuskom i švedskom, a do izvesne mere i engleskom jeziku koji više služi kao neka vrsta referentne tačke, s ciljem da utvrde uticaj promena u društveno-političkom životu, a posebno od 60-ih godina XX veka, na sisteme izraza u službi oslovljavanja u ovim jezicima Zapadne Evrope (Clyne/Norrby/Warren 2009: 1). Oslovljavanju se pristupa kao važnom sredstvu oblikovanja međuljudskih odnosa, te se ističe da svaki od četiri posmatrana jezika poseduje način da izrazi određeni stepen socijalne distance, sličnosti (prema eng. *common ground*) i pripadnost (ili pak nepripadnost) grupi pomoću pronominalnih i/ili nominalnih formi oslovljavanja, pri čemu upotreba nekog oblika u funkciji oslovljavanja može uslediti na osnovu racionalnog izbora ili spontane emocionalne reakcije govornika. Značajan doprinos ovog istraživanja, pored baziranosti na obimnom korpusu sakupljenom kombinovanom metodom koja podrazumeva sakupljanje materijala pomoću upitnika, razgovora s odabranim grupama izvornih govornika datih jezika, kao i posmatranjem i učestvovanjem u autentičnim razgovornim situacijama, jeste ukazivanje da varijable kao što uzrast/starost ili socijalni status nisu stabilne kategorije koje se aktualiziraju u svakoj sagovorničkoj konstelaciji, tj. u svakoj razgovornoj situaciji, već da se u procesu konstruisanja identiteta govornika i sagovornika tokom interakcije „pregovara“ i o značaju ovih (i drugih) varijabli u datim okolnostima (Clyne/Norrby/Warren 2009: 79).

2.4 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U SRPSKOM JEZIKU

Interesovanje za fenomen oslovljavanja verbalnim sredstvima, a pod uticajem modernih sociolingvističkih istraživanja, prisutno je u srbistici tek od 80-ih godina prošlog veka. Pregled istorijata istraživanja oslovljavanja u srpskom (odn. delom srpskohrvatskom) jeziku daje se u preglednom članku S. Savić i D. Stanojević objavljenom 2012. godine u okviru zbornika posvećenom oslovljavanju i pozdravljanju u savremenim jezicima

nacionalnih zajednica u Vojvodini. Autorke daju pregled istraživanja od 1979. godine do 2011, dakle, istraživanja koja su nastala u poslednje tri i po decenije i konstatuju dva glavna pristupa, odnosno toka interesovanja za ove dve jezičke pojave – sociolingvistički i psiholingvistički, odnosno psiholingvistički i diskursni pristup (Savić/Stanojević 2012: 111-120).

Prvi i jedan od najvažnijih predstavnika sociolingvističkog pristupa u okviru srbijskih istraživanja jeste M. Radovanović, koji u okviru svoje *Sociolingvistike* (prvi put objavljenoj 1979. godine) na osnovu tadašnje sociolingvističke literature – posebno rada R. Browna i A. Gilmana (1960) – jedno celo poglavlje posvećuje oslovljavanju (i pozdravljanju) koje naziva *Gramatika društvenog statusa*, ukazujući time na postojanje pravila koja utiču na izbor i upotrebu jezičkih sredstava u toj funkciji, kao i na značaj socijalnih faktora u tom procesu.

I. Vasić, saradnica M. Radovanovića, služeći se okvirom datom u gorepomenutom delu, takođe 1979. godine objavljuje članak pod naslovom *Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja*, u kojem se prikazuju rezultati sprovedene ankete među studentima novosadskog Filozofskog fakulteta u vezi s oslovljavanjem zameničkim oblicima i etiketama, kao i pozdravljanjem u porodici, na fakultetu i u nekim drugim situacijama kao što su razgovor sa nepoznatim prolaznikom na ulici, blagajnikom, frizerom, komšijom itd. Takođe, pod rukovodstvom M. Radovanovića, skoro tri decenije kasnije, N. Kiš i I. Savić 2007. godine sprovele su istraživanje u koje su pored oslovljavanja učesnika u komunikaciji na fakultetu uključile i komunikaciju učenika i nastavnika u osnovnoj školi.

Pored M. Radovanovića i njegovih saradnica, u tzv. sociolingvističku struju S. Savić i D. Stanojević ubrajaju i V. Polovinu koja je 1983. godine u radu *Upotreba jednine i množine ličnih zamenica u obraćanju sagovornika u srpskohrvatskom jeziku* na uzorku od 258 odraslih informanata iz nekoliko gradova (Novi Sad, Beograd, Zagreb i Vranje) analizirala upotrebu ličnih zamenica u oslovljavanju u nekoliko razgovornih situacija: u porodici, u komunikaciji između prijatelja i poznanika, s nepoznatim osobama, na radnom mestu, u školi i na fakultetu.

Predstavnice psiholingvističkog pristupa su, u prvom redu, S. Savić (1982, u saradnji sa I. Žibreg), V. Vasić (1979, 1983) uz M. Jocić (1981), međutim, kako se ova istraživanja u primarno odnose na istraživanje oslovljavanja u predškolskom uzrastu, ovde ćemo samo uputiti na prikaz njihovih radova kod S. Savić i D. Stanojević (2012), te ćemo se ukratko

osvrnuti na autorke koje su se bavile oslovljavanjem u dvojezičnim situacijama u Vojvodini. J. Mulai je 1985. godine u radu objavljenom pod naslovom *Pragmatičke i sintaksičko-semantičke karakteristike jedne govorne situacije u dvojezičnoj sredini: razgovor između kupca i prodavca* pokazala kako se u Šatrincima u Sremu pri izboru jezičkih sredstava za oslovljavanje i pozdravljanje prepliću međusobna poznatost sagovornika i dvojezičnost – ukoliko prodavac ne poznaje kupca, odnosno nije siguran koji je maternji jezik kupca, komunikaciju će otvoriti na oba jezika, u ovom slučaju i na srpskom i na mađarskom. M. Bandin (1999) dolazi do sličnih rezultata, odnosno potvrđuje postojanje opisane strategije i među zaposlenima u novosadskoj izdavačkoj kući *Forum* (prema Savić i Stanojević 2012: 109-110).

Zasad jedino sveobuhvatnije istraživanje – koje obuhvata različite starosne grupe i brojne razgovorne situacije – jeste studija M. Jocić (2011), koja pored izraza u funkciji oslovljavanja analizira i upotrebu izraza za pozdravljanje na osnovu ankete koju je popunilo 234 ispitanika, građana Novog Sada, kao i 16 učenika Gimnazije u Sremskim Karlovcima, kao i 12 studenata Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

G. Dragin proverava u svom radu iz 2012, polazeći od rezultata do kojih je došla M. Jocić u pomenutoj studiji (2011), kojim se sve jezičkim sredstvima koriste studenti i studentkinje Filozofskog fakulteta (u Novom Sadu) pri oslovljavanju, obraćanju i pozdravljanju i dolazi do zaključka kako su odstupanja odraz neodgovornog odnosa mladih prema postojećim normama.

Pored pomenutih radova u kojima se oslovljavanje poredi u srpskom i mađarskom jeziku (u Vojvodini), kontrastivnih radova ima tek nekoliko. Osim rada K. Schlund (2009), oslovljavanje u srpskom i nemačkom jeziku analizira se i u okviru našeg master rada, odbranjenog 2009. godine na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a rezultati su rezimirani i objavljeni 2012. godine (Ozer 2012a).⁴⁵

2.5 ISTRAŽIVANJA O OSLOVLJAVANJU U MAĐARSKOM JEZIKU

Proučavanje oslovljavanja verbalnim sredstvima ima dugu tradiciju u hungarološkim istraživanjima. Slično kao i u slučaju nemačkog jezika, interesovanje za ovo pitanje prisutno je već i u XIX veku. Pregled istorijata istraživanja oslovljavanja daje Á. Domonkosi u svojoj

⁴⁵ Z. J. Jovanović 1999. u stručnom časopisu *Prevodilac* objavljuje članak pod naslovom *Problemi oslovljavanja u savremenom nemačkom i srpskom jeziku*, u kojem se do izvesne mere vrši upoređivanje (nemačkog i srpskog jezika), međutim, empirijski podaci se ne navode.

disertaciji objavljenoj 2002. godine. Pored prikaza radova od internacionalnog značaja, detaljno prikazuje radove o oslovljavanju u mađarskom jeziku nastale od kraja XIX veka do praga XXI veka. Autorka navodi radove u kojima je težište na istorijskoj perspektivi, zatim radove u kojima se oslovljavanju pristupa kao problemu svakodnevne jezičke upotrebe, odnosno kulture govora, sa aspekta dijalektologije, komparativne lingvistike, sociolingvistike, pragmatike, stilistike, teorije teksta, te antropološke lingvistike (Domonkosi 2002: 19-35). Iz praktičnih razloga, kao što je rečeno, ovde ćemo se osvrnuti samo na ona dela iz kojih smo crpili podatke za potrebe izrade disertacije.

Među radovima u kojima se oslovljavanju pristupa sa istorijskog, a moglo bi se i reći kulturno-istorijskog aspekta, od izuzetnog značaja je knjiga M. Kertésza *Szállok az úrnak: Az udvarias magyar beszéd története* koja je objavljena 1931. godine (a potom ponovo štampana 1996. godine). Kako i naslov implicira, u pitanju je delo posvećeno formama jezičke učtivosti, kao i razvoju ovih izraza, pri čemu se daju brojni primeri iz različitih prepiski, književnosti, ali i iz folklora. Pored razvoja nekih nominalnih formi, u knjizi se analizira i razvoj pronominalnih formi (pored nekih danas već zastarelih i zamenice *ön*), kao i nekih verbalnih konstrukcija u funkciji oslovljavanja (kao što su *szíveskedjék* ili *tessék* koji se kombinuju s glagolima u infinitivu), zatim specifikatora određenih etiketa (kao *kedves* ili *édes*), ali i nekih pozdrava (danas mahom zastarele fraze), kao i nekih izraza sa funkcijom izražavanja skornosti (umanjivanja sopstvenog položaja, značaja u sagovorničkoj konstelaciji). Pored toga što do današnjih dana predstavlja verovatno najdetaljniji prikaz razvoja učtivih izraza u mađarskom jeziku, delo sadrži i razmatranja koja možemo naći i u modernim radovima od druge polovine XX veka. Iako pod uticajem teorije *gesunkenes Kulturgut*,⁴⁶ mišljenja je da su se forme učtivog ponašanja širile od najviših društvenih slojeva – u kojima su i nastale – ka nižima, dakle, od „gore“ ka „dole“. Ovu pretpostavku možemo pročitati i kod Browna i Gilmana (1972 [1960]) u vezi sa širenjem upotrebe tzv. V-zamenice. Prema Domonkosi (2002: 22) njegovo delo sadrži i takva razmišljanja, koja će tek u kontekstu modernih pragmatičkih istraživanja postati od opšteg značaja. Prepoznaje, naime, da određeni učtivi izrazi imaju funkciju udaljavanja od sagovornika, dok se nekim drugima želi postići upravo suprotan efekat približavanja, odnosno iskazivanje pozitivnog emocionalnog stava prema sagovorniku (Kertész 1996 [1931]: 21). P. Brown i S. Levinson će nekih četrdeset godina kasnije će u ovom kontekstu upotrebiti termine indirektna ili negativna, odnosno direktna ili pozitivna učtivost.

⁴⁶ Prema ovoj teoriji narod ne proizvodi kulturna dobra, samo ih preoblikuje (Kertész 1931: 14).

Krajem pedesetih godina prošlog veka, jedan od poznatijih mađarskih lingvista, J. Ladó, bavio se pored onomastike i fonetike, važnim jezičkim sredstvima uspostavljanja društvenog kontakta – oslovljavanjem i pozdravljanjem. U članku objavljenom 1959. godine, posvetio se opštim pitanjima fenomena oslovljavanja (i pozdravljanja). Njegova sistematizacija ovih izraza ima u vidu i promene koje su posle II svetskog rata bile osetne u načinu jezičkog ispoljavanja socijalnih kontakata. Među izraze u funkciji oslovljavanja ubrajaju se samo takvi koji neposredno upućuju na sagovornika, a na osnovu sintaksičke i komunikativne funkcije razlikuje i izraze koji služe za evokaciju (mađ. *személyemlítés*) i izraze u funkciji vokativa (mađ. *személyfelhívás*). Potonji izrazi ukazuju na nameru govornika da započne razgovor, dok jezička sredstva iz prve grupe se određuju kao upućivanje na sagovornika unutar rečenice u formi rečeničnog dela. Nadalje, prema značenju razlikuju se oni koji upućuju na neku socijalnu karakteristiku sagovornika (nominalne forme) od onih koji to ne čine (pronominalne forme, kao i neki izrazi slični njima). Prvu grupu dalje deli na izraze koji ukazuju na pol/rod, uzrast, porodično stanje, stepen srodstva, socijalni status, zatim izraze koji su uobičajeni unutar neke društvene grupe, društvenog sloja, te hipokoristične izraze, kao i one koji mogu zameniti oslovljavanje (izbegavanje).

U poglavito teorijskom radu E. Fülel-Szántó (1994) bavi se oslovljavanjem – pre svega u mađarskom jeziku, ali pozivajući se i na primere iz drugih jezika – s psihološkog i sociološkog aspekta, zatim s tekstualnolingvističkog i do izvesne mere istorijskog, a posebno pragmatičkog stanovišta. Ukazivanje jezičkim sredstvima na sagovornika Fülel-Szántó metaforično naziva *verbalnim (jezičkim) dodirom* (mađ. *verbális érintés*). Razlikuje s jedne strane oslovljavanje izrazima u vokativu, tj. s vokativnom funkcijom (budući da u mađarskom jeziku ne postoji gramatički obeležen vokativni oblik imenice) a s druge strane oslovljavanje zameničkim formama, odnosno glagolskim oblicima u slučajevima kada je pronominalni subjekat (ili objekat) izostavljen. Iako, prema našem mišljenju ne najkorektnije, ne određuje oslovljavanje kao samostalan govorni čin, već (samo) kao deo govornog čina, elementa koji priprema govorni čin, međutim, na osnovu svog svestranog pristupa ipak omogućava dobar uvid u kompleksnost jezičkog fenomena oslovljavanja i nudi niz različitih mogućnosti sistematizovanja pojava, što samih izraza (posebno podela nominalnih izraza), što određenih kriterijuma koji omogućavaju bolju analizu.

Disertacija Á. Domonkosi, objavljena 2002. godine, jedina je, čini se, sveobuhvatna analiza savremene upotrebe leksema i fraza za oslovljavanje koja se fokusira na celokupnu govornu zajednicu u Mađarskoj i jedina uporediva sa pomenutim istraživanjem Clynea,

Warren i Norrby (2009) o oslovljavanju u nemačkom i drugim zapadnoevropskim jezicima. Osim već pomenute činjenice da sadrži jedan od najdetaljnijih prikaza istorijata istraživanja oslovljavanja u internacionalnom kontekstu, ali i u okviru hungarologije, njen rad predstavlja analizu savremene upotrebe leksema i fraza u službi oslovljavanja na osnovu veoma obimnog empirijskog materijala. Korpus je sakupljen metodom detaljno razrađenih upitnika (dva upitnika različitog tipa sa velikim brojem pitanja), ali i intervjuu u četiri starosne skupine (10-18 / 18-35 / 35-55 / iznad 55 godina), od muških i ženskih informanata različitog obrazovnog nivoa (osnovno, srednje i visoko obrazovanje), stanovnika sela, gradova i velikih gradova, ukupno 1152 ispitanika, ali beleženi su i primeri tokom (pasivnog) posmatranja autentičnih govornih situacija. Kako i autorka ističe, oslovljavanju se pristupa dominantno s aspekta sociolingvistike, a pri analizi se ujedno koriste rezultati teorije komunikacije, pragmatike i stilistike. Kao cilj svog istraživanja određuje prikazivanje jedne sveobuhvatne slike o sistemu izraza u funkciji oslovljavanja, te ih analizira u svakodnevnim situacijama – posebno važnim smatrajući oslovljavanje među članovima porodice kao polazne tačke jezičke socijalizacije pojedinca, ali ne i u nekim specijalnim komunikativnim situacijama kao što su vojska ili zatvor. Pored toga, oslovljavanje se analizira imajući u vidu da se direktna komunikacija, komunikacija takoreći uživo, razlikuje od indirektnih, kao i od mešovitih oblika komunikacije (masovni mediji i internet), da se izgovoreno razlikuje od napisanog, te je analiziran i jedan drugi korpus sastavljen od različitih pisanih materijala – zvanična pisma, proglasi, privatna pisma, reklame (pisanih, ali i kako radijskih tako i televizijskih), zapisnike iz parlamenta i okružnih skupština, kao i nekih drugih zvaničnih organa.

A. Dömötör 2005. god. objavljuje članak u kojem prikazuje rezultate svog istraživanja oslovljavanja (i pozdravljanja) među članovima porodice, dokumentujući i proces promene, čiji je rezultat međusobna upotreba T-zamenice u krugu porodice bez obzira na generacijsku pripadnost, kao i promenu u frekvenciji upotrebe određenih nominalnih formi. Njena je analiza omogućila uvid u jezičku upotrebu sledećih starosnih grupa: deca (9–13 godina starosti), roditelji (30–45), te roditelji roditelja, tj. babe i dede (55–65). U segmentu posvećenom upotrebi pronominalnih formi, neka pitanja su se odnosila i na pradede i prababe (preko 75 godina ili preminule osobe).

U okviru projekta pod rukovodstvom U. Engela (i njegovih saradnika) koji ima za cilj sačinjavanja kontrastivne gramatike savremenog nemačkog i mađarskog jezika, T. Sáfrányos (2012) vrši upoređivanje, pored brojnih drugih, i govornog čina oslovljavanja koristeći se klasifikacijom koja je data u Engelovoj *Gramatici nemačkog jezika* (iz 1992. god.). Prema toj

tipologiji oslovljavanje, uz izraze za pozdravljanje i neke druge, spada u grupu (najčešće) konvencionalizovanih formi koji fungiraju kao signali za početak i kraj razgovora (nem. *Kontaktumgrenzung*). Iako smo mišljenja da je Engelovo određenje oslovljavanja (nešto) uže i da ne odgovara (u potpunosti) kompleksnoj prirodi ovog jezičkog fenomena, rad Sáfrányos ostaje, prema našem saznanju, jedini objavljeni rad u kojem se sistematično upoređuju izrazi u funkciji oslovljavanja u savremenom nemačkom i mađarskom jeziku.⁴⁷

Svi do sada predstavljeni radovi odnose se na mađarski jezik u Mađarskoj. No, radova u kojima se autori eksplicitno bave oslovljavanjem u mađarskom jeziku u Vojvodini srazmerno je malo. Tako, 1998. god. É. Raffai analizira upotrebu V-zamenica *maga* i *ön*, kao i glagolske konstrukcije *tetszik* + infinitiv, pomoću podataka sakupljenih metodom upitnika u Subotici (24 ispitanika) i Segedinu (12 ispitanika), uzevši pritom u obzir parametar obrazovanja i starosti. Pored pitanja u vezi s konkretnom upotrebom pojedinih oblika u funkciji oslovljavanja u određenim učestalim komunikativnim situacijama, deo upitnika činila su pitanja koja su se ticala percepcije, odnosno vrednosnih stavova prema upotrebi pojedinih izraza (V-zamenica i pomenute glagolske konstrukcije). Ovo istraživanje je nesumnjivo od značaja za naš rad budući da se u njemu dolazi do zaključka kako je u Vojvodini upotreba zamenice *maga* učestalija nego u Mađarskoj, dok upotreba infinitivske konstrukcije s upravnim glagolom *tetszik*, prema odgovorima njenih ispitanika iz Subotice, izostaje i u slučajevima kada se pokušava izbeći upotreba zamenice *maga* koja, prema mnogim govornicima iz Mađarske, pripada „govoru seljaštva”. Autorka razloge učestalije upotrebe ove zamenice u Vojvodini vidi, s jedne strane, u uticaju južnoslovenskih jezika s kojima je mađarski jezik na ovom području u kontaktu (a koji poznaju jednu T i jednu V-zamenicu za razliku od mađarskog jezika u kojem postoje dve V-zamenice), a s druge strane, u činjenici da na ovim prostorima već i sama upotreba (manjinskog) mađarskog jezika među sagovornicima stvara određeni stepen solidarnosti, te se u tim slučajevima upotreba znatno formalnije zamenice *ön* vrednuje neadekvatnom od strane sagovornikā. Drugim rečima, dovoljan je dvočlani sistem pronominalnih formi u kojem pored T-zamenice govornicima na raspolaganju stoji jedna V-zamenica – *maga*.

E. Andrić je takođe proučavala oslovljavanje na mađarskom jeziku u Novom Sadu (2001). U radu se opisuju nominalne forme, pri čemu se razlikuju etikete koje ukazuju na pol, zatim na uzrast/starost, porodično stanje sagovornika, kao i na srodničke odnose među

⁴⁷ U pomenutoj knjizi W. Bescha (1998) neke karakteristike oslovljavanja u mađarskom jeziku predstavio je ukratko P. Bassola i do izvesene mere izvršio poređenje s nemačkim jezikom (str. 137-142).

sagovornicima, te izrazi čija upotreba zavisi od njihovog društvenog statusa, kao i oni koji se odnose na situacione, tj. privremene uloge. Osim navedenih, autorka navodi i tipične lekseme i fraze koje se u funkciji oslovljavanja javljaju u masovnim medijima, kao i u sferi privatne komunikacije. Konstatuje da se govornici mađarskog jezika u Novom Sadu koriste mahom izrazima koji su u upotrebi i u Mađarskoj, s tim da se razlika sastoji u njihovoj frekventnosti, zatim ističe se primetan uticaj srpskog jezika (pozajmljenice), kao i nedostatak upotrebe infinitivskih konstrukcija (pomoćni glagol *tetszik/tessék* + infinitiv). U radu objavljenom 2012. godine u pomenutom zborniku *Iz riznice multietničke Vojvodine: Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini* rezimirane su najvažnije osobine oslovljavanja (i pozdravljanja) u savremenom mađarskom jeziku uz komentare o upotrebi nekih izraza u Vojvodini.

I.3 O METODAMA I KORPUSU ISTRAŽIVANJA

Pre nego što detaljno predstavimo naš korpus i metode kojom je materijal sakupljen, obrazložićemo odabir kriterijuma kojima smo se rukovali u okviru disertacije.

3.1 KRITERIJUMI ANALIZE I POJEDINAČNI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Pored nabrojanih parametara na samom početku uvodnog poglavlja – uzrast/starost, pol, obrazovni nivo i komunikativna situacija – koji su bili od ključnog značaja pri izboru ispitanika, a koji osiguravaju makrolingvistički okvir istraživanja, potrebno je pobliže objasniti i glavni kriterijum naše analize – *jezik*.

3.1.1 Jezik

Jezička sredstva u funkciji oslovljavanja sagovornika analiziraju se na sakupljenom korpusu nemačkog, srpskog i mađarskog jezika, tj. kako je prethodno napomenuto, varijante mađarskog jezika koji se govori u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini.⁴⁸ U pitanju su, dakle, jezici koji pripadaju evropskom kulturnom prostoru, a u nedavnoj istoriji Vojvodine ova tri jezika predstavljala su *koegzistentne sisteme* i bili su deo tzv. srednjoevropskog odnosno

⁴⁸ Oslanjajući se na razmatranja I. Lanstyáka, mađarski jezik se u disertaciji posmatra kao policentričan jezik (Lanstyák 1995, cit. prema Kontra 2006: 552), čija se standardna varijanta upotrebljava u različitim zemljama (u kojima je neki drugi jezik dominantan jezik društvene sredine), te se u ovim varijantama javljaju različita specifična obeležja – odstupanja od standardne varijante u Mađarskoj – kao rezultat suživota mađarskog naroda i drugih naroda (pored rumunskog, pretežno slovenski narodi u okolnim zemljama), tj. kontaktne situacije u kojoj se mađarski jezik nalazi na tim područjima (o statusu i nekim odlikama mađarskog jezika u Vojvodini v. Göncz 1999). Pripadnici mađarske nacionalne zajednice u Republici Srbiji čine, prema poslednjem popisu stanovništva *Republičkog zavoda za statistiku* (2011. godine), 3,53% (253.899 osoba) od ukupnog broja stanovnika države (7.186.862) (<http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi-rezultati.pdf>) (12. IX 2015).

jugoistočnoevropskog govornog saveza (nem. *Sprechbund*) u XIX i početkom XX veka, što je rezultiralo sličnim komunikativnim obrascima – između ostalog, i u okviru modela oslovljavanja.⁴⁹ S obzirom na aktuelne društveno-političke prilike, danas se više ne može govoriti o govornom savezu ove vrste, ali se ne može ni osporiti da su jezici koji su u fokusu našega istraživanja i dalje u kontaktu. Srpski i mađarski jezik su na području Vojvodine u neposrednom kontaktu, a nemački je jezik prisutan kao strani jezik, pre svega, u sferi obrazovanja i ekonomije, ali i kao jezik nemačke nacionalne zajednice,⁵⁰ te je stoga istraživanje sličnosti i razlika ovih jezika, odnosno razlike i sličnosti u domenu realizacije komunikativnih obrazaca, pa tako i modela oslovljavanja sagovornika, i s aspekta savremene upotrebe opravdan.

Pri ovakvom postavljanju glavnog cilja disertacije pošli smo od pretpostavke da će se veće razlike ispoljiti između nemačkog jezika s jedne, i srpskog i mađarskog jezika (u Vojvodini) s druge strane. U slučaju srpskog i mađarskog jezika formulisana je i jedna posebna pretpostavka: kao rezultat neposrednog kontakta i društveno-kulturnih okolnosti očekivan je veliki stepen sličnosti, odnosno interferencije – pre svega jasan uticaj srpskog jezika na mađarski jezik, a koji će se manifestovati u istim ili u velikoj meri sličnim modelima oslovljavanja, kao i pozajmljivanja srpskih etiketa.

3.1.2 Starosna dob (parametar uzrasta)

⁴⁹ Termin *govorni savez* (nem. *Sprechbund*) uveo je u lingvistiku češki lingvista J.V. Neustupný (v. i kod Hajmz 1980: 91). Dok termin *jezički savez* (nem. *Sprachbund*) obuhvata jezike u kojima se mogu identifikovati strukturne sličnosti, a koji su rezultat jezičkog kontakta, termin *govorni savez* se koristi u slučaju jezika različite jezičke pozadine, tj. jezika koji pripadaju različitim jezičkim porodicama ili jezičkim tipovima, ali koji pokazuju sličnosti u ostvarivanju interakcijskih obrazaca. Drugim rečima – jezici, u kojima se mogu ustanoviti slična komunikativna pravila. M. Clyne u ovom kontekstu koristi termin *komunikativni savez* (prema nem. *Kommunikationsbund*) (Clyne 1994: 29). Termin *govorni savez* nastao je da bi se njime označio jedan poseban aspekt jezičkog kontakta krajem XIX i početkom XX veka u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, a koji je podrazumevao upotrebu sličnih izraza u u funkciji pozdravljanja i oslovljavanja, kao i slične konverzacijske teme na području južne Nemačke, Austrije, Mađarske, Češke, Slovačke, Slovenije i Hrvatske (Glovački-Bernardi 2007: 307). Srpski jezik možemo uključiti u ovaj govorni savez kao jedan od manjinskih jezika na području tadašnje Austrougarske, a posebno na teritoriji današnje Vojvodine.

⁵⁰ Uticaj nemačkog jezika kao jezika nemačke nacionalne zajednice na tlu Vojvodine (ali i na drugim prostorima nekadašnje Austro-Ugarske s odgovarajućom kontaktnom konstelacijom), ali i šire, „uhvatljiv“ je u prvom redu s dijahronijskog aspekta u vidu brojnih germanizama – kako u srpskom, tako i u mađarskom jeziku – u različitim sferama života (npr. leksika u vezi s pripremanjem hrane: nem. *dünsten* > srp. *dinstati*/mađ. *dinsztel* ili iz sfere zanatstva: nem. *der Hobel* > srp. *hobla*/mađ. *hóbli*). Pomenućemo još jedan sloj germanizama koji na jedan poseban, možda i neposredniji način svedoče o suživotu Nemaca sa drugim narodima na ovim prostorima: mikrotoponime koje ujedno možemo okarakterisati i kao germanizme. Na mikrotoponimiju takve vrste – u veoma oskudnom broju, doduše – možemo naići i u govoru stanovnika grada Novog Sada, kako na neke zvanične nazive, tako i na one koji žive samo u usmenoj komunikaciji starijih Novosađana. Novosadska gradska plaža tako i danas zvanično nosi naziv *Štrand* (nem. *der Strand*), a kraj, tj. vrh kupališta preko puta Ribarskog ostrva (ali ponekad i vrh Ribarskog ostrva) – iako nije ucrtan na karte i nije reč o zvaničnom nazivu – zove se *Špic* (nem. *die Spitze*) (Ozer 2011a).

Parametar uzrasta, odnosno kriterijum starosne dobi nije slučajno od posebnog značaja (pre svega u okviru sociolingvističkih i psiholingvističkih) istraživanja: starosna dob nije isključivo biološka datost. Ono jeste neraskidiv deo identiteta i ličnosti pojedinaca, u većini društava određuje šta pojedinac može/sme, odnosno ne može/ne sme da čini, šta društveno okruženje od njega očekuje, da li i na koji način neko može, odnosno mora biti deo različitih društvenih delatnosti.⁵¹ Starosna dob je, dakle, i društvena kategorija, i kao takva uslovljena kulturom date društvene zajednice. Da su starosna dob i jezička upotreba povezane ukazuje već i prosta činjenica da smo u stanju da prepoznamo govor deteta ili odrasle osobe – i u slučaju odsustva vizuelnog kontakta (Llamas 2007: 69).

U okviru disertacije parametar uzrasta podrazumeva da će se upotreba jezičkih sredstava u službi oslovljavanja u navedena tri jezika ispitati u dve starosne grupe:

- 1) kod srednjoškolaca – adolescenata/tinejdžera (15-18 godina) i
- 2) starijih osoba/penzionera (od 65. godine).

Prva grupa ispitanika – srednjoškolci – odabrana je iz razloga što taj nivo obrazovanja (u Srbiji, ali i u Nemačkoj) obuhvata onu mladu populaciju, tj. uzrasnu skupinu u čijoj se upotrebi jezika javljaju neki od onih specifičnosti koje se u stručnoj literaturi vezuju za *jezik mladih* (nem. *Jugendsprache*, mađ. *ifjúsági nyelv*). Specifičnosti u jezičkoj upotrebi adolescenata mogu se povezati sa psihosocijalnim karakteristikama tog uzrasnog doba, a koje istovremeno određuju i tipove interakcija i od kojih se neki prepoznatljivo odražavaju na upotrebu jezika. Jezik mladih – s obzirom na heterogenost grupa kojima mladi pripadaju, neki istraživači govore i o jezicima mladih – karakterišu posebnosti na leksičko-semantičkom i pragmatičkom, ali i fonološkom i morfosintaksičkom nivou. Funkcija ovakve jezičke upotrebe jeste neretko izražavanje pripadnosti grupi i kritike postojećih društvenih (i samim tim i jezičkih) normi (Eckert 1998; Taylor 2001; Rónaky 1997; Androutsopoulos 1998; Janeš 2011). Za razliku od dece u predškolskom uzrastu, koja tek uče izraze za oslovljavanje, tinejdžeri/adolescenti već dobro poznaju sistem izraza u službi oslovljavanja, ali shodno specifičnim psihosocijalnim karakteristikama tog uzrasnog perioda, kao i tipova interakcija koji proizlaze iz njih i koji stoga utiču i na upotrebu jezika, opravdano je očekivanje specifičnosti i u domenu oslovljavanja – pre svega u komunikaciji s vršnjacima, a u funkciji

⁵¹ Kao jednostavan primer iz svakodnevice možemo navesti 18. godinu života koja je u brojnim evropskim državama (ali i šire) svojevrsna prekretnica u životu mladih – korak u punoletstvo, ulaznica u svet odraslih, pre svega u pravnom kontekstu, šta podrazumeva niz prava, ali i društvenih obaveza (npr. mogućnost polaganja vozačkog ispita i dobijanja vozačke dozvole u Srbiji). Drugi primer ove vrste mogla bi biti 6. ili 7. napunjena godina u životu deteta – polazak u prvi razred osnovne škole.

izražavanja pripadnosti grupi i kritike postojećih društvenih (i kao što je rečeno – ujedno jezičkih) normi.

Stariju grupu ispitanika čine penzioneri (od 65. godine). Za razliku od mladih, starija populacija na osnovu svog životnog iskustva, ali i izgrađenog socijalnog statusa, ne koristi jezik u funkciji isticanja pripadnosti grupi ili kao otpor prema postojećim normama u društvu (u najmanju ruku, ne u toj meri), kao što je to ipak neretko prisutno u jezičkoj upotrebi mladih (Fiehler 2003: 34; Llamas 2007: 72). Starosna dob kod ove populacije rezultuje sužavanjem mogućih vrsta socijalnih kontakata, a samim tim i tipova interakcija – komunikacija se u velikoj meri odvija u sferi privatnog.⁵² Jezik starijih se do kraja osamdesetih godina prošlog veka proučavao pretežno u kontekstu pratećih promena biofiziološkog (a posebno kognitivnog) karaktera, te su se jezičke specifičnosti tog starosnog doba upoređivale s idealizovanim jezičkim modelom „mlađih odraslih“ koji se tretirao kao norma (tzv. model deficita, eng. *deficite model*). Upoređivani su pojedinačni elementi jezičke upotrebe, pretežno u eksperimentalnim okruženjima i ustanovile su se, pre svega, kvantitativne razlike. Kao primeri rezultata ovih istraživanja mogu se navesti sledeći: starije osobe koriste manje kompleksnu sintaksu, kao i zastarele reči i fraze, često se javlja perspektiva prošlosti u govoru i karakterističan je sporiji tempo govora (Fiehler/Thimm 2003: 11-12). Novija istraživanja ističu potrebu za proučavanjima u konkretnim komunikativnim situacijama (u konkretnim kontekstima) i ističu heterogenost starije populacije.⁵³ Odabir ove starosne grupe ispitanika takođe je povezan s očekivanjem da se u jezičkoj upotrebi mogu ustanoviti određene specifičnosti, uključujući i neke karakteristične crte u domenu oslovljavanja.

Ovakvim postupkom – odabirom dveju starosnih grupa govornika posmatranih jezika – pored interlingvalnog (međujezičkog) poređenja upotrebe jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja sagovornika, kao poseban cilj istraživanja omogućeno je i intralingvalno (unutarjezičko) poređenje, pri čemu se jezičkoj upotrebi starije populacije, kao i adolescenata/tinejdžera prilazi kao odelitom grupnom varijetetu – sociolektu savremenog nemačkog, srpskog, odnosno mađarskog jezika (mađarskog jezika u Vojvodini). Grupu govornika čije se jezičko ponašanje obuhvata ovim terminom konstituiše u odlučujućoj meri,

⁵² Moguću tipologiju interakcija prema mogućim sagovornicima daje R. Fiehler (2003: 9). Ova tipologija ne reflektira nužno ovakvo sužavanje, ali je ipak smatramo korisnom: 1) razgovori s drugim starijim osobama – u okviru porodice, 2) razgovori s drugim starijim osobama – van okvira porodice, 3) razgovori s pripadnicima drugih generacija – u okviru porodice, 4) razgovori s pripadnicima drugih generacija – van okvira porodice.

⁵³ Ovakav razvoj istraživanja može se uporediti sa razvojem proučavanja jezika mladih, koji je u velikoj meri prošao slične faze (Georgakopoulou/Charalambidou 2011).

dakle, pripadnost određenom uzrastu, tj. određenoj starosnoj grupi.⁵⁴ U skladu sa sociolingvističkim konceptom *age grading*,⁵⁵ u disertaciji se polazi od pretpostavke da različite starosne grupe ne koriste jednako inventar leksema i izraza u službi oslovljavanja, nego da postoji dominacija nekih izraza i obrazaca oslovljavanja u datom starosnom dobu i/ili da se mogu identifikovati modeli i izrazi koji se mogu označiti kao starosnospecifični.

3.1.3 Parametar pola

Pored parametra starosne dobi, oslovljavanje se u disertaciji posmatra i u zavisnosti od parametra pola. Savremena sociolingvistička ispitivanja naglašavaju značaj i ulogu ove varijable s aspekta jezičke varijacije i može se reći da parametar pola spada u najčešće korišćene parametre uopšte u demografskim, pa i sociolingvističkim analizama. Razlog tome može se potražiti, kako smatra Lj. Rajić (2011), u činjenici da je pol kao stabilna biološka veličina lako odrediva, ali upozorava ujedno na daleko složeniju kategoriju *roda* kao „promenljivog konstrukta društvenih okolnosti“ (Rajić 2011: 37).⁵⁶ Članak, a potom i knjiga R. T. Lakoff (1975), značili su prekretnicu u sociolingvističkim istraživanjima, ukazavši na niz razlika u jezičkoj upotrebi muškaraca i žena, pri čemu su te razlike povezane s relativnom društvenom *moći* muškaraca, s jedne, i relativnom *nemoći* žena, s druge strane. Uprkos tome što se ovaj stav u kontekstu savremenih shvatanja može smatrati prevaziđenim, u pitanju je delo od neospornog značaja za razvoj sociolingvistike (Coates 2007: 62). Karakteristike upotrebe jezika od strane žena i muškaraca proučavale su se i proučavaju se sa različitih stanovišta: na fonološkom, sintaksičkom i semantičkom nivou, ali i na nivou diskursa (Klann-Delius 2004: 1565-1571). U svim navedenim segmentima došlo se do rezultata koji potvrđuju opravdanost istraživanja razlika između ženskog i muškog idioma (Granić 2005: 198-199).

⁵⁴ Potrebno je istaći da izraz *odeliti varijeteti*, kao i termin *sociolekt*, koristimo u relativnom smislu, imajući u vidu činjenicu da se radi o veoma heterogenim grupama govornika čija se upotreba jezika, tj. segment upotrebe jezika (oslovljavanje) razmatra u okviru disertacije. Fenomenu sociolekta pristupa se, dakle, fleksibilno, oslanjajući se u velikoj meri na razmatranja H. Löfflera (1995) – koji jezik mladih i jezik starih ubraja u *tranzitorne sociolekte* (Löffler 2005: 118-128), ali uzimajući u obzir i kritički pristup ovakvom etiketiranju jezičke upotrebe određenih starosnih skupina koje neretko ni u smislu numeričke starosti (starost u smislu broja godina prema nem. *numerisches Alter*) nemaju oštre granice (Kohrt/Kucharczik 2003).

⁵⁵ Okvir za poređenje jezičke upotrebe mladih i starih u disertaciji nudi sociolingvistički koncept *age grading* koji podrazumeva da postoje elementi u jezičkoj upotrebi različitih starosnih grupa koji se mogu odrediti kao starosnospecifični/-ekskluzivni i/ili takvi koje neka starosna grupa dominantno koristi (eng. *age-exclusive features* i *age-preferential features*) (Cheshire 2004: 1553-1558).

⁵⁶ Koliko je danas pitanje roda postalo kompleksno ukazuje i činjenica da je trenutno najpopularnija društvena mreža *Facebook* u februaru 2014. godine objavila da će se ubuduće (u engleskoj verziji mreže) pored opcija muško/žensko pri podešavanju ličnog profila osobe koja otvara nalog na ovoj društvenoj mreži moći birati između više od 50 drugih opcija (npr. aseksualno ili tzv. polidžender [polygender]). Korisnici se mogu pored toga opredeliti i za željenu ličnu zamenicu koja će pratiti njihove aktivnosti: pored ličnih zamenica muškog ili ženskog roda (*he/his/him* ili *she/her*) postoji i mogućnost odabira neutralnih oblika, tačnije zamenice 3. lica množine (*they/their*) (<http://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/10930654/Facebooks-71-gender-options-come-to-UK-users.html>) (3. X 2014).

Mnogi autori, međutim, upozoravaju na činjenicu da veza pola i jezičke upotrebe, tačnije rodni identitet izražen jezikom ne može posmatrati izolovano u odnosu na druge društvene faktore (Wodak/Benke 1997; Coates 2007: 67; Glovacki-Bernardi 2008: 103-104) – čemu se i teži u ovome radu.

Uključivanjem parametra pola u analizu namera je bila da se što pouzdanije utvrdi uticaj pola, odnosno rodnih razlika na odabir i upotrebu jezičkih sredstava u službi oslovljavanja, odnosno da se odgovori na pitanje da li se uz određeni pol/rod vezuje i preferencija određenih modela oslovljavanja.

3.1.4 Parametar obrazovnog nivoa

Obrazovni nivo pojedinca, a posebno uz zanimanje, takođe spada u značajne parametre u sociolingvističkim istraživanjima. Obrazovanje i zanimanje se u različitim istraživanjima uključuje kao konstitutivni element relativnog statusa pojedinca u društvu (viši/nži status u smislu ugleda u zajednici na osnovu zanimanja, obrazovanja, odnosno prestiža koji se u datoj zajednici povezuje s nekim zanimanjem ili obrazovnim nivoom), a posebno u smislu pripadnosti nekoj društvenoj klasi. Društvena klasa kao kriterijum u analizi jezičke upotrebe javlja se već u ranim sociolingvističkim radovima, a posebno se vezuje za ime W. Labova (Ash 2002). Razlike u upotrebi jezika pripadnika različitih socijalnih klasa izražavaju se u formi preferiranja određenih jezičkih oblika. Parametar društvene klase se tumači u sprezi s parametrom uzrasta, a posebno pola, odnosno roda. Tako, na primer, u vezi s korelacijom jezičke varijacije i društvene klase u kombinaciji s rodom (u zapadnim društvima) uopšteno se može reći sledeće: muškarci, pripadnici radničke klase više koriste nestandardne ili lokalne oblike, orijentisani su prema faktorima identiteta lokalnog karaktera (koji se tumače kao prikriveni prestižni oblici, eng. *covert prestige*), a za žene je karakterističan kolaborativan stil u konverzaciji, kao i obrazlaganje sopstvenog mišljenja (orijentacija prema sagovorniku); za žene, pripadnice srednje klase vezuje se učestalija upotreba standardnih ili prestižnih oblika, zatim fokusiranost na jezičke oblike koji su na polju obrazovanja i na jezičkom tržištu (eng. *linguistic market*) zajednice cenjeni (primer dat prema Kerswill 2007: 60). U vezi s upotrebom, odnosno stavom prema standardnom jeziku i lokalnom varijetetu, istraživanja su takođe pokazala da je obrazovni nivo značajan činilac u kontekstu čuvanja lokalnih odlika u jeziku neke zajednice (u gradskoj sredini): lokalne odlike više čuvaju osobe s nižim obrazovanjem, ali osobe s višim obrazovanjem takođe mogu

koristiti elemente koji su vezani za lokalni govor – u tom slučaju kao deo „narodskog“ imidža, kako navodi Lj. Rajić (2011: 146).

E. Neuland u svojoj knjizi posvećenoj istraživanjima jezika mladih u Nemačkoj ističe potrebu za proučavanjem jezičke upotrebe mladih u zavisnosti od tipa obrazovne ustanove, navodeći pritom podatak da su u govoru učenika jedne određene vrste srednje škole (nem. *Hauptschule*) anglicizmi više zastupljeni, kao i da su kreativniji u ophođenju sa jezikom u odnosu na gimnazijalce. Ističe ujedno da ovu vrstu srednje škole pohađaju dominantno deca s migracijskom pozadinom (Neuland 2008: 146).

Polazeći od navedenih podataka iz stručne literature planirano je bilo da se oslovljavanje u okviru disertacije ispita i s obzirom na parametar obrazovanja, odnosno obrazovnog nivoa ispitanika i ispitanica, pri čemu bi se u okviru grupe starijih uzela u obzir činjenica da li pojedinac raspolaže visokom školskom spremom (fakultetsko obrazovanje) ili ne, a u slučaju ispitaničke grupe adolescenata/tinejdžera vodilo bi se računa o tipu obrazovne ustanove, odnosno srednje škole koju ispitanici i ispitanice pohađaju: stručna srednja škola i gimnazija. Sistematski se ovaj parametar, međutim, mogao konsekventno istražiti i proučiti samo u odgovorima tinejdžerske grupe ispitanika i ispitanica. Vođenje računa o tipu obrazovne ustanove, odnosno tipa srednje škole koju pohađaju ispitanici-adolescenti, ima za cilj utvrđivanje eventualnih razlika s obzirom na to da različiti tipovi srednjih škola podrazumevaju i različita težišta u obrazovanju mladih. U stručnim srednjim školama izražena je praktična orijentacija, a u gimnazijama po pravilu težište je smešteno na opšte obrazovanje (bez obzira na to da li je samo usmerenje gimnazije prirodno-matematičko, društveno-jezičko ili opšte) koje uključuje i insistiranje na negovanju jezičke kulture, te se očekuje da će se ta okolnost ispoljiti i na modele oslovljavanja koji se upotrebljavaju. U slučaju penzionera i penzionerki oslovljavanje prema ovom parametru nije se moglo sistematski sagledati iz prostog razloga što nije bilo moguće doći do ravnomernog broja informanata i informantkinja iz svih traženih obrazovnih profila.

3.1.5 Parametar situacije

U izabranim starosnim grupama – čiji smo odabir obrazložili u prethodnom potpoglavlju – oslovljavanje istražujemo i u zavisnosti od različitih komunikacijskih situacija u različitim domenima upotrebe koje čine karakterističan deo svakodnevice ovih grupa ispitanika. Potreba za ovakvim usmeravanjem analize proističe iz nemogućnosti tumačenja fenomena oslovljavanja bez uključivanja šireg vanjezičkog konteksta.

Na nužnost tumačenja jezičkih podataka u širem vanjezičkom kontekstu – koju isto toliko možemo vrednovati lingvističkom činjenicom današnjice kao i povezanost jezika i društva – ukazao je D. Hymes povezujući ovu činjenicu s pojmom *komunikativne kompetencije*. Kritikujući pojam kompetencije N. Chomskog, koji ne vodi računa o društvenoj funkciji jezika, D. Hymes je uveo u lingvistiku pojam komunikativne kompetencije. Za razliku od pojma kompetencije u terminologiji Chomskog, pojam komunikativne kompetencije podrazumeva poznavanje pravila upotrebe jezičkog znaka, tj. pravila u vezi s adekvatnom upotrebom (i) u odnosu na vanjezički kontekst jezičke interakcije (u vezi s komentarom pojma kompetencije prema shvatanju Chomskog i pojma komunikativne kompetencije v. Hajmz 1980: 166-175). Drugim rečima, komunikativna kompetencija predstavlja sposobnost prilagođavanja jezičke upotrebe u odnosu na fizičke okolnosti govorne situacije (kao što su vreme i mesto jezičke interakcije), konkretne društvene delatnosti/aktivnosti u kojoj se neki izraz (leksema ili fraza) javlja (u širim okvirima različitih domena upotrebe kao što su porodica, škola, sud ili crkva, a koji u velikoj meri određuju tip komunikacije u pravcu javnog/privatnog, odnosno formalnog/neformalnog),⁵⁷ a pre svega prilagođavanje prema relativnom društvenom statusu i ličnom odnosu govornika i sagovornika u datoj komunikativnoj situaciji – u skladu sa sociokulturno određenim pravilima upotrebe neke govorne zajednice. Ovakvo prilagođavanje jezika posebno je vidljivo u upotrebi leksema i fraza u službi oslovljavanja, te stoga njihovo adekvatno proučavanje nužno uključuje i vođenje računa o parametru situacije, odnosno o tome ko je govornik, a ko sagovornik i u kojoj sferi društvenog života, odnosno domenu upotrebe dolazi do jezičke interakcije. Dakle, u okviru disertacije razmatraju se sledeći konstitutivni elementi

⁵⁷ Polazeći od razmišljanja J. Fishmana (1964) domeni jezičke upotrebe (odabira i upotrebe jezičkih sredstava) mogu se odrediti kao apstraktni konstrukti koje karakterišu tri komplementarna, tj. kongruentna elementa: lokacija (mesto), odnosi između (društvenih) uloga učesnika u komunikaciji, kao i komunikacijske teme, pri čemu vrsta i broj relevantnih domena jezičke upotrebe – kao što su, na primer, *porodica*, *komšiluk*, *radno mesto* ili *crkva* – može varirati od jezičke zajednice do zajednice, odnosno od kulture do kulture. Iako je Fishman koncept domena upotrebe prvenstveno upotrebio u kontekstu neke višejezične sredine, ubrzo dolazi do uopštavanja ovog pojma, te se domeni i u njegovim kasnijim radovima izjednačavaju sa svojevrsnim (danas bismo rekli *institucionalizovanim*) kontekstima jezičke upotrebe – što važi i u slučaju savremenih definicija (Werlen 2004: 335-337). M. Radovanović, u svojoj *Sociolingvistici* objašnjava elemente nejezičkog konteksta, odnosno govorne situacije – kako je naziva na drugom mestu (Radovanović 2003 [1986]: 162), pri čemu drugi element (uz *referenta/temu* i *scenu*) koji naziva *okvir*, čine *fizički ambijent* (vreme i mesto, pre svega) u kojem se jezička interakcija odvija kao i *institucionalizovani ambijent* (ibid., 67). Ovu potonju sastavnicu opisuje kao „*domen* [istakla K.O.] života, rada i stvaralaštva u kojem se komunikacija događa, društvene uloge komunikatora u vreme dok se ona događa i u prilici (...)“ (ibid., 67). Nadalje, pozivajući se na mišljenje J. T. Platta i H. K. Platt (ibid., 164) ističe da neki istraživači „*domen* definišu kao kategoriju od posebne važnosti za izgled i organizaciju, napokon i za realizaciju govornog događaja u komunikaciji odnosno interakciji: '... klasa [potencijalnih – M. R.] situacija u kojima se neki govorni varijetet upotrebljava' “. Razlog ovakvom određivanju pojma domena vidi u karakteristikama da ono „uslovljava i identifikaciju konkretne uloge koja se govornom predstavniku nekog jezika pripisuje u govornim događajima ostvarivanim u različitim situacijama“ (ibid.).

vanjezičkog, odnosno situacionog konteksta: govornik (koji je određen ostalim razmatranim parametrima u prethodnim potpoglavljima: starost i pol/rod) i sagovornik (određen prema ulogama koju ima u datoj komunikativnoj situaciji, ali takođe određen parametrima pola/roda i uzrasta), koji se zatim smeštaju u određene domene upotrebe, a koji se shvataju kao deo svakodnevnog iskustva tih osoba. U slučaju adolescenata/tinejdžera odabrane su sledeće situacije, razvrstane prema sagovornicima u određenim domenima međuljudskog opštenja:

- 1) uža porodica (roditelji, brat i/ili sestra, odnosno braća i/ili sestre);
- 2) druge poznate odrasle osobe i poznati vršnjaci (komunikacija sa vršnjacima u okviru/van okvira obrazovne institucije, kao i s nastavnim/nenastavnim osobljem u okviru/van okvira obrazovne institucije), ali i druge poznate osobe (starije/mlađe⁵⁸ odrasle osobe, vršnjaci, kao i deca – oba pola, iz susedstva);
- 3) nepoznati odrasli, vršnjaci i deca (starije/mlađe odrasle osobe, vršnjaci, kao i deca – oba pola, na ulici).

Za potrebe analize u slučaju starije grupe ispitanika uzeti su u obzir sledeće situacije:

- 1) uža porodica;
- 2) poznate odrasle osobe i deca (prijatelji – oba pola, zatim starije/mlađe odrasle osobe, kao i deca – oba pola, iz susedstva);
- 3) nepoznate odrasle osobe i deca (starije/mlađe odrasle osobe, kao i deca – oba pola, na ulici).

Ovim postupkom želeli smo doći do što raznovrsnijeg korpusa različitih modela oslovljavanja u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku, koji je trebalo da osigura i podlogu za njihovu mikrolingvističku analizu, te i poređenje.

3.2 O KORPUSU ISTRAŽIVANJA

Korpus je sakupljen metodom upitnika, a podaci su dopunjeni i provereni na osnovu posmatranja autentičnih razgovornih situacija, kao i razgovora s izvornim govornicima nemačkom, srpskog i mađarskog jezika. Pre detaljnog opisivanja pojedinih korpusa, potrebno je nešto više reći o samom upitniku pomoću kojeg je sakupljena osnovna baza podataka u Novom Sadu i u Nemačkoj.

3.2.1 Upitnik/Anketa

⁵⁸ Pod terminom *stariji/mlađi* podrazumevamo uopštenu, apsolutnu (a ne relativnu) starost neke osobe.

Osnovni korpus – kvantitativno najznačajniji – sakupljen je pomoću dva upitnika: jednog sačinjenog za mlađu grupu ispitanika i jednog drugog, na osnovu kojeg je anketirana starija grupa ispitanika. Kao i svaka metoda, tako i metoda sakupljanja korpusa pomoću upitnika/ankete ima svoje prednosti, ali i mane (up. npr. Braun 1988 ili Schirm 2001). Istraživači koji su se koristili ovim načinom sakupljanja materijala kao njen nedostatak najčešće navode da je diskutabilno da li se u odgovorima ispitanika ogleđa realna jezička upotreba. S jedne strane moguće je da osobe koje učestvuju u istraživanju nesvesno koriguju svoje odgovore u pravcu onog što smatraju da odgovara pravilnoj upotrebi, a sa druge strane evociranje govornih situacija ne može se izjednačiti s autentičnim govornim situacijama, kako u upitniku/anketi nije moguće reprodukovati sve moguće elemente nejezičkog konteksta. Ipak, ovom metodom – dakako, uz pažljiv odabir parametara na osnovu prethodnog posmatranja, odnosno proučavanja autentičnih govornih situacija i konsultovanja sa izvornim govornicima datog jezika – moguće je za kratko vreme sakupiti veliki broj podataka, a s obzirom na činjenicu da se naše istraživanje tiče govornog ponašanja dveju starosnih grupa u trima navedenim jezicima, ograničeni vremenski okvir bitno je uticao na odabir metoda kojima su podaci sakupljeni.

3.2.1.1 Upitnik za adolescentsku grupu ispitanika

Upitnik/anketa počinje delom u kojem se traže određeni lični podaci ispitanika i ispitanica. S obzirom na aktuelnu diskusiju o zaštiti ličnih podataka pojedin(a)ca (između ostalog, i kao posledica sakupljanja i zloupotrebe ličnih podataka od strane državnih institucija, ali i drugih organizacija različitog tipa, npr. banaka), u slučaju srednjoškolaca nije bilo moguće postaviti sva pitanja koja bi mogla doprineti boljem razumevanju govornog ponašanja ove grupe ispitanika, uprkos naglašavanju da je anketa anonimna i da će se svi sakupljeni podaci koristiti isključivo u naučne svrhe.⁵⁹ Dok su se u upitnicima/anketama na srpskom i na mađarskom jeziku tražili, pored starosti i pola, i mesto rođenja i stanovanja, maternji jezik, te jezik/jezici na kojima ispitanici komuniciraju s članovima porodice i poznavanje stranih jezika, u nemačkoj varijanti upitnika/ankete – prema sugestiji članova nastavnog osoblja škola u kojima je istraživanje sprovedeno – traženi su samo sledeći podaci: starost, pol i poznavanje nekog drugog jezika osim nemačkog (u vezi s formulacijom v. prilog). U skladu s vladajućim stavom da se na osnovu tri lična podatka može rekonstruisati identitet osobe koja je popunila upitnik, tražili smo samo dva lična podatka, a treće pitanje

⁵⁹ Iz ovog razloga su bili potrebni i razgovori sa izvornim govornicima sva tri jezika – kako pripadnika date uzrasne grupe, tako i osoba koje su u kontaktu sa tom populacijom (profesorima, roditeljima).

(koje je lični podatak u širem smislu) uključeno je kako bi se mogli izvući eventualni zaključci u vezi s jezikom porodice (mogućim maternjim – prvim jezikom ispitanika). Eksplicitna pitanja koja se tiču maternjeg (prvog) jezika ispitanika, njihovih roditelja, kao i bilo kakvi podaci koji se tiču njihovog porekla, odnosno eventualne migrantske pozadine, u Nemačkoj su trenutno u velikoj meri tabuizirana.

Pored uvodnog dela, upitnik/anketa je podeljena na tri dela koji sadrže pitanja u vezi s komunikacijom s različitim osobama koje su članovi porodice ispitanika i ispitanica, zatim s osobama s kojima po pravilu dolazi u kontakt u okviru škole, kao i s nekim drugim osobama iz okruženja, te nepoznatim osobama na ulici.

U okviru porodice zanimalo nas je kako naši informanti i informantkinje oslovljavaju svoje roditelje, brata ili sestru, te roditelje svojih roditelja (baku i dedu), odnosno kako bivaju oslovljavani od strane ovih osoba. U slučaju svih triju jezika – nemačkog, srpskog i mađarskog – koristili smo se istim upitnikom/anketom, tj. svim informantima i informantkinjama su postavljena ista pitanja, s tim da postoje izvesene razlike u strukturi koje su uzrokovane razlikama u samom inventaru leksema za označavanje srodnika. Tako, na primer, u mađarskom jeziku postoje posebne lekseme za označavanje starijeg i mlađeg brata (*bátya/fivér* i *öcs*), kao i starije i mlađe sestre (*nővér* i *húg*).⁶⁰ Na osnovu pilot istraživanja koje je sprovedeno 2011. godine u jednoj stručnoj gimnaziji (nem. *Berufsgymnasium*) u Kasselu, pokazalo se da postavljanje posebnih pitanja koja se tiču oslovljavanja srodnika s majčine i očeve strane ne doprinose kvalitetu sakupljenih podataka – dužina upitnika je faktor koji se mora imati u vidu pri anketiranju mladih ljudi u srednjoškolskom uzrastu kako bi se osigurala potrebna pažnja za unošenje svih traženih odgovora. Nadalje, pokazalo se da uključivanje različitih razgovornih situacija tipa razgovor kod kuće (u sferi privatnog) ili razgovor van okvira porodičnog doma (u sferi javnog) nije donelo željeni rezultat, tj. nije se pokazalo kao relevantan faktor. Ipak, kako smo mišljenja, da do izvesne mere samo okruženje može imati izvestan uticaj (npr. izbegavanje različitih hipokoristika) omogućeno je da ispitanici posle svakog pitanja unesu dodatne napomene po potrebi.

U vezi s komunikacijom u školi pitanja su se odnosila na oslovljavanje najboljeg prijatelja/prijateljice, drugih učenika i učenica iz razreda (pojedinačno, ali i istopolne, kao i mešovite grupe), nepoznatih učenika i učenica iz škole (pojedinačno, ali i istopolne, kao i

⁶⁰ U disertaciji se nećemo detaljnije baviti razlikama u inventaru leksema za obeležavanje srodničkih odnosa u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku, odnosno bavićemo se samo do mere do koje ove razlike utiču na inventar leksema u funkciji oslovljavanja u posmatranim jezicima.

mešovite grupe), nastavnog osoblja (profesora i profesorki), a pitanja su takođe postavljena i u obrnutom smeru: zanimalo nas je, dakle, i kako ove osobe oslovljavaju naše ispitanike i ispitanice. Za razliku od oslovljavanja među članovima porodice, u ovaj segment upitnika/ankete smo uključili različite razgovorne situacije. Kako je u pitanju komunikacija u okvirima obrazovne institucije – što implicira određeni kodeks (govornog) ponašanja, očekivali smo da takav okvir utiče na odabir i upotrebu leksema i fraza u funkciji oslovljavanja. Tako smo, na primer, kod pitanja koja su vezana za oslovljavanje drugih učenika i učenica (uključujući i najbolje prijatelje i prijateljice) tražili i izraze koji se upotrebljavaju za vreme nastave, van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora) i na nekoj žurci. Ove tri razgovorne situacije se razlikuju u stepenu formalnosti, pri čemu nastavni čas možemo označiti kao situaciju s najvišim stepenom formalnosti uslovljenog prisustvom nastavnog osoblja koje usmerava tok časa i samim tim u velikoj meri i tok komunikacije, a razgovore na nekoj žurci kao situaciju s najmanjim stepenom formalnosti, tj. njenog potpunog odsustva.

Treći segment upitnika/ankete se odnosi na oslovljavanje između naših ispitanika i drugih poznatih osoba iz njihovog neposrednog okruženja – mlađih i starijih muških i ženskih osoba, vršnjaka i vršnjakina, te dece iz komšiluka, a na kraju i nepoznatih muških i ženskih osoba, kako starijih, tako i mlađih, zatim vršnjaka i vršnjakinja, ali i dece na ulici. U ovom delu upitnika nisu eksplicitno uključene različite razgovorne situacije – izuzev u poslednjem pitanju gde se sugerije da je u pitanju susret na ulici, ali je, kao što je to bio slučaj i u prvoj grupi pitanja, ispitanicima omogućeno da po potrebi unesu svoja zapažanja, napomene.

3.2.1.2 Upitnik za stariju grupu ispitanika

Od starijih ispitanika smo pored starosti i pola tražili sledeće lične podatke: mesto rođenja i mesto stanovanja (dužina stanovanja u datom mestu), obrazovni nivo i zanimanje, poznavanje drugog/drugih jezika pored nemačkog uz procenu nivoa znanja, kao i jezik na kojem razgovaraju sa članovima porodice.

Podaci (o upotrebi izraza u funkciji oslovljavanja) od starije grupe ispitanika sakupljani su kombinovanom metodom, tj. podatke smo sakupljali pretežno putem intervjuja vođenim na osnovu upitnika/ankete. Samo je nekoliko ispitanika popunjavalo upitnik/anketu samostalno. Smatrali smo, naime, da se kroz razgovor može sakupiti kvalitetniji materijal, a čini se da je starijim ispitanicima upravo ovakav postupak bio jednostavniji i svi su bili spremni(ji) na saradnju.

Slično kao i u slučaju mlađe grupe ispitanika, pitanja su se odnosila na nekoliko segmenata svakodnevnog života informanata: oslovljavanje u porodici, oslovljavanje prijatelja i prijateljica, ali i drugih poznatih osoba (osobe iz komšiluka), a na kraju oslovljavanje nepoznatih osoba na ulici.

U okviru komunikacije s članovima porodice pitanja su se odnosila na oslovljavanje partnera/partnerke (pri čemu se ovo pitanje odnosilo kako na osobe s kojima su ispitanici u braku tako i na one sa kojima nisu), zatim na oslovljavanje deteta ili dece (ne u smislu maloletne osobe), snaje/a i/ill zeta/zetova, te oslovljavanje unuka/unučadi. U ovom segmentu upitnika/ankete se dosledno vodilo računa o konkretnoj razgovornoj situaciji: kod kuće i drugde (npr. u pozorištu). Ovakvom razlikovanju razgovorne situacije prema kvalitetu privatno/javno pribegli smo još samo u uvodnom pitanju druge celine (drugog niza pitanja) u okviru upitnika/ankete – u slučaju oslovljavanja najbližeg prijatelja i prijateljice.

Drugi kompleks pitanja odnosio se na oslovljavanje drugih poznatih osoba. Zanimalo nas je kako naši ispitanici oslovljavaju osobe koje stanuju u komšiluku, i to mlađe i starije muške i ženske, kao i maloletne osobe. Pored pitanja koje se odnosilo na komunikaciju s prijateljima, za ovaj drugi tip mogućih sagovornika i sagovornica – osobe koje su poznate našim sagovornicima i sagovornicama na osnovu prostorne blizine (stanovanja) – nismo se odlučili slučajno. Radi se, naime, o osobama koje ispitanici sreću ili su sretali manje-više svakodnevno, te se ove spoljašnje okolnosti (stanovanje u istoj zgradi, ulici) mogu tumačiti i kao moguća osnova, odnosno izvori zajedničkih karakteristika komunikatora i kao takvi biti polazna tačka za razvijanje prisnijih odnosa, prijateljstva među njima.

Treći deo upitnika/ankete sadrži pitanje u vezi s oslovljavanjem nepoznatih osoba na ulici: mlađih i starijih muških i ženskih osoba, ali i dece (dečaka i devojčica). Kao i u svim ostalim segmentima upitnika, i ovo pitanje postavljeno je u oba smera, tj. nije nas samo zanimalo kako informanti i informantkinje oslovljavaju navedene osobe, već i to kako bi te osobe njih oslovile.

3.2.2 Mesto i vreme sakupljanja materijala

Materijal za potrebe sastavljanja nemačkog korpusa sakupljen je u dvama gradovima pokrajine Baden-Württemberg: u Ludwigsburgu (u samom gradu Ludwigsburgu, koji broji 87.000 stanovnika⁶¹ i Besigheimu – manjem mestu u okolini Ludwigsburga, sa 11.985

⁶¹<http://www.ludwigsburg.de/Len/Home.html> (3. X 2014)

stanovnika)⁶² i Ulmu (119.218 stanovnika)⁶³ u maju i junu 2014. godine, dok su podaci od izvornih govornika srpskog i mađarskog jezika sakupljeni u Novom Sadu (270.871 stanovnik bez okolnih naselja) tokom leta iste godine.⁶⁴

Uprkos činjenici da je planirano sakupljanje nemačkog materijala u nekom po veličini sličnom gradu kao što je Novi Sad, to nije bilo moguće, kako je proteklih godina u Saveznoj Republici Nemačkoj znatno pojačana svest u vezi s potencijalnim opasnostima koja su povezana sa sakupljanjem i zaštitom ličnih podataka građana i građanki, te smo posebno u slučaju anketiranja tinejdžera i tinejdžerki bili upućeni na saradnju s kolegama s partnerskog instituta na Pedagoškom fakultetu u Ludwigsburgu. Zahvaljujući posredovanju profesora Stefana Jeuka omogućen nam je pristup u sledećim srednjim školama: *Goethe-Gymnasium* u Ludwigsburgu i *Maximilian-Lutz-Realschule* u Besigheimu. Pri anketiranju starije grupe ispitanika i ispitanica – penzionera i penzionerki, dosta su nam pomogli direktor i saradnice *Centralnog muzeja podunavskih Švaba* (DZM – *Donauschwäbisches Zentralmuseum*) u Ulmu kao i gospodin Franz Flock (predstavnik Savezne zemaljske udruge podunavskih Švaba), pa je veći broj osoba – ispitanica u prvom redu – anketiran u jednom domu za starije osobe u Ulmu (*Curanum Elisa Stift*), a jedan manji broj u organizaciji i prostorijama pomenutog muzeja. Nekoliko osoba anketirano je i u Ludwigsburgu.

Uprkos činjenici da nije bilo moguće jedinstveno sakupljanje nemačkog materijala, odnosno sakupljanje materijala na jednoj lokaciji, pri čemu smo pristup potrebnom broju informanata informantkinja imali u naseljima manjim od Novog Sada, mišljenja smo da je i na ovaj način bilo moguće doći do valjanih i uporedivih podataka. Naime u pitanju su mesta, odnosno region u Nemačkoj koje karakteriše povećan stepen mobilnosti, između ostalog, i zbog blizine grada Stuttgarta i dobre povezanosti naselja sredstvima javnog prevoza, a delom i zbog visokoobrazovnih ustanova sa sedištem u Ludwigsburgu (Pedagoški fakultet) i u Ulmu (Univerzitet Ulm).

Pri odabiru srednjih škola u Novom Sadu vodili smo računa o tome da se u njima izvodi nastava i na mađarskom jeziku kako bismo u okviru iste škole imali pristup i mađarskim ispitanicima i ispitanicama. Anketirani su učenice i učenici Gimnazije *Svetozar Marković*, kao

⁶²<http://www.besigheim.de/Lde/start/Info+ueber+Besigheim.html> (3. X 2014)

⁶³http://www.ulm.de/politik_verwaltung/rathaus/einwohner.3794.3076,3571,3744,4336,3599,3794.htm (3. X 2014)

⁶⁴<http://www.nsinfo.co.rs/lat/ds0501p> (3. X 2014)

i Srednje medicinske škole 7. april. Posredstvom poznanika, prijatelja i komšija, posećivali smo starije ispitanike i ispitanice u svojim domovima.

3.2.3 O ispitanicima i ispitanicama

Lične podatke naših ispitanika i ispitanica uneli smo u elektronske tabele, a svaki anketni list/upitnik obeležen je odgovarajućom šifrom (npr. 1gNEM [=ispitanik br. 1, iz gimnazije u Nemačkoj] ili 1srNEM [=ispitanik br. 1, iz srednje škole u Nemačkoj]).

Anketirali smo 40 nemačkih srednjoškolaca: 20 gimnazijalaca i gimnazijalki (10 učenika i 10 učenica), a isto toliko učenika i učenica srednje škole (10 učenika i 10 učenica). U slučaju obe škole smo anketirali 10. razred koji najčešće odgovara uzrastu od 16-17 godina, uz napomenu da u korpusu beležimo odgovore i jedne osamnaestogodišnje učenice srednje škole, kao i jednog osamnaestogodišnjeg učenika gimnazije. Kako smo od ličnih podataka mogli tražiti samo poznavanje nekog drugog jezika osim nemačkog, kao što je već napomenuto, možemo samo zaključiti da svi učenici i učenice poznaju najmanje još jedan jezik – engleski jezik koji su svi naveli bez izuzetaka, a potom po učestalosti sledi francuski jezik. Možemo pretpostaviti da po jedan gimnazijalac s članovima svoje porodice razgovara (i) na turskom, odnosno bošnjačkom, a među učenicima srednje škole jedan učenik najverovatnije koristi mađarski jezik u komunikaciji s članovima svoje porodice, jedan poljski, a jednom se javlja grčki jezik, kao i italijanski (doduše u oba slučaja uz upozorenje da je u pitanju „slabo znanje“).⁶⁵ Kako to nisu jezici koji se u ovim školama uče kao strani jezici, možemo s većom verovatnoćom zaključiti da su u pitanju jezici s kojima ovi učenici dolaze u kontakt u okviru porodice.

Stariju grupu nemačkih ispitanika i ispitanica činilo je ukupno 21 osoba: 8 muškaraca i 13 žena. Najstarije ispitanice imaju 93 godine (2 osobe), a najstariji ispitanik 86 godina. U pitanju su osobe koje su rođene na različitim mestima (uglavnom u pokrajini Baden-Württemberg), ali među ispitanicima ima i onih koji su rođeni i odrasli u Vojvodini, a posle II svetskog rata emigrirali u SR Nemačku: jedan ispitanik rođen je u Bačkoj Palanci, a jedan u Obrovcu. Izuzev jednog ispitanika (najstarijeg ispitanika) koji nije naveo nikakve lične podatke osim pola i godina života, većina anketiranih osoba živi najmanje 4 godine u Ulmu ili u okolini Ulma, ali dve osobe stanuju (u pitanju je jedan bračni par) od odlaska u penziju u

⁶⁵ Jedan učenik gimnazije je pored engleskog (ocena sopstvenog znanja: vrlo dobro) i francuskog (ocena sopstvenog znanja: dobro) naveo i podatak da malo govori japanski, kao i korejski, ali kako je svoje poznavanje tih jezika ocenio kvalifikativom „malo“, mišljenja smo da se najverovatnije ne radi o jezicima koji se govore u okviru porodice.

Maulbronn (a prethodno su 24 godine živeli u Freibergu u okolini Ludwigsburga), imamo po jednog ispitanika iz Ludwigsburga i iz Stuttgarta. Pretežno svi poznaju (različiti nivoi znanja) neki strani jezik (uglavnom engleski). S aspekta obrazovnog nivoa, svi ispitanici su završili srednju školu,⁶⁶ no nejasno je koliko je osoba s fakultetskom diplomom, budući da je deo informanata i informantkinja samostalno popunjavao upitnik/anketu i da nisu svi naveli tačan nivo obrazovanja (vrstu pohađanih škola) već samo zanimanje (npr. *Polizeibeamter* ili *Soldat*).

U Novom Sadu je anketirano, kao i prilikom sastavljanja nemačkog korpusa, 40 učenika i učenica jedne gimnazije i jedne stručne škole: 20 gimnazijalaca i gimnazijalki (10 učenika i 10 učenica), kao i 20 učenika i učenica srednje medicinske škole (9 učenika i 11 učenica). Anketirali smo učenike od 1. do 3. razreda (15-18 godina starosti). Pored starosti i pola, kao što je već napomenuto, mogli smo tražiti sledeće lične podatke: mesto rođenja i mesto stanovanja, maternji jezik i jezik porodice, te poznavanje drugih (stranih) jezika. Većina učenika i učenica je rođeno u Novom Sadu, ali po jedna osoba je rođena u Baru, Kotoru, Prizrenu, Vrbasu, Vršcu, Indiji, Zrenjaninu, Bačkoj Palanci i Silbašu.⁶⁷ Kao mesto rođenja učenici i učenice su takođe najčešće navodili Novi Sad, međutim, kako su u pitanju škole koje često pohađaju i deca iz okolnih mesta, ali i šire (s područja Vojvodine), među našim ispitanicima i ispitanicama imamo i one koji žive Čelarevu, Silbašu, Bačkoj Palanci, Kuli, Futogu, Indiji, Đurđevu i Temerinu. Većini ispitanika i ispitanica maternji jezik jeste srpski jezik, a on je ujedno i najčešće navođen jezik porodice, jednom se javlja rusinski (kao maternji i kao jezik na kojem učenik komunicira sa članovima svoje porodice),⁶⁸ jedna osoba navela je pored srpskog i mađarski kao jezik porodice (uz maternji jezik srpski), a jedna i engleski uz srpski (takođe je kao maternji jezik naveden srpski), dok jedan učenik nije naveo niti maternji jezik, niti jezik koji se koristi u porodici. Kako je i očekivano, osim jednog učenika gimnazije (koji nije naveo niti jedan jezik – ni kod pitanja u vezi s maternjim jezikom i jezikom porodice, ni kod pitanja u vezi s poznavanjem drugih (stranih) jezika, svi naši

⁶⁶ Potrebno je skrenuti pažnju na to da se izraz srednja škola koristi s obzirom na činjeicu da se (nekadašnji, kao i sadašnji) sistem obrazovanja u Nemačkoj ne može automatski izjednačiti sa sistemom obrazovanja na prostorima bivše Jugoslavije, odnosno u Srbiji. Ukoliko je, na primer, neko od nemačkih ispitanika naveo da je pohađao višu trgovačku (nem. *höhere Handelsschule*), to nikako ne možemo izjednačiti s pohađanjem viših škola (sada već visoke škole, odnosno fakulteta u Srbiji), jer završena viša trgovačka u Nemačkoj po pravilu podrazumeva pohađanje škole u trajanju od godinu dana ili dve godine koje pri završetku školovanja podrazumeva 11 ili 12 godina školovanja ukupno, što odogovara pohađanju trogodišnje ili četvorogodišnje srednje škole u Srbiji.

⁶⁷ Iako nam je poznato da u Silbašu ne postoji porodilište, ovaj podatak nam kazuje da učenik od rođenja živi u Silbašu kako je isto mesto navedeno i kao mesto stanovanja.

⁶⁸ Iako smo sakupljali materijal u vezi s oslovljavanjem u srpskom jeziku, uvrstili smo upitnik/anketu i ovog učenika, kako je sredstvo komunikacije van okvira porodice dominantno srpski jezik.

ispitanici i ispitanice naveli su da vladaju engleskim jezikom (ocena nivoa vladanja jezikom uglavnom se kreće od dobrog ka odličnom), potom sledi nemački jezik, a za njim ruski.

Grupu penzionera čini 10 muških i 10 ženskih ispitanika, tj. ukupno 20 osoba, koje su izvorni govornici srpskog jezika, odnosno kao maternji jezik su svi osim jedne osobe čiji je maternji jezik vlaški, naveli srpski. Sa svojim porodicama naši stariji ispitanici i ispitanice razgovaraju takođe na srpskom jeziku, s tim da je jedna muška, kao i jedna ženska osoba navela da razgovara s nekim članovima svoje porodice i na mađarskom jeziku. Oni koji govore neki drugi jezik osim srpskog, naveli su nemački jezik – sasvim očekivano s obzirom na društveno-istorijske prilike na ovim prostorima, ali ima i onih koji su naveli i mađarski jezik što je takođe očekivan podatak. Najstariji muški ispitanici (2 osobe) imaju 87 godina, a najstarija ispitanica 85 godina. Samo su 4 osobe rođene u Novom Sadu, ali sve žive u Novom Sadu oko 50 godina ili više. Pri izboru informanata i informantkinja nastojali smo da odaberemo osobe različitih zanimanja i da među anketiranim licima imamo kako fakultetski obrazovane osobe, tako i osobe koje poseduju niže obrazovanje od visokoškolskog (ne poseduju visoku školsku spremu) – osobe koje su završile osnovnu, srednju ili višu školu.

Kao što je to bio slučaj i pri anketiranju nemačkih, ali i srpskih srednjoškolaca, mađarsku verziju upitnika/ankete popunilo je ukupno 40 učenika i učenica koji pohađaju nasatvu u pomenutoj novosadskoj gimnaziji (20 osoba) i srednjoj školi (20 osoba) na mađarskom jeziku. Takođe smo vodili računa o tome da polovinu ispitanika čine muške, a polovinu ženske osobe. Upitnik/anketu popunili su učenici i učenice u uzrastu od 15 do 18 godina – što odgovara uzrastu koji pohađa prvi, drugi i treći razred srednje škole ili gimnazije. Većina učenika i učenica rođeno je i živi u Novom Sadu ili u okolini (npr. u Temerinu), ali ima i onih koji nisu rođeni u Novom Sadu, pa čak ni u Srbiji. Jedna osoba rođena je u Mađarskoj (nije navela mesto), jedna u Nemačkoj (Bad Friedrichshall, mesto stanovanja Temerin), a pored ovih mesta rođenja javljaju se još Pančevo (mesto stanovanja Debeljača), Senta (2 osobe, jedna živi u Starom Bečeju, a druga u Temerinu), Vrbas (mesto stanovanja Srbobran), Sombor (mesto stanovanja Temerin) i Bačka Topola (mesto stanovanja Novi Sad). Pored mađarskog jezika koji svi ispitanici i ispitanice navode kao maternji jezik, kao dodatni jezik porodice najčešće se javlja srpski, međutim, jedna ispitanica navodi i turski kao drugi jezik na kojem se sporazumeva s pojedinim članovima porodice, a ima i onih koji navode engleski jezik, međutim, moramo pretpostaviti da ovi učenici i učenice ili njihova većina pod time podrazumevaju, verujemo, šaljivu upotrebu engleskog jezika u okviru porodičnog doma. Na pitanje u vezi s poznavanjem nekog drugog (stranog) jezika većina je pored engleskog –

svoj nivo znanja naši ispitanici i ispitanice ocenili su različito (od slabog do odličnog vladanja jezikom) – velika većina navela je i srpski jezik, iako se srpski jezik ne može tretirati kao strani jezik, već kao jezik društvene sredine (drugi jezik), a među našim informantima i informantkinjama ima veliki broj bilingvalnih osoba, posebno među onima koji su se rodili i odrasli u Novom Sadu. Posle engleskog (i srpskog) sledi nemački jezik, a neki drugi jezici, kao na primer francuski, javljaju se pojedinačno.

Stariju grupu ispitanika i ispitanica za potrebe sastavljanja mađarskog korpusa čini nešto više osoba nego u slučaju nemačkog i srpskog jezika: u materijal za analizu uvrstili smo odgovore njih dvadeset šestoro (12 muškaraca i 14 žena). Najstariji ispitanik ima 89, a najstarija ispitanica 85 godina. Pored mađarskog jezika koji informanti i informantkinje navode kao svoj maternji jezik, a bez izuzetaka i kao jezik porodice, nekoliko osoba navelo je i srpski jezik kao jezik koji koriste u razgovoru s pojedinim članovima svoje porodice. Tri osobe nisu navele nijedan jezik kada je reč o poznavanju nekog drugog jezika osim maternjeg i jezika porodice, ali oni koji navode da poznaju neki drugi strani jezik, navode nemački jezik, te nekoliko osoba navodi ruski, zatim slabije znanje slovačkog, engleskog, ruskog i francuskog. Iako je 10 osoba rođeno i svoj životni vek provelo u Novom Sadu, nešto više od polovine ispitanika i ispitanica rođeno je u drugim vojvođanskim mestima (Mali Idoš, Ada, Mol itd.), dok je jedna osoba rođena u Segedinu, a svi žive oko 50 godina (ili duže) u Novom Sadu. I u slučaju mađarske starije ispitaničke grupe, nastojali smo u korpus uvrstiti odgovore osoba raznovrsnih zanimanja, odnosno različitog obrazovnog nivoa, te među ispitanicima i ispitanicama imamo osobe koje raspolažu osnovnoškolskim, te srednjoškolskim obrazovanjem, ali i takvih koji su završili neku zanatsku školu ili višu školu, kao i one koji poseduju fakultetsku diplomu.

II. OSLOVLJAVANJE U NEMAČKOM JEZIKU

U okviru drugog poglavlja, opisaćemo najvažnije karakteristike (pronominalnih i nominalnih) izraza u funkciji oslovljavanja u nemačkom jeziku, te prikazati rezultate našeg istraživanja.

II.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU

U uvodnom poglavlju smo već skrenuli pažnju na to da nemački jezik, kao i mnogi jezici evropskog kulturnog prostora, pripada jezicima za koje je karakteristična tzv. T/V-dihotomija, odnosno koji poseduju dve vrste ličnih zamenica koje se upotrebljavaju pri oslovljavanju sagovornika (pojedince) – jednu primarnu (s aspekta nastanka) „jednostavnu“ T-zamenicu (po pravilu zamenicu 2. lica jednine) i jednu sekundarnu „učtivu“⁶⁹ V-zamenicu (zamenicu u funkciji honorifikacije, izvorno zamenice 2. lica množine, ali u nekim jezicima lična zamenica 3. lica jednine ili pak množine ili pronominalizovani izraz koji se povezuje sa glagolom u 3. licu).

Tako se u savremenom nemačkom jeziku u funkciji T-zamenice upotrebljava lična zamenica 2. lica jednine *du*, a u funkciji V-zamenice lična zamenica 3. lica množine *Sie*. Imajući u vidu da se može ustanoviti izvesna drugačijost nemačke V-zamenice u odnosu na početni, izvorni oblik 2. lica množine latinske lične zamenice *vos*, potrebno je u glavnim crtama opisati razvojni put nemačkih pronominalnih izraza u službi oslovljavanja sagovornika.

1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU

Govoreći o istorijskom razvoju ličnih zamenica u funkciji oslovljavanja, tj. razvoja T/V-sistema, H. Simon (2003: 93) navodi sledeće etape:

- (i) stanje u pragermanskome
- (ii) stanje za vreme starovisokonemačkog i srednjovisokonemačkog perioda
- (iii) stanje u XVII veku

⁶⁹ Termin *učtivi* u okviru ovog poglavlja upotrebljavamo svesni njegove višeznačnosti i problematičnosti opisane u okviru uvodnog poglavlja.

(iv) stanje u XVIII veku

(v) stanje u ranom XIX veku

(vi) standardni nemački jezik/savremeni nemački jezik

Prema ovoj podeli prva etapa odgovara stanju u pragermanskome kada postoji jedna pronominalna forma koja se koristi u funkciji oslovljavanja sagovornika: lična zamenica 2. lica jednine **þu* (< indoevropsko **tu*).⁷⁰ U starovisokonemačkom periodu ovo stanje čini se nepromenjenim u brojnim pisanim spomenicima sve do perioda posle 1000. godine, tačnije, ne postoji svedočanstvo o postojanju T/V-dihotomije. Za razliku od ovog perioda, kako navodi Simon, književnost srednjovisokonemačkog perioda (ali to važi dugo i u ranonovovisokonemačkom periodu) karakteristična je upotreba lične zamenice drugog lica jednine *du* u kontrastu s ličnom zamenicom drugog lica množine *ihr*, pri čemu se ova potonja javlja u funkciji V-zamenice u skladu s razmatranjima Browna i Gilmana. Ipak, prvi tragovi upotrebe množinskog oblika zamenice 2. lica (zabeleženi u obliku *ir*) javljaju se već u starovisokonemačkoj književnosti. Najstarije svedočanstvo predstavlja pismo Otrfida von Weißenburga upućeno biskupu Salomonu u Konstanzu, a pismo čini uvod u delo *Liber evangeliorum* koje je nastalo otprilike između 863. i 871. godine, a drugi tekst koji svedoči o učljivoj upotrebi ove zamenice potiče s kraja IX ili početka X veka i nosi naziv *Altdeutsche Gespräche*, koji zapravo podseća na današnje džepne rečnike različitih jezika za turiste i sadrži različite starovisokonemačke rečenice koje su manje-više povezane i zapisane prema ortografskim pravilima pod romanskim uticajem, a uz njih najčešće stoje srednjolatinski ekvivalenti pod osetnim galoromanskim uticajem (Simon 2003: 93-96).⁷¹

Iz srednjovisokonemačkog perioda dostupni su nam brojni tekstovi, a posebno svetovna književnost iz XII veka, koja sadrži brojne dokaze o rasprostranjenoj upotrebi V-zamenice *ihr*. S jedne strane, upotrebom T- i V-forme upravlja, ranije pomenuta, semantika moći u obliku opisanom u članku Browna i Gilmana, a s druge, upotrebu ovih pronominalnih formi karakteriše varijabilnost, odnosno, pored klasne pripadnosti, i drugi faktori su mogli

⁷⁰ Ovakvo stanje, prirodno, nije ništa više od pretpostavke, kako iz tog perioda nemamo pisanih spomenika koji bi posvedočili o postojanju T/V-dihotomije, međutim, neki je istraživači pretpostavljaju već i u indoevropskom (v. citiranu literaturu kod Simon 2003: 93).

⁷¹ Uprkos činjenici da se na osnovu pisanih spomenika ne može utvrditi rasprostranjenost upotrebe jedne T- i jedne V-zamenice u starovisokonemačkom, ne može se isključiti mogućnost da je već u tom periodu ovakva upotreba bila uvrežena. Razlog ovakvom, moguće samo prividnom, stanju Simon dovodi u vezu s prirodom očuvanih tekstova, pisanih spomenika iz tog razdoblja, naime, mahom su u pitanju religiozni tekstovi za koje je karakteristična izvesna konzervativnost, a osim toga, oslovljavanje je dominantno karakteristika dijaloga, te ne iznenađuje činjenica da najstarije nalaze upotrebe zamenice *ihr* u funkciji oslovljavanja sagovornika-pojedinca sadrže upravo tekstovi datih žanrova (pismo i džepni rečnik za putnike s osnovnim interakcijskim shemama iz sfere svakodnevnice komunikacije) (Simon 2003: 94-96).

igrati ulogu pri odabiru odgovarajuće lične zamenice. Takav faktor je, pre svega, bilo krvno srodstvo, a pored toga relativna starost, ali i materijalna situacija. Kao ilustraciju ove činjenice Simon citira deo poznatog dvorskog romana *Parzivala* (zapisanog oko 1200. godine) Wolframa von Eschenbacha, i to stihove u kojima se opisuje susret Parzivala sa svojim polubratom Feirefizom, koji (spoznavši zajedničko poreklo, odnosno da su potomci istog oca) moli Parzivala da ga ne oslovljava zamenicom *ihr*, ali koji to odbija ukazujući na to da je mlađi i da je siromašan. Osim toga, privremena (neretko ekspresivna) promena modusa bila je takođe prisutna (ibid., 96-97).⁷²

H. Simon, kao što su to i mnogi drugi istraživači pre njega činili, a među njima posebno Brown i Gilman, veliku pažnju posvećuje pitanju nastanka oslovljavanja pojedinca zamenicom koja formalno odgovara množinskom obliku zamenice 2. lica u nemačkom jeziku. U vezi s ovim pitanjem ukazuje na najstariji pokušaj objašnjenja ovog fenomena koji potiče iz kasnog XI veka, a autor je niko drugi do autora dela *Annolied* (u pitanju je anonimno delo, najverovatnije jednog siegburškog monaha) u kojem se opisuje kako su Nemci oslovljavanje zamenicom *ir*, odnosno *ihr* (prema važećim ortografskim pravilima, a upotrebu ove zamenice označava glagol *ihrzen*) preuzeli od Rimljana, koji su tako oslovljavali Julija Cezara iz poštovanja, te je on naredio da se nemački narod nauči tom običaju. Teza da je ovaj način oslovljavanja preuzet od Rimljanja opstaje u srednjem veku, kako navodi Simon, zahvaljujući tzv. *Kaiserchronik* (druga četvrtina XII veka), u koju su inkorporirani modernizovani delovi teksta iz *Annolied*-a u vezi s ovim pitanjem (ibid., 103).

Nadalje, ukazuje na to, da se u kasnijim razmatranjima iz novog veka takođe zastupa mišljenje da oslovljavanje pojedinca množinskim oblikom potiče iz rimskog doba, odnosno da je u pitanju nešto kasniji kontaktološki fenomen, mada istraživači ne upućuju na Cezara, već na dvojno carstvo, odnosno vladavinu dva vladara – jednog u Rimu, a drugog u Carigradu (od 395. godine n.e.; kako je već pomenuto u uvodnom delu rada, a u vezi s razmatranjima Browna i Gilmana). Ovu tezu – da oslovljavanje zamenicom 2. lica mn. potiče iz antičkog doba – Simon dovodi u pitanje ukazavši na istraživače koji pominju upotrebu latinske zamenice *vos* u funkciji V-zamenice i pre podele Rimskog carstva, a posebno u privatnoj prepisci građana, koja nisu nastala u okrilju carskog dvora. Pored ove Simon navodi još jednu

⁷² U nekim tekstovima se takva privremena promena javlja iz književno-stilističkih razloga, te u nekim slučajevima jednoznačna interpretacija nije moguća. Detaljno se baveći stabilnošću pravila upotrebe pri prisutnoj T/V-dihotomiji u srednjovisokonemačkom, posebnu važnost pridaje pragmatičkom tumačenju, odnosno smatra da je korisno *du/ir* varijaciji pristupiti kao strategiji učtivosti u duhu razmatranja Brown i Levinsona (det. v. ibid., 97-103).

činjenicu koja ne govori u prilog tezi nastanka kao rezultatu kulturno-jezičkog kontakta: oslovljavanje množinskim oblikom ličnih zamenica je toliko rasprostranjeno u jezicima sveta da je nemoguće svuda pretpostaviti rimski uticaj.⁷³ Na primeru nemačkog jezika pokazuje ujedno da se upotreba zamenice *ih*r u opoziciji prema zamenici *du* može objasniti i bez pozivanja na kontakt s antičkom kulturom: iz ugla teorije učtivosti u skladu sa stavovima Brown i Levinsona i to kao strategiju negativne učtivosti, ali i s aspekta kognitivne gramatike, koja tumači upotrebu množinskog oblika u službi oslovljavanja sagovornika-pojedince kao metafore za veličinu (ili brojnost), a iz koje se može izvesti metafora moći, te se na ovaj način simbolično kodira moć sagovornika i postiže učtiv efekat (ibid., 103-105).

Može se reći da i tokom XVI veka važe gore navedene karakteristike upotrebe pronominalnih formi. IV fazu razvoja predstavlja stanje u XVII veku kada se i zamenice 3. lica jednine *er* i *sie* uključuju u inventar pronominalnih formi, a izražavaju najviši stepen učtivosti. Posebno inovativna u ovom slučaju jeste činjenica da se učtivost više ne kodira kroz gramatičku kategoriju broja, već lica – i to lica koje prema svom osnovnom značenju ne učestvuju u interakciji (u odnosu na 2. lice) (ibid., 106).⁷⁴ Do ovakvog pomeranja težišta u kontekstu učtivosti unutar inventara zameničkih oblika s mogućom funkcijom oslovljavanja došlo je iz sledećih razloga: tokom XVI veka dolazi do ekspanzije upotrebe zamenice 2. lica množine u funkciji V-zamenice, te ga počinju koristiti i pripadnici nižih staleža, kako navodi Simon pozivajući se na A. Kellera (1904/05), a ujedno je došlo i do širenja domena upotrebe, odnosno, povećao se broj osoba koje su potencijalno mogle biti oslovljene na ovaj način. Kao kompenzacija takoreći gubitka ekskluzivnosti zamenice *ih*r, u višim krugovima, polako biva rasprostranjen jedan novi, poseban učtiv način oslovljavanja – indirektno oslovljavanje ispoljeno upotrebom nominalnih formi kao što su *der/mein Herr* ili *der Vater*, a povezuju se s glagolima u trećem licu jednine, ukoliko etiketa fungira kao subjekt rečenice (npr. *Hat mein Herr noch einen Wunsch?*). Kako je, međutim, održavanje ovakvog načina oslovljavanja tokom trajanja celokupnog razgovora izuzetno teško (ako ne i nemoguće s aspekta kognicije i artikulacije), došlo je do zamene nominalne grupe anaforičnom zamenicom u 3. licu jednine, ali jedno vreme ove etikete korišćene su paralelno i uz različite (padežne) oblike zamenice *ih*r. U prilog tvrdnji da su zamenice *er* i *sie* u funkciji oslovljavanja nastale kroz prvobitnu

⁷³ Iako se kod nekih može rekonstruisati razvojni put takve upotrebe, odnosno izvor kontakta sa načinom upotrebe u latinskom, na primer u slučaju ruskog jezika u kojem je upotreba množine 2. lica u oslovljavanju uvedena prema uzoru na francuski jezik u XVIII veku, za neke druge je takva rekonstrukcija nemoguća (ibid., 104).

⁷⁴ U nemačkoj literaturi možemo naići na termin *Partnerpronomina* koji označavaju samo zamenice koje se odnose na lica koja učestvuju u interakciji: 1. i 2. lice jednine i množine (v. npr. Engel 2009 [2004]: 365).

anaforičnu upotrebu govori i to da je postepeno došlo i do promene u kongruenciji s aspekta roda, tj. postepeno su se odvojile od svojih prvobitnih antecedenata i osamostalile, odnosno počele su da se upotrebljavaju u skladu s polom oslovljene osobe: *er* u slučaju muške, a *sie* u slučaju ženske osobe. O ovakvoj, osamostaljenoj, neanaforičnoj upotrebi može se govoriti otprilike od 30-ih godina XVII veka (ibid., 107-110).

Sledeći korak u razvoju pronominalnih formi oslovljavanja u nemačkom jeziku čini uvođenje zamenice 3. lica množine *Sie*.⁷⁵ Ovakav razvoj može se tumačiti kao rezultat raširene upotrebe etiketa koje izražavaju apstraktne karakteristike oslovljene osobe kao što su, na primer, (*Eure*) *Gnade*, (*Eure*) *Majestät* ili (*Eure*) *Weisheit*. Upotrebom etiketa ove vrste, efekat učtivosti postiže se zapravo zahvaljujući metonimijskom karakteru ovih izraza; naime, referiranjem na neku osobinu oslovljene osobe, kao imanentnog dela njenog bića, ne obraćamo joj se direktno, već, na neki način, indirektno. Vremenom dolazi do upadljivog konvencionalizovanja ovakvog načina oslovljavanja, što se ogleda, između ostalog, i u sve češćem navođenju ovih etiketa u formi skraćunica, a smanjuje se i paralelna upotreba uz zamenicu *ihr*, dok se u dužim tekstovima javljaju takođe anaforično upotrebljene zamenice 3. lica, pri čemu nije uvek jasno, kako ističe Simon, da li je u pitanju jednina ili množina. Ipak, kako su apstraktne imenice koje se javljaju u funkciji oslovljavanja ženskog roda, neretko se u jednini javlja zamenica 3. lica jednine ženskog roda *sie*. Paralelno s pojačanim javljanjem zamenica 3. lica, menjaju se i posesivi uz apstraktne etikete, te se, na primer, umesto oblika *Eure Majestät*, javlja *Ihre Majestät*, a ponekad čak i *Seine Majestät*. Već od XVI veka, a posebno od kraja XVII, uz ove etikete stoje glagoli u 3. licu množine, a javlja se i anaforična upotreba odgovarajuće zamenice, pogotovo u nominativu (Simon 2003: 110-114).

Već se u rečniku braće Grimm⁷⁶ pojava upotrebe lične zamenice trećeg lica množine u funkciji oslovljavanja, a pre nje upotreba glagola u ovom obliku, dovodi u vezu sa upotrebom etiketa uz glagol u 3. licu jednine:

(...) *doch bei hohen wüorden, wie majestät, hoheit, durchlaucht, excellenz und ähnlichen, pflegt man, um noch gröszere ehrerbietung an den tag zu legen, den an sich unnatürlichen pluralis zu gebrauchen.* (DWG: Bd. 2, 1477)

⁷⁵ Ovaj oblik ćemo u okviru disertacije dosledno navoditi u skladu sa savremenom ortografskom normom – velikim početnim slovom – kako bismo je razlikovali od homofone zamenice 3. lica jednine ženskog roda.

⁷⁶ U rečniku nemačkog jezika (*Deutsches Wörterbuch*, započeto 1852) Jacoba i Wilhelma Grimma (=DWG) oslovljavanje pronominalnim oblicima se detaljno obrađuje u okviru odrednice *du* uz navođenje brojnih primera iz obimnog literarnog materijala, ali i u okviru svih drugih pojedinačnih zameničkih oblika navode napomene u vezi s funkcijom oslovljavanja.

I nešto dalje:

ε. *es ist schon oben (t, γ) bemerkt dasz wenn eine hohe würde angeredet ward, man gegen das ende des 17ten jh. anfieng das verbum im pl. zu setzen. so auch auszer der anrede, ihre durchlaucht, der herr vater, wollen bald hier sein*

CHR. WEISE *Comödienprobe* 78. seine durchlaucht der herzog empfehlen sich mylady zu gnaden SCHILLER 189. der hofmarschall Kalb stehen im vorzimmer 205^b. *man that auch den letzten schritt und setzte statt der würde das blosze pronomen in der dritten person des pl. dieses sie das als der höchste grad der höflichkeit galt, begann in der zweiten hälfte des 17ten jahrhunderts.* [podvukla K.O.] (DWG – Bd. 2: 1480-1481)⁷⁷

O osamostaljivanju zamenice *Sie*, odnosno samostalne upotrebe zamenice 3. lica množine pri učtivom oslovljavanju sagovornika, može se, zaključujemo, govoriti otprilike od početka XVIII veka (Simon 2003: 110-114). Ne sme se, međutim, zaboraviti da u tom periodu, koji odgovara IV etapi razvoja pronominalnih formi, imamo jedan višečlani sistem koji, pored zamenice *Sie* i zamenice 2. lica jednine *du*, sadrži i dalje stariju V-zamenicu *ihr*, ali i takođe učtive zamenice 3. lica jednine *er* i *sie*. Pored navedenih, posebno od sredine XVIII veka, izdvaja se još jedna zamenica koja je kao i navedene zamenice 3. lica pogodna za anaforicizaciju etiketa: *dieselben*.⁷⁸ U gramatici J. Chr. Gottscheda, u kojoj nalazimo i ocenu upotrebe pomenutih zamenica u funkciji oslovljavanja s aspekta učtivosti, ona zauzima najviše mesto. Gottsched u svojoj gramatici uspostavlja sledeće nivoe učtivosti:

- 1) *natürlich* (srp. *prirodno*) i dodeljuje mu zamenicu *du*
- 2) *althöflich* (doslovno srp. *staroučtivo*) i dodeljuje mu zamenicu *ihr*
- 3) *mittelhöflich* (doslovno srp. *srednjoučtivo*) i dodeljuje mu *er*⁷⁹
- 4) *neuhöflich* (doslovno srp. *novoučtivo*) i dodeljuje mu *Sie*
- 5) *überhöflich* (doslovno srp. *preučtivo*) i dodeljuje mu *dieselben*.⁸⁰

Posle Gottscheda, sličnu ocenu zameničkih formi daje i J. Chr. Adelung u svojoj gramatici izdatoj dvadeset godina kasnije (cit. prema Besch 1998: 94-95, kao i Simon 2003: 116).

⁷⁷ Simon napominje da postoje tragovi i samostalne upotrebe glagola u množinskom obliku kako sa ciljem učtivog efekta isključivo na osnovu metafore brojnosti, pri čemu je kongruencija subjekta i finitnog glagola izostala (Simon 2003: 114).

⁷⁸ Pored zamenice *dieselben*, u starijim tekstovima nalaze se i druge zamenice u ulozi anafore uz nominalne forme oslovljavanja kao što su *der, die, die* (množina), zatim *derselbe, dieselbe, dieselben*, a ređe i *selbter* (ibid., 115)

⁷⁹ Iako se ne navodi na ovaj nivo se može smestiti i zamenica *sie*.

⁸⁰ Iako se može primetiti da Gottschedova skala odgovara i hronološkom razvoju sistema pronominalnih formi.

Upotreba zamenice *dieselben* predstavlja svojevrsnu sporednu pojavu, ako posmatramo ukupnost navedenog zameničkog inventara, čini se, naime, da je njena upotreba vezana prvenstveno za žanrove kao što su pismo ili posveta, pre svega pisane tekstove, dok za dijaloge u okviru drama ili za narativne tekstove nije toliko uobičajena. Nadalje, čak i u pismima za koje je karakterističan posebno učtiv ton (osobenost pisama XVIII veka) nalazimo i druge načine učtivog oslovljavanja, mada se sporadično (npr. u romanu E.T.A. Hoffmanna *Die Elixiere des Teufels*) može naići na primer i za samostalnu upotrebu. Simon (ibid., 119) opisuje upotrebu ove zamenice kao mogućnost svojevrsnog dodatka koji se po potrebi može javiti u funkciji pojačavanja, potcrtavanja učtivog tona.⁸¹

Na prelazu iz XVIII u XIX vek, dolazi do promena u inventaru zameničkih formi, tačnije do promena u njihovom vrednovanju, ako se posmatra opisana skala učtivosti, naime, zamenice *er* i *sie* dospevaju ispod zamenice *ihr*, a dokumentuje se već i u rečniku braće Grimm (polovinom XIX veka). Tako se, na primer, u okviru odrednice *er* može naći, a u nastavku opisa načina upotrebe ovog oblika u prethodnom veku, sledeće:

e) allmählich und im lauf der ersten hälfte des vorigen jh. änderte sich dieser verhalt, das er sank aus doppeltem grunde. einmal gerieth man auf die übertreibung, deren selbst die romanische höflichkeit sich nicht schuldig gemacht hatte, dieses er in den pl. sie zu schrauben, dann auch das verbum im pl. folgen zu lassen; für er hat = du hast, er thue = thu du, setzte man das unnatürlich gesteigerte sie haben, sie thuenfür denselben sg. zweiter person durch; weil aber solches plural sie dem er und sie des sg. noch überwog, musste sich der letzteren werth verringern. dazu trat, dasz jenes im 17 jh. niedrigere ihr = vos im 18 wieder höher aufgebracht und in gewissen fällen dem sinn des franz. vous, engl. you, oder mhd. ir gleichgestellt wurde. im Rameau übersetzt GÖTTE das vous durch ihr, nicht durch sie, und mit gutem grund. heutzutage ist demnach ihr zwar weniger als sie (auszer in gedichten), allein mehr als er oder sie f. sg. wir reden jetzt einen freund wol auch ihr an, geben aber das er nur einem geringer scheinenden bauer und handwerker. wo sie zu viel scheint, du den angedeten dem anredenden zu sehr gleichstellen würde, wählt man er. die feinere geltung dieser pronomina weicht nach kurzen zeitfristen ab und bestimmt sich anders(...)

und so braucht man jetzt das er fast nur noch scherzhaft gegen kinder, hunde, vögel: will er gleich parieren! will er wol! und dergleichen. (...)

Die fortschreitende ausgleichung aller stände arbeitet darauf hin, die überreste des er wegzuzüßen, womit wir zufrieden sein könnten, wäre aus ihm nicht das noch unedlere sie des pl. hervorgegangen.

Slično u okviru odrednice *sie* (3. lice jednine ženskog roda):

⁸¹ Ovu mogućnost plastično označava učtivim garniranjem (nem. *höfliche Garnierung*) (ibid., 120).

h) *eigenthümlich ist ferner die verwendung von sie (sing.) als anrede an eine weibliche person, die im 17. jahrh. aufkommt, anfangs als feinere und ehrendere ausdrucksweise gegenüber der älteren höflichkeitsform ihr (wie ja auch ital. Ella vornehmer ist als voi), dann aber schnell im gebrauche sank, durch den plur. sie (s. 4) verdrängt und auf dienstboten und personen niedern standes eingeschränkt wurde und in unserm jahrh. ganz ausgestorben ist (...)*

Videli smo da se već u rečniku braće Grimm navodi razlog ovakvog razvoja unutar inventara pronominalnih formi (preterivanje u smislu pojave upotrebe množinskog oblika *Sie*). H. Simon, međutim, navodi nekoliko mogućih drugih objašnjenja. Prvo, on takođe ovaj fenomen povezuje sa širenjem upotrebe zamenice *Sie* i u krugovima građanstva, odnosno unutrašnje promene u sistemu pronominalnih formi ukazuju na destabilizaciju i na njegovu razgradnju. Drugo, ne može se isključiti ni uticaj francuskog jezika koji u to vreme uživa prestižni status, a u kojem zamenica 2. lica množine fungira kao V-zamenica, te prema uzoru na francuski jezik nemačko *ihr* dospeva na višu poziciju od *er* ili *sie*.⁸² Treće, zamenica *ihr* je u odnosu na zamenice *er* i *sie* neodređenija (ne obeležava u izvesnom smislu broj, npr. u onim slučajevima kada se oslovljena osoba nalazi u društvu drugih osoba) a kroslingvistička istraživanja su pokazala da su jezički elementi koje karakteriše neodređenost, odnosno neka vrsta neutralizacije pojedinih semantičkih obeležja (u ovom slučaju se neutrališe opozicija jednina-množina), podobniji, tj. često se javljaju kao jezičke forme učtivosti. S tim u vezi je i četvrto, poslednje objašnjenje – zamenica *ihr* je neodređena i s aspekta roda (Simon 2003: 121-124).

Konstatovanjem širenja upotrebe zamenice *Sie* i ukazivanjem na destabilizaciju opisanog višečlanog sistema pronominalnih formi, stigli smo i do poslednje faze: *du–Sie* opozicije koja je opstala do današnjih dana. Dakle, ukoliko izuzmemo oblik *dieselben* zbog njegove, manje-više sporedne uloge, može se utvrditi kako su u savremenom standardnom jeziku opstali zapravo elementi na samim krajevima Gottschedovske skale učtivosti, najudaljenije tačke (Simon 2003: 125). Bitno je, međutim, istaći da je ovo stanje karakteristika savremenog novovisokonemačkog (standardnog) jezika, dok nam se na širem nemačkom govornom području prikazuje jedna umnogome diferenciranija slika, zavisno, naime, od dijalekta, od regije, može varirati i inventar pronominalnih formi i odražavati neku stariju etapu razvoja. Tako, primerice, pored niza drugih, Simon navodi podatak da se u nekim seoskim predelima pokrajine Brandenburga i danas može čuti *er* ili *sie* u funkciji V-zamenice. Nadalje, skreće se pažnja na još jednu pojavu, koja nije lako objašnjiva sa

⁸² Oblik *dieselben*, kao što je već napomenuto, igrao je više sporednu ulogu.

sociolingvističkog aspekta. U pitanju je upotreba ovih dveju zamenica u manjim radnjama, dućanima, pre svega onim koji se nalaze u predgrađima, naseljenim pretežno (turskim) imigrantima, na primer u Berlin-Kreuzbergu, dakle, lokalitetima gde se govori tzv. nemački jezik predgrađa (nem. *Kiezdeutsch* od *Kiez* 'predgrađe' + *-deutsch*). *Er* i *sie* javljaju se, prema mišljenju Simona, u govoru prodavača ili prodavačice kao strategija izbegavanja pri oslovljavanju kupca, kao neka vrsta neutralnog oslovljavanja u onim slučajevima kada govornik ili govornica ni T-oblik *du*, ali ni V-oblik *Sie* ne smatraju prikladnim: *Hat sie noch nen Sechser, bitte?* ili *Hat er auch Pfandflaschen dabei?*(*ibid.*, 127).⁸³

S druge strane, u nekim regijama, u Švajcarskoj (u Bernu) (Simon 2003: 126) ili, u manjoj meri, (prema rezultatima našeg istraživanja za potrebe izrade masterskog rada) seoskim područjima oko Freiburga (Breisgau) u svakodnevnoj upotrebi se u toj funkciji i dalje koristi zamenica *ihr*.⁸⁴ Međutim, dok je u Bernu ova pojava stabilna, u drugim predelima novovisokonemački standaradni oblik *Sie* uspeva postepeno istisnuti sve druge počev od prve polovine prošlog veka.

1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM NEMAČKOM JEZIKU

Inventar pronominalnih oblika oslovljavanja u savremenom (standardnom) nemačkom jeziku, kao što je već u više navrata istaknuto, čine dve zamenice – zamenica 2. lica jednine *du* u ulozi T-, i zamenica 3. lica množine *Sie* u ulozi V-zamenice. Iako se (prema našem iskustvu) u svim jednojezičnim rečnicima mogu naći i napomene u vezi s upotrebom ovih zamenica u oslovljavanju, u okviru ovog potpoglavlja oslonićemo se na podatke koje nudi rečnik nemačkog jezika *Duden Universalwörterbuch*,⁸⁵ kao i na one iz pomenute gramatike nemačkog jezika u izdanju Instituta za nemački jezik u Mannheimu (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997).

⁸³ Nije sasvim jasno u kojim situacijama i na osnovu kojih kriterijuma se govornici odlučuju za opisanu neutralnu mogućnost oslovljavanja. Pominje se starost, izgled i situacija (Simon se poziva na engleski termin *setting* u smislu osećaja *mi u našoj četvrti*) (Simon 2003: 127) i stiče se utisak da se ovakvo, suštinski indirektno oslovljavanje javlja pri oslovljavanju nepoznatog kupca, tj. neke osobe koja se prema pomenutim kriterijumima ocenjuje kao neko ko ne pripada u taj milje. Poreklom ovakvog oslovljavanja se ne bavi detaljno, te nije jasno da li je u pitanju opstanak „starog“ oslovljavanja zamenicama *er* i *sie* ili pak o eventualnom kontaktološkom fenomenu.

⁸⁴ Ne treba zaboraviti da konkretan (glasovni) oblik zamenice 2. lica množine može zavisno od dijalekta varirati (Simon 2003: 125).

⁸⁵ Koristimo se online verzijom ovog rečnika koji je dostupan pod adresom www.duden.de (u daljem tekstu DUW).

Opis verbalnih formi oslovljavanja se u ovom delu započinje predstavljanjem modusa oslovljavanja, o fenomenu posebno vezanom za pronominalne forme oslovljavanja (i s njima zajedno i verbalnih) – skreće se pažnja na to da postoji puno različitih formi⁸⁶ oslovljavanja, ali da u nemačkom jeziku postoje samo dva modusa oslovljavanja. Ova dva modusa, odnosno načina oslovljavanja određuju se kao *du*-modus i kao *Sie*-modus (nem. *Du-Modus* i *Sie-Modus*). Posle uvođenja ova dva termina, kojima ćemo se koristiti i u okviru ove disertacije (paralelno s izrazima T- i V-modus koje smo uveli već u okviru prvog poglavlja), navode se oblici koji se tretiraju kao pojavni oblici ova dva načina oslovljavanja. *Du*-modus ne čini samo zamenica *du* po kojoj je ovaj način oslovljavanja i dobio naziv, već i zamenica 2. lica množine *ihr* uz sve elemente odgovarajućih paradigmi, zatim odgovarajući posesivi *deiner/deine/deines* i *eurer/eure/eures*, kao i posesivni determinativi *dein/deine/dein* i *euer/eure/euer*. To se odnosi i na *Sie*-modus, odnosno na zamenicu *Sie* koja, naravno, isto glasi i u slučaju obeležavanja množine, dok odgovarajući posesiv glasi *Ihrer/Ihre/Ihres*, a posesivni determinativ *Ihr/Ihre/Ihr*. Zamenički oblici u nominativu često su sintaksički integrisani u rečenicu, budući da je pronominalni subjekat u nemačkom jeziku po pravilu obavezan – izuzetak čine one imperativne rečenice kada je glagolski oblik jedini nosilac oslovljavanja, međutim mogu se javiti intonacijski (a u grafičkom obliku zarezom) izdvojeni na početku rečenice:⁸⁷ *Du, wo werden wir deinen Geburtstag feiern?* ili *Sie, das ist doch eine Schande!* Ovakvo izdvajanje nije moguće u slučaju ostalih padežnih oblika, kao ni posesiva ili posesivnog determinativa (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 915-916). Nemački jezik na ove dve vrste načina oslovljavanja, jezičkog ophođenja prema sagovorniku ukazuje glagolima *duzen* i *siezen*.

U ovoj se gramatici skreće pažnja na činjenicu koju smo u više navrata istakli u okviru dosadašnjih razmatranja, naime, na to da izborom između T- i V-zamenice, u ovom slučaju *du* i *Sie*, upravljaju društveni činoci (nem. *sozial fundierte Ausdrucksdifferenzierung*). Ujedno se ističe da je isključivo *du–Sie* opozicija, odnosno upotreba jedne ili druge zamenice (uzajamno ili jednostrano) u komunikaciji dve osobe, mada ukazuje na moguće socijalne konstelacije, tj. na određeni dijapazon mogućih konstelacija, previše gruba da bi mogla precizno i

⁸⁶ Termin *forme oslovljavanja* se pritom upotrebljava drugačije u odnosu na naš rad – pod formama oslovljavanja podrazumevaju se *zasebno* obe zamenice s mogućom funkcijom oslovljavanja (*du* i *Sie*) kao i različite kategorije nominalnih izraza (etiketa), o kojima će biti više reči u narednom potpoglavlju.

⁸⁷ Retko i na kraju rečenice (npr. *Ich werde dich noch lehren, mir zu gehorchen, du!*), pri čemu upotreba zamenice u ovakvoj poziciji jeste ekspresivnije u kontekstu ukazivanja na veću zainteresovanost, veće emocionalno učešće govornika (izražavanje ili naglašavanje ljutnje i besa, ali i oduševljenja ili zadovoljstva/sreće) (Zifonun/Hofman/Strecker 1997: 925).

iznijansirano pokazati vrstu konkretnih interpersonalnih odnosa (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 926).

Uprkos tome da kako upotreba zamenice *du*, tako i zamenice *Sie* može biti dvojako, tj. da upotreba jedne ili druge može signalizirati globalno posmatrano pozitivan, ali i negativan stav govornika i sagovornika prema onom drugom (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 926), bilo kao privremena ili kao stalna karakteristika datog međuljudskog odnosa, mogu se identifikovati određeni kriterijumi za upotrebu *du* ili *Sie*-modusa, te ćemo ih ovde nabrojati oslanjajući se na informacije koje nudi Dudenov *Univerzalni rečnik* i gramatika Instituta za nemački jezik.

Prema izabranom rečniku zamenica *du* se koristi u oslovljavanju:

- 1) srodnika ili (bliže) poznatih osoba i dece;
- 2) Boga ili božanskih pojava;
- 3) ponekad još osoba u podređenom položaju;
- 4) personifikovanih stvari ili apstraktnih pojmova.

Upotreba zamenice *Sie* je daleko neodređenije objašnjena – ona služi za učtivo oslovljavanje jedne ili više osoba bilo kojeg pola.⁸⁸

U gramatici Instituta za nemački jezik pravila upotrebe, odnosno kriterijumi koji utiču na odluku govornika da li u odnosu na sagovornika koristi T- ili V-zamenicu, prikazuju se detaljno i to u nekoliko koraka, pri čemu se napominje da se sledeći kriterijumi odnose na poptupno recipročnu (nem. *vollreziprok*) ili na delimično recipročnu (nem. *teilreziprok*) upotrebu, tj. na one slučajeve kada je prisutna simetrična upotreba pronominalnih formi (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 927-928).

Prvo se navode okolnosti koje mogu činiti osnovu *du*-modusa, a to su:

- 1) svest o srodstvu;
- 2) u oslovljavanju sagovornika koji je mlađi od 12 godina;
- 3) dogovor govornika i sagovornika;
- 4) pohađanje istog školskog odeljenja;

⁸⁸ U okviru iste odrednice, sasvim neopravdano, ukazuje se na upotrebu zamenice *Sie* (takođe napisanom velikim početnim slovom) kao zastarele mogućnosti oslovljavanja ženske osobe uz primer *höre Sie!* U pitanju je, dakako, upotreba zamenice trećeg lica jednine ženskog roda. Odgovarajući oblik za oslovljavanje muške osobe nalazi se pod odrednicom *er*, te se daje objašnjenje da je to zastareli način oslovljavanja podređenih osoba koje se ne oslovljavaju ni zamenicom *du*, ni zamenicom *Sie*, a ilustruje se primerom *hat Er dem Grafen die Nachricht überbracht?*

- 5) prijateljstvo/poznanstvo iz djetinjstva, uz redovno održavanje kontakta;
- 6) govornik je dete mlađe od 5 godina.

Zatim se navode okolnosti koje najčešće jesu uzrok upotrebe T-zamenice, ali ne nužno:

- 1) sagovornik je mlađi od 16 godina;
- 2) zajednička pripadnost određenim vrstama grupa (preduzeće/pogon/fabrika, udruženje, partija, studentska organizacija itd.), a upotreba zamenice *du* može biti vezana za lokaciju na kojoj se odvijaju aktivnosti date grupe;
- 3) dalje srodstvo;
- 4) zajedničko provođenje slobodnog vremena (rekreacija, učestvovanje na nekom work-shopu, hobi itd.).

Slede one situacije u kojima je moguća upotreba kako T-, tako i V-zamenice, neka vrste sive zone, takoreći:

- 1) starost sagovornika između 12 i 18 godina;
- 2) nadređeni praktikantima u nekom preduzeću ili pogonu, u kojem je upotreba V-zamenice uobičajen ili propisan način oslovljavanja;
- 3) komšijski odnos.

Četvrti korak u opisu okolnosti koje utiču na upotrebu jedne ili druge vrste pronominalnih formi jesu one koje mogu predstavljati prepreku za prelazak na *du*-modus

- 1) starosna razlika veća od 10 godina;
- 2) veća razlika u statusu u smislu razlike u rangu ili poziciji na poslu;
- 3) emocionalna distanca između govornika i sagovornika.

Na kraju, navode se one okolnosti koje po pravilu rezultiraju upotrebom V-zamenice, *Sie*:

- 1) sagovornik je odrasla osoba, tj. stariji od 18 godina;
- 2) govornik i sagovornik se ne poznaju;
- 3) sagovornik je osoba visokog ranga u javnom životu, npr. predsednik države ili biskup, odnosno u onim slučajevima kada se zapravo oslovljava određena društvena funkcija;
- 4) sagovornik je dete starijeg uzrasta, mlada osoba, dok je govornik odrasla osoba;
- 5) nastavno osoblje oslovljava svoje učenike i učenice u uzrastu između 16 i 20 godina.

Za naše istraživanje od posebnog je značaja napomena da je uzajamna upotreba T-zamenice *du* u većoj meri obavezujuća nego što je to slučaj u drugim jezicima Evrope, kao što su napomenuli već i Brown i Gilman. Uzajamna upotreba T-zamenice će se javiti s velikom

verovatnoćom pri prvom susretu čak i u slučaju višegodišnje razdvojenosti ili pak nepoznatosti sagovornika – ukoliko je neki od navedenih uslova zadovoljen (ibid., 928).

O promeni modusa – prelasku sa T-modusa na V-modus i obrnuto – bilo je ukratko reći već u uvodnom poglavlju, međutim, ovom fenomenu se posebna pažnja poklanja i u okviru pomenute gramatike (ibid., 928-929), a naši nemački ispitanici, odnosno ispitanice (iz starije ispitaničke grupe kao i drugi odrasli izvorni govornici s kojima smo tokom sakupljanja materijala u Nemačkoj razgovarali) takođe su svesni ove problematike, a posebno prelaska na T-modus, te ćemo se još jednom osvrnuti na ovaj, čini se, važan aspekt oslovljavanja, naglašavajući, prema govornicima nemačkog jezika, ono što je najrelevantnije. Ukoliko posmatramo vreme javljanja ili uvođenja obostrane upotrebe zamenice *du*, možemo razlikovati, s jedne strane, one slučajeve kada takoreći već pri prvom kontaktu prirodno dolazi do simetrične upotrebe T-zamenice (nem. *das natürwüchsige Du*), kao neke vrste izvorne upotrebe, a, s druge, one kada do upotrebe ove pronominalne forme i oblika koji pripadaju paradigmi *du*-modusa dolazi na osnovu dogovora govornika i sagovornika (nem. *das vereinbarte Du*). Primer za prvu grupu slučajeva je poznanstvo od detinjstva ili prvi kontakt, odnosno upoznavanje u okviru neke grupe u kojoj je uzajamna upotreba T-oblika pravilo, kao što su studentske grupe ili neko sportsko udruženje. Do dogovora o uvođenju *du*-modusa među sagovornicima, odnosno promene modusa (prelasku na *du*) može doći, kao što smo u uvodnom delu već istakli, eksplicitnim dogovorom govornika i sagovornika – jedan od komunikatora može predložiti promenu modusa u obliku neformalnog pitanja (npr. *Wollen wir uns nicht lieber duzen? Wir kennen uns ja seit Monaten.*), zatim implicitnim dogovorom, kada su komunikatori članovi neke grupe u kojoj je *du*-modus prihvaćen način oslovljavanja, te jedna strana spontano počne upotrebljaviti T-zamenicu, a druga je prihvata i uzvraća na isti način, ali je moguć i dogovor među članovima neke grupe o upotrebi ove zamenice, pri čemu jedan ili više članova predlaže promenu modusa, a grupa glasanjem (aklamacijom) ratifikuje predlog.

Na osnovu podatka iz literature, ali i prema našim nemačkim sagovornicima (što ispitanika, što kolega s kojima smo takođe vodili razgovore o njihovim iskustvima u vezi s oslovljavanjem u nemačkom jeziku), mogu se utvrditi određene konvencije s obzirom na to ko kome i kada može predložiti prelazak na T-modus. Iako se s pravom može postaviti pitanje u kojoj meri ove konvencije važe u savremenom jeziku, odnosno koje pravilo treba/može da se primeni od situacije do situacije, čini se da je moguće formulisati sledeća pravila.

Promenu modusa inicira:

- 1) starija osoba mlađoj
- 2) statusno (socijalno) nadređena osoba podređenoj (npr. na poslu)
- 3) žena muškarcu (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929).

W. Besch (1998: 15) takođe pominje ovu problematiku, doduše, kao pravila koja su važila pre 1968. godine, s tim da navodi da muškarac inicira prelaz na T-formu, a ne obrnuto. Prema navedenom možemo rezimirati da ova pravila nisu opštevažeća, a posebno, ukoliko imamo na umu da se u međuljudskoj interakciji svakodnevice javljaju brojne situacije u kojima nije lako razlučiti koje je pravilo primenjivo. Dobar primer za jednu takvu situaciju navodi jedna naš sagovornik iz svog ličnog iskustva (profesor Didaktike nemačkog jezika na Pedagoškom fakultetu u Ludwigsburgu, oko 50 godina starosti) – da li profesor, dakle, muška osoba, može predložiti svojoj 10 godina mlađoj asistentkinji prelaz na *du*, budući da je profesor statusno nadređen i ujedno starija osoba.

Pomenuli smo već da je ovakva promena, u načelu, *ireverzibilnog karaktera*, dakle, posle promene modusa se nova shema oslovljavanja zadržava. To u načelu važi i za tzv. prirodnu, izvornu (od prvog kontakta) primenu T-modusa. Ipak, od ovakvih slučajeva treba razlikovati one kada privremeno dolazi do promene modusa – kada se koristi mogućnost iskazivanja nepoštovanja, negodovanja, prezira itd. upotrebom T-zamenice u onim slučajevima kada bi primereni oblik bila V-zamenica (npr. situacija u saobraćaju: *Mensch, bist du blind?*),⁸⁹ a ovakav prelaz na drugačiju shemu oslovljavanja (najčešće) u afektu ne podrazumeva simetričnu upotrebu.

Promena modusa, kao što je rečeno, može uslediti i u obrnutom smeru, odnosno podrazumeva i mogućnost prelaska na V-modus, u ovom slučaju prelaz na recipročnu upotrebu zamenice *Sie*. Ovakva promena ja daleko ređa u odnosu na prelaz na *du* jer podrazumeva određenu distancu (koja može biti bazirana na različitim okolnostima). Mladu osobu, koja je odrasla, komšije mogu početi oslovljavati V-zamenicom, ili u gimnaziji nastavno osoblje može takođe preći na V-modus počev od 10. razreda. Nekoliko osoba iz starije grupe ispitanika (kako žene, tako i muškarci) navelo je primer za ponovno uvođenje V-modusa prema kolegi/koleginici s posla s kojom su u razgovoru prethodno duži period uzajamno koristili T-zamenicu. Razlog ovakvog prelaza, vraćanje na „staro stanje“, kako su

⁸⁹ Neki naši stariji informanti, a posebno jedna informantkinja komentarišući fenomen promene modusa u afektu, skrenuli su nam pažnju na popularnu (kolokvijalnu) izreku u vezi s upotrebom uvredljive etikete *Arschloch*: *Per Sie kann man nicht A(rschloch) sagen!*

ispričali bilo je zahlađenje odnosa zbog uvrede ili svađe. Navedeni primeri odnose se na trajnu promenu modusa, međutim, pod određenim okolnostima može doći i do privremenog prelaza na *Sie*-modus, i to, pre svega, u institucionalnim okvirima, u određenim formalnim situacijama. Tako će, na primer, suprug i supruga pri susretu u ulozi advokata i sudije jedno drugo oslovljavati u V-modusu (uz propisane adekvatne nominalne forme) bez obzira na njihov lični odnos (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929).

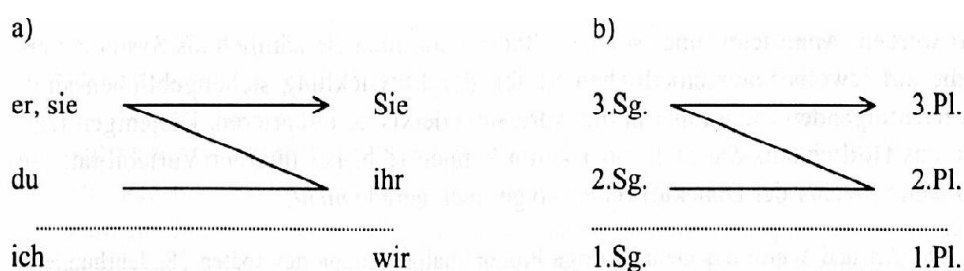
U vezi s upotrebom lične zamenice 2. lica množine *ihr* potrebno je dodatno napomenuti nekoliko činjenica. Pokazali smo kako je upravo ova zamenica izvorna, prvobitna V-forma i u nemačkom jeziku, te ukazali na to da je tokom istorijskog razvoja nemačkog jezika ona gubila na značaju, ustupivši svoje mesto, prvo, zamenicama 3. lica jednine *er* i *sie*, da bi je na kraju, kao i ove potonje, u savremenom jeziku potisnula zamenica 3. lica množine *Sie*. S aspekta standardnog jezika oblik *ihr* se u oslovljavanju javlja kao množinski oblik uz T-zamenicu *du*, dakle, kao mogućnost oslovljavanja dveju ili više osoba u T-modusu. U okviru pojedinih dijalekata, u seoskom okruženju, ipak je zadržala do određene mere svoju staru funkciju, te se može sresti u ulozi V-zamenice pri oslovljavanju nekog sagovornika s visokim društvenim statusom (npr. sveštenik ili sudija). U gramatici Instituta za nemački jezik, iz koje navodimo ovaj podatak (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 929), ne pominje se nijedan dijalekat ili regija u okviru nemačkog govornog područja, ali smo već skrenuli pažnju na neke podatke koje navodi H. Simon (2003, v. gore), doduše iz nešto starije literature, a ukazali smo i na rezultate našeg istraživanja iz 2009. godine, te, smatramo, s pravom možemo zaključiti da ovakva upotreba zamenice *ihr* i dalje opstaje u okvirima određenih regiolekata, odnosno dijalekata. Ukoliko ovom podatku dodamo činjenicu da suprotno trendu od pre nekoliko decenija, nemački dijalekti doživljavaju novi procvat – uzmimo samo u obzir popularizovanje dijalekata kroz objavljivanje različitih džepnih rečnika nemačkih dijalekata (uključujući i neke gradske govore kao što je Wienerisch) ili to da je *Wikipedia* dostupna u bavarsko-austrijskoj ili alemanskoj verziji – onda možemo pretpostaviti i njen opstanak, barem još neko vreme.

Kada se govori o zamenici *ihr* kao obliku koji pripada paradigmi *du*-modusa, dakle, kao obliku kojim se oslovljava grupa sagovornika, nužno se otvara pitanje njene primerenosti u slučaju neke mešovite grupe iz pozicije modusa oslovljavanja. Mislimo na one slučajeve kada grupu sagovornika čine delom osobe koje govornik oslovljava T-zamenicom, a delom takve koje V-zamenicom. Govornik u ovakvim situacijama mora doneti odluku da li da upotrebi zamenicu *ihr* ili pak *Sie*. U nekim slučajevima može doneti odluku na osnovu

veliĉine delova grupe, te odabrati modus u kojem oslovljava najviše pojedinaca kada se komunikacija ne odvija u grupi. Ukoliko ovakav kvantitativni kriterijum nije primenjiv (jer su obe podgrupe otprilike iste veliĉine), odluka nije laka, ali ĉini se da u gornjonemaĉkom i dijalektima uopšte prednost u tim sluĉajevima daje zamenici *ihr*, što se ne moŹe tretirati kao primer za gore opisanu promenu modusa, najverovatnije zbog neodreĉenosti (nediferenciranosti) množinskog oblika (Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 930).

Na kraju ĉemo se osvrnuti na dve zamenice, koje iako ne moŹemo ukljuĉiti u sistem pronominalnih formi oslovljavanja, do izvesne mere mogu preuzeti tu funkciju. Reĉ je o liĉnoj zamenici 1. lica jednine *wir* i neodreĉene zamenice *man*.

Opisujuĉi razvojni put nemaĉkih pronominalnih formi na osnovu tabele liĉnih zamenica, H. Simon (2003: 129) izostavlja zamenice prvog lica *ich* i *wir*, koje oznaĉavaju govornika, odnosno govornike:

(Simon 2003: 129)

Simon napominje da, prema njegovom saznanju, one ni u jednom jeziku sveta nisu sistemski ukljuĉene u paradigmu pronominalnih formi oslovljavanja. Zamenica 1. lica jednine u nemaĉkom jeziku se ne javlja u sluŹbi oslovljavanja, ali zamenica 1. lica množine – da! Dok se u sluĉaju ostalih liĉnih zamenica u svim etapama razvoja, ĉak i u fazi najsloŹenijeg sistema (u XVIII veku), moŹe utvrditi prisustvo T/V-dihotomije kojom upravljaju psihosocijalni faktori, ĉini se da to ne vaŹi kada je u pitanju zamenica *wir*: njena upotreba, naime, ne moŹe se suprotstaviti nijednoj drugoj zamenici unutar sistema, priroda njene upotrebe je drugaĉija, javlja se samo u odreĉenim kontekstima, pri ĉemu se ni u tim sluĉajevima ne javlja po pravilu. Iako se pri njenoj primeni ne moŹe govoriti o ukazivanju na prirodu odnosa izmeĉdu sagovornika, kao što je to sluĉaj pri javljanju *du* ili *Sie*-modusa, smatramo da je pogrešno tvrditi da u nekim sluĉajevima psihosocijalni faktori ne igraju ulogu. Osvrnimo se samo na upotrebu zamenice *wir* od strane bolniĉarki i bolniĉara u oslovljavanju pacijenata. U sledeĉem primeru zamenica 1. lica množine, iako po svom osnovnom znaĉenju podrazumeva govornika

i sagovornika, odnosi se zapravo isključivo na pacijenta: *Wir (=Sie) stehen jetzt langsam auf und machen nur kleine Schritte!*

Ova vrsta upotrebe se u nemačkoj literaturi naziva *Krankenschwester-wir* (nem. *Krankenschwester* 'bolničarka', Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 930), a karakteristična je i u razgovoru lekara sa svojim pacijentima (npr. *Die Tabletten nehmen wir zweimal am Tag*), i posebno u vaspitno-obrazovnom kontekstu – u oslovljavanju dece od strane roditelja, kao i u oslovljavanju štićenika, odnosno učenika od strane nastavnog osoblja (npr. *Morgen üben wir den Pythagoras*). Uočljivo je da se javlja u situacijama gde postoji u izvesnoj meri statusna razlika između komunikatora: tipično govornik upotrebljava *wir* u odnosu na sagovornika, ali ne i obrnuto, pri čemu je govornik uvek u poziciji da u izvesnoj meri upravlja razgovornom situacijom podrazumevajući i postupke sagovornika. Iz ovog razloga neki istraživači, a među njima i H. Simon, smatraju da se ovakva primena, koja se pretežno registruje „u komunikaciji sa starima, bolesnim osobama i malom decom”, uvek javlja uz izvestan preterano dobronameran, pa čak i ponižavajući prizvuk (Simon 2003: 129). Slažemo se da u nekim slučajevima ovakvo ophođenje – pre svega prema starijim osobama može u nekim kontekstima tretirati kao slučaj *ageism*-a (zbog paralele s upotrebom u odnosu na maloletna lica), međutim, u drugim slučajevima, primarno u obrazovno-vaspitnim okvirima, ocenjujemo je kao pozitivnu pojavu, više kao ublažavanje na relaciji odrasla osoba – maloletno lice, koja se u osnovi može tumačiti i kao odnos statusno nadređene i statusno podređene osobe.

Neodređena zamenica *man* se takođe u izvesnim okolnostima može javiti u funkciji oslovljavanja. Prema Dudenovom *Univerzalnem rečniku* ta zamenica može stajati umesto *du*, *ihr*, *Sie*, ali i *er* i *sie* kada se želi iskazati distanca i izbeći direktno oslovljavanje, i ilustruje se primerom: *Hat man sich gut erholt?* Upravo ova mogućnost zamenjivanja izmešta zamenicu *man*, ali i zamenicu *wir* iz sistema pronominalnih formi: zavisno od konteksta (konkretnog odnosa govornika i sagovornika) one mogu zameniti kako T-, tako i V-zamenicu:

- 1) *Wir kleben (=Du klebst/Ihr klebt) jetzt die Blätter schön langsam, ganz vorsichtig aufs Papier.* (sit.: vaspitačica daje instrukcije dečaku, odnosno deci koja sede za stolom i prave slike od suvog lišća);
- 2) *Diese Tabletten nehmen wir (=Sie) zweimal am Tag nach dem Essen ein.* (sit.: lekar se obraća pacijentkinji, starijoj ženi);
- 3) *Hat man (=Haben Sie) gut gefeiert gestern Abend?* (sit.: susret dvojice sredovečnih komšija);

4) *Hat man (=Hast du) schon Feierabend?* (sit.: susret dvojice komšija, stariji muškarac se obraća mladiću iz zgrade).⁹⁰

II.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U NEMAČKOM JEZIKU

Za jezike koje poseduju T/V-dihotomiju u sferi pronominalnog oslovljavanja karakteristično je obilje nominalnih formi, odnosno etiketa, koje najčešće karakteriše kompatibilnost s jednom ili s drugom vrstom zameničkih formi, dakle, T- ili V-modusom.

U uvodnom smo poglavlju dali pregled kategorija nominalnih formi oslovljavanja prema F. Braun (1988). U okviru ovog potpoglavlja ćemo kategorije etiketa u nemačkom jeziku prikazati prema jednoj drugoj, premda umnogome sličnoj podeli, koju, međutim, smatramo prikladnijom za potrebe ovog rada i klasifikovanja empirijskih podataka, a posebno zbog činjenice da obuhvata i one izraze koji se koriste pri oslovljavanju neke grupe sagovornika. Reč je o tipologiji nominalnih izraza u gramatici nemačkog jezika manhajmskog Instituta za nemački jezik na koju smo se u prethodnom potpoglavlju već pozivali (ukoliko drugačije nije istaknuto, koristimo se podacima iz Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 918-923). Prema toj gramatici moguće je razlikovati sledeće kategorije:

1) Lična imena (nem. *Vornamen*)

Lična imena, kako ona rezervisana za muške, tako i ona za ženske osobe, u načelu se javljaju uz *du*-modus. Imenom se oslovljavaju bliske osobe, pri čemu blizina može biti bazirana na srodstvu, prijateljstvu, generacijskoj pripadnosti i sl. Deca, učenici (do 10. razreda svakako) kao i mladi takođe se oslovljavaju ličnim imenom kako međusobno, tako i od strane odraslih, odnosno starijih osoba. Retko se javlja i u oslovljavanju roditelja. Uz *Sie*-modus se lična imena takođe mogu javiti u nemačkom jeziku, iako ređe, samo u određenim situacijama. Tu spadaju svojevrsne prelazne situacije kao što je, na primer, oslovljavanje odraslih prijatelja

⁹⁰ Obe mogućnosti pominju se već u rečniku braće Grimm u okviru odrednice *du*. Prema podacima iz rečnika *man* u funkciji oslovljavanja deluje grubo, zapovedački, kao odbijanje, a može izraziti i prekor. Pored toga, može se javiti i bez ovakve negativne konotacije, ali i kao karakteristika jedne posebne vrste tekstova – recepata (danas još u popularnoj reklami za fabriku Dr Oetker: *Man nehme Dr Oetker!*). U vezi s upotrebom zamenice *wir* navode se, pre svega, primeri iz komunikacije majke s detetom, zatim kao način na koji sveštenik oslovljava svoju pastvu u Gornjoj Falačkoj. Ukoliko želimo da uporedimo nekadašnja pravila primene sa stanjem u savremenom jeziku, posebno je važna napomena da se najčešće javlja u govoru učitelja, propovednika, odnosno osobe višeg društvenog statusa, koja želi ublažiti prekor i ujedno preuzeti deo krivice na sebe. Posebno se navodi da su se ranije posebno učitelji koristili zamenicom *wir* u oslovljavanju (na osnovu jednog primera možemo zaključiti da je to važno i za zamenicu *man*) i to do te mere da je takav način ophođenja postalo predmetom ismevanja od strane učenika (DWG – Bd. 2: 1484).

ili partnera svoje dece od strane roditelja. Kombinacija ličnog imena i V-modusa zamisliva je, nadalje, u komunikaciji pretpostavljene osobe (govornika) s mladim saradnicima (sagovornicima), a ovakva shema javlja se i regionalno – u komunikaciji poduzetnika koji su u prijateljskom odnosu i to u severnonemačkim gradovima (nekadašnjim gradovima Hanze).

Lična imena moguće je kombinovati s drugim etiketama, pre svega s etiketama *Tante* i *Onkel* (npr. *Tante Hannelore*, *Onkel Wilhelm*), ali i *Herr* ili *Frau* (npr. *Herr Karl*, *Frau Elsa*). Ova potonja kombinacija se prema gramatici Instituta za nemački jezik određuje kao „zastarela mogućnost“, kao da se zaboravlja tzv. *Hamburger-Sie*, koje upravo podrazumeva navedenu shemu oslovljavanja, a javlja se, pre svega u većim američkim firmama i koristi se radi postizanja snažnije kohezije unutar grupe zaposlenih, pri čemu ipak omogućava izvesnu profesionalnu distancu (Morché 1991, cit. prema Lüger 1993: 39). Kombinacija ličnog imena s etiketom *Fräulein* je pre dve decenije još važila za način oslovljavanja (u slučaju da je njihovo ime bilo poznato) mlađih prodavačica ili servirki, kelnerica u restoranima ili hotelima, kao i učiteljica ili nastavnica. U online-izdanju Dudenovog *Univerzalnog rečnika* na početku odrednice *Fräulein* stoji napomena da pri oslovljavanju odrasle ženske osobe uvek treba koristiti etiketu *Frau* umesto *Fräulein* – bez obzira na starost, porodično stanje ili obrazovanje. Izuzetak čine samo oni slučajevi kada sagovornica insistira da je tako oslovljavaju.

Lična imena se mogu kombinovati i s pridevom *lieb* i posesivnim determinativima. Takve kombinacije karakteristične su u prvoj liniji za pismenu komunikaciju, te ih najčešće nalazimo u pismima (npr. *Liebe Leni*, *Mein lieber Ludwig*).

2) Prezimena (nem. *Zunamen*, *Nachnamen*, *Familiennamen*)

Uobičajen način javljanja prezimena u nemačkom jeziku jeste u kombinaciji s etiketom *Herr* ili *Frau*, a ranije i *Fräulein* (npr. *Herr Wittmann*, *Frau Schuler*, *Fräulein Sonnenschein*), zatim uz titule, a javlja se i uz obe navedene vrste etiketa kao višestruko složena etiketa (npr. *Herr Professor Götze*, *Frau Dr. Schmidt*). Sve navedene kombinacije se u načelu kompatibilne sa V-zamenicom *Sie*. U pisanoj komunikaciji javljaju se uz pridev *geehrt* (najčešće uz adverbijalni modifikator *sehr*) i *lieb* (npr. *Sehr geehrter Herr Dr. Müller*, *liebe Frau Matschke*), iako se u DUW navodi i primer uz kvalifikativni specifikator *gnädig* (*sehr geehrte gnädige Frau*). Uz T-zamenicu, tj. u *du*-modus, *du* se javlja u kombinaciji s leksemama *Herr* ili *Frau*, i to kao tipičan način oslovljavanja među zaposlenima robnih kuća i

sličnih delatnosti (npr. *Herr/Frau Schuhmacher, komm mal!*) – ova shema oslovljavanja se u literaturi navodi pod nazivom *Münchner-du* (Morché 1991, cit. prema Lüger 1993: 39).

Izolovana upotreba je ređa i moguća je pri oslovljavanju učenika od strane učitelja/nastavnika uz *du*-modus (npr. *Schmidt, mach bitte das Fenster zu!*) ili kao način oslovljavanja zaposlenog (podređenog) od strane nadređenog uz zamenicu *Sie*, odnosno u *Sie*-modusu, dakle u slučajevima kada postoji veća statusna razlika među komunikatorima (govornik i sagovornik su muške osobe).

3) Nazivi od milja (hipokoristici) i nadimci (nem. *Kosenamen / Spitznamen*)

Upotreba većeg broja različitih etiketa u međusobnoj komunikaciji dveju osoba ukazuje u načelu na prisan, blizak odnos.⁹¹ Neretko su takve etikete (uz lična imena sagovornika) nadimci i/ili različiti hipokoristici. Kako nadimci, tako i različiti nominalni izrazi upotrebljeni od milja komplementarni su u načelu sa *du*-modusom. Kako saznajemo u jednom online-istraživanju, sprovedenom 2012. godine na uzorku od 4966 nemačkih državljana,⁹² 23,5% ispitanika i ispitanica koristi neki hipokoristik u oslovljavanju partnerke, odnosno partnera, a prvo mesto zauzima etiketa *Schatz* koju prate *Hase*, *Maus* i *Bär* (<http://www.befragmich.de/kosenamen.html> - 10. I 2015). Hipokoristične izraze moguće je kombinovati i s ličnim imenom sagovornika, pri čemu nastaje nova reč (npr. *Hansischatz*, *Loremaus*).

Neka osoba može imati i više nadimaka u zavisnosti od (društvenih) grupa kojim pripada, te u okviru porodice biva oslovljavana na jedan, a, primerice, u sportskom klubu ili u krugu svojih prijatelja na neki drugi način.

4) Izrazi koji označavaju srodstvo (nem. *Verwandtschaftsbezeichnungen*)

Većina etiketa koje označavaju neki srodnički odnos se mogu upotrebiti izolovano (npr. *Mutter/Mama*, *Vater/Vati/Papa*, *Oma*, *Opa* itd.). Izuzetak čine *Onkel* i *Tante* koje se često javljaju u kombinaciji s ličnim imenom (npr. *Onkel Fritz*, *Tante Erika*), ali često se javljaju i etikete *Oma* i *Opa* uz lično ime, posebno kada se želi razlikovati deda ili baka s majčine strane od onog, odnosno one s očeve.

⁹¹ R. Brown i M. Ford su, na primer, u ranije pomenutoj studiji (1961) u vezi sa upotrebom nominalnih formi u američkom engleskom došli do zaključka da je korišćenje velikog broja (raznih tipova) imena koji se upućuju istom sagovorniku, odnosno sagovornici – drugim rečima, leksička diferencijacija u odnosu na istog referenta, povezana sa velikim stepenom bliskosti (cit. prema Braun 1988: 16).

⁹² U fokusu je bila upotreba hipokoristika na osnovu parametara regije, pola i školske spreme.

5) Etikete *Herr, Frau i Fräulein*

O upotrebi etiketa *Herr, Frau i Fräulein* bilo je već reči. Ukazali smo na to da se javljaju u kombinaciji s prezimenom ili s prezimenom i titulom, a pod izvesnim okolnostima i s ličnim imenom. Za razliku od nekih drugih jezika evropskog govornog područja, koji poseduju etikete ovog tipa (npr. franc. *monsieur, madame i mademoiselle*, eng. *sir, madame i miss*), u nemačkom jeziku se ove ne mogu upotrebiti izolovano, odnosno mogu samo izuzetačno, te su praktično upotrebljive u onim slučajevima kada je makar ime ili prezime (a možemo dodati i titula, uz napomenu da je to manje osobina nemačkog jezika u Nemačkoj, a više Austriji) poznato.

Izolovana upotreba etikete *Frau* se može čuti među supružnicima u privatnom razgovoru sa šaljivim prizvukom, posebno u južnim pokrajinama Nemačke (npr. *Frau, gehen wir mal los!*), međutim odgovarajuća etiketa za oslovljavanje muške osobe je *Mann*, a ne *Herr*. Poznat nam je na osnovu ličnog iskustva još jedan, sličan način upotrebe etikete *Frau* (ali ne i etikete *Herr*, već i ovde *Mann*). U pitanju je izraz *Gute Frau!* koji se uprkos pridevskom specifikatoru, koji samostalno ima pozitivno značenje, ne upotrebljava s pozitivnom konotacijom, već upravo suprotno – pri oslovljavanju neke (često nepoznate osobe) u situaciji negodovanja, iznenađenja, čuđenja i sl.⁹³ Postoji, zatim, još i proširena etiketa *junge Frau* (takođe je odgovarajući oblik za oslovljavanje muške osobe *Mann*, dakle, etiketa bi glasila *junger Mann*) koja se može čuti u uslužnoj delatnosti, i to od strane starijih prodavača ili prodavačica pri oslovljavanju osoba koje imaju između 30 i 40 godina.

O statusu etikete *Fräulein* takođe je bilo govora. Ona u savremenom jeziku važi pretežno kao zastarela mogućnost oslovljavanja (kako izolovano, tako i u kombinaciji s prezimenom ili ličnim imenom), osim toga, preporučuje se njeno izbegavanje, a preferira upotreba etikete *Frau* kao politički korektnog oblika. Ranije, kriterijum odabira bio je, pored starosti, bračno stanje oslovljene.

6) Titule (nem. *Titel*)

Titule se u nemačkom jeziku najčešće koriste u kombinaciji sa etiketama *Herr i Frau* (npr. *Herr Professor, Frau Ministerin*) i kompatibilne su po pravilu sa *Sie*-modusom. U usmenoj komunikaciji ovi izrazi u kombinaciji s prezimenom deluju zastarelo, međutim, u

⁹³ U DUW u okviru odrednice *Mann* stoji i napomena da se upotrebljava bez posebne lične reference (svojevrсна bezlična upotreba, bliska upotrebi neke partikule): *Mann, bist du braun!* i *(mein lieber) Mann, das gibts doch nicht*.

slučaju plemićkih titula ipak kombinacije s prezimenom važe za pravilne (npr. *Graf Albrecht*). Kombinacija etiketa *Herr*, odnosno *Frau* u kombinaciji s titulom *Doktor*, tj. upotreba složenih etiketa *Herr Doktor* i *Frau Doktor* rasprostranjena je i danas na području Austrije čak i u oslovljavanju osoba koje nisu medicinski obrazovane. Višestruko složene etikete, koje sadrže dakle više titula, karakterističnije su za pisanu komunikaciju (npr. *sehr geehrter Herr Professor Dr. Müller*), dok se u usmenoj komunikaciji govornik najčešće odlučuje za onu koja ima veći društveni značaj ili za onu koja je primerenija u datoj situaciji. Iako se 1997. godine (godina izdanja gramatike iz koje navodimo klasifikaciju nominalnih formi) još konstatuje da odgovarajući oblici titula za označavanje ženske osobe nisu u široj upotrebi, to više ne važi za savremeni jezik, te se one danas već učestalo javljaju, kako u usmenoj, tako i u pismenoj komunikaciji (npr. *Frau Ministerin*, *Frau Direktorin*).⁹⁴ Izuzetak čine prema Dudenovom jezičkom priručniku titule *Doktor* i *Professor* koje se i u slučaju ženskih osoba koriste u ovom, muškom obliku, uz dodatak etikete *Frau* (*Frau Doktor*, *Frau Professor*) (Duden Richtiges und gutes Deutsch 2001: 828).

7) Etikete koje označavaju (društvenu – K.O.) ulogu i funkciju (nem. *Rollenbezeichnungen / Funktionsbezeichnungen*)

U ovu grupu etiketa ubrajamo i etikete koje označavaju profesiju, a u nemačkom jeziku se izrazi koje označavaju (društvenu) ulogu ili funkciju sagovornika mahom upotrebljavaju uz etikete *Herr* i *Frau* (npr. *Herr Schaffner*, *Herr Ober*, *Frau Wirtin*). Pored ovih etiketa ređe se javlja i višestruka kombinacija s prezimenom (npr. *Herr Kollege Meier*). Ovi nominalni izrazi stoje uz V-modus, dakle, kompatibilne su sa zamenicom *Sie*, a to važi i za one etikete koje se mogu koristiti samostalno (npr. *Schwester*, *Meister*, *Chef*). U oslovljavanju časnih ili medicinskih sestara etiketa *Schwester* se može kombinovati i s ličnim imenom oslovljene (npr. *Schwester Angelika*). Etiketa *Chef*, odnosno odgovarajuća etiketa za oslovljavanje ženske osobe *Chefin* se može javiti i uz *du*-modus, ukoliko postoji prisniji odnos između zaposlene osobe i njenog šefa, odnosno šefice i to u manjim firmama.

U raznim institucijama se pored moguće složene etikete *Herr/Frau* + prezime osobe na rukovodećim pozicijama oslovljavaju na primer i oblicima *Herr/Frau Präsident/in* ili *Herr/Frau Direktor/in*.

⁹⁴ Na osnovu navedenih primera postaje jasno da ponekad nije moguće razlikovati kategoriju titula i narednu grupu nominalnih izraza – etikete za označavanje (društvenih) uloga i funkcija – kao što je već bilo napomenuto. Navedene etikete se mogu, naime, tretirati i kao titula na koju osoba obavljajući određenu društvenu funkciju ima pravo.

8) Etikete za oslovljavanje grupe (nem. *Gruppenanrede / Kollektivanrede*).

Pri oslovljavanju okupljenih u nekim formalnim situacijama (na svečanostima, skupovima) na nemačkom jeziku često se javljaju izrazi *meine Damen und Herren* ili *verehrte/liebe Zuhörer/Gäste/Anwesende*. Ovi oblici su kompatibilni sa *Sie*-modusom a pridevske ekspanzije tipa *liebe* ili *sehr geehrte* su praktično uvek moguće. Sa *du*-modusom su kompatibilni izrazi koji se javljaju u neformalnoj komunikaciji (kao što su *Leute, Jungs* ili *Mädels*), ali T-modus se javlja i pri oslovljavanju grupe dece ili učenika (npr. *liebe Kinder, liebe Schülerinnen und Schüler*). U slučaju obraćanja nekoj mešovitoj grupi sagovornika i/ili slušalaca (grupi kojoj pripadaju kako muške, tako i ženske osobe) etikete koje označavaju ženske osobe se, uobičajeno, navode na prvom mestu (npr. *Liebe Kolleginnen und Kollegen!* ili *Liebe Zuschauerinnen und Zuschauer!*).

Posle kratkog opisa pojedinih kategorija nominalnih formi nemačkog jezika, potrebno je istaći da etikete, po pravilu, nisu integrisane u rečenicu (odvojene su intonativno, odnosno interpunkcijski), te mogu stajati u inicijalnoj poziciji, gde su najčešće i pozicionirane budući da je upotreba nominalne forme prototipičan način uspostavljanja kontakta sa sagovornikom, ali se mogu javiti i umetnute u rečenicu, pa čak i na kraju rečenice, zavisno od konkretne funkcije oslovljavanja sagovornika. Pri ovakvoj izdvojenosti etiketa, može se govoriti o tzv. slobodnim formama oslovljavanja, dok se integrisane, odnosno tzv. vezane nominalne forme u savremenom nemačkom jeziku retko javljaju. Danas već pomalo zvuči zastarelo kada se konobar gostima obraća na sledeći način: *Was wünschen die Herrschaften?* ili *Was wollen der Herr?* Pored ugostiteljske delatnosti, slični primeri su zamislivi u ekskluzivnim trgovinama (s dužom tradicijom). Ukoliko imamo u vidu razvoj jezičkih sredstava u službi oslovljavanja, možemo zaključiti da se, pri indirektnom oslovljavanju, etikete u savremenoj upotrebi u jednini vezuju s glagolom u trećem licu množine.

Nadalje, potrebno je takođe skrenuti pažnju na gramatičko-strukturnu karakteristiku nemačkog jezika – da u njemu postoje četiri padeža: nominativ, genitiv, dativ i akuzativ, i da su posebni padežni nastavci sačuvani samo kod specijalnih grupa imenica (kao što su imenice muškog roda koje se završavaju na vokal *-e*), te da ne postoji vokativ, kao zaseban (morfološki) padežni oblik designiran za dozivanje i oslovljavanje. U nemačkom jeziku izrazi u funkciji oslovljavanja sagovornika imaju samo pragmatički (komunikativni, ali ne i morfološki) status vokativa, pa se u literaturi ponekad javlja i izraz *nominativ u funkciji oslovljavanja* (nem. *Anredenominativ*) – kao što je i u uvodnom poglavlju istaknuto.

II.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU

U ovom potpoglavlju prikazaćemo rezultate ankete sprovedene među nemačkim učenicima jedne gimnazije (10 učenika + 10 učenica) i jedne srednje škole (10 učenika + 10 učenica) prema sledećem redosledu:

- 1) oslovljavanje u krugu porodice,
- 2) oslovljavanje u školi,
- 3) oslovljavanje drugih poznatih osoba (komšija i komšinica),
- 4) oslovljavanje nepoznatih osoba.

Rezultate, odnosno odgovore na pojedina pitanja i potpitanja najpre ćemo prikazati tabelarno, pri čemu ćemo koristiti sledeće skraćenice i znakove u onim slučajevima kada ne dajemo konkretne lekseme, odnosno spojeve leksema:

LI = (puno) lično ime

skLI = skraćeno/modifikovano lično ime

PI = prezime

NI = nadimak

HI = hipokorističan izraz (bez zabeleženog konkretnog izraza)

0 = izostaje izraz (jedna od rubrika je prazna)

/ = izostaje odgovor (rubrike su prazne)

* = neadekvatan, nelogičan odgovor

3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI

KOGA → KO ↓	majku	oca
Učenik sr. škole	Mama (9) Mudder (2) Mudda (1) Mutter (1) Mum (1)	Papa (7) Vadder (3) Father (1) Vater (1)

	Mutti (1)	
Učenica sr. škole	Mama (8) Mami (1) Mum (1) LI (2) skLI (1)	Papa (8) Papi (1) Vater (1) LI (3)
KOGA → KO ↓	majku	oca
Učenik gimn.	Mama (7) Mami (1)	Papa (1) Papi (1)
Učenica gimn.	Mama (8) Mami (1), mummy (1) Mummy (1) Mum (1) Mutter (1) Schatz (1)	Papa (1) Daddy (2) Dad (2) Vater (1) Pupsi (1) skLI (1)

Naši ispitanici i ispitanice, kako osobe koje pohađaju gimnaziju, tako i one koje pohađaju srednju školu (s izuzetkom dvojice učenika gimnazije koji kod kuće ne koriste nemački jezik – jedan razgovara na bošnjačkom, kako je naveo, a drugi na turskom jeziku sa svojim roditeljima) svoje **roditelje** oslovljavaju pretežno etiketama za označavanje srodstva. Od ukupnog broja ispitanika samo 3 učenice srednje škole oslovljavaju svoje roditelje ličnim imenom, ali uvek navode i etiketu za označavanje srodstva, a jedna učenica gimnazije takođe svog oca oslovljava i ličnim imenom (skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena). Svoju majku naši ispitanici i ispitanice najčešće oslovljavaju izrazom *Mama* (navodi se čak 33 puta), a oca *Papa* (javlja se 32 puta). Ove dve najfrekventnije mogućnosti prate drugi izrazi, ali u značajno manjem postotku. Navode se oblici *Mami* (ukupno 5 puta, a od toga se 2 puta javlja u engleskoj varijanti *mummy*) i *Papi* (3 puta), *Mutter* (ukupno 4 puta, pri čemu je nekoliko srednjoškolaca, dečaka navelo i dijalekatske forme *Mudder* – 3 puta) i *Vater* (6 puta, pri čemu takođe dečaci iz srednje škole navode 4 puta dijalekatski oblik *Vadder*), ali takođe se upotrebljavaju etikete preuzete iz engleskog jezika *mum* (ukupno 4 puta, oblik navode 2 gimnazijalke i 2 učenika srednje škole – jedna muška i jedna ženska osoba) i *dad*, odnosno *daddy* (isključivo ih navode učenice gimnazije, obe etikete 2 puta), a jedna gimnazijalka je navela i etiketu *Pupsi*, koju sama određuje kao naziv od milja (nem. *Kosename*). Zanimljivo

je da se poznati skraćeni oblici iz udžbenika nemačkog jezika (mislimo pre svega na one koji su izdati i bili u upotrebi 80-ih i 90-ih godina prošlog veka u Srbiji) *Mutti* i *Vati* (od *Mutter* i *Vater*) praktično ni ne javljaju, odnosno prva etiketa se javlja samo jednom, dok drugu niko ni ne navodi. Deca, kao što je i očekivano, svoje roditelje oslovljavaju u *du*-modusu bez izuzetaka.

KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika sr. škole	LI (9) skLI (3)	LI (8) skLI (4)
Učenicu sr. škole	LI (9) skLI (1) Schatz (2) Engelchen (1), Schätzchen (1) Schätzle (1)	LI (10) skLI (1) Schatz (3) Schätzchen (1)
KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika gimn.	LI (7) skLI (1) NI (1) honey (1)	LI (7) skLI (1) NI (1)
Učenicu gimn.	LI (8) skLI (4) NI (1)	LI (8) skLI (4) NI (1)

Roditelji naših ispitanika i ispitanica najčešće upotrebljavaju puna lična imena svoje dece – to važi i za majke i za očeve (lično ime se navodi u slučaju oba roditelja 33 puta). Ovu najfrekventniju mogućnost prati upotreba skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena (8 puta se javlja u obraćanju majke, a 10 puta se navodi kao oblik koji upotrebljava otac). Nadimak kao vrstu etikete u obraćanju oba roditelja navode 2 učenika gimnazije (jedna muška i jedna ženska osoba).⁹⁵

⁹⁵ Potrebno je posebno istaći da su termini nadimak i skraćeno lično ime, a do izvesne mere i nazivi iz milja donekle problematični, a posebno u slučaju nemačke grupe srednjoškolaca. Radi se, naime, o sledećem (o čemu je već bilo govora u I poglavlju disertacije): kako je u Nemačkoj svest o manje-više globalnoj diskusiji u vezi sa zaštitom ličnih podataka građana veoma visoka – a posebno u okviru obrazovnih institucija – od naših ispitanika u srednjoškolskom uzrastu nismo mogli tražiti da navode konkretna imena (kao ni njihove skraćene

U oslovljavanju naših ispitanika od strane roditelja javlja se još jedna kategorija etiketa – hipokoristici. U govoru majki javljaju se sledeći izrazi: engleski oblik *honey* (1 put i to je ujedno jedini primer za oslovljavanje muške osobe od strane majke ovom vrstom nominalnog izraza), *Engelchen* i *Schätzchen* (po 1 put svaki, s tim da jedna osoba navodi i dijalekatski obojen oblik *Schätzle*), te *Schatz* (2 puta). S izuzetkom engleskog *honey* i dijalekatskog *Schätzle*, isti oblici se javljaju u govoru očeva. Uz izostajanje navedenog engleskog termina, sve navedene nazive iz milja navode isključivo ispitanice, i to učenice srednje škole. Roditelji se, takođe bez iznimke i u skladu s našim očekivanjima, svojoj deci obraćaju isključivo u *du*-modusu.

KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik sr. škole	Oma (8) Oma LI (1) / (2)	Opa (8) Opa LI (1) / (2)
Učenica sr. škole	Oma (8) Omi (3) Oma LI (3) LI (1) 0+du (1)	Opa (7) Opi (1) Opa LI (2) LI (1) 0+du (1)
KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik gimn.	Oma (9) Omi (1) Oma LI (1)	Opa (9) / (1)
Učenica gimn.	Oma (11) Omi (2) Oma LI (1)	Opa (7) Opi (1) Opa LI (1)

oblike), odnosno nismo mogli insistirati da se beleže konkretni odgovori. Učenicima je pre početka popunjavanja ankete u dogovoru s nastavnicima, na čijim časovima su sakupljani podaci, ponuđena i (opciona) upotreba skraćena koje upućuju na vrstu etikete koju koriste u komunikaciji sa datim osobama (VN za Vorname, KF za Kurzform des Namens, SN za Spitzname, KN za Kosename, FN za Familienname). Problem nastaje u onim slučajevima kada nije moguće ili učenici nisu u stanju da razlikuju skraćeni oblik ličnog imena od nadimka koje je eventualno fonetski vezano za lično ime (npr. za ime *Fabian* nadimak *Fabulus*) ili pak od naziva iz milja kako skraćena lična imena (npr. *Fabi* od *Fabian*) najčešće koriste bliske osobe što ih na osnovu izvesnog emotivnog naboja dovodi na granicu hipokoristika. Iz ovog razloga podaci o upotrebi ovih etiketa jesu značajni u poređenju s upotrebom punog ličnog imena, ali se ne može zaobići izvesna doza rezerve, kako ne možemo biti sigurni u sposobnost naših informata da bez izuzetaka ispravno odrede vrstu etiketa koje koriste.

	Oma skLI (1) grandma (1)	LI (1)
--	-----------------------------	--------

Bake i dede se takođe oslovljavaju dominantno etiketom za obeležavanje srodstva. Za bake je najčešće rezervisana etiketa *Oma* (javlja se 32 puta), zatim sledi izvedenica koju možemo vrednovati kao hipokoristični oblik – *Omi* (6 puta), te kombinacija etikete *Oma* i ličnog imena (kao što je, na primer, *Oma Ruth*, a javlja se 5 puta, a jedanput je etiketa za obeležavanje srodstva kombinovana sa skraćenim oblikom ličnog imena). Upotrebu ličnog imena bez ikakve druge etikete navodi jedna osoba, učenica srednje škole, međutim, ona tu mogućnost navodi na drugom mestu, posle najfrekventnijeg izraza *Oma*, a jedna učenica gimnazije pre ove etikete navodi engleski izraz *grandma*.

Pri oslovljavanju dede takođe se najučestalije beleži etiketa srodstva *Opa* (28 puta). Ostale mogućnosti se u odnosu na nju javljaju u zanemarljivom broju: *Opa* uz lično ime (kao što je, na primer, *Opa Karl*, 3 puta), hipokoristična izvedenica *Opi* (2 puta) i izolovana upotreba ličnog imena (samo 1 put).

Dva su učenika srednje škole (kao i pomenuta dva učenika gimnazije koji kod kuće ne koriste nemački jezik) rubrike u vezi s oslovljavanjem bake i dede ostavili nepopunjene, pošto su u pitanju osobe koje su preminule, međutim, nekoliko osoba navelo je oblik kako za baku i dedu s majčine, tako i s očeve strane. Po jedan oblik za obe bake navelo je 12 osoba, a za dede 6. Razlog zbog kojeg navodimo ovaj podatak je sledeći: dok polovina ispitanika i ispitanica navodi isti oblik za obe bake (*Oma – Oma*, jednom *Oma* + lično ime – *Oma* + lično ime), druga polovina koristi različite etikete. Do ovakvog razlikovanja dolazi, prema našoj pretpostavci, iz praktičnih razloga, na primer, u cilju razlikovanja pri nekom zajedničkom susretu, pa najčešće (4 puta u našem korpusu) jednu oslovljavaju oblikom *Oma*, a drugu *Omi*, ali imamo po jedan primer gde se u obraćanju jednoj osobi upotrebljava oblik *Oma*, a u razgovoru s drugom kombinacija etikete *Oma* i ličnog imena, odnosno skraćeno lično ime (po jedanput). Za oslovljavanje dede je upola manje osoba navelo dva oblika (6 osoba), s tim da se tri puta navode različite etikete (dvaput *Opa – Opi*, a jedanput *Opa* + lično ime).

Unuke i unuci – naši ispitanici i ispitanice – svoje bake i dede bez izuzetaka oslovljavaju u T-modusu, zamenicom *du*, s tim da jedna učenica srednje škole nije navela nijednu etiketu, već samo podatak da baku i dedu oslovljava u *du*-modusu. Razlog ovakvog

postupka može se samo nagađati (svađa u okviru porodice ili pak nepažnja pri popunjavanju upitnika?), ali ne i nedvojbeno utvrditi.

KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika sr. škole	LI (7) skLI (3) / (2)	LI (6) skLI (3) / (2)
Učenicu sr. škole	LI (9) Süße (1), Maus (2), Schätzchen (1) Schatz (1) Schatzi (1) NI (od LI, 1) 0+du (1)	LI (10) Süße (1) Lieblingsenkel (1) 0+du (1)
KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika gimn.	LI (7) NI (1) HI (1)	LI (6) NI (1) / (1)
Učenicu gimn.	LI (10) skLI (HI, 1) skLI (3)	LI (8) skLI (3) / (1)

U odnosu na svoje unuke (kako muških, tako i ženskih osoba), bake najčešće koriste puno lično ime (ovaj oblik navodi 32 ispitanika i ispitanica). Sledi, po frekventnosti, skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (navodi se 6 puta bez konkretnog primera, a jedna ispitanica iz srednje škole navodi da je baka oslovljava „drugacijim oblikom ličnog imena“ [Vn anders]), zatim hipokoristične etikete (2 puta se navodi ova vrsta nominalnih izraza bez konkretne etikete, a dva puta se javlja etiketa *Maus*, a po jednom se javljaju oblici *Schatz*, *Schatzi*, *Schätzchen* i *Süße* – sve konkretne primere navode učenice srednje škole). Upotrebu nadimka navode samo dva učenika gimnazije.

Dede u razgovoru sa svojim unukama i unucima takođe najčešće koriste puno lično ime (takođe se javlja 32 puta u našem korpusu). Skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena se

takođe navodi (6 puta), kao i hipokoristici, kojih u govoru deda ima primetno manje u odnosu na istu vrstu izraza u slučaju baka (dve učenice srednje škole navode po jedan oblik: *Lieblingsenkel* – a ne *Lieblingsenekelin*, te *Süße*). Nadimak navode takođe samo dva učenika gimnazije, bake i dede bez izuzetaka potomke svoje dece oslovljavaju u *du*-modusu – shodno našim očekivanjima.

Prethodno rečeno u vezi s upotrebom pronominalnih formi važi i u komunikaciji **braće i sestara**, odnosno braće sa sestrama: bez izuzetaka se u međusobnoj komunikaciji koristi *du*-modus. Braća i sestre naših ispitanika i ispitanica su često i same u tinejdžerskom dobu ili su to mlade osobe (na početku svojih dvadesetih godina), međutim, najmlađa osoba među njima jeste sestra jedne srednjoškolke (2,5 godine), a najstarija brat jednog srednjoškolca (29 godina). Prikazani brojevi u tabeli odnose se na ukupan broj javljanja nekog tipa nominalnih formi ili konkretnih etiketa (kako su neke osobe iste oblike navodile u vezi sa više sagovornika, odnosno sagovornika⁹⁶), dok upotrebljene zameničke oblike nismo posebno beležili kako se isključivo javljao T-modus.

Za **oslovljavanje sestre i/ili brata** javljaju se sledeće nominalne forme:

KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik sr. škole	LI (4) skLI (1) NI (2) / (5)	LI (4) skLI (1) NI (1) / (6) */ (1)
Učenica sr. škole	LI (3) HI (1) Baby (1), Schatz (1) Maus (1) / (6)	LI (7) HI (2) Schatz (1) Brudi (1), Bruderherz (1) Matsch (1) / (1)

⁹⁶ Među srednjoškolcima dve osobe imaju po dve sestre, a troje učenika po dva brata. Od gimnazijalaca jedna osoba ima tri sestre, a od učenica koje takođe pohađaju gimnaziju tri osobe imaju po dva brata (jedna od njih pored dve sestre ima i jednog brata), a jedna učenica ima dve sestre. Po jednu sestru uz jednog brata imaju tri učenice srednje škole, te dva učenika gimnazije. Isključivo jednu sestru imaju dva srednjoškolca, jedna srednjoškolka, jedan gimnazijalac, kao i jedna gimnazijalka. Jednog brata imaju dvojica učenika srednje škole, sedam srednjoškolki, četvorica gimnazijalaca, kao i jedna učenica gimnazije.

KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik gimn.	LI (6) skLI (1) / (6)	LI (5) skLI (1) NI (1) / (4)
Učenica gimn.	LI (4) skLI (4) Schwesterherz (2) „Beleidigungen“ (1) / (5)	LI (6) skLI (2) NI (1) / (5)

Brat i/ili sestra uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika sr. škole	LI (4) skLI (1) NI (2) / (5)	LI (4) skLI (3) NI (1) / (6)
Učenicu sr. škole	LI (3) HI (1) Schatz (2), Mäuschen (1) / (6)	LI (7) skLI (1) NI (1) HI (2) Schwesterherz (1), Maus (1) / (1)
KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika gimn.	LI (6) skLI (1) / (6)	LI (5) skLI (1) NI (1) / (4)
Učenicu gimn.	LI (3) skLI (5)	LI (5) skLI (2) NI (1)

	„Beleidigungen“ (1) / (5)	/ (5)
--	------------------------------	-------

Kako učenici gimnazije, tako i učenici srednje škole **svoje sestre** (bez obzira na uzrast) najčešće oslovljavaju punim ličnim imenom (7 puta se navodi, dok je 9 muških ispitanika odgovorilo na ovo pitanje), a ostale mogućnosti skoro da se ni ne registruju – dve su osobe navele da upotrebljavaju skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena, a jedna da koristi nadimak kada oslovljava svoju sestru. **Svoju braću** muški ispitanici takođe najčešće oslovljavaju punim ličnim imenom (od 9 osoba koje imaju brata ili braću ovu mogućnost navodi njih 8). Nadimak koristi samo dvoje učenika, kao i skraćeno/modifikovano lično ime. Hipokoristične etikete ne navodi nijedan učenik.

U odgovorima devojaka za razliku od gore prikazanih ne dominira jasno upotreba ličnog imena (7 osoba navodi ovu mogućnost, a na pitanje je odgovorilo 9 učenica iz obe škole ukupno), već se čini da se skoro podjednako često javlja i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (5 osoba ih navodi), a neki navode i hipokoristične etikete (ukupno 3 osobe navode konkretne izraze, jedna čak dva: *Baby* i *Schatz*, zatim javlja se *Schwesterherz* kao i hipokoristik *Maus*). Jedna učenica gimnazije koja je navela čak tri mogućnosti oslovljavanja **sestre**, na prvom mestu, pre upotrebe punog ličnog imena i njegovog skraćenog oblika, pominje različite uvredljive izraze (bez preciziranja: *Beleidigungen*). Smatramo da je ovo veoma važan podatak, kao i da je korišćenje uvredljivih izraza u oslovljavanju verovatno u daleko većoj meri rasprostranjeno u jezičkoj upotrebi mladih u srednjoškolskom uzrastu nego što to odražavaju naši rezultati. Iako je anketa bila anonimna, čini se da su se ispitanici i ispitanice ponekad ustručavali da u anketu unose podatke o korišćenju vulgarnih ili uvredljivih izraza. Da je to tako, potvrdili su nam naši sagovornici – dve nastavnice u srednjoj školi u kojoj su, pored gimnazije, sakupljani podaci, kao i jedan profesor Didaktike nemačkog jezika na Pedagoškom fakultetu u Ludwigsburgu. Pored toga, svoja iskustva o upotrebi jezika u tinejdžerskom i mlađem odraslom dobu (a posebno o oslovljavanju) podelilo je s nama dvoje mladih, brat i sestra (od 19 godina, oboje bruceši), potvrdivši (na osnovu svog ličnog iskustva) da su izrazi kao *(du) Spacko* (prema mišljenju naših sagovornika i sagovornice od nem. *der Spastiker*) ili *(du) Mongo* (od nem. *der/die Mongoloide*) u komunikaciji (pretežno

starosno bliskih) braće i sestara, odnosno u međuvršnjačkoj komunikaciji mladih uopšte prisutna pojava.⁹⁷

Za razliku od učenika, učenice navode da koriste hipokoristike i u oslovljavanju rođenog **brata** (samo 1 učenica gimnazije navodi da koristi naziv od milja i to izmišljenu etiketu *Valetobse* čije značenje ili poreklo ne možemo preciznije odrediti – možda je u pitanju kreativno variranje nekog ličnog imena, možda je u pitanju neko dvočlano ime od kojeg je drugi element *Tobias*, ali hipokoristike navodi pet učenica iz grupe srednjoškolaca, a tri navode sledeće izraze: *Brudi* i *Bruderherz*, *Schatz* – u oslovljavanju mlađeg brata, a ista osoba navodi i etiketu *Maus* za takođe mlađu sestru, te izraz *Matsch* – takođe u odnosu na nekoliko godina mlađeg brata). Najčešće se i u ovom slučaju javlja puno lično ime sagovornika (navedeno 11 puta). Skraćeno/modifikovano lično ime (tek dvaput), kao i nadimak (samo 1 primer) javljaju se sa zanemarljivom učestalošću.

Naše ispitanike njihove **sestre** oslovljavaju već pomenutim najfrekventnijim nominalnim izrazom – punim ličnim imenom (ukupno 7 puta od mogućih 9 javljanja). Nazivi od milja se uopšte ne navode, ali i ostale mogućnosti, upotreba skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena i nadimka, javljaju se izrazito retko (prva 2 puta, dok ova druga tek 1 put).

Kada se nalaze u ulozi sagovornika, učenici bivaju od strane svoje **braće** oslovljeni takođe najčešće punim ličnim imenom (od 10 osoba koje su na ovo pitanje odgovorile, ovu mogućnost navodi njih 8), dok se skraćeno/modifikovano lično ime i nadimak javljaju samo nekoliko puta (prva vrsta nominalnih izraza javlja se 3, dok druga samo 2 puta).

U slučaju naših ispitanica, lepeza mogućnosti, odnosno načina oslovljavanja od strane rođenih **sestara**, pored najfrekventnijeg punog ličnog imena (7 puta od ukupno 10 odgovora), zatim skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena (4 osobe ga navode), opet podrazumeva i korišćenje hipokoristika, doduše, u malom broju (tri učenice srednje škole navode ovaj tip etiketa, dve među njima navode izraz *Schatz*, s tim da jedna pored ovog hipokoristika navodi i *Mäuschen*).

⁹⁷ Upotrebu uvredljivih izraza u oslovljavanju registruje i opisuje u nemačkoj međuvršnjačkoj komunikaciji Androtsopoulos (1998: 481-486), a u novije vreme – uporedivši nemački i hrvatski jezik mladih – Janeš (2011: 190-191). Važna karakteristika upotrebe ovakvih etiketa je upravo nedostatak namere da se sagovornik, odnosno sagovornica uvrede – ovakve etikete se javljaju u komunikaciji bliskih sagovornika, odnosno sagovornica i ujedno ih možemo ubrajati u jezička sredstva koja imaju funkciju obeležavanja grupne kohezije. Ova vrsta pogrđnog oslovljavanja može se okarakterisati i kao *nedistancirajuće* (Adamzik 1984: 290, cit. prema Janeš 2011: 190).

Učenice u sagovorničkoj ulozi njihova **braća** oslovljavaju pored punog ličnog imena (koje se od mogućih 14 javlja 11 puta) daleko ređe i hipokorističnim nominalnim izrazima (navode ih samo 3 učenice srednje škole, a jedna navodi i čak dva izraza koja koristi njen osam godina stariji brat: *Schwesterherz* i *Maus*). Skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena i nadimka se i u ovom slučaju javljaju u veoma malom broju (po 2 puta svaka vrsta etikete).

U komunikaciji braće i sestara se po pravilu javlja oslovljavanje u *du*-modusu, a naši rezultati takođe jasno ukazuju na to – bez izuzetaka.

3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI

Prvo pitanje u okviru ovog segmenta ankete odnosilo se na oslovljavanje najboljeg prijatelja, odnosno prijateljice. Prepostavili smo da se u ovom uzrastu prijateljstva „rađaju” pretežno u školskoj klupi, te je ovo pitanje uključeno u seriju pitanja koja se odnose na život naših mladih ispitanika i ispitanica u obrazovnoj instituciji u kojoj oni u tom dobu provode trećinu vremena svakog radnog dana. Smatrali smo da je izuzetno važno uključiti na spisak mogućih sagovornika najboljeg prijatelja, odnosno prijateljicu. To je posebna vrsta međuljudskih odnosa, a tinejdžerski uzrast jeste osetljivo doba odrastanja u kojoj upravo prijateljskim vezama pripada posebno, istaknuto mesto.

U prethodnom potpoglavlju, koje se ticalo oslovljavanja članova porodice, iz praktičnih razloga nismo uključili parametar različitih situacija, međutim, sada taj faktor, s obzirom na različite tipove situacija u okviru obrazovnih institucija koje razlikuje i stepen formalnosti, odnosno stepen nadzora nastavnog ili nenastavnog osoblja (odraslih osoba), postaje daleko relevantniji, te ga u okviru pitanja u vezi s oslovljavanjem na relaciji ispitanik/ispitanica – najbolji prijatelj/prijateljica uključujemo u analizu. Izdvojili smo sledeće situacije: oslovljavanje za vreme nastave, van nastave i oslovljavanje u nekoj vanškolskoj situaciji – na nekoj zabavi. Kao što smo već istakli, ove situacije se razlikuju u stepenu formalnosti: dok je najvećim stepenom formalnosti obeležen nastavni čas, a najmanjim komunikacija na nekoj zabavi bez prisustva, a time i nadzora odraslih osoba, pošli smo od pretpostavke da će se ova okolnost odraziti i na tip etikete koje će koristiti naši ispitanici i ispitanice u oslovljavanju svojih vršnjaka i vršnjakinja, pri čemu smo u sferi pronominalnih formi očekivali – prirodno – upotrebu *du*-modusa bez izuzetaka. Prvo ćemo prikazati rezultate koji se tiču oslovljavanja prijateljice, a potom prijatelja.

Na pitanje u vezi s oslovljavanjem **najbolje prijateljice** odgovorili su svi učenici i učenice, s tim da jedan učenik gimnazije nije popunio rubriku koja se tiče oslovljavanja za vreme nastavnog časa (što s velikom verovatnoćom možemo tumačiti i kao znak da govornik i sagovornica ne idu u isto odeljenje), a jedan učenik, kao i jedna učenica srednje škole ostavili su nepopunjenu rubriku u kojoj smo tražili izraze koje koriste na nekoj zabavi – iz čega, slično, možemo zaključiti da ne posećuju žurke zajedno ili da ne posećuju žurke uopšte.

Najbolju prijateljicu i najboljeg prijatelja iz odeljenja **učenici i učenice srednje škole** oslovljavaju sledećim etiketama:

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (8) skLI (1) NI (3) PI (2) ey digger (1)	LI (9) skLI (1) NI (3) PI (1) Kleine (1), Süße (1)	LI (8) skLI (1) NI (2) Süße (1), Hübsche (1) / (1)
Učenica sr. škole	LI (6) skLI (2) NI (3) HI (2) Schatz (1)	LI (6) skLI (1) NI (3) HI (2) Schatz (1) Schätzchen (1) Pupsi (1) Schnege (1), Prinzessin (1)	LI (7) NI (4) HI (2) Schatz (2) Baby (1), Maus (1), Spatz (1) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga/ van nastave	Druga / na žurci
Učenik sr. škole	LI (7) NI (5) PI (2) Digger (1) Bruder (1)	LI (5) skLI (1) NI (5) PI (1) Digger (2) Bruder (1)	LI (5) skLI (1) NI (5) PI (1) Digger (2) Bruder (1)

Učenica sr. škole	LI (5) skLI (1) NI (2) 0 + du (1) / (4)	LI (6) skLI (1) NI (1) HI (1) Schatz (1) / (3)	LI (6) skLI (1) NI (1) Schatz (1) / (3)
--------------------------	---	---	---

Prijatelji i prijateljice srednjoškolcima i srednjoškolcima uzvraćaju na sledeći način:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (6) skLI (2) NI (5) PI (1) Alter (1)	LI (6) skLI (2) NI (6) PI (1) Alter (1) Hübscher (1)	LI (6) skLI (2) NI (5) PI (1) Alter (1)
Učenicu sr. škole	LI (7) skLI (2) NI (2) Puschel LI (1)	LI (6) skLI (2) NI (3) HI (1) Baby (1), Süße (1) Puschel LI (1) Schnege (1)	LI (6) skLI (1) NI (3) HI (1) PI (1) Schatz (3) Maus (1) Puschel LI (1) / (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (5) skLI (2) NI (5) PI (2) Alter (1) digger (1)	LI (6) skLI (2) NI (5) PI (2) Alter (1) digger (1)	LI (6) skLI (2) NI (5) PI (2) Alter (1) digger (1)
Učenicu sr. škole	LI (4) skLI (1)	LI (5) skLI (1)	LI (5) skLI (1)

	NI (3) Schatz (1) / (4)	NI (3) Schatz (1) Kleines (1), Mäuschen (1) / (3)	NI (2) Schatz (1) / (3)
--	-------------------------------	--	-------------------------------

Učenci i učenice gimnazije koriste sledeće nominalne forme:

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (8) skLI (2) NI (1) / (1)	LI (8) skLI (3) NI (1) hey Schatz (1)	LI (8) skLI (2) NI (1) hey Schatz (1)
Učenica gimn.	LI (7) skLI (3) NI (2) hey (1)	LI (5) skLI (5) NI (2) Alter (1) Alder (1) Schatz (3) Honey (1), Baby (1) Fetti (1), Schinke (1), Kartoffel (1) du Sau (1) hey (1)	LI (7) skLI (3) NI (1) Schatz (2) Mausi (1) hey (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga/ van nastave	Druga/ na žurci
Učenik gimn.	LI (6) skLI (1) NI (1) hey Alter (1) / (1)	LI (6) skLI (2) NI (1) hey Alter (1) / (1)	LI (6) skLI (2) NI (1) PI (1) hey Alter (1) / (1)
Učenica gimn.	LI (6) skLI (3)	LI (6) skLI (4) NI (1)	LI (7) skLI (4) NI (1)

	Sau (1), Bro (1) / (1)	Schmorotti (1) Schatz (1), Schatzi (1) 0 + du (1)	Schatz (2) Ehemann (1)
--	-------------------------------	---	---------------------------

Dok im se uzvrća kako sledi:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenicagimn.	LI (8) NI (2) Schatz (1)	LI (8) NI (2) HI (1) Schatz (1) hey (1)	LI (8) NI (2) HI (1) Schatz (1) hey (1)
Učenicu gimn.	LI (7) skLI (4)	LI (4) skLI (6) NI (2) HI (1) Schatz (2) Schatzi (1) Baby (1) Alder (1) du Sau (1)	LI (6) skLI (4) NI (2) HI (2) Schatz (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika gimn.	LI (6) skLI (3) NI (2) HI (1)	LI (7) skLI (2) NI (2) HI (1) Alter (1), Bruder (1)	LI (7) skLI (2) NI (2) PI (1) HI (1) Alter (1)
Učenicu gimn.	LI (6) skLI (3) Schatz (1)	LI (6) skLI (4) HI (2) Schatz (2) Schatzi (1), Liebling (1)	LI (6) skLI (4) HI (2) Schatz (2) Ehefrau (1)

	0 + du (1)	0 + du (1)	
--	------------	------------	--

Pri oslovljavanju svojih najboljih **prijateljica** naši muški ispitanici kako iz gimnazije, tako i iz srednje škole **za vreme nastave** najčešće upotrebljavaju lično ime (po 8 puta, odnosno ukupno 16 puta od mogućih 19 javljanja), zatim sledi upotreba nadimka (4 puta), skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 puta), te izolovana upotreba prezimana (2 puta je navode učenici srednje škole). Jedan učenik srednje škole navodi i izraz *Digger* – popularan izraz iz jezika mladih (izvorno *Dicker* od prideva *dick*).⁹⁸

Prijateljice naših ispitanika uzvraćaju na sličan način. Oni navode da ih prijateljice najčešće oslovljavaju ličnim imenom (ukupno 14 puta ga navode od mogućih 19 javljanja), zatim sledi upotreba nadimka (7 puta), a potom skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (tek 2 puta), dok se pojedinačno navode prezime (navodi ga jedan učenik srednje škole), hipokoristik (učenik gimnazije beleži etiketu *Schatz*) i etiketa *Alter* (javlja se u odgovoru jednog srednjoškolca).

Ženski ispitanici takođe pri oslovljavanju svoje prijateljice u ovoj situaciji najučestalije navode lično ime, međutim, ne s toliko velikim udelom (13 puta od mogućih 20), ukoliko imamo u vidu i javljanje drugačijih tipova nominalnih formi. Pored ličnog imena, u odnosu na muške ispitanike, nešto češće se javlja nadimak (5 puta), a pored skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena (4 puta), učenice navode i hipokoristične etikete (ukupno 5 puta, s tim da 4 navode učenice srednje škole, a kao konkretan primer navodi se etiketa *Schatz* 2 puta).

Kada posmatramo način na koji ispitanice bivaju oslovljavane, s najvećim udelom se, pored ličnog imena (od mogućih 20 javlja se 13 puta), koriste skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 5 puta), te nadimak i hipokoristične etikete (obe vrste etiketa se navode po 2 puta). Zabeležen je, doduše jednom, izraz za koji ne možemo zasigurno utvrditi kojoj kategoriji pripada (u pitanju je kombinacija etikete *Puschel* s ličnim imenom).⁹⁹

⁹⁸ U online izdanju poznatog nemačkog lista *Zeit* jedan kraći prilog (objavljen 18. juna 2014) bavi se upravo ovim izrazom u kojem se između ostalog može pročitati sledeće: „Man muss weder dick noch alt sein, um als Digger oder Alder durchzugehen. Demografisch und gesundheitspolitisch gesehen sind Alte und Belebte eher im Nachteil, aber in der Jugendsprache werden sie zu sprachlichen Zeichen der Coolness [istakla – K.O.]. Keiner will ein Dickerchen sein, aber jeder ein Digger.“ (<http://www.zeit.de/2014/26/stilkunde-ehrentitel-digger> - 14. II 2015)

⁹⁹ Prvi član ove složene etikete je problematičan iz sledećeg razloga. U DUW nalazi se leksema *der/die Puschel* sa značenjem 'kićanka'. Ona je po mogućnosti i nemačko prezime (npr. Dieter Puschel, poznati

Van nastave – za vreme odmora ili pre početka nastave u učionici (dakle, i dalje u okvirima škole) – u odgovorima muških ispitanika, a pri oslovljavanju najbolje prijateljice, dominira i dalje lično ime (17 puta od mogućih 20). Druge nominalne forme su skraćeno/modifikovano lično ime (3 javljanja), nadimak (takođe 3 puta), a javlja se, premda samo jedanput, i prezime sagovornice. Pored navedenih etiketa, neki muški ispitanici, navode i – do izvesne mere iznenađujuće – hipokoristike (ukupno 4 puta, jedan učenik gimnazije navodi etiketu *Schatz*, a jedan učenik srednje škole navodi čak dva primera: *Kleine* i *Süße*).

Kada je reč o izrazima koje najbolje prijateljice naših ispitanika koriste kada se nađu u ulozi govornika, na prvom mestu se ponovo, ali ne i neočekivano, nalazi lično ime (od mogućih 20 navođenja, beleži se 14 puta). Prema broju javljanja posle ličnog imena sledi upotreba nadimka (8 javljanja, od toga velika većina u odgovorima srednjoškolaca – 6 puta), a sve ostale mogućnosti zaostaju jasno za navedenim vrstama nominalnih izraza: hipokoristici (ukupno 3 puta, od kojih dva nalazimo u odgovorima gimnazijalaca, pri čemu jedan od njih daje izraz *Schatz*, a jedan srednjoškolac beleži izraz *Hübscher*), skraćeno/modifikovano lično ime (tek 2 puta u odgovorima srednjoškolaca), kao i prezime (tek 1 osoba ukazuje na upotrebu ove etikete). Po jednom nalazimo u odgovorima tipične izraze za govor mladih: nominalnu formu *Alter* i kontaktnu rečcu *hey* koju ispitanik beleži ne navodeći nikakvu upotrebu nominalne forme oslovljavanja.

Devojke svoje prijateljice **van okvira školskog časa** takođe, sasvim očekivano, često oslovljavaju ličnim imenom (11 puta od mogućih 20). Sa sličnom frekvencijom koriste se i hipokoristične etikete (ukupno 19 devojaka ih navodi, od toga su 4 učenice gimnazije, a 6 pohađa srednju školu, pri čemu neke osobe pominju i više njih: etiketa *Schatz* se javlja čak

biciklista), a ujedno je i nemačka varijanta imena protagoniste (veverice) iz jednog popularnog japanskog crtanog filma. Tragajući za mogućim značenjima ovog izraza, naišli smo i na jedan internet fenomen među mladima (u najmanju ruku u Nemačkoj) koji je bio prema našoj proceni, a na osnovu komentara na različitim forumima, aktuelan u aprilu 2014. godine (naše istraživanje je sprovedeno u maju iste godine). Ovaj fenomen se sastojao u tome da su devojke postavljale umesto svojih profilnih slika u okviru aplikacije *whatsapp* za mobilni telefon (neka vrsta društvene mreže koja omogućava brzu i besplatnu komunikaciju putem interneta) jednu plavu kićanku s očima (nem. *der blaue Puschel*) i slale molbe, tzv. lančane poruke (eng. *chain mails*) svojim prijateljicama sa uputstvom da učine isto kako bi se našalile sa dečacima. Bez obzira na način nastanka ovog (kratkotrajnog) fenomena, verujemo da je upravo u pitanju ova plava kićanka koja je preplavila dotičnu društvenu mrežu i da je etiketa *Puschel* na taj način dospela u govor naših ispitanika i ispitanica, međutim ni eventualna povezanost s likom iz crtanog filma ne možemo s apsolutnom sigurnošću isključiti, a možda moramo računati na uticaj oba potencijalna izvora. Da je u pitanju prezime nije verovatno, jer se u anketi nisu (odnosno samo su retko) navođena konkretna imena zbog zaštite ličnih podataka – o čemu je već u nekoliko navrata bilo reči. Osim određivanja porekla ove nominalne forme, problem njene ispravne kategorizacije takođe nije jednostavno. Leksema *Puschel* je i pri ovakvoj povezanosti s pojavom „plave kićanke“ i likom veverice iz crtanog filma prema svom osnovnom značenju pogodna za upotrebu s hipokorističnom funkcijom, međutim, mišljenja smo da ona ipak spada u kategoriju nadimka – ukoliko je upućeno jednoj individui (što je takođe veoma teško utvrditi na osnovu našeg korpusa) – ili pak u niz etiketa tipa *Alter/Alder*, *Digger* i sl.

četiri puta – 3 puta samo među odgovorima gimnazijalki, a javlja se jedanput i izvedeni oblik *Schätzchen* u srednjoškolskom materijalu; po jednom se javljaju engleske pozajmljenice *Honey* i *Baby* – koje upotrebljava ista srednjoškolka, a po jedna gimnazijalka zabeležila je izraze *Prinzessin* i etiketu koju takođe tumačimo kao hipokoristik – *Pupsi*). Pored ova dva tipa nominalnih izraza, informantkinje koriste još skraćene/modifikovane oblike ličnih imena (5 puta ih navode samo gimnazijalke), kao i nadimke (takođe se navode 5 puta, od toga 3 puta ih pominju učenice srednje škole). Registrovanje leksike s emotivnim nabojem samo po sebi nije iznenađujuća činjenica u, nazovimo to tako, ženskom diskursu – posebno kada imamo u vidu hipokoristične izraze, ali jeste javljanje, bez obzira na to da je u pitanju samo jedan slučaj, izraza (*du*) *Sau* (poznati su nam i primeri upotrebe srpskog ekvivalenta ovog izraza – *krmačo!*) u međusobnoj komunikaciji najboljih prijateljica. Dve učenice gimnazije navode i poznati izraz iz jezika mladih (ali i tzv. nemačkog jezika predgrađa, nem. *Kiezdeutsch*), i to u dva pojavna oblika: *Alter* i *Alder*. Među ovakve izraze ubrajamo i etikete *Fetti*, *Schinke* i *Kartoffel* u odgovoru jedne gimnazijalke, ali i etiketu *Schnegge* (< *Schnecke* 'doslovno] pužu') koju daje jedna srednjoškolka (uz hipokoristik *Prinzessin*). Etiketa *Kartoffel* ('doslovno] krompiru' s mogućim sekundarnim značenjem 'glupačo' ili '[približno] seljanko'¹⁰⁰ prema našem mišljenju) može se shvatiti kao pogrđan izraz, te se onda pridružuje već pomenutoj etiketi *Sau*. Nominalne forme *Fetti* i *Schinke* (sic!), pa i etiketu *Schnegge* shvatamo kao tipične nazive za dobru prijateljicu u jeziku omladine (u omladinskom žargonu).¹⁰¹

Kada se nađu u ulozi oslovljene osobe, pored korišćenja ličnog imena (ukupno 9 puta od mogućih 20), najčešće navode da ih njihove prijateljice oslovljavaju nekom od hipokorističnih etiketa (od ukupno 8 javljanja 4 gimnazijalke, izuzev jedne, navode i konkretne etikete: *Schatz* – 2 osobe, a jedna od njih i izvedeni oblik *Schatzi*, dok se jednom

¹⁰⁰ *Kartoffel* je prema podacima na stranici www.jugendwort.de (koja je nastala na inicijativu izdavačke kuće *Langenscheidt*) pogrđan naziv za Nemca (objavljeno objašnjenje datira iz 2012. godine), međutim, u posmatranom kontekstu nam se ovo tumačenje ne čini verovatnim. Na jednom forumu (koji pod drugačijim okolnostima ne bismo uzeli kao relevantan izvor) www.gutefrage.de naišli smo i na tumačenje jednog korisnika koji daje značenja 'glupav/a' [dumm] i (pretpostavljamo) 'ružan/ružna' [hässlich] (<http://www.gutefrage.net/frage/kartoffel-was-heisst-das> – 29. XI 2015), dok na adresi <http://fadenfrau.de/Jugendsprache.html>, na kojoj se po abecednom redu navode neki tipični izrazi iz jezika mladih (s objašnjenjima) jedna (neimenovana) osoba (zapravo, pretpostavljena autorka spiska) daje tumačenje 'malograđanin' [Spießer] na osnovu kojeg smo izveli gorepomenuto značenje 'seljanka'.

¹⁰¹ Etiketu *Fetti* – koja se bez sumnje može povezati sa pridevom *fett* '[supstandardno] vrlo dobro' – tumačimo analogno izrazu *Dicke/r* bzw. *Digga(h)* '[supstandardno] prijatelj, drugar'. Izraz *Schinken* (koji se u našem korpusu javlja u obliku *Schinke*) možemo posmatrati kao mogući sinonim etikete *Fetti*. *Schinken* se na stranici www.jugendwort.de povezuje s debljinom, a jedno drugo, prema nama prihvatljivo značenje, moglo bi biti 'lepa devojka' ili 'lepotice' (slično srpskim žargonizmima *ribo* ili *mačko*), iako se izraz *Schinke(n)* prema rečniku jezika mladih izdavačke kuće PONS (*Wörterbuch der Jugendsprache*, 2015) koristi u Švajcarskoj.

javlja i pozajmljenica *Baby*; od 3 osobe koje pohađaju srednju školu, ukoliko zanemarimo ponovno javljanje kombinacije nejasne etikete *Puschel* i ličnog imena u odgovoru iste ispitanice, konkretne izraze daje samo jedna ispitanica – *Baby* i *Süße*). Iza hipokoristika sa skoro identičnom učestalošću javlja se upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (6 puta u odgovorima gimnazijalki, a jedanput je navodi učenica srednje škole – ukupno 7 javljanja), a prati ga korišćenje nadimaka (ukupno 5 puta). Ponovo se po jedanput javlja (u odgovorima istih osoba kao i gore) pogrdno/vulgarno oslovljavanje izrazom (*du*) *Sau*, kao i žargonizam *Alder* i *Schnege*.

Treća situacija u kojoj nas je zanimalo govorno ponašanje naših ispitanika i ispitanica, kao što smo rekli, jeste oslovljavanje **na nekoj zabavi/žurci**, a od informanata smo sakupili sledeće podatke: pored najfrekventnije zastupljenog ličnog imena (15 puta se javlja od mogućih 19), koriste s malim udelom nadimak (3 puta) i hipokoristične etikete (takođe 3 osobe ih navode, dva gimnazijalaca i jedan učenik srednje škole, a od konkretnih izraza navode se *Schatz*, *Süße* i *Hübsche*, pri čemu ova poslednja dva oblika navodi isti učenik srednje škole), kao i skraćeno/modifikovano lično ime (2 javljanja).

Na osnovu odgovora učenika, njihove prijateljice u odnosu na njih koriste s najvećim udelom, takođe, lično ime (ukupno 14 puta od maksimalnih 19 javljanja). Po učestalosti, ovu etiketu prati nadimak (7 puta ukupno, a od toga čak 5 puta u odgovorima učenika srednje škole). Ostale mogućnosti se javljaju s daleko manjom frekventnošću, a tu spadaju skraćeno/modifikovano lično ime (2 učenika srednje škole ga navode), zatim hipokoristične etikete (2 gimnazijalca ih beleže, a jedan to ilustruje primerom *Schatz*), prezime (1 javljanje), te već pomenuta etiketa *Alter* i rečca *hey* (obe mogućnosti po 1 put).

U odgovorima ispitanica se pored ličnog imena (14 puta od mogućih 19 javljanja) brojnije javlja upotreba hipokorističnih etiketa (8 devojaka ih navodi, a od konkretnih primera se najčešće javlja *Schatz* – 3 pojavljivanja, a pored ovog izraza jedna osoba navodi čak tri primera – *Baby*, *Maus* i *Spatz*, a jednom se javlja izvedenica *Mausi*). Nadimci, kao i skraćeni/modifikovani oblici ličnih imena u manjoj su meri zastupljeni (prvi 4, a drugi 3 puta), dok jedna učenica gimnazije – ista osoba kao i u slučaju prethodnih nekoliko slučajeva – ne navodi nikakvu nominalnu formu, već beleži karakterističnu kontaktnu rečcu govora mladih: *hey!*

Devojke (naše ispitanice) u ulozi sagovornica najbolje prijateljice na žurci oslovljavaju ličnim imenom (11 puta, sa otprilike istom učestalošću u obe grupe ispitanica), a sledi ga

upotreba hipokorističnih etiketa (ukupno 9 puta, od toga 4 puta u odgovorima gimnazijalki uz dva navođenja etikete *Schatz*, kao i 5 puta u odgovorima srednjoškolki uz primere *Maus* i *Schatz*, pri čemu se ova potonja navodi dva puta), zatim nadimak (po 2 puta u obe grupe ispitanica, dakle, ukupno 4 javljanja) i skraćeno/modifikovano lično ime (u odgovorima 4 gimnazijalki), a tek pojedinačno prezime (1 srednjoškolka navodi ovu mogućnost) i već u prethodne dve situacije pomenuta kombinacija etiketa *Puschel* + lično ime.

Kada je u pitanju oslovljavanje **najboljeg prijatelja**, dobijamo sledeću sliku: na pitanje nisu odgovorili jedan učenik gimnazije, kao ni tri učenice srednje škole, dok jedna učenica gimnazije nije popunila rubriku u kojoj smo tražili nominalne forme oslovljavanja u okvirima škole (za vreme, odnosno van nastave, navela je samo ličnu zamenicu *du*), a jedna učenica srednje škole nije navela oblike koje koristi za vreme nastave.

I učenici gimnazije i učenici srednje škole **za vreme nastave** najviše puta, kažu podaci iz anketa, koriste lično ime (od mogućih 20 javljanja, zabeležen je sa skoro jednakom učestalošću u obe grupe ispitanika – ukupno 13). S nešto većom frekvencijom u odnosu na druge etikete koje se javljaju u ovoj razgovornoj situaciji, navodi se nadimak (ukupno 5 puta, a od toga čak 4 u komunikaciji srednjoškolaca sa svojim prijateljima). Izuzev korišćenja prezime (koji navode 2 učenika srednje škole), sve ostale mogućnosti navode se pojedinačno: skraćeno/modifikovano lično ime (pominje ga tek 1 učenik gimnazije), zatim kombinacija kontaktne rečice i etikete *hey, Alter!* (takođe jedan učenik gimnazije je navodi), zatim *Digger* (zapisano kao *digger* – verovatno iz ubeđenja da je u pitanju pozjamljenica iz engleskog jezika i pogrešnog povezivanja ove etikete s glagolom *dig* 'kopati', ali i 'svidati se') i *Bruder* (oba potonja primera nalaze se u odgovorima srednjoškolaca).

U odgovorima devojaka nailazimo na sličnu situaciju kada je u pitanju upotreba ličnog imena sagovornika: od mogućih 15 javljanja ovu vrstu etikete nalazimo 11 puta. Sa zanemarljivim udelom se javljaju druge mogućnosti: skraćeno/modifikovano lično ime (u odgovorima 3 gimnazijalke), nadimak (1 učenica srednje škole ga navodi), hipokoristik (takođe ga navodi 1 učenica sredne škole) i na kraju etikete *Sau* i pozjamljenica *Bro* koja je popularna etiketska forma u govoru mladih u Sjedinjenim Državama, a posebno u govoru pripadnika hip-hop kulture, skraćeno od eng. *brother*.¹⁰²

¹⁰² O ovoj etiketi koja se mahom vezuje za hip-hop scenu jedan posetilac stranice www.jugendwort.de zabeležio je 2012. godine sledeće: „Bro ist die abkürzung (sic!) für Brother und das neue wort (sic!) für Kumpel oder Alter. Ein Bro ist der beste Freund eines Mannes. Im weiblichen heißt es Sis Beispielsatz: *Yo Bro was geht* [istakla K.O.]“ (www.jugendwort.de - 10. II 2015)

Kada se prijatelji nađu pak u ulozi govornika, lično ime iznova prednjači u odnosu na druge vrste nominalnih izraza koji se javljaju u oslovljavanju ispitanika (od mogućih 20 javljanja u ovom segmentu korpusa ga nalazimo 10 puta), a zatim sledi upotreba nadimka (6 puta), skraćenog/modifikovanog ličnog imena (4 puta) i prezimana (3 puta). Pored ovih vrsta izraza pojedinačno se pominju još *Digger* i *Alter*.

Devojke (naše ispitanice) prijatelji oslovljavaju takođe sa najvećim udelom ličnim imenom (od mogućih 15 beleženja javlja se ukupno 10 puta sa skoro jednakom raspodelom u obe grupe ispitanica: 6 gimnazijalki + 4 učenice srednje škole), a slede ih skraćeni oblik ličnog imena i nadimak (obe vrste etiketa po 3 puta, s tim da prvu pominju samo učenice gimnazije, a drugu samo učenice srednje škole), a javlja se u malom broju i upotreba hipokoristika (ukupno 3 puta, od toga 2 puta u odgovorima srednjoškolci, pri čemu jedna gimnazijalka i jedna učenica srednje škole navode etiketu *Schatz*).

Van nastave, dakle van okvira školskog časa, ispitanici iz obe škole – u kojima smo sprovedeli anketu – navode s istom učestalošću, a s najvećom uopšte u ovom segmentu pitanja, da upotrebljavaju lično ime najboljeg prijatelja (ukupno 12 puta od mogućih 19). Koriste, ipak, i druge vrste etiketa: nadimak (ukupno 5 puta se javlja, a od toga ga navode 4 učenika srednje škole), prezime (2 puta u odgovorima srednjoškolaca) i skraćeno/modifikovano lično ime (beleže ga 2 gimnazijalca). Iako u veoma malom broju, javljaju se i u ovom slučaju neke etikete iz jezika mladih: (*Hey*) *Alter* (u odgovoru 1 gimnazijalca), *Digger* (2 puta ga beleže srednjoškolci), te *Bruder* (navodi ga 1 srednjoškolac pored etikete *Digger*).

Prijatelji im uzvraćaju pored najučestalijeg ličnog imena (12 javljanja) upotrebljavajući nadimak (ukupno 6 javljanja, od toga dve trećine slučajeva u odgovorima srednjoškolaca), skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 3 puta, od toga samo 1 put u odgovoru gimnazijalaca) i prezime (3 puta, a svaki put u grupi srednjoškolaca). Od etiketa koje ne svrstavamo u navedene kategorije, a koje su s aspekta našeg istraživanja od velikog značaja, javljaju se: *Bruder* (1 gimnazijalac), *Alter* (ukupno 2 puta, navode ga po jedan gimnazijalac i jedan učenik srednje škole) i *Digger* (1 srednjoškolac).

Devojke iz obe škole najčešće svoje najbolje prijatelje za vreme odmora takođe oslovljavaju ličnim imenom (ukupno 12 puta od mogućih 16, s jednakom raspodelom na obe grupe – 6 + 6), međutim, imamo i primere za upotrebu hipokorističnih etiketa (ukupno 5 javljanja, 2 puta u odgovorima učenica gimnazije ilustrovano od strane jedne od njih etiketom *Schmorotti* – za koju samo pretpostavljamo da pripada kategoriji izraza iz milja, te *Schatz* i

Schatzi od strane druge, kao i 3 učenice srednje škole uz jedan konkretan primer – *Schatz*), zatim skraćenog/modifikovanog ličnog imena (isključivo ga navode gimnazijalke – ukupno 4 osobe), kao i nadimka (ukupno 3 javljanja, od toga 2 puta u odgovorima učenica srednje škole).

Prijatelji ispitanica u ulozi govornika koriste, takođe, dominantno lično ime (ukupno 11 puta), a zatim već u manjoj meri, ali s relativno visokom frekventnošću u odnosu na ostale mogućnosti hipokoristike (ukupno 7 puta, od čega 4 puta gimnazijalke, pri čemu dve osobe navode i primere – jedna beleži *Liebling*, *Schatz* i *Schatzi*, a druga samo etiketu *Schatz*, a od srednjoškolki njih 3 navodi da koristi neki naziv iz milja, a dve daju primere – jedna *Kleines* i *Mäuschen*, a druga samo *Schatz*). Pored navedenog, zabeležena je upotreba i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (4 puta u odgovorima gimnazijalki) i nadimka (2 primera navode učenice srednje škole).

U trećoj situaciji – van okvira obrazovne ustanove, reprezentovanoj kao susret **na nekoj zabavi** – mladići su naveli da svoje najbolje prijatelje oslovljavaju: pre svega ličnim imenom (11 puta od mogućih 19 javljanja), zatim nadimkom (ukupno 5 puta, a navode ga čak 4 puta srednjoškolci), prezimenom (ukupno 3, a od toga u odgovorima srednjoškolaca 2 puta) i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (3 gimnazijalaca ga navode). Od posebnih etiketa beleže se: *hey*, *Alter* (i u ovom slučaju 1 učenik gimnazije), *Digger* (2 učenika srednje škole) i *Bruder* (takođe 1 učenik srednje škole).

Kada se naši ispitanici nađu u ulozi sagovornika, ukoliko zanemarimo neosporivu prevalenciju ličnog imena (ukupno 12 puta od mogućih 19 javljanja), u relativno velikom broju nailazimo i na upotrebu nadimka (ukupno 7 puta, od toga čak 5 puta u komunikaciji učenika srednje škole), te korišćenje skraćenog/modifikovanog ličnog imena i prezimana (s jednakom učestalošću – obe vrste etiketa se navode po 3 puta, od toga svaka vrsta po 2 puta u odgovorima srednjoškolaca). Naposljetku, u ovoj situaciji se takođe beleže posebne etikete jezika mladih: *Alter* (navodi ga 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac) i *Digger* (samo 1 srednjoškolac ga navodi).

Ispitanice i u ovoj situaciji najčešće beleže lično ime (ukupno 13 puta od mogućih 17 puta), a prati ga po učestalosti upotreba hipokoristika (takođe 5 puta ukupno, a od toga 3 puta u odgovorima gimnazijalki uz po jedan primer – dve osobe navode etiketu *Schatz*, a jedna *Ehemann*, a od dve srednjoškolke koje navode ovu vrstu nominalnih formi samo jedna daje primer, i to *Schatz*), zatim skraćeno/modifikovano lično ime (4 puta u odgovorima

gimnazijalki), te nadimak (ukupno 3 puta, od čega se 2 slučaja beleži u odgovorima učenica srednje škole).

Na pitanje u vezi s tim koji se izrazi javljaju kada se nađu u ulozi sagovornica, navode pored i dalje najučestalijeg ličnog imena (11 puta od mogućih 17 javljanja), skraćeno/modifikovano lično ime (4 puta u odgovorima gimnazijalki), zatim hipokoristične etikete (ukupno 3 javljanja, od toga 2 puta u odgovorima gimnazijalki uz primere *Schatz* – etiketu, koju obe osobe navode, te *Ehefrau* koju navodi jedna od njih, pri čemu je to zapravo odgovor na upotrebu etikete *Ehemann* u odgovoru iste osobe, a u jedna učenica srednje škole takođe navodi konkretan primer *Schatz*).

Pored oslovljavanja u komunikaciji najboljih prijatelja i prijateljica međusobno, postavili smo pitanje i u vezi s tim koje forme oslovljavanja koriste naši ispitanici i ispitanice u odnosu na druge učenice i učenike s kojima su u istom odeljenju. Dake, i dalje je posredi interakcija poznatih osoba, pri čemu je pored poznanstva još jedan faktor od značaja: pripadnost istoj grupi (istom odeljenju) uz skoro svakodnevni susret i provođenje manje-više trećine svakog dana radne nedelje s drugim članovima te grupe.

Oslovljavanje drugih učenika i učenica iz odeljenja u srednjoj školi:

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (9) NI (3) PI (1) hey Süße (1) yo (1)	LI (9) NI (3) PI (1) hey (1)	LI (9) NI (3) PI (1) hey (1)
Učenica sr. škole	LI (10)	LI (10)	LI (9) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (9) NI (5) PI (1) hi (1)	LI (9) NI (5) PI (1) hey (1)	LI (9) NI (5) PI (1) hey (1)
Učenica sr. škole	LI (9)	LI (9)	LI (9)

	skLI (1) HI (1)	skLI (1) HI (1)	skLI (1) NI (1) HI (1)
--	--------------------	--------------------	------------------------------

Srednjoškolcima i srednjoškoljkama se uzvraća sledećim izrazima:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (9) skLI (1) NI (5) PI (3) digger (1)	LI (9) skLI (1) NI (5) PI (3) digger (1)	LI (9) skLI (1) NI (5) PI (2) digger (1)
Učenicu sr. škole	LI (10) HI (2)	LI (10) HI (2)	LI (10) NI (2) HI (2) / (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenik/ tokom nastave	Učenik/ van nastave	Učenik/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (9) NI (4) PI (1) hey (1)	LI (8) skLI (1) NI (5) PI (1)	LI (8) skLI (1) NI (5) PI (1)
Učenicu sr. škole	LI (10) HI (2)	LI (9) HI (1) 0 + du (1)	LI (9) NI (2) HI (1) 0 + du (1)

Naredna tabela sadrži etikete koje se koriste pri oslovljavanju drugih **učenika i učenica** iz odeljenja **u gimnaziji**:

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9)	LI (9)	LI (9)

	NI (2)	NI (2) Hey! (1)	NI (2) Hey! (1)
Učenica gimn.	LI (10) skLI (2) NI (2)	LI (9) skLI (3) NI (2) 0 + du (1)	LI (9) skLI (2) NI (2) HI (1) 0 + du (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) skLI (1) NI (1)	LI (9) skLI (1) NI (1) Hey! (1)	LI (9) skLI (1) NI (1) Hey! (1)
Učenica gimn.	LI (10) skLI (1)	LI (10) skLI (1) NI (1)	LI (10) skLI (1) NI (1)

Gimnazijalcima i gimnazijalkama osobe sa kojima pohađaju isto odeljenje uzvraćaju sledećim nominalnim formama:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) NI (1) hey (1)	LI (9) NI (1) hey (1), hallo (1)	LI (9) NI (1) hey (1), hallo (1)
Učenicu gimn.	LI (9) skLI (3)	LI (9) skLI (4) HI (1)	LI (9) skLI (4) NI (1) HI (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenik/ tokom nastave	Učenik/ van nastave	Učenik/ na žurci
Učenika gimn.	LI (10) skLI (1) hallo (1)	LI (10) skLI (1) hallo (1), hey (1)	LI (10) skLI (1) hallo (1), hey (1)
Učenicu gimn.	LI (9) skLI (3)	LI (9) skLI (4)	LI (9) skLI (5)

		NI (1) HI (1)	NI (1) HI (1)
--	--	------------------	------------------

Neku **drugu učenicu iz odeljenja** naši ispitanici **za vreme nastave**, pored očekivano najučestalijeg ličnog imena (ukupno 18 osoba ga navodi od mogućih 20), oslovljavaju još i koristeći nadimak (ukupno se 5 puta beleži u skoro istom broju slučajeva u obe grupe ispitanika), a srednjoškolci su naveli i upotrebu prezimana (2 osobe), a pojedinačno se javljaju žargonska kontaktna rečca *yo*, zapravo, pozajmljenica iz engleskog jezika mladih, i sintagma koja sadrži kontaktnu rečcu i hipokorističnu etiketu *hey, Süße*.

Učenice naše ispitanike iz istog odeljenja za vreme nastave, izuzev ličnog imena (18 javljanja), oslovljavaju nadimkom (ukupno 6 javljanja, a od toga 5 puta u srednjoj školi), prezimenom (3 puta takođe u odgovorima srednjoškolaca), a pojedinačno nailazimo i na skraćeno/modifikovano lično ime (1 srednjoškolac ga navodi), kontaktnu rečcu *hey* (u odgovoru 1 gimnazijalca), te etiketu *Digger* (1 srednjoškolac je beleži).

Devojke druge učenice s kojima pohađaju školu i to raspoređene u isto odeljenje bez izuzetaka oslovljavaju ličnim imenom (svaka ispitanica, kako iz gimnazije, tako i iz srednje škole navodi ovu vrstu etikete – dakle, ukupno 20 osoba), a dve osobe koje pohađaju gimnaziju, navele su uz lično ime i da koriste i nadimak oslovljenih osoba, a takođe se dva puta javlja i skraćeno/modifikovano lično ime.

Pri oslovljavanju u suprotnom smeru, tj. kada se nalaze u ulozi sagovornice, učenice najfrekventnije beleže lično ime (19 puta) uz nekoliko primera upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 slučaja u odgovorima gimnazijalki), te hipokorističnih etiketa bez navođenja konkretne etikete (2 osobe iz grupe srednjoškolki).

Za vreme odmora, **van nastave**, dečaci pretežno koriste lično ime neke druge učenice iz istog odeljenja (18 puta od mogućih 20 javljanja), zatim nadimak (ukupno 5 puta se javlja, sa skoro istom učestalošću), a srednjoškolci ponovo navode i upotrebu prezimana (2 puta isključivo u njihovim odgovorima), po jedan učenik kako iz gimnazije, tako i iz srednje škole navodi kontaktnu rečcu *hey*.

Dečacima u ulozi oslovljenog uzvraća se na skoro identičan način kao za vreme nastave, s tim da se, pored ličnog imena (i u ovom slučaju 18 javljanja), nadimka (ukupno 6 javljanja, a od toga 5 puta u srednjoj školi), prezimana (3 puta takođe u odgovorima

srednjoškolaca), te pojedinačnog beleženja skraćenog/modifikovanog ličnog imena (1 srednjoškolac ga navodi), kontaktne rečce *hey* (u odgovoru 1 gimnazijalca), kao i etikete *Digger* (1 srednjoškolac je beleži), javlja i jedan primer upotrebe izraza za pozdravljanje *hallo*, koji može ujedno da se tumači i kao kontaktna rečca (zavisno od konteksta).

Devojke van nastave oslovljavaju druge učenice iz odeljenja, pored ličnog imena, koje i dalje dominira u odgovorima (ukupno se 19 puta javlja od mogućih 19 puta, kako jedna osoba za ovu situaciju nije navela nominalne oblike koje koristi, samo pronomen *du*), i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (3 puta) i nadimkom (2 puta) – iako isključivo u gimnaziji.

U obrnutom smeru navode se, pre svega, lična imena (takođe 19 puta od mogućih 20), zatim skraćena/modifikovana lična imena (isključivo u odgovorima 4 gimnazijalke), te hipokoristične etikete (ukupno 3 puta, od toga 2 puta u srednjoškolskom korpusu, bez konkretnih primera).

Kada se komunikacija odvija **na nekoj zabavi**, muški ispitanici navode iste oblike koje su naveli i vezano za prethodnu situaciju, s tim da kontaktnu rečcu *hey* navodi samo jedan učenik gimnazije (v. gore).

Takođe se ponavljaju i oblici koje, prema mišljenju ispitanika, koriste učenice u odeljenju u odnosu na njih (ispitanike) kada se komunikacija odvija na nekoj žurci, s tim da jedna osoba manje navodi prezime (dakle, prezime se javlja 2 puta, v. gore).

Devojke oslovljavaju na nekoj žurci druge učenice iz odeljenja i dalje najčešće ličnim imenom (ukupno 18 puta od mogućih 18, kako osoba koja u prethodnom segmentu nije dala nijednu nominalnu formu, čini to i u ovom, a jedna učenica gimnazije nije dala oblike uopšte za ovaj deo pitanja), a isključivo učenice gimnazije navode u malom broju i skraćeno/modifikovano lično ime (tek 2 puta), te hipokoristik (tek 1 osoba).

Ispitanicama druge učenice pri susretu na nekoj žurci uzvraćaju takođe ličnim imenom (ukupno 19 puta od mogućih 19 javljanja, kako jedna osoba ne navodi oblike koje koristi u ovoj situaciji), zatim skraćenim ličnim imenom (4 puta, ali isključivo u odgovorima gimnazijalki), kao i, s jednakom učestalošću, nadimkom i hipokoristikom (svaka vrsta etiketa po 3 puta ukupno, od toga 2 puta ih navode učenice srednje škole).

Za vreme nastave druge učenike iz odeljenja naši ispitanici oslovljavaju ličnim imenom (18 puta od ukupno 20 mogućih javljanja), a njegovu upotrebu sledi korišćenje nadimka (ukupno 6, a u među odgovorima srednjoškolaca 5 puta), prezimana (2 puta ga navode srednjoškolci), a po jednom se javljaju skraćeno/modifikovano lično ime (1 gimnazijalac ga navodi) i – u ovoj situaciji neočekivan – pozdrav *hi*.

U suprotnom pravcu, dakle, kada su drugi učenici govornici, od nominalnih formi se javljaju, uz najdominantnije lično ime (19 puta od mogućih 20 javljanja), i nadimak (4 puta u odgovorima srednjoškolaca), skraćeno/modifikovano lično ime (2 puta ukupno, po jednom u svakoj grupi ispitanika), a potom pojedinačno prezime (1 srednjoškolac ga navodi), kao i pozdrav *hallo* (1 gimnazijalac ga beleži), te kontaktna rečca *hey* (1 srednjoškolac je beleži).

Prema odgovorima devojaka, pri oslovljavanju drugih učenika, ukoliko izuzmemo sporadično javljanje skraćenog/modifikovanog ličnog imena (ukupno 2 javljanja, 1 u odgovorima gimnazijalki, a jednom kod učenica srednje škole), registrovana je upotreba hipokoristika (1 učenica srednje škole ga beleži), i, dakako, najčešće – lično ime (19 puta od mogućih 20).

Drugi učenici oslovljavaju ispitanice najčešće ličnim imenom (19 puta), a zatim u osetno manjoj meri skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (3 puta u odgovorima gimnazijalki), te hipokorističnom etiketom (2 puta u odgovorima srednjoškolki, bez navedenog konkretnog primera).

U vezi s oslovljavanjem drugih učenika iz odeljenja **van nastave**, dobili smo sledeće odgovore: ispitanici navode iste izraze koje koriste i za vreme nastave (v. gore), s tim da se u veoma malom broju javlja i kontaktna rečca *hey* (tek 2 puta, po jednom u obe grupe ispitanika).

Učenici našim ispitanicima uzvraćaju takođe najučestalije upotrebom ličnog imena (18 puta od mogućih 20), a koriste se još nadimci (isključivo u odgovorima srednjoškolaca nalazimo ga 5 puta), skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (ukupno 3 puta, od toga 2 puta kod srednjoškolaca), a tek pojedinačno prezime (1 srednjoškolac ga navodi), te pozdrav *hallo* (među odgovorima gimnazijalaca) i kontaktna rečca *hey* (beleži ga isti gimnazijalac kao i prethodni izraz).

Ispitanice, slično kao i ispitanici, koriste iste oblike s istim udelom kao i u slučaju upotrebe za vreme nastave (v. gore), s tim da jedna osoba uz upotrebu ličnog imena dodaje i korišćenje nadimka (jedna gimnazijalka ga navodi).

U obrnutom smeru, učenici uzvraćaju skoro isključivo koristeći lično ime (18 puta od mogućih 19 slučajeva – jedna srednjoškolka ne navodi nijedan nominalni oblik oslovljavanja), ukoliko izuzmemo mali broj navođenja skraćenog ličnog imena (3 puta kod gimnazijalki), te hipokoristik (2 slučaja ukupno, po jednom u svakoj grupi ispitanica), kao i nadimak (tek jedno javljanje u odgovorima gimnazijalki).

Kada se razgovor odvija **na nekoj zabavi** naši ispitanici ponovo ne navode druge etikete, odnosno drugačiju raspodelu nominalnih formi kao ni u prethodnom slučaju, tj. navode identične oblike s istom učestalošću kao i kada je reč o oslovljavanju za vreme nastave. Pored toga, iste vrste etiketa navode kao i u prethodnoj situaciji kada je u pitanju oslovljavanje u suprotnom smeru, čak i s istom učestalošću.

Devojke takođe ne menjaju svoje odgovore u odnosu na prethodnu situaciju, s tim da je broj navođenja ličnog imena smanjen za jedan u korist upotrebe nadimka – i to u odgovorima srednjoškolki.

Slična je situacija i kada posmatramo odgovore u vezi s tim kojim izrazima im pak drugi učenici iz odeljenja uzvraćaju pri oslovljavanju: smanjuje se broj javljanja ličnog imena u korist upotrebe nadimka (2 osobe iz srednje škole), a imamo jedan više primer i za korišćenje skraćenog/modifikovanog ličnog imena (jedna gimnazijalka uz lično ime za ovu situaciju navodi i nadimak).

S obzirom na to da je komunikacija u odeljenju neretko komunikacija u grupi, ali i komunikacija pojedinca s ostalim članovima grupe, zanimalo nas je i koji se izrazi koriste pri oslovljavanju grupe sagovornika i/ili sagovornica, tačnije, u sagovorničkoj konstelaciji pojedinac-grupa, imali smo u vidu da grupu mogu činiti: 1) isključivo muške ili 2) isključivo ženske osobe, a grupa može biti i 3) mešovita s aspekta pola, te smo očekivali da će shodno vrsti grupe i upotrebljeni izrazi u funkciji oslovljanja (mislimo, pre svega, na nominalne forme) varirati.

Oslovljavanje **grupe u srednjoj školi**

KOGA/KADA→	Grupu učenica/	Grupu učenica/	Grupu učenica/
------------	----------------	----------------	----------------

KO ↓	tokom nastave	van nastave	na žurci
Učenik sr. škole	LI (7) PI (1) NI (2) Leute (1) hey (1) 0 + ihr (1)	LI (7) PI (1) NI (2) Leute (1) hey ihr Süßen (1) 0 + ihr (1)	LI (7) PI (1) NI (2) Leute (1) hey, was geht ab (1) 0 + ihr (1)
Učenica sr. škole	LI (6) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	LI (6) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	LI (6) NI (1) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (7) NI (3) PI (1) Jungs (1), Kumpels (1) Leute (1) hey (1)	LI (7) NI (3) PI (1) Jungs (1), Kumpels (1) Leute (1) hy (1)	LI (7) NI (3) PI (1) Jungs (1), Kumpels (1) Leute (1) hi (1)
Učenica sr. škole	LI (6) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	LI (6) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	LI (6) NI (1) hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (6) NI (2) Leute (1) Hei Leute (1) 0 + du (1) 0 + ihr (1)	LI (7) NI (2) PI (1) Leute (1) ey (1) 0 + ihr (1)	LI (7) NI (2) PI (1) Leute (1) ey Digga (1) 0 + ihr (1)
Učenica sr. škole	LI (6)	LI (6)	LI (6) NI (1)

	hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)	hallo (1) 0 + ihr (2) / (1)
--	-----------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------------

Učenici i učenice **gimnazije** daju sledeće odgovore u ovom kontekstu:

KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenica/ tokom nastave	Grupu učenica/ van nastave	Grupu učenica/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) 0 + ihr (1)	LI (9) Hallo Leute (1) 0 + ihr (1)	LI (9) Hallo Leute (1) 0 + ihr (1)
Učenica gimn.	LI (3) Leute (2) Mädels (1) hey ihr (2) hey (1) ey (1) hallo (1), hi (1) Morgen (1)	LI (3) Leute (3) Hallo Leute (1) Mädels (2) hallo (3), hi (1) hei (1) „scherzhafte Beleidigungen“ (1)	LI (3) Leute (2) Hei Leute (1) Mädels (3) Group (1) hallo (1), hi (1) hei (1) „scherzhafte Beleidigungen“ (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) skLI (1) 0 + ihr (1)	LI (8) sk LI (1) ey (1), was geht ab (1) 0 + ihr (1)	LI (8) skLI (1) Jungs (2) ey (1), was geht ab (1) 0 + ihr (1)
Učenica gimn.	LI (3)	LI (3)	LI (3)

	Jungs (2) Leute (2) Freunde (1) hey ihr (2) hallo (1), hi (1) Morgen (1)	Jungs (3) Leute (3) Hallo Leute (1) hallo (2) hi (1) hei (1) ey (1)	Jungs (2) Bros (1) Leute (1) Hey Leute (1) hallo (1), hi (1) hei (1) ey (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) 0 + ihr (1)	LI (9) 0 + ihr (1)	LI (9) 0 + ihr (1)
Učenica gimn.	LI (3) Leute (2) hey ihr (2) hallo (1), hey (1), hi (1) ey (1) Morgen (1)	LI (3) Leute (2) Hallo Leute (1) Freunde (1) ihr da (1) hallo (2), hey (1), hi (1) hei (1) ey (1)	LI (2) Leute (3) Hey Leute (1) Bitches (1) na ihr (1) hallo (1), hey (1), hi (1) hei (1)

Kada oslovljavaju **grupu učenica iz odeljenja**, a **za vreme nastave**, ispitanici i u ovom slučaju navode lično ime (16 puta se javlja od mogućih 18 – kako 2 osobe, po jedna iz obe grupe ispitanika ne navodi nominalni oblik koji koristi u ovoj situaciji). Gimnazijalci ne navode druge vrste etiketa, ali među odgovorima srednjoškolaca nailazimo na nadimak (2 puta), prezime (1 osoba ga navodi), te etiketu za oslovljavanje grupe *Leute*.

Devojke pri oslovljavanju grupe drugih učenica u ovoj situaciji, pored ličnog imena (9 puta od mogućih 17 – kako 2 osobe ne navode nominalnu formu, a jedna beleži znak pitanja), tek pojedinačno pribegavaju upotrebi hipokoristika (1 srednjoškolka ga navodi), kao i etiketama za oslovljavanje grupe *Mädels* (1 gimnazijalka) i *Leute* (2 gimnazijalke). Među odgovorima su se i ovaj put našle kontaktne rečce, i to: *hey* (2 puta) i *ey* (jedanput), te

kombinacija kontaktne rečice s pronomenom *hey ihr* (u kojoj se zamenica *ihr* javlja kao slobodna forma). Jedna osoba koja pohađa gimnaziju umesto nominalnog izraza daje pozdrav *Morgen*.

Za komunikaciju **van nastave**, ispitanici daju iste oblike u istoj raspodeli kao i za vreme nastave, s tim da se dodaje jednom i pozdrav *hallo* (među odgovorima gimnazijalaca), te kombinacija kontaktne rečice, pronomena i nominalne forme, tačnije hipokoristika *hey ihr Süßen*.

U odnosu na prethodnu situaciju nema većih razlika ni u odgovorima ispitanica, uz napomenu da učenice gimnazije navode češće određene izraze: *Leute* (3 puta), *Mädels* (1 put i u ovom slučaju), šaljive uvrede [scherzhafte Beleidigungen] (1 osoba navodi), pozdrav *hallo* (2 puta), te u kombinaciji s etiketom za oslovljavanje grupe *hallo Leute* (1 put), kao i kontaktnu rečicu *hei* (koju smo već pomenuli u alternativnim oblicima *ey* i *hey*).

Prethodno rečeno važi i za komunikaciju **na nekoj zabavi** – ispitanici daju iste izraze s identičnom raspodelom, ali se među odgovorima srednjoškolaca sada umesto *hey ihr Süßen* nalazi pitanje *Hey, was geht ab?*

Ispitanice – pre svega učenice gimnazije – takođe pretežno navode iste oblike, doduše, s unekoliko drugačijim frekvencijskim udelom: *Leute* (3 puta), *Mädels* (2 puta), pozajmljenica iz engleskog *Group* (jedanput), šaljive uvrede (jedanput), zatim kontaktne rečice, odnosno kombinacija s kontaktnom rečicom *hei* i *hey Leute*, te pozdrav *hallo*. Među odgovorima srednjoškolki se pored gore navedenih izraza nalazi i jedan primer za upotrebu nadimka.

Pri oslovljavanju **grupe učenika iz odeljenja**, a kad je u pitanju oslovljavanje **za vreme nastave**, ispitanici i dalje s daleko najfrekventnijim udelom navode lično ime sagovornika (ukupno 16 puta od mogućih 19, s približno istom učestalošću ga navode u oba tipa škole), ali ima malobrojnih primera i za korišćenje nadimka (3 puta među odgovorima srednjoškolaca), te se po jednom javljaju još prezime (takođe u srednjoj školi) i skraćeno/modifikovano lično ime (u gimnaziji). Neki srednjoškolci su naveli i druge izraze: etiketu *Leute* (1 osoba), etiketu *Jungs* (takođe 1 osoba), kao i kontaktnu rečicu *hey* (takođe 1 osoba).

Devojke takođe navode da koriste lična imena sagovornika (navode ga 3 gimnazijalke, te 6 srednjoškolki, dakle, ukupno 9 puta od mogućih 17 – jer dve srednjoškolke ne navode nikakve oblike osim pronominalnih oblika, a jedna osoba je i u ovom slučaju stavila znak

pitanja), a pojedinačno još nadimak i hipokoristik bez navođenja konkretnog primera (obe vrste etikete beleže srednjoškolke). Pored ovih, takoreći, klasičnih vrsta nominalnih formi, i u ovom segmentu nailazimo na etikete rezervisane za oslovljavanje grupe, i to u odgovorima gimnazijalki: *Leute* (2 puta), *Jungs* (2 puta), kao i *Freunde*. Pored njih, beleži se i kombinacija kontaktne rečce i etikete *hey ihr* (2 puta), kao i ista kontaktna rečca *hey* u izolovanoj upotrebi (1 put), te pozdravi *hallo* i englesko *hi* (oba po 1 put).

Van nastave nam se ne prikazuje bitnije različita slika u oslovljavanju. Iako je navođenje ličnog imena reducirano za jedno ponavljanje (dakle, 8, a ne 9 javljanja u odgovorima gimnazijalaca), uz javljanje kontaktne rečce *ey*, kao i pitanja *Was geht ab?* (navode ih gimnazijalci), te pozdrava *hy* (pogrešno zapisano umesto eng. *hi*, navodi ga jedan srednjoškolac), značajnijih razlika nema u odgovorima ispitanika u odnosu na prethodnu situaciju.

To važi i za odgovore učenica srednje škole, koje navode iste izraze s identičnom raspodelom kao i kada je u pitanju oslovljavanje grupe učenika za vreme nastave, dok se u odgovorima gimnazijalki beleže manje promene. Pored jednog više pojavljivanja ličnog imena (sada ukupno 3 puta), povećava se za jedan i broj navođenja etiketa rezervisanih za oslovljavanje grupe: *Leute* (3 puta) i *Jungs* (3 puta). Etiketa *Leute* se javlja i u kombinaciji s pozdravom *hallo*, *Leute* (1 put), a pored ovog pozdrava imamo primer i za englesko *hi*, te kontaktnu rečcu *hei*, kao i za njen oblik *ey* (svaki izraz po 1 put).

Na nekoj zabavi ispitanici koji pohađaju srednju školu navode iste oblike s istom učestalošću kao i u prethodne dve situacije, dok gimnazijalci navode lično ime u nešto manjem broju (ovog puta 6, a ne 8 slučajeva), etiketu *Jungs* (2 puta), hipokoristik (bez navođenja konkretnog primera 1 put), a jedna osoba ne navodi nikakve nominalne oblike.

Devojke iz srednje škole – kao što to čine i momci iz iste škole – ne navode drugačije oblike u odnosu na prethodne dve situacije, a udeo oblika ostaje takođe isti. Učenice gimnazije, međutim i u ovom slučaju navode pretežno iste izraze, ali s nešto drugačijom raspodelom. Pored upotrebe ličnog imena (i u ovoj situaciji 3 javljanja), navode etiketu *Jungs* (2 osobe je beleže), *Leute* (jedanput), kao i u kombinaciji s kontaktnom rečcom – *hey Leute*, zatim *Bros* (množinski oblik već pomenute etikete *Bro*, jedanput), pozdrave *hallo* i *hi* (takođe po 1 put), te kontaktnu rečcu *hei* (1 javljanje).

Ukoliko posmatramo sastav grupe sagovornika i/ili sagovornica s aspekta pola, ostaje nam treća mogućnost – oslovljavanje **mešovite grupe učenika i učenica iz odeljenja**.

Prva situacija je i u ovom slučaju oslovljavanje **za vreme nastave**, a prema odgovorima učenika se koristi lično ime (ukupno 14 puta od mogućih 17, jer jedan gimnazijalac, kao i dva srednjoškolca ne navodi oblike koje koristi), u malom broju nadimak (tek 2 primera među odgovorima srednjoškolaca), a zatim se pojedinačno navode etikete *Jungs* (1 gimnazijalac) i *Leute* (1 srednjoškolac), kao i u kombinaciji s kontaktnom rečcom – *hei Leute* (takođe 1 srednjoškolac), te pozdrav *hallo* (1 gimnazijalac).

Učenice takođe pored ličnog imena (beleži se ukupno 9 puta od mogućih 17 – 3 osobe iz srednje škole nisu dale nominalne oblike, od toga 6 puta se javlja među odgovorima srednjoškolki), nadimka i hipokoristika (obe vrste etiketa po 1 put u odgovorima srednjoškolki), daju etiketu *Leute* (2 gimnazijalke), kombinaciju kontaktne rečce i slobodnog pronomena – *hey ihr* (1 gimnazijalka), pozdrav *hallo* i *hi* (prvi 2 puta, po jednom u obe grupe ispitanica, dok se drugi javlja jedanput, a navodi je učenica gimnazije), a zatim među odgovorima učenica gimnazije pojedinačno još i kontaktne rečce *hei*, *hey*, te *ey*.

Za oslovljavanje mešovite grupe drugih učenika i učenica iz odeljenja **van nastave** gimnazijalci daju iste oblike s istom raspodelom kao i za vreme nastave, dok srednjoškolci takođe daju slične odgovore, s tim da broj onih koji navode lično ime raste za jedan (dakle, u ovoj se situaciji lično ime javlja 7, a ne 6 puta, dok samo jedna osoba ne navodi nikakve oblike u rubrici predviđenoj za nominalne izraze), jedna navodi prezime, a takođe se jednom javlja i kontaktna rečca *ey*.

Kada posmatramo odgovore učenica iz obe škole, ovom prilikom srednjoškolke daju iste oblike kao za prethodnu situaciju i to s identičnim udelom pojedinih izraza, dok učenice gimnazije, uz prethodno pomenute izraze – izuzev kombinacije *hey ihr* – dodaju i etiketu *Freunde*, te kombinaciju pronomena i adverbna *ihr da*, kao i kombinaciju pozdrava i etikete *hallo Leute*, a svaki izraz se beleži samo jedanput.

U vezi s oslovljavanjem neke mešovite grupe **za vreme neke zabave** ispitanici iz gimnazije ne daju drugačije odgovore u odnosu na prethodne dve situacije, a to uglavnom važi i za učenike srednje škole, s tim da osoba koja je u kod prethodnog pitanja navela kontaktnu rečcu *ey*, sada daje njenu kombinaciju s etiketom – *ey Digga* (umesto *ey Digger* ili eventualno kao množinski oblik iste etikete – zabeležen prema izgovoru umesto *Digger-s*).

Devojke iz srednje škole takođe ne menjaju svoje odgovore u odnosu na prethodne situacije, ali gimnazijalke pored malog broja upotrebe ličnog imena (ukupno 2 slučaja od mogućih 17), te pojedinačnog navođenja pozdrava *hallo* i *hi*, kao i kontaktne rečice *hei*, ali zabeleženu jednom i u varijanti *hey*, daju etiketu *Leute* (3 puta), njenu kombinaciju s kontaktnom rečicom – *hey Leute* (1 put), engleski izraz *Bitches* (1 put) i kombinaciju kontaktne rečice i pronomena *na ihr*.

Sledeću važnu – važnu s aspekta svakodnevnih aktivnosti naših mladih ispitanica i ispitanika – čini **oslovljavanje nastavnog osoblja**, a zanimalo nas je kako se oslovljavaju mlađe i starije muške, odnosno ženske osobe i to u tri tipa razgovornih situacija koje smo takođe odredili prema već opisanom kriterijumu stepena formalnosti (oslovljavanje za vreme nastave, van nastave – za vreme odmora, ali i dalje u okviru škole, te pri susretu na ulici).

Kada se posmatraju podaci u vezi sa oslovljavanjem nastavnika i nastavnica bez izuzetaka važi pravilo *Herr* ili *Frau* + prezime uz *V-*, odnosno *Sie*-modus – bez obzira na starost i pol oslovljene osobe, kao ni na razgovornu situaciju.

Raznovrsnije odgovore dobili smo tek u delu u vezi sa oslovljavanjem u obrnutom smeru, tj. kada se ispitanici i ispitanice nalaze u ulozi sagovornika. Do izvesne raznovrsnosti dolazi i zbog upotrebe različitih vrsta imena, tj. kako se pored punog ličnog imena javljaju – doduše u značajno manjem broju – i drugačije vrste, može se reći, podvrste kategorije ličnog imena (skraćeni/modifikovani oblici ličnih imena i nadimci), a celokupnu sliku složenijom čine i različite kombinacije pratećih pronominalnih formi, kako se pored očekivane zamenice *du* (odnosno *du*-modusa), u manjoj meri navodi i zamenica *Sie* uz *du*, a veoma retko samo *Sie*, pri čemu su prisutne, iako ređe, i varijacije uslovljene trima zadatim razgovornim situacijama.

Ipak, pre prikazivanja i komentarisanja rezultata u vezi s oslovljavanjem od strane nastavnica i nastavnika, kako starijih, tako i mlađih osoba, skrenućemo pažnju na jednu važnu pojavu koja se tiče oslovljavanja učenika i učenica u srednjoškolskom dobu, u prvom redu učenika i učenica gimnazije, koja je ranije bila rasprostranjen(ij)a: ranije je važilo pravilo da se mlade osobe od 16. godine (prelaskom u više razrede gimnazije, tzv. *Oberstufe*, što bi odgovaralo 10. razredu, tj. upravo uzrastu u kojem se nalaze sve naše ispitanice i ispitanici iz Nemačke) oslovljavaju od strane nastavnog osoblja etiketom *Herr*, odnosno *Frau* + prezime uz *Sie*-modus. Besch piše (1998: 17) – govoreći o stanju sistema jezičkih sredstava u službi oslovljavanja pre 1968. godine (ključne godine Studentskog pokreta), a u vezi s upotrebom zamenice *Sie* kao signala punoletstva oslovljene osobe (nem. *das Sie der Mündigkeit*) – da se

čini da je ovaj običaj potpuno nestao, dok se u gramatici nemačkog jezika Instituta za nemački jezik u Mannheimu (objavljenoj tek godinu dana pre citiranog drugog izdanja Beschove knjige) eksplicitno ukazuje na ovaj fenomen, tj. navodi se da uzrast učenika između 16. i 20. godine po pravilu rezultira upotrebom V-zamenice *Sie* (v. pod 1.2). S obzirom na ovakve oprečne podatke o ovom fenomenu razgovarali smo sa nekoliko nastavnica i jednim nastavnikom (jednim mlađim nastavnikom i jednom sredovečnom nastavnicom iz gimnazije, kao i sa dvema nastavnicama iz srednje škole – jednom mlađom i jednom sredovečnom osobom). Na osnovu ovog neformalnog razgovora možemo zaključiti da je običaj persiranja učenicama i učenicima u višim razredima (i to ne samo u gimnaziji, već i u srednjoj školi) ipak zastupljena i u današnjoj komunikaciji, međutim o pravoj meri izraženosti ove pojave nismo mogli doneti valjani zaključak.¹⁰³ Na osnovu sakupljenih podataka ocrta se sledeće stanje.

U srednjoj školi se nastavno osoblje oslovljava:

KOGA/KADA→ KO ↓	Mlađu prof./ tokom nastave	Mlađu prof./ van nastave	Mlađu prof./ na ulici
Učenik sr. škole	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
Učenica sr. škole	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
KOGA/KADA→ KO ↓	Mlađeg prof./ tokom nastave	Mlađeg prof./ van nastave	Mlađeg prof./ na ulici
Učenik sr. škole	Herr PI (10)	Herr PI (10)	Herr PI (10)
Učenica sr. škole	Herr PI (10)	Herr PI (10)	Herr PI (10)
KOGA/KADA→ KO ↓	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici
Učenik sr. škole	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
Učenica sr. škole	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)

¹⁰³ Dok je nastavnik iz gimnazije smatrao da to da li će se preći na upotrebu kombinacije etiketa *Herr/Frau* + prezime uz *Sie*-modus na početku 10. razreda zavisi sa jedne strane od ličnog izbora nastavnika, odnosno nastavnice, a sa druge strane od želje samih učenika i učenica, pri čemu je i njegova koleginica iz gimnazije bila sličnog mišljenja, dve nastavnice iz srednje škole smatraju da je to ranije bilo rasprostranjena pojava, a da se sada ređe javlja i veruju da se više javlja kada je u pitanju neki stariji nastavnik ili neka nastavnica pred penziju, a da se lično ne koriste ovom mogućnošću. Zanimljiva je činjenica da su sve osobe navele da o eventualnoj promeni, odnosno menjanju uobičajenog načina oslovljavanja razgovaraju sa svojim učenicama i učenicima na početku 10. razreda i nude im opciju prelaska, međutim samo je nastavnik iz gimnazije naveo da je prelaz na V-modus, tj. prelaz na recipročnu upotrebu zamenice *Sie* u njegovom slučaju pravilo, jer smatra da time iskazuje poštovanje svojim učenicama i učenicima i da svi rado pristaju na to, ali uz *Sie*-modus zadržava upotrebu ličnog imena – pogotovo kada su u pitanju osobe kojima je i ranije predavao.

KOGA/KADA→ KO ↓	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
Učenik sr. škole	Herr PI (10)	Herr PI (10)	Herr PI (10)
Učenica sr. škole	Herr PI (10)	Herr PI (10)	Herr PI (10)

Nastavno osoblje u srednjoj školi koristi sledeće obrasce:

KO/KADA→ KOGA ↓	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) Herr PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) Herr PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)
Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)	LI + du (10)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) LI + Sie (1)
Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)	LI + du (10)
KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) LI + Sie (1)
Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)	LI + du (10)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) PI + Sie (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1) LI + Sie (1)

Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)	LI + du (10)
--------------------------	--------------	--------------	--------------

Gimnazijalci i gimnazijalke nastavno osoblje oslovljavaju kako sledi:

KOGA/KADA→ KO	Mladu prof./ tokom nastave	Mladu prof./ van nastave	Mladu prof./ na ulici
↓			
Učenik gimn.	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
Učenica gimn.	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
KOGA/KADA→ KO	Mlađeg prof./ tokom nastave	Mlađeg prof./ van nastave	Mlađeg prof./ na ulici
↓			
Učenik gimn.	Herr PI (1)	Herr PI (1)	Herr PI (1)
Učenica gimn.	Herr PI (1)	Herr PI (1)	Herr PI (1)
KOGA/KADA→ KO	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici
↓			
Učenik gimn.	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
Učenica gimn.	Frau PI (10)	Frau PI (10)	Frau PI (10)
KOGA/KADA→ KO	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
↓			
Učenik gimn.	Herr PI (1)	Herr PI (1)	Herr PI (1)
Učenica gimn.	Herr PI (1)	Herr PI (1)	Herr PI (1)

Nastavno osoblje u gimnaziji uzvraća:

KO/KADA→ KOGA	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
↓			
Učenika gimn.	LI + du (3) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)	LI + du (4) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)	LI + du (4) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)
Učenicu gimn.	LI + du (1) LI + Sie (1)	LI + du (1) LI + Sie (1)	LI + du (1) LI + Sie (1)

	LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)	LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)	LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + du (3) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)	LI + du (4) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)	LI + du (4) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (3) NI + du (2) Herr PI + Sie (1)
Učenicu gimn.	LI + Sie (2) LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)	LI + Sie (2) LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)	LI + Sie (2) LI + du/Sie (7) skLI + Sie (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + du (1) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (5) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)	LI + du (2) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (4) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)	LI + du (2) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (4) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)
Učenicu gimn.	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + du (1) Hallo LI + du (1) LI + Sie (2) LI + du/Sie (4) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)	LI + du (2) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (4) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)	LI + du (2) Hallo LI + du (1) LI + Sie (1) LI + du/Sie (4) Herr PI + Sie (1) NI + du (1)
Učenicu gimn.	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)	LI + Sie (3) LI + du/Sie (6) skLI + Sie (1)

Kada **mlađe nastavnice** (podsetimo, okvirno mlađe od 40 godina starosti) oslovljavaju svoje učenike **za vreme nastave**, upotrebljavaju lično ime + *du* (3 učenika gimnazije i 9 učenika srednje škole navode ovu kombinaciju etikete i pronominalnog oblika od mogućih 20 javljanja po grupi ispitanika, dakle, ukupno mogućih 40 navođenja), pri čemu se u malom broju javlja lično ime uz oba modusa, tj. shema lično ime + *du/Sie* (isključivo u odgovorima gimnazijalaca – ukupno 3 puta). Naravno, ova shema se ne sme izjednačiti s kolebanjem nastavnica pri izboru načina oslovljavanja učenika. Iako se ni ovo tumačenje ne može s apsolutnom sigurnošću isključiti, ipak verujemo da su ispitanici beleženjem oba modusa oslovljavanja hteli zapravo ukazati na činjenicu da ima osoba koje ih oslovljavaju jednom, kao i onih koje ih pak oslovljavaju drugom shemom. Jedna osoba (takođe 1 učenik gimnazije) ukazuje navođenjem sheme lično ime/Herr + prezime + *du/Sie*, pri čemu se izraz *Herr* + prezime kombinuje sa *Sie*-modusom. U kombinaciji sa *du*-modusom javlja se još i nadimak, dakle, shema nadimak + *du* (ukupno 3 puta, a od toga 2 puta među odgovorima gimnazijalaca), a pojedinačno sledeće kombinacije lično ime + *Sie* (1 gimnazijalac), *Herr* + prezime + *Sie* i prezime + *du* (u oba slučaja po 1 učenik srednje škole).

Ispitanice navode da ih u navedenoj situaciji (za vreme nastave) mlađe nastavnice oslovljavaju pretežno ličnim imenom, s tim da se javljaju sheme lično ime + *du* (ukupno 11 puta, a od toga čak 10 puta među odgovorima srednjoškolki, koje ni ne navode druge izraze u ovom segmentu pitanja) lično ime + *du/Sie* (6 puta isključivo u odgovorima gimnazijalki), a zatim tek pojedinačno lično ime + *Sie*, kao i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena + *Sie* (oba primera navodi po 1 gimnazijalka).

Ukoliko izuzmemo odgovor jednog učenika gimnazije (koji umesto kombinacije lično ime + *Sie* za ovu situaciju navodi shemu lično ime + *du*), van okvira školskog časa, ali još uvek **u školi** (npr. za vreme odmora), kako ispitanici, tako i ispitanice iz obe grupe se od strane mlađih nastavnica oslovljavaju na isti način kao i u slučaju prethodne situacije.

Rečeno u načelu važi i kada je u pitanju susret **na ulici** – ispitanici i ispitanice navode iste odgovore kao i u vezi s oslovljavanjem od strane nastavnice van nastave u školi.

Kada je u pitanju oslovljavanje od strane nekog **mlađeg nastavnika**, ispitanici, ali ni ispitanice ne menjaju značajnije svoje odgovore – navode mahom identične sheme u slučaju sve tri situacije (**za vreme nastave**, **van nastave** i pri susretu **na ulici**). Gimnazijalci, ali i učenice i učenici srednje škole bez izuzetaka ponavljaju svoje prethodne odgovore, dok se

odstupanja beleže samo kod jedne gimnazijalke (učenica gimnazije umesto kombinacije lično ime + *du* sada konsekventno navodi lično ime + *Sie*).

Prema odgovorima ispitanika **starije nastavnice** koriste **za vreme nastave** u odnosu na njih pretežno iste oblike koje smo naveli u vezi s oslovljavanjem od strane mlađeg nastavnog osoblja, s tim da se određena, manja odstupanja ipak beleže, i to među odgovorima gimnazijalaca: kombinacija ličnog imena uz *du* ili *Sie*-modus (sada se javlja ukupno 5 puta od mogućih 10, a ne 3, dakle nešto više nego u slučaju oslovljavanja od strane mlađih pripadnika nastavnog osoblja), jedan učenik gimnazije menja svoj odgovor u korist upotrebe ličnog imena uz *Sie*-modus (umesto sheme nadimak + *du*), tek se nekoliko puta javlja kombinacija ličnog imena uz zamenicu *du* (sada 2 učenika gimnazije, dok je ovu mogućnostu prethodna dva segmenta pitanja navelo njih 3), a tek jedna osoba navela je shemu *Herr* + prezime uz *Sie*. U odgovorima gimnazijalki jedino odstupanje čini zamena sheme lično ime + *Sie/du* u korist upotrebe ličnog imena uz V-zamenicu – *Sie*. Srednjoškolci i srednjoškolke ostaju pri odgovorima koje su dali u vezi s govornim ponašanjem mlađih nastavnica i nastavnika.

Što se tiče oblika koje starije nastavnice koriste u druge dve ispitane situacije – **van nastave** i **na ulici**, na osnovu odgovora može se samo zaključiti da oni ostaju isti kao i pri oslovljavanju u okviru školskog časa. Jedini izuzetak čini i u ovom slučaju odgovor jednog gimnazijalca, koji smatra da ga van okvira školskog časa nastavnice oslovljavaju shemom lično ime + *du*, dok mu se za vreme nastave obraćaju u *Sie*-modus, ali takođe koriste njegovo lično ime.

Gore rečeno važi i za oslovljavanje od strane nekog **starijeg nastavnika** – za sve tri date situacije (**za vreme nastave**, **van nastave** i **na ulici**), s jednim odstupanjem da jednu učenicu gimnazije, koja ima dvočlano lično ime (kao što bi bilo, na primer, *Lara Esther*) oslovljavaju ili jednim ili drugim delom imena (dakle, ili *Lara* ili *Esther*).

3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA

Za predstavnike poznatih osoba, ali koje (po mogućnosti) nisu ni prijatelji, ni srodnici, odabrali smo osobe iz komšiluka. Ovo pitanje se, kao što smo u uvodnom delu već pokazali, takođe sastoji od nekoliko segmenata, tj. zanimalo nas je koje izraze koriste naši ispitanici pri susretu sa mlađim osobama (ženskim i muškim), starijim osobama (ženskim i muškim), zatim osobama istih godina (ženskim i muškim) i decom (devojkicama i dečacima). Dodatne specifikacije razgovornih situacija kod ovog pitanja nisu bile predviđene. Kao što je to bio

slučaj i pri prikazivanju dobijenih podataka u vezi s oslovljavanjem pri komunikaciji s nastavnim osobljem, navodićemo kompletne sheme oslovljavanja, odnosno pored nominalnih formi, konsekventno ćemo ukazivati i na vrstu pronomena (T ili V), tj. modusa oslovljavanja.

Mlađe ženske i muške osobe koje stanuju u komšiluku oslovljavaju se na sledeći način:

KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + du (5) Hallo LI + du (1) Frau PI + Sie (3) Frau + Sie (2) PI + Sie (1)	LI + du (5) Hallo LI + du (1) Herr PI + Sie (3) Herr + Sie (2) PI + Sie (1)
Učenica sr. škole	LI + du (7) LI + Sie (1) LI + du/Sie (1) Frau PI + Sie (4) Frau PI + du/Sie (1)	LI + du (7) LI + Sie (1) LI + du/Sie (1) Frau PI + Sie (4) Frau PI + du/Sie (1)
KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
Učenik gimn.	LI + du (7) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (1) Frau PI + du/Sie (2)	LI + du (7) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (1) Herr PI + du/Sie (2)
Učenica gimn.	LI + du (6) Hallo LI + du/Sie (1) Frau PI + Sie (4) Frau PI + du/Sie (1) Hallo + du/Sie (1)	LI + du (6) Hallo LI + du/Sie (1) Herr PI + Sie (4) Herr PI + du (1) Hallo + du (1)

Mlađe ženske i muške osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlađa komšinica	mlađi komšija

Učenika sr. škole	LI + du (8) LI + Sie (1) NI + du (2) Herr PI + Sie (2)	LI + du (8) LI + Sie (1) NI + du (2) Herr PI + Sie (2)
Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (9) LI + Sie (1)
KO → KOGA ↓	mlađa komšunica	mlađi komšija
Učenika gimn.	LI + du (7) Hallo LI + du (1) NI + du (2)	LI + du (7) Hallo LI + du (1) NI + du (2)
Učenicu gimn.	LI + du (9) Hallo LI + du (1) hallo + du (1)	LI + du (9) Hallo LI + du (1) hallo + du (1)

Neku **mlađu komšunicu** (tj. odrasle ženske osobe otprilike do 40 godina starosti) naši ispitanici će najčešće osloviti ličnim imenom uz T-zamenicu *du* (ukupno 14 puta se javlja ova shema, od mogućih 20, i to 8 puta među odgovorima gimnazijalaca, pri čemu po jedan ispitanik iz obe grupe navodi i pozdrav *hallo* uz lično ime). Ovu mogućnost prati po učestalosti upotreba kombinacije etiketa *Frau* + prezime uz V-zamenicu, dakle, uz *Sie*-modus (ukupno 5 puta – isključivo među odgovorima srednjoškolaca). Upotreba etikete *Frau* i prezime javlja se takođe – doduše, u malom broju – uz *du* ili *Sie*-modus, dakle prema shemi *Frau* + prezime + *du/Sie* (2 puta, a navode je isključivo gimnazijalci), kao i kombinacija lično ime + *du/Sie* (tek jedanput – 1 gimnazijalac je beleži).

Devojke takođe najviše puta navode shemu lično ime + *du* (ukupno 13 puta od mogućih 20 javljanja, pri čemu se ova kombinacija javlja skoro s jednakom učestalošću u obe grupe ispitanica – 6 puta među odgovorima gimnazijalki, pri čemu jedna osoba uz lično ime navodi i pozdrav *hallo*, a 7 puta shemu navode srednjoškolke). Kao i u odgovorima ispitanika, navedenu kombinaciju etikete i pronomena prati upotreba kombinacija dveju nominalnih formi *Frau* + prezime uz *Sie*-modus (ukupno 8 puta, s jednakom učestalošću kod obe grupe ispitanica). Pored ovih najfrekventnijih shema beleže se još: *Frau* + prezime + *du/Sie* (ukupno 2 puta, po jedanput u obe grupe ispitanica), lično ime + *du/Sie* (takođe 2 puta, po jedanput u obe grupe ispitanica, s tim da učenica gimnazije koja beleži ovakvu upotrebu ispred ličnog

imena daje i pozdrav *hallo*), a pojedinačno pozdrav *hallo* uz *du* ili *Sie*-modus (1 gimnazijalka), te lično ime + *Sie* (1 srednjoškolka).

Mlađe komšinice našim ispitanicima uzvraćaju najčešće upotrebom ličnog imena i T-zamenice *du* (ukupno 16 puta od mogućih 20 javljanja, sa jednakim brojem navođenja u obe grupe ispitanika, a među odgovorima gimnazijalaca 1 uz pozdrav *hallo*). Pored toga, zastupljene su još – u daleko manjoj meri – sledeće mogućnosti: upotreba nadimka + *du* (ukupno 3 puta, 2 puta u odgovorima srednjoškolaca), *Herr* + prezime + *Sie* (2 puta isključivo u odgovorima srednjoškolaca) i lično ime + *Sie* (tek 1 srednjoškolac, osoba koja uz ovu mogućnost navodi i prethodnu).

Devojkama mlađe ženske osobe iz komšiluka uzvraćaju skoro bez izuzetaka upotrebom sheme lično ime + *du* (ukupno 19 puta od mogućih 20, a sa skoro jednakom učestalošću kod obe grupe ispitanica). Dok srednjoškolke bez izuzetaka navode pomenutu kombinaciju nominalnog i pronominalnog izraza, među odgovorima gimnazijalki našao se i pozdrav *hallo* (bez navođenja neke nominalne forme) – samostalno ili uz lično ime – i prva i druga mogućnost uz *du*-modus (svaka po 1 put).

U vezi s upotrebom pronominalnih formi, potrebno je ovde skrenuti pažnju na to da unakrsna analiza odgovora naših ispitanika i ispitanica ukazuje na prisustvo asimetrične raspodele, naime, kako ispitanici, tako i ispitanice skoro bez izuzetaka navode da im se date sagovornice obraćaju u *du*-modusu – izuzetak čine jedino dva učenika srednje škole koji su naveli da im sagovornice uzvraćaju V-zamenicom (jedan beleži pored V-zamenice i moguću upotrebu T-zamenice uz lično ime ili kombinacije etiketa *Herr* + prezime), što znači da u svim ostalim slučajevima kada ispitanici ili ispitanice upotrebljavaju V-zamenicu, uzvratice im se upotrebom T-zamenice.

Nekog mladeg komšiju kako ispitanici, tako i ispitanice skoro bez izuzetaka oslovljavaju istim oblicima kao i neku mlađu komšinicu – ukoliko ne računamo upotrebu odgovarajuće kombinacije etiketa kada je sagovornik ženska osoba, tj. kombinaciju *Herr* + prezime (umesto *Frau* + prezime), kao i odgovor jedne gimnazijalke koja za ovu sagovorničku konstelaciju takođe beleži upotrebu prezimana (sada) uz etiketu *Herr* (*Herr* + prezime) kao i pozdrav *hallo*, ali isključivo uz *du*-modus.

Rečeno važi u načelu i za obrnuti smer oslovljavanja, tj. kada govorimo o tome kako mlađa muška osoba iz komšiluka oslovljava naše ispitanike i ispitanice. Uz opisanu smenu

etiketa *Herr* i *Frau* u kombinaciji s prezimenom u zavisnosti od pola oslovljene osobe, jedino odstupanje nalazimo u odgovoru jedne srednjoškolke koja formulu lično ime + *du* zamenjuje formulom lično ime + *Sie*. Uz već pomenuta dva srednjoškolca, navedeni primer jeste jedini primer za simetričnu upotrebu V-zamenice *Sie*. U ostalim slučajevima kada ispitanici ili ispitanice oslovljavaju nekog mlađeg komšiju u *Sie*-modus, uzvraća im se u *du*-modus.

Starije žene i starije muškarce oslovljavaju na sledeći način:

KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + du (2) LI + Sie (1) Frau PI + Sie (5) Hallo Frau PI + Sie (1) Frau + Sie (2)	LI + du (2) LI + Sie (1) Herr PI + Sie (5) Hallo Herr PI + Sie (1) Herr + Sie (2)
Učenica sr. škole	LI + du (5) LI + Sie (1) Frau PI + Sie (6)	LI + du (5) LI + Sie (1) Frau PI + Sie (6)
KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik gimn.	LI + Sie (1) Hallo LI + du/Sie Frau PI + Sie (6) Frau PI + du/Sie (1) hallo + Sie (1)	LI + Sie (1) Hallo LI + du/Sie Herr PI + Sie (6) Herr PI + du/Sie (1) hallo + Sie (1)
Učenica gimn.	Frau PI + Sie (8) Hallo Frau PI + Sie (1) LI + du (1) LI + Sie (1)	Herr PI + Sie (8) Hallo Herr PI + Sie (1) LI + du (1) LI + Sie (1)

Starije osobe iz komšiluka im uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika sr. škole	LI + du (8) LI + Sie (1)	LI + du (8) LI + Sie (1)

	NI + du (2) Herr PI + Sie (2)	NI + du (2) Herr PI + Sie (4)
Učenicu sr. škole	LI + du (8) LI + du/Sie (1) Frau PI + Sie (1)	LI + du (8) LI + du/Sie (1) Frau PI + Sie (1)
KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika gimn.	LI + du (6) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (1) NI + du (2)	LI + du (5) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (2) NI + du (2)
Učenicu gimn.	LI + du (6) Hallo LI + du (1) LI + Sie (2) Frau PI + du/Sie (1) hallo + du (1)	LI + du (6) Hallo LI + du (1) LI + Sie (2) Frau PI + du/Sie (1) hallo + du (1)

Neku **stariju komšinicu** (žensku osobu iz komšiluka preko 40 godina starosti) ispitanici najčešće oslovljavaju formulom *Frau* + prezime + *Sie* (13 puta od mogućih 20, sa otprilike istim brojem javljanja u obe grupe ispitanika – 6 puta među odgovorima gimnazijalaca, a 7 puta kod učenika srednje škole). Navedena kombinacija etiketa – *Frau* + prezime – navodi se jednom uz pozdrav *hallo* (1 srednjoškolac), a moguća je pored *Sie* i u *du*-modusu (1 gimnazijalac je navodi uz oba modusa oslovljavanja). U daleko manjoj meri nego što je to slučaj kada je sagovornica mlađa osoba javlja se upotreba ličnog imena i to u sledećim kombinacijama: lično ime + *du* (2 puta među odgovorima srednjoškolaca), te lično ime + *Sie* (1 gimnazijalac), ali i uz pozdrav *hallo* (takođe 1 gimnazijalac). Jedan učenik gimnazije ne navodi nikakvu konkretnu nominalnu formu, samo pozdrav *hallo* uz *Sie*-modus.

Ispitanice takođe najučestalije beleže kombinaciju etiketa *Frau* + prezime uz *Sie*-modus (ukupno 14 puta, od toga 8 puta se javlja među odgovorima gimnazijalki, a 6 puta kod srednjoškolki). Pored toga, s otprilike upola manjom frekvencijom navodi se upotreba ličnog imena uz *du*-modus (ukupno 7 puta, od toga 2 puta kod gimnazijalki, a 5 puta kod srednjoškolki). Lično ime uz V-zamenicu *Sie* se takođe javlja u malom broju (ukupno 2 puta, od toga po jedanput u obe grupe ispitanica). Najfrekventnija shema se i u ovom segmentu javlja prošireno pozdravom *hallo* (1 gimnazijalka).

Analizirajući odgovore u vezi s oslovljavanjem u obrnutom smeru, dakle, kada se naši ispitanici i ispitanice nađu u ulozi sagovornika, odnosno sagovornice, i dalje dominira shema lično ime + *du*, ali javljaju se i drugačije mogućnosti. Ispitanike pored pomenute, najučestalije formule (ukupno 14 puta, 6 puta je navode gimnazijalci, a 8 puta srednjoškolci) starije ženske osobe iz komšiluka oslovljavaju još i nadimkom uz *du*-modus (ukupno 4 puta, po 2 puta u obe grupe ispitanika), kao i kombinacijom etiketa *Herr* + prezime uz zamenicu *Sie* (2 srednjoškolca). Lično ime se osim toga javlja u sledećim formulama: lično ime + *du/Sie* (1 gimnazijalac), kao i *hallo* + lično ime + *du* (1 gimnazijalac), te lično ime + *Sie* (1 srednjoškolac).

Ispitanice navode da ih starije komšinice oslovljavaju pored najfrekventnijeg ličnog imena uz *du*-modus (ukupno 14 puta, od toga 6 puta se javlja u anketama koje su popunile gimnazijalke, a 8 puta među podacima srednjoškolci) i lično ime + *Sie* (2 gimnazijalke), lično ime + *du/Sie* (1 srednjoškolka), *hallo* + lično ime + *du* (1 gimnazijalka), kao i bez nominalne forme samo pozdrav *hallo* + *du*, a kombinacija etiketa *Frau* + prezime jednom se javlja uz *Sie*-modus (1 srednjoškolka), ali i uz T- i uz V-zamenicu, dakle u formuli *Frau* + prezime + *du/Sie* (1 gimnazijalka).

U ovom delu pitanja je asimetrično poronominalno oslovljavanje takođe prisutno, ali u manjoj meri, odnosno nešto više ispitanika i ispitanica beleži da im oslovljene starije komšinice pri upućenom V-modusu (bez izuzetaka uz kombinaciju etiketa *Frau* + prezime) uzvraćaju V-modusom¹⁰⁴ uz kombinaciju etiketa *Herr/Frau* + prezime ili uz lično ime (ukupno 3 muške osobe – 1 iz gimnazije, a 2 iz srednje škole; ukupno 5 ženskih osoba – 3 iz gimnazije, a 2 iz srednje škole).

Nekog **starijeg komšiju** ispitanici, ali i ispitanice oslovljavaju na identičan način kao i neku stariju komšinicu, s podrazumevanom zamenom odgovarajuće etikete rezervisane za mušku osobu (etiketa *Frau* se zamenjuje odgovarajućom etiketom *Herr* kada stoji uz prezime oslovljene osobe).

Pri oslovljavanju u obrnutom smeru, tj. kada starije muške osobe iz komšiluka oslovljavaju naše ispitanike i ispitanice, nismo dobili značajno različite odgovore u odnosu na odgovore u vezi s oslovljavanjem od strane starije komšinice. Tek je nekoliko učenika

¹⁰⁴ U nekoliko slučajeva daju se oba modusa (ukupno 3 puta, od toga 2 puta uz upotrebu ličnog imena, te u tim konstelacijama može se govoriti samo o delimično recipročnom odnosu, ukoliko posmatramo pored upotrebljenih pronominalnih formi i nominalne).

variralo svoj odgovor: jedan učenik gimnazije koji je u prethodnim segmentima pitanja dosledno navodio da ga oslovljavaju ličnim imenom i u *du*-modusu, sada uz lično ime beleži kako T-, tako i V-modus (lično ime + *du/Sie*), a dva učenika više navode kombinaciju etiketa *Herr* + prezime uz *Sie*-modus (jedan od njih ovu mogućnost daje uz shemu lično ime + *du*).

Slučajevi recipročnog pronominalnog oslovljavanja – u V-modusu – su nešto brojniji u poređenju s prethodnom sagovorničkom konstelacijom (pri komunikaciji s nekom starijom komšinicom): sada ga navodi nešto više ispitanika (ukupno 6 muških osoba – 2 gimnazijalca, oba u kombinaciji sa ličnim imenom, a kao odgovor na kombinaciju etiketa *Herr* + prezime, te 4 srednjoškolca od kojih jedna V-zamenicu navodi u kombinaciji sa ličnim imenom, pri čemu su bez izuzetaka odgovori na kombinaciju etiketa *Herr* + prezime) dok broj ispitanica koje navode da ime starije komšije obraćaju u *Sie*-modusu ostaje isti (ukupno 5, a u pitanju su iste osobe kao i u slučaju komunikacije sa starijom komšinicom). Na osnovu podataka stiče se utisak da starije muške osobe iz komšiluka češće persiraju našim ispitanicima.

Rezultate u vezi s oslovljavanjem **vršnjaka i vršnjakinja iz komšiluka** prikazuje sledeća tabela:

KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik sr. škole	LI + du (10) PI + du (1)	LI + du (10) PI + du (1)
Učenica sr. škole	LI + du (10) „Name umgehen“ + du (1)	LI + du (10) „Name umgehen“ + du (1)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	LI + du (8) Hallo LI + 0 (1) NI + du (2) 0 + du (1)	LI + du (8) Hallo LI + 0 (1) NI + du (2) 0 + du (1)
Učenica gimn.	LI + du (6) Hei LI + du (1) hey + du (2) heii + du (1) hi + du (1) hallo + du (1)	LI + du (6) Hei LI + du (1) hey + du (2) heii + du (1) hi + du (1) hallo + du (1)

	Frau PI + Sie (1)	Herr PI + Sie (1)
--	-------------------	-------------------

Vršnjakinje i vršnjaci koriste sledeće obrasce u oslovljavanju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	LI + du (8) LI + Sie (1) NI + du (1) PI + du (1)	LI + du (9) NI + du (1) PI + du (1)
Učenicu sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)
KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika gimn.	LI + du (7) Hallo LI + du (1) NI + du (2)	LI + du (7) Hallo LI + du (1) NI + du (2)
Učenicu gimn.	LI + du (9) Hei LI + du (1) skLI + du (1) hey + du (1)	LI + du (9) Hei LI + du (1) skLI + du (1) hey + du (1)

Neku **vršnjakinju** (žensku osobu istih ili približno istih godina) **iz komšiluka** ispitanici najčešće oslovljavaju ličnim imenom i u sasvim očekivanom *du*-modusu (ukupno 18 puta od mogućih 20 javljanja, od toga 8 puta među odgovorima gimnazijalaca, a 10 puta kod srednjoškolaca), a pored ove najfrekventnije formule, pojedinačno javlja se još: pozdrav *hallo* uz lično ime uz izostavljanje pronominalnog oblika, kao i izostavljanje etikete uz *du*-modus (obe sheme beleži po 1 gimnazijalac), te upotreba prezimana, takođe uz *du*-modus.

Na sličan način, upotrebom ličnog imena uz *du*-modus uzvraćaju komšinice-vršnjakinje našim ispitanicima (ukupno 15 puta od mogućih 20, 7 puta među podacima gimnazijalaca i 8 puta kod srednjoškolaca), a nekoliko učenika navodi i upotrebu nadimka, takođe uz T-zamenicu *du* (ukupno 3 puta, od toga 2 puta kod gimnazijalaca). Pojedinačno se beleži upotreba pozdrava *hallo* uz lično ime + *du* (1 gimnazijalac), ličnog imena uz *Sie*-

modus, te upotreba prezimana + *du* (1 srednjoškolac). Ova poslednja shema predstavlja ujedno i jedini primer asimetričnog (pronominalnog) oslovljavanja u ovom delu korpusa.

Naše ispitanice neku vršnjakinju iz komšiluka – kao što to čine i ispitanici – najučestalije oslovljavaju ličnim imenom i T-zamenicom, tj. u *du*-modusu (ukupno 16 puta, od toga ovaj odgovor beleži 6 gimnazijalki i 10 srednjoškolki). Dok pored toga jedna učenica iz srednje škole dodaje i mogućnost izbegavanja imena uz *du*-modus, među odgovorima gimnazijalki se pretežno pojedinačno javljaju i različite kombinacije s kontaktnim rečama i pozdravima: *hey* + *du* (bez nominalne forme, jedina formula koja se beleži 2 puta), *hallo* + *du*, *heii* + *du*, *hi* + *du* i *hei* + lično ime + *du*.

Vršnjakinje našim ispitanicama odgovaraju takođe ubedljivo najučestalije upotrebom ličnog imena uz *du*-modus (ukupno 19 javljanja, 9 puta kod gimnazijalki, a 10 puta kod srednjoškolki). Iako pojedinačno, gimnazijalke navode još i sledeće mogućnosti: skraćeno lično ime + *du*, *hei* + lično ime + *du*, te *hey* + *du* (bez navedenog nominalnog oblika).

Kada je u pitanju oslovljavanje nekog **vršnjaka** (muške osobe istih ili približno istih godina) **iz komšiluka** kako ispitanici, tako i ispitanice iz obe škole navode identične odgovore kao i u slučaju komunikacije s vršnjakinjama – bilo da je u pitanju uloga govornika/govornice ili sagovornika/sagovornice, uz jedan izuzetak i to u segmentu u vezi s oslovljavanjem od strane vršnjaka: jedan učenik gimnazije koji beleži da ga vršnjakinja iz komšiluka oslovljava formulom lično ime + *Sie*, sada navodi od nominalnih formi takođe lično ime, ali ovaj put uz T-zamenicu *du*.

Oslovljavanje **poznate dece**:

KOGA → KO ↓	devoјčicu	dečaka
Učenik sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)
Učenica sr. škole	LI + du (10)	LI + du (10)
KOGA → KO ↓	devoјčicu	dečaka
Učenik gimn.	LI + du (8) Hallo LI + du (1)	LI + du (8) Hallo LI + du (1)

	HI + du (1) O + du (1)	HI + du (1) O + du (1)
Učenica gimn.	LI + du (9) Hallo LI + du (1) HI + du (1)	LI + du (9) Hallo LI + du (1) HI + du (1)

Oslovljavanje od strane poznate dece:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	LI + du (9) NI + du (2)	LI + du (9) NI + du (2)
Učenicu sr. škole	LI + du (10) Frau PI + du (1)	LI + du (10) Frau PI + du (1)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika gimn.	LI + du (6) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (1) NI + du (2)	LI + du (6) Hallo LI + du (1) LI + du/Sie (1) NI + du (2)
Učenicu gimn.	LI + du (8) Hallo LI + du (1) Frau PI + Sie (1) HI + du (1) du da + du (1) hallo + du (1)	LI + du (8) Hallo LI + du (1) Frau PI + Sie (1) HI + du (1) du da + du (1) hallo + du (1)

Neko dete (maloletno), tj. **devojčicu iz komšiluka** naši ispitanici oslovljavaju najčešće ličnim imenom i zamenicom *du* (18 puta od mogućih 20, od toga 8 puta ovu shemu beleže gimnazijalci, a srednjoškolci bez izuzetaka – dakle, svih 10). Među odgovorima gimnazijalaca pojedinačno još možemo naći sledeće formule: pozdrav *hallo* + lično ime + *du*, hipokoristik + *du*, te izostanak etikete + *du*.

Devojčice iz komšiluka takođe uzvraćaju upotrebom ličnog imena i očekivane zamenice *du*, ali imamo nekoliko puta zabeleženu upotrebu nadimka + *du* (ukupno 3 puta, od

toga 2 puta kod gimnazijalaca), a pojedinačno kombinaciju ličnog imena i *du*-modusa sa pozdravom *hallo* (*hallo* + lično ime + *du* – 1 gimnazijalac), te upotrebu ličnog imena sa *du* ili *Sie*-modusom.

Isto tako, ispitanice skoro bez izuzetaka navode da upotrebljavaju lično ime uz *du*-modus kada oslovljavaju neku devojčicu iz komšiluka (19 puta, od toga 9 među odgovorima gimnazijalki, a 10 puta kod srednjoškolki). Pozdrav *hallo* uz lično ime + *du*, ali i upotreba hipokoristika + *du* javlja se pojedinačno (i prvu i drugu mogućnost beleži po 1 gimnazijalka).

Devojčice i ispitanice oslovljavaju pretežno ličnim imenom u *du*-modusu, s tim da se pojedinačno javlja više različitih shema: *du da* (pronomen se upotrebljava kao slobodna forma), *hallo* + lično ime + *du*, hipokoristik + *du*, te *Frau* + prezime + *Sie* (sve navedene kombinacije navode gimnazijalke), ali i *Frau* + prezime + (1 srednjoškolka).

Za oslovljavanje nekog **dečaka iz komšiluka** kako ispitanici, tako i ispitanice bez izuzetaka navode iste izraze koje upotrebljavaju u komunikaciji s nekom devojčicom, a svoje odgovore ne menjaju ni kada je u pitanju oslovljavanje u obrnutom smeru, tj. kada se nađu u ulozi sagovornika, odnosno sagovornice.

Iako se u načelu može reći da u komunikaciji naših ispitanika i ispitanica sa komšijskom (bilo muškom, bilo ženskom mlađom) decom, važi pravilo simetričnog pronominalnog oslovljavanja, zabeležili smo dva slučaja asimetrične upotrebe: dok ispitanici i ispitanice bez izuzetaka koriste T-zamenicu u oslovljavanju dece, jedan učenik i jedna učenica iz gimnazije beleže da ih komšijsko dete (bilo da je u pitanju dečak ili devojčica) oslovljava V-zamenicom.

Ni u poslednjem segmentu ankete, odnosno poslednjem pitanju – koje se tiče oslovljavanja nepoznatih osoba – nismo uveli više različitih razgovornih situacija (kao što smo to učinili kada je u pitanju oslovljavanje osoba s kojima naši ispitanici i ispitanice komuniciraju (po mogućnosti) pretežno u okvirima škole koju pohađaju). Razgovorna situacija, ipak, nije ni u ovom slučaju neodređena – dati su mogući sagovornici, odnosno sagovornice, dakle osobe određene komunikacijskom ulogom (govornik ili sagovornik), polom, apsolutnom starošću (osoba mlađa/starija od 40 godina), te mestom: komunikacija se odvija pri susretu **na ulici**.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Odgovori koji su sadržali u rubrici predviđenoj za unos nominalne forme lično ime ili bilo kakvu etiketu, odnosno kombinaciju etiketa koja podrazumeva poznanstvo nisu uzeti u obzir.

Oslovljavanje **nepoznatih mladih ženskih i muških osoba** na ulici:

KOGA → KO ↓	mladu žensku osobu	mladu mušku osobu
Učenik sr. škole	Entschuldigung + Sie (2) 0 + Sie (4) *Frau + Sie (1) *NI + du (1) *LI + Sie (1) / (1)	Entschuldigung + Sie (2) 0 + Sie (4) *Herr + Sie (1) *NI + du (1) *LI + Sie (1) / (1)
Učenica sr. škole	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigen Sie (1) hallo + Sie (1) 0 + Sie (6) *Frau PI + Sie (1) *Frau + Sie (1)	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigen Sie (1) hallo + Sie (1) 0 + Sie (6) *Herr PI + Sie (1) *Herr + Sie (1)
KOGA → KO ↓	mladu žensku osobu	mladu mušku osobu
Učenik gimn.	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + ihr (1) Entschuldigen Sie (2) *Frau PI + Sie (1) *Frau + Sie (1) 0 + Sie (2)	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + ihr (1) Entschuldigen Sie (2) *Herr PI + Sie (1) *Herr + Sie (1) 0 + Sie (2)
Učenica gimn.	Entschuldigung + Sie (5) Entschuldigen Sie bitte (1) hallo + Sie (3) *LI + du (1) *Frau PI + Sie (1)	Entschuldigung + Sie (4) Entschuldigen Sie (1) Entschuldigen Sie bitte (1) hallo + Sie (3) *LI + du (1) *Herr PI + Sie (1)

Mlađe muške i ženske osobe uzvraćaju kako sledi:

KO → KOGA ↓	mlada ženska osoba	mlada muška osoba
Učenika sr. škole	Entschuldigung + Sie (2)	Entschuldigung + Sie (2)

	Entschuldigung + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *Herr + Sie (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1)	Entschuldigung + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *Herr + Sie (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1)
Učenicu sr. škole	Entschuldigung + Sie (1) hallo + du (1) hey + du (1) 0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (1) *LI + du (1)	Entschuldigung + Sie (1) hallo + du (1) hey + du (1) 0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (1) *LI + du (1)
KO → KOGA ↓	mlada ženska osoba	mlada muška osoba
Učenika gimn.	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) grüßgott (sic!), guten Tag + Sie (1) hallo + Sie (2) hallo + du (1) hallo + du/Sie (1) hey + du (1) 0 + du (3)	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) grüßgott (sic!), guten Tag + Sie (1) hallo + Sie (2) hallo + du (1) hallo + du/Sie (1) hey + du (1) 0 + du (3)
Učenicu gimn.	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + du (2) Entschuldigung + du/Sie (2) hallo + Sie (2) LI + du (2)	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + du (2) Entschuldigung + du/Sie (2) hallo + Sie (2) LI + du (2)

Naši ispitanici neku **nepoznatu mladu žensku osobu** na ulici oslovljavaju skoro bez izuzetaka V-zamenicom *Sie*, pri čemu se izbegava upotreba bilo kakvog nominalnog oblika, te predviđenu rubriku, za ovu vrstu jezičkih sredstava u službi oslovljavanja, ostavljaju nepopunjenom ili navode izraz *Entschuldigung!* u ulozi kontaktne rečice (shema 0 + *Sie* javlja se ukupno 6 puta od mogućih 14 – 2 puta među odgovorima gimnazijalaca, a 4 puta kod srednjoškolaca, dok izraz *Entschuldigung!* uz *Sie* navodi ukupno 7 osoba – 5 puta gimnazijalci, a 2 puta srednjoškolci). Jedini izuzetak predstavlja odgovor jednog učenika

gimnazije koji navodi da uz izraz *Entschuldigung!* koristi zamenicu *ihr*, koja danas više ne važi za V-zamenicu standardnog jezika.

Pri oslovljavanju u obrnutom smeru, ispitanici daju nešto raznovrsnije odgovore. Nepoznate mlađe ženske osobe uzvraćaju u otprilike polovini slučajeva u *Sie*-modus, a a nominalni izrazi se izbegavaju ili se u rubrici predviđenoj za ovu vrstu izraza pretežno daju različiti pozdravi ili izraz *Entschuldigung!* (od mogućih 14 javljanja ukupno 6 puta, od čega 3 puta imamo formulu *Entschuldigung + Sie* – 1 gimnazijalac, kao i 2 srednjoškolca, zatim 2 puta pozdrav *hallo + Sie* – 2 gimnazijalca, a jedan od njih navodi još kombinacije *grüß Gott + Sie* i *guten Tag + Sie*, te jedanput *0 + Sie* – 1 srednjoškolac). Skoro isti broj ispitanika navodi da ih nepoznate mlađe ženske osobe oslovljavaju u *du*-modus, pritom ne navodeći najčešće nikakvu etiketu, kao ni pozdrave ili kontaktne rečce (ukupno 5 osoba, od čega 5 učenika navodi shemu *0 + du* – 2 gimnazijalca i 2 srednjoškolca, a 1 gimnazijalac daje i izraz *Entschuldigung!* uz *du*-modus). Mali broj ispitanika navodi kako *du*, tako i *Sie*-modus (tek 2 učenika – po jedna osoba iz obe grupe, pri čemu učenik gimnazije daje pozdrav *hallo* i izraz *Entschuldigung!* uz *du* ili *Sie*, a drugi beleži samo pronominalne forme).

Ispitanice neku nepoznatu mlađu žensku osobu bez izuzetaka oslovljavaju V-zamenicom *Sie*, pri čemu ili navode upotrebu izraza *Entschuldigung!* u rubrici predviđenoj za etikete ili ovu rubriku ostavljaju prazno, a nekoliko njih navodi i pozdrav *hallo* (ukupno 17 puta među odgovorima 15 učenica, od čega se kombinacija *Entschuldigung + Sie* javlja čak 8 puta – 6 gimnazijalki, te 2 srednjoškolke je beleže, zatim 6 puta shema *0 + Sie* – isključivo 6 srednjoškolki je navodi, pozdrav *hallo* uz *Sie*-modus javlja se ukupno 4 puta – među odgovorima 3 gimnazijalke i 1 srednjoškolke).

Uzvrća im se otprilike u polovini slučajeva u *Sie*-modus (ukupno 9 puta od mogućih 15), a takođe su prisutni – pored izostanka bilo kakvog izraza u rubrici predviđenoj za nominalne forme – izraz *Entschuldigung!* u funkciji kontaktne rečce, te pozdrav *hallo* (*Entschuldigung + Sie* – ukupno 4 puta, od toga čak 3 puta među odgovorima gimnazijalki, a 1 put kod srednjoškolki, zatim sa istom učestalošću se javlja samo pronominalni oblik *Sie*, tj. shema *0 + Sie* – ukupno 4 puta isključivo kod srednjoškolki, a pozdrav *hallo* uz *Sie* navodi samo 1 gimnazijalka). Nadalje, nekoliko ispitanica navodi u anketi da ih mlađe nepoznate ženske osobe oslovljavaju T-zamenicom *du*, dodajući i kontaktnu rečcu umesto neke etikete (ukupno 4 puta, od čega formulu *Entschuldigung + du* navode 2 gimnazijalke, a sheme *0 + du* i *hey + du* navodi po jedna srednjoškolka, dakle ukupno 2 osobe). Imamo primere među

odgovorima učenica i za upotrebu jedne ili druge zamenice, odnosno *du* ili *Sie*-modusa (ukupno 3 puta, od čega 2 puta gimnazijalke beleže *Entschuldigung* + *du/Sie*, a 1 srednjoškolka navodisamo upotrebu pronominalnih formi, tj. shemu 0 + *du/Sie*).

S obzirom na različite odgovore ispitanika i ispitanica u vezi s upotrebljenim pronominalnim oblicima kada su u ulozi govornika i kada se nađu u ulozi sagovornika, odnosno sagovornice (ispitanici i ispitanice bez izuzetka upućuju V-zamenicu nepoznatim mlađim ženskim osobama), bilo je potrebno da se i kod ovog pitanja posvetimo raspodeli T- i V-zamenice među komunikatorima. Detaljnijom analizom podataka iz ankete, ukoliko se zanemare oni slučajevi koji se mogu svrstati u potencijalno asimetričnu, odnosno simetričnu upotrebu pronominalnih formi (ukupno 5 takvih slučajeva od mogućih 29¹⁰⁶ – jedan učenik gimnazije, 2 gimnazijalke, te po 1 učenik i učenica srednje škole beleže ovu mogućnost), može se zaključiti da su asimetrična i simetrična raspodela zamenica prisutna skoro s istovetnom učestalošću. Simetrična raspodela (V-V, tj. *Sie-Sie*) 13 puta (ukupno 5 učenika je beleži od mogućih 14 – 3 gimnazijalca i 2 srednjoškolca, te 8 učenica od mogućih 15 – 4 gimnazijalke i 4 srednjoškolke beleže ovakvu raspodelu pronominalnih formi), dok se asimetrična raspodela javlja 11 puta (ukupno 7 učenika – 4 gimnazijalaca i 3 srednjoškolca, te ukupno 4 učenice – po 2 iz svake grupe ispitanica).

Za oslovljavanje neke **nepoznate mlađe muške osobe**, ali i za oslovljavanje od strane te osobe, kako ispitanici, tako i ispitanice daju identične odgovore kao pri komunikaciji s nekom nepoznatom mlađom ženskom osobom, te gore rečeno, odnosno analiza raspodele pronominalnih formi važi i u ovom slučaju.

Ne menjaju se odgovori ni kada je u pitanju oslovljavanje neke **starije nepoznate ženske osobe** ili neke **nepoznate starije muške osobe**. Ipak, izvesne razlike prisutne su pri oslovljavanju u obrnutom smeru – povećava se broj simetrične raspodele pronominalnih oblika (V-V), odnosno raste broj slučajeva kada naše ispitanike i ispitanice starije nepoznate osobe oslovljavaju u *Sie*-modus. Prvo ćemo prikazati učestalost shemi oslovljavanja.

Obrasci koji se javljaju u anketama pri oslovljanju **starijih nepoznatih osoba** na ulici:

KOGA →	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
KO		

¹⁰⁶ Potrebno je istaći da su neke osobe navodile i više izraza u rubrici predviđenoj za etikete, a u ovom slučaju smo samo računali isključivo pronominalne oblike (a ne sheme), odnosno ukupan broj osoba čije smo odgovore uvrstili u korpus kod ovog pitanja.

↓		
Učenik sr. škole	Entschuldigung + Sie (2) 0 + Sie (4) *Frau + Sie (1) *NI + du (1) *LI + Sie (1) / (1)	Entschuldigung + Sie (2) 0 + Sie (4) *Herr + Sie (1) *NI + du (1) *LI + Sie (1) / (1)
Učenica sr. škole	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigen Sie (1) 0 + Sie (6) *Frau PI + Sie (1) *Frau + Sie (1)	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigen Sie (1) 0 + Sie (6) *Herr PI + Sie (1) *Herr + Sie (1)
KOGA → KO ↓	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
Učenik gimn.	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + ihr (1) Entschuldigen Sie (2) *Frau PI + Sie (1) hey + Sie (1) 0 + Sie (2)	Entschuldigung + Sie (3) Entschuldigung + ihr (1) Entschuldigen Sie (2) *Herr PI + Sie (1) hey + Sie (1) 0 + Sie (2)
Učenica gimn.	Entschuldigung + Sie (7) Entschuldigen Sie bitte (1) hallo + Sie (1) *Frau PI + Sie (2)	Entschuldigung + Sie (7) Entschuldigen Sie bitte (1) hallo + Sie (1) *Herr PI + Sie (2)

Starije nepoznate osobe na ulici uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika sr. škole	Entschuldigung + Sie (3) 0 + Sie (4) *Herr + Sie (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1)	Entschuldigung + Sie (3) 0 + Sie (3) 0 + du/Sie (1) *Herr + Sie (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1)
Učenicu sr. škole	Entschuldigung + Sie (1) Sie haben... (1)	Entschuldigung + Sie (1) Sie haben... (1)

	0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (1) *Hallo Frau PI + Sie (1) *LI + du (1)	0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (1) *Hallo Frau PI + Sie (1) *LI + du (1)
KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika gimn.	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) Entschuldigung + du/Sie (1) grüßgott + Sie (1) guten Tag + Sie (2) hallo + du (1) hallo + Sie (1) hallo + du/Sie (1) hey + Sie (1) 0 + Sie (3)	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) Entschuldigung + du/Sie (1) grüßgott + Sie (1) guten Tag + Sie (2) hallo + du (1) hallo + Sie (1) hallo + du/Sie (1) hey + Sie (1) 0 + Sie (3)
Učenicu gimn.	Entschuldigung + Sie (6) Entschuldigung + du/Sie (2) Entschuldigen Sie bitte (1) *Frau PI + Sie (1) *Frau PI + du/Sie (1)	Entschuldigung + Sie (6) Entschuldigung + du/Sie (2) Entschuldigen Sie bitte (1) *Frau PI + Sie (1) *Frau PI + du/Sie (1)

Ispitanici navode da ih starije ženske osobe (a isto važi i za starije muške osobe) najčešće oslovljavaju zamenicom *Sie*, a kao što je to bio slučaj i pri komunikaciji s mlađim nepoznatim osobama, ukoliko se u rubrici predviđenoj za nominalne forme beleži konkretan odgovor, onda je to izraz *Entschuldigung!* u funkciji kontaktne rečice ili neki pozdrav uz jedan primer i kontaktne rečice *hey* (ukupno 13 učenika beleži V-modus, sada od 15 učenika, od čega je najviše slučajeva bez navedenog konkretnog izraza u rubrici za etikete, dakle formule 0 + *Sie* – ukupno 5 javljanja, od toga 2 puta kod gimnazijalaca, a 3 puta kod srednjoškolaca, zatim po učestalosti sledi *Entschuldigung + Sie* – ukupno 4 puta se beleži, a tek 1 gimnazijalac, ali i 3 srednjoškolca navodi ovu mogućnost, a potom po broju navođenja slede kombinacije uz pozdrave koje isključivo pominju gimnazijalci: po jedanput *hallo + Sie* i *grüß Gott + Sie*, a 2 puta *guten Tag + Sie*, pri čemu 1 osoba navodi sve tri pomenute kombinacije, a kontaktnu rečicu *hey* uz *Sie* navodi 1 gimnazijalac). Među odgovorima gimnazijalaca javljaju se još pojedinačno: *Entschuldigung + du*, *Entschuldigung + du/Sie* i *hallo + du/Sie*.

Učenice takođe najčešće navode da im se nepoznate starije osobe na ulici obraćaju u *Sie*-modusu (otprilike sa istom frekventnošću kao učenicima), a takođe bez navođenja konkretne etikete ili pak uz beleženje izraza *Entschuldigung!* u ulozi uspostavljanja kontakta sa sagovornikom ili uz pozdrav (ukupno 12 učenica navodi upotrebu V-zamenice od strane starije osobe – *Entschuldigung* + *Sie* ukupno 7 puta, od toga čak 6 puta ovu kombinaciju navode gimnazijalke, a tek 1 srednjoškolka, 0 + *Sie* javlja se ukupno 4 puta isključivo među odgovorima srednjoškolki, te 1 gimnazijalka daje pozdrav *hallo* uz *Sie*-modus). Za *du*- ili *Sie*-modus (tj. oba modusa) opredelio se mali broj učenica (ukupno 3 osobe – 2 gimnazijalke beleže mogućnost upotrebe obe pronominalne forme u shemi *Entschuldigung* + *du/Sie*, a 1 srednjoškolka beleži samo pronominalne oblike, dakle, 0 + *du/Sie*).

Od ukupno 30 učenika i učenica čiji su odgovori uvršteni u korpus u ovom segmentu ankete, odgovori čak 23 osobe ukazuju na simetričan raspored pronominalnih formi (V-V, tj. *Sie-Sie*) pri komunikaciji sa starijim nepoznatim osobama na ulici (od 15 učenika ovu mogućnost beleži 12 osoba – 6 gimnazijalaca i 6 srednjoškolaca, a od 15 učenica takođe njih 11 – 6 gimnazijalki i 5 srednjoškolki). Na asimetričnu raspodelu (V-T, ukoliko polazimo od oblika koje koriste naši ispitanici, odnosno ispitanice, tj. *Sie-du*) ukazuju samo odgovori 3 osobe (2 učenika gimnazije i 1 učenica srednje škole navode ovakav raspored zameničkih oblika).

Oslovljavanje **nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja** na ulici:

KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik sr. škole	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) hey + du (1) ey + du (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *NI + du (1) *LI + Sie (1) *LI + du (1) / (1)	Entschuldigung + Sie (1) Entschuldigung + du (1) hey + du (1) ey + du (1) sorry + du (1) 0 + du (3) *NI + du (1) *LI + Sie (1) *LI + du (1) / (1)
Učenica sr. škole	Entschuldige bitte (1)	Entschuldige bitte (1)

	„unterschiedlich“ + Sie (1) hey + du (2) 0 + du (4) 0 + Sie (2)	„unterschiedlich“ + Sie (1) hey + du (2) 0 + du (4) 0 + Sie (2)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	Entschuldigung + du (5) sorry + du (1) hey + du (1) *Frau + du (1)	Entschuldigung + du (4) hey Entschuldigung + du (1) sorry + du (1) hey + du (1) *Herr + du (1)
Učenica gimn.	Entschuldigung + du/Sie (1) hey Entschuldigung + du (1) hey + du (4) sorry + du (3) ey + du (2) hallo + du (1)	Entschuldigung + du/Sie (1) hey Entschuldigung + du (1) hey (4) sorry + du (3) ey + du (2) hallo + du (1)

Nepoznati vršnjaci i nepoznate vršnjakinje uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	Entschuldigung + du (1) hey + du (1) hallo + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *LI + du (2) *NI + du (1)	Entschuldigung + du (1) hey + du (1) hallo + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *LI + du (2) *NI + du (1)
Učenicu sr. škole	Entschuldigung + du (1) Du hast... (1) hey + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (3) 0 + du/Sie (2) *LI + du (1)	Entschuldigung + du (1) Du hast... (1) hey + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (3) 0 + du/Sie (2) *LI + du (1)

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika gimn.	Entschuldigung + du (1) guten Tag + du (1) hallo + du (2) hi + du (1) hey + du (3) hei + du (1) 0 + du (2)	Entschuldigung + du (1) guten Tag + du (1) hallo + du (2) hi + du (1) hey + du (3) hei + du (1) 0 + du (2)
Učenicu gimn.	Entschuldigung + du (1) entschuldige (1) warte (1) sorry + du (2) hey sorry + du (1) hey du (1) ey + du (1) hei + du (1) hallo + du (1)	Entschuldigung + du (1) entschuldige (1) warte (1) sorry + du (2) hey sorry + du (1) hey du (1) ey + du (1) hei + du (1) hallo + du (1)

Neku **nepoznatu vršnjakinju** (žensku osobu istih ili sličnih godina), uz veoma mali broj izuzetaka, ubedljivo najčešće oslovljavaju T-zamenicom *du* – i ovom prilikom se nominalne forme ne navode ili se umesto njih navode kontaktne rečice ili izrazi kao što je *Entschuldigung* ili njegov engleski ekvivalent *sorry* u funkciji uspostavljanja kontakta s potencijalnom sagovornicom (ukupno 13 puta se javlja od mogućih 15, od čega se najčešće beleži formula *Entschuldigung + du* – ukupno 7 puta, a navode je 5 gimnazijalaca i 1 srednjoškolac, dok se shema *0 + du* javlja ukupno 4 puta – po 2 puta u obe grupe ispitanika, zatim kontaktnu rečicu *hey* uz *du* beleže 2 osobe – 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac, a takođe 1 srednjoškolac beleži i varijantu *ey + du*, a takođe se tek 1 puta javlja englesko *sorry + du* – 1 gimnazijalac). Dok učenici gimnazije navode isključivo *du*-modus, među odgovorima srednjoškolaca – doduše pojedinačno – zabeležen je primer za upotrebu *Sie*-modusa (*Entschuldigung + Sie*), te za upotrebu *du* ili *Sie*-modusa bez navedene etikete ili nekog drugog izraza (*0 + du/Sie*).

Učenice neku nepoznatu vršnjakinju takođe najčešće oslovljavaju u *du*-modusu, a upotrebu T-zamenice najčešće beleže uz neku kontaktnu rečicu ili pozdrav (16 učenica navelo je ukupno 21 puta ovu mogućnost, kako su neke osobe navodile i više izraza, tj. pretežno

različitih kontaktnih rečca koje kombinuju uz T-zamenicu, a javljaju se sledeće mogućnosti: *hey + du* – ukupno 6 puta, od čega 4 puta među odgovorima gimnazijalki, a 2 puta kod srednjoškolki, ali javlja se i varijanta *ey + du* – 3 gimnazijalke beleže kontaktnu rečcu u ovoj varijanti, ali 1 učenica gimnazije daje je i u izvornom obliku *hei + du*; sledi shema bez etikete ili nekog drugog izraza, dakle, *0 + du* – ukupno 4 puta isključivo kod srednjoškolki, dok izraz *Entschuldigung* uz *du* beleže 2 osobe – 1 gimnazijalka i 1 srednjoškolka, a sledeće kombinacije prisutne su samo pojedinačno u korpusu: *warte + du* i *hallo + du* – obe kombinacije navodi po 1 gimnazijalka). Upotrebu V-zamenice beleže samo 2 osobe (2 učenice srednje škole: *0 + Sie*), a da koristi *du* ili *Sie*-modus navodi jedna osoba (1 učenica gimnazije: *Entschuldigung + du/Sie*).

Gore rečeno važi i za oslovljavanje **nekog nepoznatog vršnjaka** (muške osobe sličnih ili istih godina) kako ispitanici, ali i ispitanice skoro bez izuzetaka daju identične odgovore kao i u vezi s oslovljavanjem neke nepoznate vršnjakinje. Jedina odstupanja očituju se u tome da jedan učenik gimnazije i jedna učenica srednje škole, uz upotrebu *du*-modusa, navode više različitih leksema u funkciji kontaktnih rečca (učenik gimnazije uz izraz *Entschuldigung* sada daje i rečcu *hey*, a učenica srednje škole uz *Entschuldigung* i *ey* beleži i englesko *sorry*), a učenik srednje škole koji navodi da nepoznatu vršnjakinju oslovljava ili u *du* ili u *Sie*-modusu, sada daje samo T-zamenicu.

Nema razlike ni kada se posmatra na koji način bivaju oslovljeni naši ispitanici i ispitanice od strane svojih vršnjaka i vršnjakinja – i za komunikaciju s prvima i za komunikaciju s drugima navode iste odgovore.

Ukoliko zanemarimo odgovor jednog učenika srednje škole koji navodi da ga nepoznate vršnjakinje kao i nepoznati vršnjaci oslovljavaju ili T- ili V-zamenicom, bez navođenja nekog konkretnog izraza u rubrici rezervisanoj za nominalne forme (*0 + du/Sie*), učenici isključivo navode da se u odnosu na njih koristi T-zamenica *du*, a beleže je i ovom prilikom uz različite kontaktne rečce i pozdrave ili samo modus oslovljavanja (od 9 učenika gimnazije i 6 učenika srednje škole čije smo odgovore uvrstili u korpus njih 4 navodi shemu *0 + du* – 2 gimnazijalca i 2 srednjoškolca, a s istom učestalošću se javlja formula *hey + du* – 3 gimnazijalca i 1 srednjoškolac, ali zabeležena je navedena kontaktna rečca i u svom standardnom obliku: *hei + du* – 1 gimnazijalac; pozdrav *hallo + du* javlja se ukupno 3 puta – 2 puta kod gimnazijalaca, a 1 put kod srednjoškolaca, a od pozdrava se pojedinačno beleže još *guten Tag + du* i englesko *hi + du* – obe kombinacije navodi po 1 gimnazijalac; izraz

Entschuldigung uz *du* javlja se 2 puta – među odgovorima po jednog učenika iz obe grupe ispitanika).

Devojke takođe skoro bez izuzetaka navode da ih nepoznati vršnjakinje i vršnjaci oslovljavaju u *du*-modusu – izuzetak čine samo odgovori dveju učenica srednje škole koje navode da ih oslovljavaju T- ili V- zamenicom (0 + *du/Sie*). Učenice koje navode T-zamenicu čine to pretežno beležeći i neku kontaktnu rečcu ili pozdrav uz nju (od 8 gimnazijalki i 8 učenica srednje škole čiji su odgovori uvršteni u materijal predviđen za analizu ukupno 4 učenice srednje škole navode samo zamenicu *du*, a od kombinacija s kontaktnim rečcama i pozdravima javljaju se sledeće: *Entschuldigung* + *du* – ukupno 3 puta, od toga 2 puta kod gimnazijalki i 1 put kod srednjoškolki, *hey* + *du* – 1 srednjoškolka, takođe u proširenoj formi *hey sorry* + *du* i *hey du* [+ *du*] – po 1 gimnazijalka, te u izvornom obliku u *hei* + *du*, ali i kao *ey* + *du* – takođe po 1 gimnazijalka, zatim englesko *sorry* + *du* – 2 gimnazijalke, te *hallo* + *du* i *warte* + *du* – oba potonja izraza po 1 gimnazijalka).

Iako je za prikazane sagovorničke konstelacije (oslovljavanje nepoznatih vršnjaka) u načelu svojstvena simetrična raspodela pronominalnih formi (i to rasporeda T-T, tj. *du-du*) odgovori triju osoba ukazuje na potencijalnu asimetričnu raspodelu (1 gimnazijalka beleži raspored *du/Sie-du*, a 2 učenice srednje škole *Sie-Sie/du*, pri čemu prvi element označava vrstu pronomena koju upotrebljavaju ispitanice).

Oslovljavanje **nepoznate dece** na ulici:

KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik sr. škole	Kleine + du (1) Entschuldigung + du (1) sorry + du (1) hey + du (1) ey + du (1) hallo + du (1) 0 + du (2) *LI + du (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1) / (1)	Kleiner + du (1) Entschuldigung + du (1) sorry + du (1) hey + du (1) ey + du (1) hallo + du (1) 0 + du (2) *LI + du (1) *LI + Sie (1) *NI + du (1) / (1)
Učenica sr. škole	Entschuldige bitte (1)	Entschuldige bitte (1)

	hey + du (2) hey Kleine + du (1) 0 + du (6) *LI + du (1)	hey + du (2) hey Kleiner + du (1) 0 + du (6) *LI + du (1)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik gimn.	Entschuldigung + du (3) sorry + du (1) hey du (1) hey + du (1) hei + du (1) 0 + du (3)	Entschuldigung + du (3) sorry + du (1) hey du (1) hey + du (1) hei + du (1) 0 + du (3)
Učenica gimn.	Entschuldigung + du (1) hey + du (4) hei + du (1) warte (2) Du hast... (1) *LI + du (2)	Entschuldigung + du (1) hey + du (4) hei + du (1) warte (2) Du hast... (1) *LI + du (2)

Nepoznata deca uzvrćaju:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	Entschuldigung + du (1) hey + du (1) hallo + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *LI + du (2) *NI + du (1)	Entschuldigung + du (1) hey + du (1) hallo + du (1) 0 + Sie (1) 0 + du (2) 0 + du/Sie (1) *LI + du (2) *NI + du (1)
Učenicu sr. škole	Entschuldigung + du (1) Du hast... (1) hallo + du/Sie (1) 0 + Sie (1) 0 + du (5) *LI + du (1)	Entschuldigung + du (1) Du hast... (1) hallo + du/Sie (1) 0 + Sie (1) 0 + du (5) *LI + du (1)

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika gimn.	Entschuldigung + du (1) guten Tag + du (1) hallo + du (5) hey + du (1) hei + du (1) 0 + du (2)	Entschuldigung + du (1) guten Tag + du (1) hallo + du (5) hey + du (1) hei + du (1) 0 + du (2)
Učenicu gimn.	entschuldigen Sie (1) hallo + du (4) hallo + du/Sie (1) hallo du (1) du da (1) hey + du (1) *LI + du (2)	entschuldigen Sie (1) hallo + du (4) hallo + du/Sie (1) hallo du (1) du da (1) hey + du (1) *LI + du (2)

Neku **nepoznatu devojčicu** (nepoznato maloletno žensko dete), kao i nekog nepoznatog dečaka (nepoznato maloletno muško dete) kako ispitanici, tako i ispitanice oslovljavaju dosledno T-zamenicom, a nominalne forme se ne navode – izuzetak čine 2 osobe koje pohađaju srednju školu (1 učenik navodi etiketu *Kleine/Kleiner* uz *du*-modus, a 1 učenica istu etiketu uz kontaktnu rečcu *hey*, odnosno kombinaciju *hey Kleine/Kleiner + du*). Umesto etiketa, ispitanici, ali to važi i za ispitanice obe grupe, ukoliko odgovarajuću rubriku ne ostave nepopunjenu, beleže kontaktne rečce ili pozdrave – koji su se i do sada javljali u korpusu (ukupno 16 ispitanika čiji su odgovori uvršteni u korpus, odnosno 10 učenika gimnazije i 6 učenika srednje škole daju sledeće sheme: *0 + du* – ukupno 5 puta, od toga 3 puta kod gimnazijalaca i 2 puta kod srednjoškolaca, *Entschuldigung + du* – ukupno 4 puta, od toga 3 puta među odgovorima učenika gimnazije i 1 put kod srednjoškolaca, *hey + du* – 2 puta, 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac, a takođe u varijantama *hei + du* – 1 gimnazijalac, te *ey + du* – 1 srednjoškolac, s tim da se rečca *hey* kombinuje i s pronomenom kao slobodnom formom u *hey du [+du]*, englesko *sorry + du* imamo 2 puta – 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac, a 1 srednjoškolac navodi i pozdrav *hallo + du*; ukupno 16 ispitanica, tj. 8 učenica gimnazije i 8 učenica srednje škole beleže sledeće formule: *0 + du* – ukupno 6 osoba, od toga 1 gimnazijalka i 5 učenica srednje škole, zatim *hey + du* – ukupno 5 puta, od toga 4 učenice gimnazije i 1 srednjoškolka, međutim, rečca *hey* javlja se pored kombinacije sa gore pomenutom etiketom *Kleine/Kleiner* i u ovom slučaju uz pronomen kao slobodne forme *hey*

du [+*du*] – 1 srednjoškolka, a ova kontaktna rečca javlja se ponovo i u standardnom obliku *hei* + *du* – 1 gimnazijalka, sledi *warte* + *du* – 2 učenice gimnazije, te kombinacija izraza *Entschuldigung* + *du* – 1 gimnazijalka, a ovaj izraz koji zamenjuje etiketu jedna osoba beleži i uklopljenu u rečenicu u funkciji predikata, tj. beleži *Entschuldige bitte...* – 1 srednjoškolka).

Nepoznata deca – kako devojčice, tako i dečaci – pored malobrojnih izuzetaka, našim ispitanicima i ispitanicama takođe uzvraćaju T-zamenicom *du*, a ukoliko se u rubrici koja je predviđena za nominalne forme beleži bilo kakav izraz, onda to nisu etikete, već i u ovom slučaju kontaktne rečce ili pozdravi (ispitanici beleže sledeće formule: 0 + *du* – 4 puta, od toga po 2 puta u obe grupe ispitanika, dok je najbrojnija kombinacija *hallo* + *du* – ukupno 6 puta, od toga 5 puta kod gimnazijalaca, a 1 put kod srednjoškolaca, *Entschuldigung* + *du* – 2 puta, 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac, *hey* + *du* – 2 puta, 1 gimnazijalac i 1 srednjoškolac, s tim da se ova kontaktna rečca ponovo javlja i kao *hei* + *du* – 1 gimnazijalac, te pozdrav *guten Tag* + *du* – 1 gimnazijalac; 1 srednjoškolac navodi sešmu 0 + *du/Sie*; ispitanice daju sledeće kombinacije: 0 + *du* – 6 srednjoškolki, *hallo* + *du* – 4 gimnazijalke, a 1 srednjoškolka uz oba modusa beleži takođe pozdrav *hallo* + *du/Sie*, zatim 1 gimnazijalka beleži pozdrav *hallo* uz pronomenu *du* kao slobodne forme *hallo du* [+ *du*], a kao slobodna forma zamenica *du* javlja se i u *hey du* [+ *du*], kao i u *du da* [+ *du*] – oba primera daje po 1 gimnazijalka, a izraz *Entschuldigung* se javlja uz *du*-modus – 1 srednjoškolka, a takođe i uz *Sie*-modus, ali i uz oba modusa, tj. ili *du* ili *Sie*-modus – obe poslednje sheme daje po 1 gimnazijalka).

Na osnovu gore prikazanih rezultata može se zaključiti da u komunikaciji naših ispitanika i ispitanica s nepoznatim maloletnim licima (kako muških, tako i ženskih) preovladava simetrična raspodela T-zamenice (raspored T-T, tj. *du–du*), međutim mali broj slučajeva (ukupno 3) može se tretirati kao potencijalno asimetrična raspodela (raspored T-T/V, tj. *du–du/Sie*, pri čemu prvi element ukazuje na izbor ispitanika i ispitanica, a drugi na izbor sagovornika, odnosno sagovornica). Ovu mogućnost nalazimo u odgovoru jedne gimnazijalke, te kod jednog učenika i jedne učenice srednje škole. Asimetričnu raspodelu (T-V, tj. *du–Sie*) zabeležila je tek jedna osoba – jedna učenica gimnazije.

II.4 OSLOVLJAVANJE U PENZIONERSKOM DOBU

Podatke u vezi sa oslovljavanjem u penzionerskom dobu (od 65 godina starosti) sakupili smo od ukupno 21 osoba, od čega su 8 muške, a ostale 13 ženske osobe.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Planirano je anketiranje 20 osoba – 10 muških i 10 ženskih osoba, međutim, pri boravku u Nemačkoj uspešili smo sakupiti podatke od 7 muških osoba, te smo odlučili da do potrebnog broja ispitanika dođemo tako da

Anketiranje penzionera i penzionerki vršeno je – kao što je već istaknuto u uvodnom poglavlju – takođe na osnovu ankete-upitnika u pismenoj formi, s tim da smo poštujući želje nekih (uglavnom ženskih) ispitanika pitanja postavljali i usmeno i beležili ih samostalno.

Slično kao i pri prikazivanju podataka sakupljenih od učenika i učenica gimnazije i srednje škole, i ovde će prvo uslediti oni u vezi s komunikacijom s članovima porodice, zatim oslovljavanje prijatelja i prijateljica i drugih poznatih osoba (osoba iz komšiluka), a na samom kraju daće se rezultati u vezi s oslovljavanjem nepoznatih osoba.

4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI

Prvo u nizu pitanja u vezi sa oslovljavanjem članova porodice činilo je oslovljavanje **(bračnog) partnera**, odnosno **(bračne) partnerke**.¹⁰⁸

Oslovljavanje **partnerke ili partnera**:

KOGA → KO ↓	partnerku	partnera
ispitanik	LI (6) skLI (3) HI (1) Schnuffi (1)	
ispitanica		LI (7) skLI (2) Schatz (1), Vati (1)

Partneri i partnerke uzvrćaju:

KO → KOGA ↓	partnerka	partner
ispitanika	LI (8)	

svih preostalih 13 osoba budu ženske osobe uprkos izvornom planu da polovinu ispitanih lica čine muške, a polovinu ženske osobe. Kako smo naknadno uspjeli anketirati još jednu mušku osobu, ali tek posle sastavljanja korpusa, ovi podaci uvršteni su u korpus naknadno.

¹⁰⁸ Uzeti su u obzir svi odgovori – bez obzira na to da li je u pitanju bračni partner/bračna partnerka ili osoba sa kojom ispitanik, odnosno ispitanica nisu zvanično stupili u brak. Takođe, nisu isključeni ni odgovori koji se odnose na oslovljavanje preminulog partnera, odnosno preminule partnerke, ukoliko su te osobe preminule poslednjih pet godina. Odgovor nismo dobili od dveju ispitanica – jedne koja je udovica već duži niz godina i jedne druge koja je već veoma dugo (preko 20 godina) razvedena.

	HI (1)	
ispitanica		LI (7) skLI (3) Schnuffi (1), meine liebe Frau (1) Herzl (1) Mutti (1)

U skladu sa našim očekivanjima, naši ispitanici najčešće koriste lično ime partnerke (lično ime navelo je 6 od 8 ispitanika), a pored ove etikete nekoliko ispitanika pominje i skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 3 puta, od toga jedna osoba isključivo navodi ovu mogućnost).¹⁰⁹ U skladu s činjenicom da je pitanju oslovljavanje osobe s kojom pretpostavljamo snažnu emotivnu povezanost naših ispitanika, očekivali smo javljanje upotrebe hipokorističnih izraza u značajnijem postotku, međutim, to nije slučaj (ovu mogućnost navode tek 2 osobe, od kojih je jedna pominje pored upotrebe ličnog imena i skraćenog oblika ličnog imena – bez navođenja konkretnih oblika uz napomenu da su u pitanju izrazi koji su rezervisani samo za međusobnu, sasvim privatnu komunikaciju („u četiri oka“) – i jedna koja isključivo navodi ovu vrstu nominalnih formi i dodaje da je u pitanju izmišljeni izraz (*Schnuffi*).

Partnerke našim ispitanicima uzvraćaju takođe upotrebom ličnog imena (tek 1 osoba dodaje i upotrebu hipokoristika – u pitanju je osoba koja navodi da u međusobnom oslovljavanju s partnerkom koriste različite izraze tog tipa, koji su, međutim, rezervisani samo za njihovu privatnu komunikaciju – kada druge osobe nisu prisutne).¹¹⁰

Isto tako, naše ispitanice najčešće navode da koriste lično ime partnera u oslovljavanju (od 11 mogućih javljanja navodi se 7 puta), dok se ostale vrste etiketa javljaju u značajno manjem broju (skraćeno/modifikovano lično ime navode 2 ispitanice, a

¹⁰⁹ Jedan ispitanik (75 godina, diplomirani inženjer) koji navodi da izričito koristi (puno) lično ime svoje supruge napominje da je u mladosti koristio skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena svoje supruge, ali da je nekako godinama prestao i da mu se nekako čini da u njihovim godinama (supruga ima takođe preko 70 godina) više priliči upotreba punog ličnog imena (npr. *Gabriela*, a ne *Gabi*).

¹¹⁰ Jedan od naših ispitanika (starost i zanimanje ćemo u ovom slučaju izostaviti zbog zaštite ličnih podataka) ima dvočlano lično ime (kombinacija dva – kako napominje – hrišćanskih imena: *Johann Valentin*), ali kao zvanično lično ime koristi skraćeni oblik prvog elementa svog izvornog ličnog imena (*Hans*). To je skraćeni oblik kojim su ga kako u porodici, tako i u krugu poznanika od detinjstva oslovljavali. Ispitanik je odrastao u jednom višejezičnom vojvođanskom mestu (kao pripadnik podunavskih Švaba emigrirao je u SR Nemačku posle završetka II svetskog rata) i govori pored nemačkog, kako srpski (odn. srpskohrvatski), tako i mađarski, te ističe da su ga oslovljavali (i dan danas neki oslovljavaju) srpskim ekvivalentom prvog elementa ličnog imena (*Jovane* prema *Johann*), a u školi su ga oslovljavali mađarskim oblikom skraćenog/modifikovanog ličnog imena (*Jani*), a prijatelji čak i hipokorističnim oblikom (*Janika*).

hipokorističan izraz koristi tek 1 osoba i daje konkretan primer – *Schatz*, a ista osoba koristi pored hipokoristika i etiketu za označavanje srodstva Vati).

U obrnutom smeru – kada partneri oslovljavaju naše ispitanice – takođe se najčešće javlja lično ime (takođe 7 puta od mogućih 12 odgovora, s tim da jedna osoba napominje da je suprug ličnim imenom retko oslovljava u odnosu na upotrebu već pomenutog hipokoristika *Schnuffi*, a jedna druga, koja navodi da u načelu u komunikaciji sa suprugom koriste samo skraćena/modifikovana lična imena, napominje da puna lična imena koriste u šali, pri čemu se ono tada posebno naglašava), dok se ostale mogućnosti javljaju u daleko manjoj meri (skraćeno/modifikovano lično ime – 3 osobe, hipokoristik – 2 osobe, tu spada i pomenuto *Schnuffi*, a uz ovu etiketu ista osoba daje i sintagmu *meine liebe Frau* koju po značenju takođe ubrajamo među hipokoristične izraze, nadalje jedna druga osoba daje dijalekatski obojen primer *Herzl* uz napomenu da je izraz rezervisan za privatnu upotrebu, a osoba koje je navela da supruga oslovljava etiketom za označavanje srodstva Vati u ovom segmentu navodi kao odgovor na upotrebu ovog izraza *Mutti*).

Za komunikaciju starijih ispitanika i ispitanica sa svojim (bračnim) partnerkama, odnosno partnerima bez izuzetaka važi simetrična upotreba T-zamenice *du*.

Svoju decu ispitanici i ispitanice oslovljavaju sledećim etiketama, pri čemu zamenički oblici nisu posebno istaknuti kako se bez izuzetaka javlja T-zamenica *du*:

KOGA → KO ↓	kćer	sina
ispitanik	LI (5) skLI (2) meine süße Putzi (1) Moppi (1) /(1)	LI (7) skLI (2) Bube (1)
ispitanica	LI (7) skLI (3) Moppi (1) Bollele (1), Busni (1) 0 + du (1) /(4)	LI (7) skLI (2) NI (1) /(5)

Deca informanata i informantkinja uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	kćer	sin
ispitanika	Papa (6) Papi (1), Paps (1) Vater (1) LI (3)	Papa (7) Papi (1), Paps (1) Vadder (1) LI (2)
ispitanicu	Mama (6) Mutti (2) 0 + du (1) / (4)	Mama (5) Mutter (1) Mutti (1) / (5)

Pri razgovoru sa svojom decom – **sinom i/ili ćerkom** – naši ispitanici, kao i ispitanice uglavnom koriste njihova lična imena, ali navode se u malom broju i druge vrste etiketa.

Među odgovorima ispitanika, a u vezi sa oslovljavanjem **ćerke** (od ukupno 8 muških osoba 7 ima ćerku, a jedna od njih 2 ćerke) pored ličnog imena (ukupno se navodi 5 puta), imamo mali broj primera za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena (ukupno 2, s tim da jedna osoba navodi da će puno lično ime uglavnom upotrebiti pri negodovanju, odnosno kritike nekog postupka svoje kćeri – umesto oblika tipa *Dani*, upotrebiće *Mensch Daniela, du hast...*), a za upotrebu hipokorističnog izraza tek jedan primer (*meine süße Putzi*), kao i (izmišljenog) nadimka (*Moppi*) (obe potonje mogućnosti navodi ista osoba).

Za oslovljavanje **sina** (svih 8 ispitanika ima sina) dobili smo iste odgovore, s tim da osoba koja je u slučaju ćerke pominjao hipokoristik, tj. frazu koju možemo ubrajati u ovaj tip etiketa, u slučaju sina daje etiketu *Bube* – koju eventualno takođe možemo ubrajati među hipokoristike, ali smatramo da je ipak u pitanju jedan uopšteniji oblik.¹¹¹

¹¹¹ Ispitanik (78 godina, nastavnik) koji navodi etiketu *Bube* (ali i hipokoristik *Putzi*) pripadnik je podunavskih Švaba, a posle dolaska u SR Nemačku početkom pedesetih godina prošlog veka nastanio se u južnoj pokrajini Baden-Württemberg. Imenica *Bube* se u Dudenovom online rečniku (www.duden.de) određuje kao 'prost, bezobrazan čovek (muškarac – O.K.)' [gemeiner, niederträchtiger Mensch] kada se odnosi na osobu, međutim, nije registrovano značenje 'dečak' [Knabe] koje je leksema (pored značenja 'sluga' [Diener] i 'raspušten, nedisciplinovan čovek' [zuchtloser Mensch]) posedovala u srednjovisokonemačkom periodu, a pored toga prisutna je i danas kao regionalni (dijalekatski) oblik – na jugu nemačkog govornog područja (<http://www.atlas-alltagssprache.de/runde-1/f01/> - 25. IV 2015).

Ćerke našim ispitanicima najčešće uzvraćaju etiketom za izražavanje srodničkog odnosa *Papa* (osim jednog, navode je svi ispitanici koji imaju ćerku), s tim da neki navode uz pomenuti izraz i druge etikete, a posebno važnom smatramo upotrebu ličnog imena u oslovljavanju roditelja (izuzetak čini 1 javljanje upotrebe etikete *Vater*,¹¹² koji se, prema rečima ispitanika, ponekad prema uzoru na decu, tj. unučad ispitanika, zamenjuje izrazom *Opa*, nadalje, 1 ispitanik uz *Papa* daje *Papi* i *Paps*, ali dodaje da ga iz šale ćerka ponekad oslovljava ličnim imenom; lično ime pored ove osobe daju još 2 osobe – jedna napominje da se ovakva upotreba javlja retko, a druga da je češća od upotrebe etikete *Papa*, dakle, lično ime kao mogućnost oslovljavanja navodi ukupno 3 ispitanika).¹¹³

Sinovi našim ispitanicima uzvraćaju na isti način kao i ćerke, s tim da se jednom uz etiketu *Papa* daje i povremena upotreba dijalekatski obojenog oblika *Vadder*.¹¹⁴

Svoje **ćerke** ispitanice (od 13 ispitanica njih 9 ima ćerku, odnosno ćerke) oslovljavaju takođe pretežno ličnim imenom (7 ispitanica koje imaju ćerku daju ovu vrstu etiketa), ali javlja se u oko polovini slučajeva i skraćeno/modifikovano lično ime (3 ispitanice navode ovu podvrstu kategorije imena, s tim je potrebno istaći da samo jedna ukazuje na ovakvu upotrebu kao alternativnu mogućnost, dok druge 2 osobe jednu kćer oslovljavaju jednom vrstom, a drugu drugom vrstom etiketa). Nadimak se takođe javlja u malom broju (ukupno 2 osobe ukazuju na ovu mogućnost pored upotrebe ličnog imena – u pitanju je već pomenuta nominalna forma *Moppi* koja ima prednost u odnosu na lično ime, a druga nadimak pominje više kao sporednu mogućnost, jer su u pitanju nadimci koje su njena deca izmislila i koristila pre svega u detinjstvu, a sada su te etikete ograničene samo na privatnu upotrebu u okviru zajedničkog doma: *Bollele* i *Busni*),¹¹⁵ a jedna osoba smatra da ne korsiti nikakav nominalni izraz u komunikaciji sa ćerkom (daje samo T-zamenicu *du*). Svoje **sinove** ispitanice (od 13 ispitanica njih 8 ima sina ili sinove) takođe pretežno oslovljavaju ličnim imenom (od mogućih 8 javljanja, ova vrsta etiketa daje se 7 puta), dok se skraćeno/modifikovano lično ime kao i pri

¹¹²Ispitanik (75 godina, diplomirani inženjer) takođe navodi da su ga ćerka (44) i sin (51) „kao mala deca“ [als Kleinkinder] oslovljavali oblikom *Papa* (a majku *Mama*), te da su vremenom prestali, a sada koriste *Vater* (i *Mutter*) ili ponekad *Oma* (i *Opa*) u skladu s perspektivom unuka.

¹¹³Jedna ispitanica (65 godina, trgovkinja) koja se razvela od oca svoje ćerke, ali već duži niz godina ima drugog bračnog partnera, napominje da njena ćerka svog rođenog oca oslovljava etiketom *Papi*, a svog očuha skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena.

¹¹⁴U korpusu se jednom javlja i etiketa *Apoji* čije značenje ne možemo sa sigurnošću odrediti.

¹¹⁵Moglo bi se postaviti pitanje da li se navedene etikete mogu okarakterisati (i) kao hipokoristici. Smatramo da je i takva kategorizacija moguća, međutim, kako su ih osobe koje su ih navele svrstale upravo u kategoriju nadimka [Spitzname], navodimo ih u toj grupi.

oslovljavanju sinova javlja u malom broju (takođe samo 2 puta, a ovu mogućnost navode iste osobe), a nadimak daje tek jedna osoba (bez navedenog konkretnog oblika).

Ispitanice navode da njihove ćerke u odnosu na njih u oslovljavanju koriste etiketu za označavanje srodničkog odnosa (najučestaliji izraz je *Mama* – od mogućih 9 javljanja daje se 6 puta; etiketa *Mutti* 2 puta, a ispitanica koja je istakla da ne koristi nikakvu nominalnu formu u oslovljavanju svoje ćerke, upotrebu bilo kakve etikete izostavlja i pri oslovljavanju u obrnutom smeru). Sinovi naših ispitanica uzvraćaju uglavnom istim oblicima kao i ćerke (od mogućih 8 javljanja koliko ispitanica navodi da ima sina ili sinove *Mama* se javlja 5 puta, *Mutti* daju 2 osobe, a 1 puta se javlja oblik *Mutter*).

U komunikaciji između roditelja i dece bez izuzetaka se beleži simetrična raspodela pronominalnih formi – recipročna upotreba *du*-modusa (raspored T-T, tj. *du-du*)

Deca naših ispitanika i ispitanica spadaju u kategoriju mlađih ili sredovečnih osoba, te smo pretpostavili da je većina ili makar jedan deo njih već ima (bračnog) partnera, odnosno (bračnu) partnerku koji se mogu tretirati kao članovi porodice, odnosno s kojom informanti i informantkinje imaju češće kontakte, te je pitanje u vezi s oslovljavanjem ovih osoba (kao i oslovljavanje s njihove strane) uključeno među pitanja koja su postavljena.

Oslovljavanje **partnerki i partnera dece:**

KOGA → KO ↓	snaju	zeta
ispitanik	LI + du (6) skLI + du (1) / (1)	LI + du (6) Schwiegersohn + du (1) / (2)
ispitanica	LI + du (7) skLI + du (2) 0 + du (1) / (6)	LI + du (7) Herr PI + Sie (1) 0 + du (1) / (6)

Partnerke i partneri dece uzvraćaju:

KO → KOGA	snaja	zet

↓		
ispitanika	LI + du (5) Opa + du (1) / (1)	LI + du (4) Vater + du (1) / (2)
ispitanicu	LI + du (5) Oma + du (1) Mütterchen, Mu + 0 (1) Mutti + du (1) / (6)	LI + du (3) Oma + du (2) Oma LI + du (1) Mütterchen, Oma + 0 (1) Mutti + du (1) / (6)

Snaju (odnosno partnerku sina i/ili buduću snaju) naši ispitanici (od ukupno 8 ispitanika njih 7 je odgovorilo na ovo pitanje¹¹⁶) skoro bez izuzetaka oslovljavaju ličnim imenom uz *du*-modus (jedini izuzetak čini odgovor 1 ispitanika koji svoju snaju oslovljava skraćanim/modifikovanim oblikom ličnog imena), a to važi pri oslovljavanju **zeta** (odnosno partnera ćerke i/ili budućeg zeta; ukupno 6 ispitanika dalo je odgovor u ovom segmentu pitanja, s tim da i u ovom segmentu odgovor istog ispitanika kao i u pri oslovljavanju snaje predstavlja izuzetak, koji napominje da pored punog ličnog imena u komunikaciji sa zetom koristi – uz šaljiv ton – leksemu *Schwiegersohn*, a da mu se uzvraća etiketom *Vater*, v. nešto niže).¹¹⁷

Lično ime uz *du*-modus važi pretežno i kada naše ispitanice oslovljavaju svoje snaje (partnerku sina i/ili buduću snaju; od 13 ispitanica njih 7 daje odgovor u ovom segmentu pitanja), s tim da se u malom broju slučajeva javlja još jedan tip etiketa – skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 2 osobe daju isključivo ovu mogućnost, dok lično ime pominje 5 osoba, a jedna ispitanica sve tri sbaje oslovljava na isti način). Jedna osoba ne daje nikakvu nominalnu formu, samo upućuje na upotrebu *du*-modusa. Upotreba ličnog imena, takođe uz T-zamenicu, dominantna je shema oslovljavanja i pri oslovljavanju naših ispitanica svojih zetova (odnosno partnera ćerke i/ili budućeg zeta, pri čemu je ponovo na

¹¹⁶ Jedan ispitanik (78 godina, nastavnik) navodi da njegov sin nema trenutno stalnu partnerku, odnosno ćerka nema stalnog partnera, ali da po pravilu prijateljicu (devojkicu) svog sina, kao i prijatelja (momka) svoje ćerke oslovljava ličnim imenom uz T-zamenicu *du*, a takođe dodaje da veoma rado koristi T-zamenicu u oslovljavanju mlađih osoba od sebe, kao i da nema ništa protiv da mu se mlađe osobe, pa i partneri njegove dece obraćaju na taj način.

¹¹⁷ Takođe, jedan od ispitanika (80 godina, činovnik i političar) napominje da je ranije (za vreme njegove mladosti) važno pravilo da snaje i zetovi roditelje svojih supružnika, odnosno supružnica oslovljavaju etiketama za obeležavanje srodničkog odnosa *Vater* i *Mutter*, a jedan drugi informant (75 godina, filolog/univerzitetski profesor) posebno ističe da je sa svojom braćom i sestrama uveo opštu upotrebu T-zamenice (*du*-modusa) u krugu porodice u doba kada to još nije bilo toliko rasprostranjeno.

pitanje odgovorilo 7 informanткиnja), s tim da jedna ispitanica (65 godina, trgovkinja) napominje da u svađi ili pri negodovanju koristi shemu *Herr* + prezime uz *Sie*-modus i poseban naglasak.

Snaje našim ispitanicima skoro bez izuzetaka uzvraćaju upotrebom ličnog imena + *du*-modus. Izuzetak čini odgovor jednog informanta koji navodi da ga snaja ređe oslovljava i etiketom za obeležavanje srodstva *Opa* + *du*-modus, onako, kako ga i unuk oslovljava. Zetovi takođe skoro bez izuzetaka koriste lično ime i T-zamenicu u oslovljavanju, a jedini izuzetak ponovo čini odgovor iste osobe kao i u prethodnom slučaju, čiji zet koristi etiketu za obeležavanje srodničkog odnosa *Vater*, ali takođe uz *du*-modus (dok ga, kao što smo ukazali gore, naš ispitanik ponekad oslovljava etiketom *Schwiegersohn*).

Ispitanicama njihove snaje uzvraćaju s jedne strane ličnim imenom + *du* (od 7 ispitanica koje su odgovorile na pitanje njih 5 navodi ovu shemu), a s druge srodničkim terminom (njih 3 navodi ovaj tip etiketa, a konkretno se javljaju: 1 osoba daje *Oma* – prema uzoru na decu, zatim 1 ispitanica daje dva izraza: *Mütterchen* i *Mu* – koje možemo svrstati i u kategoriju hipokoristika, a treća osoba navodi takođe skraćeno *Mutti* koje slično prethodnim nominalnim izrazima možemo tretirati kao hipokorističnu etiketu). Zetovi takođe koriste formulu lično ime + *du* (od 7 ispitanica koje imaju zeta ovu mogućnost pominje njih 3), a otprilike druga polovina daje etiketu za obeležavanje srodničkog odnosa uz *du*-modus (*Oma* se javlja 3 puta, a jedna osoba dodaje i mogućnost kombinacije uz lično ime, dakle *Oma* + lično ime, ali sa šaljivim prizvukom, jer je u porodici poznato da ispitanica ne voli ovaj način oslovljavanja, zatim iste osobe kao i u prethodnom segmentu navode *Mütterchen* i *Mutti*).¹¹⁸

Na polju upotrebe pronominalnih formi, a pri komunikaciji naših ispitanika, odnosno ispitanica s partnerima, odnosno partnerkama svoje dece bez izuzetaka važi simetrična raspodela zameničkih oblika, tj. T-zamenice (raspodela T-T, dakle *du-du*).

Unuke i unuci naših ispitanika i ispitanica različitog su uzrasta (od bebe od nekoliko meseci do odrasle osobe od 36 godina), te ćemo uzrast posebno komentarisati po potrebi, odnosno ukoliko sami ispitanici ili ispitanice daju komentar o relaciji između uzrasta i načina oslovljavanja.

¹¹⁸ Jedna ispitanica (70 godina, studirala umetnost) koja sa snajom i zetom u međusobnoj komunikaciji koristi lično ime uz *du*-modus, ističe da je prethodna generacija još persirala roditeljima svog partnera, odnosno partnerke. Jedna druga informanткиnja (65 godina, trgovkinja) dodaje komentar da ona svoju svekrvu – slično kao što to čini i njen zet ponekad – oslovljava shemom *Oma* + lično ime uz *du*-modus.

Unuke i unuci oslovljavaju se na sledeće načine:

KOGA → KO ↓	unuku	unuka
ispitanik	LI (5) skLI (2) / (3)	LI (6) skLI (5) / (1)
ispitanica	LI (3) skLI, NI (1) Schätzle (1) / (7)	LI (9) skLI (1) Schätzle (1) / (4)

Unuke i unuci uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	unuka	unuk
ispitanika	Opa (4) / (3)	Opa (6) Opa LI (1) Opi (1) / (1)
ispitanicu	Oma (4) Oma LI (2) Omi (1) Heima (1) / (7)	Oma (8) Oma LI (3) Omi (1) Heima (1) / (4)

Ispitanici svoje **unuke** (ženske osobe; od 8 ispitanika 5 osoba ima unuku ili unuke – neke osobe i više¹¹⁹) oslovljavaju bez izuzetaka ličnim imenom, skraćeno/modifikovano lično

¹¹⁹Jedan ispitanik ima 3 unuke i 2 unuka, dok jedna druga osoba ima, na primer, čak 5 unuka (muških osoba), dakle, reč je o porodicama sa velikim brojem članova, a ovi primeri nisu jedini među nemačkim ispitanicima i ispitanicama. Iako smo mišljenja da svako pojedinačno javljanje nekog obrasca, odnosno tipa nominalnih formi treba uzeti u obzir pri tabelarnom prikazu rezultata (uz napomenu koliko je anketiranih lica zapravo navodilo date oblike) – te ćemo tako i postupiti pri rezimiranju rezultata u tabelarnoj formi u vezi sa srpskim, ali i mađarskim korpusom, gde su ovakve porodice sa većim brojem članova više izuzetak – pri obradi nemačkog materijala nam se ovakav postupak nije činio pogodnim kako deo osoba anketu popunjavao samostalno, te su se po mogućnosti beležili i uopšteni odgovori, dok su se detalji vezani za starost i broj osoba izbegavali s obzirom na dužinu upitnika. U onim slučajevima gde se unuka ili unuk oslovljavaju različito u odnosu na druge ili su anketirane osobe posebno komentarisale svoje jezičko ponašanje, posebno ćemo skrenuti pažnju na takvu okolnost.

ime javlja se tek u malom broju (navode samo 2 osobe: jedna komentariše da su u pitanju oblici koje deca u porodici koriste u međusobnoj komunikaciji, druga da upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena uz puno lično ime zavisi od toga da li je skraćenje uopšte moguće), a upotrebu naziva od milja ne navodi nijedan informant. Odgovori u vezi s oslovljavanjem **unuka** (muških osoba; od 8 ispitanika njih 6 ima unuka ili unuke) nisu suštinski drugačiji (s tim da lično ime navodi svih 6 ispitanika, a upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena pored navedene mogućnosti daje njih 5, a u vezi s tim zabeleženo je nekoliko komentara u ovom segmentu: sada još jedan ispitanik podvlači da upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena zavisi od samog punog imena, tj. da li se uopšte može skratiti, a ujedno i dodaje da skraćeno/modifikovano lično ime unuka koristi jer roditelji tako žele; jedan drugi ispitanik pak napominje da samo jednog unuka oslovljava skraćenim oblikom ličnog imena i to kod kuće; takođe jedan informant naziva puno lično ime oblikom koji se koristi po potrebi uz strožiji prizvuk [Strengform], a uobičajeno upotrebljava skraćeno/modifikovano lično ime svojih unuka).

Unuke i unuci našim ispitanicima uzvraćaju skoro bez izuzetaka etiketom za obeležavanje srodničkog odnosa *Opa*, jedini izuzetak je jedno javljanje kombinacije *Opa + lično ime* koje koristi jedan unuk u razgovoru sa svojim dedom, a jedan ispitanik napominje da se u okviru njihove porodice *Opa* kombinuje s ličnim imenom kada su i on i drugi deda njihovih unuka (otac snaje) prisutan, te onda ova kombinacija etiketa služi za razlikovanje njih dvojice. Ova osoba takođe dodaje da njegovi unuci povremeno pribegavaju upotrebi hipokorističnog oblika *Opi* (a u oslovljavanju bake *Omi*) – kada žele nešto (npr. da duže gledaju televiziju).

Ispitanice svoje **unuke** (ženske osobe; od 13 ispitanica njih 6 ima unuku, odnosno unuke) oslovljavaju ličnim imenom (javlja se ukupno 3 puta), a po jedna ispitanica navodi da koristi isključivo skraćeno/modifikovano lično ime i nadimak (nadimak koji glasovno nema vidno veze s tročlanim ličnim imenom, te kojem se zbog jednostavnosti u porodici daje prednost: nadimak *Lola* uz lično ime *Anna Florine Tiziane*). **Unuke** (muške osobe; od 13 ispitanica njih 9 ima unuka ili unuke) naše ispitanice oslovljavaju skoro bez izuzetaka ličnim imenom (jedini izuzetak čini 1 javljanje skraćenog oblika ličnog imena – ispitanica jednog unuka oslovljava punim ličnim imenom, a drugog skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena). Hipokoristici se posebno ne navode (u komunikaciji deda sa svojim unucima i unukama se uopšte ne javljaju), međutim, jedna ispitanica napominje da ponekad koristi dijalekatski obojeni oblik *Schätzle*, a jedna druga da je svog unuka kada je bio dečak

oslovljavala hipokorističnim oblikom ličnog imena (*Mäxele* od ličnog imena *Max*), ali da to više ne čini jer je njen unuk sada već odrasla osoba.

Unuke svojim bakama najčešće uzvraćaju etiketom kojom se označava srodnički odnos *Oma* (s tim da dve ispitanice dodaju i komentare: jedna napominje da je pored oblika *Oma*, unuke, mada nešto ređe i unuci, oslovljavaju i varijantom *Omi* – koje je po njoj više emotivno naglašeno, upotrebljeno iz milja – a ponekad etiketu *Oma* kombinuju i s njenim ličnim imenom; jedna druga ispitanica ističe da je ponekad kako unuka, tako i unuk oslovljavaju hibridnom etiketom koja je nastala spojem etikete *Oma* i njenog ličnog imena: *Heima*), a tek jedna osoba navodi (isključivo) kombinaciju etikete *Oma* i ličnog imena. Unuci svojim bakama, dakle, uzvraćaju na isti način kao i unuke – pretežno se javlja etiketa *Oma*, a kombinacija uz lično ime daje se tek jednom (v. prethodne napomene u vezi s odstupanjima od ovih podataka, a jedna ispitanica dodaje da ovu shemu njen unuk upotrebljava prema uzoru na svog oca – zeta ispitanice – koji svoju taštu u šali oslovljava na ovaj način).

U komunikaciji naših ispitanika i ispitanca sa svojim unukama i unucima takođe važi recipročna upotreba pronominalnih formi – bez izuzetaka se navodi simetrična raspodela T-zamenice, odnosno uzajamna upotreba *du*-modusa.

4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA

Prijateljske veze od velikog su značaja, čine jedan od najznačajnijih segmenta ljudskog društvenog (i emotivnog) života – bez obzira na uzrast, odnosno starost osobe, te je pitanje u vezi s oslovljavanjem prijatelja i prijateljica bilo neizostavno i pri anketiranju starije grupe ispitanika i ispitanica. Pri tabelarnom prikazu rezultata nismo beležili potpune obrasce kako se isključivo javljao T-modus, odnosno, recipročna upotreba zamenice *du*.

Prijatelja i prijateljicu ispitanici i ispitanice oslovljavaju ovako:

KOGA → KO ↓	prijateljicu	prijatelja
ispitanik	LI (7) skLI (1) / (1)	LI (6) skLI (1) / (2)
ispitanica	LI (10) skLI (3) / (2)	LI (9) skLI (3) / (3)

Prijatelji i prijateljice uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	prijateljica	prijatelj
ispitanika	LI (7) / (1)	LI (6) skLI (1), Bazi (1), Eule (1) / (2)
ispitanicu	LI (9) skLI (2) / (2)	LI (8) skLI (2) / (3)

Svoje **prijateljice** naši ispitanici (njih 7 dalo je odgovor na ovo pitanje od ukupno 8 ispitanika) oslovljavaju ličnim imenom (svih 7 ispitanika daje ovu vrstu etiketa), s tim da jedan ispitanik daje uz ovu vrstu nominalnih formi i skraćeno/modifikovano lično ime, dok jedan drugi ispitanik – koji takođe navodi lično ime kao način nominalnog oslovljavanja za prijateljice – napominje da upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena zavisi i od toga koji oblik imena se uobičajeno koristi u prijateljskom krugu (tj. upotreba punog ličnog imena, skraćenog/modifikovanog ličnog imena ili pak nadimka zavisi od navike).

Za oslovljavanje **prijatelja** ispitanici daju identične odgovore (s tim da sada 2 ispitanika ne daju odgovor).¹²⁰

Našim ispitanicima kako prijateljice, tako i prijatelji uzvraćaju upotrebom ličnog imena – s jednim izuzetkom: jedan ispitanik, isključivo u slučaju oslovljavanja od strane prijatelja, na prvom mestu navodi skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena, zatim nadimak (odnosno nadimke, već pomenute: *Bazi* i *Eule*), a tek na trećem mestu puno lično ime.

Dok jedna od ispitanica (93 godine, poslovođa) ne daje nikakve odgovore u vezi s oslovljavanjem prijateljice (ali ni prijatelja) – uz komentar da su svi preminuli, a jedna druga samo relativizuje upotrebu jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja, ostale ispitanice uz

¹²⁰ Jedan od ispitanika (74 godine, policijski činovnik) koji ne daje odgovor na pitanje u vezi s oslovljavanjem prijateljice samo ovaj segment ostavlja bez odgovora, ali komentariše da se prijatelji (muške osobe) uvek oslovljavaju ličnim imenom (uz *du*-modus), dok druga osoba (80 godina, činovnik i političar) ističe da nema ni prijatelje ni prijateljice (smatra da u tim godinama čovek više ne stiže nove prijatelje i prijateljice) ali dodaje da rado putuje sa svojom partnerkom, te da na tim putovanjima redovno upoznaju nove ljude i da se u datim grupama (koje putuju zajedno) veoma brzo prelazi na upotrebu ličnog imena uz *du*-modus – kao i u najvećem broju prijateljskih veza.

jedan izuzetak navode upotrebu punog oblika ličnog imena kada je u pitanju oslovljavanje prijateljice (od 11 ispitanica koliko je odgovorilo na pitanje njih 10). Pored ovog oblika ličnog imena ličnog imena, u malom broju javlja se i upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 ispitanice, od kojih 2 osobe ovu mogućnost navode uz upotrebu punog ličnog imena, dok jedna osoba isključivo pominje ovu mogućnost).

Svoje prijatelje naše ispitanice oslovljavaju na isti način, s tim da sada jedna ispitanica više (75 godina, sekretarica) ne daje odgovor.¹²¹

Ispitanicama njihovi prijatelji, ali i prijateljice uzvraćaju pretežno upotrebom punog ličnog imena (u govoru prijatelja se javlja 8, a prijateljica 9 puta), ali u malom broju se navodi isključivo korišćenje skraćenog/modifikovanog ličnog imena (2 ispitanice daju samo ovaj oblik imena, pri čemu samo jedna od njih i sama koristi ovaj oblik kada oslovljava prijateljicu ili prijatelja – kako smatra da ovakvi oblici posle određenih godina starosti više nisu primereni, v. napomenu 118).

U komunikaciji prijatelja i prijateljica – ukoliko su ispitanici i ispitanice dale odgovor – bez izuzetaka važi uzajamna upotreba T-zamenice, tj. *du*-modusa.

Pretposlednje pitanje u anketi, a poslednje koje se tiče oslovljavanja poznatih osoba, tiče se oslovljavanja osoba iz komšiluka. Posredi je kao i u prethodnom slučaju jedan kompleks pitanja, koje podrazumeva podelu pitanja na seriju potpitanja, a na osnovu uzrasta i pola potencijalnih sagovornika: starijih i mlađih (punoletnih), te maloletnih muških, odnosno ženskih osoba.

Osobe iz komšiluka se oslovljavaju ovako:

KOGA →	mlađu komšinicu	mladeg komšiju
--------	-----------------	----------------

¹²¹ U vezi s oslovljavanjem prijateljica i prijatelja nekoliko ispitanica dalo je i neke napomene: ispitanica koja relativizuje upotrebu etiketa i pronominalnih formi i ne daje konkretan odgovor (93 godine, nastavnica) umesto konkretnih etiketa ili pronominalnih formi koje koristi ukazuje na to da odabir modusa, tj. da li će se upotrebiti T- ili V-zamenica zavisi od „stepena poznanstva“ [nach Bekanntschaftsgrad *du* oder *Sie*]; jedna druga ispitanica (80 godina, nastavnica) obrazlaže svoj izbor u korist punog ličnog imena prijatelja (*Eugen*) objašnjavajući da upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (*Geni*) ne priliči kada je u pitanju stariji gospodin; jedna od ispitanica (73 godine, krojačica i prodavačica) ističe da se osobe istih godina uvek oslovljavaju ličnim imenom (uz *du*-modus), te da to važi i kada oslovljava svoje prijatelje (muške osobe), iako ima malo muških osoba u krugu prijatelja; jedna od osoba koja pored ličnog imena navodi i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena pri oslovljavanju prijateljice i prijatelja, dodaje da hipokoristične oblike imena (s nastavcima *-chen* ili *-lein*) retko koristi; poslednja ispitanica koja daje komentar (65 godina, trgovkinja) dodaje da ne oslovljava samo svoje prijatelje (kako ženske, tako i muške) osobe ličnim imenom ili skraćanim/modifikovanim ličnim imenom (uz *du*-modus), već i prijateljice i prijatelje svoje dece – a oni joj uzvraćaju na isti način (bez obzira na veću starosnu razliku).

KO ↓		
ispitanik	Frau PI + Sie (8) LI + du (3)	Herr PI + Sie (8) LI + du (5)
ispitanica	Frau PI + Sie (9) LI + du (2) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (1)	Herr PI + Sie (7) LI + du (3) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (2)
KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
ispitanik	Frau PI + Sie (8) LI + du (2)	Herr PI + Sie (8) LI + du (5)
ispitanica	Frau PI + Sie (9) LI + du (1) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (2)	Herr PI + Sie (8) LI + du (2) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (2)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
ispitanik	LI + du (8) 0 + du (2)	LI + du (8) 0 + du (2)
ispitanica	LI + du (10) 0 + du (1) / (2)	LI + du (10) 0 + du (1) / (2)

Osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlađa komšinica	mlađi komšija
ispitanika	Herr PI + Sie (8) LI + du (2)	Herr PI + Sie (8) LI + du (2)
ispitanicu	Frau PI + Sie (9) LI + du (2) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1)	Frau PI + Sie (7) LI + du (3) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (2)

KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
ispitanika	Herr PI + Sie (8) LI + du (2)	Herr PI + Sie (8) LI + du (5)
ispitanicu	Frau PI + Sie (9) LI + du (1) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1)	Frau PI + Sie (8) LI + du (2) LI + Sie/Ihr (1) 0 + Sie (1) / (2)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
ispitanika	Herr PI + Sie (6) LI + du (2) Onkel + du (2) 0 + Sie (1) 0 + ? (1)	Herr PI + Sie (6) LI + du (2) Onkel + du (2) 0 + Sie (1) 0 + ? (1)
ispitanicu	Frau PI + Sie (5) Frau PI + du/Sie (2) Tante LI + du/Sie (1), Tante PI + du/Sie (1) Hallo + du/Sie (1) 0 + du/Sie (1), LI + du/Sie (1) 0 + Sie (1) / (1)	Frau PI + Sie (5) Frau PI + du/Sie (2) Tante LI + du/Sie (1), Tante PI + du/Sie (1) Hallo + du/Sie (1) 0 + du/Sie (1), LI + du/Sie (1) 0 + Sie (1) / (1)

Za oslovljavanje neke **mlađe komšinice** (otprilike do 40 godina starosti), informanti se pretežno koriste shemom *Frau* + prezime uz *Sie*-modus ili ličnim imenom uz *du*-modus, tj. navode obe mogućnosti (ukupno njih 5 od 8 ispitanika), dok preostali daju isključivo kombinaciju etiketa *Frau* + prezime uz *Sie*-modus.

Pri oslovljavanju u obrnutom smeru, odnosno kada ispitanici bivaju oslovljeni od strane mlađih komšinica, uzvraća im se (funkcionalno) ekvivalentnim etiketama i istim modusom oslovljavanja, osim u jednom slučaju – jedna osoba (75 godina, univerzitetski profesor) navodi da ga mlađe ženske osobe iz komšiluka oslovljavaju shemom *Herr* + prezime uz *Sie*-modus, iako on neke oslovljava i ličnim imenom uz *du*-modus.

U vezi s oslovljavanjem neke **starije komšinice** (koja, znači, ima preko 40 godina i koja je po mogućnosti sličnih ili istih godina kao naši ispitanici) – javljaju se mahom isti odgovori s istom raspodelom kao u vezi s oslovljavanjem neke mlađe žene, s tim da jedan od ispitanika (opet osoba koja ima 75 godina, univerzitetski profesor) više ne navodi pored kombinacije etiketa *Frau* + prezime uz *Sie*-modus mogućnost upotrebe ličnog imena uz *du*-modus.

Informante starije komšinice oslovljavaju na isti način kao i mlađe komšinice.

Kada oslovljavaju nekog **mlađeg komšiju** (neku mušku osobu otprilike do 40 godina starosti), ispitanici najčešće navode kombinaciju etiketa *Herr* + prezime uz *Sie*-modus, ali i lično ime uz *du*-modus (5 ispitanika od njih 8), dok preostali ispitanici isključivo daju prvu formulu (3 puta) koja se tada beleži uz *V*-modus.

Mlađe komšije informantima uzvraćaju skoro bez izuzetaka na isti način, tj. reč je o potpuno simetričnom oslovljavanju – osim jednog beleženja asimetričnog oslovljavanja kako u domenu nominalnog, tako i u domenu pronominalnog oslovljavanja (isti ispitanik, ista osoba kao i pri oslovljavanju neke mlađe komšinice, biva oslovljen od strane mlađih komšinica shemom *Herr* + prezime uz zamenicu *Sie*, iako on sâm neke od njih oslovljava ličnim imenom uz zamenicu *du*).

Starije komšije – muške osobe starije otprilike od 40 godina, oslovljavaju se na identičan način kao i mlađe muške osobe i to bez izuzetaka, jedino odstupanje je vidljivo kada se posmatraju izrazi kojima komšije uzvraćaju našim ispitanicima: beleži se potpuna simetrija bez izuzetaka.

Deci iz komšiluka – maloletnim muškim i ženskim osobama, informanti se bez izuzetaka obraćaju koristeći se ličnim imenom uz *du*-modus, dok im se uzvraća pretežno kombinacijom etiketa *Herr* + prezime uz *Sie*-modus (5 ispitanika od ukupno 8 daje ovu formulu kao osnovni način oslovljavanja od strane komšijske dece), ali neki informanti uz ovu mogućnost navode i shemu lično ime uz *du*-modus (2 osobe navode obe mogućnosti). Pored ovih donekle već očekivanih mogućnosti, zabeležena je i izolovana upotreba etikete za obeležavanje srodstva *Onkel* ('ujače/striče/tečo', ovde pre svega 'čiko' u značenju [=stariji/nepoznat čovek]) i to uz *T*-zamenicu (2 puta od mogućih 8 javljanja), a dve osobe (jedna od njih uz kombinaciju etiketa *Herr* + prezime uz *V*-zamenicu) skreću pažnju na to da

se u ovoj sagovorničkoj konstelaciji može javiti i izbegavanje direktnog oslovljavanja.¹²² Dakle, u ovom delu pitanja, dominira asimetrično oslovljavanje – kako u sferi pronominalnog, tako i u sferi nominalnog oslovljavanja. Čak i u onim slučajevima kada se sagovornici – naši ispitanici i komšijska deca – međusobno oslovljavaju T-zamenicom, od strane dece se koristi neki izraz, odnosno kombinacija izraza koji uprkos upotrebi T-zamenice ukazuje, a mogli bismo reći i obezbeđuje određeni stepen iskazivanja poštovanja prema starijem sagovorniku.

Ispitanice **mlađe komšinice** pretežno oslovljavaju kombinacijom etiketa *Frau* + prezime uz *Sie*-modus (od 13 ispitanica kao jedini način oslovljavanja mlađe komšinice navodi ga njih 8),¹²³ dok se formula lično ime uz *du*-modus javlja tek jednom, a takođe jedna osoba navodi obe mogućnosti. Pored navedenog, jedna ispitanica navodi mogućnosti kombinovanja ličnog imena kako sa zamenicom *Sie*, tako i sa zamenicom *Ihr*.¹²⁴ Jedna

¹²² Dodatne komentare pored prikazanih odgovora imamo vezano i uz ovaj kompleks pitanja: prvi komentar u nizu daje jedan informant (75 godina, diplomirani inženjer) ističući da nema strogih pravila u domenu oslovljavanja osoba iz komšiluka, odnosno, koji će se izrazi upotrebiti zavisi od različitih okolnosti, te je moguće pri komunikaciji s jednim koristiti etikete *Herr* ili *Frau* + prezime uz *Sie*-modus, kao i lično ime uz *du*-modus, ukoliko je u pitanju više prijateljski odnos, dakle sve zavisi od toga u kom pravcu se razvijaju međuljudski odnosi tokom godina [wie es sich eben menschlich ergibt], a pored toga, prema njegovom iskustvu moguće je osobe iz istog komšijskog domaćinstva oslovljavati različito – tako se on i jedan komšija otprilike istih godina međusobno oslovljavaju ličnim imenom uz T-zamenicu, dok se sa suprugom tog komšije, koja je takođe otprilike te starosti, nikad nisu oslovljavali na taj način; ista osoba u vezi s oslovljavanjem kaže da su ga deca iz komšiluka koja su često dolazila u njegov dom, jer je njegova supruga držala časove veronauke, neretko oslovljavala kombinacijom etiketa *Herr* + prezime, ali uz *du*-modus; prema jednoj drugoj napomeni muških ispitanika (74 godina, policijski činovnik) osnovni način oslovljavanja (odraslih osoba) iz komšiluka jeste upotreba kombinacije etiketa *Herr* ili *Frau* + prezime uz *Sie*-modus, što ne važi pri oslovljavanju između osoba koje se bolje poznaju, a kada se koristi lično ime uz *du*-modus; jedna osoba (75 godina, univerzitetski profesor) pak ističe da se (odrasle) komšije po pravilu oslovljavaju više puta pomenutom kombinacijom etiketa uz V-zamenicu, iako on sam navodi i mogućnost oslovljavanja ličnim imenom uz T-zamenicu i to kada se obraća mlađim komšinicama ili komšijama (a ove osobe mu uzvraćaju formulom *Herr* + prezime uz *Sie*-modus); javlja se i jedna zanimljiva napomena (65 godina, nastavnik) prema kojoj se *prve* komšije (muške i ženske osobe koje stanuju neposredno pored govornika) oslovljavaju u *du*-modusu i ličnim imenom, dok to već ne važi za druge komšije (tj. osobe koje stanuju do prvih komšija), koje se već oslovljavaju u *Sie*-modusu (uz kombinaciju etiketa *Herr* ili *Frau* + prezime). Ova osoba takođe ističe da se deca, tj. maloletne osobe po pravilu oslovljavaju u *du*-modusu (uz lično ime), a eventualno kasnije, po njihovom odrastanju, tematizuje se u razgovoru s njima oslovljavanje, odnosno, uglavnom se predlaže da se zadrže stare sheme oslovljavanja (tj. da starija osoba ne menja način oslovljavanja).

¹²³ Jedna od dveju najstarijih ispitanica (93 godine, poslovođa) dala je odgovor samo u vezi s ovim segmentom celog kompleksa pitanja – oslovljavanje neke mlađe komšinice, a možemo pretpostaviti da je razlog tome činjenica da informantkinja u svojoj okolini (u „komšiluku“, odnosno spratu doma za starije osobe) ima samo ženske osobe, koje su mahom sve mlađe od nje (ispitanica nije obratila pažnju na činjenicu da se izraz mlađi u anketi upotrebljava u apsolutnom smislu).

¹²⁴ Ispitanica (70 godina, ne navodi zanimanje) koja uz upotrebu ličnog imena navodi mogućnost upotrebe zamenice *Sie*, ali i *ihr* život je provela u pokrajini Baden-Württemberg: rođena u Tübingenu, sa porodicom provela je ceo svoj radni vek u Freibergu (Freiberg am Neckar) – manjem mestu u blizini Ludwigsburga – a po odlasku u penziju preselila se sa suprugom u takođe relativno mali Maulbronn (oko 7000 stanovnika). Stanuje u delu naselja koje je relativno zatvorenog tipa, gde se većina stanovnika poznaje. Informantkinja ujedno daje komentar da se *prve* komšije oslovljavaju T-zamenicom. Isprva se navođenje obe zamenice – pored zamenice *Sie* i zamenice *ihr*, zamenica, koje podjednako mogu funkcionirati kao V-zamenice uz već opisana regionalna ograničenja, činilo nelogičnim. Da li ispitanica koristi obe zamenice kao V-zamenice pri

ispitanica rubriku predviđenu za nominalne forme oslovljavanja ostavlja prazno, ali daje zamenicu *Sie* u rubrici predviđenom za pronominalne forme.¹²⁵

Stariju komšinicu informantkinje oslovljavaju skoro bez izuzetaka istim oblicima kao i mlađe, dok se jedino odstupanje javlja u odgovoru jedne ispitanice koja mlađu komšinicu oslovljava ličnim imenom uz *du*-modus, dok u komunikaciji s nekom starijom komšinicom upotrebljava shemu *Frau* + prezime uz *Sie*-modus.

Kako pri oslovljavanju neke mlađe ženske osobe, tako i pri razgovoru s nekom starijom ženskom osobom iz komšiluka, ne beleže se asimetrične raspodele pronominalnih, ali ni nominalnih izraza – ove sagovorničke konstelacije karakteriše apsolutna recipročna upotreba jezičkih sredstava u službi oslovljavanja.

Pri oslovljavanju nekog **mlađeg komšije** ispitanice se koriste najčešće kombinacijom etiketa *Herr* + prezime uz V-zamenicu (7 puta se javlja od mogućih 11 javljanja), ali u malom broju se i u ovom slučaju javlja upotreba ličnog imena uz T-zamenicu (ukupno 2 puta daje se kao jedina mogućnost u obraćanju mlađem komšiji), jednom se ne navodi nikakva etiketa (predviđena rubrika ostavljena je prazna), ali daje se zamenica *Sie*, a takođe jedna osoba navodi kako mogućnost upotrebe formule *Herr* + prezime uz V-modus, tako i upotrebu ličnog imena uz T-modus. Ispitanica koja za oslovljavanje komšinicu beleži lično ime uz zamenicu *Sie* ili *Ihr*, čini to i kada je u pitanju oslovljavanje komšija (kako mlađih, tako i starijih).

Za oslovljavanje nekog **starijeg komšije** navode se isti oblici kao i za komunikaciju s mlađim komšijom, s tim da i u ovom segmentu pitanja jedna informantkinja – ista osoba kao i

oslovljavanju sagovornika/sagovornice ili je pak reč o nečemu drugom? Odgovor nismo mogli tražiti od informantkinje kako je u pitanju osoba koja je insistirala da samostalno popuni upitnik, ali objašnjene smo dobili od jednog sredovečnog muškog sagovornika (52, istoričar) koji je jedan od sporednih sagovornika – izvornih govornika – sa kojima smo vodili dodatne razgovore o oslovljavanju pri skupljanju nemačkog materijala u julu 2014. godine u Ulmu. Informant, koji sa porodicom stanuje u Esslingenu (grad u pokrajini Baden-Württemberg), ispričao je da je njegova supruga koja je rodom iz okruga Hohenlohe, iz jednog malog mesta – u kojem se skoro svi međusobno oslovljavaju u T-modusu, kao što je to uobičajeno na selu (gde, dakle, postoji samo *du* za oslovljavanje pojedinca i *ihr* za oslovljavanje dva ili više sagovornika), njihove komšije oslovljavala često koristeći zamenicu *ihr*, ali ne umesto zamenice *Sie*, već kao alternativnu mogućnost u oslovljavanju u onim slučajevima, tj. u odnosu na one komšije prema kojima je upotreba *Sie* delovala previše distancirano i kruto, a *du*-modus neprimereno iz nekog razloga (nedovoljne bliskosti ili velike starosne razlike, na primer). Značenje zamenice *ihr* u ovakvim slučajevima naš informant tumači kao množinski oblik koji upućuje zapravo na porodicu oslovljene osobe. Upotrebu zamenice *ihr* kao neke vrste prelazne forme između *du* i *Sie* u novije vreme dokumentuju takođe Clyne, Norrby i Warren (2009: 46-47).

¹²⁵ Informantkinja koja ni na neka prethodna pitanja nije davala konkretne odgovore (93 godina, nastavnica) u vezi sa svim segmentima pitanja daje samo napomenu da se komšije i komšinice oslovljavaju etiketom *Herr*, odnosno *Frau* koje se kombinuju sa prezimenom, a moguća je upotreba i ličnog imena zavisno od stepena poznanstva (bliskosti), dok se na upotrebu pronominalnih formi ne osvrće, te možemo jedino pretpostaviti da se pri upotrebi prve mogućnosti javlja V-, a u slučaju druge T-zamenica.

pri oslovljavanju neke starije komšinice – umesto upotrebe ličnog imena i T-zamenice daje upotrebu kombinacije etiketa *Herr* + prezime koju prati upotreba V-zamenice.

Obe gore opisane sagovorničke konstelacije karakteriše simetrična raspodela kako nominalnih, tako i pronominalnih sredstava, tj. kako mlađe, tako i starije komšije (muške osobe) ispitanicama uzvraćaju istim izrazima pri oslovljavanju.

Komšijsku decu – bez obzira na pol deteta (maloletnog lica) – informantkinje s jednim izuzetkom oslovljavaju ličnim imenom uz T-modus (javlja se 10 puta od mogućih 11). Jedino odstupanje od ove sheme čini jedan odgovor koji ne sadrži nikakvu nominalnu formu, već samo podatak da se koristi T-modus (ispitanica od 83 godine, činovnica), a jedna osoba koja je navela pomenutu, pretežno zastupljenu formulu, dodaje da ne izbegava upotrebu ličnog imena, ukoliko je ono poznato, ukazavši time ujedno na to da poznato lično ime ne podrazumeva nužno i njegovu upotrebu – što se vidi i na osnovu odgovora ispitanice koja ne daje nikakvu etiketu u ovom segmentu pitanja vezanom za oslovljavanje osoba koje stanuju u komšiluku.

Deca uzvraćaju pretežno kombinacijom etiketa *Frau* + prezime uz *Sie*-modus (5 puta od mogućih 12 javljanja) ili *Frau* + prezime uz *du* ili *Sie*-modus (2 osobe navode oba modusa), a jedna osoba daje nešto drugačiju kombinaciju nominalnih izraza: *Tante* ('tetka/ujna/strina' ovde u značenju 'tetka', tj. 'ženska nesrodna osoba, starija od govornika') + lično ime ili *Tante* + prezime, a obe kombinacije uz *du* ili *Sie*-modus zavisno od starosti deteta.¹²⁶ Pored navedenih izraza, neke ispitanice ukazuju i na javljanje izbegavanja upotrebe bilo kakvih nominalnih formi (2 osobe navode izbegavanje etiketa, a jedna daje *Sie*-modus, dok druga navodi kako *Sie*, tako i mogući *du*-modus – ova ispitanica ujedno navodi i upotrebu ličnog imena od strane deteta, a jedanput se daje pozdrav *hallo* takođe uz oba modusa oslovljavanja).¹²⁷

¹²⁶ Ispitanica (93 godina, nastavnica) daje odgovor samo na ovaj deo kompleksa pitanja koje se tiče oslovljavanja osoba iz komšiluka, a uz svoj odgovor u vezi sa oslovljavanjem od strane deteta iz komšiluka napominje da se T-, odnosno V-zamenica koristi zavisno od starosti [nach Alter *du* oder *Sie*] te možemo pretpostaviti da verovatnoća upotrebe V-zamenice, odnosno *Sie*-modusa raste paralelno s rastom broja godina deteta u ulozi govornika, odnosno obrnuto – što je mlađe dete, veća je verovatnoća da će koristiti T-zamenicu, odnosno upotrebiti *du*-modus.

¹²⁷ Informantkinje su pored opisanih odgovora dale i nekoliko zapažanja, napomena u vezi sa oslovljavanjem osoba iz komšiluka: informantkinja (80 godina, nastavnica) koja navodi da je između komšija i komšinica moguća kako upotreba shema *Herr*, odnosno *Frau* + prezime uz V-modus i korišćenje ličnog imena uz T-modus (u oba slučaja recipročno), primećuje na osnovu ličnog iskustva da pripadnost istom domaćinstvu ne znači nužno i isti način oslovljavanja – do sličnog zaključka došao je i jedan od ispitanika, te navodi primer jedne (od sebe dosta) mlađe komšinice kojoj se obraća ličnim imenom uz T-zamenicu, dok joj ona uzvraća formulom *Frau* + prezime uz V-zamenicu, dok njena sestra korsiti lično ime, ali takođe uz V-modus, a sa

4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA

Poslednji deo ankete kao što je to bio slučaj i pri anketiranju mladih jeste kompleks pitanja u vezi s oslovljavanjem nepoznatih osoba **na ulici** – mladih i starijih muških, odnosno ženskih osoba, ali i dece (maloletnih muških i ženskih osoba).

Oslovljavanje **nepoznatih osoba na ulici**:

KOGA → KO ↓	mladu ženu	mladog muškarca
ispitanik	0 + Sie (6) Entschuldigen Sie... (1) Können Sie... (2) Darf ich Sie was fragen... (1)	0 + Sie (6) Entschuldigen Sie... (1) Können Sie... (2) Darf ich Sie was fragen... (1)
ispitanica	0 + Sie (6) 0 + du/Ihr (1) Verzeihung + Sie (1) Entschuldigen Sie... (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Entschuldigung + Sie (1), Bitte... + Sie (1) Entschuldigung, Frau...? + Sie (1)	0 + Sie (6) 0 + du/Ihr (1) Verzeihung + Sie (1) Entschuldigen Sie... (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Entschuldigung + Sie (1), Bitte... + Sie (1) Entschuldigung, Herr...? + Sie (1)

majkom dveju komšinica međusobno koriste lično ime uz T-modus, ali sa suprugom ove komšinicke striktno koriste *Herr* ili *Frau* + prezime uz V-modus, jer, kako kaže, veoma retko razgovaraju. Druga pak informantkinja (74 godina, trgovkinja) – slično kao i jedan od ispitanika – napominje da se prve komšije oslovljavaju u *du*-modus, a malo dalje (nekoliko kuća dalje) već ne, međutim, od kada stanuje u zgradi, sve (odrasle) komšije oslovljava u *Sie*-modus (i koristi *Herr* ili *Frau* uz prezime ukoliko je ono poznato), a ukoliko u hodniku sretne neko komšijsko dete onda po potrebi otvoreno pita ko je [dann frage ich „Wer bist denn du?“ oder zum Beispiel „Bist du der Norbert?“]; pored ove ispitanice, još jedna eksplicitno ukazuje na to da se prve komšije oslovljavaju u *du*-modus (70 godina, ne navodi zanimanje, odnosno školsku spremu), a jedna druga (70 godina, umetnica) iskazuje mišljenje da je brzina prelaska na *du*-modus regionalno uslovljeno, te da se u Švapskoj ne prelazi tako brzo na uzajmanu upotrebu T-zamenice; jedna od ispitanica (73 godina, krojačica i prodavačica) koja kombinaciju etiketa *Herr*, odnosno *Frau* + prezime uz *Sie* navodi kao osnovni način oslovljavanja komšija i komšinica, napominje da se osobe koje poznaje iz doba kada su još bila deca oslovljava ličnim imenom uz *du*-modus, a pri nesigurnosti kombinuje lično ime uz *Sie*-modus, mada shemu *Herr/Frau* + prezime uz *Sie*-modus koristi u komunikaciji i sa nekim osobama koje dobro poznaje; informantkinja (69 godina, nastavnica) koja za oslovljavanje odraslih osoba navodi pomenutu kombinaciju etiketa uz V-zamenice, a za oslovljavanje dece lično ime uz T-modus (pri čemu joj sve osobe iz komšiluka uzvraćaju shemom *Frau* + prezime uz *Sie*), primećuje da se upotreba bilo kakvog direktnog oslovljavanja od strane dece neretko izbegava; poslednji komentar u vezi s oslovljavanjem između komšija čini napomena ispitanice (65 godina, trgovkinja) prema kojoj su za međuljudske odnose u komšiluku veoma značajne zajedničke manifestacije (u smislu različitih proslava) na kojima zapravo dolazi do uzajamne upotrebe T-modusa. Pored toga ističe da se mlađe osobe, kao i osobe istih ili sličnih godina obično oslovljavaju u *du*-modus (tada uz lično ime), ali joj se ujedno čini da deca izbegavaju upotrebu ličnog imena, ali i prezimana (u kombinaciji sa etiketama *Herr* ili *Frau*).

	„Begrüßung” + Sie (1)	„Begrüßung” + Sie (1)
KOGA → KO ↓	stariju ženu	starijeg muškarca
ispitanik	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie... (1) Können Sie... (2) gnädige Frau + Sie (1) Darf ich Sie was fragen... (1)	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie... (1) Können Sie... (2) mein Herr + Sie (1) Darf ich Sie was fragen... (1)
ispitanica	0 + Sie (6) 0 + du/Ihr (1) Verzeihung + Sie (1) Entschuldigen Sie... (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Entschuldigung + Sie (1), Bitte... + Sie (1) Entschuldigung, Frau...? + Sie (1) „Begrüßung” + Sie (1)	0 + Sie (6) 0 + du/Ihr (1) Verzeihung + Sie (1) Entschuldigen Sie... (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Entschuldigung + Sie (1), Bitte... + Sie (1) Entschuldigung, Herr...? + Sie (1) „Begrüßung” + Sie (1)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
ispitanik	0 + du (7) Kleines + du (1) Mädle + du (1)	0 + du (7) Kleiner + du (1) Bube + du (1)
ispitanica	0 + du (5) 0 + du/Ihr (2) Verzeihung + du (1) Entschuldige... (1) Entschuldige bitte... (1) Entschuldigung + du (1), Bitte... + du (1) hallo + du (1) „Begrüßung” + du (1)	0 + du (5) 0 + du/Ihr (2) Verzeihung + du (1) Entschuldige... (1) Entschuldige bitte... (1) Entschuldigung + du (1), Bitte... + du (1) hallo + du (1) „Begrüßung” + du (1)

Nepoznate osobe koriste sledeće izraze:

KO → KOGA ↓	mlada žena	mladi muškarac
ispitanika	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie! (1) Entschuldigen Sie bitte... (1)	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie! (1) Entschuldigen Sie bitte... (1)

	Können Sie...? (1), Sie, passen Sie auf! (1) Herr + Sie (1)	Können Sie...? (1), Sie, passen Sie auf! (1) Herr + Sie (1)
ispitanicu	0 + Sie (8) 0 + du/Ihr (1) hallo + Sie (1) */ (3)	0 + Sie (8) 0 + du/Ihr (1) Entschuldigung + Sie (1) */ (3)
KO → KOGA ↓	starija žena	stariji muškarac
ispitanika	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie! (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Können Sie...? (1), Sie, passen Sie auf! (1) Herr + Sie (1)	0 + Sie (5) Entschuldigen Sie! (1) Entschuldigen Sie bitte... (1) Können Sie...? (1), Sie, passen Sie auf! (1) Herr + Sie (1)
ispitanicu	0 + Sie (8) 0 + du/Ihr (1) Entschuldigung + Sie (1) */ (3)	0 + Sie (8) 0 + du/Ihr (1) Hallo, junge Frau + Sie (1) */ (3)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
ispitanika	0 + du (5) Entschuldige! (1) Entschuldige bitte... (1) Kannst du...? (1), Du, pass auf! (1) Onkel + Sie (1)	0 + du (5) Entschuldige! (1) Entschuldige bitte... (1) Kannst du...? (1), Du, pass auf! (1) Onkel + Sie (1)
ispitanicu	0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (3) 0 + du/Ihr (1) hallo + du/Sie (1) */ (3)	0 + Sie (4) 0 + du (1) 0 + du/Sie (3) 0 + du/Ihr (1) hallo + du/Sie (1) */ (3)

Neku **nepoznatu mladu žensku osobu** informanti bez izuzetaka oslovljavaju u *Sie*-modusu, dok upotreba bilo kakve etikete izostaje ili je zamenjuje neki izraz s funkcijom uspostavljanja kontakta kao što su *Entschuldigung!* ili *Entschuldigen Sie!*, ali se zamenjuje eventualno i direktnim pitanjem, molbom za pomoć: *Könnten Sie...?* i sl. Većina ispitanika – pre svega oni, koji su anketirani usmeno, primećuju nedostatak adekvatnog nominalnog izraza

za oslovljavanje neke odrasle muške i ženske osobe nekom neutralnom etiketom tipa *sir* ili *madam* u engleskom jeziku, kako se njihovi nemački ekvivalenti *Herr* ili *Frau* ne upotrebljavaju samostalno – potrebno je poznavati prezime, lično ime ili makar zanimanje, odnosno društvenu funkciju osobe koja se želi osloviti na ovaj način.

Prema odgovorima ispitanika, mlađe nepoznate žene im uzvraćaju na isti način – skoro bez izuzetaka se daje V-zamenica *Sie*, upotreba etiketa izostaje, a neki navode i konkretne izraze koji ih zamenjuju, tj. služe za uspostavljanje kontakta. Tek po jedna osoba navodi upotrebu zamenice *Sie* u vokativskoj funkciji (*Sie, passen Sie auf!*), te samo upotrebu etikete *Herr* bez bilo kakvog proširenja (navodi je ispitanik od 85 godina, vojno lice).

Ispitanice (na pitanja u okviru ovog kompleksa pitanja odgovorilo je 10 informantkinja) **nepoznate mlađe ženske osobe** uz dva izuzetka takođe oslovljavaju u V-modusu, odnosno navode zamenicu *Sie*, dok etikete izostaju, a jedna osoba u rubrici predviđenoj za nominalne forme beleži pozdrav *hallo*, a jedna druga samo stavlja napomenu da koristi neki pozdrav. Jedan od izuzetaka čini odgovor prema kojem se u funkciji pronominalnog oslovljavanja koristi T-zamenica *du*, a pored nje navodi se i zamenica *Ihr* – u funkciji V-zamenice, odnosno po mogućnosti nekog prelaznog oblika između T- i V-modusa (u pitanju je odgovor ispitanice od 70 godina, čiju smo upotrebu modusa oslovljavanja već komentarisali u sklopu segmenta u vezi s oslovljavanjem komšija).¹²⁸ Druga pak informantkinja (75 godina, sekretarica) u rubrici predviđenoj za nominalne forme daje izraz *Entschuldigung, Frau...?* uz *Sie*-modus.¹²⁹

Mlađe nepoznate žene uzvraćaju skoro bez izuzetaka u *Sie*-modusu, takođe uz izostanak upotrebe bilo kakvog nominalnog izraza (jedna osoba navodi pozdrav *hallo* umesto nominalnog izraza), dok jedna informantkinja navodi da se na ulici nepoznate mlađe ženske

¹²⁸ U pitanju je odgovor osobe (70 godina, ne navodi zanimanje) čiji smo odgovor komentarisali u kontekstu oslovljavanja osoba iz komšiluka, koja je rođena u Tübingenu, a život provela u Freibergu, a sada stanuje u Maulbronnu i to u delu naselja u kojem se skoro svi poznaju, a većina neguje i prijateljske odnose s ostalim stanovnicima, te se upotreba T-zamenice čak i u odnosu na nepoznate osobe (pogotovo mlađe) može, prema našem mišljenju, povezati s ovim okolnostima, odnosno objasniti svojevrstan otvoreniji pristup prema nepoznatim osobama. O upotrebi zamenice *ihr* u svojstvu V-zamenice, odnosno neke vrste prelaznog oblika bilo je već reči u kontekstu oslovljavanja komšiluka.

¹²⁹ Ovakva upotreba – s obzirom na postojeća upotrebna pravila leksema *Herr*, odnosno *Frau*, tj. činjenicu da se ona danas prema podacima iz literature i empirije ne koriste izolovano – objašnjiva je upravo iz načina beleženja: posle izraza u funkciji uspostavljanja kontakta izdvojenog zarezom, sledi etiketa *Frau*, a iza nje tri tačke, te znak pitanja. Pauzu u govoru reprezentovanu trima tačkama možemo tumačiti kao signal za uzlazno akcentovanje etikete *Frau*, koja zapravo ima ulogu oslovljavanja kroz neku vrstu pitanja-igre, kao kada se traži od sagovornika (oslovljene osobe) da se identifikuje ili da potvrdi svoj identitet.

osobe oslovljavaju ili zamenicom *du* ili *ihr* (i ovaj put je u pitanju odgovor osobe čije smo odgovore već detaljnije komentarisali u kontekstu oslovljavanja osoba iz komšiluka).

Informanti neku **nepoznatu stariju žensku osobu** na ulici oslovljavaju uz jedan izuzetak u *Sie*-modus, dok se nominalni izrazi izostavljaju, a izuzetak čini pored opisanog jednog slučaja izolovane upotrebe etikete *Frau* u okviru pitanja, jedno javljanje upotrebe nominalnog izraza *gnädige Frau* – koji danas važi kao zastarela forma – takođe uz *Sie*-modus (ovu shemu daje ispitanik od 86 godina, a koji nije dao nikakve druge lične podatke).

Starije žene im uzvraćaju bez izuzetaka na isti način kao i mlađe.

Ispitanice za oslovljavanje neke nepoznate starije ženske osobe daju iste oblike kao i za oslovljavanje neke mlađe ženske osobe, a to važi i za slučajeve kada se nađu u ulozi sagovornica, s tim da jedna ispitanica umesto pozdrava *hallo* beleži izraz *Entschuldigung* kao zamenu za nominalni izraz u obraćanju starije ženske osobe.

Informanti za oslovljavanje nekog **nepoznatog mlađeg muškarca** koriste iste oblike kao i pri komunikaciji s nekom mlađom ženskom osobom, a takođe se ponavljaju odgovori kada je reč o oslovljavanju u obrnutom smeru.

Ni informantkinje ne menjaju svoje odgovore: mlađeg nepoznatog muškaraca oslovljavaju istim izrazima kao i mlađe ženske osobe (osoba koja je navela kombinaciju *Entschuldigung, Frau...?* sada daje odgovarajući oblik za mušku osobu *Entschuldigung, Herr...?*), a ne variraju svoje odgovore ni kada je reč o izrazima kojima im se uzvraća.

Neku **nepoznatu stariju mušku osobu** ispitanici oslovljavaju uz jedan izuzetak istim izrazima kao i mlađe nepoznate muškarce – upotreba etiketa izostaje, a od pronominalnih formi koristi se V-zamenica *Sie*. Jedino odstupanje čini jedno javljanje proširene etikete *mein Herr* uz *Sie*-modus (navodi je osoba koja za oslovljavanje neke nepoznate starije ženske osobe beleži izraz *gnädige Frau*).

Za oslovljavanje u obrnutom smeru se i u ovom segmentu pitanja daju identični odgovori kao i za oslovljavanje od strane nepoznatih ženskih osoba.

Informantkinje za oslovljavanje neke starije muške osobe daju bez izuzetaka iste oblike kao za oslovljavanje nekog mlađeg muškarca, dok to pretežno važi i za slučaj kada se nađu u ulozi sagovornica, s tim da tek jedna ispitanica u rubrici predviđenoj za nominalne

forme daje kombinaciju pozdrava i proširene etikete: *Hallo, junge Frau!* (takođe ispitanica od 75 godina, sekretarica).

Za oslovljavanje **nepoznate dece** – kako za **devojčice**, tako i za **dečake** – informanti najčešće daju samo T-zamenicu *du*, ali dvoje ispitanika navode i neke nominalne izraze: *Kleines* '[doslovno] malo' (za devojčicu, najverovatnije prema rodu imenice *das Mädchen* ili *das Kind*, a ne prema prirodnom rodu) i *Kleiner* (za dečaka) (ispitanik 85 godina, vojno lice), te pored izostavljanja bilo kakve etikete dijalekatski obojeno *Mädle* (= *Mädchen* sa nastavkom za deminutiv *-le* – karakterističnim obeležjem švapskog govornog područja) i regionalizam *Bube* (umesto *Junge* 'dečak', posebno na gornjenemačkom govornom području).

Od strane dece informanti bivaju pretežno oslovljavani u *Sie*-modusu, pri čemu upotreba bilo kakve etikete izostaje, ali jedan ispitanik daje izolovano upotrebijenu etiketu *Onkel* – koja se prema podacima iz literature u savremenom jeziku ne koristi samostalno – ali uz *du*-modus (85 godina, vojno lice), a jedna osoba (75 godina, diplomirani inženjer) navodi oba modusa, s tim da javljanje jedne ili druge vrste pronomena vezuje za starost maloletnog lica, tj. mala deca, kako kaže, otprilike do prvih razreda osnovne škole (6-7 godina), upotrebiće T-, a starija deca već V-zamenicu.

Ispitanice nepoznatu decu (kako devojčice, tako i dečake) oslovljavaju bez izuzetaka u *du*-modusu, a nominalni izrazi se ne navode, s tim da neke informantkinje umesto etikete daju izraz koji služi za uspostavljanje kontakta: pozdrav (*hallo*) ili neki drugi izraz (kao što su *Entschuldigung* i *Verezeihung*).

U obrnutom smeru imamo raznovrsnije odgovore u odnosu na odgovore ispitanika. Pored *Sie*-modusa i izostavljanja bilo kakvog nominalnog izraza (od ukupno 10 ispitanica koliko je dalo odgovor na ovo pitanje, ovu mogućnost navodi njih 4), neke ispitanice navode oba modusa (ukupno 5 osoba) takođe bez ikakvih etiketa, pri čemu će manja deca po njima upotrebiti *du*, a nešto starija *Sie*-modus – kako stoji u dodatnim komentarima – a jedna osoba (70 godina, bez navedenog zanimanja) dala je od pronominalnih formu *du* i *ihr*, a pretpostavljamo da ovo *ihr* u najmanju ruku predstavlja već pomenuti prelazni oblik između *du* i *Sie*-modusa, a po mogućnosti upotrebljen je u funkciji V-zamenice. U prilog ovoj

potonjoj pretpostavci ide činjenica da ispitanica stanuje u manjem mestu, i to na području gde može govoriti o sporadičnom opstanku tzv. stare V-zamenice u upotrebi.¹³⁰

Osim u segmentu vezanom za komunikaciju s decom, tačnije maloletnim mladim osobama, komunikaciju s nepoznatim osobama **na ulici** obeležava simetričnost – na polju pronominalnih formi oslovljavanja, ali i u sferi nominalnih formi, s tim da se u retkim slučajevima beleže pojedinačno neke etikete koje ne bivaju uzvraćene, a koje danas važe kao zastarele forme (npr. *gnädige Frau* ili *mein Herr*).

¹³⁰ Ovdje ćemo posebno navesti dodatne komentare u vezi sa oslovljavanjem nepoznatih osoba na ulici, pri čemu se napomene uglavnom odnose na komunikaciju sa decom: ispitanik (80 godina, činovnik i političar) ističe da mu ne smeta (tj. „nije previše osetljiv“), ukoliko ga na ulici neka nepoznata osoba ne oslovi u *Sie*-modusu [nicht so empfindlich, wenn mal nicht gesiezt auf der Straße]; jedan drugi informant (75 godina, univerzitetski profesor) pak kaže da maloletna lica, ukoliko nisu previše mlada, odnosno tinejdžere od 15-16 godina već oslovljava u *Sie*-modusu; jedna osoba daje i detaljnije napomene (78 godina, nastavnik) – decu koja imaju manje od 15 godina oslovljava u *du*-modusu, a u vezi sa oslovljavanjem odraslih osoba, komentarišući pritom činjenicu da u nemačkom jeziku etikete tipa engleskog *sir* ili *madam* nemaju ekvivalente, kaže da su izrazi *mein Herr* i *gnädige Frau* već zastareli, iako su ovi ili slični izrazi u Austriji još u upotrebi, dok proširene etikete *lieber Mann* ili *gute Frau* koje se mogu ponekad čuti u komunikaciji nepoznatih osoba izražavaju već negodovanje i kao takve nisu pogodne za neutralno oslovljavanje; jedna od dveju najstarijih ispitanica (93 godine, poslovođa) pored izostavljanja nominalnih izraza navodi i da koristi „izraze za polove“ [Geschlechtsnamen] što ne možemo pouzdano protumačiti, te nam preostaje samo da pretpostavimo da su u pitanju neki izrazi koji kao središnji element sadrže etiketa *Herr* ili *Frau*; u vezi s oslovljavanjem dece, ali i mladih na pragu punoletstva jedna od ispitanica (73 godine, krojačica/prodavačica) ispričala je da to da li će upotrebiti *du* ili *Sie*-modus odlučuje na osnovu izgleda sagovornika ili sagovornice, te da je u slučaju devojaka lakše proceniti starost; slično, u vezi sa odlukom o upotrebi jednog ili drugog modusa, jedna druga informantkinja (70 godina, umetnica) navodi da mala deca do otprilike svoje 6. godine oslovljavaju druge u *du*-modusu i neretko postavljaju pitanja tipa *Bist du eine Oma?* ili *Wie heißt du?* kako bi uklonili faktor nepoznatosti u komunikaciji, a kao granicu prelaza sa *du* na *Sie*-modus navodi 15. godinu; ipak, jedna ispitanica (65 godina, trgovkinja) ističe da čak i mlade osobe na pragu punoletstva (od 17-18 godina, ali i one nekoliko godina starije) oslovljava u *du*-modusu, pogotovo kada se obraća grupama mladih koji se okupljaju iza njene zgrade i prave u kasnijim, večernjim satima buku, te na ovaj način želi da obezbedi neki drugarski, prisniji ton opomeni, mišljenja je da mladi bolje reaguju na ovaj način komunikacije, dok se izrazito maloj deci – pored zabeleženog *du*-modusa uz izostanak nominalnih izraza – obraća takođe i izrazima kao *Na, du süßer Kleiner*; takođe, dve ispitanice (jedna 83 godine, činovnica, a druga 74 godina, trgovkinja) napominju da upotreba *du*- ili *Sie*-modusa od strane dece zavisi od uzrasta deteta (mala deca će koristiti T-, a nešto starija deca V-modus) – iako prva navodi pre svega *du*-modus, a druga oba modusa; među napomenama nalazi se i podatak da su ranije deca nepoznate osobe oslovljavala samostalno (izolovano) upotrebljenim etiketama *Tante* i *Onkel* (ovde 'teto' i 'čiko' u značenju starije/nepoznate ženske odn. muške osobe – K.O.) uz *du*-modus, dok danas koriste samo *du*-modus, a upotreba nominalnih izraza izostaje (80 godina, nastavnica).

III. OSLOVLJAVANJE U SRPSKOM JEZIKU

III.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU

Već smo ukazali na to da savremeni srpski jezik poznaje – kao i većina jezika na evropskom tlu – jednu T- i jednu V-zamenicu, a u ovim ulogama javljaju se zam. 2. lica jednine *ti* (u ulozi T-zamenice) i zam. 2. lica množine *vi*¹³¹ (u ulozi V-zamenice).

Kao što smo to učinili prilikom prikazivanja sistema pronominalnih oblika oslovljavanja u nemačkom jeziku, i u slučaju srpskog jezika počecemo od opisa razvoja zameničkih oblika oslovljavanja.

1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU

Za razliku od nemačke, među manje obimnom – ali ne manje raznovrsnom – literaturom u vezi s oslovljavanjem u srpskom jeziku, a posebno dijahrono promatrano, nismo naišli ni na jedan sveobuhvatan, sistematizovan prikaz koji se bavi razvojem zamenica u funkciji oslovljavanja. Na raspolaganju nam ipak stoje neki radovi, a u izvesnoj meri i rečnici, koji, uprkos činjenici da u svoj fokus istraživanja ne postavljaju eksplicitno pitanja dijahronije (osim članka T. Bergera iz 1998. godine), sadrže određene podatke na osnovu kojih upotrebu zamenica u funkciji oslovljavanja možemo ukratko prikazati.

M. Kocher, baveći se upotrebom zameničkih oblika oslovljavanja u srpskohrvatskom jeziku, u članku iz 1967. godine, na osnovu analize nekih književnih dela,¹³² iznosi mišljenje da se upotreba zamenice 2. lica množine *vi* pri oslovljavanju jedne osobe (dakle, u funkciji V-zamenice) ne javlja pre sredine XVII veka, te dodaje da se takva upotreba moguće prvi put javlja u spisima I. Gundulića. Uprkos tome što se V-zamenica ponekad javljala u prevodima s nemačkog i francuskog jezika, s rasprostranjenom upotrebom u književnim delima može se računati tek od sredine XIX veka, što prema autorki u glavnim crtama odgovara razvojnom toku u govorenom jeziku. Takođe, navodi se podatak da se V-zamenica u jeziku obrazovanih Beograđana počinje javljati sredinom XIX veka, dok trgovci, zanatlije, zemljoradnici itd. i dalje pretežno koriste T-zamenicu, a ulogu honorifika u njihovom govoru češće su preuzimale titule koje su bile kompatibilne s ovom zamenicom. Kao ilustraciju, M. Kocher (1967:739) daje sledeći primer: *tvoje blagorodije*. Iako se izneta zapažanja autorke ne mogu osporiti, ona

¹³¹ U radu ćemo V-zamenicu beležiti velikim početnim slovom.

¹³² Autorka navodi u spisku literature dela I. Gundulića, Lj. P. Nenadovića, M. P. Šapčanina i A. Šenoa.

ipak nisu dovoljno precizna za potrebe ovog rada jer – osim činjenice da se ne odnose (isključivo) na srpski jezik – ne ukazuju u dovoljnoj meri na činjenicu da pri posmatranju leksema i fraza u službi oslovljavanja, a to uključuje i zamenice u ovoj funkciji, s dijahronog aspekta treba imati u vidu i istorijsko-društvene okolnosti čiji se uticaj po pravilu odražava na sisteme jezičkih sredstava u službi oslovljavanja.

Naime, kada se govori o srpskom jeziku, neophodno je istaknuti da se od kraja XVII veka (od Velike seobe 1690. godine) pa sve do kraja Prvog svetskog rata mora računati na dve veće odelite srpske govorne zajednice koje su shodno tome izložene različitim uticajima: srpski jezik u okviru Austro-Ugarske i srpski jezik u okviru Osmanskog carstva. A. Lauterbach, analizirajući oslovljavanje u srpskom jeziku oko 1800. godine na korpusu koji su dominantno predstavljali dramski tekstovi,¹³³ u zaključku rezimira osnovne karakteristike (pored nominalnog i) pronominalnog oslovljavanja u srpskom jeziku na području Osmanskog carstva i na jugu Ugarske: među govornicima srpskog jezika na području pod turskom vlašću dominira upotreba zamenice 2. lica jednine (*ti*), tj. T-zamenice, dok se na jugu Ugarske širi upotreba zamenice 2. lica množine (*vi*) u funkciji V-zamenice među plemstvom i građanstvom (Lauterbach 1999: 251).¹³⁴

Istovremeno se T. Berger (1998) bavi značajem spoljašnjih i unutrašnjih faktora pri nastanku sistema izraza u funkciji oslovljavanja u slovenskim jezicima, te oslonivši se na članak H. Keiperta, objavljen iste godine, i na pomenut rad M. Kocher, datira (okvirno) 1700. godinu kao vreme pojavljivanja V-zamenice u književnom jeziku.¹³⁵ Ujedno ukazuje na nedostatak T/V-dihotomije u dijalektima. Ovu potonju stavku ističemo iz razloga što se upravo ona uzima u članku Bergera kao kriterijum za podelu slovenskih jezika u dve grupe: u prvu grupu – za koju je svojstveno da se 2. lice množine javlja u funkciji V-zamenice čak i u

¹³³ J. Vujić (1772-1847) danas važi za jednog od predstavnika slavenosrpske pismenosti. Analizirani tekstovi u disertaciji A. Lauterbach su Vujićeve dramske obrade (prevodi s nemačkog jezika i ujedno adaptacije za srpsku pozorišnu publiku) drama S. F. Schlettera, K. Fr. Henslera i A. von Kotzebuea, a kao dodatne izvore autorka navodi dela Ignjatovića, Josifovića, Mrazovića, Sarande, putopise (jedan Čaplovićev i jedan Vujićev), Vukovu prepisku, kao i slavenosrpske priručnike za pisanje pisama i udžbenike stranih jezika (det. v. Lauterbach 1999: 227-229).

¹³⁴ Druge veće razlike početkom XIX veka primetne su u upotrebi nominalnih izraza kao što su *gospodin/gospodar* – na područjima pod turskom vladavinom ovi nominalni izrazi rezervisani su za vladare (*gospodare* u današnjem smislu), zatim turske, ali i crkvene velikodostojnike, ili se javljaju u narodnim pesmama, dok su u Ugarskoj u opštoj upotrebi (kao izrazi tipa *Herr* ili *Frau* u nemačkom jeziku). Nadalje, u Ugarskoj se rodbinska terminologija koristi u manjoj meri (odnosno nije toliko raznovrsna) a ređi su i turcizmi, dok su germanizmi i hungarizmi frekventniji (Lauterbach 1999: 251).

¹³⁵ Nešto niže, ponovo pozivajući se na Keiperta, u vezi s pojavom i širenjem upotrebe zamenice 2. lica množine u funkciji V-forme upućuje na jezik građanstva koristeći naziv T. Jankovića *Civil-Sprache* [=slavenosrpski] (Berger 1998: 317, det. u vezi s razmatranjima T. Jankovića Keipert 1998: 240-243).

dijalektima – spadaju svi zapadnoslovenski jezici, te slovenački, hrvatski, ukrajinski i beloruski, dok u drugu grupu spada ruski jezik, kao i svi ostali južnoslovenski jezici.

Razvoj T/V-dihotomije u srpskom, ali i u bošnjačkom, bugarskom i makedonskom u odnosu na ostale slovenske jezike odvija se znatno sporije. Najpre se javlja u srpskom, u kojem se, kako je već navedeno, upotreba V-zamenice može posvedočiti od početka XVIII veka, međutim ona dugo ostaje u okvirima gradova na području Austro-Ugarske. U XIX i XX veku dolazi do širenja upotrebe V-zamenice koja prestaje da bude karakteristika jezika obrazovanih viših slojeva (Berger 1998: 317).

A. Lauterbach u svojoj disertaciji izvodi sledeće zaključke (iako ostavlja prostor relativizaciji ovih rezultata kroz dalja istraživanja): među građanstvom i plemstvom dominirala je na prelazu iz XVIII u XIX vek, kao i u prvim decenijama XIX veka, upotreba V-forme, osim u slučaju prijateljskog odnosa, porodičnih veza (oslovljavanje dece, te delom i oslovljavanje među supružnicima) ili jasnog nižeg statusa oslovljene osobe (pri oslovljavanju posluge, kočijaša, radnika i sl. od strane pripadnika viših slojeva građanstva ili plemstva) – i tada se koristila T-zamenica (Lauterbach 1999: 245, det. 230-234). Kao što je ustanovljeno i za druge jezike Evrope (Brown/Gilman 1959 i 1972 [1960]), te i za nemački jezik, kada su se pripadnici nižih slojeva (nižeg građanstva ili seljaštva) obraćali pripadnicima viših slojeva, korišćena je V-forma, dakle, karakteristična je bila asimetrična raspodela zameničkih oblika (Lauterbach 1999: 246).

S obzirom na to da ishodište upotrebe V-zamenice čine gradovi u okviru Austro-Ugarske, nezaobilazan je zaključak da je posredi uticaj drugih jezika s kojima srpski dolazi u kontakt posle Velike seobe. U kontekstu pronominalnog oslovljavanja, može se istaći uticaj nemačkog jezika, ali kada se posmatraju i nominalni izrazi u upotrebi početkom XIX veka, pored nemačkog, jasno se ocrta i uticaj mađarskog jezika (Lauterbach 1999: 229-230).¹³⁶ Pored toga, slažemo se s A. Lauterbach da bi bilo korisno izvršiti poređenje s ruskim jezikom (ibid. 253), jer će uticaj ovog jezika, neposredno posle imigriranja dela srpskog naroda pod

¹³⁶ Uticaj nemačkog jezika na srpski u gradovima na istom mestu autorka potkrepljuje citirajući D. J. Popovića koji je opisao život i istoriju budimskih Srba od 1690. do 1740: „Uticaj Nemaca „purgera“, od dvadesetih godina XVIII veka, naročito se oseća u našem građanskom staležu. Ne samo da se sreta titula „vi“ na mesto „ti“ između stranih, nego se titula „vi“ upotrebljava i u porodici. Tako oslovljavaju deca roditelje, a katkada se tako oslovljavaju i supružnici između sebe. Isto tako i rođake oslovljavaju sa titulom „vi“, na pr. „gospodar kum“, „gospođa kuma“, „gospođa prijateljica“ (na mesto prija, rođaka), pa i deca roditelje. (...)“ (Popović 1952: 280). U domenu oslovljavanja nominalnim izrazima, a kada je u pitanju uticaj kako nemačkog, tako i mađarskog jezika, mogu se navesti pozjamljenice kao *išpan* (mađ. *ispán*) ili pri oslovljavanju oca leksema *apica* (prema mađ. *apa* 'otac', *apuka* 'tatica' itd.) (primeri preuzeti iz Lauterbach 1999: 229).

vođstvom Arsenija Čarnojevića na područje Austro-Ugarske krajem XVII veka, biti značajan u kulturnoj istoriji Srba.

1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM SRPSKOM JEZIKU

U vezi sa savremenom upotrebom zamenica u srpskom jeziku može se ustanoviti niz sličnosti, ali i određene razlike u odnosu na nemački jezik.¹³⁷

Najuočljivija razlika je formalnog (morfološkog) karaktera, a tiče se zamenica koje se koriste u funkciji V-zamenice: u toj se ulozi u nemačkom jeziku javlja zamenica 3. lica množine, dok se u takvoj ulozi javlja – kao i u nekim drugim jezicima Evrope – zamenica 2. lica množine.

U studiji V. Polovine i S. Savić o razgovornom srpskohrvatskom jeziku – kojom ćemo se koristiti u nedostatku savremenog rada odgovarajuće tematike – u okviru razmatranja u vezi s opštim osobinama razgovornog jezika, rezimirane su ukratko karakteristike oslovljavanja pronominalnim oblicima (kao vrsta deikse), i koje su, uprkos činjenici da je rad objavljen 1989. godine (a materijal sakupljan osamdesetih godina prošlog veka u urbanim sredinama – Novom Sadu i Beogradu), prihvatljive i danas: „U srpskohrvatskom jeziku obraćanje sagovorniku sa *ti* ili *vi* odvija se kao i u većini drugih evropskih jezika. U razgovoru među prijateljima, rođacima, kolegama na radnom mestu, upotreba jedne ili druge zamenice u obraćanju zavisi od distance između sagovornika, njihovog društvenog statusa, navika, ili čak običnog automatizma. Na njihovu upotrebu utiču i neki drugi situacioni faktori: mesto, vreme, događaj, raspoloženje govornog lica, tip govornog čina (...)“ (Polovina 1989: 12).

U srpskom jeziku na razlikovanje modusa oslovljavanja (na osnovu prisutne T/V-dihotomije) upućuju glagoli *tikati* (prema zamenici *ti*) i *vikati* (prema zamenici *vi*) koji nisu registrovani u dvama izdanjima novog *Rečnika srpskog jezika* Matice srpske (izdanja iz 2007. i 2011. godine), ali jesu u starijem višetomnom izdanju (Matica srpska/Matica hrvatska 1967-1976). Pored ovih glagola postoje i lekseme *pertu* (prema lat. *tu*) i *persi* (prema nem. *Sie*), odnosno frazem *biti sa nekim pertu/persi* (‘biti sa nekim na ti/na Vi’), koji takođe beleži RMS

¹³⁷ U okviru ovog potpoglavlja u velikoj meri oslanjamo se na rad u vezi s promenom modusa oslovljavanja u kojem smo takođe uporedili najvažnije karakteristike oslovljavanja zameničkim oblicima u nemačkom i srpskom jeziku, te ukoliko nije označeno drugačije, čitaoce upućujemo na prethodno istraživanje – Ozer 2011b.

1967-1976,¹³⁸ kao i *Veliki rečnik stranih reči i izraza* (Klajn/Šipka 2006). Pored navedenih, prema našem iskustvu ne naročito frekventnih izraza (a vidimo i da se ne beleže u novijim jednotomnim izdanjima RMS), koristi se još i deriviran glagol *persirati* ('obratiti se, obraćati se sagovorniku sa *Vi*, biti sa nekim na *Vi*'), dok korespondentni (derivirani) verbalni oblik ne postoji za izraz *pertu*.

U prerađenom i dopunjenom izdanju *Gramatike srpskog jezika za strance* Pavice Mrazović iz 2009. godine, u poglavlju posvećenom ličnim zamenicama, izdvajaju se lične zamenice 1. lica i 2. lica (jednine i množine) i nazivaju se *ličnim zamenicama sagovornika* (prema nem. terminu *Partnerpronomina* u gramatikama U. Engela, v. npr. Engel 2009 [2004]: 365-366). U vezi s upotrebom zamenice 2. lica jednine *ti* daje se napomena da se javlja „u obraćanju jednom sagovorniku koji je po nečemu blizak govorniku ili je niži po rangu od njega ili u obraćanju detetu“, dok se za zamenicu 2. lica množine može pročitati sledeće: „upotrebljava se u obraćanju većem broju sagovornika, najmanje dvema osobama. Ovom istom zamenicom se ukazuje poštovanje u obraćanju jednoj osobi (u pismu tada ova zamenica ima veliko početno slovo: *Vi*)“ (Mrazović 2009: 363).

S obzirom na postojeću dihotomiju u domenu oslovljavanja pronominalnim sredstvima, može se i u srpskom jeziku razlikovati simetrična (raspodela *ti-ti* ili *Vi-Vi*) i asimetrična raspodela (*ti-Vi*, odnosno *Vi-ti* sa stanovišta jedne osobe) zamenica u oslovljavanju.

Uzajamna upotreba T-zamenice i u srpskom jeziku svojstvena je komunikaciji osoba između kojih postoji određeni stepen bliskosti, te se tako javlja u razgovoru bližih srodnika (u krugu uže porodice sa eventualnim odstupanjima, o čemu će još biti reči), bliskih prijatelja, dugogodišnjeg poznanstva (pohađanje iste škole, treniranje nekog sporta u istom klubu i sl.), kada sagovornike spaja generacijska pripadnost (pogotovo u detinjstvu ili mlađem uzrastu) itd. Simetrična raspodela V-zamenice javlja se u slučaju nepoznatih komunikatora, kada se želi uspostaviti ili pak sačuvati određena distanca, ali može biti, kako je i V. Polovina ukazala (Polovina 1989: 12-13), u nekim slučajevima, ređe, ništa drugo do automatizam, rezultat navika (npr. poznati su nam primeri dugogodišnjih komšija koji neguju prijateljske odnose, ali se i dalje oslovljavaju V-zamenicom).

¹³⁸ Skraćenica RMS označavaće rečnike srpskog jezika Matice srpske, dok će godina signalizirati odgovarajuće izdanje.

Asimetrična raspodela može se očekivati pri većoj starosnoj razlici sagovornika, te će onda mlađa osoba u oslovljavanju starije osobe koristiti V-, a uzvrtiće joj se T-zamenicom. Primere za takvu upotrebu nije teško naći: pre svega, na relaciji dete–odrasla osoba, ali se javlja na relaciji odrasla osoba–odrasla osoba (npr. ponekad starije komšije koriste zamenicu *ti* u obraćanju mlađim komšijama/komšinicama koje poznaju od detinjstva, dok im se uzvraća zamenicom *Vi*). Uopšteno se može reći da u slučaju srpskog jezika starost igra veliku ulogu. Ista ili slična generacijska pripadnost ide u prilog javljanju recipročne upotrebe kako T-, tako i V-zamenice, pri čemu će se u komunikaciji mlađih osoba s velikom verovatnoćom javiti uzajamna upotreba zamenice *ti*, a u slučaju starijih sagovornika uzajamna upotreba zamenice *Vi*. Nije lako odrediti granicu između mlađeg i starijeg doba, ali na osnovu ličnog iskustva možemo s velikom sigurnošću tvrditi da je to između 30. i 40. godine života. Pored starosti komunikatora, važan je faktor i formalnost situacije u kojoj se razgovor odvija, te će se sa stepenom formalnosti razgovorne situacije povećavati i verovatnoća javljanja recipročne raspodele V-oblika (Schlund 2009: 66).

Kao i za nemački jezik, tako i za srpski jezik možemo konstatovati da se obe zamenice mogu upotrebiti takoreći dvostruko – gore opisani obrasci upotrebe mogu se označiti kao nemarkirane upotrebe, no ima i takvih primera koji se mogu odrediti kao neadekvatne upotrebe, a u vezi su s već pominjanim fenomenom promene modusa oslovljavanja koji se javlja i u srpskom jeziku.

U srpskom jeziku takođe možemo utvrditi recipročno, takozvano izvorno *ti* (prema nem. *naturwüchsiges Du*, Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997: 928), koje se javlja u slučaju srodstva, tj. između članova uže porodice, kao i bliskih prijatelja iz detinjstva i dr. s jedne, i onih slučajeva recipročne upotrebe T-zamenice koji su rezultat promene modusa oslovljavanja (prelaza na *ti*) na osnovu prethodne saglasnosti sagovornika, s druge strane. Prelaz na *ti*, odnosno prelaz na međusobnu upotrebu T-modusa verbalizuje se slično kao i u nemačkom jeziku. Neke zabeležene mogućnosti:¹³⁹

- 1) *Da pređemo na ti?*
- 2) *Ne moramo se persirati, pa znamo se već dugo!*
- 3) *Nemoj mi persirati, molim te, pa nisam toliko starija od vas dve!*
- 4) *Nemojmo se vijati!* (igra rečima: glagol *vijati se* povezuje sa zamenicom *Vi*).

Na osnovu razgovora s informantima, koji su vođeni za potrebe izrade master rada 2009. godine, došli smo do zaključka da među govornicima srpskog, kao i među govornicima

¹³⁹ Zabeleženi primeri preuzeti su iz Ozer 2011b: 410.

nemačkog jezika, postoji svest o pravilima, određenim konvencijama u vezi s tim ko kome može predložiti prelaz na recipročnu upotrebu T-zamenice. Srpski informanti naveli su ista pravila koja važe i u nemačkom jeziku – starija osoba mlađoj, osoba višeg ranga, žena muškarcu – s tim da se imajući u vidu rezultate nekih dosadašnjih istraživanja (posebno K. Schlund, v. gore) može tvrditi da je najznačajniji kriterijum upravo starost, dok se važnost druga dva faktora može ispoljiti različito u zavisnosti od konkretnih okolnosti razgovora, a prelaz na T-formu i u srpskom jeziku važi u načelu kao ireverzibilan proces.¹⁴⁰

Pored opisanog, takoreći ugovorenog prelaza na *ti*, moguća je promena modusa i bez eksplicitnog dogovora komunikatora. Uslovi za uspešnost ovakvog prelaza isti su kao i u slučaju verbalizovanog prelaza na recipročnu upotrebu T-zamenice – osoba kojoj se spontanim prelazom indirektno nudi prelaz, mora prihvatiti uzvraćanjem istog pronominalnog oblika.¹⁴¹

Pored gore opisanog, trajnog prelaza razlikuju se slučajevi privremenog prelaza, izolovane upotrebe T-zamenice. Primere lako možemo naći u konfliktnim situacijama svakodnevnice u komunikaciji nepoznatih sagovornika¹⁴²:

- 1) *Kuda voziš [ti], majmune?* (u saobraćaju)
- 2) *Pomeri se [ti], čoveče!* (pešaci na ulici)
- 3) *Daj mi [ti] taj pasoš više, ženo Božja!* (na šalteru MUP-a)
- 4) *Šta si ti, baba, ovde? Dežurni komunalac?* (nedavno zabeležen primer: ženska osoba, 35 godina, obraća se starijoj ženskoj osobi od oko 70 godina, koja je uz pogrdne nazive opominje da ne hrani napuštenog psa na ulici)

U navedenim primerima ističe se činjenica da do promene modusa oslovljavanja dolazi u afektu, a upotrebom neprimerenog zameničkog oblika u datoj situaciji – u svim navedenim situacijama adekvatna zamenica bi bila *Vi* s obzirom na to da su komunikatori odrasle osobe koje se ne poznaju, a u poslednjem i na osnovu veće starosne razlike govornica bi trebalo da upotrebi V-oblik – cilj je zapravo da se uvredi sagovornik.¹⁴³

¹⁴⁰ U radu objavljenom 2011. godine upućujemo na primer koji ukazuje na svest kod nekih govornika srpskog jezika o ireverzibilnosti ovog procesa: žena od oko 35 godina, zaposlena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu nije želela da ponudi mlađoj saradnici prelaz na T, iako su to druge kolege učinile, jer se time ukida potrebna distanca („odstojanje“) koja olakšava zajednički rad (Ozer 2011b: 410-411).

¹⁴¹ V. Polovina zabeležila daje primer za neprihvatanje oslovljavanja T-formom: „kada muškarac hoće da uspostavi bliži kontakt [sa nekom ženom – K.O.], a ona neće, on joj kaže ti, ona njemu vi ako joj se on ne dopada“ (Polovina 1989: 13).

¹⁴² Primeri od 1 do 3 preuzeti iz Ozer 2011b: 411.

¹⁴³ U vezi s brzinom prelaska na *ti* među govornicima srpskog jezika nije nam poznato nijedno detaljnije istraživanje. U citiranom radu V. Polovine se može naći podatak (koji je doduše zabeležen 80-ih godina prošlog

Stabilnost recipročne upotrebe T-zamenice zavisi od konvencije, učestalosti i trajanja kontakta među komunikatorima – kao i u nemačkom jeziku. Studenti i studentkinje se po pravilu međusobno oslovljavaju zamenicom *ti* (u pitanju je konvencija), dobar primer je i kada neke komšije pređu posle nekog vremena (na osnovu učestalosti i trajanja kontakta, emocija, odnosno prijateljskog odnosa). U ovom kontekstu V. Polovina konstatuje: „Zamene zamenica *ti* i *vi* dešavaju se u emotivnim situacijama. Kada se psuje, grdi, onda se najčešće zamenica *vi* menja u *ti*, a kada se ona nađe u kontekstu šale, ironije, blaže ljutnje, onda se obično umesto *ti* upotrebljava *vi*“ (Polovina 1989: 13).

U gornjem citatu upućuje se na drugu mogućnost, na koju ćemo se ukratko osvrnuti – prelaz na *Vi*. Zbog ireverzibilnog karaktera prelaza na *ti*, može se reći da je prelaz na V-zamenicu ređi. Primere smo našli – kao i u nemačkom – u komunikaciji komšija, i to kada je posredi veća starosna razlika: neke starije komšije pređu na V-zamenicu u oslovljavanju mlađih osoba iz komšiluka koje poznaju od detinjstva kada ove osobe odrastu, odnosno postanu starije (u smislu da imaju preko 30 godina ili više) a koje su do tada oslovljavale T-zamenicom, dok im se uzvraćalo V-formom. Ovakvi i slični slučajevi promene modusa (prelaza sa T na V) mogu se tumačiti kao svojevrsne inicijacije u svet odraslih.¹⁴⁴

Privremeni prelazi mogući su i u obliku prelaza na V-zamenicu između sagovornika koji se po pravilu oslovljavaju T-zamenicom, ali kada formalnost situacije to zahteva, prelaze na recipročnu upotrebu V-zamenice, kao što smo već na to skrenuli pažnju u vezi s nemačkim jezikom. Zabeležili smo 2011. godine primer za ovakvu promenu modusa u komunikaciji mlađih saradnica na Odseku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i nekih studenata četvrte godine istog odseka. Starosna razlika između komunikatora je bila mala (1-5 godina ili čak i bez starosne razlike) i u mnogim slučajevima u pitanju je bilo i poznanstvo od ranije (sa studija), te su saradnice i studenti, odnosno studentkinje u razgovoru upotrebljavali *ti* ili *Vi* zavisno od situacije, okruženja: van zgrade Fakulteta ili tokom neformalnog susreta na Fakultetu, upotrebili bi najčešće zamenicu *ti*, a u toku nastave, ispita ili u prisustvu ostalih zaposlenih na Odseku upotrebljavali su V-zamenicu.

veka) da kolege (pretpostavljamo da se podatak odnosi kako na muške, tako i na ženske osobe) u početku persiraju jedni drugima, ali da u beogradskoj sredini veoma brzo prelaze na recipročno *ti*, te se dodaje da je taj prelaz u zagrebačkoj sredini nešto sporiji (Polovina 1989: 13).

¹⁴⁴ Granicu između upotrebe T-, odnosno V-zamenice je teško precizno odrediti, a najverovatnije varira od govornika do govornika, tj. primenjeni kriterijumi pri odluci o prelasku na *Vi* variraju od slučaja do slučaja. Jednom kriterijum može biti „odraslo“ ponašanje sagovornika, a drugi put drugačiji, zreliji izgled.

Odstupanje od uobičajenog načina upotrebe može da se javi u srpskom jeziku i sa šaljivim ili ironičnim prizvukom (Polovina 1989: 13). Ovakav prelaz na *Vi* sadrži sledeći primer, pri čemu je teško odrediti da li je namera govornice bila da se našali sa sagovornicom ili da izrazi svoje negodovanje, ljutnju kroz ironično oslovljavanje:

*Dobar dan, gospođice Lazić, Vi baš znate kada treba da se pojavite!*¹⁴⁵

Pored T- i V-zamenice, i u srpskom jeziku zamenica 1. lica množine može se javiti u funkciji oslovljavanja sagovornika. Uslovi ove pojave uglavnom se poklapaju s onima registrovanim u vezi s nemačkim jezikom. Primere, osim u razgovoru lekara i pacijenata, lako možemo naći u obrazovnim kontekstima, gde govornik u ulozi pedagoga (vaspitača, učitelja, nastavnika) može upotrebiti zamenicu *mi* u oslovljavanju jednog deteta ili grupe dece (celog odeljenja i sl.):

Danas ćemo naučiti da sabiramo razlomke. (=Danas ćete [vi] naučiti da sabirate razlomke./Deco, danas ću vas ja naučiti da [vi] sabirate razlomke.)

I. Klajn, baveći se licem kao gramatičkom i komunikacijskom kategorijom, osvrće se i na takozvane pomerene upotrebe nekog lica (kada se upotreba jednog lica u iskazu odnosi na neko drugo) (Klajn 2000: 101-104), te u tom kontekstu upućuje i na upotrebu zamenice 1. lica množine i navodi mogućnost ironične upotrebe:

O, pa da, mi smo suviše fini da bismo jeli pasulj! (=O, pa da, ti si suvišen fin/a da bi jeo/jela pasulj!)

U nastavku ističe da je ovom fenomenu blisko u engleskom jeziku „pokroviteljsko *we*, za koje Jespersen kaže da ga upotrebljavaju nastavnici i lekari kao izraz blagonaklonosti, i u smislu identifikacije sa sagovornikom (...)“ (Klajn 2000: 102). Zanimljivo je da Klajn ovu vrstu upotrebe lične zamenice 3. lica množine ne povezuje sa srpskim jezikom, iako je ono, kao što smo ukazali, prisutno i čak se ne može ni okarakterisati kao noviji fenomen (koji se javlja posle 2000. godine).

Za kraj možemo postaviti pitanje da li se u srpskom jeziku i neke druge zamenice osim navedenih javljaju u funkciji oslovljavanja sagovornika. Videli smo da u nemačkom jeziku u nekim kontekstima može da se javi neodređena zamenica *man*.¹⁴⁶ Najbliža zamenica po

¹⁴⁵ Primer takođe preuzet iz Ozer 2011b.

¹⁴⁶ Iako ne spada u kontekst zameničkih oblika oslovljavanja, potrebno je ukazati da bi iskazima koji sadrže *man* u funkciji oslovljavanja u srpskom jeziku odgovarali bezlični izrazi u 3. licu jednine sa povratnom zamenicom *se* ili bez nje. Neki primeri zabeleženi u svakodnevnoj komunikaciji: *Dobar dan, šta se radi?* ili *Kako je?*

značenju na srpskom jeziku bila bi neodređena zamenica *neko* (nemački ekvivalent bi bio *jemand*) koja se u dosadašnjim istraživanjima (o oslovljavanju) ne pominje – kao što se ni zamenica *mi* po pravilu ne javlja, s velikom verovatnoćom iz istog pomenutog razloga da se ne mogu uklopiti u opšteprihvaćenu T/V-dihotomiju. Uprkos tome, registruje je Klajn u pomenutom članku, uz još jednu zamenicu – ličnu zamenicu 3. lica jednine – prikazujući mogućnost upotrebe trećeg lica u funkciji drugog:

Neko ovde misli da jedino on treba da gleda televiziju! (Klajn 2000: 102)

V. Polovina više od deceniju ranije takođe pominje upotrebu ličnih zamenica trećeg lica (*on, ona, oni, one*) u funkciji oslovljavanja, odnosno „umesto zamenica *ti* i *vi*“, te navodi podatak da njeni mlađi informanti (studenti i učenici) ove zamenice koriste sa „markiranim značenjem“: u svađi, u ruganju ili ironično (Polovina 1989: 14).¹⁴⁷

III.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U SRPSKOM JEZIKU

U okviru ovog potpoglavlja, kao što smo to učinili i u poglavlju posvećenom nemačkom jeziku, izvršićemo klasifikaciju nominalnih izraza u funkciji oslovljavanja (etiketa) i ukratko ćemo ukazati na njihove najvažnije karakteristike na osnovu dostupne literature i naših dosadašnjih istraživanja, pri čemu ćemo se ponovo osloniti na podelu u Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997.¹⁴⁸

Pre klasifikacije, ukazujemo na jednu važnu karakteristiku srpskih nominalnih formi oslovljavanja. Izrazi ove vrste po pravilu stoje u vokativu i u pisanom obliku izdvajaju se zarezom iz sklopa rečenice, s tim da se u ovakvoj funkciji neki izrazi mogu javiti i u nominativu (Jocić 2011: 300):

Gde si, zemljak? (umesto: *Gde si, zemljače?*) ili
Momak, daćeš mi račun! (umesto: *Momče, daćeš mi račun!*)

1) Lična imena

¹⁴⁷ Iako se slažemo da su u ovim slučajevima iskazi zaista indirektno upućeni iskazi (potencijalnom) sagovorniku ili sagovornicima, smatramo da se ne mogu svi vrednovati kao oslovljavanje. Ukoliko se, naime, ovakvi iskazi upućuju nekoj trećoj ili nekoj drugoj grupi prisutnih osoba pri konkretnom govornom događaju (a ne osobi o kojoj se govori), onda ih moramo tretirati kao slučajeve evokacije osobe.

¹⁴⁸ U našem master radu, odbranjenom 2009. godine na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, izvršili smo ovakvu klasifikaciju srpskih nominalnih formi i uporedili s njihovim nemačkim ekvivalentima, međutim ovde ćemo je izvršiti ponovo delom se oslanjajući na tadašnje zaključke, a delom proširujući iste podacima koje smo nastavili sakupljati iz stručne literature i rezultatima daljih istraživanja.

Lično ime sagovornika koristi se – kao i u nemačkom jeziku – kada (pored poznatosti) može da se ustanovi neka vrsta bliskosti između komunikatora: između bliskih srodnika, dece, učenika, dobrih prijatelja, u slučaju dugogodišnjeg poznanstva, kolega na poslu – posebno pri istoj generacijskoj pripadnosti i dr. U skladu sa tim, kao i u nemačkom, najčešće se lično ime javlja uz T-, iako se u nekim kontekstima javlja i sa V-zamenicom. Na Odseku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu zabeleženi su, primera radi, sledeći iskazi:

1) *Milice, donesite, molim Vas, zapisnik!* (profesorka između 55 i 60 godina starosti obraća se svojoj asistentkinji koja ima oko 30 godina)

2) *Ivana, kada ste završili kurs?* (direktorka jedne privatne škole jezika, osoba od oko 50 godina, obraća se zaposlenoj nastavnici, mlađoj osobi od oko 25 godina)¹⁴⁹

Takođe, na Odseku za germanistiku, ali prema našim saznanjima i na drugim odsecima Filozofskog fakulteta, mogu se čuti slični primeri od strane nastavnog osoblja (kao alternativa oslovljavanju etiketama *kolega* ili *koleginice*):

3) *Natalija, hoćete li Vi, molim Vas, da nam rezimirate šta smo radili prošle nedelje?*

ili

4) *Aleksandre, hoćete li, molim Vas, otići po daljinski?*

Lično ime može se kombinovati i s drugim etiketama, a moguće su i različite ekspanzije: (*dragi*) *čika Vlado*, (*draga*) *gospođo Ružo*, *komšinice Snežana*, *draga moja Nato*, pa čak i (doduše, neuobičajeno i retko) *poštovana profesorice Ivana* (u obraćanju asistentkinji u mejlu).

2) Prezimena

Prezime se često javlja u kombinaciji s etiketama *gospodine*, odnosno *gospođo*, ali se javlja i s titulama, te uz ekspanzije: (*uvaženi*) *gospodine Vasiću*, (*draga*) *gospođo Popović*, *doktorka Ilić*, (*poštovani*) *profesore Gavriloviću*. Takođe je moguća i izolovana upotreba prezimena. Neki primeri iz ličnog iskustva u komunikaciji nastavnog osoblja i učenika (momaka, ali i devojaka) u srednjim školama:

1) *Nikoliću, hajde na tablu!* (stariji profesor se obraća učeniku)

2) *Vasićka, donesi dnevnik!*¹⁵⁰ (profesorka srednjih godina obraća se učenici)

¹⁴⁹ Prva dva primera zabeležena tokom izrade master rada 2009. godine, međutim, u pitanju su modeli oslovljavanja koji su i danas u primeni.

U radu R. Rathmayr naišli smo na podatak da se ovakva izolovana upotreba prezimena u odnosu na učenike može tumačiti kao znak ljutnje (Rathmayr 1992: 284), međutim, ona se može zabeležiti i sa šaljivim prizvukom, na primer, među prijateljima:

3) *Jao, Šantićeva, zašto uvek moraš da mitinguješ?* (razgovor drugarica, mlađih ženskih osoba)

U vezi s povezanošću kategorije ličnog imena, prezimena, hipokoristika i nadimka biće docnije više reči.

3) Izrazi koji označavaju srodstvo

Srodnička terminologija je u savremenom srpskom jeziku prilično razvijena, posebice u poređenju s nemačkim jezikom, u kojem se, na primer, istim izrazom *Tante* može označiti kako očeva ili majčina sestra, tako i supruga majčinog brata, ali i supruga očevog brata. U srpskom jeziku se na navedene srodničke odnose upućuje trima različitim izrazima: *tetka*, *ujna* i *strina*. Ove razlike imaju refleksu i na polju oslovljavanja, u srpskom jeziku se, naime, mnogi koriste u toj funkciji.

Pored takoreći neutralnih etiketa (*majko*, *deda* itd.), u upotrebi su i neke izvedenice koje se mogu svrstati i među nazive iz milja: *mamice* ili *majčice*, *deko*, *tatice* i sl.

Etikete koje označavaju srodstvo koriste se izolovano, ali su moguće i kombinacije tipa *deda Pajo* ili *baba Ružo*. Potrebno je istaći da – bilo da je u pitanju izolovana upotreba ili kombinacija s ličnim imenom sagovornika – sagovornik ne mora nužno da bude u označenoj vrsti srodstva sa govornikom, moguće su projekcije, te snaha svog svekra može oslovljavati etiketom *deda* kao što to čine i njena deca, odnosno njegova unučad.

4) Nazivi od milja i nadimci

Nazivi iz milja (npr. *srce*, *dušo*, *lutko*, *mili/mila* itd.), u skladu sa tim da kroz njihovu upotrebu (dodaćemo: izvorno) govornik iskazuje svoju (blago)naklonost, emocionalnu bliskost sa sagovornikom, najčešće se kombinuju sa zamenicom *ti*, ali se u nekim slučajevima mogu javiti i uz V-modus. Jedan nedavno zabeležen primer: *Ko je na redu? Izvolite, dušo!* (prodavačica u pekari, od oko 50 godina starosti, oslovljava žensku osobu od oko 35 godina).

¹⁵⁰ Uprkos značenjskoj razlici pri tvorbi prezimena ženskih osoba pomoću sufiksa *-ka* i *-eva*, pri čemu se oblik sa sufiksom *-ka* označava suprugu muške osobe s datim prezimenom, dok se drugi odnosi na kćer iste. Prema ličnom iskustvu zaključujemo da se u stvarnoj upotrebi ovakvih etiketa ovo pravilo često ne poštuje.

Nadimci se u RMS 2007 određuju kao „naziv, ime (često pogrdno ili hipokoristično) za pojedinca ili porodicu koje se upotrebljava uz lično ime, odnosno prezime“. I. Klajn na jednom portalu nastanak nadimaka povezuje s izražavanjem emocionalne naklonosti prema nekom, ali i sa težnjom „ka kratkoći i jezgrovitosti izražavanja“.¹⁵¹ U članku se ujedno ističe da su mnogi nadimci (nastali od ličnih imena) tipski, odnosno, uz većinu ličnih imena često se javljaju isti nadimci (*Aleksandar – Saša, Sale*) – što je karakteristika svih nama poznatih jezika, pa i nemačkog (*Wilhelm – Willi*) ili mađarskog (*Gergely – Gergő*). U uvodnom delu disertacije ukazali smo već na kompleksnu prirodu grupe hipokoristika i nadimaka, kao i na poteškoće koje se mogu javiti pri pokušaju klasifikovanja nekog datog primera, tj. pri svrstavanju istog u grupu ličnih imena, hipokoristika ili pak nadimka (npr. *Nadica/Nadice!* kao skraćeno/modifikovano lično ime, nadimak ili hipokoristik za *Nadu/Nado!* i kao samostalno puno lično ime) bez poznavanja celokupnog konteksta komunikacije. U srpskom jeziku kao osnova za izvođenje nadimka može poslužiti i prezime: fudbaler *Slobodan Santrač – Sani* ili preduzetnik *Miodrag Kostić – Kole*.

Nadimci nekih drugih poznatih ličnosti, pri čemu je diskutabilno da li se svi koriste, odnosno da li su se koristili u oslovljavanju: pevač *Zdravko Čolić – Čola*, fudbaler *Dragan Stojković – Piksi*, muzičar *Zoran Kostić – Cane*, preduzetnik *Ratko Butorović – Bata Kankan* ili voditelj *Milovan Ilić Minimaks*.

Nadimci su, kao i hipokoristici, u načelu kompatibilni za T-zamenicom.

5) Etikete: *gospodin i gospođa*¹⁵²

Dok se u nemačkom jeziku etikete ovog tipa – *Herr* i *Frau* – ne javljaju izolovano, to ne važi u srpskom jeziku:

- 1) *Dobar dan, gospođo, imamo danas promociju organskih proizvoda, da li želite da probate nešto?* (nedavno zabeležen primer: mlada ženska osoba od oko 25 godina obraća se ženskoj osobi od oko 35 godina u supermarketu)
- 2) *Gospodine, ne možete se ovde parkirati!* (ženska osoba, 60 godina starosti, obraća se s prozora svoje kuće mlađem muškarcu od oko 35 godina koji se parkira na rezervisano parking mesto)

¹⁵¹ Više o ovom i sličnim pitanjima v. na stranici <http://www.telegraf.rs/vesti/1412503-koji-vi-nadimak-imate-zasto-je-svaki-nikola-dzoni-a-aleksandar-sasa> (12. III 2016)

¹⁵² U ovom segmentu oslanjamo se na zaključke izvedene u našem radu posvećenom uporednoj analizi upotrebe etiketa *Herr* i *Frau* u nemačkom jeziku sa njihovim srpskim, odnosno mađarskim ekvivalentima (Ozer 2012b).

Etikete *gospodin* i *gospođa* (a to važi i za etiketu koja se povlači iz upotrebe: *gospođica*) javljaju se, nadalje, u kombinaciji s drugim vrstama etiketa kao i u nemačkom jeziku – prezimenom (*gospodine Vlahoviću/gospođo Vlahović*), titulama (*gospodine direktore/gospođo direktorka*), nekim (uglednijim) nazivima zanimanja ili funkcijama (*gospodine sudija/gospođo sudija*). Pored navedenog, moguće je javljanje i uz lično ime sagovornika (*gospodine Đuro/gospođo Feodora*). R. Rathmayr je iznela podatak da je ovakva kombinacija etiketa moguća u oslovljavanju komšije/komšinice, frizera/frizerke, prodavca/prodavačice i sl. (Rathmayr 1992: 284), međutim, s obzirom na to da je u pitanju rad objavljen pre više od dve decenije, bilo bi dobro istražiti da li i do koje mere to odgovara aktuelnoj upotrebi. Naša pretpostavka je da se verovatno još ređe javlja u govoru starijih osoba (i to u gradovima!), ali da se ona može smatrati iščezlom. Na osnovu ličnog iskustva možemo tvrditi da ovakva kombinacija etiketa nije karakteristika govornog ponašanja mlađih uzrasta, već komunikacije eventualno u srednjem (pre svega u oslovljavanju starijih osoba), odnosno starijem dobu. Citiramo primer zabeležen pre nekoliko godina:

Gospođo Ružo, naručili bismo nešto kroasančića i tako, da li još uvek radite? (žena od oko 55 godina oslovljava stariju komšinicu)¹⁵³

Kada posmatramo faktore upotrebe ovih etiketa, potrebno je imati na umu da se one od strane nekih istraživača vrednuju kao semantički manje obeležene, tj. kao manje-više neutralni izrazi (Radovanović 2003 [1986]: 140; Schlund 2009: 61). U prilog tome govori i činjenica da se ove etikete mogu upotrebiti u svim sledećim situacijama, kada su: 1) ime i status sagovornika poznati, 2) ime i status sagovornika nepoznati, zatim 3) ime nepoznato, status poznat, ali i 4) ime poznato, status nepoznat. Navedena podela predstavlja kategorije nominalnih formi prema R. Rathmayr, a posebno je vredno pažnje da se etikete *gospodine* i *gospođo* javljaju u svima (Rathmayr 1992: 283-289). Zavisno od drugih nominalnih elemenata sa kojima se kombinuju, variraće njihova vrednost (up. *gospodine Pajo/gospodine Markoviću/gospodine sudija* ili izolovano *gospodine*), s tim da se uvek mora posmatrati konkretna komunikacijska situacija (npr. kada se žena svom mužu obraća kombinacijom etiketa *gospodine Petroviću* – kod kuće u svađi ili u šali). Iako se može donekle tvrditi da izrazi *gospodine* i *gospođo* imaju tendenciju ka neutralnosti – kao što je to slučaj, na primer, u nemačkom jeziku, gde se njihovi ekvivalenti *Herr* i *Frau* zaista mogu nazvati neutralnim etiketama, te su primereni bez obzira na, recimo, zanimanje ili izgled oslovljene osobe, uz

¹⁵³ Dodaćemo da je oslovljena osoba u komšiluku bivala pominjana i oslovljavanja i kao *gospa Ruža*. U pitanju je osoba koja se i u starosti „nosila kao prava gospođa“ – vodila je računa o svom izgledu kako su pričale njene komšije.

uvažavanje opisanih restrikcija (tj. obaveznog kombinovanja sa određenim etiketama) – naše ranije istraživanje je pokazalo da je u srpskom jeziku slika ipak nešto (tj. još uvek) kompleksnija. Pri izolovanoj upotrebi ovih etiketa, čini se, da u nekim slučajevima, naime, može doći do nestabilnosti njihove načelne neutralnosti, te se u svesti govornika aktiviraju različite konotacije ovih izraza, odnosno javljaju se upotrebe koje su uslovljene govornikovim tumačenjem istih, pa će se u nekim slučajevima, na primer, *gospođo* oceniti kao adekvatan izraz pri oslovljavanju neke ženske osobe „koja *izgleda* / koja se *ponaša* kao *gospođa* ili *gospodin*, tj. ima manire jedne gospođe (tj. dame) ili gospodina“ (niz primera daje se u Ozer 2012b: 72).

U ovu kategoriju nominalnih formi može se ubrajati i etiketa *gospođica*¹⁵⁴ koja, čini se, postepeno nestaje iz upotrebe, te ćemo se na nju samo ukratko osvrnuti. Pitanje da li je ovo rezultat svesnog jezičkog ponašanja govornika srpskog jezika s obzirom na to da je republički ombudsman 2010. godine doneo *Uputstva za standardizovan nediskriminativni govor i ponašanje*,¹⁵⁵ u kojem se preporučuje izbegavanje ovog izraza zbog njegove diskriminatorne snage na osnovu semantike „neudata ženska osoba“¹⁵⁶ ili pak zbog promene društvenih okolnosti u kojima je kriterijum bračnog stanja manje bitan. Pored navedenog, postoje naznake da neki govornici (pre svega mlađe govornice srpskog jezika)¹⁵⁷ ovakav način oslovljavanja smatraju zastarelim. No, mogu se povremeno naći primeri koji govore u prilog tome da će se ovaj nominalni izraz (iako periferno) ipak održati još neko vreme:

- 1) *O, gospođice Lazić, kako smo danas?* (šaljiv pozdrav drugarica, studentkinja Odseka za germanistiku, primer zabeležen 2010. godine)
- 2) *Ne znam, gospođice, za to ćete morati da se obratite Mrkonjiću!* (policajac odgovara na pitanje novinarka E-novina da li će joj biti vraćena putarina, jer je autoput zatvoren, primer preuzet sa sajta E-novina)
- 3) *Kada tražim „ravne cipele“, onda ne tražim cipele sa „punom petom“ od deset centimetara, gospođe i gospođice somborske prodavačice cipela! A još manje tražim*

¹⁵⁴ U narednom segmentu oslanjamo se na zaključke izvedene u seminarskom radu izrađenom 2010. godine iz predmeta *Gramatika i diskurs* (pod rukovodstvom prof. dr Vere Vasić) na doktorskim studijama *Jezika i književnosti* Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

¹⁵⁵ V. tekst uputstva pod adresom <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/08/Zastitnik-gradjana-Uputstva-za-standardizovan-nediskriminativan-govor-i-ponasanje.pdf> (10. VI 2014)

¹⁵⁶ Up. tumačenje prema RMS 2007: „(samostalno ili uz ime ili titulu, obično u oslovljavanju iz poštovanja) neudata ženska osoba iz građanskog staleža.“ Pored toga proteklih godina diskriminativni govor (pa i upotreba etikete *gospođica*) bio je predmet različitih diskusija pokrenutih od strane predstavnika feminističke lingvistike. Tako se, na primer, u radu Svenke Savić *Žena skrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika* preporučuje, između ostalog, i izbegavanje etikete *gospođica* (Savić 1998).

¹⁵⁷ 2010. godine za potrebe izrade pomenutog seminarskog rada, razgovarali smo i s nekoliko studentkinja Odseka za germanistiku o njihovim stavovima u vezi s upotrebom etikete *gospođica*.

čizmice!! (komentar, odnosno status jedne ženske osobe od 28 godina na *facebook*-u iz 2010. godine)

Navedeni primeri vredni su pažnje jer se kriterijum +/- *udata*, koji prema podacima iz rečnika RMS (2007) zapravo čini semsku suštinu ove lekseme, možda može prepoznati u prvom i trećem primeru, ali nam verovatnije deluje tumačenje 'mlada damo' ili 'mlada ženska osoba finih manira' (za primer pod 1) ili 'mlađe i starije prodavačice cipela' (up. izraz *staro i mlado* u primeru pod 3). Mišljenja smo da se bračni status oslovljene takođe može isključiti pri tumačenju drugog primera, kako se komunikatori ne poznaju – sem ako govornik ne nagada – te nam se i uzrast/starost kao kriterijum upotrebe čini verovatnijim (a s tim u vezi po mogućnosti i izgled, opšti utisak o sagovornikui sl.).¹⁵⁸

6) Titule

Titule koje se javljaju u oslovljavanju¹⁵⁹ koriste se samostalno (*profesore, profesorka/profesorice, doktore, doktorka/doktorice* – u smislu titule itd.) ili uz prezime – prema ličnom iskustvu ređe u usmenoj komunikaciji, više u pisanoj (*poštovani profesore Petroviću*) – kao i s etiketama *gospodine* i *gospođo* (*gospodine profesore*) (v. kod Rathmayr 1992: 289).

Iako u skorije vreme, prema našem saznanju, nije sprovedeno detaljno istraživanje upotrebe oblika titula koje označavaju ženske osobe, ponovićemo ovde svoju pretpostavku formulisanu u okviru našeg master rada da se one sve češće upotrebljavaju pod uticajem evropskih uzora, ali i jasnim zalaganjem nekih lingvista i lingvistkinja koji su ukazali na potrebu normiranja upotrebe ovih oblika (v. na primer Savić 1995: 228-244).

7) Etikete koje označavaju (društvenu) ulogu, odn. funkciju

¹⁵⁸ Kada se razmatra položaj etiketa *gospođo* i *gospođice*, ne može se izbeći ni stav ženske populacije u vezi s upotrebom jednog ili drugog nominalnog izraza, a posebno u svetlu borbe za rodnu ravnopravnost. U pomenutom seminarskom radu došli smo do zaključka da do zamenjivanja drugog izraza prvim još neko vreme zasigurno neće doći. U srpskom jeziku je taj proces složeniji u odnosu na nemački jezik i takoreći otežan prisustvom zagovornika i jedne i druge mogućnosti – brisanja etikete *gospođice* i zadržavanja iste u sistemu nominalnih formi oslovljavanja. Kada govorimo o tzv. pristicalicama upotrebe lekseme *gospođica* ne mislimo u prvoj liniji na svesno zagovaranje njene primene u oslovljavanju, već na one govornice srpskog jezika koje ne prihvataju oslovljavanje formom *gospođo*, već *gospođice* iz razloga kao što su starost (mlađi uzrast) ili izgled (mladolikost). Prisustvo stavova kako za, tako i protiv upotrebe lekseme *gospođica* u oslovljavanju utvrdila je i Z. Glovacki-Bernardi 2008. godine među govornicima hrvatskog jezika. Ovde ćemo ukazati na primer jedne tridesetogodišnje ispitanice koja očekuje da je oslovljavaju formom *gospođo* upravo zato što je *udata* (Glovacki-Bernardi 2008: 95-103).

¹⁵⁹ Neke titule se ne javljaju sa ovom funkcijom. Neki primeri: **asistentu, *asistentkinjo, *masteru, *masterkinjo/masterka/masterice* (?).

Jedan deo elemenata ove grupe predstavljaju nazivi zanimanja u srpskom jeziku koji se javljaju sa funkcijom oslovljavanja, pri čemu su u pitanju zanimanja koja uživaju određeni prestiž (*doktore, doktorka/doktorice* – u smislu lekara, odnosno lekarke, takođe *profesore, profesorka/profesrice* – u smislu *nastavniče, nastavnice*, ali ne i **šoferu, *vodoinstalateru, *spremačice* (?), **moleru* itd.).¹⁶⁰

U ovu kategoriju ubrajamo i etikete tipa *šefe/šefice, (gospodine) direktore/(gospođo) direktorka* ili *direktorice, (gospodine) dekanu/(gospođo) dekanice*, ali i *kolega/koleginice*. U zavisnosti od konteksta upotrebe, javljaće se kod nekih etiketa kombinacija sa *gospodine* i *gospođo* koju zahteva formalnost situacije – na primer, u parlamentu (*gospodine ministre, gospođo predsednice*) ili na fakultetu (*gospođo dekanice*).

Neke etikete koje označavaju zanimanje oslovljene osobe javljaju se uz lično ime. Primere smo zabeležili u jednoj novosadskoj osnovnoj školi: *učiteljice Nado, nastavnice Katice* (dežurni učenici se ovako obraćaju nastavnom osoblju kada ih traže u zbornici).

U najširem shvatanju kategorije etiketa za označavanje društvenih uloga i funkcija u nju ubrajamo i etikete kao što su *prijatelju/prijateljice, družę/drugarice* i *zemljačę/zemljakinjo*.

Kao etikete za označavanje društvene uloge tumačimo i nominalne forme *ženo, devojko, momak* (ili *momčę*), *dete* i sl.

Kao što se može pretpostaviti na osnovu navedenih primera, jedan deo nominalnih izraza ove grupe se po pravilu javljaju uz V-zamenicu, dok neki uz T- ili uz obe vrste pronominalnih oblika (npr. *Kako ste Vi koleginice?/Kako si ti kolega?*).

8) Etikete za oslovljavanje grupe

U ovu grupu nominalnih formi spadaju izrazi koji se upotrebljavaju u oslovljavanju dveju ili više osoba. S jedne strane, to su izrazi koji predstavljaju množinski oblik nominalnih formi drugih kategorija (npr. *devojke, deco, drage kolege*), ali ima i onih koje se javljaju

¹⁶⁰ Treba primetiti da za neka od navedenih zanimanja postoje prikladni izrazi koji se mogu vrednovati kao učtivi načini oslovljavanja, tj. postoje etikete koje se koriste u funkciji iskazivanja poštovanja: *majstore* za šofera ili konduktera, pri čemu za muške osobe potonjih zanimanja ponekad se može čuti i etiketa *šefe*. Prema našem iskustvu, za muške osobe čije je zanimanje zaista neko od majstorskih zanata izbegavaće se čak i izraz *majstore*, jer bi se, moguće, zbog poklapanja etikete i naziva zanimanja istaklo upravo to što ne želi da se istakne – da je u pitanju zanimanje koje ne uživa društveni prestiž, te se neretko koriste lična imena majstora, dok rečeno za etiketu *šefe* ne važi.

isključivo u množinskom obliku (up. *Drage dame i gospodo!/*?Draga damo!* ili *Dragi gosti!/*Dragi gostu!*, slično *Dragi slušaoci!/*?Dragi slušaocu!*).

Izrazi koji se koriste u formalni(ji)m prilikama kombinuju se uz V-modus (v. primeri gore), dok se ne drugi javljaju uz T-zamenicu (npr. *ljudi, momci, devojke, deco* itd.).

III.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU

U narednim odeljcima potpoglavlja slede rezultati ankete sprovedene među učenicima gimnazije (10 učenika + 10 učenica) i stručne srednje škole (9 učenika + 11 učenica) u Novom Sadu. Kao i u slučaju nemačkog jezika, rezultate ćemo prikazati prema sledećem redosledu:

- 1) oslovljavanje u krugu porodice (oslovljavanje roditelja, oslovljavanje babe i dede, oslovljavanje braće i sestara)
- 2) oslovljavanje u školi (prijatelj/prijateljica, drugi učenici/učenice iz odeljenja, nastavno osoblje)
- 3) oslovljavanje drugih poznatih osoba (oslovljavanje osoba iz komšiluka)
- 4) oslovljavanje nepoznatih osoba (na ulici)

3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI¹⁶¹

Najpre ćemo tabelarno prikazati rezultate u vezi sa komunikacijom naših ispitanika i ispitanica sa svojim **roditeljima**:

KOGA → KO ↓	majku	oca
Učenik sr. škole	mama (8) LI (1) skLI (1)	tata (7) papi (1) LI (1) skLI (1)
Učenica sr. škole	mama (10) mamice (1), majkice (1) srećo (1), srce moje (1) mami (1), maki (1)	tata (8) tatice (1), tajo (1) bambino (1)
KOGA → KO	majku	oca

¹⁶¹ U ovaj segment istraživanja nismo uvrstili odgovore jedne učenice srednje škole koja u upitniku navodi da je jezik porodice, odnosno jezik koji članovi porodice koriste u međusobnoj komunikaciji, rusinski.

↓		
Učenik gimn.	mama (7) majka (1) keva (1) LI (2)	tata (8) ćale (2) babo (1) otac (1) LI (1) skLI (2)
Učenica gimn.	mama (9) mami (2) mamika (1) madre (1) mimiz (1) majka (1) majko (1)	tata (9) tatko (1)

Na pitanje kako oslovljavaju svoju majku, odnosno svog oca odgovorili su svi ispitanici i ispitanice koji pohađaju srednju školu i čije smo odgovore uključili u korpus (ukupno 9 učenika i 10 učenica). Kako učenici, tako i učenice svoje roditelje najčešće oslovljavaju etiketama za označavanje srodstva *mama* i *tata*.¹⁶² U učestalosti njihovog javljanja nismo utvrdili signifikantne razlike između momaka i devojaka, međutim, odstupanja su vidljiva na polju upotrebe različitih izraza koje možemo klasifikovati i kao hipokoristike – javljaju se (iako pojedinačno) u odgovorima triju učenica odražavajući time posebnu privrženost i bliskost devojaka, pre svega, s majkom (od lekseme *mama*: *mamice*, *mami*, *maki*; od *majka*: *majkice*; od *tata*: *tatice*, *tajo* ili drugi nazivi iz milja). Upotrebu etikete *bambino* (prema it. *bambino* 'dete') vrednujemo kao tzv. obrnuto oslovljavanje, iako se može postaviti pitanje da li je i do koje mere osoba koja navodi ovaj izraz svesna njegove semantike. Kod učenika, pak, iako takođe pojedinačno, javlja se upotreba ličnog imena ili skraćenog/modifikovanog ličnog imena u oslovljavanju roditelja, za šta među odgovorima devojaka nema primera. Etiketu *papi* (koja se po svom obliku takođe ubraja među hipokoristične izraze, up. mađ. *papa* 'tata' > *papi* 'tatice') navodi učenik koji na početku

¹⁶² U RMS 2011, pa i u literaturi (npr. Jocić 2011), etikete *mama* i *tata* obeležavaju se kao hipokoristici. Iako uvažavamo ovakvu ocenu s obzirom na njihovo poreklo (u pitanju su izvedenice sa prvobitnom funkcijom hipokoristika), a pogotovo u odnosu na neutralne izraze *majka* i *otac* (odn. *majko* i *oče*), u našem radu ih izdvajamo iz praktičnih razloga od ostalih hipokorističnih izraza, smatrajući da se zahvaljujući frekventnosti u svakodnevnom govoru njihova upotrebna vrednost danas manje-više neutralna. Na problem razlikovanja takoreći pravih hipokoristika (npr. *dušo*, *zlato* i sl.) i hipokoristično upotrebljenih etiketa – u pitanju je fenomen koji, kako će se i ovde pokazati, često javlja u kontekstu upotrebe termina za obeležavanje srodstva – ukazala je i S. Ulrich odlučivši se da hipokoristike ne tretira kao zasebnu klasu nominalnih formi uz obrazloženje da nominalni izrazi mogu imati svoje „hipokoristične varijante“ [hypokoristische Varianten] (2010: 263).

ankete takođe daje podatak da se u porodici koristi kako srpski, tako i mađarski jezik, ali se ne može isključiti ni uticaj nekog drugog jezika u kojem se ovaj oblik javlja (na primer nemačkog, prema *Papa>Papi*, za koji učenik u anketi navodi da ga odlično govori).

Gimnazijalci i gimnazijalke takođe bez izuzetaka daju odgovor na ovo pitanje (10 gimnazijalaca i 10 gimnazijalki), a najčešće navode etikete *mama* i *tata*. Učenice, kao i njihove vršnjakinje koje pohađaju srednju školu, navode različite hipokoristične oblike za oslovljavanje majke pored *mama* i *majka/o* (*mami*, *mamika*, *mimiz*), dok se upotreba ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (pri čemu smo u potonju kategoriju uvrstili i jedan izraz koji je primer metateze:¹⁶³ *Dovla* < *Vlado*) u oslovljavanju roditelja ponovo javlja među odgovorima učenika. Žargonske etikete za oslovljavanje majke i oca *keva* i *ćale* jedan učenik navodi kao jedine mogućnosti. Jedna muška osoba takođe daje etiketu *ćale* kao

¹⁶³ Ovakav način modifikovanja leksema, odnosno promena strukture reči – u ovom slučaju premetanje slogova – može se povezati s procesom građenja jednog tipa žargonizama (npr. Knežević 2010: 207-208). S obzirom na to da smo u srpskom korpusu, kako će se pokazati, naišli na pojave koje se u srbističkoj literaturi pominju u kontekstu žargona ili se neke etikete registruju u rečnicima (savremenog srpskog jezika), radovima koji u fokusu imaju ovu pojavu i u stručnoj literaturi s kvalifikatorom „žargonski“, na ovom mestu neophodno je ukazati na problematiku definisanja i razgraničavanja žargona od drugih (srodnih) jezičkih varijeteta koji su rezultat socijalnog raslojavanja (internacionalno rašireni nazivi argo i sleng, te domaći naziv šatrovački), naime, ono je i danas povezano sa poteškoćama i nedoumicama – uzmimo samo za primer tumačenje termina žargon i sleng u RMS 2011. U ovom rečniku žargon se određuje kao a) *govor specijalne društvene sredine, profesionalne grupe sa dosta specifičnih reči, obično manje razumljivih za druge, argo* i b) *neknjiževni lokalni govor, šatrovački govor uz primer dački žargon* a sleng se tumači kao *argo, žargon, šatrovački govor*. R. Bugarski u svojoj studiji posvećenoj žargonu, prvi put objavljenoj 2003. godine, a potom, u prerađenom i proširenom izdanju 2006. godine, takođe komentariše određivanje pojma žargona, argoa, slenga i šatrovačkog u rečnicima srpskog jezika (RSANU i RMS), te konstatuje da su odrednice obrađene „uglavnom adekvatno za potrebe zamišljenog prosečnog korisnika, a nedovoljno dosledno i sistematično za stručnije oko“ (Bugarski 2006 [2003]: 24). Pored navedenog, u toku našeg istraživanja, a u prvom redu pri obradi korpusa na srpskom jeziku, naišli smo na još jedan problem: različitu kvalifikaciju pojedinih leksema (etiketa) u rečnicima i kod različitih autora. Tako se leksema *keva*, na primer, u RMS 1969 navodi kao šatrovački, u RMS 2011 pak kao žargonski naziv za majku. Slično je postupila i M. Jocić u članku posvećenom oslovljavanju u Novom Sadu (Jocić 2011: 305), dok ovu leksema Z. Knežević beleži na spisku leksema koje po njoj ne bi trebalo tretirati kao žargonizme jer je zabeležena i u prvom izdanju rečnika Matice srpske koji je počeo da se objavljuje 1967. godine i u čiji sastav su ušli samo oni šatrovački izrazi koji su već tada bili u širokoj upotrebi (pri čemu se čini da se termin šatrovački koristi kao sinonim termina žargonski – K.O.), tačnije ukoliko je neka leksema već tada bila uključena u korpus s kvalifikatorom *šatrovački* prema ovoj autorki „ona to danas sigurno nije“ (Knežević 2010: 237). Leksema *burazer* se takođe nalazi na spomenutoj listi izraza, dok ga M. Jocić pominje u kontekstu žargona (pored izraza *keva* i *ćale*, Jocić 2011: 305), a u RMS 2011 se daje uz kvalifikator *familjiarno*. S. Ulrich pak u jednom članku leksema *burazer* (uz lekseme *keva* i *ćale*) određuje samo kao stilski markiranu (Ulrich 2010: 262). U našem radu navodićemo kvalifikatore iz RMS 2011 – ukoliko se leksema u njoj nalazi, svesni pritom nedostatka ovakvog našeg postupanja u svetlu prethodne diskusije i činjenice da se u rečniku ne beleži vrsta žargona (npr. da li je to neki specifični supkulturni, stručni ili žargon omladinskog tipa; podelu daje Bugarski 2006 [2003]: 13), drugim rečima – čiji je to žargon(izam), ako se ima u vidu široka definicija Bugarskog (na koju se oslanjamo u disertaciji) prema kojoj se „žargonom može nazvati svaki neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slično (...). Žargon je obeležen specifičnim jezičkim sredstvima (...)“ (Bugarski 2006 [2003]: 12). Ukoliko se neki izraz ne registruje u RMS 2011 (koji je za nas referentan jer je trenutno najmlađi završen rečnik srpskog jezika) oslonićemo se na pomenutu studiju R. Bugarskog i druge radove posvećene ovoj tematici a koji sadrže i spisak analiziranih žargonizama, odnosno bave se načinom tvorbe žargonskih leksema (novijeg datuma).

mogućnost za oslovljavanje oca, ali tek na trećem mestu, a prethode joj *tata* i dijalekatski *babo*.

Postavlja se pitanje na koji način treba tumačiti pojavu upotrebe ličnog imena pri oslovljavanju roditelja. S jedne strane, sama upotreba ličnog imena između sagovornika (uz T-formu) implicira bliskost, međutim u odnosu na druge mogućnosti – pogotovo kada imamo u vidu različite hipkoristične izraze koje smo naveli – ona na prvi pogled može, bez poznavanja konkretne porodične dinamike, međusobnih (emocionalnih) odnosa članova, delovati kao izraz distance, a pored toga ne odražava strukturu, hijerarhijsku ustrojenost koja jeste karakteristika odnosa roditelj-potomak (posebno u uzrastu naših ispitanika i ispitanica). Za upotrebu imena (punih ličnih ili modifikovanih) bilo je primera i u nemačkom korpusu. Ukazali smo na podatak da se korišćenje imena u oslovljavanju roditelja, a potom i u oslovljavanju drugih članova porodice umesto uobičajenih etiketa za obeležavanje srodstva, (mišljenja smo – samo donekle) može povezati s društvenom klimom šezdesetih godina prošlog veka i da je svoje ishodište imalo u govornom ponašanju samih roditelja. Na sličan podatak u kontekstu srpskog jezika nismo naišli, a ne sme se smetnuti s uma činjenica da je ovakav način oslovljavanja (iako ne u dominantnom obliku) prisutan u oba jezika i danas. Da li je u pitanju šaljiva upotreba – kao neka vrsta igre uloga, koju možemo tumačiti kao poseban vid izražavanja bliskosti – ili pak izraz samosvesnosti naših ispitanika (u srpskom korpusu se isključivo javlja među odgovorima učenika srednje škole za razliku od nemačkog korpusa u kojem ga navode učenice) i nastojanja da se neutrališe hijerarhijska ustrojenost odnosa roditelj-dete, moraće se utvrditi posebnim detaljnim istraživanjem. Baveći se oslovljavanjem u Novom Sadu, pri čemu je podatke sakupljala od osoba različite starosti, M. Jocić je registrovala u svom korpusu značajnu frekventnost upotrebe imena (ličnog imena pre svega, a potom u nešto manjoj meri skraćenog ličnog imena – autorka se koristi uobičajenim terminom nadimak u ovom kontekstu) u oslovljavanju roditelja i smatra da je u pitanju moderna pojava koja „ukazuje na znatno slobodniji, manje formalan odnos koji neki žele da tumače kao nepoštovanje tradicije“ (Jocić 2011: 304).

U sledećoj tabeli prikazani izrazi koje prema našim ispitanicima i ispitanicama njihovi roditelji koriste:

KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika sr. škole	LI (5) sine (5)	LI (5) sine (5)

	skLI (3) dugokosa lepojka (1)	skLI (2) majmune (1), mangupe (1), idiote (1)
Učenicu sr. škole	skLI (8) LI (4) sine (3) dušo (2) srce (1), mimi (1), đurice (1) miko (1)	skLI (5) LI (4) sine (5) skLI sine (1) konju (1) lepojka (1) miko (1)
KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika gimn.	LI (9) sine (3) skLI (2)	LI (8) sine (4) skLI (3) filozofe (1)
Učenicu gimn.	LI (6) skLI (6) sine (2) dušo (2) ljubavi (1) srećo (1) pile majkino (1)	LI (7) skLI (5) šećeru (1), buvo (1) zlato (1)

Pored punih ličnih imena i skraćenih, odnosno modifikovanih ličnih imena, i u ovom segmentu se javljaju i drugi tipovi nominalnih izraza. Jedina etiketa koja suštinski pripada etiketama za označavanje srodstva jeste *sine*, međutim, iz tabele se vidi da se ono ne koristi isključivo u komunikaciji s muškim detetom, već i ženskim. RMS 2011 beleži mogućnost ovakve upotrebe lekseme *sin*, gde se navodi kako se ona može upotrebiti „u prisnom, blagonaklonom obraćanju ženskoj ili muškoj osobi mlađoj od sagovornika“. Iz ovog tumačenja proizlazi da kriterijum srodstva nije presudan, već starost i emotivna naklonost prema sagovorniku. Pored etikete *sine*, u značajno manjem broju, ali ne samo pojedinačno, javlja se hipokoristik *dušo* u oslovljavanju devojaka (od strane majki, 2 javljanja u obe grupe učenica) – iako je, slično kao i prethodno pomenuta etiketa, s ovakvom funkcijom polno/rodno neutralna. Osim ove, javlja se i niz drugih hipokoristika, prvenstveno pri oslovljavanju ženske dece, dakle, u obe grupe ispitanica i od strane oba roditelja. Pojedinačno javljanje (hipokorističnih) etiketa može se vrednovati kao odraz individualnih preferenci

govornika. Zatim, s jedne strane javljaju se opšteprihvaćeni izrazi koji se upotrebljavaju iz milja (*srce, ljubavi, miko* < *mili/mila?*, *srećo, šećeru, zlato, pile majkino*), a s druge neki izrazi čije se poreklo (u smislu nastanka i prvobitne upotrebe) ne može utvrditi (na primer, *mimi* i *đurice* u odgovoru jedne učenice srednje škole) i šaljive etikete (*buvo* i *filozofe*, s tim da je, prema našem mišljenju, upotreba potonjeg izraza zamisliva i u slučaju negodovanja). Dve osobe koje pohađaju srednju školu – jedan učenik i jedna učenica navode i pogrдне etikete u govoru svojih očeva (učenik navodi izraze *majmune* i *idiote*, a učenica etiketu *konju*, dok etiketu *mangupe* možemo svrstati po mogućnosti čak i uz ostale hipokoristike). Ipak, bilo bi pogrešno izvesti zaključak da se nominalne forme ovog tipa uopšte ne javljaju u govoru majki, pretpostavljamo da su drugi ispitanici ili ispitanice (ili makar neki od njih) izbegavali navođenje grubih izraza.

U sferi zameničkih oblika oslovljavanja bez izuzetaka se javlja obostrana upotreba T-zamenice u komunikaciji ispitanika i ispitanica i njihovih roditelja.

Na pitanje u vezi s oslovljavanjem **babe i dede** nisu odgovorili svi ispitanici, odnosno sve ispitanice. U vezi s oslovljavanjem **babe** odgovorilo je 8 učenika i 9 učenica srednje škole, dok su svi ispitanici, kao i ispitanice iz gimnazije popunili odgovarajuće rubrike. Kada je u pitanju komunikacija s **dedom** na pitanje odgovorilo je 6 učenika i 8 učenica, te 9 gimnazijalaca i 8 gimnazijalki. Takođe, neke osobe su beležile oblike za baku/dedu kako sa majčine, tako i sa očeve strane (u ulozi sagovornika, ali i u ulozi govornika), te smo i ove računali pri iskazivanju frekventnosti nekog izraza.

Naredna tabela sadrži izraze koje koriste naši ispitanici i ispitanice:

KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik sr. škole	baba (5) LI (2) bako (1) balili (1) debela (1)	deda (5) skLI (1) LI (1)
Učenica sr. škole	baba (8) bako (3) baka (2) bakice (1)	deda (8) deko (3) deka (1) deki (1)

	LI (1) omama (1)	LI (+Vi)
KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik gimn.	baba (4, 1x +ti/vi) LI (3, 1x +ti/vi) bako (2, 1x +ti/vi) baka (2) omama skLI (1) skLI (1)	deda (7) đede (1 +ti/vi) LI (1+ti/vi) otata skLI (1)
Učenica gimn.	baba (8) bako (4) baka (2) bakice (2), bakuto (1) nano (1) bibi (1) njanja (1) LI (1)	deda (8) deko (1) deka (1) skLI (1)

Pored očekivano najfrekventnijih izraza za obeležavanje srodničkog odnosa *baba* i *deda*, kao i hipokoristika *bako* i *deko* (posebno smo istakli oblike zabeležene u nominativu *baka* i *deka* kako ne možemo sa sigurnošću tvrditi da ih ispitanici/ispitanice ne koriste upravo u tom obliku) koji ih slede i koji se ponekad zajedno javljaju u odgovorima iste osobe, zabeležen je niz drugih mogućnosti. Ima primera za hipokoristike koji su izvedeni iz etiketa za obeležavanje srodničkog odnosa *baba/baka* > *bakice* (1 javljanje u odgovoru učenice srednje škole, a 2 puta ovu etiketu beleže gimnazijalke), *balili* (učenik srednje škole daje ovaj izraz; verovatno je u pitanju zadržavanje izraza korišćenog tokom ranog detinjstva), ali u ovaj niz ubrajamo i žargonsku etiketu koja se prema našem ličnom iskustvu sreće i s pogrđnim prizvukom – *bakuto* (gimnazijalka je daje, a napominjemo da ovom izrazu u odgovoru iste osobe prethode još dva: *bako* i *bakice*). Etiketa *debela* koju jedan učenik beleži uz oblik *baba* po mogućnosti takođe spada u ovaj niz. Po hipokorističnoj funkciji ovoj grupi pripadaju i oblici *bibi* i *njanja* (za koje takođe pretpostavljamo da su sačuvani u govoru ispitanica od ranog detinjstva slično kao i primer *balili*). Za oslovljavanje dede jedini izraz ovog tipa navodi jedna učenica srednje škole: *deda/deko* > *deki*.

Primera za upotrebu ličnog, odnosno skraćenog ličnog imena ima i pri oslovljavanju baka i deda – i to u svim grupama ispitanika, odnosno ispitanika, iako u malom broju (pojedinačno do maksimalno 3 puta), s tim da se češće javljaju u govoru učenika obe grupe, a najčešće u oslovljavanju baka od strane gimnazijalaca (lično ime se daje 3 puta, skraćeno/modifikovano lično ime jedanput, a ista osoba daje za oslovljavanje druge bake kombinaciju etiketa *omama* + skraćeno/modifikovano lično ime). M. Jocić u pomenutom istraživanju, takođe nailazi na upotrebu imena (punih ličnih ili skraćenih imena – odnosno nadimaka) u oslovljavanju roditelja majke i/ili oca, te upotrebu ličnog imena ocenjuje i u ovom slučaju kao noviju tendenciju, a nadimaka kao posebno izražavanje bliskosti ili kao odraz savremene mode (Jocić 2011: 308).

Vredan podatak s obzirom na mesto sakupljanja predstavlja javljanje regionalizama (hungarizama, a imajući u vidu današnji društveno-politički okvir javljanja može se reći ujedno i arhaizama) *omama* i *otata* (up. mađ. *ótata* i *ómama* 'baba' i 'deda'; *omama*: 1 u odgovoru učenice srednje škole i učenika gimnazije koji ju navodi u već pomenutoj kombinaciji; *otata*: učenik koji daje kombinaciju *omama* + skraćeno/modifikovano lično ime takođe navodi odgovarajući izraz za oslovljavanje muške osobe za *dedu*: *otata* + skraćeno/modifikovano lično ime),¹⁶⁴ te *dede* (iz hercegovačkih i crnogorskih dijalekata) – uz etiketu *deda*, kao i za vojvođansko područje karakterističan hipokoristik *nano*.¹⁶⁵ Potonja etiketa može označavati osim bake i majku ili svekrvu, kao i stariju ženu uopšte (RMS 2011).

Oblike za babu/dedu kako s majčine, tako i s očeve strane (pri čemu nismo tražili da se precizira koji se oblik odnosi na roditelje majke, a koji na roditelje oca) navelo je nekoliko osoba (ukupno 5): jedna učenica srednje škole (beleži raspodele: *baba* + lično ime; *deda-deda*), jedan učenik gimnazije (daje: *omama* + skraćeno/modifikovano lično ime – skraćeno lično ime; *otata* + skraćeno/modifikovano lično ime – ispitanik ne daje oblike za drugog

¹⁶⁴ Obe osobe koje navode ove oblike rođene su i žive u Novom Sadu, pri čemu kao maternji jezik i jezik porodice navode srpski. Etikete *omama* i *otata* zabeležila je i M. Jocić u pomenutom istraživanju uz hungarizme *nađmama* i *nađtata* (mađ. *nagymama* 'baba' i *nagy tata* 'deda'), ali prvenstveno u odgovorima nekoliko dvojezičnih ispitanika i ispitanica rođenih Novosađana, odnosno Novosađanki (Jocić 2011: 308-310). Pored navedenog, u njenom korpusu registruje (iako samo u odgovorima jednog ispitanika starosedeoce starosti preko 65 godina, nemačke nacionalnosti) i nemačke etikete u oslovljavanju srodnika. Ujedno ukazuje na činjenicu da je „poznavanje i upotreba nemačkog, a naročito mađarskog (najčešće kolokvijalnog) jezika među stanovnicima Novog Sada (i Vojvodine) kojima to nisu maternji jezici, ima dugu tradiciju“ (Jocić 2011: 310). Nadalje, ističe i to da ova tradicija delom i danas postoji u srpskom jeziku, pre svega, u govoru starijeg starosedelačkog stanovništva – „baš u upotrebi etiketa za oslovljavanje“ (ibid.). S obzirom na to da primere za ovakvu upotrebu imamo u našem korpusu, smatramo da će ona još neko vreme zasigurno opstati – iako, čini se, sporadično.

¹⁶⁵ Kao i prethodne, tako ovaj izraz navodi osoba (u ovom slučaju gimnazijalac) koji je iz Novog Sada, a jezik porodice je takođe srpski.

dedu), te tri gimnazijalke (32gNS: *baba-baba*; *deda-deda*/33gNS: *njanja-baba*; *deda* + skraćeno/modifikovano lično ime, i to oblik u deminutivu sa sufiksom *-ica*/37gNS: *bibi-baba*). S jedne strane, nailazimo na leksičko diferenciranje, a s druge ima primera za upotrebu istih oblika za babu/dedu s majčine i s očeve strane, s tim da pretpostavljamo da ispitanik i ispitanice ipak pribegavaju nekom tipu leksičke diferencijacije u situacijama ukoliko je takvo razlikovanje nužno u datoj komunikativnoj situaciji.

Prema odgovorima naših ispitanika i ispitanica bake i deke im uzvraćaju na sledeći način:

KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika sr. škole	LI (4, 1xti/vi) skLI (2) anđele (1) pile (1) sinko (1)	LI (3) skLI (2) sinko (1)
Učenicu sr. škole	skLI (7) LI (2) dušo (2) zlato (1), sunce (1)	skLI (6) LI (3) mičko (1)
KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika gimn.	LI (9) skLI (4) sinko (1), mile (1) sine (1) unuče (1), dete (1)	LI (7) skLI (4) brko (1) klinac (1) sine (1) unuče (1), dete (1)
Učenicu gimn.	skLI (7) LI (5) sine (2) dušo (2), zlato (1) seko (1) sunce bakino (1) ružo (1) „tepanjem“	LI (4) skLI (2) sine (2 – ista sagovornica) NI (od LI) malena (1) miko (1)

Prisan odnos s bakama i dekama potvrđuju i različiti izrazi koji se beleže za situacije kada se ispitanici i ispitanice nađu u ulozi sagovornika. Pored najčešće beleženog ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena – pri čemu bake češće oslovljavaju svoje unuke (devojke) skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, a to važi i za dede učenica srednje škole. Pored imena više od jednom navode se hipokoristične etikete *sine*, *dušo* i *zlato*. I u ovom slučaju se etiketa *sine* javlja kako za oslovljavanje muške, tako i ženske osobe, s tim da se izveden oblik *sinko* javlja isključivo pri oslovljavanju učenika, ali ne i učenica, dok se izraz *dušo* – koje je, kao što smo već pomenuli, pogodan za oslovljavanje osoba (i to ne samo rođenog deteta) oba pola – javlja isključivo u oslovljavanju učenica obe grupe (po 2 puta) i to samo od strane njihove bake. Po jedna učenica kako iz srednje škole, tako i iz gimnazije navodi etiketu *zlato* kojom ih oslovljavaju njihove bake. Učenica srednje škole osim ove etikete daje i hipokoristik *sunce*, te lično ime, a zatim i skraćeno/modifikovano lično ime, ali, slično, učenica gimnazije beleži različite nominalne forme – etiketi *zlato* prethode u njenom odgovoru skraćeno/modifikovano lično ime i etiketa *dušo*. Ovakvo javljanje različitih izraza u oslovljavanju jedne iste osobe na koje nailazimo, pre svega, u odgovorima devojaka – posebno izraženo u komunikaciji gimnazijalki i njihovih baka¹⁶⁶ – tumačimo kao izraz posebno prisnog odnosa.

Osim navedenih, u korpusu se našao niz drugih hipokorističnih etiketa. Po jedan učenik srednje škole daje izraze *anđele* i *pile* (oba u govoru bake), a jedan gimnazijalac *mile* (ispitanik ga navodi uz *sinko* u oslovljavanju od strane bake). Nije sasvim jasan status šaljive etikete *brko* koju takođe navodi jedan učenik, a koja se, prema našem mišljenju, nalazi na granici između hipokoristika i nadimka. Osim toga, nije lako odrediti kojoj kategoriji nominalnih formi pripadaju ni izrazi *klinac* (od strane dede), *unuče* i *dete* (potonja dva navodi isti ispitanik kao načine oslovljavanja od strane bake, ali i dede) koje takođe navode gimnazijalci. Prvi izraz se na osnovu svoje ekspresivnosti (*klinac* je prema RMS 2011 figurativan, ekspresivan naziv za 'dečaka', 'mališana') može pripisati kategoriji hipokoristika (iako se u svakodnevnom govoru mogu naći i primeri za upotrebu pri negodovanju u oslovljavanju nekog nepoznatog deteta, ali i mladića kao što je slučaj u jednom nedavno zabeleženom primeru '*Alo, klinac, pomeri se sa biciklističke!*'). Drugi izraz, po svojoj semantici, faktički pripada grupi izraza koji označavaju srodnički odnos, a treći se može

¹⁶⁶ Ova činjenica nije vidljiva iz uprošćenih tabela koje prikazujemo u radu, a koje su sačinjene na osnovu prvobitnih u kojima se pak ne iskazuje frekvencija pojedinih izraza u pojedinim grupama.

tumačiti i kao etiketa za označavanje srodstva, ali i društvene uloge (v. gore), međutim u RMS 2011 daje se u okviru odrednice *dete* i mogućnost upotrebe ove lekseme u blagonaklonom, prisnijem oslovljavanju osobe mlađe od sagovornika.¹⁶⁷

Zatim, u grupi učenica srednje škole javlja se još hipokoristik *mićko* < *mila* (?) (od strane dede). Kod gimnazijalki javljaju se pojedinačno *seko*, *sunce bakino*, *ružo* – sva tri u govoru baka, te takođe pojedinačno *miko* i *malena* – kada ih oslovljavaju dede. Jedna učenica pored punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena zapisala je umesto konkretnih hipokoristika samo napomenu da je baka oslovljava „tepanjem“. U vezi s izrazima koje koristi njen deda, jedna učenica daje zanimljiv primer: nadimak, zapravo drugo lično ime, slično njenom punom ličnom imenu (*Živana* < *Ivana*).

Osim prikazanog dijapazona hipokorističnih etiketa, na prisan i blizak odnos naših ispitanika i ispitanica sa svojim bakama i dedama upućuje i obostrana upotreba zamenice *ti*, uprkos tome da se u nekoliko rubrika pored nje našla i zamenica *vi*. S obzirom na to da u tim slučajevima nije istaknuto da je u pitanju persiranje (niti je zamenica *vi* na odgovarajućim mestima zapisana velikim početnim slovom koja bi omogućila njenu identifikaciju kao V-forme), polazimo od pretpostavke da ovi ispitanici i ispitanice beleže zamenicu 2. lica množine (nesvesni njene semantike) kao množinski oblik T-zamenice misleći na njenu pojavu u iskazima svojih baka i deda koje se ne odnose samo na njih (sagovornike, odnosno sagovornice), već po mogućnosti i na njihove roditelje, odnosno uključuju i ostale članove porodice (npr. *Kuda ćete vi [ti, mama i tata] za Prvi maj?*).

Naredni rezultati – poslednji u okviru segmenta posvećenom oslovljavanju u krugu porodice – tiču se komunikacije ispitanika i ispitanica s **bratom** i **sestrom**.

U vezi s ovim pitanjem nisu svi ispitanici, odnosno ispitanice dali odgovore na oba dela pitanja. Od srednjoškolaca pet učenika nema sestru (ukupno 4 odgovora), a šestoro nema brata (ukupno 3 odgovora), dok od učenica srednje škole četiri ne navode oblike za oslovljavanje sestre (6 odgovora), a isto toliko osoba izostavlja rubriku rezervisanu za izraze koji se koriste u oslovljavanju brata (takođe 4 odgovora). Među učenicima gimnazije šest osoba nema sestru (4 odgovora), a isto toliko osoba nema brata (4 odgovora). Pet učenica gimnazije nema sestru (5 odgovora ukupno), a isto toliko osoba nema brata (5 odgovora ukupno). S druge strane, neke osobe imaju braću ili sestre, pri čemu neki navode posebne

¹⁶⁷ Upotrebom lekseme *dete* i njenog mađarskog ekvivalenta *gyer(m)ek* – uz poseban osvrt na upotrebu pri oslovljavanju bavili smo se u Ózer 2014.

oblike za svakog ponaosob, a neki pak ne. S obzirom na različit broj popunjenih rubrika od strane grupa ispitanika, odnosno ispitanica, upoređivanje učestalosti pojedinih izraza po grupama ne može dati signifikantne rezultate.

Takođe, važna karakteristika ove sagovorničke konstelacije jeste moguća veća ili manja starosna razlika, a teoretski je moguć i izostanak bilo kakve razlike na tom polju. Iz praktičnih razloga, odnosno zbog raznovrsnosti sagovorničkih konstelacija koja proističe iz upravo pomenutog razloga, ovde nismo u mogućnosti prikazati eventualnu starosnu razliku između datog govornika i sagovornika, ali ćemo po potrebi – kod pojedinih primera – ukazati i na nju.

KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik sr. škole (4+3)	LI (2) skLI (1) sestro (1)	skLI (3) LI (2)
Učenica sr. škole (6+4)	LI (2) skLI (4) seko (1)	LI (2) skLI (2) bato (1) bata (1) konju (1), idiote (1)
KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik gimn. (4+4)	LI (3) skLI (2)	LI (3) skLI (1)
Učenica gimn. (5+5)	skLI (6) LI (3)	LI (5) skLI (4) bato (1) pajkanmenu (1) šljunkar (1)

U gornjoj tabeli prikazali smo nominalne izraze koje naši ispitanici i ispitanice navode kada se nađu u ulozi govornika. Vidimo da se u svim grupama javlja upotreba punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena, pri čemu je ovo potonje uvek frekventnije kada je pitanju oslovljavanje sestre, odnosno sestara od strane učenice kako srednje škole, tako i gimnazije. Takođe, devojke beleže više nominalnih izraza koji ne spadaju u ove kategorije – i

to kada je sagovornik njihov brat. Javlja se hipokorističan naziv za brata – koji je prema RMS 2011 pogodan i za oslovljavanje devera, ali i muškog deteta uopšte – *bato* (leksemu *bata* navode 2 učenice srednje škole, jedna u vokativu, a druga u nominativu, a jednom ju beleži jedna od gimnazijalki), šaljivo (kako stoji u napomeni ispitanice) *šljunkar* i *pajkanmenu* (u pitanju je šaljivi nadimak izveden iz žargonskog naziva za policajca *pajkan* + *-men* < eng. *man* 'muškarac', prema modelu složenih imena mnogih „superheroja“ iz stripova, filmova i sl. tipa eng. *Superman* ili *Batman*; s obzirom da je u pitanju etiketa upućena deset godina starijem bratu, pretpostavljamo da se odnosi na njegovo zanimanje),¹⁶⁸ te jedna učenica srednje škole beleži dve pogrdne etikete (ispred skraćenog/modifikovanog ličnog imena) *konju* i *idiote* za oslovljavanje svog tri godine starijeg brata (na granici srednjoškolskog uzrasta). Ne isključujemo mogućnost da su poslednja dva izraza takođe slučajevi tzv. pogrdnog oslovljavanja bez namere da se sagovornik uvredi i da vrše istu funkciju kao (izvorno grubo) načini oslovljavanja pomenuti u kontekstu komunikacije s prijateljima ili prijateljicama u nemačkom korpusu, za šta se, kako ćemo pokazati u narednom odeljku, mogu naći brojni primeri i u srpskom materijalu.

Našim informantima i informantkinjama njihova braća, odnosno njihove sestre uzvraćaju kako sledi:

KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika sr. škole (4+3)	LI (2) brate (1) 0 + ti (1)	LI (2) skLI (1)
Učenicu sr. škole (6+4)	skLI (4) LI (2) seko (1) sekice (1)	skLI (3) LI (2) seko (1) budalo (1), derište (1)
KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika gimn.	LI (3)	LI (4)

¹⁶⁸ Analizirajući semantičko-derivacione osobine žargonizama s arhisemom *čovek* u srpskom jeziku, Z. Knežević osvrće se i na izraze koji sadrže upravo pomenuti formant *-man/-men* koji je, zapravo, „adaptirana imenica iz engleskog jezika (*man* muškarac) koja i u engleskom jeziku funkcioniše kao sufiksoid, i označava mušku osobu koja se bavi nečim, te dodavanjem na redukovanu ili ekspresivnu osnovu stvara žargonizme šaljivog ili ironičnog značenja“ (Knežević 2010: 192).

(4+4)	skLI (2)	skLI (1) seka (1)
Učenicu gimn. (5+5)	skLI (4) LI (2) seko (1)	skLI (5) LI (4)

Može se zaključiti da se uzvraćaju, uz nekoliko izuzetaka, isti tipovi izraza: pored ličnih i skraćenih/modifikovanih ličnih imena, javlja se odgovor na upotrebu etikete *sestro – brate*, te hipokoristična etiketa *seko* (jednom i u obliku diminutiva *sekice*), negde kao odgovarajući par etikete *bato*, a negde kao odgovor na drugi tip nominalne forme, a na pogrdne izraze iz prethodnog segmenta sagovornik, stariji brat ispitanice, sada u ulozi govornika, takođe uzvraća pogrđnim izrazima: *budalo* i *derište*.

U komunikaciji braće i sestara takođe bez izuzetaka važi recipročno *ti*. Signifikantne razlike između različitih grupa ispitanika i ispitanica nismo utvrdili.

3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI

Sledeći niz rezultata odnosi se na komunikaciju s osobama s kojima informanti i informantkinje komuniciraju prevashodno u institucionalnom okviru koji pruža školska ustanova, te smo i u anketi na srpskom jeziku razlikovali tri razgovorne situacije koje se, kao što smo ranije ukazali, prvenstveno razlikuju prema stepenu formalnosti: oslovljavanje tokom nastave (za vreme školskog časa), van nastave (za vreme odmora, u okvirima obrazovne ustanove) i van školskih okvira. Ovu poslednju situaciju, kao i u nemačkom upitniku, pri komunikaciji s drugim učenicima i učenicama reprezentuje oslovljavanje na nekoj zabavi (žurci) – kada je u pitanju komunikacija s drugim učenicima, odnosno učenicama, te susret na ulici – kada je posredi oslovljavanje nastavnog osoblja.

Najbolju prijateljicu i najboljeg prijatelja iz odeljenja učenici **srednje škole** oslovljavaju nominalnim izrazima u sledećoj tabeli:

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (7) skLI (2) PI (1)	LI (4) skLI (5)	LI (4) skLI (4)

			NI (od PI, 1) / (2)
Učenica sr. škole	LI (7) skLI (6) PI (2) buraz (1) mala (3) druže (1) ej (1)	LI (6) skLI (7) PI (2) buraz (1) mala (4) srećo moja (1) mačko (1) kurvo (1), dete (1), sine (1), konju (1), dušo (1)	LI (6) skLI (7) PI (1) buraz (1) mala (2) lepoto (2) kurvo (1), dete (1), sine (1), konju (1), dušo (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga/ van nastave	Druga/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (6) skLI (1) buraz (1) Irig (1)	LI (4) skLI (4) bracija (1) idiote (1)	LI (5) skLI (4) buraz (1) prike (1) idiote (1)
Učenica sr. škole	LI (7) skLI (8) PI (2) mali (1) metalikice (1), some (1) konju (1) druže (1)	LI (6) skLI (9) PI (1) mali (2) metalika (1), konju (2) debilu (1), idiote (1), srce (1) srećo (1)	LI (6) skLI (8) PI (1) mali (1) 0 +ti (1) debilu (1), idiote (1), srce (1) srećo (1)

Pri oslovljavanju najbolje prijateljice, ali i najboljeg prijatelja – očekivano – se najfrekventnije javlja upotreba ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena za sve tri posmatrane razgovorne situacije, s tim da je u odgovorima devojaka primetan lagan, a u odgovorima momaka nešto veći porast upotrebe skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena u dvema situacijama koje karakteriše manji stepen formalnosti, tj. odsustvo nadzora (pre svega u smislu odsustva uticaja na tok komunikacije) od strane nastavnog osoblja za vreme komunikacije tokom odmora, te (pretežno ili potpuno) odsustvo bilo kakve kontrole od

strane odraslih osoba. Pored pomenuta dva tipa imena, javlja se i upotreba prezimana u malom broju – kako za oslovljavanje prijateljice, tako i oslovljavanje prijatelja i to u sve tri situacije. Prezime se javlja, doduše samo jednom, i u modifikovanoj formi – kao nadimak izveden iz prezimena (etiketa tipa *Rističević* > *Rile*).

Zabeleženi su, zatim, drugi različiti tipovi etiketa – pre svega u odgovorima devojaka za oslovljavanje prijateljice i prijatelja podjednako, a raznovrsniji su odgovori i kada se učenici obraćaju svojim prijateljima (dakle, na relaciji muška osoba – muška osoba). Kada oslovljavaju prijateljice, neke učenice koriste hipokoristike, poneke žargonske ili neutralne etikete, ali javljaju se i različiti pogrdni izrazi. Među hipokoristične izraze ubrajamo etiketu *mala* koja je najfrekventnija (najviše 4 javljanja i to za vreme odmora), sledi je izraz *lepoto* (2 puta je zabeležena kao način oslovljavanja na nekoj žurci), te se pojedinačno javlja proširena etiketa *srećo moja* (isključivo u oslovljavanju za vreme odmora) i *dušo* (za vreme odmora i na nekoj žurci). Semantički manje-više neutralne jesu etikete *druže* (za vreme nastave), *sine* i *dete* (obe potonje navodi ista osoba i to za oslovljavanje za vreme odmora), s tim da sociopragmatički ipak jesu markirane: prva je prevashodno, prema našem mišljenju, etiketa rezervisana za oslovljavanje muške osobe (nom. *drug* > vok. *druže*), s obzirom na to da postoji odgovorajući, izveden oblik koji označava žensku osobu – *drugarica*, iako je, na primer, u RMS 2011 nejasno da li se odnosi isključivo na muškarce ili je mogućna generička upotreba (osim u izrazu *bračni drug* uz koji se dodaje i moguće tumačenje 'supruga'), a u našem korpusu se javlja u komunikaciji devojaka. Druga reč (*sine*) obeležava srodnički odnos, a pogodna je za oslovljavanje ne samo muškog, već i ženskog deteta, kao i odmila bilo koje osobe (muške ili ženske), ali mlađe od govornika – što u ovoj sagovorničkoj konstelaciji nije slučaj. Isto važi i za treću etiketu (*dete*) kako je i ona u načelu izraz pogodan za oslovljavanje mlađeg sagovornika ili sagovornice, pri čemu hipokoristična upotreba nije jedina mogućnost u savremenom jeziku, već može biti i signal negodovanja usmerenog ka sagovorniku, na šta smo ukazali u našem ranijem radu (Ózer 2014: 61). Od žargonizama javljaju se *mačko* ('zgodna, privlačna, ženska osoba'; samo jednom na odmoru) i ponovo jedna etiketa očekivana u komunikaciji muških osoba – *buraz* (*burazer* 'brat, drug, prijatelj' > *buraz*, ali zamislivo je i logičnije u ovom smislu *burazerka* > *buraz*). Poslednji tip nominalnih formi u ovom segmentu korpusa jesu uvredljive etikete *kurvo* i *konju* koje navodi jedna učenica i beleži ih uz nekoliko drugih izraza, pritom sledećim rasporedom: *kurvo*, *dete*, *sine*, *konju*, *dušo*, skraćeno/modifikovano lično ime, lično ime. Osim činjenice da se navedeni vulgarizmi javljaju u oslovljavanju devojke od strane njene drugarice, ponovo imamo primer upotrebe

etikete pogodn(ij)e za – u ovom slučaju pogrđnog i grubog – obraćanja muškoj osobi (*konju*), a pogotovo upada u oči redosled navođenja nominalnih izraza u kojem se skraćeno/modifikovano lično ime i puno lično ime nalaze na samom kraju niza. Javljanje uvredljivih, grubih etiketa komentarisali smo i u nemačkom korpusu, te ćemo se ovom pitanju vratiti na kraju prikazivanja odgovora u vezi s oslovljavanjem najboljeg prijatelja, odnosno prijateljice.

Imamo i jedan primer navođenja kontaktne rečice *ej*, koju shodno razmatranjima u uvodnom poglavlju ne posmatramo kao jezička sredstva u funkciji oslovljavanja, ali je jasno da ima funkciju u *obraćanju* sagovorniku, ukoliko ono odredimo kao uspostavljanje kontakta sa sagovornikom. Upotreba kontaktnih signala po pravilu tumačimo kao izostavljanje, odnosno izbegavanje upotrebe nominalnih izraza, međutim u kontekstu navođenja ove rečice njena pojava ne iznenađuje – ispitanica je beleži kao način obraćanja svojoj prijateljici za vreme školskog časa, a pored partikule *ej* daje i napomenu „ili je drmnem“.

Učenici srednje škole za oslovljavanje drugarice navode samo različite tipove imena u trima situacijama: lično ime (čija je upotreba frekventnija za vreme nastave, beleži se 7 puta od mogućih 9), skraćeno/modifikovano lično ime (2 javljanja od 9 za vreme školskog časa, a beleži se okvirno dvostruki ili dvostruki broj ovog tipa imena van nastave, odnosno van okvira škole, a srazmerno se smanjuje broj navođenja punog ličnog imena), prezime (samo jednom i to u toku časa), te nadimak (pretpostavljamo) izveden od prezimena (takođe samo jednom, i to oblik sa sufiksom *-ša*; samo u komunikaciji na nekoj žurci). Dvoje učenika nije dalo nikakve oblike za oslovljavanje van škole (na nekoj žurci).

Dok su za oslovljavanje prijateljice samo učenice beležile raznovrsne odgovore, kada je reč o oslovljavanju najboljeg prijatelja, pored devojaka, i učenici, iako malobrojni, daju druge tipove etiketa pored imena različitih kategorija. Tako pored upotrebe ličnog imena (u toku nastave 6, van nastave po 4 javljanja u obe druge situacije) i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (1 primer upotrebe za vreme časa, te po 4 u preostale dve situacije) učenici daju već pomenutu etiketu *buraz* (po 1 javljanje za vreme školskog časa i na nekoj zabavi), zatim uvredljiv izraz *idiot* (po 1 javljanje u obe situacije van nastave), te pojedinačno metonimijski nadimak *Irig* (mogući nadimak prema mestu stanovanja oslovljenog prijatelja, koji nije među našim ispitanicima; javlja se u rubrici predviđenoj za etikete upotrebljene za vreme nastave), a isti učenik beleži etikete *bracija* i *prike* (prva se javlja u oslovljavanju van nastave za vreme odmora, a druga za vreme razgovora na nekoj žurci). Izraz *bracija* zanimljiv je i s morfo-

tvorbenog aspekta: izveden je prema zbirnoj imenici *bratija* (prema RMS 2011: šaljivo i ironično 'družina, društvo [u piću ili čemu drugom]; klika'), od hipokoristika *braca* (< *brat*). Oblik *prike* jeste (žargonizovan?) oblik hipokoristične etikete *prika* (nom.), *priko* (ak.) (< *prijatelj/-u*, up. *prika* u RMS 1990).

Učenice za oslovljavanje svog najboljeg prijatelja – osim ličnog imena (raspodela u tri situacije: 7, 6 i 6) i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (pretežno stabilna raspodela: 8,9 i 8) – beleže u malom broju i prezime (za vreme nastave 2, a u obe situacije van časa po jedno javljanje), hipokoristike *mali* (po jednom u sve tri situacije, u prve dve izraz navodi ista osoba), *srce* (u obe vannastavne situacije po jednom, ispitanica navodi iste etikete u obe) i *srećo* (takođe ih navodi jedna osoba u obe situacije van školskog časa). Osoba koja navodi potonju hipokorističnu etiketu zapisala je i stilski neutralan izraz (zapravo etiketu koja obeležava društvenu funkciju) *druže* (za oslovljavanje na času). Zanimljiv je takođe nadimak – nastao metonimijom kao i pređašnje *Irig – Metalika*, odnosno njegov oblik u deminutivu *Metalikice* (prvi oblik se navodi u kontekstu komunikacije za vreme odmora, a druga za vreme nastave) koji aludira na bend *Metallica* ili u širem smislu muzički ukus sagovornika. I u ovom segmentu javlja se nekoliko uvredljivih etiketa: *some* (zabeleženo jednom u kontekstu oslovljavanja za vreme časa), *konju* (1 javljanje za vreme časa, a 2 za vreme odmora), zatim *debilu* i *idiote* koje navodi ista osoba uz već pomenuti hipokoristik *srce*, te skraćeno/modifikovano lično ime i lično ime (prema navedenom redosledu). Jedna učenica za oslovljavanje prijatelja na nekoj žurci ne daje nikakvu nominalnu formu, već samo zamenicu *ti*.

U sledećoj tabeli prikazujemo kako najbolje prijateljice, odnosno najbolji prijatelji uzvraćaju učenicima i učenicama srednje škole:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (7) skLI (2) Metalika, Mađar, Gandalf	LI (4) skLI (4) NI (od PI) Metalika, Mađar, Gandalf	LI (4) skLI (4) Metalika, Mađar, Gandalf / (1)
Učenicu sr. škole	LI (8) skLI (7)	LI (7) skLI (9)	LI (6) skLI (7)

	mala (3) PI (2) kancone di spaoje (1) njj (1)	mala (3) PI (1) kancone di spaoje (1) njj (1) šaban (1), „veoma čudna skLI“ (1)	mala (2) PI (1) kancone di spaoje (1) njj (1) šaban (1) „veoma čudna skLI“ (1) 0 + ti (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (5) skLI (1) NI (od PI, 1) buraz (1) Metalika, Mađar, Gandalf	LI (4) skLI (3) NI (od PI) Metalika, Mađar, Gandalf	LI (3) skLI (3) NI ₂ (od PI, 1) buraz (1) Metalika, Mađar, Gandalf
Učenicu sr. škole	LI (9) skLI (8) PI (2) mala (1) buraz (1) ej (1)	LI (8) skLI (8) PI (1) mala (1) buraz (1) šaban (1) „veoma čudna skLI“ (1)	LI (6) skLI (6) PI (1) mala (1) buraz (1) šaban (1) „veoma čudna skLI“ (1) 0 + ti (1)

Prijateljice i prijatelji naših ispitanika i ispitanica iz srednje škole istim tipovima etiketa na koje smo nailazili i u slučaju oslovljavanja u obrnutom smeru. Pored ličnih imena i skraćenih/modifikovanih ličnih imena, koja su na sličan način raspoređena kao i ranije (lična imena dominiraju pri oslovljavanju za vreme nastave, a njihova frekvencija se smanjuje u manjoj ili većoj meri, dok se javljanje upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena povećava), imamo primere – u daleko manjem broju (u većini slučajeva je posredi pojedinačno javljanje nekog izraza u posmatranoj situaciji) – za upotrebu prezimena, nadimaka, hipokoristika, te potencijalno pogrđnih etiketa.

Prema odgovorima učenika, prijateljice ih skoro isključivo oslovljavaju ličnim imenom (frekventnost u trima posmatranim situacijama: 7 za vreme nastave, te 4 u oba vannastavna razgovorna konteksta) i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (javlja se 2

puta u toku časa, te po 4 puta na odmoru i pri oslovljavanju na nekoj žurci). Dva učenika navode nadimak, odnosno nadimke. Beleži se jedan primer za upotrebu nadimka izvedenog od prezimena (samo u oslovljavanju na odmoru, te tri različita nadimka za oslovljavanje iste osobe, u svim razgovornim kontekstima): već pomenuta *Metalika*, etnonim *Mađar* (ispitanik potiče iz dvojezične porodice), te *Gandalf* (ime čarobnjaka iz Tolkienove trilogije *Gospodari prstenova*; motivisanost upotrebe ovog izraza ne može se sa sigurnošću zaključiti – može biti posredi kako aluzija na neku osobinu ispitanika ili prosto činjenica da je ljubitelj dela u kojem se javlja lik čijim imenom ga prijatelj oslovljava).

Odgovori učenica su raznovrsniji i kada je reč o oslovljavanju od strane njihove najbolje drugarice. Osim jednoznačno najfrekventnijeg ličnog imena (beleži se 8 puta za oslovljavanje u toku časa, 7 puta za vreme odmora, te 6 puta za vreme neke zabave) i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (7 javljanja u toku nastave, 9 na odmoru, te ponovo 7 u razgovoru na nekoj žurci) ponovo se beleži nekoliko puta hipokoristična etiketa mala (3 puta za vreme nastave kao i na odmoru, te 2 puta na nekoj žurci), zatim sledi prezime (2 puta u toku nastave, te po jednom u preostale dve razgovorne situacije). Pojedinačno navode se još *njnj* (za sve tri posmatrane situacije se navodi, a kao treća mogućnost iza skraćenog ličnog imena i punog ličnog imena) – pri čemu nije sasvim jasno da li se upotrebljava kao nominalna forma oslovljavanja ili kontaktna rečca – zatim semantički samo delom jasan (možda imitacija italijanskog jezika, neka vrsta igra reči) *kancone di spaoje* (prema ital. *canzone di 'pesma o [nekome, nečemu]*), ispitanica izraz navodi za sve situacije i to kao jedini način nominalnog oslovljavanja). Jedna učenica za oslovljavanje u toku nastave beleži da koristi skraćeno/modifikovano lično ime i puno lično ime, a za druge dve situacije ne daje konkretne oblike, već samo napomenu da upotrebljava „veoma čudna skraćena imena“ i dodaje „to je sve samo iz šale, ništa ozbiljno“, što implicira da su u pitanju izrazi za koje ispitanica smatra da nisu pogodna za imenovanje u anketi (pretpostavljamo da su u pitanju pogrđni i/ili vulgarni izrazi). Jedna druga učenica navodi pogrđnu etiketu šaban (izraz se beleži u nominativu), pored imena (skraćenog/modifikovanog i punog ličnog), kao način oslovljavanja za vreme odmora i na nekoj zabavi.

Učenici srednje škole navode da ih najbolji prijatelji oslovljavaju najčešće ličnim imenom (frekventnost ovog tipa etikete je u posmatranim situacijama počev od oslovljavanja za vreme časa 5, 4, te 3) i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (raspodela prema situacijama je u ovom slučaju 1, te 3 u obe situacije van školskog časa) a pojedinačno javljaju se još nadimak (od prezimena; za sve tri situacije i to kao jedini način oslovljavanja

nominalnim oblikom, s tim da se za oslovljavanje na nekoj žurci beleži drugačiji oblik nadimka izvedenog iz prezimena u odnosu na oblik koji upotrebljava najbolja prijateljica na odmoru, odnosno najbolji prijatelj na času i na odmoru; ovaj drugi nadimak obeležili smo u tabeli kao NI₂), *buraz* (u toku časa i na nekoj žurci, dok ispitanik za oslovljavanje na odmoru beleži lično ime), te se ponovo javljaju tri nadimka istog ispitanika: *Metalika*, *Mađar* i *Gandalf* (i ovaj put u svim situacijama).

U vezi s oslovljavanjem od strane najboljih prijateljica i u odgovorima učenica najdominantnije etikete jesu lično ime (raspodela u trima situacijama pokazuje blago opadanje frekventnosti u skladu sa smanjivanjem stepena formalnosti u konkretnoj situaciji: 9, 8, te 6 javljanja od mogućih 10) i skraćeno/modifikovano lično ime (8 javljanja u toku školskog časa, kao i na odmoru, a na nekoj zabavi 6 beleženja od mogućih 10). Prezime u funkciji oslovljavanja se javlja svega 2 puta u toku časa, te pojedinačno u ostalim situacijama. Pojedinačno se javljaju još neke etikete koje su se javljale i pri oslovljavanju od strane najboljeg prijatelja: *mala* (u sve tri situacije), *buraz* (u sve tri situacije), *šaban* (za vreme odmora i na nekoj žurci), a ispitanica koja je i prethodno dala napomenu da za vreme odmora i na nekoj zabavi koristi „veoma čudna skraćena lična imena“, čini to ponovo. Jedna ispitanica uz lično ime daje i kontaktnu rečcu *ej* u rubrici predviđenoj za etikete upotrebljene u toku školskog časa, dok za oslovljavanje na nekoj žurci daje samo zamenicu *ti*. Kontaktna rečca se u toku časa prema našoj pretpostavci javlja jer ispitanica i njena najbolja prijateljica sede zajedno u klupi, verovatno, kao i u mnogim školama u Novom Sadu, okrenutoj ka katedri, odnosno nastavniku/nastavnici i tabli, pa ne postoji vizuelni kontakt sagovornica, te je jedno kratko *ej* u određenim momentima za vreme časa efektivnije sredstvo skretanja pažnje i verovatno je praćeno nekim neverbalnim gestom.

Rezultati iz gimnazije:

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) skLI (5) PI (2)	LI (5) skLI (9) PI (2)	LI (5) skLI (9) PI (2)
Učenica gimn.	LI (7) skLI (5)	LI (4) skLI (6) cicko (2), pile (2), lepa (1)	LI (5) skLI (6) cicko (1), pile (1)

	PI (1)	PI (1)	ribo (1) PI (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga/ van nastave	Druga/ na žurci
Učenik gimn.	LI (6) skLI (5) PI (4) NI (od PI, 1) debil (1) buraz (1), matori (1)	LI (3) skLI (7) PI (3) NI (od PI, 1) buraz (1), matori (1) brate (1), jado (1), Boske (1), šabane (1), međede (1), debilu (1)	LI (3) skLI (8) PI (3) NI (od PI, 1) buraz (2), matori (1)
Učenica gimn.	LI (9) skLI (2) PI (2) / (1)	LI (7) skLI (7) PI (1) NI (od PI, 1) lepi (1) Bosna (1) / (1)	LI (8) skLI (4) PI (1) NI (od PI, 1) brate (1) / (1)

Prema rezultatima ankete gimnazijalci svoje prijateljice oslovljavaju ličnim imenom, skraćenim/modifikovanim ličnim imenom ili u veoma malom broju slučajeva prezimenom. U vezi s upotrebom ličnog imena uočljivo je opadanje učestalosti van školskog časa (u toku časa se javlja 9 puta u druge dve situacije otprilike u polovini odgovora – po 5 puta) i srazmerno povećavanje na račun upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena u situacijama van nastave (za vreme časa se ono beleži 5 puta, dok na odmoru i za vreme žurke po 9 puta). Prezime beleže po dva učenika gimnazije u svim zadatim situacijama.

U odgovorima gimnazijalki takođe preovladava po broju navođenja lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime, s tim da promene u frekventnosti javljanja u pojedinim situacijama nisu u toj meri izražene kao u odgovorima učenika, naime, upotreba skraćenog ličnog imena pokazuje relativnu stabilnost, ali je varijacija ipak vidljiva (lično ime se navodi sa raspodelom 7-4-5; skraćeno/modifikovano lično ime se daje sa raspodelom 5-6-6). Pored navedenih vrsta imena, jedna učenica gimnazije zabeležila je i da koristi prezime svoje prijateljice (u svakoj od posmatranih situacija, s tim da nemamo podatka o tome koji se oblik

koristi),¹⁶⁹ a u ovom segmentu dve osobe navode i druge tipove etiketa, jedna od njih i više. Za oslovljavanje u toku odmora ova ispitanica daje hipokoristične etikete *cicko*, *pile* i *lepa*, a na nekoj žurci prve dve, dok jedna ispitanica beleži žargonsko *ribo* (*riba* 'zgodna devojka') za oslovljavanje svoje prijateljice na nekoj žurci.

Učenici koji pohađaju gimnaziju svoje najbolje prijatelje iz odeljenja takođe najčešće oslovljavaju ličnim imenom i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, pri čemu i u ovom slučaju možemo konstatovati promenu u broju navođenja zavisno od komunikativne situacije. Kada je u pitanju lično ime, beleži se pad učestalosti van nastavne situacije (raspodela prema zadatom rasporedu situacija: 6-3-3), a brojnije javljanje upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena u istim kontekstima (za vreme časa broj javljanja iznosi 5, a na odmoru 7, dok na nekoj žurci 8). Dečaci navode i prezime nekoliko puta, a javlja se u svim situacijama (u toku časa 4, a u preostale dve situacije po 3 beleženja). Nadimak izveden od prezimena (s tim da ne isključujemo mogućnost da je u pitanju kategorija skraćenog/modifikovanog ličnog imena) daje samo jedan ispitanik, pri čemu ga ponavlja za sve tri situacije. Pomalo iznenađuje odgovor istog učenika koji navodi da za oslovljavanje svog prijatelja i to u toku časa koristi etiketu *debil* (navodi se u nominativu) i beleži ga na prvom mestu uz druge tipove etiketa (raspored etiketa: *debil*, prezime, te nadimak izveden od prezimena – koji se potom jedini ponavlja u preostale dve situacije). Jedan od ispitanika za sve tri situacije daje etikete *buraz* i *matori* (uz već računato prezime), a može se konstatovati da ovaj poslednji izraz ima svoj ekvivalent u nemačkom korpusu: *Alter/Alder*. Od navedenih etiketa samo se izraz *buraz* ne javlja pojedinačno. U kontekstu žurke javlja se 2 puta – jednom s pomenutom etiketom a jednom se navodi uz skraćeno/modifikovano lično ime i zamenjuje jedan raznovrsan niz mahom pogrđnih etiketa zabeleženih za oslovljavanje na odmoru: *brate*, *jado*, *šabane*, *Boske*, *međede*, *debilu*. Sve navedene etikete vredne su posebne pažnje. Izraz *brate* u savremenom jeziku može označavati srodnički odnos (prema RMS 2011: 'muškarac u odnosu na decu istih roditelja'), te ga u tom smislu (u kontekstu oslovljavanja) vrednujemo kao etiketu za obeležavanje srodstva. U ovom slučaju, ipak, etiketa se javlja sa sekundarnim značenjem 'prijatelju, družu', odnosno sagovornik se „prisvaja“ na osnovu bliskosti, pripadanju istoj društvenoj grupi kao srodnik, te sa takvom semantikom više pripada kategoriji etiketa za

¹⁶⁹ Podsećamo da je zbog zaštite ličnih podataka ispitanicima i ispitanicama bila ponuđena opcija da umesto konkretnih imena navode samo vrstu imena, odnosno skraćenicu naziva kategorije imena, te kada je u pitanju oslovljavanje ženskih osoba prezimenom (što se – kako se na osnovu podataka iz tabela može zaključiti – retko javlja) nemamo podatak o tome koji se oblik koristi, odnosno da li je posredni oblik sa sufiksom *-eva/-ova* ili *-ka* (npr. *Maričeva* ili *Marička*), pri čemu prvi oblik označava kćer muškarca s datim prezimenom, a drugi njegovu suprugu. Na osnovu ličnog iskustva u savremenoj upotrebi se neretko može čuti oblik sa sufiksom *-ka*, ali upravo sa značenjem onog drugog.

obeležavanje neke društvene uloge.¹⁷⁰ Etiketa *brate* je u pomenutom nizu istodobno i jedina koja ima u izvesnom smislu neutralnu do pozitivnu konotaciju – eventualno joj se može pridodati još i etiketa *međede* koja je dijalektalni (istočnohercegovački) oblik standardnog ekavskog *medved*. Javljanje ovog oblika kao i takođe ekspresivnog *jado* ('jadniče, nesrećniče')¹⁷¹ uz žargonizovani etnonim *Boske* ('Bosanac', oblik sa izvorno žargonskim sufiksom *-ke*¹⁷²) koji možemo svrstati među nadimke, upućuje nas to da je možda u pitanju šaljiva aluzija na poreklo sagovornika (ili njegove porodice), tj. neka vrste igre rečima.¹⁷³ Pogrdne, odnosno grube etikete *šabane* i *debilu* možemo komentarisati na sličan način kao i druge uvredljive, vulgarne i grube etikete koje se javljaju u korpusu (upotreba uvredljivih etiketa bez namere da se sagovornik uvredi).

Od devojaka, učenica gimnazije, na pitanje u vezi s oslovljavanjem najboljeg prijatelja iz odeljenja dalo je 9 od 10 ispitanica. Gimnazijalke svoje najbolje prijatelje oslovljavaju – kao što je to bio slučaj i u prethodnim ispitaničkim grupama – dominantno ličnim imenom i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, a već opisan uticaj situacije može se konstatovati i u ovom segmentu korpusa (raspodela upotrebe ličnog imena prema situacijama pokazuje manje izraženu varijaciju: 9-7-8; raspodela frekventnosti skraćenog/modifikovanog ličnog imena sa signifikantnim porastom za vreme odmora: 2-7-4). Kada se posmatra oslovljavanje najboljeg prijatelja (dakle, kada je ženska osoba u ulozi govornika) imamo nekoliko primera za upotrebu etiketa drugih kategorija. Javlja se prezime (2 javljanja u toku časa, te po jednom u preostale dve situacije, dakle, jedna ispitanica ga beleži dosledno za sve situacije), zatim

¹⁷⁰ S. Ulrich (2010) posvetila se u jednom članku (morfosintaksičkim i semantičkim) osobenostima etiketa za obeležavanje srodstva služeći se korpusom sačinjenom na osnovu dijaloga iz serije *Vratiće se rode*, a posebnu pažnju posvetila je nominalnim formama *sine* i *brate*. Osim što konstatuje njihove osobenosti na sintaksičkom nivou koje dolaze do izražaja pri kombinaciji s drugim nominalnim izrazima, tj. ukazuje na to da etikete *brate* i *sine* prate elemente drugih kategorija s kojima se zajedno javljaju i da se ove složene etikete ne mogu javiti u referencijalnoj funkciji (primeri iz rada: *Peđa, sine* i *Dule, brate*) (Ulrich 2010: 263), ujedno pokazuje da se ovi izrazi koriste i u oslovljavanju osoba koje nisu u srodstvu s govornikom, pri čemu se etiketa *sine* ne vezuje nužno ni za određen pol kada se javlja u ovakvoj situaciji, a slično primećuje i u vezi s izrazom *brate*, s tim da ponekad on ne podleže čak ni restrikciji koja se odnosi na starost adresata, međutim, u tim slučajevima više nema funkciju nominalne forme, već rečice koja pojačava ekspresivnost iskaza, pa se može tretirati i kao tzv. partikula za oslovljavanje (nem. *Anredepartikel* kao u Berger/Betsch 2009 koji se pak oslanjaju na Greenberg 1996) (ibid.: 265-266). Rečeno ilustruje i naslovom rada: *Marina sine, snajka brate*.

¹⁷¹ U RMS 2011 oblik *jado* ubraja se u ekspresivnu leksiku, međutim, ona se, prema našem ličnom iskustvu, u razgovorima mlađih Novosađana i Novosađanki upotrebljava kao prototipni (stereotipni) primer iz bosansko-hercegovačkih ili crnogorskih govora (sa karikiranim izgovorom *jādō*).

¹⁷² Sufiks *-ke* se u studiji Z. Knežević ubraja u izvorno žargonske sufikse (sufiksi koji se prema R. Bugarskom po pravilu ne javljaju van žargona, det. v. Bugarski 2006 [2003]: 125-142). Uz napomenu da ovaj sufiks nije produktivan, autorka ukazuje na to da se on sreće u atributivnim imenicama tipa *uške* ili *noske* (Knežević 2010: 192).

¹⁷³ Naravno, zamislivo je i tumačenje da govornik stilizuje svoj govor prema nekom modelu viđenom u nekoj seriji na televiziji ili slično, pri čemu je onda više reč o igranju uloge, a *Boske* je možda nadimak izveden od prezimena.

nadimak (pojedinačno u dvema situacijama van školskog časa – etiketu navodi ista ispitanica, a u pitanju je nadimak izveden od prezimena i to sa sufiksom – i kao u skraćenim/modifikovanim oblicima ličnih imena tipa *Vuki* < *Vukašin*), hipokoristik *lepi* (javlja se u nizu raznovrsnih etiketa koje navodi jedna ispitanica prema sledećem rasporedu: prezime, *lepi*, lično ime, skraćeno/modifikovano lično ime), toponim – pretpostavljamo u funkciji etnonima, a u kontekstu oslovljavanja nadimak – *Bosna* (up. etiketu *Boske* među odgovorima gimnazijalaca), te ista ispitanica beleži i etiketu *brate* (sa semantikom 'druže, prijatelju'; jedno javljanje u vezi s oslovljavanjem na nekoj žurci) – obe etikete se navode uz lično ime.

Gimnazijalcima i gimnazijalkama se uzvraća na sledeći način:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenikagimn.	LI (7) skLI (7) PI (2)	LI (6) skLI (8) PI (2)	LI (6) skLI (8) PI (2)
Učenicu gimn.	LI (7) skLI (6) PI (1) del (1)	LI (5) skLI (6) PI (1) cicko (2), pile (2), lepa (1)	LI (4) skLI (6) PI (1) NI (od PI, 1) cicko (2), pile (2), lepa (1) del (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika gimn.	LI (7) skLI (7) PI (2)	LI (6) skLI (8) PI (2) marš (1) brate (1), šupku (1), debilu (1), buraz (1)	LI (6) skLI (8) PI (2) marš (1) buraz (1), brate (1)
Učenicu gimn.	LI (6) skLI (5) PI (1) Aleksandar (1) del (1) / (1)	LI (6) skLI (6) PI (1) Aleksandar (1) / (1)	LI (5) skLI (6) PI (1) Aleksandar (1) del (1) / (1)

Gimnazijalce njihove najbolje prijateljice takođe najučestalije oslovljavaju ličnim imenom i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom. Učestalost beleženja ovih etiketa ne varira značajno u odnosu na prethodne prikazane segmente (raspodela broja javljanja ličnog imena u trima situacijama: 7-6-6; broj javljanja skraćenog ličnog imena: 7-8-8). Pored navedenog, jedini tip etiketa koji se još javlja spada takođe u kategoriju imena – prezimana (konsekventno se javlja 2 puta u svim situacijama i to uz lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime u odgovoru oba ispitanika koja ga beleže).

Gimnazijalke, takođe, beleže gore pomenute vrste nominalnih formi. U odgovorima devojaka se takođe s najvećim udelom beleži lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime – ovaj put upotreba prvog tipa imena pokazuje već pomenutu tendenciju porasta srazmerno smanjenju stepena formalnosti u zadatim razgovornim situacijama (u toku časa se javlja 7, a van nastave i za vreme neke žurke 5, odnosno 4 puta), dok se upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena prikazuje stabilno (broj javljanja u svim situacijama iznosi 6). Prezime navodi jedna učenica (za sve tri situacije konsekventno), a ista ispitanica daje za treću situaciju (oslovljavanje na nekoj žurci) i nadimak izveden od prezimena. Vredno pažnje je činjenica da se radi o tvorbi pomoću stranog sufiksa *-ita*, koji u španskom jeziku služi za izvođenje deminutiva (ženskog roda) i hipokorističnih oblika ženskih ličnih imena prema obrascu *Juana* > *Juanita*. Pored ovih mogućnosti, zabeležene su još tri hipokoristične etikete – *cicko*, *pile* i *lepa*, pri čemu jedna ispitanica navodi sve tri, dok jedna druga prve dve, a obe ih ponavljaju kao načine oslovljavanja u dvema vannastavnim situacijama (na odmoru i nekoj žurci). Jedna ispitanica navodi jednu etiketu za koju ne možemo ponuditi adekvatno tumačenje – *del/Del*¹⁷⁴ (javlja se u situaciji oslovljavanja na času i na nekoj žurci, a na odmoru je zamenjuje upotreba ličnog imena).

Najbolji prijatelji iz odeljenja ispitanicima iz gimnazije uzvraćaju očekivanim ličnim imenom i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom u većini slučajeva, a varijacija učestalosti je u zanemarljivoj meri izražena, dakle, može se tvrditi da je pretežno stabilna (učestalost navođenja ličnog imena: 7-6-6; broj beleženja skraćenog/modifikovanog ličnog imena po situacijama: 7-8-8). Imamo malobrojnih primera za korišćenje prezimana – u svim situacijama (javlja se 2 puta po situaciji, navode ga dosledno iste osobe, uz oba najfrekventnija tipa imena). Jedan ispitanik pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena i ličnog imena beleži i grubu interjekciju *marš* (redosled beleženja: skraćeno/modifikovano

¹⁷⁴ Učenica ne koristi velika slova kod pisanja ličnog imena, te se ne može isključiti mogućnost da je u pitanju prezime ili neki nadimak (ne u smislu skraćenog/modifikovanog ličnog imena).

lično ime, *marš*, lično ime u rubrici predviđenoj za oslovljavanje na odmoru i u onoj za oslovljavanje na nekoj žurci). Iako, naravno, uzvike ne ubrajamo među nominalne forme, ovakve dodatne informacije nam dozvoljavaju bolji uvid u dinamiku međuvršnjačke komunikacije, pa i oslovljavanja. Ono što je neočekivano u javljanju ovog izraza jeste to da on može eventualno fungirati kao način odgovora na (vrlo moguće sa stanovišta sagovornika neadekvatno) oslovljavanje. Učenik koji pri oslovljavanju svog prijatelja koristi različite (delom dijalekatski obojene) etikete (v. gore) i u ovom delu pitanja beleži raznovrsne odgovore (uz skraćeno/modifikovano lično ime). Ponavljaju se etikete *brate* i uvredljivo *debilu*, a pridružuje mu se takođe uvredljiva *šupku*, ali i žargonska skraćenica *buraz* (od familijarnog, odnosno prema M. Jocić žargonskog *burazer*; redosled iz ankete: skraćeno/modifikovano lično ime, *brate*, *šupku*, *debilu*, *buraz*). Ovaj niz izraza beleži se u rubrici predviđenoj za nominalno oslovljavanje van nastavnog časa (na odmoru), a za oslovljavanje na nekoj žurci javlja se (takođe iza skraćenog/modifikovanog ličnog imena) samo *buraz* i *brate* – uvredljive etikete se ne pojavljuju.

Gimnazijalke najbolji prijatelji najučestalije, sa skoro podjednakom vrednošću i to bez značajnih varijacija u broju javljanja u pojedinim situacijama (jedna učenica ni u ovom segmentu ne odgovara na pitanje), oslovljavaju ličnim imenom i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (učestalost ličnog imena: 6-6-5; broj beleženja skraćenog/modifikovanog ličnog imena: 5-6-6).¹⁷⁵ Prezime navodi jedna ispitanica za sve tri situacije uz jedno muško (!) lično ime koje eventualno možemo vrednovati kao neku vrstu (možda šaljivog) nadimka, budući da se samo u ovom delu ankete javlja (i ispisuje se umesto ponuđenih skraćenica) i lično ime (koje se beleži skraćenicom; redosled: nadimak, lično ime, prezime). Osoba koja je u vezi s oslovljavanjem od strane prijateljice dala oblik *del/Del*, čini to ponovo (prema istom redosledu).

U komunikaciji naših ispitanika i ispitanica obe grupe sa svojim najboljim prijateljicama i prijateljima bez izuzetaka se javlja recipročna upotreba T-zamenice *ti*.

Slede rezultati u vezi sa oslovljavanjem **ostalih učenika i učenica iz odeljenja:**

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci

¹⁷⁵ Jedna učenica napominje da je svi oslovljavaju skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena, kako je njeno puno lično ime predugačko.

Učenik sr. škole	LI (9) skLI (2)	LI (7) skLI (4)	LI (7) skLI (3) / (1)
Učenica sr. škole	LI (10) skLI (4) PI (2) NI (od PI?)	LI (9) skLI (7) PI (3) NI (od PI)	LI (8) skLI (5) PI (2) NI (od PI) 0+ti
KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (8) skLI (3)	LI (5) skLI (5)	LI (5) skLI (5)
Učenica sr. škole	LI (10) skLI (5) PI (2) Metalika (1)	LI (9) skLI (7) PI (3) Metalika (1)	LI (8) skLI (5) PI (2) Metalika (1)

Među odgovorima učenika srednje škole, kada je u pitanju oslovljavanje nekog učenika, ali i učenica s kojim/kojom pohađaju nastavu u istom odeljenju, od nominalnih formi isključivo se javljaju lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime, odnosno jedan učenik ne daje nikakav oblik za treću situaciju. Kad je reč o uticaju razgovorne situacije i ovde se može utvrditi njen uticaj ispoljen kroz smanjenje frekventnosti upotrebe ličnog imena u dvema situacijama van nastavnog časa, i porast – iako manjeg intenziteta – upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena (raspodela upotrebe ličnog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena pri oslovljavanju neke učenice u trima posmatranim situacijama: 9-7-7, te 2-4-3; raspodela pri oslovljavanju nekog učenika iz odeljenja: 8-5-5, te 3-5-5).

Učenice su pored ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena, koji se javljaju s najvećom učestalošću, zabeležile i prezime u manjem broju, i to kao način oslovljavanja koji je pogodan kako za oslovljavanje muške, tako i ženske osobe (2 puta za vreme nastave, 3 za vreme odmora, te ponovo 2 za oslovljavanje na nekoj žurci), a pored jednog primera upotrebe nadimka – jednom za oslovljavanje učenice, te jednom za oslovljavanje učenika, s tim da se oba izraza odnose na sasvim konkretnu osobu iz odeljenja (nadimak učenice je izveden iz prezimena, a kao nadimak učenika daje se konkretan izraz

Metalika). Među odgovorima devojaka jednom se javlja i izostanak upotrebe bilo kakve nominalne forme, ali se beleži upotreba T-zamenice. U vezi s korelacijom stepena formalnosti razgovorne situacije i upotrebe ličnog imena, odnosno skraćenog/modifikovanog ličnog imena, smanjenje prvog tipa imena, a porast drugog nisu u velikoj meri izraženi, ali su prisutni.

Neki drugi učenik ili neka druga učenica iz odeljenja ispitanicima i ispitanicama iz srednje škole uzvraća ovako:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (6) skLI (1) Metalika (1) pomozi (1) / (1)	LI (6) skLI (1) Metalika (1) pomozi sutra (1) / (1)	LI (6) skLI (1) Metalika (1) pomozi LI (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI (11) skLI (6) PI (2) Cze (1) mala (1)	LI (10) skLI (7) PI (1) Cze (1) mala (1)	LI (10) skLI (6) PI (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenik/ tokom nastave	Učenik/ van nastave	Učenik/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (7) skLI (1) Metalika (1) / (1)	LI (7) skLI (1) Metalika (1) / (1)	LI (7) skLI (1) Metalika (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI (10) skLI (8) PI (2) mala (1)	LI (9) skLI (9) PI (1) mala (1)	LI (9) skLI (8) PI (1)

Pregledom gornje tabele, može se izvesti zaključak da je u komunikaciji učenika i učenica koji pohađaju isto odeljenje najfrekventnija upotreba ličnog imena, odnosno skraćenog/modifikovanog ličnog imena, s tim da kada je u pitanju suprotni smer u oslovljavanju, odnosno kada ispitanici i ispitanice preuzimaju sagovorničku poziciju,

frekventnost navođenja pomenutih tipova imena pokazuje skoro apsolutnu stabilnost u trima situacijama: bilo da su u pitanju odgovori momaka ili devojaka, te bez obzira na to da li je govornik muška ili ženska osoba. Ono što ipak privlači pozornost jeste to da ispitanice češće navode da ih neki drugi učenik ili neka druga učenica oslovljava skraćenim/modifikovanim ličnim imenom. Od drugih tipova etiketa – ako izuzmemo individualizovane izraze kao što je *Metalika* ili *Cze*, uz pretpostavku da se i ovaj potonji izraz u korpusu našao u toj funkciji – javlja se jedino žargonsko *mala* kao način oslovljavanja kako od strane neke učenice, tako i nekog učenika iz odeljenja u dvema situacijama u školskim okvirima (uz lično i skraćeno/modifikovano lično ime, dok se u trećoj rubrici javlja samo lično ime), ali se javlja isključivo u odgovoru iste ispitanice. Jedan učenik daje, najverovatnije, šaljivo-ironičan odgovor na pitanje kako ga oslovljava neka učenica iz odeljenja: *pomozi*, odnosno *pomozi sutra* i *pomozi* + skraćeno/modifikovano lično ime ispitanika, a jedan ispitanik uopšte nije odgovorio na potpitanja u ovom delu ankete.

U **gimnaziji** smo sakupili sledeće podatke:

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (9) skLI (4) PI (2)	LI (8) skLI (5) PI (2)	LI (8) skLI (5) PI (2)
Učenica gimn.	LI (8) skLI (5) PI (1)	LI (7) skLI (7) PI (1)	LI (7) skLI (7) PI (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik gimn.	LI (8) skLI (4) PI (2)	LI (6) skLI (6) PI (2)	LI (6) skLI (6) PI (2)
Učenica gimn.	LI (9) skLI (4) PI (2)	LI (7) skLI (7) PI (2)	LI (7) skLI (7) PI (2)

Uopštenost postavljenog pitanja odražavaju i odgovori učenika i učenica gimnazije – isključivo se navode lično ime, skraćeno/modifikovano lično ime i prezime. Blaže izražena

varijacija u učestalosti navođenja ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena – kao što je već u više navrata opisano – prisutna je i ovaj put, a prezime se javlja (bez obzira na mali udeo) kako kao način oslovljavanja muške osobe, tako i ženske osobe.

Druge učenice i učenici gimnazijalcima i gimnazijalkama uzvraćaju kako sledi:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenikagimn.	LI (8) skLI (1) PI (4)	LI (8) skLI (1) PI (4)	LI (8) skLI (1) PI (4)
Učenicu gimn.	LI (7) skLI (4) PI (1)	LI (6) skLI (6) PI (1)	LI (6) skLI (6) PI (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenik/ tokom nastave	Učenik/ van nastave	Učenik/ na žurci
Učenika gimn.	LI (8) skLI (1) PI (5)	LI (8) skLI (1) PI (4)	LI (8) skLI (1) PI (4)
Učenicu gimn.	LI (7) skLI (4) PI (1)	LI (6) skLI (6) PI (1)	LI (6) skLI (6) PI (1)

Informanti i informantkinje, kako navode, takođe bivaju oslovljeni od strane drugih učenika i učenica iz odeljenja ličnim imenom, skraćenim/modifikovanim ličnim imenom i prezimenom, s tim da uprkos činjenici da je naš rad kvalitativne prirode, ne mogu se izbeći komentari koji se odnose na frekventnost određenih pojava, te i u ovom slučaju ističemo da je varijacija registrovana u prethodnim segmentima – ma koliko blaga bila – prisutna i tu, međutim, u odgovorima devojaka, dok su odgovori momaka stabilni(ji) kroz sve tri situacije. U odnosu na odgovore učenika i učenica srednje škole, kod gimnazijalaca i gimnazijalki može se utvrditi da su navođeni isti obrasci oslovljavanja – bez obzira na to da li je zadati govornik u pitanju bila muška ili ženska osoba. Tzv. mehaničko navođenje istih odgovora, nažalost, očekivano je kada su u pitanju mladi ispitanici, no, u ovom slučaju, verujemo, davanje uniformnih odgovora odražava uopštenost postavljenih pitanja, tj. u ovom slučaju ispitanici i

ispitanice daju one oblike koji se po njima najfrekventnije koriste u odeljenskoj zajednici (u odnosu na njih).

Važan deo pitanja u vezi s oslovljavanjem između naših ispitanika i ispitanica i drugih učenika i učenica s kojima pohađaju isto odeljenje čini i u kontekstu srpskog jezika potpitanje koje se odnosi na **oslovljavanje grupe**. Do sada nismo naišli ni na jedan rad koji je posvećen ovom aspektu oslovljavanja u srpskom jeziku, iako je ono, kao što smo skrenuli pažnju pri prikazivanju rezultata ankete sprovedene u Nemačkoj, važna sastavnica govornog ponašanja mladih. U okviru ankete na srpskom takođe smo razlikovali tri vrste grupe u zavisnosti od toga da li su članovi grupe isključivo muške ili ženske osobe, ili grupu pak čine osobe oba pola.

Oslovljavanje grupe u srednjoj školi

KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenica/ tokom nastave	Grupu učenica/ van nastave	Grupu učenica/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (8) skLI (1) devojke (1)	LI (7) skLI (2) devojke (1)	LI (7) skLI (2) / (1)
Učenica sr. škole	LI (6) skLI (2) PI (2) devojke (3) drugarice (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (1)	LI (6) skLI (2) PI (2) devojke (2) ej vi (1) drugarice (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (1)	LI (6) skLI (2) PI (2) devojke (3) drugarice (1) „zavisi koja grupa“ (1) lepotice (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (8) skLI (1) hej (1) momci (1)	LI (7) skLI (2) hej (1) dečacii (sic!) (1)	LI (7) skLI (2) hej (1) / (1)
Učenica sr. škole	LI (6) skLI (2) PI (2)	LI (6) skLI (2) PI (2)	LI (6) skLI (2) PI (2)

	dečaci (2) dečki (1) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (1)	dečaci (2) dečki (1) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (1)	dečaci (2) dečki (1) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) lepotani (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (8) skLI (1) hej (1) / (1)	LI (7) skLI (2) hej (1) / (1)	LI (7) skLI (2) hej (1) / (1)
Učenica sr. škole	LI (7) skLI (2) PI (2) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (2)	LI (7) skLI (2) PI (2) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (2)	LI (7) skLI (2) PI (2) drugari (1) „zavisi koja grupa“ (1) 0 + vi (2)

Već na osnovu letimičnog pregleda elemenata unetih u gornju tabelu može se zaključiti da su i u srpskoj anketi najčešće navođena imena (pre svega puna lična, a u malom broju skraćena/modifikovana lična imena, te prezimen) za sva tri tipa grupa u sagovorničkoj ulozi. Smatramo da i ovde možemo ponoviti ono što je već maločas rečeno pri komentarisanju rezultata nemačke ankete: iako na prvi pogled može delovati da mnogi učenici i učenice nisu razumeli postavljeno pitanje i da su samo mehanički ponavljali odgovore koji su se javljali u prethodnim potpitanjima – verujemo da to ipak nije slučaj, odnosno da eventualno može samo delom biti slučaj. Dominantnost upotrebe imena može se tumačiti kao čin izdvajanja pojedinca (potencijalnog ili, moglo bi se reći, ciljnog sagovornika ili sagovornice) iz grupe osoba s kojima prisustvuje razgovornoj situaciji. Takva selekcija željenog sagovornika može biti rezultat realne potrebe da se s nekim stupi u komunikaciju (da se neko nešto pita, na primer), ali je zamisliva i okolnost da govornik ili govornica prosto ne želi da oslovi celu grupu jer se ne oseća delom iste, te oslovljava osobu koju oseća bliskom, s kojom se druži i sl. Tako jedna učenica (srednje škole) daje samo uopšten komentar umesto izraza koje koristi za oslovljavanje datih grupa – „zavisi koja grupa“ – što zapravo može da se tumači kao ’zavisi

koji pojedinci čine tu grupu'. Jedna druga učenica takođe ističe da koristi lično ime „svakog pojedinačno“.

Uprkos konstatovanoj učestalosti beleženja ličnog imena, javljaju se i etikete pogodne za istovremeno oslovljavanje više sagovornika/sagovornica, a beleže ih pre svega devojke. Samo jedan momak daje nominalne forme koje su pogodne za oslovljavanje neke grupe recipijenata, navodeći međutim samo oblike za oslovljavanje homogenih grupa (grupe učenica i grupe učenika) i to u okviru škole (oslovljavanje na času i za vreme odmora), dok rubrike predviđene za oslovljavanje neke mešovite grupe ostavlja nepopunjenim. Grupu učenika ova osoba oslovljava za vreme časa etiketom *momci*, a van školskog časa formom *dečacii* (sic!), beležeći pritom neuobičajenim načinom pisanja i posebnu akcentovanost lekseme, kojom moguće signalizira prosto okolnost da je u pitanju inicijalno oslovljavanje, pri čemu ne isključujemo ni eventualnu signalizaciju, na primer, podrugljivog tona ili ironičnosti. Da je potonja etiketa na neki način markirana ukazuje nam i to da isti učenik za oslovljavanje grupe devojaka prvo daje neutralno *devojke* – za oslovljavanje na času, a potom dijalekatski obojeno *đevojke* – za oslovljavanje van nastave. Prema ličnom iskustvu možemo zaključiti da je upotreba dijalektizama na opisan način u krugu mladih, ali i šire, neretko šaljivo intendirana.

Dve učenice daju etiketu *devojke* za oslovljavanje grupe devojaka, a jedna je zapisala i *drugarice*. U situaciji oslovljavanja jednom se javlja i etiketa *lepotice*, a beleži je ispitanica koja u školi (na času i van nastave) neku grupu devojaka oslovljava samo pronominalno (shema 0 + *vi*). Uzgred, za oslovljavanje neke grupe učenika iz odeljenja ponavlja isti obrazac, s tim da se sada za vreme žurke javlja etiketa – shodno tome da su sagovornici muške osobe – *lepotani*. Izbegavanje upotrebe bilo kakve nominalne forme odražava i spoj kontaktne rečice *ej* i lične zamenice drugog lica množine (= *ej vi*) koji se javlja samo jednom u situaciji oslovljavanja za vreme odmora.

Kada se oslovljena grupa sastoji isključivo od učenika, dakle, muških osoba, javljaju se tri etikete pogodne za ovu vrstu oslovljavanja: *dečaci* (2 učenice daju ovaj izraz, u svim situacijama), a zatim se pojedinačno u materijalu javljaju *dečki* i *drugari* (u svim situacijama ih navodi po jedna učenica). Ova poslednja etiketa je jedina ovog tipa (tj. pogodna za zajedničko oslovljavanje više osoba) koja se javlja u oslovljavanju neke mešovite grupe, s tim da se tada koristi u generičkom značenju.

Kada je reč o upotrebi etiketa namenjenih za oslovljavanje grupe, zaključujemo da uprkos tome što u srpskom jeziku postoje odgovarajuća nominalna sredstva, prema rezultatima ankete, učenice srednje škole ih ne koriste često, a u odgovorima učenika, osim jednog izuzetka, njihova upotreba nije ni prisutna. Ukoliko isključimo (po nama samo) donekle validnu pretpostavku da se među odgovorima u najvećem broju našlo lično ime zbog nepažnje/dekoncentracije informanata i informantkinja (ili nečeg sličnog), može se postaviti pitanje kakve okolnosti mogu rezultovati ovakvim govornim ponašanjem. Prema našem mišljenju, jedno od mogućih objašnjenja jeste to da centar (ili jedan od centara) socijalnog života ovih ispitanika i ispitanica prosto ne predstavlja odeljenska zajednica, te ne postoji (sociopsihološka) potreba isticanja pripadnosti odeljenju kao celovitoj grupi ili njenim podgrupama – što i jeste zapravo funkcija upotrebe etiketa pogodnih za oslovljavanje grupe.

Za razliku srednjoškolaca i srednjoškolki, učenici i učenice **gimnazije** daju daleko raznovrsnije odgovore u ovom kontekstu:

KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenica/ tokom nastave	Grupu učenica/ van nastave	Grupu učenica/ na žurci
Učenik gimn.	LI (4) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) devojke (1) hej vi (1) 0 + ti (1) / (1)	LI (4) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) devojke (1) debili (1), drugari (1) 0 + ti (1) / (1)	LI (4) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) devojke (1) debili (1), drugari (1) 0 + ti (1) / (1)
Učenica gimn.	LI (5) skLI (1) PI (2) devojke (2) društvo (1) 0 + ti (1)	LI (3) skLI (3) PI (2) devojke (3), lepe (1) žene (1) društvo (1) ribe (1) alo ribe (1)	LI (3) skLI (3) PI (2) devojke (2) lepe (1) društvo (1) ribe (2), mačke (1), žene (1) alo ribe (1)
KOGA/KADA→ KO	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci

↓			
Učenik gimn.	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) hej vi (1) momci (1) 0 + ti (1)	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) debili (1), drugari (1) momci (1) debilu (1), brate (1) 0 + ti / (1)	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) debili (1), drugari (1) momci (1) 0 + ti (1) / (1)
Učenica gimn.	LI (5) skLI (1) PI (3) momci (2) društvo (1) 0 + ti (1)	LI (3) skLI (3) PI (3) momci (2) dečaci(i) (2) društvo (1) drugari (1) frajeri (1), šmekeri (1)	LI (3) skLI (3) PI (3) momci (2) dečacii (sic!) (1) društvo (1) drugari (1) frajeri (1), šmekeri (1)
KOGA/KADA→ KO	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
↓			
Učenik gimn.	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) hej + ti (1) grupo (1) 0 + ti (1) / (1)	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) debili (1), moroni (1) grupo (1) 0 + ti (1) / (1)	LI (5) skLI (1) „nabrojim neka imena ili sva“ (1) debili (1), moroni (1) grupo (1) 0 + ti (1) / (1)
Učenica gimn.	LI (5) skLI (2) PI (3) ljudi (3) društvo (1)	LI (3) skLI (3) PI (3) ljudi (3) drugari (2) društvo (1)	LI (3) skLI (3) PI (3) ljudi (3) drugari (2) društvo (1)

Iako se i u materijalu koji je sakupljen u gimnaziji javlja upotreba imena (u prvom redu punih ličnih, ali i redukovanih/modifikovanih ličnih imena, prezimana), uz izbegavanje upotrebe nominalnih formi (upotreba neke kontaktne reči uz pronomeni *ti* ili samo njegova samostalna pojava bez komplementarne etikete), prisutna je i široka lepeza različitih izraza pogodnih za oslovljavanje dveju ili više osoba u istom govornom aktu.

Učenici grupu učenica oslovljavaju etiketom *devojke* (u odgovoru jedne osobe, za sve tri situacije), pogrдно *debili* i generičko *drugari* (poslednje dve lekseme navodi ista osoba za oslovljavanje na odmoru i na nekoj žurci, dok za vreme časa izbegava nominalne izraze na šta upućuje zabeležena kombinacija *hej + vi*). Poslednja dva izraza se ponavljaju i za oslovljavanje za grupu učenika, no, sada jedna osoba navodi i etiketu *momci* (za sve tri situacije). Jedan gimnazijalac upućuje upotrebom etiketa u jednini – *debilu* i *brate* (isključivo za vreme odmora) – na već opisan proces selekcije sagovornika iz grupe. Za mešovitu grupu među odgovorima momaka javlja se iznova pogrдна – čini se manje-više univerzalna – etiketa *debili*, uz sinonimično *moroni* (zamenjujući pritom prethodno pomenuto *drugari* u odgovoru istog učenika). Zanimljivo je da se javlja i izraz *grupo* (u svim zadatim situacijama), na čiji smo (doduše angliciziran) ekvivalent naišli u nemačkom korpusu (*Group*).

Za razliku od ispitaničke grupe iz srednje škole, ali i gimnazijalaca, učenice gimnazije navode daleko više etiketa, a posebno kada se u potencijalnoj sagovorničkoj ulozi nalaze homogene grupe (grupa učenika ili grupa učenica). Uprkos tome što se i ovaj put većina zapisanih izraza javlja pojedinačno, vidimo da za oslovljavanje sva tri tipa grupe recipijenata (a pre svega u razgovornim situacijama van nastavnog časa) više od polovine ispitanica daje neku etiketu za zbirno oslovljavanje. Tako za oslovljavanje neke grupe učenica daju *devojke* (maksimalno 3 beleženja i to u situaciji oslovljavanja na odmoru), a po frekventnosti je ovom izrazu slično i žargonsko *ribe* koja se javlja i u spoju sa kontaktnom rečcom *alo* – žargonskim oblikom rečce *halo* (takođe se javlja najviše 3 puta, ali sada na nekoj žurci), zatim pojedinačno *lepe*, *žene*, *društvo* pri komunikaciji na odmoru, a jedna osoba u govornoj situaciji na žurci daje, pored već pomenutih *žene* i *ribe*, takođe žargonsko *mačke*. Za grupu učenika ispitanice su zapisale *momci* (u sve tri situacije po 2 puta), zatim *dečaci* (takođe u obliku *dečacii*, najviše 2 osobe beleže ovaj izraz i to u vezi s razgovorom na odmoru) a tu se ponovo javlja *društvo*, kao i *drugari*, te jedna gimnazijalka daje dve (donekle) sinonimične lekseme: *frajeri* i *šmekeri*. Mešovitu grupu gimnazijalke oslovljavaju imenicom *ljudi* (3 puta u svim situacijama), zatim etiketama *drugari* (po 2 puta u dvema vannastavnim situacijama) i *društvo* (prema jednoj osobi ovaj oblik je pogodan za oslovljavanje u svim situacijama) –

izrazima koji ne upućuju na pol oslovljenih osoba. Oslovljavanje s aspekta korišćenih zamjeničkih oblika spada u T-modus (koristi se ili zamenica *ti* – ukoliko se ne navodi neka etiketa za zbrinu oslovljavanje ili njen množinski oblik *vi*).

U nastavku će biti prikazani načini oslovljavanju u komunikaciji s **nastavnim osobljem**. Kako se ovo pitanje u anketi sastoji od četiri posebna potpitanja u okviru kojih je nastavno osoblje klasifikovano prema starosti i polu, a pored toga i u okviru ove celine razlikujemo tri situacije (oslovljavanje za vreme nastave, van nastave u školi i pri susretu na ulici), tabele s rezultatima iz srednje škole i iz gimnazije takođe su razdvojene.

Slede rezultati iz **srednje škole**:

KOGA/KADA→ KO ↓	Mladu prof./ tokom nastave	Mladu prof./ van nastave	Mladu prof./ na ulici
Učenik sr. škole	profesorka + vi (6) LI + vi (3) profesore + vi (1)	profesorka + vi (6) LI + vi (3) / (1)	profesorka + vi (6) LI + vi (3) / (1)
Učenica sr. škole	profesorka + vi (11)	profesorka + vi (11)	profesorka + vi (11)
KOGA/KADA→ KO ↓	Mladeg prof./ tokom nastave	Mladeg prof./ van nastave	Mladeg prof./ na ulici
Učenik sr. škole	profesore + vi (7) LI + vi (3)	profesore + vi (6) LI + vi (3) / (1)	profesore + vi (6) LI + vi (3) / (1)
Učenica sr. škole	profesore + vi (11)	profesore + vi (11)	profesore + vi (11)
KOGA/KADA→ KO ↓	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici
Učenik sr. škole	profesorka + vi (6) LI + vi (3) profesore + vi (1)	profesorka + vi (6) LI + vi (3) / (1)	profesorka + vi (6) LI + vi (3) / (1)
Učenica sr. škole	profesorka + vi (11)	profesorka + vi (11)	profesorka + vi (11)
KOGA/KADA→ KO ↓	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
Učenik sr. škole	profesore + vi (7) LI + vi (3)	profesore + vi (6) LI + vi (3) / (1)	profesore + vi (6) LI + vi (3) / (1)

Učenica sr. škole	profesore + vi (11)	profesore + vi (11)	profesore + vi (11)
-------------------	---------------------	---------------------	---------------------

Mlađe nastavno osoblje (mlađe od otprilike 40 godina), ali i stariji nastavni kadar, učenici i učenice srednje škole oslovljavaju pre svega etiketama *profesore* i *profesorka* uz V-modus, s tim da ima i nekoliko odstupanja koja u prvi mah iznenađuju. Tu mislimo na nekoliko puta (od strane troje učenika) zabeleženu shemu lično ime + vi,¹⁷⁶ što je, prema našem saznanju, u principu neprihvatljiv način oslovljavanja pripadnika i pripadnica nastavnog osoblja u novosadskim školama (ali i uopšte u školama u zemlji). Ukoliko nije posredi greška ili neozbiljnost ispitanika, zamisliva nam je okolnost da je zabeležen samo deo sheme koja se zapravo koristi, a to je kombinacija *profesore/profesorka* + lično ime uz V-modus, mada je i ova kombinacija nominalnih izraza prema našem iskustvu neuobičajena u kontekstu komunikacije u srednjoškolskom miljeu. Naime, slična kombinacija: *nastavniče/nastavnice* + lično ime poznata nam je iz komunikacije u osnovnim školama, i to u situacijama kada se željeni sagovornik, odnosno željena sagovornica mora izdvojiti iz neke grupe (npr. pri ulasku dežurnog učenika ili dežurne učenice u zbornicu). Učenice bez izuzetaka navode etiketu *profesorka* i V-zamenicu za sve zadate situacije.

Srednjoškolsko nastavno osoblje uzvraća sledećim nominalnim i pronominalnim oblicima:

KO/KADA→ KOGA ↓	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI (1) + vi bubnjar + ti (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (10) PI + ti (5) PI + ti/vi, LI + ti/vi (1)	LI + ti (11) PI + ti (6)	LI + ti (11) PI + ti (6)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + ti (7)	LI + ti (6)	LI + ti (6)

¹⁷⁶ Javljanje etikete *profesore* u situaciji oslovljavanja neke pripadnice nastavnog osoblja tretiramo kao rezultat nepažnje ispitanika.

	PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1)	PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)	PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (11) PI + ti (6)	LI + ti (11) PI + ti (6)	LI + ti (11) PI + ti (6)
KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI (1) + vi bubnjar + ti (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (10) PI + ti (4) PI + ti/vi, LI + ti/vi (1)	LI + ti (11) PI + ti (5)	LI + ti (11) PI + ti (5)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)	LI + ti (6) PI + ti (2) PI + vi (1) bubnjar + ti (1) / (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (11) PI + ti (5)	LI + ti (11) PI + ti (5)	LI + ti (11) PI + ti (5)

Nastavno osoblje, bez obzira na pol ili starost, učenike i učenice oslovljava najfrekventnije ličnim imenom, a sledi ga upotreba prezimenom. Broj javljanja pojedinih vrsta shema oslovljavanja ukazuje na to da su neke osobe navodile i dve mogućnosti. Iznenaduje podatak da se devojke nešto češće oslovljavaju prezimenom (nije nam dostupan podatak da li je to oblik sa sufiksom *-ka* ili *-eva/-ova*) u odnosu na momke, mada je upitnik popunilo više devojaka. Sama pojava prezimena na relaciji nastavno osoblje – učenik/učenica nije neuobičajeno u našoj sredini. U uvodnom odeljku uz ovo treće poglavlje, napomenuli smo da se korišćenje prezimena u ovom kontekstu može povezati sa šaljivim tonom ili negodovanjem/grdnjom, pri čemu je u potonjim situacijama njegova funkcija da se tonu

komunikacije doda jedna distancirajuća i formalnija nota, ali ono se javlja veoma često, po našem shvatanju, istodobno iz jednog prostog (praktičnog) razloga koji prozilazi pretežno iz načina navođenja imena učenika i učenica u odeljenskom dnevniku, gde su prezimena poredana azbučnim redom.

Skoro bez izuzetaka se navodi T-zamenica, tek jedan učenik upućuje na mogućnost upotrebe V-zamenice, a zamenicu *vi* beleži uz prezime, a jedna učenica navodi i *ti* i *vi*, pri čemu ne možemo sa sigurnošću utvrditi da li ukazuje na eventualno upotrebu V-zamenice ili T-zamenice u množini. Jedan ispitanik dosledno navodi svoj nadimak koji je opšteprihvaćen u krugu nastavnog osoblja (*bubnjar*) uz T-modus. Prema odgovorima u anketi ne mogu se utvrditi razlike u govornom ponašanju nastavnog osoblja uslovljenog njihovim polom ili starošću.

Prema rezultatima ankete nastavno osoblje u **gimnaziji** se oslovljava kako sledi:

KOGA/KADA→ KO ↓	Mladu prof./ tokom nastave	Mladu prof./ van nastave	Mladu prof./ na ulici
Učenik gimn.	profesorka + vi (5) profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (2)	profesorka + vi (5) profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (1) PI, LI + ti (1)	profesorka + vi (5) profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (1) PI, LI + ti (1)
Učenica gimn.	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Mlađeg prof./ tokom nastave	Mlađeg prof./ van nastave	Mlađeg prof./ na ulici
Učenik gimn.	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavniče + vi (3)	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavniče + vi (2) PI, LI + ti (1)	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavniče + vi (2) PI, LI + ti (1)
Učenica gimn.	profesore + vi (10)	profesore + vi (10)	profesore + vi (10)
KOGA/KADA→ KO ↓	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici
Učenik gimn.	profesorka + vi (5)	profesorka + vi (5)	profesorka + vi (5)

	profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (3)	profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (2) PI, LI + ti (1)	profesorice + vi (1) prof. + vi (1) nastavnice + vi (2) PI, LI + ti (1)
Učenica gimn.	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)	profesorka + vi (4) profesorice + vi (3) prof. + vi (2) nastavnice + vi (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
Učenik gimn.	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavnice + vi (3)	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavnice + vi (2) PI, LI + ti (1)	profesore + vi (6) prof. + vi (1) nastavnice + vi (2) PI, LI + ti (1)
Učenica gimn.	profesore + vi (9) nastavnice + vi (1)	profesore + vi (9) nastavnice + vi (1)	profesore + vi (9) nastavnice + vi (1)

Iz priloženog se vidi da se nastavnom osoblju gimnazijalci i gimnazijalke takođe u najvećem broju slučajeva obraćaju kombinacijom nominalne forme *profesore* i *profesorka* uz V-zamenicu (s tim da se javlja i alternativni tvorbeni oblik potonje etikete: *profesorice*), a ima primera, pre svega među odgovorima momaka, i za korišćenje etiketa tipičnijih u komunikaciji s osnovnoškolskim nastavnim osobljem: *nastavnice* i *nastavnice*. Kako je za nas upotreba ovih nominalnih izraza neočekivana u gimnaziji, upitali smo nekoliko osoba koje predaju u ovoj ustanovi (tri ženske osobe – jednu mlađu i dve koje imaju približno 45 godina) kakvi su njihovi stavovi prema ovom načinu oslovljavanja. Niko od upitanih nije izrazio nezadovoljstvo (odnosno nije smatrao da je upotreba etiketa *nastavnice/nastavnice* neadekvatna), a svoje mišljenje jedna od upitanih osoba potkrepila je i činjenicom da se u zvaničnom nazivu radnog mesta nastavnog osoblja u srednjim školama nalazi upravo leksema *nastavnik* (npr. *nastavnik fizike*, *nastavnik matematike* i sl.).

U neke rubrike predviđene za nominalne forme uneta je samo skraćenica *prof.*, te se pri oslovljavanju pripadnica nastavnog osoblja ne može utvrditi da li se radi o obliku sa sufiksom *-ka* ili *-ica*.

Nastavno osoblje u gimnaziji uzvraća kako sledi:

KO/KADA→ KOGA ↓	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + ti (8) PI + ti (6) LI + ti/vi, PI + ti/vi (1)	LI + ti (8) PI + ti (5) LI + ti/vi, PI + ti/vi (1)	LI + ti (8) PI + ti (5) LI + ti/vi, PI + ti/vi (1)
Učenicu gimn.	LI + ti (8) skLI + ti (1) PI + ti (3)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (2)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (3)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + ti (8) PI + ti (6) LI, PI + ti/vi (1)	LI + ti (8) PI + ti (6) LI, PI + ti/vi (1)	LI + ti (8) PI + ti (6) LI, PI + ti/vi (1)
Učenicu gimn.	LI + ti (8) skLI + ti (1) PI + ti (4)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (2)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (2)
KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + ti (7) LI, PI + ti/vi (2) PI + ti (5)	LI + ti (8) LI, PI + ti/vi (1) PI + ti (6)	LI + ti (8) LI, PI + ti/vi (1) PI + ti (6)
Učenicu gimn.	LI + ti (8) skLI + ti (1) PI + ti (4)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (4)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (4)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + ti (8) LI, PI + ti/vi (1) PI + ti (6)	LI + ti (8) LI, PI + ti/vi (1) PI + ti (6)	LI + ti (8) LI, PI + ti/vi (1) PI + ti (6)
Učenicu gimn.	LI + ti (8) skLI + ti (1) PI + ti (4)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (4)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (4)

Na osnovu prikazanog može se zaključiti da i gimnazijsko nastavno osoblje najučestalije koristi lična imena pri oslovljavanju svojih učenika i učenica, ali se približno u polovini slučajeva navodi i upotreba prezimana – u svim sagovorničkim konstelacijama, dakle, nezavisno od pola/roda i starosti pripadnika ili pripadnice nastavnog osoblja. Skoro se bez izuzetaka javlja upotreba T-modusa, tek jedna učenik navodi kako zamenicu *ti*, tako i zamenicu *vi*, te ukoliko se pod njome ne podrazumeva množinski oblik T-zamenice, onda pretpostavljamo da se V-zamenica javlja više u nekom šaljivom kontekstu i/ili kada profesor ili profesorka na ovakav način pokušava da skrene pažnju učenika za šta su nam poznati primeri na osnovu ličnog iskustva. Skraćeno/modifikovano lično ime navodi tek jedna učenica, odnosno u vannastavnim situacijama ovaj tip etiketa beleže dve učenice.

Na osnovu rezultata iz obe škole, može se zaključiti da zadate razgovorne situacije ne utiču na korišćene obrasce u oslovljavanju između nastavnog osoblja i učenika, odnosno učenica, dakle, upotrebljavaju se ustaljene sheme, što znači da se jednom uspostavljen asimetričan odnos – na šta ukazuje najjasnije raspodela pronominalnih formi koji jednim delom proizlazi i starosne razlike između komunikatora, ali i upotreba titule ili etikete za obeležavanje društvene funkcije od strane informanata i informantkinja – opstaje i van zidova obrazovne ustanove.

3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA

Oslovljavanje drugih poznatih osoba u anketi je bilo reprezentovano kroz osobe koje stanuju u komšiluku naših ispitanika i ispitanica. U anketu na srpskom jeziku takođe smo uključili i niz potpitanja: u tabelama koje slede neke odgovore obeležili smo zvezdicom (*) kako bismo ukazali na, prema pravilu (i našem iskustvu), neadekvatan, neočekivan odgovor u datom kontekstu, a koji je s velikom verovatnoćom rezultat nepažnje anketiranih (moguće i pada koncentracije – budući da se radi o poslednjim pitanjima u anketi).

Rezultati koje ćemo najpre prikazati odnose se na komunikaciju s **mlađim** (znači otprilike od 40 godina starosti) **ženskim i muškim osobama**:

KOGA → KO ↓	mladu komšinicu	mladeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + vi (3) PI + vi (1) PI + ti (1)	LI + vi (3) PI + vi (1) PI + ti (1)

	0 + vi (2) zdravo + ti (1)	0 + vi (2) zdravo + ti (1)
Učenica sr. škole	LI + vi (3) LI + ti (2) skLI + ti (1) komšinice + ti (1) LI, skLI + ti/vi (2) 0 + vi (3) gospođo + vi (1)	LI + vi (3) LI + ti (1) komšija + ti (1) LI, skLI + ti/vi (3) 0 + vi (3) gospodine + vi (1)
KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
Učenik gimn.	LI + vi (2) Li + ti (2) PI + ti (1) komšinice + ti (1) komšo, LI + ti/vi (1) 0 + vi (3)	LI + vi (2) LI + ti (2) PI + ti (1) komšija + ti (1) komšo, LI + ti/vi (1) 0 + vi (3)
Učenica gimn.	LI + vi (3) LI + ti/vi (1) teta LI + vi (1) komšinice + ti (2) komšinice, komšo + vi (1) 0 + vi (2) dobar dan + vi (1)	LI + vi (3) LI + ti/vi (1) čika LI + vi (1) komšija + ti (2) komšija, komšo + vi (1) 0 + vi (2) dobar dan + vi (1)

Prikupljeni odgovori u ovom segmentu jednim delom odgovaraju očekivanjima formiranih na osnovu ličnog iskustva, dok drugim ukazuju na potrebu detaljnije analize. Može se konstatovati da odgovori praktično ne variraju u zavisnosti od pola oslovljene osobe (osim kada su u pitanju konkretni izrazi koji imaju odgovarajući oblik pogodan za oslovljavanje ženske, odnosno muške osobe), već se, kako će se pokazati kasnije, faktor starosti pokazuje relevantnijim.

Učenici srednje škole beleže upotrebu ličnog imena mlađe komšinice ili komšije uz V-modus (ukupno 3 puta od mogućih 9), što najverovatnije proizlazi iz starosne razlike između njih i oslovljenih osoba, a s druge strane upotreba imena upućuje na određenu bliskost koja proizlazi iz komšijskog odnosa. V-zamenicu takođe ističu dvojica učenika, s tim da ju navode bez bilo kakve etikete, pri čemu u ovu kategoriju – koja zapravo predstavlja izbegavanje

direktnog oslovljavanja nominalnom formom – donekle možemo svrstati i kombinaciju pozdrava *zdravo* uz isti modus kako nominalni izraza i njoj izostaje. Pojedinačno se javljaju još sledeće mogućnosti: prezime uz V-zamenicu, kao i uz T-zamenicu. Prezime predstavlja ujedno element u tabeli koji sa jedne strane deluje čudno u kombinaciji s V-zamenicom (tipa *Petroviću + vi*) bez etikete *gospodine* ili *gospođo* u govoru jedne mlade osobe koja se obraća (ipak nešto) starijoj, dok je u kombinaciji s T-zamenciom (tipa *Petroviću + ti*) moguća jedino u komunikaciji bliskih osoba u ovom kontekstu.

Lično ime beleže i učenice srednje škole i to s dvostrukom učestalošću, iako delom uz V- (3 javljanja od mogućih 11) a delom uz T-modus (ukupno 2 puta pri oslovljavanju neke mlade ženske, a tek jednom za mlađu mušku osobu), a neke ispitanice ga beleže uz skraćeno/modifikovano lično ime i oba modusa (2 puta za oslovljavanje ženske, a 3 puta muške osobe). Ovakvo „dvostruko“ javljanje zameničkih oblika upućuje na to da će se u zavisnosti od stepena poznatosti (dužine poznanstva)¹⁷⁷ ili nekih drugih okolnosti koje mogu biti izvor određene bliskosti među komunikatorima (na primer druženja sagovornika/sagovornica s roditeljima ispitanica) javiti T- ili V-modus, što nas upućuje na to da za ovaj komunikacijski domen zapravo nije jednostavno dati samo jedan, uopšteno formulisan obrazac koji se javlja pri oslovljavanju, na šta ukazuju i napomene koje su zabeležile učenice gimnazije, a koje ćemo citirati kasnije. T-modus kao odraz bliskosti u jednom slučaju pojačava se eksplicitnim ukazivanjem na komšijski odnos: etiketama *komšija/komšinice*.

Navedene mogućnosti mogu se interpretirati kao obrasci koji odražavaju jedan od mogućih vidova ispoljavanja komšijskog odnosa – određenu vrstu bliskosti koja proizlazi upravo iz njega (ukoliko se izuzmu primeri dvostrukog navođenja modusa), ali ono se može reflektovati i u vidu distance, dakle, komšijska relacija ne mora obavezno da ide ruku pod ruku sa prisni(ji)m međuljudskim odnosima, što opet može imati različite razloge (npr. forma stanovanja: u istoj ulici u kući do kuće ili u različitim delovima, u zgradi na istom spratu ili na različitim krajevima hodnika i različitim spratovima itd.).¹⁷⁸ Tako se s istim udelom u

¹⁷⁷ Danas je u stambenim zgradama obavezno istaknuto ime i prezime svakog ko stanuje u njoj, dakle, teoretski svako može da se informiše s kim stanuje u zajednici tog tipa, međutim, „upoznatost“ s nečijim imenom i prezimenom ne može se izjednačiti s poznanstvom.

¹⁷⁸ Kako srednju školu, ali ni gimnaziju ne pohađaju samo osobe koje stanuju u samom gradu Novom Sadu već i one iz okolnih (manjih) mesta, u vezi s ovim pitanjem potrebno je skrenuti pažnju na razliku između stanovanja u gradu i prigradskim naseljima ili selu. Ipak ni takav kriterijum nije dovoljan jer se i sami delovi grada mogu razlikovati, te su neki uporedivi sa prilikama u nekom manjem mestu (npr. delovi Telepa u kojem još uvek postoje porodične kuće ili Liman gde Novosađanke i Novosađani danas već bez izuzetaka žive u

odgovorima učenica daje i samostalna upotreba V-modusa bez etikete, a jednom je zabeležena i shema koja je uobičajenija pri oslovljavanju nepoznatih osoba (v. odgovarajući segment) – kombinacija etiketa *gospodine* i *gospođo* sa V-zamenicom.

Gimnazijalci, slično, kao i učenici i učenice iz srednje škole, koriste lično ime svojih mladih komšija i komšinica – delom uz T-, a delom uz V-modus (po 2 puta), a jedan od ispitanika beleži i prezime uz T-modus, obrazac za koji važi već prethodno rečeno pri njegovom javljanju u odgovorima srednjoškolaca. Jedan ispitanik uz T-modus takođe daje etikete koje neposredno upućuju na vrstu međuljudske relacije: *komšija*, odnosno *komšinice*. Na komšijski odnos eksplicitno se upućuje i skraćenim oblikom, izvorno zasigurno žargonskim, a danas (na osnovu ličnog iskustva) neretko hipokoristično namenjeno *komšo* (< *komšija*) koja je po ispitaniku koji je navodi očito pogodna i za oslovljavanje ženske osobe i to sa T- ili V-modusom podjednako (etiketu ispitanik daje pored ličnog imena).

I među ovim odgovorima ima primera za izolovano navođenje modusa oslovljavanja bez komplementarne nominalne forme – u materijalu se 3 puta daje isključivo V-modus.

Lično ime ne izostavljaju ni gimnazijalke. Ono se javlja uz V-modus s istom učestalošću kao kod učenika i učenica srednje škole, ali pojedinačno se kombinuje s oba modusa, kao i uz etiketu *teta* i *čika* (*teta/čika* + lično ime + *Vi*). Na etikete *komšinice* i *komšija* uz T-modus nailazimo po 2 puta, ali u ovom isečku materijala ima primera za upotrebu već pomenute etikete *komšo* – sada uz V-modus, ali i ovaj put kao pogodan način oslovljavanja kako muške, tako i ženske osobe, pri čemu je ispitanica beleži kao alternativnu mogućnost uz etikete *komšinice* i *komšija*. Na izbegavanje oslovljavanja nominalnim izrazom i kod učenica gimnazije nailazimo ukupno 3 puta, od toga se 2 puta javlja samostalno V-zamenica, a jednom uz pozdrav *dobar dan*.

Mlade ženske i muške osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlađa komšinica	mlađi komšija
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)

stambenim zgradama). Oslovljavanje osoba iz komšiluka, dakle, predstavlja jedno veoma kompleksno pitanje koje zasigurno može samostalno stajati u fokusu nekog posebnog istraživanja.

Učenicu sr. škole	LI + ti (7) skLI + ti (2) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)	LI + ti (8) skLI + ti (2) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)
KO → KOGA ↓	mlada komšinica	mladi komšija
Učenika gimn.	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (4)	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (4)
Učenicu gimn.	LI + ti (6) komšinice + ti (2) dete + ti (1), ćao + ti (1) 0 + ti (2)	LI + ti (6) komšinice + ti (2) dete + ti (1), ćao + ti (1) 0 + ti (2)

Mlađe komšinice i komšije u oslovljavanju ispitanika iz srednje škole najčešće oslovljavaju ličnim imenom (od maksimalnih 9 javljanja, ono se beleži čak 7 puta) i to uz T-zamenicu, a izuzev jednu srednjoškolku koja navodi V-zamenicu, svi ostali ispitanici i ispitanice iz obe škole navode isključivo T-modus. Osim navedenog obrasca, po jedan srednjoškolac zapisao je još i mogućnosti korišćenja prezimana (dakle, uz *ti*) i pozdrav *zdravo* uz zamenički oblik šta predstavlja i jedini primer za izbegavanje direktnog oslovljavanja nominalnim izrazom. Sama pojava beleženja pozdrava, iako u malom broju, razumljiva je s obzirom na to da se komšijski odnosi ponekad svode upravo isključivo na razmenu pozdrava pri susretu – po tome se govornici srpskog jezika ne razlikuju od nemačkih.

Izbegavanje direktnog oslovljavanja nekom etiketom se takođe u malom broju javlja i u anketama učenica srednje škole, jednom se javlja samo T-, a jednom samo V-zamenica. Najčešće se, ipak, beleži neki tip nominalnih izraza. Najfrekventnije se javlja lično ime (7 puta u oslovljavanju od strane mlađe ženske, a 8 puta mlađe muške osobe od mogućih 11 javljanja), nadalje ima primera i za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena, doduše u znatno manjem broju od punog ličnog imena (svega 2 puta), a jednom se navodi i prezime, s tim da nije jasno koji je to oblik (da li sa sufiksom *-ova/-eva* ili *-ka*, eventualno *-ica* u

zavisnosti od konkretnog prezimena), ali pretpostavljamo da se prezime u ovakvim slučajevima javlja sa šaljivim tonom.

Gimnazijalci pak s istom učestalošću navode lično ime i izostavljaju etiketu (po 4 puta), dok se neke druge mogućnosti beleže pojedinačno: prezime (za koje važi prethodno rečeno u vezi s upotrebom ove klase etiketa), zatim etikete *mali* i *komšija*, pri čemu prva od od dve poslednje nominalne forme upućuje na starosnu razliku, odnosno na to da je govornica, tj. govornik stariji od ispitanika.

Ni odgovori gimnazijalki se ne razlikuju mnogo od odgovora ostalih ispitaničkih grupa kada je reč o upotrebi ličnog imena: učenicama gimnazije njime najučestalije uzvraćaju mlađe komšinice i komšije (ukupno 6 puta od maksimalnih 10). Dve osobe daju i etiketu *komšinice*, a jedna učenica daje i izraz koji u ovom kontekstu možemo vrednovati kao hipokoristik – *dete*, kojim se, slično kao etiketom *mali*, ukazuje na starosnu razliku između oslovljene osobe i govornice, odnosno govornika. Ista ispitanica uz ovu potonju etiketu navodi i pozdrav *ćao* uz T-zamenicu, a dve osobe takođe daju formulu koju smo ocenili kao vrstu izbegavanja – samostalnu upotrebu zameničkog oblika.

Starije žene i starije muškarce oslovljavaju na sledeći način:

KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + vi (3) LI + ti (1) PI + ti (1) PI + vi (1) dobar dan + vi (1) 0 + vi (2)	LI + vi (3) LI + ti (1) PI + ti (1) PI + vi (1) dobar dan + vi (1) 0 + vi (2)
Učenica sr. škole	LI + vi (6) komšinice + vi (1) gospođo + vi (1) 0 + vi (3)	LI + vi (6) komšija + vi (1) gospodine + vi (1) 0 + vi (3)
KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik gimn.	LI + vi (3) PI + vi (1)	LI + vi (3) PI + vi (1)

	„obično samo pozdrav“ (1) komšo, LI + ti/vi (1) izvinite (1) 0 + vi (4)	„obično samo pozdrav“ (1) komšo, LI + ti/vi (1) izvinite (1) 0 + vi (4)
Učenica gimn.	LI + vi (3) teta LI + vi (1) komšinice + vi (3) dobar dan + vi (1) 0 + vi (2)	LI + vi (3) čika LI + vi (1) komšija + vi (3) dobar dan + vi (1) 0 + vi (2)

Na prvi pogled se sheme koje se javljaju pri oslovljavanju starijih komšinica i komšija ne razlikuju puno u odnosu na one koji se upotrebljavaju u odnosu na mlađe (odrasle) osobe. Ipak, postoji jedna značajna razlika: češća upotreba V-modusa spram T-modusa, koji se tek dva puta pojavljuje u odgovorima srednjoškolaca a jednom zajedno sa V-modusom u anketi jednog gimnazijalca. Ovo pomeranje se bez sumnje može pripisati porastu starosne razlike između ispitanika i ispitanica s jedne, te starijih osoba iz komšiluka, s druge strane. Što se tiče korišćenih nominalnih izraza, vidimo da se javljaju uglavnom isti tipovi kao i pri oslovljavanju mlađih komšija i komšinica, iz tabele nedostaje jedino upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena.

Srednjoškolac koji je u prethodnom delu dao pozdrav *zdravo* uz T-modus, sada ga modifikuje u *dobar dan* uz V-modus. Pojavu kombinacije ličnog imena i T-zamenice skloni smo (na osnovu uvida u konkretan anketni list) odrediti pre kao *lapsus calami* nego realnu promenu u govornom ponašanju.

U anketama srednjoškolki, kao što smo delom već ukazali, sada potpuno izostaje T-zamenica (kao i skraćeno/modifikovano lično ime), a od etiketa se i dalje najučestalije daje lično ime (ukupno 6 puta od mogućih 11), dok se ponavljaju pojedinačno izrazi *komšinice/komšija* i *gospodo/gospodine*.

Osim gimnazijalca koji ponavlja shemu lično ime ili etiketa *komšo* uz T- ili V-zamenicu, ostali ispitanici iz gimnazije daju nešto drugačije odgovore. Najučestalije se navodi samo korišćen zamenički oblik (V-zamenica) bez odgovarajuće nominalne forme (ukupno 4 puta od mogućih 10 javljanja), a prati je upotreba ličnog imena (ukupno 3 navođenja), a zatim se pojedinačno javlja prezime (prethodni komentari u vezi s upotrebom ovog tipa imena važe i u ovom slučaju), zatim glagolska partikula *izvinite*, te komentar umesto unetog bilo kakvog

konkretnog izraza: „obično samo pozdrav“ (kojim ispitanik sada zamenjuje prethodno date etikete *komšinice/komšija* za oslovljavanje mlađih odraslih osoba). Oba poslednja odgovora možemo klasifikovati zajedno s najfrekventnijom opcijom: izbegavanje direktnog nominalnog oslovljavanja.

Odgovore gimnazijalki i dalje karakteriše raznovrsnost, iako sada potpuno izostaje upotreba T-zamenice, kao i istovremeno navođenje oba zamenička oblika, a nema ni etikete *komšo*, iako prethodno zapisana uz V-modus. Dok su se gimnazijalci odlučili prevashodno za sheme u kojima izostaju nominalni izrazi, to ne važi i za gimnazijalke. Podjednako učestalo se beleži upotreba ličnog imena i etikete *komšinice/komšija* (po 3 puta svaka mogućnost, što ukupno daje 6 zabeleženih formi oslovljavanja nominalnog tipa od mogućih 10), a jedna učenica ponovo daje kombinaciju dveju etiketa *teta/ćika* + lično ime. Ipak, ima primera i za izbegavanje etiketa: jednom se V-zamenica javlja uz pozdrav *dobar dan*, a dva puta samostalno.

Starije osobe iz komšiluka im uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (9) skLI + ti (1) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)	LI + ti (9) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)
KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika gimn.	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)
Učenicu gimn.	LI + ti (6)	LI + ti (6)

	komšinice + ti (2) dete + ti (1), dobar dan + ti (1) 0 + ti (2)	komšinice + ti (2) dete + ti (1), dobar dan + ti (1) devojko + ti (1) 0 + ti (1)
--	---	---

U odnosu na rezultate u vezi s oslovljavanjem od strane mlađih osoba ovde postoje tek male razlike. Razlike nema u odgovorima ispitanika koji pohađaju srednju školu – oni daju identične odgovore kao i za oslovljavanje od strane mlađih osoba. Pored toga, ne registruju u svojim anketnim listovima razliku između starosti govornika i govornica, a ne pojavljuje se ni razlika između polova/rodova.

Kod devojaka je već prisutna manja varijacija, koja ipak nije u dovoljnoj meri izražena da bi dovela do nekog relevantnog zaključka pri poređenju odgovora na dva pitanja: lično ime se javlja nešto više puta (sad ukupno 9 puta od mogućih 11), a upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena sada navodi samo jedna učenica – i dalje uz T-zamenicu. Odnos između pojave oba modusa oslovljavanja ostaje isti, dakle, V-zamenica se i ovde beleži tek jednom i to samostalno.

Ni gimnazijalci ne menjaju značajno svoje odgovore u odnosu na prethodno pitanje, jedino odstupanje je jedno javljanje V-zamenice i to bez komplementarne etikete.

Slično važi i za gimnazijalke. Manje promene se javljaju tek pojedinačno. Tako se pozdrav *ćao* sada zamenjuje pozdravom *dobar dan*, a jedna osoba koja je u slučaju oslovljavanja od strane ženske osobe (isto kao i od strane mlađih osoba) zapisala samo T-zamenicu, sada daje, uz istu, i etiketu *devojko*.

Rezultate u vezi s oslovljavanjem **vršnjaka i vršnjakinja iz komšiluka** prikazuje sledeća tabela:

KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik sr. škole	LI + ti (4) skLI + ti (1) PI + ti (1) PI + vi (1) ćao + ti (1)	LI + ti (4) skLI + ti (1) PI + ti (1) PI + vi (1) ćao + ti (1)

	0+ ti (1) 0+ vi (1)	0+ ti (1) 0+ vi (1)
Učenica sr. škole	LI + ti (6) skLI + ti (3) mala + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)	LI + ti (6) skLI + ti (3) mali + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	LI + ti (5) PI + ti (1) komšo, LI + ti/vi izvinite (1) „obično samo pozdrav“ (1) 0 + ti (2)	LI + ti (5) PI + ti (1) komšo, LI + ti/vi izvinite (1) „obično samo pozdrav“ (1) 0 + ti (2)
Učenica gimn.	LI + ti (5) skLI + ti (1) ćao + ti (3) 0 + ti (2)	LI + ti (5) skLI + ti (1) ćao + ti (3) 0 + ti (2)

Vršnjakinje, ali i vršnjake iz komšiluka učenici srednje škole oslovljavaju pre svega ličnim imenom i T-zamenicom, koja, osim nekoliko izuzetaka, preovlađuje u međuvršnjačkoj komunikaciji. Pored ovog tipa etiketa, pojedinačno se javlja još skraćeno/modifikovano lično ime (takođe sa T-modusom), prezime (jednom uz V-, a jednom uz T-zamenicu). Osobe koje ga zapisuju čine to dosledno pri odgovoru na svako potpitanje u okviru ove celine u anketi. Izbegavanje upotrebe nominalnih formi javlja se ukupno tri puta: jednom pozdrav *ćao* prati zamenica *ti*, zatim jednom ona stoji samostalno, a na jednom se javlja i samostalno zapisan V-oblik.

Srednjoškolke takođe najčešće imenuju upotrebu ličnog imena uz T-modus (4 puta od mogućih 11 javljanja), a po učestalosti ga prati skraćeno/modifikovano lično ime, takođe uz T-formu (ukupno 3 puta), ali se i samostalno beleženje T-zamenice javlja s istim udelom. Preostale mogućnosti su zabeležene tek pojedinačno. Registrujemo po jedan primer upotrebe etikete *mala*, odnosno *mali* (u zavisnosti, dakako, od pola oslovljene osobe), takođe uz T-formu, kao i jedan slučaj samostalnog korišćenja V-zamenice.

Gimnazijalci postupaju kao i srednjoškolska grupa ispitanika i ispitanica – lično ime uz T-modus jeste najčešće navođen obrazac oslovljavanja kako neke vršnjakinje, tako i vršnjaka, a javlja se u odgovorima polovine ispitanika (dakle, ukupno 5 puta). Više od jednom daje se jedino samostalno T-zamenica (ukupno 2 puta), a ostale mogućnosti tek po jednom. To su: etiketa *komšo* i pored njega lično ime uz T- ili V-modus (u odgovoru istog ispitanika), zatim glagolska rečca *izvinite* (po ličnom glagolskom obliku jasno je da je posredi V-modus), kao i komentar „obično [koristim – K. O.] samo pozdrav“ umesto konkretnih izraza.

Devojke koje pohađaju gimnaziju se ne razlikuju ni od učenika i učenica srednje škole, pa ni svojih vršnjaka iz škole: najfrekventnije beleže da koriste lično ime komšinice ili komšije istih/sličnih godina uz T-zamenicu. Ovu kombinaciju nominalnog i pronominalnog izraza prati izbegavanje upotrebe bilo kakve etikete koju zamenjuje pozdrav *ćao*, takođe uz *ti* (ukupno 3 puta od maksimalnih 10), a nešto manje ispitanica (2 osobe) u rubriku predviđenu za upotrebljene nominalne forme ostavljaju nepopunjenom. Skraćeno/modifikovano lično ime uz T-formu navodi samo jedna ispitanica.

Vršnjakinje i vršnjaci koriste sledeće obrasce u oslovljavanju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)	LI + ti (7) PI + ti (1) zdravo + ti (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (6) skLI + ti (4) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)	LI + ti (6) skLI + ti (4) PI + ti (1) 0 + ti (1) 0 + vi (1)
KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjaka
Učenika gimn.	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (4)	LI + ti (4) PI + ti (1) komšija + ti (1) mali + ti (1) 0 + ti (4)
Učenicu gimn.	LI + ti (5)	LI + ti (5)

	skLI + ti (2)	skLI + ti (2)
	ćao + ti (2)	ćao + ti (2)
	0 + ti (2)	0 + ti (2)

Vršnjakinje i vršnjaci iz komšiluka momcima iz srednje škole uzvraćaju najučestalije takođe ličnim imenom uz T-zamenicu (7 puta od maksimalnih 9 javljanja) koja se inače skoro bez izuzetaka javlja u odgovorima svih ispitaničkih grupa – jedini izuzetak jeste odgovor učenice srednje škole koja navodi upotrebu V-forme bez etikete.¹⁷⁹ Pored ličnog imena, jedan učenik zapisao je da ga oslovljavaju prezimenom, a jedan daje pozdrav *zdravo* umesto nominalnog izraza.

Devojke takođe najučestalije smatraju da ih osobe istih ili približno istih godina iz komšiluka oslovljavaju ličnim imenom (6 puta se javlja ovaj tip imena od mogućih 11), a potom ga po frekventnosti prati skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (4 puta je zabeleženo). U vezi s korišćenjem pomenutih oblika imena bilo bi pogrešno zaključiti da je isključivo posredi odabir jednog ili drugog tipa zbog manje ili veće distance između oslovljene osobe i govornika, odnosno govornice, tj. da upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena signalizira veću bliskost. Zasiurno određeni stepen bliskosti igra ulogu u nekim slučajevima, međutim ne treba zaboraviti da se u komšiluku (kao i u odeljenskoj zajednici, uostalom) često koriste oblici imena koja se čuju u komunikaciji između članova porodice sagovornika ili sagovornice ili kojim se imenuje ta osoba kada je odsutna itd. Tako se skraćeno/modifikovano lično ime u tim slučajevima ne sme tumačiti kao oblik upotrebljen iz milja ili sl. Osim ova dva tipa imena, javlja se, doduše, tek jednom prezime (pri čemu ni sada ne možemo pretpostaviti u kojem se obliku, odnosno sa kojim sufiksom se ono koristi), a preostala dva primera su zapravo primeri izostavljanja etiketa: jednom se daje samo T-, a jednom, kao što smo već skrenuli pažnju, V-zamenica.

U odgovorima gimnazijalaca, u kojima se, od pronimalnih formi isključivo navodi T-zamenica, od etiketa se, pored najfrekventnijeg ličnog imena (ukupno 4 javljanja od mogućih 10), javljaju pojedinačno prezime (pored ličnog imena), te etikete *komšija* i *mali*.

¹⁷⁹ Iako nismo očekivali javljanje V-zamenice u međuvršnjačkoj komunikaciji, ona je ipak zabeležena, doduše u veoma malom broju kada se posmatraju pojedine gupe, u ovom segmentu tek jednom, dok u prethodnom (kada su ispitanici i ispitanice bile u poziciji onog/one koji/koja oslovljava) nešto više puta. Smatramo da se ona u ovoj sagovorničkoj konstelaciji veoma retko javlja, a i tada u situacijama kada između sagovornika/sagovornice ne postoji neki neposredniji kontakt, kada je u pitanju površno poznanstvo, na primer, poznanstvo iz viđenja i/ili kada se na osnovu izgleda ne može izvesti zaključak da li je sagovornik/sagovornica zaista neko istih ili približno istih godina, te se pribegava upotrebi „učtivije“ forme – pod uslovom da ovi odgovori nisu rezultat mehaničkog unošenja odgovora u predviđene rubrike.

Potonja etiketa jeste neuobičajena u ovoj sagovorničkoj konstelaciji ukoliko se ona tumači sa semantikom, odnosno referencom na starost oslovljene osobe, naime ovakav način oslovljavanja je verovatniji od strane starije osobe mlađoj, dok bi eventualna alternativna mogućnost bilo značenje 'mala, tj. niska osoba'. Kako je ispitanik ovaj odgovor konsekventno navodio na sva potpitanja (dakle, bez obzira na to da li je sagovornik muške ili ženske, starije ili mlađe osobe – u svakom smislu), ne možemo ga preciznije vrednovati. Osim pomenutih kombinacija nominalnih i pronominalnih formi, gimnazijalci beleže i upotrebu T-zamenice bez dopunske etikete (ukupno 4 puta).

Jedan deo učenica se odlučio za obrazac bez nominalnih izraza, te one navode ili samo T-zamenicu (2 učenice od 10) ili u rubriku predviđenu za nominalne forme unose pozdrav *ćao*, takođe uz T-modus (takođe 2 učenice, dakle, izbegavanje etiketa zabeleženo je ukupno 4 puta). Ispitanice najčešće ipak navode da ih vršnjaci i vršnjakinje oslovljavaju imenom: prevashodno ličnim imenom (ukupno 5 javljanja), a u malom broju slučajeva i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (2 puta), za koje važi prethodna konstatacija pri komentaranju odgovora srednjoškolki.

U okviru pitanja koje se odnosi na oslovljavanje poznatih osoba (iz komšiluka), ostaje nam još prikaz odgovora na pitanje u vezi s oslovljavanjem dece.

Oslovljavanje **poznate dece**:

KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik sr. škole	LI + ti (4) skLI + ti (1) PI + ti (1) *PI + vi (1) ćao + ti (1) 0+ ti (1) *0+ vi (1)	LI + ti (4) skLI + ti (1) PI + ti (1) *PI + vi (1) ćao + ti (1) 0+ ti (1) *0+ vi (1)
Učenica sr. škole	LI + ti (5) skLI + ti (4) mala + ti (1) devojčice + ti (1) 0 + ti (2) *0 + vi (1)	LI + ti (5) skLI + ti (4) malac + ti (1) 0 + ti (3) *0 + vi (1)

KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik gimn.	LI + ti (5) PI + ti (1) komšo, LI + ti/vi *izvinite (1) „obično samo pozdrav“ (1) 0 + ti (2)	LI + ti (5) PI + ti (1) komšo, LI + ti/vi *izvinite (1) „obično samo pozdrav“ (1) 0 + ti (2)
Učenica gimn.	LI + ti (5) komšinice + ti (1) ćao + ti (3) 0 + ti (2)	LI + ti (5) komšija + ti (1) ćao + ti (3) 0 + ti (2)

Učenici srednje škole ponavljaju odgovore koje su uneli za oslovljavanje vršnjakinja i vršnjaka, dakle, najučestalije se javlja upotreba ličnog imena uz T-zamenicu. Na nedostatak pažnje pri popunjavanju anketnog lista ukazuju i, očigledno, bez mnogo promišljanja unete kombinacije, poput upotrebe prezimena – pre svega uz V-, ali donekle i uz T-modus. Ovakav način oslovljavanja dece zamislivo je u nekom šaljivom kontekstu (gde se detetu neko obraća kao odrasloj osobi), ali i ono tek od uzrasta kada dete razume razliku između funkcije T- i V-formi, a to je očekivano tek po polasku u školu, kada se od deteta i očekuje upotreba V-zamenice u primerenim situacijama (npr. u oslovljavanju školskog osoblja ili nepoznatih odraslih osoba).

Kod jedne srednjoškolke takođe nailazimo na neočekivanu V-zamenicu (bez komplementarne etikete), međutim, ostale mogućnosti jesu prepoznatljivi načini oslovljavanja maloletnih lica u savremenom (i svakodnevnom) jeziku. Većina ispitanica navodi lično ime (ukupno 5 puta od mogućih 11 javljanja), ali sa skoro istom učestalošću je zabeleženo i skraćeno/modifikovano lično ime (4 javljanja), a neke osobe su navodile i prvi i drugi tip imena (ukupno 3 osobe). Za oslovljavanje neke devojčice dve srednjoškolke daju drugačiju vrstu etiketa, a to su etiketa *mala* koja (osim što svojom semantikom ukazuje na starosnu razliku između ispitanice i sagovornice) može imati i hipokoristično značenje, i etiketa *devojčice*. Za nekog dečaka osoba koja navodi izraz *mala* daje njen ekvivalent koji je pogodan za oslovljavanje deteta muškog pola – *malac*, za koji takođe važi prethodna napomena, dok se odgovarajući par za oslovljavanje muškog deteta (dečko) izostavlja (nije zapisana nikakva etiketa). Zanimljivo je da je u kontekstu oslovljavanja vršnjaka ista ispitanica zapisala oblik

mali koja se u toj sagovorničkoj konstelaciji tumači kroz sasvim drugačiju prizmu (v. gore). Izbegavanje imenovanja nekog nominalnog izraza javlja se i u okviru ovog potpitanja – u obliku beleženja T-zamenice bez proprane etikete (2 puta pri oslovljavanju neke devojčice, a 3 puta nekog dečaka).

Usled (nepromišljenog) ponavljanja već jednom unetih odgovora, neki neadekvatni izrazi nalaze se i u anketama gimnazijalaca, npr. kombinacija prezime + *ti* i kontaktna rečca *izvinite* koja ukazuje na V-modus. Kao što smo već istakli, ovakvi obrasci sami po sebi nisu nemogući pri oslovljavanju maloletnih lica (što možemo tvrditi i na osnovu ličnog iskustva), međutim, za njihovo javljanje potrebne su posebne okolnosti (oslovljavanje u šali, u toku igre itd.) koje u ovom slučaju nisu činile deo postavljene situacije u anketi s jedne strane, dok na drugoj strani, osobe koje su zabeležile ovakve sheme (a to uopšteno važi za sve odgovore koje smo izdvojili kao nepogodne) nisu dale nikakve dodatne napomene kojim bi pojasnile svoje odgovore. Ipak, gimnazijalci su se najčešće odlučili za lično ime uz T-modus (ukupno 5 puta od maksimalnih 10 javljanja). Dosledno ponavljana kombinacija *komšo*, lično ime + T/V-zamenica u svetlu ovog potpitanja se pokazuje, zapravo, kao neka vrsta univerzalne formule prema kojoj bi se, pretpostavljamo, u odnosu na neko dete koristilo lično ime (i eventualno etiketa *komšo*) uz T-modus. Iako se pomenuta kontaktna rečca *izvinite* zbog ličnog glagolskog oblika u kojem je zabeležena, čini neadekvatnom pri oslovljavanju nekog maloletnika, odnosno neke maloletnice, možemo pretpostaviti da ispitanik zapravo koristi pogodni oblik koji odgovara T-modusu, te bismo ga onda okarakterisali kao izbegavanje upotrebe neke nominalne forme, kao i izolovanu upotrebu T-zamenice (2 puta u ovom delu korpusa), ali i komentar „obično [koristim – K.O.] samo pozdrav“.

Izrazi koje su zapisale gimnazijalke ne razlikuju se od onih koji se javljaju pri oslovljavanju vršnjakinja i vršnjaka, ali su nam mogućnosti bez izuzetaka poznate iz savremene komunikacije s maloletnim licima. Polovina (dakle, ukupno 5) ispitanica odlučilo se za kombinaciju ličnog imena (uz T-modus), a takođe se u polovini odgovora javlja neki vid izbegavanja upotrebe etiketa: beleženje pozdrava *ćao* (uz T-modus, ukupno 3 puta) i samostalno javljanje T-zamenice. Jedna učenica pored ličnog imena zapisala je i etiketu *komšinice* za oslovljavanje devojčice, odnosno *komšija* za dečaka (uz T-formu), pri čemu se može reći da je upotreba čak i ovih etiketa vezana za posebne uslove – za prisniji ili šaljivi ton.

Oslovljavanje od strane poznate dece:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	LI + ti (7) *PI + ti (1) zdravo + ti (1)	LI + ti (7) *PI + ti (1) zdravo + ti (1)
Učenicu sr. škole	LI + ti (7) skLI + ti (3) 0 + ti (1) 0 + vi (1)	LI + ti (7) skLI + ti (3) 0 + ti (1) 0 + vi (1)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika gimn.	LI + ti (4) *PI + ti (1) komšija + ti (1) *mali + ti (1) 0 + ti (4)	LI + ti (4) *PI + ti (1) komšija + ti (1) *mali + ti (1) 0 + ti (4)
Učenicu gimn.	LI + ti (5) skLI + ti (2) ćao + ti (2) 0 + ti (2)	LI + ti (5) skLI + ti (2) ćao + ti (2) 0 + ti (2)

Srednjoškolci smatraju da ih deca oslovljavaju pretežno ličnim imenom i u T-modusu (7 puta se navodi ovaj obrazac od maksimalnih 9). Jedna osoba beleži pozdrav *zdravo* – takođe uz T-zamenicu – koji je ujedno i jedini primer za izbegavanje direktnog oslovljavanja nekom etiketom, a ispitanik koji je do sada navodio kombinaciju prezimana uz T-modus, čini to ponovo, s tim da ovakvu shemu oslovljavanja možemo prihvatiti samo od strane nešto starije dece koja pohađaju školu i s kojima je ispitanik na neki način blizak. U suprotnom, dakle, bez prisustva nekih posebnih okolnosti, ovaj način oslovljavanja nije očekivan (izgledan).

Učenice srednje škole skoro bez izuzetaka beleže upotrebu imena: punog ličnog s najvećim udelom (7 javljanja od mogućih 11) i sa značajno manjom frekvencijom skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 puta) – uz T-zamenicu. Izuzetak čine odgovori dveju ispitanica koje navode samo pronominalni oblik za koji misle da se koristi od strane

dece: jedna daje T-, a druga V-modus, pri čemu je ovaj poslednji oblik više očekivan u govoru nešto starijih, ali i dalje maloletnih lica.

Ukoliko zanemarimo odgovore koji sadrže etiketu *mali* i prezime na osnovu datih objašnjenja, kao prihvatljivi obrasci ostaju: kombinacija ličnog imena i zamenice *ti* koju navodi skoro polovina anketiranih gimnazijalaca (ukupno 4 puta od mogućih 10 javljanja), i etiketa *komšija* koju takođe uz T-zamenicu beleži jedan ispitanik. S istovetnom frekvencijom kao i upotreba ličnog imena, navodi se i samostalna upotreba T-zamenice (odgovarajuća etiketa se ne navodi).

Učenice gimnazije dale su identične odgovore (s identičnom učestalošću) kao i kada su se našle u sagovorničkoj ulozi u odnosu na svoje vršnjake i vršnjakinje, dakle najčešće (u polovini slučajeva) javlja se lično ime, a uz dodatna (dva) primera upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena, uopšteno se može reći da dominira upotreba (nekog tipa) imena, ali se skoro polovina ispitanica odlučila da navede neki oblik izbegavanja nominalnog izraza: samostalne upotrebe T-zamenice ili zamenjivanja etikete pozdravom *ćao* uz T-modus (svaki tip se javlja po 2 puta).

Već smo kazali da su neke učenice dale napomene u vezi s upotrebom obrazaca pri oslovljavanju osoba iz komšiluka. Kako je reč o komentarima samo dveju gimnazijalki, ovde ćemo oba citirati u potpunom obliku: „Govorim *izvinite/izvini* (u zavisnosti da li je osoba starija ili mojih godina)“ i „Nekim komšijama ne persiram, jer se bolje poznajemo. Nemam običaj da oslovljavam komšije, obično se samo pozdravimo“.

Prema prikazanim rezultatima, čini se da se govorno ponašanje ispitanika i ispitanica suštinski kreće između dva pola: određenog (bolje reći, neodredivog) stepena bliskosti, familijarnosti na koji ukazuje upotreba ličnih imena u domenu nominalnih izraza, pri čemu se u sferi pronominalnih formi veći stepen bliskosti ispoljava upotrebom T-zamenice, i komunikacije bez etiketa bilo koje vrste, odnosno beleženja samo modusa oslovljavanja reprezentovanog ili zameničkim oblikom ili putem ličnog glagolskog oblika (imajući u vidu da je kontaktna rečca koja se pojavljuje (*izvini/te*) verbalnog karaktera). Između ovako određena dva pola možemo smestiti one primere koji sadrže eksplicitno imenovanje (u ovom slučaju) komšijske relacije kroz korišćenje etikete *komšinice*, *komšija*, ali i *komšo* koje najčešće (ali ne i obavezno) implicira veći stepen familijarnosti u odnosu na prve dve, no ove mogućnosti predstavljaju zapravo neutralne, nemarkirane etikete u ovom komunikacijskom kontekstu. Pronomen se selegira na osnovu starosti i/ili bliskosti sa sagovornicom, odnosno

sagovornikom, generišući pritom i asimetričnu raspodelu, gde će se V-zamenica javiti u odgovorima informanata i informantkinja pri oslovljavanju od sebe starijih odraslih osoba – dakle, u komunikaciji ka „gore“ (u smislu polazišta iznesenih u radovima Browna i Gilmana 1959 i 1972 [1960]). Ovako različito nijansirani obrasci sadržani u analiziranom materijalu reflektuju raznolikosti međuljudskih – u ovom konkretnom slučaju, komšijskih – odnosa. Na jednoj strani, dolazi do izražaja prosta činjenica da su s nekim ljudima ispitanici i ispitanice u prisnijem odnosu, a s nekima stupaju u samo površne kontakte koji se svode na upotrebu prema njihovoj proceni adekvatnog modusa i/ili pozdrava, a na drugoj strani, moraju se delom uzeti u obzir i njihove lične preference, predispozicije u smislu spremnosti na stupanje u kontakt s komšijama i komšinicama.

Poslednje pitanje, odnosno skup potpitanja odnosi se na oslovljavanje **nepoznatih osoba** na ulici. I u ovom slučaju smo neke neočekivane odgovore u datom kontekstu obeležili zvezdicom (*), i to kod nekih ispitanika iz srednje škole. Takođe, jedna učenica srednje škole nije pažljivo pročitala pitanja, te ne daje dosledno odgovore u vezi s oslovljavanjem u oba pravca (u tabeli se na odgovarajućem mestu daje znak pitanja).

Oslovljavanje **nepoznatih mladih ženskih i muških osoba na ulici:**

KOGA → KO ↓	mladu žensku osobu	mladu mušku osobu
Učenik sr. škole	0 + vi (4) zdravo + ti (1) „jupi imam novu rukavicu“ + vi (1) *LI + vi (2) *PI + vi (1)	0 + vi (4) zdravo + ti (1) „jupi imam novu rukavicu“ + vi (1) *LI + vi (2) *PI + vi (1)
Učenica sr. škole	gospođo + vi (4) gospođice + vi (3) izvinite (2) 0 + vi (2)	gospodine + vi (7) izvinite (2) 0 + vi (2)
KOGA → KO ↓	mladu žensku osobu	mladu mušku osobu
Učenik gimn.	0 + vi (6) 0, gospođo + vi/ti (1) izvinite (2) izvini (1)	0 + vi (6) 0, gospodine + vi/ti (1) izvinite (2) izvini (1)

Učenica gimn.	gospođice + vi (2)	gospodine + vi (2)
	izvinite (8)	izvinite (8)

Za oslovljavanje nepoznatih osoba u srpskom jeziku postoji mogućnost upotrebe nominalnih izraza, za razliku od nemačkog jezika, gde se, primerice, ekvivalenti etiketa *gospodine* i *gospođo – Herr*, odnosno *Frau* – kao što smo ukazali, u principu ne mogu koristiti samostalno. Tako se u prikazanoj, ali i u onim tabelama koje slede javljaju različite nominalne forme pored drugih mogućnosti oslovljavanja osoba koje su govornicima/govornicama nepoznate: izbegavanje upotrebe bilo kakvih etiketa uz upotrebu adekvatnog zamišljenog oblika ili upotreba neke kontaktne reči ili pozdrava (što takođe možemo odrediti kao izbegavanje upotrebe neke nominalne forme) uz adekvatan pronomen.

Kada oslovljavaju mlađe nepoznate osobe, učenici srednje škole (tj. oni čije odgovore možemo tumačiti) beleže pre svega samo V-zamenicu, jedna osoba navodi pozdrav uz T-zamenicu, a jedan učenik oko postavljenog pitanja gradi šaljiv odgovor: „jupi imam novu rukavicu“ (što se ipak može shvatiti kao rečenica u funkciji kontaktnog signala) a povezuje je s V-modusom. Za razliku od momaka, učenice srednje škole prvenstveno navode etiketu *gospođo* i *gospodine*, s tim da se pri oslovljavanju mlađe ženske osobe javlja i (danas, sa aspekta rodne ravnopravnosti i nediskriminatornog govora kontroverzna) etiketa *gospođice* – sve uz V-zamenicu. Pored navedenog, neke devojke daju i kontaktnu rečicu *izvinite* (pri čemu sam lični glagolski oblik ukazuje na to da je u pitanju V-modus), ali i samo V-zamenicu bez komplementarne etikete.

Slično kao i njihovi vršnjaci iz srednje škole, gimnazijalci beleže prvenstveno V-zamenicu bez neke adekvatne nominalne forme, a pojedinci navode samo kontaktnu rečicu *izvinite* (koriste, dakle, V-modus) odnosno *izvini*, što je – uz odgovor jednog učenika prema kojem se uz izostavljanje bilo kakve etikete ili pak etiketa *gospođo/gospodine* može javiti T-ili V-zamenica, te za prethodno jedno javljanje zamenice *ti* uz pozdrav *zdravo* (doduše, u materijalu iz srednje škole) – jedina naznaka da je u ovakvoj sagovorničkoj konstelaciji zamisliv i T-modus. Gimnazijalke su se, ipak, pretežno odlučile za glagolsku kontaktnu rečicu *izvinite*, a tek su dve osobe zabeležile etiketu *gospođice* (!), te *gospodine* uz očekivanu V-zamenicu.

Dakle, ako izuzmemo odgovore učenica srednje škole, naši ispitanici i ispitanice uglavnom izbegavaju upotrebu nominalnih izraza, a to se pre svega odnosi na učenike obe

škole (muške osobe, dakle). Može se konstatovati da se faktor pola (s aspekta sagovorničke uloge) čini (distinktivno) relevantnim jedino u smislu upotrebe leksičko-semantički pogodnih oblika etiketa koje se javljaju – *gospođo* i *gospođice* za ženske, a *gospodine* za muške osobe. U svetlu rečenog o (savremenoj) upotrebi lekseme *gospođica* u oslovljavanju (i uopšte), postavlja se pitanje šta uslovljava njenu pojavu u našem materijalu. Mišljenja smo da ona u ovom kontekstu odražava isključivo uzrast/starost oslovljenih ženskih osoba, dakle koristi se isključivo sa semantikom 'mlađa/mlada ženska osoba', što znači da njen nestanak još nije „na redu“, uprkos tome što se i u korpusu javlja tek nekoliko puta.

Nepoznate mlađe ženske i muške osobe na ulici uzvraćaju sledećim izrazima:

KO → KOGA ↓	mlađa ženska osoba	mlađa muška osoba
Učenika sr. škole	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) zdravo + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) zdravo + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)
Učenicu sr. škole	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) mala + ti (1) izvini (2) ej + ti (1) ej + vi (1) 0 + ti (2) ? (1)	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) mala + ti (1) izvini (2) ej + ti (1) ej + vi (1) 0 + ti (2) ? (1)
KO → KOGA ↓	mlađa ženska osoba	mlađa muška osoba
Učenika gimn.	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, *čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (5) 0 + vi (2)	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (5) 0 + vi (2)
Učenicu gimn.	devojčice (2), gospođice (1) + ti devojko + ti (1) izvini devojko (1)	devojčice (2), gospođice (1) + ti devojko + ti (1) izvini devojko (1)

	izvini (1)	izvini (1)
	izvini/izvinite (1)	izvini/izvinite (1)
	ej + ti (1)	ej + ti (1)
	0 + ti (2)	0 + ti (2)
	„kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)	„kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)

Nepoznate mlađe osobe uzvraćaju našim ispitanicima i ispitanicama iz obe škole pre svega samo upotrebom T-zamenice (bilo da je u pitanju izostavljanje etikete ili beleženje neke kontaktne rečice ili pozdrava umesto nje), dok se V-modus javlja u veoma malom broju odgovora.

Od nominalnih izraza jedan srednjoškolac beleži etiketu *dečko*, dok među odgovorima učenica javlja se u više navrata etiketa *devojko* (ukupno 4 puta, od toga jednom i u kombinaciji s kontaktnom partikulom *hej*), a jednom i izraz *mala* – u svim slučajevima uz T-modus. U materijalu sakupljenom u gimnaziji nailazimo takođe na različite nominalne forme, s tim da od momaka tek dvojica navode nekoliko – jedan učenik daje etikete *dečko* i *momak* (uz zamenicu *ti*), a drugi najverovatnije uz T-modus *dečake* i *bato* (ali i neočekivano *čiko*, koje se, pretpostavljamo, javlja uz V-modus, ali ne u govoru osoba starijih od ispitanika). Gimnazijalke koje su navele da ih nepoznate mlađe osobe oslovljavaju nekom od etiketa daju sledeće: *devojčice* (2 javljanja), *gospođice* (1 osoba navodi ovu etiketu uz prethodnu) i *devojko* (ukupno 2 puta, jednom i u kombinaciji s kontaktnom rečicom *izvini*).

U oslovljavanju od strane mlađih nepoznatih osoba, kako muških, tako i ženskih, dominira T-modus, šta nam, ukoliko uzmemo u obzir odgovore kada su iste u sagovorničkoj ulozi, ukazuje na to da u ovoj sagovorničkoj konstelaciji dominira asimetrična raspodela pronominalnih formi (naši ispitanici i ispitanice koriste pretežno V-, dok im se dominantno uzvraća T-formom). Vredan pažnje je i podatak da su odgovori u vezi s govornim ponašanjem nepoznatih mlađih osoba na ulici – uniformni, odnosno ne mogu se registrovati razlike u preferencijama muških i ženskih osoba pri oslovljavanju naših ispitanika i ispitanica.

Oslovljavanje **starijih nepoznatih ženskih i muških osoba na ulici:**

KOGA → KO ↓	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
Učenik sr. škole	0 + vi (4)	0 + vi (4)

	dobar dan + vi (1) „jupi imam novu rukavicu“ + vi (1) *LI + vi (2) *PI + vi (1)	dobar dan + vi (1) „jupi imam novu rukavicu“ + vi (1) *LI + vi (2) *PI + vi (1)
Učenica sr. škole	gospođo + vi (7) izvinite (2) 0 + vi (2)	gospodine + vi (7) izvinite (2) 0 + vi (2)
KOGA → KO ↓	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
Učenik gimn.	0 + vi (6) 0, gospođo + vi/ti (1) izvinite (3)	0 + vi (6) 0, gospodine + vi/ti (1) izvinite (3)
Učenica gimn.	gospođo + vi (3) izvinite (8)	gospodine + vi (3) izvinite (8)

Pri oslovljavanju starijih sugrađana i sugrađanki, ukoliko izuzmemo jedan slučaj istovremenog beleženja obe vrste pronominalnih formi, javlja se isključivo V-modus, bilo u vidu navođenja odgovarajuće zamenice bez adekvatnog nominalnog izraza, koje se najčešće javlja u odgovorima učenika iz obe škole, ili u upotrebi kontaktne rečice *izvinite* koju navodi velika većina gimnazijalki, dok srednjoškolke upravo suprotno od svojih vršnjakinja iz gimnazije najučestalije navode etikete *gospođo* i *gospodine* uz V-zamenicu. Javljanje etikete uz odgovarajući pronomen može se shvatiti kao ispoljavanje većeg stepena direktnosti u komunikaciji (a posebno u samom činu uspostavljanja kontakta), što se u gore opisanom materijalu javlja najizraženije u odgovorima učenica srednje škole. Ovu okolnost ipak nije jednostavno tumačiti kroz prizmu faktora kao što su pol/rod ili tip obrazovne ustanove budući da je ovo istraživanje prevashodno kvalitativnog karaktera, te se obrađuje korpus manjeg obima nego što bi to bio slučaj da je kvantitet korišćenih obrazaca u fokusu, ipak, može se preliminarno izvući zaključak da su ispitanice (mlade ženske osobe, dakle, čak i učenice gimnazije) sklonije upotrebiti shemu *gospođo/gospodine* + V-forma nego njihovi vršnjaci. Kako bi se utvrdilo da li je pritom posredi vrednovanje ovog obrasca kao „učtivijeg“, na primer, potrebna su dalja istraživanja koja bi uključivala ispitivanje stavova govornica i govornika.

Nepoznate starije ženske i muške osobe na ulici uzvraćaju na sledeći način:

KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika sr. škole	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) dobar dan + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) dobar dan + ti (1) 0 + ti (3) 0 + vi (1)
Učenicu sr. škole	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) mala + ti (1) izvini (2) ej + ti (1) ej + vi (1) 0 + ti (2) ? (1)	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) mala + ti (1) izvini (2) ej + ti (1) ej + vi (1) 0 + ti (2) ? (1)
KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika gimn.	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (5) 0 + vi (2)	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (5) 0 + vi (2)
Učenicu gimn.	devojčice (3), gospođice (1) + ti izvini devojko (1) izvini (1) izvini/izvinite (1) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)	devojčice (3), gospođice (1) + ti izvini devojko (1) izvini (1) izvini/izvinite (1) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)

Kada su starije osobe u ulozi onog koji oslovljava, vidimo da ni ispitanici, ali ni ispitanice iz obe škole ne variraju svoje odgovore: navode iste kao i u slučaju mlađih nepoznatih osoba, osim jedne gimnazijalke koja umesto etikete *devojko* sada daje izraz *devojčice*.

Oslovljavanje **nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja na ulici:**

KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik sr. škole	0 + ti (3) 0 + ti/vi (1) ćao + ti (1) „ <u>mala</u> smuvamo se i vratim ti rukavicu“ + ti (1) *LI + vi (2) *LI + ti (1)	0 + ti (3) 0 + ti/vi (1) ćao + ti (1) „jupi imam novu rukavicu“ + ti (1) *LI + vi (2) *LI + ti (1)
Učenica sr. škole	devojko + ti (3) izvini (2), hej (1) ej izvini (1) ej + ti (2) 0 + ti (2) ? (1)	druže + ti (1) dečko + ti (1) dečaće + ti (1) izvini (3), hej (1) ej izvini (1) ej + ti (2) 0 + ti (2)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	0 + ti (5) 0 + vi (2) izvini (2) izvinite (1)	0 + ti (5) 0 + vi (2) izvini (2) izvinite (1)
Učenica gimn.	devojčice + ti (1) izvini (8) ej + ti (2)	dečak + ti (1) izvini (8) ej + ti (2)

Kada oslovljavaju svoje vršnjakinje i vršnjake naši ispitanici i ispitanice takođe najčešće navode obrasce koje ubrajamo u oblike izbegavanja upotrebe nominalnih (direktnih) formi oslovljavanja – pre svega se to odnosi na ispitanike iz obe škole, ali i na gimnazijalke, dok učenice srednje škole, slično kao i u kontekstu prethodnog potpitanja, daju neke etikete iako sa manjom učestalošću nego što je to bio slučaj sa etiketama rezervisanim za mlađe i starije (odrasle) nepoznate osobe *gospođo* i *gospodine*. Za oslovljavanje neke vršnjakinje tri učenice daju mogućnost oslovljavanja izrazom *devojko* koji se kombinuje s T-zamenicom, a od njih dve beleže za oslovljavanje nekog vršnjaka *dečko* i *dečaće* – koriste, dakle, etikete

koje upućuju na starost (mlađi uzrast) i pol/rod oslovljenih osoba. Među odgovorima jedne ispitanice koja greškom ne daje oblike koje koristi u oslovljavanju neke ženske osobe istih, odnosno sličnih godina, u predviđenoj rubrici upisuje formu *druže*, takođe uz T-zamenicu, dok učenik koji u svakoj rubrici daje šaljiv odgovor iskoristivši postavljeno pitanje u anketi, isključivo na ovom mestu varira sadržaj i iskaz započinje (u ovom slučaju žargonskom) etiketom *mala*. Uopšteno govoreći, može se konstatovati da dominira T-modus, iako ima i nekoliko primera korišćenja V-zamenice, i to u odgovorima gimnazijalaca i učenika srednje škole.

Vršnjakinje i vršnjaci uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) ćao + ti (1) 0 + ti (4)	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) ćao + ti (1) 0 + ti (4)
Učenicu sr. škole	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) izvini (2) ej + ti (2) 0 + ti (2) ? (1)	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) izvini (2) ej + ti (2) 0 + ti (2) ? (1)
KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika gimn.	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, *čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (7)	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, *čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (7)
Učenicu gimn.	devojko + ti (1) devojčice + ti (1) izvini devojčice (1) izvini (3) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)	devojko + ti (1) devojčice + ti (1) izvini devojčice (1) izvini (3) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)

Uzevši u obzir prethodno rečeno u vezi s upotrebom pronominalnih formi, sada se upotreba V-zamenice gotovo ni ne beleži! Ona se tek jednom javlja među odgovorima učenika srednje škole i jednom se istovremeno beleži uz T-modus od strane jednog učenika gimnazije – koji na taj način postupa dosledno u svim segmentima pitanja (a uz oba modusa oslovljavanja konsekvantno daje i neke etikete od koji smo izraz *čiko* i ovaj put označili kao malo verovatno rešenje).

Od nominalnih izraza javljaju se *dečko* (tek po jednom u srednjoškolskom korpusu i materijalu iz gimnazije), *momak* (i prvi i drugi izraz se javlja u odgovoru jednog gimnazijalca), te *dečake* i *bato* (među odgovorima već pomenutog učenika gimnazije). Nešto više puta navode nominalan izraz učenice srednje škole, međutim, to je isključivo etiketa *devojko* (ukupno 4 beleženja, jednom i uz kontaktnu partikulu *hej*). No, nju navodi tek jedna gimnazijalka, a pored nje se dva puta beleži etiketa *devojčice* (jednom uz kontaktnu rečcu *izvini*). Možemo, prema tome, zaključiti da mladi u srednjoškolskom uzrastu u međusobnoj komunikaciji (kada se radi o komunikaciji nepoznatih osoba) ne koriste učestalo nominalne forme, već se ovakav način oslovljavanja izbegava, a zamenjuje se nekom kontaktnom formulom ili se u oslovljavanju samo koristi odgovarajući modus oslovljavanja koji dolazi do izražaja kroz upotrebljeni zamenički i/ili lični glagolski oblik – to je s malobrojnim izuzecima T-modus.

Oslovljavanje nepoznate dece na ulici:

KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik sr. škole	0 + ti (2) 0 + ti/vi (1) mala + ? (1) ćao + ti (1) „jupi imam novu rukavicu“ + ti (1) *LI + vi (2) *LI + ti (1)	0 + ti (2) 0 + ti/vi (1) mali + ? (1) ćao + ti (1) „jupi imam novu rukavicu“ + ti (1) *LI + vi (2) *LI + ti (1)
Učenica sr. škole	devojčice + ti (3) dete + ti (1) izvini (2), hej (1)	dečko + ti (1) dečake + ti (1) dete + ti (1) izvini (2), hej (1)

	ej izvini (1) ej + ti (2) 0 + ti (2)	ej izvini (1) ej + ti (2) 0 + ti (3)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik gimn.	0 + ti (5) *0 + vi (2) izvini (2) hej + ti (1)	0 + ti (5) *0 + vi (2) izvini (2) hej + ti (1)
Učenica gimn.	devojčice + ti (1) mala + ti (1) izvini (7) ej (2)	0 + ti (1) mali + ti (1) izvini (7) ej (2)

Način oslovljavanja nepoznate dece – dečaka i devojčica – ne razlikuje se relevantno od oslovljavanja vršnjaka i vršnjakinja, tj. i dalje se s najvećim udelom javljaju sheme koje se mogu svesti pod izbegavanje direktnog oslovljavanja nominalnim formama, s tim da se u korpusu (iako pojedinačno i ne u svim ispitaničkim grupama) javljaju etikete koje jasno upućuju na starosnu razliku između naših ispitanica, odnosno ispitanika, te maloletnih lica (mlađeg uzrasta). To su etikete *mali*, odnosno *mala* i *dete*, pri čemu vidimo da su nominalni izrazi *devojčice* (koji učenice srednje škole zapisuju 3 puta) ili *dečko* primereni i pri oslovljavanju dece. Prirodno, dominira T-zamenica, iako i u ovom slučaju imamo nekoliko, bez sumnje pogrešnih, beleženja V-zamenice.

Nepoznata deca uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) ćao + ti (1) 0 + ti (4)	dečko + ti (1) *LI + ti (2) *LI + vi (1) ćao + ti (1) 0 + ti (4)
Učenicu sr. škole	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) izvini (2)	devojko + ti (3) hej devojko + ti (1) izvini (2)

	ej + ti (2) 0 + ti (2) ? (1)	ej + ti (2) 0 + ti (2) ? (1)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika gimn.	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (7)	dečko, momak + ti (1) dečače, 0, bato, čiko + ti/vi (1) hej + ti (1) 0 + ti (7)
Učenicu gimn.	devojko + ti (1) devojčice + ti (1) izvini devojčice (1) izvini (3) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)	devojko + ti (1) devojčice + ti (1) izvini devojčice (1) izvini (3) ej + ti (1) 0 + ti (2) „kako oni misle da treba“ + ti/vi (1)

Vidimo da se odgovori ne variraju ni kada je reč o oslovljavanju od strane nepoznate dece u odnosu na oslovljavanje od strane nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja na ulici, s tim da u ovoj sagovorničkoj konstelaciji javljanje etikete *čiko* dobija smisao. Dominira T-modus, što jeste u skladu s opšteprihvaćenim zaključcima u vezi s jezičkom upotrebom u (mlađem) dečjem uzrastu.¹⁸⁰

Raznolikost odgovora je i u ovom slučaju rezultat raznolikosti samih govornika, te njihovih ličnih preferenci, ali, kao što se vidi, odabir se vrši zapravo iz jednog ograničenog inventara mogućnosti.

¹⁸⁰ Baveći se oslovljavanjem u govoru dece predškolskog uzrasta I. Žibreg i S. Savić istakle su uticaj odraslih osoba kojima je dete okruženo. Naime, odrasle osobe, staratelji deteta će proceniti kada ono treba da počne upotrebljavati V-zamenicu *Vi* pri oslovljavanju odraslih osoba kao i kome će se na taj način najpre obraćati. Neka deca će pred polazak u školu u predškolskoj ustanovi početi osoblje oslovljavati tom zamenicom (umesto primarne zamenice *ti*). Autorke su ocenile i da je polazak u školu „poslednji trenutak za početak upotrebe *Vi* – deca se učitelju obraćaju obavezno sa *Vi*“. Takođe dodaju da će decu učitelj (tj. nastavno osoblje – K.O.) u tom pravcu ispravljati ukoliko ona budu koristila zamenicu *ti*. (Žibreg/Savić 1982: 13) Iako je citirano istraživanje objavljeno pre više od tri decenije, prema našem iskustvu, u ovom domenu nema većih promena, dakle, početak upotrebe V-zamenice, manje-više se poklapa s početkom školovanja, što odgovara, otprilike uzrastu od 7 godina. Nadalje, u pomenutom radu se takođe pominje podatak da starija deca – u uzrastu između 9 i 14 godina – čak eksplicitno pitaju da li neku odraslu osobu treba da oslove u V-modusu (ibid.)

III.4 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU

U narednim odeljcima analiziraćemo materijal sakupljen anketiranjem penzionera i penzionerki u Novom Sadu.

4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI

Prvi segment činiće materijal iz komunikacije s (bračnim) partnerom/partnerkom, a posle toga će uslediti prikaz oslovljavanja drugih članova uže porodice. Takođe, mora se napomenuti da su se u anketi namenjenoj penzionerima i penzionerkama u Novom Sadu – kao i u slučaju nemačkog materijala – u pitanjima koja su se odnosila na oslovljavanje u krugu porodice tražili oblici koji se koriste pri komunikaciji u privatnoj sferi (kod kuće) i van nje (negde drugde, na primer u pozorištu). Ipak, osobe koje smo anketirali su skoro bez izuzetaka na početku razgovora (pretežno smo lično razgovarali sa njima i popunjavali anketu umesto njih na njihovu molbu) ukazale na to, da uglavnom ne menjaju svoje navike u oslovljavanju zavisno od komunikacijske sfere. Gde je to ipak slučaj, posebno ćemo naglasiti.

Oslovljavanje **partnerke ili partnera**:

KOGA → KO ↓	partnerku	partnera
ispitanik	LI (8) skLI (4) NI (1) baba (1), draga (1) sunce moje (1) puci (1), šnuki (1), mauzi (1), švancerl (1), špeks (1), miki (1)	
ispitanica		LI (7) skLI (2) PI (2) NI od PI (1) matori (1), deko (1) gospodine (1) bubi (1) tata (1)

Od anketiranih – devet muških, a osam ženskih osoba – odgovorilo je na ovo pitanje. U materijal smo uvrstili i odgovore jedne ispitanice, čiji je muž preminuo pre nekoliko godina. U tabeli nismo posebno isticali modus oslovljavanja jer se bez izuzetka javlja T-zamenica.

Ispitanici svoje partnerke oslovljavaju, kao što je i očekivano, pre svega punim ličnim imenom (javlja se 8 puta od mogućih 10), ali ono se samo dva puta javlja kao jedina vrsta etikete, a nije uvek ni na prvom mestu u nizu. Pored ovog tipa imena, na prisan odnos sa sagovornicom ukazuje i često javljanje skraćenog/modifikovanog ličnog imena (ukupno 4 ispitanika navodi ovaj tip etikete, a dvoje čak i dva modifikovana oblika istog punog ličnog imena), koji se dodatno može sufigirati, čime se naglašava hipokoristična funkcija koja se kod ovog tipa imena (iako izvorna) često vremenom gubi. Sufiksi na koje smo naišli u materijalu (4 primera) zaslužuju posebnu pažnju. Dva sufiksa ne potiču iz srpskog već iz mađarskog jezika: *-uš* (mađ. *-us*, npr. *Eta* > *Etus*), te *-ika* (mađ. *-ka*, npr. *Valéria* > *Vali* > *Valika*, s tim da ovakva modifikacija konkretnog imena koje navodi informant zvuči donekle neuobičajeno s aspekta mađarskog jezika), što se može povezati s činjenicom da su i sama lična imena mađarska, ali je ipak vredno pažnje ovakvo preuzimanje kompletnog hipokorističnog oblika, kako se istim imenima može dodati i srpski sufiks *-ica* kojim bi se takođe mogao postići isti (hipokoristični) efekat. Ukoliko se rečeno ima u vidu, upotreba, tj. preuzimanje izvornih oblika iz maternjeg jezika partnerke možda bi se moglo oceniti i kao poseban izraz poštovanja i bliskosti s partnerkom. Osim ovih, u odgovoru jednog informanta naišli smo na čak dva različita oblika sufiksom modifikovanog ličnog imena (u tabeli smo ih računali kao skraćena lična imena kao što smo ranije pojasnili): oblik sa sufiksom *-da* i *-iš*, pri čemu je teško tačno odrediti njihovo poreklo. Element *-da* srećemo u ženskim imenima kao što su *Sanda* ili *Linda*, te je možda posredi tvorba prema ovakvom fonemskom segmentu, dok nam je *-iš* poznato pre svega iz mađarskog jezika (npr. mađ. žensko ime *Borbála* > *Bori* > *Boris* ili mađ. muško ime *András* > *Andris*). Ova dva sufiksa javljaju se pri oslovljavanju supruge koja je Nemica (iz Vojvodine) a od strane ispitanika čiji je otac Bunjevac, a majka Mađarica (jezik porodice ispitanika jeste srpski). U kategoriju nadimka uvrstili smo etiketu *Cico* koje fonetski nije povezano s ličnim imenom supruge ispitanika, a takođe se napominje da je ovaj oblik rezervisan za upotrebu kod kuće i u krugu porodice, dok ga u drugim prilikama (u javnosti) zamenjuje lično ime.

Pored imena, informanti koriste i različite izraze iz milja kao što su *sunce moje*, *draga* ili *miki*, dok jedan informant navodi čitav niz (prema njegovim rečima) hipokorističnih etiketa

koje su skoro sve bez izuzetaka direktno preuzete iz nemačkog jezika: *puci* (up. nem. hipokoristik *Schnukiputz*, odnosno *Schnuckiputz-i* koje manje-više odgovara srpskom *slatkice* ili *šećeru*), *šniki* (nem. hipokoristik *Schnucki* s istim značenjem kao i prethodni),¹⁸¹ *mauzi* (nem. hipokoristik *Mausi* 'mišu, miško'), *švancerl* (nem. dij. *Schwanzlerl* bukvalno 'repić' u ovom kontekstu više 'slatkice'), osim (prema našem mišljenju) hibridne tvorevine *špeks* (nem. *Speck* 'slanina' + žargonski sufiks *-(k)s*, npr. od srp. *Dejan* > *Deks* ili *Dex*), čije je značenje uporedivo s često hipokoristično upotrebljenim *debeli/debela* ili *bucko* koji nisu obavezno direktno povezani s debljinom kao fizičkom karakteristikom sagovornice ili sagovornika, već se debljina poistovećuje s kvantitetom neke pozitivne osobine (npr. u smislu 'slatkice, lepotice'; up. pomenuto nem. *Fetti*, ali sličan je princip i u nem. *Dicker/Digger/Diggah* iako nije u pitanju hipokoristik u strogo smislu uzev). Ranije smo već više puta ukazali na to da je upotreba većeg broja različitih nominalnih formi u odnosu na istog sagovornika, u ovom slučaju iste sagovornice, odraz velikog stepena bliskosti, prisnog odnosa s oslovljenom osobom, a ispitanik takođe dodaje da (puno) lično ime svoje supruge skoro nikad ni ne koristi. Etiketa *baba* koja se takođe javlja (doduše tek jednom) je primer za tzv. projekciju odnosa, dakle, sagovornica se oslovljava s aspekta unuka/unuke.

U odgovorima ispitanica, takođe se skoro bez izuzetaka javlja lično ime (ukupno 7 puta od mogućih 8 javljanja), međutim, ono se tek nekoliko puta daje kao jedina vrsta korišćenih etiketa, a u nekim slučajevima ni ne stoji na prvom mestu u nizu. Skraćeno/modifikovano lično ime se javlja u odnosu na prethodni tip u veoma malom broju odgovora – u materijalu nailazimo na tek dva primera, pri čemu je upotreba jednog ograničena samo na privatnu sferu (up. napomenu 183). Dve osobe koriste i prezime svog supruga, a jedna i hipokoristično namenjen nadimak izveden iz njega pomoću sufiksa *-(u)le*. Među drugim zabeleženim etiketama ima onih koji su rezultat projekcije odnosa: s aspekta unuke/unuka *deko*, s aspekta odnosa roditelj-dete *tata*, a po mogućnosti i žargonsko *matori*, a pored njih javlja se još hipokoristično *bubi* (skraćeni oblik hipokoristika *bubice*), te *gospodine*. Uz poslednji izraz ispitanica koja ga navodi (pored ličnog imena) daje i napomenu da ga koristi kada se svađa sa suprugom. Dve osobe koriste više etiketa od dve, što takođe tumačimo kao odraz velikog stepena bliskosti između osobe koja oslovljava i one koja biva oslovljena, kao i naklonosti prema njoj (redosled etiketa odgovara redosledu njihovog navođenja pri anketiranju): 1) *matori*, prezime, *deko*, lično ime i 2) prezime, *bubi*, nadimak

¹⁸¹ Pored oblika *Schnucki*, odnosno *Schnuckiputz* postoji i oblik *Schnuckelchen* u istom značenju, a koje jasnije ukazuje na poreklo ovih izraza – na pridev (iz razgovornog jezika) *schnuckelig* 'sladak, zgodan' (up. prevode u *Njemačko-hrvatskom univerzalnom rječniku*, 2005).

(izveden od prezimena), lično ime. Zanimljiva je činjenica da lično ime obe ispitanice pominju tek na poslednjem mestu.

Kako su deo ispitanika i ispitanica činili bračni parovi, neki izrazi se ponavljaju u narednoj tabeli u kojoj je prikazano kako partnerke i partneri uzvraćaju našim ispitanicima i ispitanicama:

KO → KOGA ↓	partnerka	partner
ispitanika	LI (7) skLI (3) NI (2, 1xod PI) PI (1) luče moje (1) deda (2) bubi (1)	
ispitanica		LI (6) skLI (4) bako (1) mama (1) puci (1), šnuki (1), mauzi (1), švancerl (1), špeks (1), miki (1)

U odnosu na ispitanike njihove partnerke koriste prevashodno (puno) lično ime (7 puta od mogućih 9 javljanja), a zatim sa značajno manjom učestalošću daju skraćeno/modifikovano lično ime (3 puta), nadimak (2 puta, od toga je jedan primer već pomenuti oblik izveden iz mađarskog prezimena pomoću sufiksa *-(u)le*), etiketa za obeležavanje srodstva *deda*, pri čemu smo javljanje ovakvih izraza u oslovljavanju iz ugla neke treće osobe odredili kao projekciju, te po jednom prezime i skraćeni hipokoristik *bubi* (obe etikete se javljaju i u prethodno analiziranom delu korpusa), a jedan ispitanik daje hipokorističnu etiketu u kombinaciji s posesivnom zamenicom *luče moje* napominjući da ga supruga tako oslovljava „u posebnim prilikama“, na primer, ako po podne drema, pa se probudi, ona mu tad obično veli: „*Luče moje, jesi [li] ustao?*“

Ispitanice takođe najučestalije daju odgovor da ih partneri oslovljavaju ličnim imenom (ovaj tip nominalnih izraza javlja se 6 puta od mogućih 8), ali polovina informantkinja koje su odgovorile na ovo pitanje, pominju i skraćeno/modifikovano lično ime (dakle, ukupno 4

puta). Osim već prikazanog niza etiketa pozjamljenih iz nemačkog (v. gore), javljaju se kao projekcija odnosa naših informantkinja i neke treće osobe, člana uže porodice (unuka i/ili unuke, odnosno deteta) pojedinačno izrazi *bako* i *mama*.

Na osnovu prikazanih rezultata može se zaključiti da nema velikih razlika između grupe ispitanika i ispitanica kada se posmatra oslovljavanje životnih saputnica, odnosno saputnika, ali ni kada se uzme u obzir druga tabela koja sadrži i podatke o govornom ponašanju nekih osoba koje nismo anketirali. Javljaju se uglavnom isti tipovi etiketa (lična imena, skraćeni/modifikovani oblik imena, etikete koje su rezultat projekcije i hipokoristični izrazi), izuzetak čini prezime – kada su u fokusu izrazi koje koriste muškarci (bilo da su to ispitanici ili osobe koje nisu učestvovala u anketi) ono se ne javlja.¹⁸²

U tabeli koja sledi sumirali smo odgovore na pitanje kako informanti i informantkinje komuniciraju sa svojom decom.

Svoju decu ispitanici i ispitanice oslovljavaju sledećim etiketama:

KOGA → KO ↓	kćer	sina
ispitanik	LI (5) skLI (2) NI (1) sine moj (1) mali špeks (1), glupavson (1)	LI (4) skLI (6) NI (2) sine (1) sine moj (1)
ispitanica	LI (5) skLI (1) NI (1) sine (1), devojčice moja (1) mila moja (1), profo (1) raskalašnice (1)	LI (3) skLI (4) pile moje (1), sine (2) sine moj (1)

¹⁸² Nadimak se ne javlja jer smo i etiketu *Cico* iz objašnjenih razloga uvrstili među skraćena/modifikovana lična imena.

Deca naših ispitanika i ispitanica su bez izuzetka punoletne osobe, većim delom i sami imaju već porodice.

Na ovo pitanje odgovorile su sve muške osobe. Četiri ispitanika imaju ćerku, a među njima jedan pored dve rođene, svojim ćerkama smatra i dve ćerke iz prvog braka svoje sadašnje supruge. Sina, odnosno sinove imaju šestorica od kojih dve osobe imaju po dva sina.¹⁸³ Jedan ispitanik ima i ćerku i sina.

Lično ime pri oslovljavanju **ćerke** javlja se u korpusu pet puta, ali od toga dva primera navodi ispitanik koji ima četiri ćerke (dve rođene ćerke i dve počerke), a dve od njih oslovljava skraćanim/modifikovanim ličnim imenom, pri čemu su to i jedini primeri za korišćenje ovog tipa imena. Nadimak se pominje tek jednom. Konkretni oblik mogao bi se eventualno svrstati i u skraćena/modifikovana lična imena, ali smo ga ipak računali kao nadimak kako je fonetski minimalno vezan za žensko lično ime sa kojim se naporedo koristi.¹⁸⁴ Ispitanik napominje da je ova nominalna forma vezana za komunikaciju u okviru porodice, ali se i u komšiluku koristi ovaj oblik, pretpostavljamo jer je odrasla u tom kraju, a i sada stanuje s porodicom u istoj kući (dodaćemo: u delu ulice u kojoj ljudi još uvek stanuju u prodičnim kućama, a osobe koje stanuju u njoj relativno se dobro poznaju).

Informant, koji je otac jedne muške i jedne ženske osobe, pominje isključivo izraz *sine moj* kao jedini način oslovljavanja, ali ujedno i dodaje da je tepanje više tipično za komunikaciju kod kuće, te pretpostavljamo da van tih okvira ipak koristi neki tip imena – puno lično ime ili neki modifikovani oblik pogodan koji smatra prihvatljivim. Ispitanik koji svoju suprugu oslovljava etiketom *špeks* (i drugim germanizmima, v. gore) ovaj izraz koristi i u komunikaciji sa svojom ćerkom, s tim da upotrebljava prošireni nominalni izraz *mali špeks* – modifikator *mali* u ovom slučaju ima razlikovnu funkciju. Ujedno daje i šaljivu žargonsku izvedenicu od prideva *glupav* > *glupavson* uz napomenu da je ovu etiketu više koristio ranije, dok mu ćerka nije diplomirala. Tek posle navedenih izraza pominje i puno lično ime.

Informanti koji imaju sina, odnosno sinove, najučestalije pominju skraćene/modifikovane oblike ličnih imena (ukupno 6 puta, s tim da se javlja u odgovoru 4 ispitanika jer dvoje imaju po dva sina, a oba oslovljavaju ovim tipom imena). Po frekventnosti sledi lično ime (ukupno 4 puta, s tim da smo ga oba puta računali u odgovoru jednog ispitanika koji

¹⁸³ Sin jednog ispitanika je preminuo (u odraslom dobu), ali su izrazi koji su se koristili ipak navedeni u anketi, te smo ih uključili u korpus.

¹⁸⁴ Neka srpska lična imena prate nadimci (u tradicionalnom, širem smislu ove reči) koji tek donekle imaju fonetske veze sa njima: *Svetlana* – *Ceca* ili *Ljubica* – *Buba*.

ga navodi za oslovljavanje oba sina). Prema rečima jednog ispitanika, skraćeno/modifikovano lično ime je ograničeno na komunikaciju u porodičnoj sferi i kod kuće, dok će u drugim okolnostima upotrebiti puno lično ime, a isti princip navodi u vezi s oslovljavanjem obojice sinova (skraćeno/modifikovano lično ime jednog od sinova koristi se uz dodavanje sufiksa sa hipokorističnom funkcijom *-ko*). Etiketnu koja označava srodnički odnos – *sine* – zabeležili smo dva puta, a jednom u već pomenutom proširenom obliku *sine moj* kada se daje kao jedini način oslovljavanja, dok se drugi primer koristi učestalo umesto ličnog imena sagovornika. Nadimak pominju dva ispitanika: prvi daje etiketu *Roda* (pretpostavljamo prema: *rođeni (moj)* > *rođo*, kako pomenuti oblik nije fonetski povezan s punim ličnim imenom sina ispitanika), a drugi (69 god. u trenutku anketiranja, univerzitetski profesor u penziji) navodi kako u međusobnoj komunikaciji on i njegov sin (zaposlen kao nastavnik) koriste veliki broj različitih *ad-hoc* nadimaka, tj. veoma često komuniciraju igrajući se ovakve „igre imenovanja“ – jedan od njih bi se nadovezao na neki raniji razgovor ili iz aktuelnog uzeo ime neke osobe, uglavnom poznate ličnosti, koja je direktno ili asocijativno vezana za temu razgovora, te ga upotrebio u funkciji oslovljavanja. Zapravo se radi o jednom inventaru s beskonačnim brojem elemenata, pri čemu je i varijacija (smena različitih imena od razgovora do razgovora) deo ove „igre“. Ubeđenja smo da se i ona, budući da je njen rezultat upotreba više različitih etiketa u odnosu na istog sagovornika, odraz velikog stepena bliskosti, prisnog odnosa komunikatora, u ovom konkretnom slučaju: oca i sina.

Osim jedne ispitanice sve su odgovorile na pitanje u vezi s oslovljavanjem svoje dece. Čerku imaju četiri osobe, s tim da jedna od njih navodi da nema rođenu ćerku, već pastorku (ćerku svog pokojnog partnera s kojom i dalje održava kontakt). Tri informantkinje imaju sina, a jedna od njih ima dva. Dve osobe imaju po jednu ćerku i jednog sina.

Pri oslovljavanju svojih ćerki, naše ispitanice najčešće pominju puno lično ime (ukupno 5 puta), s tim da su date i neke napomene u vezi s upotrebom ovog nominalnog tipa. Jedna informantkinja ističe da svoju ćerku skoro uvek oslovljava nadimkom (koji bi eventualno mogao da stoji i u grupi skraćenih/modifikovanih ličnih imena, međutim, to nismo učinili kako je fonetski samo minimalno povezan s punim ličnim imenom, v. gore), dok puno lično ime koristi izrazito retko, kako kaže, „u besu“. Slično, jedna druga ispitanica, takođe napominje da puno ime svoje ćerke koristi u ozbiljnijem razgovoru, a inače joj tepa *mila moja* ili je oslovljava etiketom *profo*, jer joj je ćerka profesor stranog jezika, te i ovaj izraz možemo okarakterisati donekle kao projekciju – iz ugla njenih učenika i učenica. Treća ispitanica koja komentariše upotrebu ličnog imena – kao i njen suprug kojeg smo takođe anketirali (v. gore)

– skreće pažnju na to da je tepanje ograničeno na porodične okvire, kod kuće. Dodaćemo još i to da među ličnim imenima nalazi i jedno koje se javlja i u funkciji skraćenog/modifikovanog ličnog imena uz ime iz kojeg je izvedeno (pomoću sufiksa *-ka*, tipa *Ivana > Ivanka*). Zanimljivo je da se skraćeno, odnosno modifikovano lično ime javlja samo jednom, s tim da iz toga ne može izvući potpuni zaključak da se ono ne koristi učestalije. S jedne strane, analizirani korpus je ograničenog obima, a s druge, za šta je i maločas dat primer, neka imena su već izvedeni oblici, dok druga nisu pogodna za bilo kakve modifikacije. U ovom delu korpusa, javlja se još etiketa *sine* o kojoj je već bilo reči pri analizi materijala iz srednje škole i gimnazije, te proširena etiketa *devojčice moja*, čiju hipokorističnu funkciju posebno ističe modifikator (posesiv) *moja*, te pogrдна etiketa *raskalašnice* koju ispitanica retko koristi umesto ličnog imena svoje ćerke, i to „u besu“.

Od ispitanica koje imaju sinove, sve osim jedne navode da upotrebljavaju njihova skraćena/modifikovana lična imena (ono se javlja ukupno 4 puta, kako jedna informantkinja ima dva sina), a neke ni ne koriste drugi tip imena osim ovog (3 osobe). Lično ime se javlja tek jednom kao jedini način oslovljavanja sina, jer ispitanica, kako je kazala, „nije sklona tepanju“ (što važi i za upotrebu ličnog imena ćerke), a u preostala dva (ukupno se javlja 3 puta, ali toga dva puta u odgovoru iste ispitanice) rezervisano je za oslovljavanje van okvira porodičnog doma u kojem se po pravilu koristi njegov skraćeni/modifikovani oblik. Osim pomenutih tipova imena, pominje se etiketa *sine* (ukupno 3 puta, od čega jednom i u proširenom izrazu *sine moj*), s tim da jedna osoba koja ju navodi, dodala je da to čini retko, a da češće koristi izraz *pile moje* iz milja – koji, inače, rado upotrebljava kada se obraća bilo kojem članu porodice.

Deca naših ispitanika i ispitanica uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	kćer	sin
ispitanika	tata (6) NI (2) deda (1) LI (2) debeli (1)	tata (8) NI (1) skLI (1)
ispitanicu	mama (4) mami (1)	mama (6) bako (1), mati (1) kevče (1)

	LI (1) skLI (1)	
--	--------------------	--

Svoje očeve, naše ispitanike, ćerke oslovljavaju u prvom redu etiketom koja ukazuje na srodnički odnos – tata (ukupno se javlja 6 puta, s tim da jednog ispitanika dve rođene ćerke oslovljavaju na taj način). Nadimak našeg ispitanika koriste njegove (dve) počerke, a pored toga kako rođene, tako i počerke koriste takođe etiketu za označavanje srodstva *deda* koju koriste njihova deca (unuke i unuci ispitanika) – ali i svi članovi porodice. Svom ocu jedna osoba (od 30 godina u trenutku anketiranja) tepa etiketom *debeli* (a inače ga oslovljava *tata*). Na lično ime takođe nailazimo (doduše tek 2 puta) koje se javlja naporedo s najfrekventnijom etiketom *tata*, s tim da je jednom prva etiketa pravilo, dok se druga koristi retko – kako ispitanik naglašava, ćerka je i njega i svoju majku (v. niže) u šali počela oslovljavati punim ličnim imenom u šali, a vremenom je ono postalo primarni oblik, a u slučaju drugog primera upotrebe ovog tipa imena odnos (s upotrebom etikete *tata*) upravo je obrnut.

Sinovi naših ispitanika skoro bez izuzetaka koriste etiketu za obeležavanje srodničkog odnosa – tata (ukupno 8 puta u odgovorima 6 informanata – dva ispitanika koji imaju dvojicu sinova pominju po dva puta). Tek po jedna osoba daje neki drugačiji tip nominalnih formi: jedna navodi nadimak, zapravo niz različitih nadimaka koji razmenjuju ispitanik i njegov sin u gore opisanoj igri imenovanja, a druga skraćeno/modifikovano lično ime.

U govoru ćerki naših ispitanica najučestalije se javlja očekivano *mama* (4 puta od maksimalnih 6), ali se jednom javlja i oblik *mami* koji je u srpskom jeziku deluje nešto neobično, iako je hipokoristična funkcija upravo iz tog razloga uočljivija u odnosu na prethodnu etiketu (ispitaničina ćerka, u trenutku anketiranja 30 godina starosti, rođena je u Nemačkoj; up. nem. *Mami* ili mađ. *mami*, eng. *mummy*, ali i srp. *mami-ce*). Lično ime svoje majke koristi osoba (od 35 godina) koja i svog oca, takođe našeg ispitanika (v. gore) oslovljava ličnim imenom, dok etiketu *mama*, kao i izraza *tata*, danas već veoma retko koristi. Skraćeno/modifikovano lično ime naše informantkinje upotrebljava njena počerka.

Sinovi naših ispitanica bez izuzetaka koriste etiketu za obeležavanje srodstva mama (javlja se ukupno 6 puta u odgovoru 5 osoba, kako jednu od ispitanica oba sina tako oslovljavaju). Dve informantinje pominju i druge etikete koje se javljaju u govoru njihovih sinova. Jedan od njih koristi danas s aspekta savremenog razgovornog jezika, kako stoji u

RMS (2011), „donekle stilski i regionalno obeleženo“ *mati*, te *bako* s aspekta svoje dece (unuka i unuke ispitanice, dakle), a drugi (48 godina starosti) oslovljava žargonsko-hipokorističnom etiketom *kevče* (*keva* > *kevče*) – „kada mu nešto treba“, kako dodaje informantkinja.

U vezi s oslovljavanjem **bračnih partnera i partnerki dece** starijih ispitanika i ispitanica, sakupili smo manje podataka od očekivanog. Na pitanje kako oslovljavaju svoju snaju (ili partnerku svog deteta) odgovorile su svega četiri muške osobe, a na to kako oslovljavaju zeta (ili partnera deteta) troje. Od ispitanica su četiri dale podatke o načinu oslovljavanja snaje, a isto toliko i zeta. Partnerke i partneri dece su iste ili približno iste starosti kao i deca naših ispitanika i ispitanica.

Oslovljavanje **partnerki i partnera dece**:

KOGA → KO ↓	snaju	zeta
ispitanik	LI (3) skLI (1) sine (1)	LI (5) skLI (5) zete (1) zetu moj (2)
ispitanica	LI (4) skLI (1) sine (1) snajo (1)	LI (3) skLI (1) zete (1)

U gornjoj tabeli nije posebno istaknuta pronominalna forma koja se koristi uz svaku etiketu kako su svi ispitanici i ispitanice bez izuzetaka navodili T-zamenicu *ti*.

Uprkos tome što je manji broj osoba odgovorio na ovo pitanje, može se steći izvestan grublji uvid u važnije obrasce oslovljavanja pri komunikaciji u posmatranim sagovorničkim parovima. U oslovljavanju **partnerke svog sina**, ispitanici pominju pre svega lično ime, ali imamo po jedan primer za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena i etikete koja se javljala pri oslovljavanju rođenog deteta, no ono se može s hipokorističnom funkcijom upotrebiti i u obraćanju nekoj drugoj (od govornika ili govornice mlađoj) osobi – *sine*. Za oslovljavanje **zeta**, među odgovorima se takođe javljaju lično ime, ali i skraćeno/modifikovano lično ime, te srodnički naziv *zet* koji ukazuje na vrstu rodbinskog

odnosa. Jednom se daje samostalno – uz napomenu da je u pitanju bivši zet, te se etiketa koristila ranije – a javlja se i u proširenom izrazu *zetu moj*. Pomenuta dva tipa imena (puno lično i skraćeno/modifikovano lično ime) javljaju se više puta, ali jedan od ispitanika, pošto ima četiri zeta (budući da ima dve rođene ćerke i dve poćerke), svakog od njih oslovljava kako punim ličnim, tako i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, s tim da muževe svojih rođenih ćerki oslovljava i gore navedenom proširenom etiketom *zetu moj*.

Isti tipovi etiketa, pa čak i identični izrazi javljaju se među odgovorima ispitanica: najučestalije je lično ime, dok se pojedinačno pominju *sine* – za partnerku sina, kao i etikete za obeležavanje rodbinskog odnosa *snajo*, te *zete*.

Partneri i partnerke dece ispitanika i ispitanica koriste sledeće izraze:

KO → KOGA ↓	snaja	zet
ispitanika	tata + Vi (1) ćika LI + Vi (2) ćika skLI + ti (1), deda skLI + ti (1)	tata + Vi (1) ćika LI + Vi (1) deda + ti (4)
ispitanicu	mama + Vi (2) tetka LI + Vi (1) bako + Vi (1)	mama + Vi (1) tetka skLI + Vi (1) skLI + ti (1) 0 + Vi (1)

Kada se analiziraju odgovori koji se tiču načina oslovljavanja od strane (bračnih) partnera i partnerki dece ispitanika i ispitanica, vidimo da se T-zamenica javlja tri puta, dok se u ostalim obrascima javlja V-forma koja s T-formama upotrebljenih od strane ispitanika i ispitanice daje asimetričnu raspodelu zameničkih oblika u kojoj se zamenica *Vi* koristi u komunikaciji prema „gore“.

Snaje i zetovi (uključujući i jednu mušku osobu koja je nevenčani partner ćerke jednog od anketiranih bračnih parova) informante oslovljavaju kombinacijom etikete *ćika* uz lično ime (2 primera u govoru snaja, a jednom ga koristi zet jednog od ispitanika), ali se izraz *ćika*, koji u spoju s nekom drugom nominalnom formom stoji u nominativu, pominje i uz

skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (1 primer) uz T-zamenicu koje se može javiti i uz etiketu za obeležavanje srodstva, a u ovom kontekstu kao projekcija – *deda*. Upotrebu iste etikete takođe uz T-modus pominje još jedan ispitanik (78 godina, završena viša škola), kojeg sva četiri zeta (muževi dveju ćerki i dveju poćerki) oslovljavaju tim obrascem a ujedno napominje da bi upotreba V-zamenice u ovom slučaju bila isuviše „drvena“. Osim izraza *deda*, projekciju odnosa, odnosno preuzimanja etikete iz ugla treće osobe predstavlja i etiketa *tata* koju koristi jedna od snaja i jedan od zetova ispitanika uz zamenicu *Vi*. Izraz *deda* koji se jednom javlja u oslovljavanju od strane zeta ponovo se beleži uz zamenicu *ti*.

Ovaj zamenički oblik ispitanice pominju samo jednom i to u pratnji skraćenog/modifikovanog ličnog imena u govoru zeta. Svi ostali obrasci podrazumevaju upotrebu V-zamenice. Snaje informantkinja je koriste uz etikete za obeležavanje srodstva koje tumačimo kao projekcije odnosa: iz ugla sina ispitanice *mama* (ukupno 2 puta), te iz ugla unuka i pounuke dotične ispitanice *bako*. Ispitanica (70 godina starosti, završena gimnazija) koja daje potonji obrazac komentariše nerekipročnu upotrebu zameničkih oblika između nje i snaje, te činjenicu da ne koristi neke posebne hipokoristike (snaja koristi *bako* + *Vi*, a ona joj uzvraća punim ličnim imenom ili skraćenim/modifikovanim ličnim imenom uz *ti*) i daje opažanje da postoje porodice „koje se maze rečima“, ali smatra da je to „samo predstava“ a ne „ljubav“. Ekvivalent etikete *ćika* pogodan za oslovljavanje neke (od govornika ili govornice dosta starije) ženske osobe *tetka* se pominje uz lično ime jedne ispitanice.¹⁸⁵ Zetovi (ponovo uključujući i nevenčanog partnera ćerke jednog anketiranog bračnog para) svoje tašte oslovljavaju različito, odnosno četiri osobe koriste četiri različita obrasca. Imamo primer za projekciju pri javljanju etikete *mama* uz *Vi*, te za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena jednom s etiketom *tetka* i V-zamenicom, a jednom samostalno sa zamenicom *ti*, dok jedna od ispitanica primećuje da je zet „nikako ne oslovljava“, tj. nikada ne koristi nikakvu nominalnu formu, s tim da joj se uvek obraća u V-modusu.

Neki od ovde navedenih obrazaca mogu se naći i u ranije citiranom istraživanju M. Jocić (2011) u vezi s oslovljavanjem u Novom Sadu. Tako i ova lingvistkinja konstatuje da je V-modus dominantan, a upotrebu imena (kako punog ličnog, tako i nadimka u smislu

¹⁸⁵ Etikete *ćika* (vok. *ćiko*) i *tetka* se danas upotrebljavaju pri oslovljavanju poznatih, starijih osoba (npr. u srednjoškolskom korpusu pri oslovljavanju starijih komšija i komšinica) uprkos tome što su potekle iz kruga termina koji označavaju srodstvo (*ćika* < hipokorističan oblik od *ćiča* 'stric'; *tetka* 'očeva ili majčina sestra', up. RMS 2011, a u vezi s etiketom *ćiča* Kašić 1986 [1982]: 201) u kombinaciji s imenom (punim ličnim ili nadimkom u širem smislu), ali takođe se one mogu javiti i u govoru dece kada oslovljavaju nepoznate (od njih značajno) starije odrasle osobe samostalno, bez dodatne etikete (imena), s tim da se za oslovljavanje neke ženske osobe od strane manje dece nešto češće može čuti njegov hipokorističan oblik *teto*.

skraćenog i/ili modifikovanog oblika ličnog imena) smatra „savremenijom tendencijom“ i izrazom „višeg stepena familijarnosti“ (Jocić 2011: 316). U odnosu na materijal predstavljen u njenom radu, primetan je nedostatak standardnih naziva (i mogućih etiketa) za oslovljavanje svekrve/svekra, odnosno tašte/tasta (tj. naših ispitanica i ispitanika). Iako su ove etikete prisutne u materijalu koji je predstavila pomenuta autorka, ona ujedno ukazuje da se među njenim informantima i informantkinjama predstavnici mlađe i srednje generacije (to su u njenoj studiji osobe do 55 godina starosti) – dakle, osobe slične starosti kao i snaje i zetovi u našem istraživanju – učestalo odlučuju za kombinaciju neke nominalne forme kojom se ne označava rodbinski odnos (npr. *tetka* i *čika*), i imena i zamenice *Vi*, te dodaje da se upotreba ovakvog obrasca u oslovljavanju može smatrati težnjom da se „učtivo naglasi poštovanje bez suviše prisnosti“ (ibid., 317). M. Jocić komentariše i javljanje etiketa na koje u okviru ove disertacije upućujemo terminom *projekcija odnosa*. Nadovezujući se na upotrebu izraza *baba* pri oslovljavanju, kako piše, tašte i očeve, odnosno majčine majke, ukazuje na to da se u većini savremenih porodica, odmah po rođenju dece, za oslovljavanje tasta i tašte, odnosno svekra i svekrve, „dečje babe i dede“, dakle, svi počinju koristiti izraze kojima će ih ta deca kasnije oslovljavati (navode se konkretni izrazi *baba, deda, djed, baka, majka* i *nana*). Prvo se te etikete koriste u evokaciji, a posle se javljaju i u direktnom oslovljavanju (ibid.).

Potpoglavlje u kojem prikazujemo podatke sakupljene od starije grupe ispitanika i ispitanica u vezi s oslovljavanjem u krugu uže porodice završićemo odgovorima koji se tiču njihove komunikacije sa svojim unucima i unukama.¹⁸⁶

Svoju unučad ispitanici i ispitanice oslovljavaju na sledeće načine:

KOGA → KO ↓	unuku	unuka
ispitanik	LI (6) skLI (2) zlato naše (1), Šingumicu (1)	LI (10) skLI (5) otrov(e) na kvadrat (1)
ispitanica	skLI (3) skLI moja (1) Šingumicu (1), šinga (1)	LI (5) skLI (6) Tutrola (1) Bocko (1), Bobelisk (1) moj advokat (1), šefe (1)

¹⁸⁶ U trenutku sprovođenja ankete, niko od ispitanih osoba nije imao praunučad.

Od anketiranih muških osoba troje imaju kako unuka (jednog ili više njih), tako i unuku (jednu ili više njih), a isto toliko ispitanika ima samo unuka, odnosno dvoje unuka ili više. Među ispitanicama tri imaju kako unuka (jednog ili dvoje), tako i unuku (jednu ili dve), a takođe tri osobe imaju samo unuka (jednog ili dvoje). Unučad naših informanata i informantkinja su osobe različite starosti. Najmlađa je osoba (devojčica) u trenutku anketiranja imala 2,5 godine, a najstarija osoba (muška osoba) 39 godina.

U odgovorima ispitanika najčešće se javlja lično ime, s tim da veći broj javljanja ovog tipa nominalnih formi proističe iz činjenice da jedan od ispitanika navodi decu kako svojih rođenih ćerki, tako i poćerki, te daje puno lično ime, osim jednog javljanja skraćenog/modifikovanog oblika imena za oslovljavanje jedne od pounuka (koja ima duže ime i koju svi u porodici zovu tako), za oslovljavanje pet ženskih i isto toliko muških osoba.¹⁸⁷

Skraćeno/modifikovano lično ime se nešto učestalije javlja među odgovorima ispitanika kada je posredi komunikacija s unucima (javlja se ukupno 5 puta u odgovorima 4 osobe, dok se za oslovljavanje devojčica i devojaka javlja tek 2 puta od mogućih 4 – jer jedan od troje ispitanika ima dve unuke), međutim, zaključak da je u pitanju ispoljavanje veće naklonosti prema unucima, ne može se bezrezervno izvući, kako su neka imena pogodnija za modifikacije (pre svega mislimo na skraćivanje i na postojanje ustaljenih nadimaka u užem smislu uz neko puno lično ime uopšte), dok neka druga nisu (npr. kratka imena tipa *Mia*, *Una*, *Tea* i sl.), naravno dodavanje sufiksa za tvorbu hipokorističnih oblika praktično je uvek moguće (npr. *Maja* + *-ica* > *Majica* > *Majice*) i u tom slučaju ulogu igra više sklonost ispitanika ka upotrebi takvih oblika uopšte, ali i neki individualni činioci (npr. učestalost kontakta). Tako u korpusu imamo sledeće primere: jedan ispitanik (68, godina, fakultetski obrazovan, nastavnik fizičkog vaspitanja) preferira puno lično ime unuka (5,5 godina), dok skraćeni/modifikovani oblik retko koristi, međutim, kada se obraća unuci (2,5 godine) koristi njeno puno lično ime koje je veoma kratko. Jedan drugi informant (87 godina, završena viša škola) jednog od dvojice unuka češće oslovljava punim ličnim imenom, dok drugog – kako on sam pretpostavlja zato što je mlađi – podjednako često i jednim i drugim oblikom. Treća

¹⁸⁷ Anketirali smo istovremeno i suprugu pomenutog ispitanika (77 godina, završila višu školu) ali njene odgovore nismo direktno uvrstili u korpus, kako je njen maternji jezik mađarski, te pretežno njega koristi sa članovima svoje porodice (kojima je takođe mađarski maternji), te je i ona istakla da ni ona, kao ni njen suprug nije sklona da koristi skraćena, modifikovana lična imena svojih unuka (kako momaka, tako i devojaka). Izuzetak je jedino već pomenuto ime jedne unuke koju svi u porodici oslovljavaju skraćenim oblikom imena zbog njegove dužine, ali i najmlađa unuka, zapravo najmlađa osoba među unukama i unucima, kojoj ipak tepa modifikujući njeno puno lično ime.

osoba unuka sa kojim skoro svakodnevno ima kontakt oslovljava modifikovanim oblikom ličnog imena (dodaje sufiks *-ić*, tipa *Marko* > *Markić*) a drugog unuka oslovljava punim ličnim imenom i napominje da je to zbog toga što se retko vide, kako on i njegovi roditelji ne žive u Evropi, a identično postupa i u slučaju dveju unuka, odnosno onu koja stanuje u Novom Sadu oslovljava modifikovanim oblikom (dodaje se sufiks *-li*, tipa *Maja* > *Majili*) – kao i njenog brata, a drugu unuku koja kao i njen brat ne stanuje na istom kontinentu oslovljava po pravilu punim ličnim imenom. Četvrti ispitanik, međutim, isključivo koristi skraćeno/modifikovano ime svog jedinog unuka.

Od drugih tipova etiketa zabeležen je jedan prošireni izraz s hipokorističnom funkcijom (*naše zlato* za unuku) i izraz *otrov na kvadrat* koji se upotrebljava kao šaljivi nadimak pri oslovljavanju muške osobe (33 godina), koju u porodici oslovljavaju različitim šaljivim nadimcima – na njega se odnose i nominalni izrazi koje pominje jedna od ispitanica (supruga ispitanika koji daje izraz *otrov na kvadrat*, ispitanica 85 godina, završena osnovna škola, a ispitanik 87 godina, završena vojna akademija, radio kao nastavnik matematike) *moj advokat* (njihov unuk radi kao advokat) i šaljivi nadimak (izvorno etiketa koja upućuje na društvenu ulogu/funkciju) *šefe* – od *šef(e) propasti*, pošto je unuk ispitanice i ispitanika u detinjstvu vrlo često kvario stvari u kući, što smo saznali od unuke koju baka i deda takođe oslovljavaju nadimkom *šingumicu*, kao i njegovim samo naizgled skraćenim oblikom *šinga*. Kažemo naizgled, jer je upravo on osnovni oblik iz kojeg je izveden prvopomenuti izraz. *Šinga* je – prema rečima ispitanika i ispitanice – stara vojvođanska reč sa značenjem 'mangup'. Ovu činjenicu nismo uspjeli potvrditi na osnovu dostupnih rečnika,¹⁸⁸ ali s obzirom da je ispitanica vojvođanska Nemica (rodnom iz Nadalja) moguće je da je u pitanju zapravo (pozajmljena) nemačka imenica *Schlingel* sa značenjem 'mangup, vetropir'.¹⁸⁹ Nadalje, *šingumicu*,¹⁹⁰ izvedeni nadimak, motivisan je moguće, što i unuka koju tako oslovljavaju pretpostavlja, činjenicom da je ranije trenirala jednu od dalekoistočnih (japanskih) borilačkih veština.

¹⁸⁸ Konsultovani rečnici: RMS 2011, RMS 1976, *Teraj kera lutka moja bela – Vojvođanski rečnik* (S. Bajandićeva Jovanović 2007 [2002]).

¹⁸⁹ Zahvalnost dugujemo unuci ispitanika i ispitanice koja je pomogla pri tumačenju značenja upotrebljenih etiketa (nadimaka) u svojoj porodici i posredovanju pri prikupljanju dodatnih informacija nakon anketiranja.

¹⁹⁰ Ovu etiketu beležimo velikim slovom, kako nam se čini, da se ono koristi sa približnom funkcijom imena isključivo pri oslovljavanju unuke od strane ispitanika i ispitanice za razliku od etikete *šinga* koju međusobno koristi više članova porodice, te se ono, prema našem mišljenju, približava takoreći klasičnim hipokoristicima *srce*, *dušo* i sl.

Interesantna je činjenica da bake – naše ispitanice – svoje unuke (ženske osobe) oslovljavaju skraćanim/modifikovanim ličnim imenom, puno lično ime se ne pominje ni jedanput, a jednom se modifikovani oblik ličnog imena (modifikovano sufiksom *-li*, tipa *Maja + -li > Majili*) javlja i u formi proširene etikete uz posesviv *moja*, a daje ju informantkinja čije smo odgovore delom već komentarisali gore, koja pored ove fraze koristi i etikete *Šingumicu i šinga*. Pri komunikaciji s unucima (muškim osobama), međutim, lično ime se, kao i skraćeno/modifikovano lično ime, javlja s podjednakom učestalošću (po 5 puta oba tipa imena), a pored njih se pominju i različiti nadimci. Puno lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime javljaju se u nekim odgovorima zajedno, tj. navode se oba tipa imena (3 puta), s tim da jedna od ispitanica (84 godine, fakultetski obrazovana) daje dva različita oblika skraćenog, tj. modifikovanog ličnog imena za oslovljavanje svog pounuka (39 godina starosti, oba oblika smo brojali, prvi je oblik izveden sufiksom *-ica*, tipa *Vladimir > Vladice*, a drugi sufiksom *-ule* i *-ica*, tipa *Radivoj > Radule > Radulice*). Od anketiranih penzionerki koje pominju oba tipa imena jedna ističe (85 godina, završena srednja škola) da je modifikovani oblik koji koristi u odnosu na jednog od dvojice unuka (32 godine) rezervisan za privatnu komunikaciju (kod kuće i u krugu porodice), dok drugog unuka (takođe 32 godine) isključivo oslovljava na isti način modifikovanim oblikom ličnog imena (oblici su izvedeni pomoću sufiksa *-ica*) – a ova informantkinja daje i već pomenute etikete (možemo ih ubrojati među nadimke kako su izrazi rezervisani isključivo za jednu osobu): *moj advokat (advokatu moj)* i *šefe* za prvog unuka s kojim skoro svakodnevno ima kontakt. Dve osobe pak isključivo koriste skraćeno/modifikovano lično ime unuka (jedna je ispitanica, 66 godina, sa završenom višom školom, čiji suprug – takođe naš ispitanik – na isti način oslovljava njihovog unuka, a druga, osoba od 70 godina sa završenom gimnazijom, koristi jedan pojednostavljeni, izmišljeni izvedeni oblik sufiksom *-le* iz prvog imena unuka, od 8,5 godina, kako on ima dva lična imena).

Etikete koje smo zabeležili pri anketiranju jedne od informantkinja (79 godina, završena srednja škola) – *Tutrola* (za unuka od 28 godina starosti), *Bocko* i *Bobelisk* (za drugog unuka od 26 godina) – koje ona koristi pored punih ličnih imena (skraćena/modifikovana lična imena ne koristi jer, kako kaže, navikla se da koristi pune oblike imena, pri čemu ih, kako kaže, u ljutnji posebno naglašava), možemo svrstati među nadimke. Prvi izraz je nadimak iz detinjstva koji se ponekad koristi – od milja, a to je oblik koji je unuk izmislio i govorio kao malo dete, te je ono počela koristiti i njegova baka pri oslovljavanju, a potonja dva izraza možemo svrstati i među skraćena/modifikovana lična

imena kako pokazuju određene fonetske sličnosti s punim ličnim imenom umesto kojeg se javljaju. Dok etiketa *Bobelisk* nije posebno motivisana, ispitanici se jednostavno dopala zvučnost tog neobičnog oblika, etiketa *Bocko* je motivisana (pored fonetske povezanosti sa ličnim imenom i) činjenicom da je taj unuk „ponekad bodljikav“ – kako je informantkinja ispričala.

Unuke i unuci uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	unuka	unuk
ispitanika	deda (10) deda skLI (1) dedikus (4) cule (1)	deda (7) deko (1), dedurdža (1) dedikus (1) cukili (1), mali ratni tenk (1)
ispitanicu	bako + Vi (1) baba (1) šinga (1), šigi (1), Niksone (1) skLI (1)	bako (4) baki (1), bakili (1) baba (2) šinga (1), Niksone (1) skLI (1)

Unuke informanata uzvraćaju najučestalije etiketom *deda* – najfrekventnije se navodi u samostalnoj upotrebi, dok veliki broj javljanja ponovo je rezultat činjenice da već pomenutog ispitanika na taj način oslovljavaju kako deca rođenih kćeri, tako i poćerki (ukupno 6 devojaka starosti između 22 godine i 31 godinu), pri čemu se i etiketa *dedikus* odnosi na istog ispitanika a javlja se u govoru pounuka kojima je maternji jezik mađarski. Etiketa *deda* jednom se pominje i u kombinaciji sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, a javlja se kao alternativna mogućnost samostalnoj upotrebi ove etikete za označavanje srodstva. S obzirom na to da unuka ovog ispitanika ima tek 2,5 godine, pretpostavljamo da je to pre svega oblik (kombinacija etiketa) koji se koristi u porodici, a posebno u govoru roditelja tog deteta, u funkciji razlikovanja od drugog dede, te se i dete podstiče da ga koristi. Na posebnu privrženost dedi pokazuje upotreba hipokoristične etikete *cule* (izvedene pomoću sufiksa *-le* od *cuki* 'sladak [adj.]/slatkiš, šećer[nom.]', zapravo izvedeno od nem. *Zucker* 'šećer') u govoru unuke (30 godina) koju naš ispitanik (87 godina, završena vojna akademija)

oslovljava već prikazanim etiketama *zlato naše* i *Šingumicu*. Druga unuka (27 godina), koja ne živi u Evropi, oslovljava ovog informanta etiketom *deda*, a on joj uzvraća punim ličnim imenom jer, kao što smo već ukazali, „oni [drugi unuk i druga unuka s porodicom – K.O.] su daleko“.

Ispitanik na ovaj način objašnjava i razliku između etiketa koje koristi njegov unuk (32 godine) koji živi u Novom Sadu – *cukili* (njegova sestra upotrebljava izraz *cule*) i *mali ratni tenk* (*tenku*) – i nominalne forme kojom ga oslovljava unuk (32 godine) koji ne živi u Evropi – *deda*, s jedne strane, a s druge oblike kojima ih on oslovljava – za prvog koristi različite izraze (modifikovano lično ime i *otrove na kvadrat*), dok drugog oslovljava isključivo punim ličnim imenom. Ipak, etiketa *deda* najčešće se pominje i kada unuci oslovljavaju naše ispitanike, s tim da većinu primera daje ponovo isti ispitanik koji ima četiri rođena i jednog pounuka – koji pored ovog koristi i šaljivi oblik *dedikus*, dakle, ovaj izraz kojim se obeležava vrsta srodstva srećemo u odgovorima tri osobe koje su navele da imaju unuka (jednog ili više njih). Izraz *deko* se javlja tek jednom, a ispitanik (73 godine, završena srednja škola) dodaje da ga unuk (14 godina) u šali oslovljava i etiketom *dedurdža*.

Unuke ispitanica svoje bake oslovljavaju različito, a na osnovu našeg korpusa ne može se izvući zaključak koja shema je najučestalija, međutim, na osnovu materijala sakupljenog u srednjoj školi, pretpostavljamo da je to etiketa za označavanje srodstva (*baba* ili *bako*) + T-modus. *Baba*, takoreći ženski par etikete *deda*, javlja se tek jednom, a u ovom segmentu naišli smo i na jedini primer upotrebe V-modusa. Koristi ga pounuka (21 godina) verovatno po uzoru na svoju majku (42 god.) koja svoju svekrvu, ispitanicu (70 godina, završena gimnazija) takođe oslovljava obrascem *bako* + *Vi*. Takođe se dodaje da joj je i unuk (8,5 godina) jedno vreme oslovljavao V-zamenicom jer je naučio da se „starijima persira“, ali je posle izvesnog vremena ponovo počeo da koristi T-zamenicu kao i ranije. Pounuka, ali i pounuk (v. tabelu) jedne druge ispitanice (84 godine, fakultetski obrazovana) koristi skraćeno/modifikovano ime naše ispitanice koje se u srpskom jeziku javlja i samostalno (nevezano za konkretno lično ime kao ovom prilikom) u funkciji hipokoristika, te ona smatra da joj se na taj način tepa (u porodici se u evokaciji koristi izraz *dedina* + skraćeno/modifikovano lično ime koje koristi poćerka ispitanice). Nadalje, vidimo da etiketu *šinga* (v. gore) ne koriste samo već pomenuti ispitanik i ispitanica, već i jedna od dveju unuka, ali i jedan od dvojice unuka. Unuka (30 godina) od ove etikete izvodi i oblik koji koristi sa hipokorističnom funkcijom – *šigi*. Pored navedenih, treća nominalna forma koju ova unuka koristi je *Niksone*. Ova forma se javlja i u govoru unuka (32 godine, brata pomenute

unuke) a njena pojava je motivisana činjenicom da ispitanica objašnjavajući aferu *Watergate* (unuku i unuci kada su bili mlađi) neretko nije bila sigurna ko je tada bio predsednik Sjedinjenih Država, te su je prvo u šali oslovljavali prezimenom Richarda Nixona, oblikom, koji je vremenom prerastao u nadimak. Iz ove anegdote vidimo da nadimici nastaju na vrlo različite načine, a veoma često, vremenom, za razliku od ovog primera, transparentnost načina nastanka izbledi.

Ovaj nadimak čini, međutim, izuzetak u ovom delu korpusa, pa je tako najfrekventniji način oslovljavanja ispitanica od strane unuka (muških osoba) etiketa kojom se ukazuje na srodnički odnos *bako*, a jednom se pored nje koriste i izvedeni oblici s izraženom hipokorističnom funkcijom – *baki* i *bakili*, pri čemu u vezi s upotrebom poslednje etikete ispitanica uz osmeh dodaje da ga unuk koristi posebno „kada mu nešto treba“ (oblike daje ispitanica od 66 godina sa završenom višom školom, a njen unuk ima 14 godina – koji svog dedu u šali oslovljava i oblikom *dedurdža*, v. gore). Etiketa, takođe za obeležavanje srodstva, *baba* javlja se u odgovoru jedne (iste) ispitanice (79 godina, završen fakultet) koju oba unuka (26 i 28 godina) oslovljavaju tim izrazom.

Modus oslovljavanja između ispitanika, te ispitanica i njihovih unuka – kako ženskih, tako i muških osoba – jeste skoro bez izuzetaka recipročan T-modus. Kao što je pokazano, V-modus javlja se tek jednom u govoru pounuke jedne od ispitanica.

4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA

Oslovljavanje **prijatelja i prijateljica**:

KOGA → KO ↓	prijateljicu	prijatelja
ispitanik	LI (7) skLI (6) PI (1) sltakišu lepi (1) kumo (1) /(1)	LI (6) skLI (7) kume (3), kumašine (1) ratni zlikovče (1), zlikovac (1) Delamaris (1)
ispitanica	LI (7) moja LI (1)	LI (5)

LI + Vi (1)	skLI (3)
skLI (4)	
PI (1)	NI (2)
NI (2)	NI od PI (1)
	LI, skLI, NI +ti/Vi (1)
LI, skLI, NI +ti/Vi (1)	
srce moje (1)	
kumo (1)	
	/ (2)

U tabeli nismo posebno navodili modus oslovljavanja, kako dominira upotreba T-zamenice, samo smo u onim slučajevima isticali zameničke oblike kada se javlja V-zamenica.

Ukupno devet ispitanika odgovorilo je na pitanje u vezi s oslovljavanjem najbolje prijateljice, a svih deset u vezi s oslovljavanjem najboljeg prijatelja. Kao što je i očekivano, u kontekstu ove sagovorničke konstelacije najčešće se pominjalo puno lično ime i njegov skraćeni i/ili modificovani oblik, a neki od ispitanika koriste i jedan i drugi tip u oslovljavanju iste osobe (4 puta za prijateljicu, a 3 puta u oslovljavanju prijatelja). Jedan od ispitanika svoju kumu, zapravo suprugu svog kuma, smatra svojom najbližom prijateljicom, te je oslovljava etiketom kojom se eksplicitno ukazuje na kumstvo – *kumo*, a svog najboljeg prijatelja takođe oslovljava odgovarajućom etiketom *kume* – koje se inače u korpusu javlja još dva puta,¹⁹¹ ali i izvedenicom *kumašine*, a koristi i njihova puna lična imena, kao i skraćene/modifikovane oblike ličnog imena. Kao i ranije, upotrebu više različitih etiketa pri oslovljavanju istog sagovornika, odnosno sagovornice, tumačimo kao odraz bliskosti, prsnog odnosa, naklonosti. Na imenovanje više od jednog nominalnog izraza nailazimo u odgovorima (manje-više) polovine ispitanika. Tako za oslovljavanje svoje najbolje prijateljice jedan od informanata (69 godina, univerzitetski profesor u penziji) pominje niz različitih izraza (redosled odražava redosled navođenja izraza tokom anketiranja): *slatkišu lepi*, prezime (oblik sa sufiksom *-ka*), a potom skraćeno/modifikovano lično ime i tek na poslednjem mestu puno lično ime. Slično za najboljeg prijatelja daje više različitih etiketa: skraćeno (tj. skraćeno i modificovano) lično ime (sa žargonizovanim sufiksom *-ara*, tipa *Zoran* > *Zoki* > *Zokara*), te *ratni zlikovče* i njegov augmentativni oblik *zlikovčugo*. Vidimo da se upotreba izvorno pogrđnih etiketa s drugačijom funkcijom – upravo radi isticanja prijateljstva, pripadnosti istoj grupi itd. – nije ograničena na

¹⁹¹ Jedan od anketiranih muških osoba (78 godina, završena viša škola) činjenicu da svojim najboljim prijateljem i najboljom prijateljicom smtara svoje kumove (kuma i njegovu suprugu) obrazlaže napomenom da se „prijatelji ne stiču u godinama“.

mlađu starosnu grupu. U prikupljenom materijalu smo naišli i na primer upotrebe nadimka (koje koristi i ispitanik, 73, završena srednja škola, ali i njegov prijatelj) *Delamaris*, a predstavlja upućivanje na poreklo (u blizini jadranske obale).

Oblike koje koriste za oslovljavanje prijateljice daju sve ispitanice, a za prijatelja osam ženskih osoba. Ženske osobe najfrekventnije koriste puna lična imena i skraćena/modifikovana lična imena svojih prijateljica i prijatelja. Iako preovladava upotreba T-modusa, dve osobe pominju i mogućnost upotrebe V-zamenica između dobrih prijateljica, ali i prijatelja. Jedna od tih ispitanica (79, završena srednja škola) ispričala je da ima jednu veoma dobru prijateljicu s kojom i posle dugogodišnjeg prijateljstva koriste V-zamenicu kada oslovljavaju jedna drugu, a pretpostavlja da je razlog to što prevashodno kontaktiraju pismenim putem. Druga (70, fakultetski obrazovana) istakla je da ima puno prijatelja, te nije nikog posebno izdvojila pri opisu svojih navika u oslovljavanju, već je uopšteno kazala da koristi lično ime ili njegov skraćeni oblik, eventualno i nadimak oslovljene osobe (bilo muške, bilo ženske), zavisno od toga kako ista očekuje da je oslovljavaju. U vezi s upotrebom zameničkih oblika, istakla je da koristi oba modusa – čim je neko stariji od nje, važi pravilo recipročne upotrebe V-zamenice *Vi*. Pored odgovora ove ispitanice, nadimak pominju još dve osobe, ali ne daju konkretne oblike, već uopštavaju, kako, slično kao i prethodna informantkinja, ne izdvajaju nijednu prijateljicu, odnosno prijatelja. Prva od dveju ispitanica (76, završen fakultet) takođe napominje da koristi one oblike (puno ili skraćeno lično ime, eventualno i nadimak) koji se najčešće javljaju od strane ostalih pri oslovljavanju tih prijatelja i prijateljica, s tim da ona lično „nije sklona tepanju“. Druga informantkinja koja daje više neku uopštenu formulu za oslovljavanje prijateljica i prijatelja, jer, kako kaže, ima puno dobrih prijatelja i prijateljica – dakle, koristiće oblik imena ili neki nadimak kojim se ta osoba uobičajeno oslovljava – ali ipak izdvaja svoju najbolju prijateljicu, prijateljicu od detinjstva, koja je nedavno preminula: „ona je *moja lično ime*, a ja sam *njena* [*moja* –K.O.] skraćeno lično ime bila“. Prezime (oblik sa sufiksom *-ka*) svoje prijateljice (pored njenog punog ličnog imena) koristi ispitanica (70, završena gimnazija) koja za oslovljavanje prijatelja nije navodila nikakve izraze jer sa muškarcima nema često kontakt.

Od drugih tipova etiketa javlja se još *kumo*, izraz koji se ponekad zamenjuje i ličnim imenom prijateljice i venčane kume (ispitanica od 69 godina, fakultetski obrazovana), te *srce moje* – kao oblik koji jedna druga ispitanica (66 godina, fakultetski obrazovana) koristi za oslovljavanje svih svojih prijateljica, a svoju najbolju prijateljicu (svoju kumu), pored ovog

proširenog hipokoristika, oslovljava i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, dok njenog supruga nadimkom izvedenim od prezimena.

Prijateljice i prijatelji uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	prijateljica	prijatelj
ispitanika	LI (4) skLI (2) skLI ₂ (1) NI (1) kume (2) / (1)	LI (4) skLI (3) skLI ₂ (1) NI (1) kumašine (1), kume (2) brkati pioniru (1) profesore u miru (1), zlikovče (1), najveći prijatelju (1) Delamaris (1)
ispitanicu	LI (6) LI + Vi (1) skLI (4) moja skLI (1)	LI (4) skLI (4) / (2)

Delimično smo već pomenuli i oblike kojima prijateljice i prijatelji naših informanata i informantkinja uzvraćaju, ali ćemo rezultate sada ukratko sumirati. Ispitanici najčešće navode puno lično ime. Po učestalosti javljanja, puno lično ime prati upotreba skraćenih/modifikovanih oblika ličnog imena (daje ispitanik, 69 godina, univerzitetski profesor u penziji, a koji je izvedeni oblik iz skraćenog/modifikovanog ličnog imena sufiksom *-ica* i njegova prijateljica ga koristi u šali), s tim da jedan od njih ističe da se ovde u Novom Sadu koristi odgovarajuće skraćeno srpsko ime umesto njegovog punog ličnog imena koje je hrvatskog porekla (u tabeli označeno sa skLI₂). S nešto manjom frekvencijom javlja se i etiketa *kume* i tada ga koriste kako prijateljica, tako i prijatelj (koji je kum ispitanika, a prijateljica je kumova supruga). Ista osoba koja svog najboljeg prijatelja oslovljava, pored ovog oblika, i izvedenim oblikom *kumašine* napominje da mu na isti način uzvraća i prijatelj (v. gore). Iako se upotreba nadimka javlja samo jednom, skrenućemo pažnju na lični narativ koji je s njim povezan, budući da je reč o još jednom izvrsnom primeru za različitu

motivisanost nastajanja nadimaka: primer koji se javlja u materijalu je zapravo jedno žensko lično ime (ime poznate hrvatske i jugoslovenske sportiskinje), a ispitaniku su ga nadenuli njegovi prijatelji u mladosti jer je nosio frizuru kao ona, a i po konstituciji su bili slični. Ispitaniku ovo nije smetalo jer ne voli svoje puno lično ime (kojim je nazvan prema želji svoje bake). Danas malo ko u njegovom okruženju (mislimo pre svega na prijatelje njegove dece i unučadi, te osobe iz komšiluka) zna za poreklo tog nadimka i koristi se (i percipira) kao bilo koje drugo skraćeno (muško) lično ime iako ono fonemski nije povezano s punim ličnim imenom, pa ga poštar oslovljava etiketom *čika* uz jedan od mogućih skraćenih/modifikovanih oblika njegovog ličnog imena (koje mu je poznato s pošiljki koje isporučuje) koje donekle podseća na njegov nadimak, misleći da zapravo taj oblik čuje kada ga ostali oslovljavaju. Nadalje, ima primera za različite, druge tipove etiketa. U govoru prijatelja se ponavlja već pomenuta etiketa *Delamaris* (ispitanik 73, završena srednja škola), a prijatelj jednog drugog (ispitanika od 67, fakultetski obrazovanog) pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena koristi i šaljivu etiketu *brkati pionir* (doduše, učestalije u mladosti, a nadimak je nastao kako je ispitanik rano ušao u pubertet i imao brkove!). Takođe, vidimo da ne samo jedan od ispitanika (69, univerzitetski profesor u penziji) oslovljava različitim etiketama svog najbližeg prijatelja, što smo tumačili kao odraz bliskosti, već i da mu i prijatelj uzvraća koristeći različite izraze: šaljivo *profesore u miru* (igra reči: ispitanik je *umirovljeni* tj. penzionisani profesor), zatim izvorno pogrdno, a u ovom slučaju s drugačijom, pozitivnom konotacijom *zlikovče*, te proširenom etiketom kojom se i eksplicitno određuje vrsta odnosa između dvojice sagovornika, stav govornika prema sagovorniku (ispitaniku) – *najveći prijatelju*.

Ispitanicama njihove prijateljice, ali i prijatelji uzvraćaju u prvom redu punim ličnim imenom – dve ispitanice (prva 70, završena gimnazija, te druga 76, fakultetski obrazovana) posebno ističu da ne vole „tepanje“, a zatim skraćenim/modifikovanim ličnim imenom.

Raspodela zameničkih oblika je bez izuzetaka simetrična – u onim slučajevim kada ispitanice koriste V-modus, uzvraća im se na isti način.

Osobe iz komšiluka se oslovljavaju ovako:

KOGA →	mlađu komšinicu	mladeg komšiju
KO		
↓		
ispitanik	LI + ti (3) LI + Vi (1)	LI + ti (2)

		skLI + ti (1) komšija + ti (2) komšija + Vi (3) komšija + ti/Vi (1) 0 + Vi (2) 0 + ti/Vi (2) slatkišu + ti (1)
ispitanica	LI + ti (3) LI + Vi (1) LI + ti/Vi (2) skLI + ti/Vi (2) komšinice + ti (2) komšinice + ti/Vi (2) 0 + Vi (2) 0 + ti/Vi (1)	LI + ti (2) LI + Vi (2) LI + ti/Vi (1) skLI + ti (2) skLI + ti/Vi (1) komšija + ti (2) komšija + Vi (1) komšija + ti/Vi (2) 0 + Vi (2) 0 + ti/Vi (1)
KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
ispitanik	komšinice + Vi (7) komšinice + ti/Vi (1) LI + ti (1) 0 + Vi (4)	komšija + Vi (6) komšija + ti (1) komšija + ti/Vi (1) LI + ti (1) LI + Vi (1) 0 + Vi (4)
ispitanica	LI + Vi (3) LI + ti/Vi (2) skLI + Vi (1) skLI + ti/Vi (1) komšinice + Vi (7) komšinice + ti/Vi (2) komšinice PI + Vi (1) 0 + Vi (3)	LI + Vi (3) LI + ti/Vi (2) skLI + Vi (1) skLI + ti/Vi (1) komšija + Vi (7) komšija + ti/Vi (2) 0 + Vi (3)
KOGA → KO	devojčicu	dečaka

↓		
ispitanik	LI + ti (5) skLI + ti (1) devojčice + ti (1) zlato moje lepo (1), dušo moja (1) itd. 0 + ti (6)	LI + ti (6) dušo moja (1) 0 + ti (6)
ispitanica	LI (8) skLI (4) devojčice (2) sine moj (1), pile moje (1) pile (1), dušo (1), srce (1) itd. mila moja (1) srce moje (1) lepotice (1) sunce moje (1), zlato moje (1) itd. 0 + ti (2)	LI (8) skLI (3) sine moj (1), pile moje (1) pile (1), dušo (1), srce (1) itd. mili moj (1) srce moje (1) derane (1) sunce moje (1), zlato moje (1) itd. 0 + ti (2) / (1)

Neku mlađu žensku osobu iz komšiluka ispitanici oslovljavaju na različite načine, pri čemu je teško odrediti koji je od sakupljenih obrazaca najučestaliji. Ipak, najviše puta se pominje upotreba ličnog imena uz T-zamenicu (ukupno 3 puta od mogućih 10, kako su na pitanje odgovorili svi ispitanici), koji se, pored jednog javljanja hipokoristične etikete *slatkišu* (takođe uz *ti*), mogu tretirati kao sheme koje izražavaju najveći stepen bliskosti među sakupljenim odgovorima, a u slučaju prve kombinacije nominalne i pronominalne forme podrazumeva se i da je ime (u ovom slučaju) sagovornice poznato govorniku. Određeni stepen distance sugerise upotreba ovog tipa imena s V-zamenicom, kao i obrazac koji takođe podrazumeva V-modus, ali uz etiketu koja izričito upućuje na vrstu društvenog odnosa između sagovornika, te se može smatrati donekle i neutralnom mogućnošću – *komšinice*. Odgovor jednog od ispitanika (87, završena vojna akademija) koji ističe da će ovu etiketu upotrebiti s T- ili s V-zamenicom zavisno od konkretne starosti komšije ili komšinice – zavisno od njegove procene (studentima bi rekao *ti*, a mlađim odraslim osobama bi već rekao *Vi*) čini je u ovom segmentu, pored punog ličnog imena, najučestalijim nominalnim izrazom, ali i šire – kao što će se pokazati. Razlog za javljanje ovog izraza u većem broju sumira jedan drugi ispitanik (69, univerzitetski profesor u penziji): „[upotreba izraza] *komšija/komšinice* je praktično, ne treba pamtiti imena!“ Pri oslovljavanju mlađih žena neke osobe izbegavaju

upotrebu nominalnih izraza (poneki ovu opciju navode i uz etiketu *komšinice*) dvoje upotrebljavaju isključivo V-zamenicu, a isto toliko osoba navodi oba modusa zavisno od procenjene starosti sagovornice i/ili dužine poznanstva. Izbegavanje upotrebe etiketa i/ili javljanje neutralne etikete *komšinice* (a u drugim segmentima i *komšija*) uopšte u kontekstu oslovljavanja osoba koje stanuju u komšiluku, komentariše nekoliko ispitanika. Tako je jedan od njih (87, završena vojna akademija) ispričao da on i supruga (takođe naša ispitanica) ne poznaju nikog u novoj zgradi (preselili su se pre nekoliko godina), osim predsednika kućnog saveta i njegove žene, kojima se obraćaju u T-modusu, ali im oni uzvraćaju V-zamenicom (ispitanika oslovljavaju i kombinacijom nominalnih formi *gospon skLI₂*, dok su ih prethodne komšije i komšinice oslovljavale i kombinacijama *čika skLI₂*, *tetka skLI*, *baba skLI* i sl.). Slično, faktor nedovoljnog stepena poznatosti navodi jedan drugi informant (67, završena srednja škola), ističući da ne zna imena svojih komšija. U drugom komentaru jedan od ispitanika (78, završena viša škola) ističe da nema „neki poseban odnos [prema osobama iz komšiluka], nadmeni su“, a u poslednjem komentaru (ispitanik 73, završena srednja škola) takođe se ukazuje na to ne postoji bliži kontakt sa komšijama i komšinicama, te da se komunikacija najčešće svodi na razmenu pozdrava *dobar dan/doviđenja*.

Kada oslovljavaju mlađu mušku osobu iz komšiluka, etiketa *komšija* se javlja nešto češće nego njen ekvivalent pogodan za oslovljavnje ženskih osoba. Ona se takođe najučestalije kombinuje s V-modusom (s istim brojem javljanja kao i za mlađu komšinicu – 3 puta ukupno), ali se može javiti i isključivo sa T-zamenicom (2 osobe daju ovu mogućnost), a isti ispitanik (87, završena vojna akademija) ponovo navodi kako T-, tako i V-zamenicu. Izbegavanje upotrebe etiketa javlja se u istom obliku (sa istim tipovima zameničkih oblika) i s istom frekvencijom kao i pri oslovljavanju mlađih komšinica.

Za razliku od informanata, ženske osobe će kako za oslovljavanje mlađe komšinice, tako i za mlađeg komšiju pretežno upotrebiti njihova (puna) lična imena, eventualno skraćeno/modifikovano lično ime (8 puta se daje za oslovljavanje ženske, ali i muške osobe) ali s različitim zameničkim oblicima, tako da se ova dva tipa imena mogu kombinovati s T-modusom (3 primera kada se oslovljava žena, te 4 puta za muškarca), s V-modusom (1 primer za ženu, a 2 za muškarca), a zavisno od konkretnih sagovornika, odnosno sagovornica (njihove procenjene starosti, dužine poznanstva i sl.) koristiće se prvi ili drugi modus (ukupno 4 puta za ženu, a 2 puta za muškarca), a zapravo, kako se iz tabele vidi, ne postoji jedan jasno dominantan obrazac među njima. Ukoliko posmatramo samo pojavu etikete *komšinice*, odnosno *komšija*, može se zaključiti da je ona posle pomenuta dva tipa imena najučestalija

nominalna forma, ali se takođe kombinuje s jednim ili drugim modusom oslovljavanja, a neki ponovo navode i oba (čisti T-modus – po 2 puta, kao i navođenje oba modusa, a čisti V-modus daje se samo jednom za oslovljavanje muške osobe). Ukoliko saberemo isključivo beleženje T-zamenice uz etiketu *komšinice/komšija* s njenim alternativnim javljanjem uz V-zamenicu, možemo zaključiti da se s navedenim nominalnim izrazima najčešće javlja T-modus (ukupno 4 puta: 2+2) pre svega to važi za oslovljavanje ženskih osoba. Izbegavanje upotebe bilo kakvih nominalnih formi javlja se i u odgovorima penzionerki, a takođe je reč o imenovanju isključivo V-zamenice (2 primera, jednom se pominje pored mogućnosti upotrebe ličnog imena, a jednom kao jedini način oslovljavanja) ili oba modusa (1 primer, a navodi se kao alternativa upotrebi etikete *komšinice/komšija*). Nekoliko ispitanica, kao i ispitanici, komentarisali su svoje govorno ponašanje. Tako nam jedna informantkinja (70, završena gimnazija) skreće pažnju da pretežno osobe iz komšiluka (bilo muške ili ženske) oslovljava zamenicom *ti*, ukoliko su one isto godište kao njen sin (41 godina) ili mlađe od njega, mada u svom odgovoru navodi oba modusa i etiketu *komšinice* i *komšija*. Slično kao i jedan anketirani bračni par (ispitanik 87 godina, završena vojna akademija; ispitanica 84 godine, završena osnovna škola) ova informantkinja ispričala je takođe da je ranije, kako kaže „prvu postavu komšija“ u zgradi, oslovljavala i punim ličnim imenima, kao i njihovim skraćenim/modifikovanim oblicima i bila s njima na *ti*, dok sada „nema neki bliži kontakt“ s osobama koji stanuju u komšiluku, te zato koristi pomenute etikete (a uzvraća joj se samo upotrebom V-zamenice, v. tabelu niže).

Jedna druga ispitanica (69, fakultetski obrazovana) mišljenja je da nema smisla persirati osobama koje su otprilike istih godina kao i ona. Treći komentar, koji ćemo navesti, tiče se upotrebe imena komšija i komšinica uopšte (bez obzira na njihovu starost), tj. upotrebe punog ličnog i skraćenog (i/ili modifikovanog) ličnog imena: ispitanica (76 godina, fakultetski obrazovana) ih koristi samo pri oslovljavanju osoba koje bolje poznaje i to oblik koji se inače upotrebljava od strane drugih članova porodice u njenom prisustvu ili ostalih stanara u zgradi. Poslednji komentar se odnosi na upotrebu etiketa *komšinice/komšija*, a anketirana osoba (84, fakultetski obrazovana) napominje da ih veoma retko koristi, a i tada samo u komunikaciji sa starijim osobama (uz V-zamenicu).

Određivanje najfrekventnijeg modela oslovljavanja pri komunikaciji sa starijim muškim i ženskim osobama iz komšiluka znatno je jednostavnije – u odgovorima ispitanika jasna je dominacija obrasca *komšinice/komšija* + *Vi* (7 puta za ženu, a 6 puta za muškarca). U kombinaciji s T-modusom javlja se samo izraz komšija, a po jednom se pominje upotreba

odgovarajuće etikete u moguća oba modusa (zavisno od već pomenutih faktora). Po učestalosti ovu opciju prati izbegavanje upotrebe nominalnih izraza, a predstavlja ga navođenje (samostalno) zamenice *Vi* (4 puta), a u većini slučajeva kao alternativna mogućnost upotrebi etikete *komšinice/komšija* i V-modusa, što nas upućuje na to da će se konkretna etiketa javljati po potrebi, najverovatnije pri uspostavljanju prvog kontakta. Lično ime, anketirane muške osobe i ovaj put navode tek par puta (jednom uz T-modus za oslovljavanje komšinice, a po jednom za oslovljavanje komšije uz T-, te uz V-formu).

Dok su za oslovljavanje mlađih komšinica ispitanice u prvom redu navodile obrasce koji od nominalnih formi sadrže puno lično ime ili njegov skraćeni, odnosno modifikovani oblik, kada je reč o komunikaciji sa starijima, dakle, i s osobama otprilike istih godina kao i same informantkinje, najčešće se javlja obrazac *komšinice* + *Vi* (7 puta ukupno, a jednom i prošireni izraz *komšinice* + prezime uz V-zamenicu), a ovu nominalnu formu pominju i one informantkinje koje navode oba modusa oslovljavanja. Iako se upotreba imena (bilo punog ili skraćenog/modifikovanog ličnog) javlja sa sličnom frekvencijom, sami obrasci koje obrazuju uz T- ili V-modus su neminovno različiti, a ponovo se javlja i navođenje oba zamenička oblika, s tim da to ne čine iste osobe, već dve osobe koje mlađe osobe oslovljavaju T-zamenicom uz iste etikete (lično ime i etiketa *komšinice*). Od kombinacija nominalne i pronominalne forme, najučestalije je lično ime + *Vi* (ukupno 3 puta). U istom se broju javlja i izbegavanje korišćenja bilo kakvih etiketa uz V-modus (takođe 3 puta). Osim obrasca koji podrazumeva kombinaciju etiketa *komšinice* + prezime + *Vi*, koji se ne navodi za oslovljavanje starijih muškaraca iz komšiluka (ispitanica, 79, završena srednja škola, koristi ovaj oblik u komunikaciji sa svojom komšinicom slične starosti), nema nikakvih razlika između oslovljavanja starijih muškaraca i žena od strane naših informantkinja. Obrasci koji bi sadržali isključivo T-zamenicu (bilo samostalno bilo uz neku etiketu) u ovom se segmentu pitanja ne javljaju, a slično važi i za odgovore ispitanika, u kojima se zamenica *ti* javlja tek jednom za oslovljavanje žene, a dva puta za oslovljavanje muškarca.

Treći deo pitanja koje se odnosi na komunikaciju s osobama koje stanuju u komšiluku podrazumeva oslovljavanje dece (dečaka i devojčica), dakle, maloletnih lica. Ispitanici koriste lična imena uz *ti* ili samo ovu zamenicu bez etikete s istom učestalošću za dečake, odnosno gotovo istom za devojčice – otprilike polovina njih pominje ove obrasce (troje navode oba). Drugi modeli – koji svi podrazumevaju upotrebu T-modusa – sadrže skraćeno/modifikovano lično ime (tek jednom za oslovljavanje neke devojčice), te etiketu *devojčice* (za dečaka se ne daje odgovarajući oblik, jer ga ne poznaje ispitanik, 87 godina, završena vojna akademija,

kako je već istaknuto poznaje vrlo malo ljudi u novoj zgradi u kojoj on i supruga stanuju) i hipokoristične nominalne forme *zlato moje lepo* (više za devojčice) i *dušo moja* (kako za devojčice, tako i za dečake), a ispitanik koji ih nabroja (69 godina, univerzitetski profesor u penziji), ističe da koristi niz sličnih proširenih etiketa, pogotovo kada oslovljava malu decu osoba iz komšiluka koje bolje poznaje.

U odgovorima ispitanica – slično kao i za mlađe osobe koje stanuju u komšiluku – pretežno se pominje lično ime uz T-zamenicu za decu kako jednog, tako i drugog pola (ukupno 8 osoba navodi ovaj tip etikete), ali se javlja upotreba i skraćenih/modifikovanih oblika ličnih imena – pretpostavljamo onda, kada roditelji, odnosno porodice komšijskog deteta koriste taj oblik. Jedna informantkinja (70 godina, fakultetski obrazovana) posebno ističe da se deci obraća onako kao im se roditelji obraćaju, a kada deca odrastu zadržava iste modele u oslovljavanju (ne prelazi na *Vi*), a sličan komentar dao je i jedan od ispitanika (87 godina, završena viša škola). Izbegavanje upotrebe nominalnih izraza javlja se u odnosu na prvopomenuti model u praktično zanemarljivom broju (2 ispitanice daju ovu mogućnost za oslovljavanje i devojčica i dečaka), a razlog tome najverovatnije leži u činjenici da ispitanicama nije poznato ime svakog komšijskog deteta, kako se pored mogućnosti izostanka nominalnih formi daju i imena (puna lična i skraćena).¹⁹² Nadalje, penzionerke pominju i, može se reći, neutralnu etiketu *devojčice* (2 ispitanice, dok odgovarajući oblik za dečaka *dečko* izostaje i u njihovim odgovorima, ali jedna od njih daje etiketu *derane*), a za razliku od anketiranih muškaraca više osoba (njih 6, od kojih su 4 fakultetski obrazovane osobe) koristi jednu ili više hipokorističnih etiketa, dok je upadljivo javljanje proširenih etiketa uz posesiv *moje* (*pile moje, sunce moje* itd.).

Jedna ispitanica nije dala nikave oblike za oslovljavanje dečaka, dok za oslovljavanje devojčice navodi jedno konkretno skraćeno/modifikovano lično ime.

Osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlada komšinica	mladi komšija
ispitanika	skLI + ti (1) NI + ti/Vi (1) čika LI + Vi (1)	skLI + ti (1) NI + ti/Vi (1) čika LI + Vi (1)

¹⁹² Prema našem zapažanju, izbegavanje upotrebe etikete pri oslovljavanju dece usitinu je retko, čak i u onim slučajevima kada govornik ili govornica ne poznaju dobro njihove roditelje, odnosno porodicu.

	komšija LI + Vi (1) komšija + Vi (5) komšija + ti (1) komšija + ti/Vi (1) 0 + Vi (3)	komšija LI + Vi (1) komšija + Vi (5) komšija + ti (1) komšija + ti/Vi (1) 0 + Vi (2)
ispitanicu	LI + Vi (2) skLI + Vi (3) tetka LI + Vi (1) tetka skLI + Vi (2) baka skLI + Vi (1) komšinice + Vi (4) komšinice skLI + Vi (1) 0 + Vi (4)	LI + Vi (1) skLI + Vi (3) tetka LI + Vi (1) tetka skLI + Vi (2) baka skLI + Vi (1) komšinice + Vi (5) komšinice skLI + Vi (1) 0 + Vi (4)
KO → KOGA ↓	starija komšnica	stariji komšija
ispitanika	skLI + ti (1) LI + Vi (1) NI + ti/Vi (1) komšija LI + ti/Vi (1) komšija + Vi (5) komšija + ti (1) komšija + ti/Vi (2) 0 + Vi (2)	skLI + ti (1) LI + Vi (1) NI + ti/Vi (1) komšija LI + ti/Vi (1) komšija + Vi (4) komšija + ti (1) komšija + ti/Vi (3) 0 + Vi (2)
ispitanicu	LI + Vi (2) skLI + Vi (1) skLI + ti/Vi (3) komšinice + Vi (4) komšinice + ti/Vi (3) 0 + Vi (4) 0 + ti/Vi (1)	LI + Vi (1) skLI + Vi (1) skLI + ti/Vi (3) komšinice + Vi (5) komšinice + ti/Vi (3) 0 + Vi (4) 0 + ti/Vi (1)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
ispitanika	skLI + ti (1) komšija + ti (1) komšija + Vi (2) komšija LI + Vi (1) čika LI + Vi (1) 0 + Vi (4)	skLI + ti (1) komšija + ti (1) komšija + Vi (2) komšija LI + Vi (1) čika LI + Vi (1) 0 + Vi (4)

	0 + ti/Vi (1) / (1)	0 + ti/Vi (1) / (1)
ispitanicu	tetka LI + Vi (1) tetka skLI + Vi (2) baba skLI + Vi (1) baka skLI + Vi (1) teto + Vi (1) bako + Vi (1) 0 + Vi (6)	tetka LI + Vi (1) tetka skLI + Vi (2) baba skLI + Vi (1) baka skLI + Vi (1) teto + Vi (1) bako + Vi (1) 0 + Vi (6)

Kada se u analizu uključe i odgovori koji se odnose na oblike kojima starijim ispitanicima mlađe osobe iz komšiluka uzvraćaju, mislimo tu, pre svega, na zameničke oblike, postaje jasno da se u ovoj sagovorničkoj relaciji mogu javiti i asimetrične sheme: od deset ispitanika polovina je navela da mlađe komšinice i komšije oslovljava T-zamenicom, a delom navodi oba modusa (od petorice dvojica koriste oba modusa), dok im se pretežno uzvraća V-zamenicom (i etiketom *komšija* u 3 primerima). Jedini izuzetak čini odgovor ispitanika (67 godina, fakultetski obrazovan) prema kojem mu i mlađe komšinice, odnosno komšije uzvraćaju T-modusom (i skraćenim/modifikovanim ličnim imenom ili etiketom *komšija*, a on koristi njihova puna lična imena), što je jedini primer za recipročno upotrebljenu T-formu. Osim jednog, može se reći, suprotnog primera, kada se ispitaniku (78 godina, završena viša škola) koji koristi etikete *komšinice/komšija* ili izbegava upotrebu nominalnih izraza uz V-modus, uzvraća takođe etiketom *komšija* ili nadimkom, ali ponekad i u T-modusu (pored V-modusa koji takođe daje). U ovom slučaju T-formu upućuje mlađa osoba od ispitanika koji, nadalje, smatra da način na koji će ga neko osloviti zavisi od stepena poznanstva (između ostalog, misli tu i na upotrebu nadimka koji nema veze s njegovim punim ličnim imenom), ali i da u poslednje vreme nema čestih kontakata sa komšilukom.

Ukoliko se samo fokusiramo na konkretne nominalne izraze koji se nabrajaju, jasno je da je najzastupljenija etiketa *komšija*, a polovina ispitanika ga pominje u obrascu koji sadrži V-zamenicu – kako u govoru mlađih komšinica, tako i mlađih komšija, s tim da jedan informant (69 godina, univerzitetski profesor u penziji) komentariše da mlađi „progutaju“ tu etiketu, a smatra da je to zbog toga što znaju da je radio kao profesor na jednom od novosadskih fakulteta i da nisu sigurni da li je to adekvatan način oslovljavanja. Oni koji navode da im se uzvraća samo zamenicom *Vi* (bez bilo kakvog nominalnog izraza) takođe daju i komentar u vezi s učestalošću kontakata (zapravo u vezi s njihovim nedostatkom). Tako

prvi od dvojice koji je naveo ovaj obrazac ističe, kao što smo već ukazali, da ne poznaje skoro nikog na novom mestu stanovanja (87 godina, završena vojna akademija, v. gore), a drugi (73 godine, završena srednja škola) smatra da ga komšije i komšinice pretežno samo pozdrave, a ako se „uopšte obrate ikako“, onda je to samo zamenica *Vi*.

Iz odgovora ispitanica takođe možemo zaključiti da se u komunikaciji s mladim (odraslim) osobama iz komšiluka javlja asimetrična raspodela zameničkih oblika. Većina anketiranih penzionerki koristi T-modus kada oslovljava mlađe komšinice i komšije (ukupno 7 osoba, a od njih 3 navode oba modusa, dakle skoro polovina) kada oslovljava mlađe komšinice i komšije, ali im se svaki put uzvraća V-zamenicom, ali se ni upotrebljene nominalne forme ne poklapaju često – na primer, u odgovorima triju ispitanica se navodi da im mlađe osobe uzvraćaju etiketom *tetka* + puno/skraćeno i/ili modifikovano lično ime (ukupno 3 puta), a jednom se javlja i kombinacija *baka* + skraćeno/modifikovano lično ime. Najučestalije naveden obrazac je – kao u odgovorima ispitanika – kombinacija etikete *komšinice* + *Vi* ili samo V-zamenica, a obe sheme navodi polovina ili skoro polovina ispitanica.

U komunikaciji sa starijim komšinicama i komšijama, dakle, uključujući i osobe slične ili iste starosti, dva puta se javlja asimetrična raspodela pronominalnih oblika, a dominira recipročna upotreba V-modusa, dok se recipročno T javlja takođe dva puta (u jednom primeru se navode oba modusa). Na nerecipročnu raspodelu nailazimo kod jednog od ispitanika koji sam koristi V-modus, ali mu se poneki put uzvraća i T-modusom (navodi oba modusa: ispitanik od 78 godina, završena viša škola), a kod drugog ispitanika slučaj je obrnut: on muškarce oslovljava kombinacijom *komšija* + *ti* jer, kako kaže, svi su mlađi od njega, dok ženama persira (uz izraz *komšinice*), a svi mu uzvraćaju takođe etiketom *komšija*, ali uz V-zamenicu. Najfrekventnija shema je ponovo kombinacija etikete *komšija* i V-zamenice, koja se javlja manje-više u polovini slučajeva, ali se pominje uz oba modusa (2 puta za oslovljavanje žena, a 3 puta za muškarce). Izostanak upotrebe nominalnih formi i ovde navode isti ispitanici (ukupno 2 osobe).

Kada ispitanice razgovaraju sa starijim osobama, odnosno osobama sličnih ili pak istih godina, ne javlja se asimetrična raspodela zameničkih oblika (ali i nominalnih formi), tri osobe koje same koriste ili T- ili V-modus (zavisno od toga koliko dobro, koliko dugo poznaju sagovornice, odnosno sagovornike – fakultetski obrazovane ispitanice od 66, zatim 69, te 70 godina starosti) takođe navode da im se uzvraća na isti način. Najfrekventnija etiketa

je iznova *komšinice*, a najčešće se kombinuje uz zamenicu *Vi* otprilike u polovini, tj. gotovo polovini odgovora (kada je posredi oslovljavanje od strane muških osoba) ali je neki pominju i uz oba modusa. Javlja se i upotreba imena, pre svega skraćenog/modifikovanog ličnog imena (ukupno 4 puta, 3 puta u istom obrascu), a ima primera i za izostavljanje etiketa, tj. upotrebu samo zameničkog oblika, u ovom slučaju je to V-forma (takođe 4 puta). Po broju pojedinih shema koje se javljaju i po više puta, može se zaključiti da je više od polovine ispitanica navodilo više od jedne mogućnosti.

Oslovljavanje od strane komšijske dece je poslednji deo pitanja kada se posmatraju oblici kojima se oslovljavaju ispitanici i ispitanice, a na osnovu ovih poslednjih podataka, može se zaključiti da u ovoj sagovorničkoj konstelaciji – na osnovu velike starosne razlike – preovladava nerekipročna upotreba pronominalnih oblika: deca koriste pretežno ili bez izuzetka V-zamenicu, a njih informanti i informantkinje oslovljavaju u T-modusu.

Dok su ispitanici, njih devetoro, koliko ih je odgovorilo na ovo pitanje, najčešće pominjali imena dece ili pak navodili da izostavljaju etikete i koriste samo T-modus, deca – kako devojčice, tako i dečaci – izbegavaju upotrebu etiketa i koriste V-modus ili se etiketa *komšija* javlja s istim pronominalnim elementom (ukupno 3 puta), jednom se ova etiketa kombinuje i s punim ličnim imenom, a ovaj tip imena takođe se (samo) jednom pominje i u proširenoj nominalnoj formi *ćika* + lično ime (takođe uz V). T-modus pominje samo jedan od informanata (67 godina, fakultetski obrazovan) koji svakog iz komšiluka oslovljava zamenicom *ti* (uz lično ime), a na isti način mu i svi uzvraćaju (koristi se skraćeni/modifikovani oblik njegovog imena), pa i komšijska deca. Osoba koja je navela oba modusa bez prapratne etikete zadovoljno konstatuje da „gradska deca razlikuju *ti* od *Vi*“.

U odgovorima ispitanica, među navedenim različitim shemama, dominira izostanak upotrebe nominalnih formi uz V-modus (ukupno 6 javljanja), šta važi kako za devojčice, tako i za dečake ili se pak navode proširene etikete, kombinacija etiketa (izvorno) za obeležavanje srodstva i imena, tip koji se kod ispitanika javio tek jednom, takođe uz zamenicu *Vi*: *tetka* + lično ime (jedno javljanje), *tetka* + skraćeno/modifikovano lično ime (2 puta), *baba* + skraćeno/modifikovano lično ime (1 primer), te *baka* + skraćeno/modifikovano lično ime (1 javljanje: za oslovljavanje ispitanice od 84 godine, jer je komšijska deca doživljavaju „kao *baku* koja sa neba baca čokoladu“). Pojedinačno se pominje još (takođe izvorno izrazi koji označavaju vrstu srodstva) *teto* i *bako*, takođe uz V-formu, koja se jedino i javlja u govoru dece prema ispitanicama.

Kada se posmatraju odgovori anketiranih osoba koji su dati na pitanje kako se međusobno oslovljavaju s komšinicama i komšijama (svih uzrasta), ponovo upućujemo na to da je osetan uticaj kako faktora starosti, tako i faktora pola, kao što je izneto u pojedinim segmentima.

4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA

Oslovljavanje **nepoznatih osoba na ulici**:

KOGA → KO ↓	mlađu ženu	mlađeg muškarca
ispitanik	gospođo + Vi (6) gospođice + Vi (3) drugarice + Vi (1) devojčice + ti (1) sine + ti (1) oprostite (1) 0 + Vi (2)	gospodine + Vi (8) druže + Vi (1) dečko + ti (1) sine + ti (1) momak + ti (1) oprostite (1) 0 + Vi (2)
ispitanica	gospođo + Vi (6) gospođice + Vi (3) mila moja + Vi (1) devojko + ti (1) 0 + Vi (3)	gospodine + Vi (7) mladiću + Vi (1) mili moj + Vi (1) dečko + ti (1) 0 + Vi (3)
KOGA → KO ↓	stariju ženu	starijeg muškarca
ispitanik	gospođo + Vi (8) drugarice + Vi (1) oprostite (1) 0 + Vi (2)	gospodine + Vi (8) druže + Vi (1) oprostite (1) 0 + Vi (2)
ispitanica	gospođo + Vi (10) 0 + Vi (2)	gospodine + Vi (10) 0 + Vi (2)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
ispitanik	devojčice + ti (4) ej zlato moje (1), ej dušo (1), slatkišu (1) + ti	dečko + ti (4) ej zlato moje (1), ej dušo (1), slatkišu (1) + ti

	seko + ti (1) sine (1), sunce moje (1) + ti moje dame (1), devojke (1) + ti 0 + ti (4)	bato + ti (1) sine (1), sunce moje (1) + ti gospodo momci (1), momci (1) + ti 0 + ti (4)
ispitanica	devojčice + ti (5) deco + ti (vi) (2) pile moje (1), sine moj (1) + ti sine + ti (1) mila moja + ti (1) malena + ti (1) sunce moje (1), zlato moje (1) itd. + ti 0 + ti (2)	dečko + ti (5) deco + ti (vi) (1) dete + ti (2) pile moje (1), sine moj (1) + ti sine + ti (1) mili moj + ti (1) mali + ti (1) sunce moje (1), zlato moje (1) itd. + ti 0 + ti (2)

Nepoznate mlađe osobe (dakle, odrasle osobe otprilike do 40 godina starosti), bilo ženske ili muške, stariji ispitanici oslovljavaju najučestalije etiketama *gospođo* (6 javljanja) i *gospodine* (8 javljanja). Primera za upotrebu etikete *gospođice* ima kako među odgovorima informanata, tako i informantkinja (s podjednakim brojem javljanja, ukupno 3 puta od mogućih 10) a javlja se u komunikaciji s izrazito mladom ženskom osobom. Uprkos već iznetim činjenicama u vezi sa spornim statusom ove etikete, moramo skrenuti pažnju na to da osobe koje ju navode bez izuzetaka pominju starost kao kriterijum, a ne bračno stanje – o kojem, s obzirom na to da je posredi komunikacija između nepoznatih osoba, ni nemaju informacije. Pored navedenih nominalnih izraza, koji se bez izuzetaka povezuju sa V-zamenicom, penzioneri pojedinačno još koriste sledeće obrasce: *drugarice* + *Vi* (za mušku osobu će ovaj ispitanik, 73, završena srednja škola, metalorezač po struci, koristiti *druže* + *Vi* – a obe mogućnost dosledno i za starije sagovornice, odnosno sagovornike), *devojčice* + *ti* (za mušku osobu takođe *dečko* + *Vi*, ispitanik, 69, fakultetski obrazovan, nastavnik fizičkog vaspitanja, koristi ove etikete za izrazito mlade osobe, u tinejdžerskom dobu), *sine* + *ti* (za izrazito mlade ženske, ali i muške osobe, srednjoškolce i studente koristi je ispitanik, 87, završena vojna akademija). Izbegavanje upotrebe bilo kakve etikete javlja se u ovom delu korpusa u formi navođenja kontaktne rečce *oprostite* (1 primer) i/ili V-zamenice (2 primera), pri tome samo jednom kao jedini način oslovljavanja – ispitanik (71, srednjoškolsko obrazovanje, mašinovođa) ističe da obično ide svuda biciklom, te ni ne primećuje „ništa i nikoga“ na ulici, stoga ukoliko i komunicira s nekim (odraslom osobom, bilo mladom, bilo starijom, tj. i osobom sličnih ili istih godina) koristi samo V-modus. Druga osoba (87,

završena viša škola, po struci trgovac, radio u izdavaštvu) koja takođe pominje da koristi samo V-modus ujedno navodi i etiketu *gospođo* ili *gospodine* za mlađe sagovornike, ali ističe da ih retko koristi (dosta mlađim muškim osobama bi se obratio i već pomenutom kombinacijom *momak + ti*).

Anketirane penzionerke takođe najčešće navode, tj. nešto više od polovine ispitanica navodi etikete *gospođo* (6 puta) i *gospodine* (7 puta) za oslovljavanje mlađih nepoznatih osoba, s tim da se i među njihovim odgovorima, kao što je već na to ukazano, javlja i etiketa *gospođice*, a takođe se sve tri nominalne forme koriste uz V-modus. Pojedinačno se u materijalu javljaju još sledeće mogućnosti: *mila moja + Vi* – za veoma mlade sagovornice, za mušku osobu, takođe i ekvivalent *mili moj + Vi* (ispitanica, 79, završena srednja škola, smer hidrogradnja) i *devojko + ti*; za osobe otprilike u dvadesetim, takođe se daje *dečko + ti* kao odgovarajuća etiketa za oslovljavanje mlađe muške osobe (ispitanica, 85, završena osnovna škola, radila u tekstilnoj fabrici). Kada oslovljavaju mlađe sagovornike, osim već opisanih shema, javlja se jednom i izraz mladiću uz V-modus, dok se kao njegov ekvivalent za oslovljavanje mlađe ženske osobe u odgovoru jedne ispitanice (70, fakultetski obrazovana, lekar opšte prakse) javlja *gospođice* (uz *Vi*). Upotrebu nominalnih formi izbegavaju tri ispitanice, s tim da samo jedna osoba navodi isključivo ovu mogućnost (76, fakultetski obrazovana, pravnica) navodi isključivo ovu mogućnost, dok ostale dve daju i etiketu *gospođice* i *gospođo*. Prva od ovih dveju ispitanica daje oba navedena izraza (84, fakultetski obrazovana, istoričarka umetnosti), a druga ističe da zapravo retko koristi izraze *gospodine* i *gospođo* uopšte (bez obzira na to da li je osoba koju oslovljava mlađa ili starija odrasla osoba), a kada se ipak odluči za njih, tada je izgled potencijalne sagovornice ili sagovornika presudan, a opšti utisak presudan je i kada oslovljava tinjedžere, te kada deluju ozbiljnije, kada se zrelo ponašaju, oslovljava ih zamenicom *Vi*.

Kada su sagovornice i sagovornici starije osobe (dakle, po mogućnosti i osobe istih ili sličnih godina kao i anketirani penzioneri i penzionerke) takođe se najučestalije navode etikete *gospođo* i *gospodine* uz V-zamenicu (po 8 puta obe etikete u odgovorima penzionera kako za oslovljavanje nepoznatih žena, tako i nepoznatih muškaraca, a od penzionerki ih navode sve, dakle, ukupno 10 puta se javljaju), s tim da se sada – osim jednog izuzetka koji predstavlja odgovor ispitanika koji dosledno koristi za sva nepoznata odrasla lica (bilo mlađa, bilo starija) izraze *drugarice* i *druže* uz zamenicu *ti* – malobrojni obrasci drugačijeg tipa su bez izuzetka primeri za izbegavanje upotrebe nekog nominalnog izraza (ponovo jedan od ispitanika pominje uz najfrekventniju shemu i kontaktnu rečcu *oprostite*, a samo V-modus ista

dva ispitanika, odnosno iste dve ispitanice kao i u kontekstu oslovljavanja mlađih nepoznatih osoba uz iste napomene).

Za oslovljavanje nepoznate dece, sakupili smo niz različitih odgovora, s tim da se ne javljaju brojni raznoliki tipovi, odnosno obrasci za oslovljavanje, već veći broj etiketa, mahom namenjenih kao oblici koji se koriste od milja (u prvom redu proširenih, ali i prostih). Bez izuzetaka je javlja T-modus.

Ukoliko uzmemo u obzir frekvenciju pojedinih konkretnih izraza u odgovorima ispitanika, najučestalije se javlja etiketa *devoјčice* (ukupno 4 javljanja od mogućih 10), ali se s istom frekvencijom javlja i izbegavanje upotrebe bilo kakve nominalne forme (ukupno 4 puta). Etiketa *seko* je u ovom slučaju po značenju i funkciji slično izrazu *devoјčice*, a s obzirom na to da je u pitanju (izvorno) hipokorističan oblik termina koji obeležava srodstvo (*sestra*), za nijansu deluje prisnije. Neki ispitanici daju i više od jednog izraza. Tako jedan od ispitanika (69, univerzitetski profesor u penziji) pominje nekoliko hipokorističnih etiketa: *ej zlato moje*, *ej dušo* (interjeksija *ej* ukazuje na to da se navedeni izrazi koriste u funkciji uspostavljanja kontakta, na primer, kada veću decu želi da zamoli da mu pridrže vrata zgrade ili lifta, te se javljaju i s posebnom intonacijom kojim se ističe da predstavljaju uvod molbi koja ih sledi, kako je ispitanik istaknuo) i *slatkišu*. Kao oblici koji se koriste iz milja javljaju se još *sine* i *sunce moje* (ispitanik 87, završena vojna akademija), dok se etiketa *devoјke* može smatrati stilski neutralnom, a *moje dame* ispitanik koji je naveo potonje izraze (78, završena viša škola, zubni tehničar) sâm određuje kao šaljiv izraz (koji se takođe koristi uz T-modus, npr. pri oslovljavanju devoјčica koje su zastale i preperečile put ispitaniku: *Može samo malo, moje dame?*). Za oslovljavanje nekog nepoznatog dečaka na ulici daju se isti oblici s istom frekvencijom, odnosno oblici koji su pogodni za oslovljanje muškog deteta: kao ekvivalent etikete *devoјčice* javlja se *dečko*, umesto *seko* sada stoji *bato*, a umesto izraza *moje dame* i *devoјke* navodi se proširena etiketa s drugačijom strukturom, ali takođe u funkciji šaljivog izraza: *gospodo momci*, te samostalno neutralna etiketa *momci*.

Starije ispitanice za oslovljavanje nepoznate dece, slično kao i anketirane muške osobe, daju neutralne etikete *devoјčice* i *dečko* (oba izraza navodi polovina informantkinja, dakle ukupno 5 puta), međutim upola manje žena navodi mogućnost izbegavanja upotrebe bilo kakvog izraza nominalnog tipa, ali iste ispitanice pominju i neku etiketu. Osim etikete za oslovljavanje grupe *deco* (za grupu devoјčica se navodi 2 puta, a za grupu dečaka 1 put), te za oslovljavanje dečaka *dete*, sve druge možemo ubrojati među hipokoristike. Polovina ispitanica

navodi ovakve izraze, a zanimljivo je da te osobe, osim jednog izuzetka, ne navode druge, neutralne izraze koju srećemo u odgovorima druge polovine anketiranih žena. Neki od ovih izraza se javljaju kako za oslovljavnje devojčica, tako i dečaka, a neke se javljaju u odgovarajućem obliku koji je pogodan sa aspekta pola osobe koja se oslovljava, dakle, javljaju se parovi etiketa, i to: *mila moja/mili moj*, te *malena/mali* (doduše, umesto *maleni*). I u ovom slučaju se javljaju proširene etikete posesivom: *pile moje, sine moj, sunce moje* itd.

Prema prikazanim rezultatima, možemo zaključiti, da u komunikaciji s maloletnim licima – bez obzira na to da su nepoznata – neki od naših ispitanika, a polovina ispitanica koristi oblike kojima se izražava blagonaklonost prouzrokovana bez sumnje velikom starosnom razlikom. Hipokoristični izrazi se mogu u ovom kontekstu tumačiti i kao dodeljivanje neke vrste uloge štićenica i štićenika oslovljenoj deci od strane ispitanika i ispitanica.

Nepoznate osobe na ulici uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlada žena	mladi muškarac
ispitanika	gospodine + Vi (9) deda + Vi (1) deda + ti (1) 0 + Vi (3)	gospodine + Vi (9) deda + Vi (1) deda + ti (1) 0 + Vi (3)
ispitanicu	gospođo + Vi (7) bako + Vi (3) majkice + Vi (1) tetka + ti/Vi (1) baba + ti (2) ej baba (1), strina (1) + ti 0 + Vi (3)	gospođo + Vi (7) bako + Vi (3) majkice + Vi (1) tetka + ti/Vi (1) baba + ti (2) ej baba (1), strina (1) + ti 0 + Vi (3)
KO → KOGA ↓	starija žena	stariji muškarac
ispitanika	gospodine + Vi (9) 0 + Vi (3)	gospodine + Vi (9) 0 + Vi (3)
ispitanicu	gospođo + Vi (7) bako + Vi (1) baba + ti (1) 0 + Vi (3)	gospođo + Vi (7) bako + Vi (1) baba + ti (1) 0 + Vi (3)

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
ispitanika	čiko + Vi (3) čiko + ti/Vi (3) čiko + ti (1) deda + Vi (2) deda + ti/Vi (1) deda + ti (1) 0 + Vi (2) 0 + ti (1)	čiko + Vi (3) čiko + ti/Vi (3) čiko + ti (1) deda + Vi (2) deda + ti/Vi (1) deda + ti (1) 0 + Vi (2) 0 + ti (1)
ispitanicu	bako + Vi (3) bako + ti/Vi (1) bako + ti (1) baba + ti/Vi (1) baba + ti (1) tetka + Vi (2) teto + Vi (1) teto + ti/Vi (1) teto + ti (1) gospođo + Vi (1) 0 + Vi (3)	bako + Vi (3) bako + ti/Vi (1) bako + ti (1) baba + ti/Vi (1) baba + ti (1) tetka + Vi (2) teto + Vi (1) teto + ti/Vi (1) teto + ti (1) gospođo + Vi (1) 0 + Vi (3)

Slično kao i u odgovorima na pitanja u vezi s komunikacijom s osobama koje stanuju u komšiluku, kada je reč o obrascima kojima se ispitanicima i ispitanicama uzvraća pri oslovljavanju, faktor uzrasta je izraženiji u odnosu na faktor pola/roda – tj. anketirane osobe (u ovom segmentu bez izuzetaka) govorno ponašanje žena i muškaraca opisuju na isti način (daju iste oblike bez obzira na pol). Tako ispitanici navode da ih mlađe nepoznate osobe oslovljavaju pretežno etiketom *gospodine* uz V-zamenicu, dakle, skoro su svi penzioneri naveli obrazac koji možemo okarakterisati kao neutralnu (nemarkiranu) shemu oslovljavanja u zadatoj komunikativnoj situaciji. Znatno manje osoba pominje i mogućnost izbegavanja upotrebe nekog nominalnog izraza (tek 3 osobe, s tim da samo jedna od njih navodi isključivo obrazac 0 (bez nominalnog izraza) + Vi, dok on koristi obrazac *drugarice/druže* + Vi za sve nepoznate odrasle osobe). Da se pitanje odnosi na izraze koje koriste mlađe osobe (uopšte, ali i u smislu da su mlađe od ispitanika), upućuje javljanje etikete za obeležavanje srodstva *deda* – jednom uz V-, a jednom uz, u okviru komunikacije nepoznatih odraslih osoba po pravilu neadekvatnu, T-zamenicu. Etikete ovog tipa prisutne su i kada su sagovornice naše ispitanice i

to s daleko većim udelom (ukupno 9 primera za upotrebu neke etikete ovog tipa za oslovljavanje ispitanica različite starosti – od 66 do 85 godina – i obrazovanja), iako se delom javljaju retko prema rečima penzionerki, tj. pored obrasca koji i ovde možemo odrediti kao nemarkiranu opciju – *gospođo* + *Vi*, a koja je najučestalija kada je u fokusu konkretna kombinacija etikete i pronominalnog oblika (ukupno 7 javljanja od mogućih 10). Etikete koje po primarnom značenju ubrajamo među etikete za označavanje srodstva (sa ženskom osobom) u korpusu su: *bako* + *Vi* (3 javljanja), *majkice* + *Vi* (1 put), *baba* + *ti* (takođe 3 puta), *strina* + *ti* (1 javljanje), *tetka* + *ti/Vi* (1 put). Iako se obrasci koji sadrže V-zamenicu mogu donekle svrstati među kombinacije kojima se izražava poštovanje prema sagovornicama, njihov status, ali, pre svega, status ostalih shema nije jednostavno odrediti. S jedne strane, može se argumentovati da ovakvo jezičko „uključivanje“ nepoznatih osoba u krug srodnika (posebno kada se ovakve etikete javljaju uz T-modus) nije negativan fenomen, međutim, s druge strane, upravo se ovakvi vidovi jezičke upotrebe neretko svrstavaju među klasične primere diskriminacije starijih lica (i ujedno vid *ageism-a*). Da se radi o složenom pitanju, potvrđuju i stavovi ispitanica u vezi s pojavom ovakvih nominalnih formi: nismo, naime, naišli na eksplicitno negodovanje. Na primer, na osnovu komentara jedne od ispitanica (79, završena srednja škola, smer hidrogradnja) vidimo da je pojava ovih etiketa ponekad izrazito kontekstualno uslovljena; naime, etikete *majkice* i *bako* + *Vi* javiće se u situacijama kada joj se nudi pomoć (primeri ispitanice: u autobusu – *Sedite, majkice!* ili u radnji kada je neko propušta da ne čeka u redu – *Bako, hoćete Vi?*), te ih ova informantkinja ni ne ocenjuje kao negativne pojave, dok će ju u drugim situacijama osloviti etiketom *gospođo* uz V-zamenicu. Jedna druga ispitanica (69, fakultetski obrazovana, ekonomista) koja kao primaran način kojim je oslovljavaju ne navodi nikakvu etiketu, već samo V-modus, dodaje da je ponekad oslovljavaju i izrazima *ej*, *baba* ili *strina* uz T-modus, ali ih eksplicitno ne doživljava kao neadekvatne načine oslovljavanja. Treća osoba (66, fakultetski obrazovana, pravica) koja je navela etiketu *gospođo* uz V-zamenice ili izbegavanje upotrebe bilo kakvih nominalnih formi, tj. samo upotrebu V-modusa kao osnovne načine oslovljavanja, takođe dodaje da joj se čini da oni koji nisu rodom iz Vojvodine ne koriste izraze *gospodine/gospođo* uz *Vi* – „Bosanci možda kažu *baba* i *ti*“, pri čemu pojavu etikete *baba* i T-modusa ne ocenjuje. Uprkos tome što se iz komentara anketiranih žena ne može izvući zaključak da se pojava ovakvih obrazaca u oslovljavanju doživljava kao neadekvatna ili negativna, mišljenja smo da se ovakvo brojno navođenje pomenutog tipa nominalnih izraza i shema oslovljavanja od strane anketiranih žena u odnosu na anketirane muškarce ne sme uzeti olako, naime, jedan komentar koji se ne odnosi eksplicitno na upotrebu pomenutih nominalnih izraza, već na verbalno nasilje koje se delom

ostvaruje i kroz upotrebu T-modusa, ukazuje na to da diskriminacija prema starijim licima (a moguće, posebno prema starijim ženama) postoji: ispitanica (84, fakultetski obrazovana, istoričarka umetnosti) – koju obično mlađe osobe oslovljavaju etiketama *bako* i *gospođo* uz *Vi* ili samo u V-modusu – ispričala je da se ponekad dešava da joj mlađi ne persiraju, na primer da joj se u pošti kaže: „*ti* se skloni, *ti* imaš vremena“, te zaključuje da „Novi Sad više nije građanski grad, već grad divljaka“.

Izbegavanje upotrebe neke nominalne forme od strane mlađih nepoznatih osoba, tj. da se koristi samo V-modus, javlja se s istom frekvencijom kao u odgovorima muškaraca, ali se nijednom ne navodi kao jedini način oslovljavanja.

Starije osobe, dakle i osobe iste ili slične starosti, ispitanike osloviće skoro bez izuzetaka etiketom *gospodine* uz zamenicu *Vi*, dok se izbegavanje upotrebe nominalnih oblika javlja s istim udelom kao i u prethodnom segmentu (ukupno 3 puta od mogućih 10, pritom samo jednom kao jedini način oslovljavanja).

Anketirane žene takođe najučestalije navode kombinaciju etikete *gospođo* i V-zamenice (7 puta od mogućih 10), a s istom učestalošću se pominje i izostanak etikete, te korišćenja V-modusa (ukupno 3 puta). U ovom segmentu se više ne javljaju u velikom broju etikete tipa *baba* (bilo uz V-, bilo uz T-modus), ali dve ispitanice dosledno navode (kako za oblike koje koriste mlađe, tako i starije nepoznate osobe) kombinaciju *bako* + *Vi* (85 godina, završena osnovna škola) i *baba* + *ti* (66, završena viša škola, ugostiteljka). Razlog javljanja ovih shema i u ovoj sagovorničkoj konstelaciji ne može se sa sigurnošću utvrditi. U prvom slučaju se starost ispitanice donekle može povezati s oblikom kojim joj se obraćaju nepoznate osobe, kako smo kategoriju starijih osoba u upitniku veoma široko odredili, te bi, na primer, osoba koja ima 70 godina bila u ovoj kategoriji, ali je takva osoba ujedno i 15 godina mlađa od konkretne ispitanice, dok je ovakvo objašnjenje manje primenjivo u slučaju druge informantkinje.

Iako su u načelu naši rezultati uporedivi (tj. postoje velika poklapanja) s onima koje je prikazala M. Jocić baveći se oslovljavanjem u Novom Sadu (2011),¹⁹³ zanimljivo je da

¹⁹³ Rezultati koje je dobila M. Jocić u vezi sa oslovljavanjem nepoznatih osoba mogu se rezimirati na sledeći način. Starost je odlučujući faktor, tj. podjednako je važna kako starost osobe koja biva oslovljena, ali i osobe koja ju oslovljava. Elementi koji se javljaju pri oslovljavanju starijih osoba (kako žena, tako i muškaraca) ukazuju prema autorki na odnos distanciranosti – isključivo se javlja zamenica *Vi*, a od etiketa se javljaju isključivo *gospođo* i *gospodine* – a ovakvo govorno ponašanje se može iščitati iz odgovora svih ispitaničkih grupa „bez obzira na godine starosti, obrazovanje, izvorno novosadsko ili doseljeničko poreklo“. Kada se oslovljavaju mlađe nepoznate osobe jezička sredstva koja se navode ukazuju prema autorki članka na slobodniji,

upotreba etiketa koje (izvorno) upućuju na vrstu srodničkog odnosa u njenom korpusu nisu prisutne kada se govori o komunikaciji sa (starijim) nepoznatim osobama. Kako nikako nije reč o fenomenu koji se razvio tokom proteklih godina, što između ostalog možemo potvrditi i na osnovu ličnog iskustva, razlog za odsustvo ovakvih nominalnih izraza može biti činjenica da su pitanja u anketi M. Jocić bila *de facto* jednosmerna, tj. pitanja su se odnosila na govorno ponašanje samih ispitanika i ispitanica, ali ne i na forme kojima im se uzvraća, a s obzirom na to da smo ukazali na diskutabilan status ovih izraza u kontekstu njihove moguće diskriminatorne snage, može se pretpostaviti da su ih jednostavno neki od informanata i informantkinja izostavljali pri popunjavanju anketa i navodili oblike koje najučestalije koriste i za koje su smatrali da su primereni.

Prema odgovorima ispitanika, nepoznata deca (bilo devojčice, bilo dečaci) oslovljavaju ih etiketama *ćiko* i *deda* ili nominalni izraz izostaje. Kada se navedenim mogućnostima doda T- i/ili V-modus, nastaju različiti obrasci, a u korpusu su prisutni uglavnom sve moguće kombinacije. Najčešće se etiketa *ćiko* javlja sa zamenicom *Vi* ili je pak navode sa oba modusa (oba obrasca se navode po 3 puta) – s tim da svi koji pominju oba modusa (uključujući i kombinacije sa etiketom *deda*) dodaju i to da će deca zavisno od uzrasta upotrebiti prvi ili drugi tip zameničkih oblika: mala deca koriste T-, a nešto veća, tj. školarci već koriste V-zamenicu. Etiketa *ćiko* se pojedinačno navodi i samo uz T-modus. Izraz *deda* se takođe javlja više od jednom uz zamenicu *Vi* (2 puta), a pojedinačno se još pominje uz oba modusa, uz gorepomenute napomene, te uz zamenicu *ti*. Da ih deca oslovljavaju samo u V-modusu, bez bilo kakve nominalne forme, navode dva ispitanika i to kao jedine načine oslovljavanja, dok osoba koja navodi T-modus bez etikete pored ove mogućnosti navodi i kombinaciju etikete *ćiko* takođe uz *ti*.

Potrebno je takođe napomenuti da je javljanje etiketa koje primarno označavaju srodstvo drugačije prirode u odnosu na kontekst komunikacije s mlađim odraslim osobama. U govoru dece – a kada je raspodela zameničkih oblika T-T – etikete tipa *tetka*, *ćiko*, *bako* itd. su elementi kojima se zapravo (dakako, prema instrukcijama roditelja ili onih koji se staraju o detetu) iskazuje poštovanje. Ovim izrazima se u ovakvim sagovorničkim situacijama kodira veća ili velika starosna razlika između komunikatora i njihova izvorna semantika (vrsta srodničkog odnosa) jeste komponenta kojom se funkcija iskazivanja poštovanja ostvaruje.

manje zvaničan odnos. Za oslovljavanje mlađeg nepoznatog muškarca se s približno istom učestalošću daju oba zamenička oblika (*ti* i *Vi*). Inventar nominalnih formi je raznovrstan, a mahom se javljaju u odgovorima starijih ispitanika. Takođe mnogi izbegavaju upotrebu etiketa, te beleže izraze *Izvinite*, *Oprostite*, *Molim Vas*, *recite mi...* i slično (Jocić 2011: 323).

Ukoliko uzmemo u obzir neke od nominalnih formi koje se javljaju u govoru anketiranih, na primer, *sine* ili *dete/deco* – vidimo da je komunikativni odnos ponekad s obe strane učesnika u komunikaciji postavljen na temelju odnosa potomci/mlađi srodnici – roditelji (roditelja)/stariji srodnici.¹⁹⁴

Ispitanice, kao i anketirane muške osobe, najučestalije navode neku od etiketa koje se po svojoj primarnoj semantici mogu svrstati među termine kojima se ukazuje na vrstu srodničkog odnosa, s tim da ponovo pri kombinovanju s T- ili V-modusom nastaju različiti obrasci. Ukoliko posmatramo pojedine obrasce, onda su najfrekventniji (iako je u pitanju mali broj javljanja – po 3 puta od mogućih 10) *bako + Vi*, te izostanak etikete i takođe V-zamenica. Pored izraza *bako* – koji je od svih nominalnih formi najfrekventniji (polovina ispitanica ga navodi), u govoru dece javlja se i etiketa *baba* (2 puta), *tetka* (2 javljanja), *teto* (3 puta) i *gospođo* (uz *Vi*), a ispitanica koja navodi ovu poslednju mogućnost (76 godina, fakultetski obrazovana, pravnica) ističe da ovu etiketu koriste nešto veća deca (koji idu u više razrede osnovne škole, ali tipičnije u srednju školu) i to ona koja su „malo vaspitanija“.

Posle prikaza i oblika kojima nepoznate osobe uzvraćaju pri oslovljavanju našim ispitanicima i ispitanicama, mogu se izvući i zaključci u pogledu raspodele zameničkih oblika na ovoj sagovorničkoj relaciji. U komunikaciji između odraslih osoba (bilo da je u pitanju komunikacija anketiranih penzionera i penzionerki s mlađima ili starijima, odnosno osobama sličnih godina) raspodela zamenica je primarno recipročna – *Vi-Vi*, s tim da kada je reč o komunikaciji s mlađim osobama, u nekim slučajevima nastaju nerecipročne sheme, i to kada neki od penzionera ili penzionerki koristi T-zamenicu, a uzvraća im se V-zamenicom, ali i u nekim slučajevima kada se anketiranima mlađe osobe obraćaju pomenutim etiketama s primarnom semantikom koja ukazuje na srodnički odnos (*baba, deda* itd.) i (zapravo, neprimerenom) T-modusu. Jedna od penzionerki koja sama koristi etikete *gospođo* i *gospodine* uz V-zamenicu kada oslovljava nepoznata odrasla lica, dosledno navodi obrazac *baba + ti* kao način na koji joj se uzvraća, međutim, ovu činjenicu dalje ne komentariše. U komunikaciji s decom, raspodela pronominalnih oblika je recipročna kada mala deca oslovljavaju naše ispitanike i ispitanice zamenicom *ti*, a replicira im se istom, dok u razgovoru

¹⁹⁴ Ulazak termina za obeležavanje srodstva se u ranije citiranom radu J. Kašića u vezi sa pojavama vezanih za oslovljavanje u Vukovom *Rječniku* tumači na sledeći način: „U srpskoj patrijarhalnoj sredini, povezanoj često srodničkim odnosima za koje je postojala veoma izgrađena terminologija, bili su relativno retki kontakti sa licima koja nisu poticala iz te sredine. Verovatno da stoga nije ni postojala potreba da se u jeziku izgradi poseban sistem reči koje bi se upotrebljavale za oslovljavanje takvih lica, a u srazmerno retkim slučajevima kada je sa njima trebalo kontaktirati upotrebljavane su reči čije je osnovno značenje bilo obeležavanje srodstva“ (Kašić 1987 [1982]: 201).

s nešto starijom decom (koja već pohađaju školu, kako napominju neke od anketiranih osoba) kada ona već koriste V-modus, a stariji im uzvraćaju T-modusu, nailazimo na primere za asimetričnu raspodelu zameničkih oblika.

IV. OSLOVLJAVANJE U MAĐARSKOM JEZIKU

Naredno poglavlje posvećeno je trećem jeziku uključenom u našu analizu, a razmatranja, odnosno prikaz rezultata uslediće istim redosledom kao i u slučaju nemačkog, te srpskog jezika.

IV.1 PRONOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU

U uvodnom delu smo već na mađarski jezik ukazali kao na primer za jezik u vezi s kojim, pored binarne podele na T- i V-oblik, ima smisla koristiti i termine V1 (*maga*, množinski oblik *maguk*) i V2 (*ön*, množinski oblik *önök*) – kako bi se ukazalo na složenost sistema pronominalnih formi oslovljavanja. Ipak, slika je još kompleksnija kada se u obzir uzmu i rezultati jednog od (nama poznatih) najdetaljnijih istraživanja u vezi s oslovljavanjem u mađarskom jeziku – disertacija Á. Domonkosi (2002) – u kojem se u više navrata ističe da sistem jezičkih sredstava obeležava velika dinamika koja je povezana i s tim da do danas u savremenom jeziku ne postoji (ni)jedna opšteprihvaćena, neutralna V-zamenica. Analizirajući govorno ponašanje različitih starosnih grupa, autorka pokazuje da vrednost pojedinih načina učtivog oslovljavanja – koje obuhvata pored zamenica *maga* i *ön*, i indirektnog oslovljavanja bez slobodnih nominalnih formi (na primer *A tanárnő is részt vesz a konferencián?* doslovno 'Da li i profesorka učestvuje na konferenciji?') i konstrukcije s glagolom *tetszik* ('sviđa se', na primer *Tetszik részt venni a konferencián?* doslovce 'Sviđa li se učestvovati na konferenciji?') – varira u smislu da ih osobe različite generacijske pripadnosti različito ocenjuju, o čemu će niže biti i detaljnije reči (Domonkosi 2002: 146-161).¹⁹⁵ Iako je ovo istraživanje sprovedeno pre skoro dve decenije, procesi koje je ona opisala, na šta ćemo niže i detaljnije ukazati, mogu se percipirati i danas. Iako u načelu prihvatamo opažanja autorke, ujedno ćemo ih i relativizovati s aspekta govornika mađarskog jezika u Vojvodini, a posebno u Novom Sadu.

¹⁹⁵ Á. Domonkosi u svojoj disertaciji razlikuje 16 obrazaca, tj. tipova oslovljavanja u savremenom mađarskom jeziku. Ove sheme rezultat su mogućih kombinacija verbalnih (jezičkih) elemenata kojima se upućuje na recipijente – glagolskih ličnih nastavaka, zamenica i nominalnih formi – ili pak njihovo odsustvo. Zanimljivo je da autorka zapravo polazi od verbalnih (glagolskih) oblika, te, ukoliko lični glagolski oblik ukazuje na adresata, razlikuje komunikaciju u drugom i u trećem licu – što bi prema našem shvatanju odgovaralo T-, odnosno V-modusu, a ove načine oslovljavanja – koje ona naziva doslovno formama za *tikanje* i *ne-tikanje* (mađ. *tegező formák* i *nemtegező formák*) – prate zamenice i/ili različiti tipovi nominalnih izraza (Domonkosi 2002: 146). Razlog ovakvog stanovišta rezultat je, prema našem tumačenju, činjenice da u onim slučajevima kada se na recipijenta ukazuje isključivo verbalnim (glagolskim) putem i to kada lični glagolski oblik stoji u trećem licu (pritom ne mislimo na iskaze koji sadrže vezane nominalne izraze), iako se i u kontekstu mađarskog jezika može tvrditi da je zamenica implicitno prisutna, ne može se bez dodatnih informacija utvrditi da li je to zamenica *maga* ili *ön*.

1.1 RAZVOJ PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU

U savremenom mađarskom jeziku, dakle, postoje tri zamenice koje se javljaju u funkciji oslovljavanja: zamenica drugog lica *te* 'ti' (množinski oblik je *ti* 'vi'), zatim zamenica *maga* 'Vi' (množinski oblik je *maguk*), te zamenica *ön* 'Vi' (množinski oblik je *önök*).

Oslovljavanje ličnom zamenicom drugog lica *te* se, dakako, i u mađarskom jeziku može označiti kao primarna, i ona pripada praktično paradigmi ličnih zamenica u klasičnom smislu,¹⁹⁶ za razliku od druge dve gore navedene, koje to nisu.

U rečniku savremenog mađarskog jezika iz 2007. godine (*Értelmező szótár*, u daljem tekstu *ÉSZ+ 2007*)¹⁹⁷ može se pročitati da se leksema *maga* može tumačiti kao zamenica, ali i kao prilog sa značenjem 'samo, usamljeno' (*Maga maradt otthon*. 'Ostao/la je sam/a kod kuće.'). Oblik *maga*, međutim, čak i u zameničkoj funkciji ima dvojaku vrednost: može fungirati i kao refleksivna zamenica (*Nézi magát a tükörben*. 'On/Ona se gleda u ogledalu.' ili primer iz rečnika *Jól viseld magad a nagyiéknál!* 'Lepo se ponašaj kod bake [i deke]!') i – za nas u ovom kontekstu bitnijoj – uloži lične zamenice koja se, s jedne strane, tumači kao oblik u značenju '(niko drugi već) on/ona/ono, odnosno ja, ti, mi, vi, oni/one/oni' (primer iz rečnika: *Magam vasalom az ingeimet*. '(Ja) sam/a peglam svoje košulje.'). a s druge strane, kao izraz koji se javlja u obraćanju 2. licu, oblik *ne-tikanja* (prema mađ. *nem tegező*) „ponekad pri prisnom, a ponekad pri neučtivom oslovljavanju“ (primer iz rečnika: *Maga már itt van?* 'Vi ste već ovde?' ili *Maga ne szóljon bele!* 'Vi se nemojte mešati!'). Ovakva ocena zamenice *maga* u kontekstu oslovljavanja i njeno prevođenje zamenicom *Vi* na srpski deluje paradoksalno, te ćemo u narednim redovima prikazati njen razvojni put na čijem se kraju ovaj pronominalni oblik pojavljuje u ovakvom ambivalentnom svetlu.

Zamenica *maga*, kao i *ön* povezuju se – kao i nemačka zamenica *Sie* – s ličnim glagolskim oblikom u 3. licu (jednine, ali i množine s obzirom na to da se obe mogu upotrebiti i za oslovljavanje više sagovornika), te je neophodno ukazati i na pojavu 3. lica u funkciji učtivog oslovljavanja u mađarskom jeziku. Kao (gramatičko) lice čijom se upotrebom može ukazati poštovanje adresatu poruke, 3. lice ulazi u mađarski jezik na isti način kao i u nemački jezik – kroz upotrebu nominalnih izraza koji po svojoj semantici označavaju neku

¹⁹⁶ Mislimo na paradigmu *én* 'ja', *te* 'ti', *ő* 'on/ona/ono', *mi* 'mi', *ti* 'vi', *ők* 'oni/one/ona'.

¹⁹⁷ Rečnik je objavljen pod rukovodstvom V. Eöry u izdavačkoj kući Tinta iz Budimpešte.

apstraktnu osobinu (prvo) vladara, ali i drugih velikodostojnika: (*a te*) *kegyelmed* 'tvoja milost', (*a te*) *méltóságod* '[doslovno] tvoje dostojanstvo', (*a te*) *uraságod* 'tvoje gospodstvo' i slično.¹⁹⁸ Bez obzira na to da navedeni izrazi kroz lični prisvojni nastavak upućuju na 2. lice jednine (*kegyelmed*) sami izrazi u subjekatskoj funkciji povezuju se s glagolom u 3. licu, te „klica“ – kako piše Kertész (1996 [1932]: 123-124) – učtivog obraćanja u ovom licu leži upravo u upotrebi ovakvih izraza, a javlja se u pismima iz XVI veka. U to doba upotreba glagola u 3. licu se još ne javlja samostalno bez izraza pomenutog tipa, te je zapravo posredi vrsta „učtivog tikanja“ (ibid., 135), na šta upućuje unutrašnja struktura izraza kao što je *kegyelmed*, dok se na sintaksičkom nivou – s obzirom na to da se ne odnose ni na producenta, ni na recipijenta poruke – nužno povezuju sa 3. licem (Domonkosi 2002: 149). Radi iskazivanja poštovanja 3. lice samostalno se javlja u pismenoj korespondenciji tek u XVIII veku.

Nastanak pronominalnog oblika *maga* takođe je usko povazano s tipom gorepomenutih izraza, i to konkretno izrazom *kegyelmed*, preciznije, iz sintagme *maga kegyelmed* ('vaša milost', zapravo s izvornim smislom 'vaša milost lično/sama'¹⁹⁹) u XVIII veku, ali se proces može registrovati već i u jednom pismu iz druge polovine XVII veka (napisanom 1668. godine): „Édes uram *Kd* engemet ne fenyegetsen, mert én olyan embertől, mint *maga*, meg nem ijedek.” [Dragi moj gospodine, Milost Tvoja neka mi ne preti jer se ja čoveka kao što ste Vi neću uplašiti/ne plašim. – K.O.] (Kertész 1996 [1932]: 132). Kao zamenica čije se značenje izjednačava sa značenjem izraza *Kelmed* (skraćeno *Kegyelmed* '(tvoja) milost') *maga* se beleži prvi put u rečniku nastavnika i reformatora Dávida Barátija Szabóa krajem XVIII veka (*Kisded szótár* iz 1784. godine), a nešto niže, na osnovu pisama iz kojih citira, zapravo na osnovu toga ko kome piše i kojim tonom,²⁰⁰ zaključuje da oblik *maga* ni u tim ranim sačuvanim primerima za njegovu upotrebu ne spada u izraze u službi oslovljavanja koji izražavaju „neko posebno poštovanje“, a svoj stav potkrepljuje i opažanjem

¹⁹⁸ Pojava ovakvih izraza u mađarskom jeziku, ali i kao što je u prethodnim poglavljima prikazano, u nemačkom jeziku, kao i u romanskim jezicima, javlja se pod uticajem latinskog jezika. Pozniji rimski carevi počinju sebe obeležavati izrazima *nostra majestas*, *nostra celsitudo*, *nostra serenitas*, *nostra mansuetudo*, a svojim višim činovnicima se obraćaju izrazima kao *tua eminentia*, *tua excellentia*, *tua magnificentia*, a u srednjem veku im se pridružuje niz drugih izraza ovog tipa (Kertész 1996 [1932]: 138)

¹⁹⁹ M. Kertész citira iz pisma kneginje Aspermont (Julianne Rákóczi) iz 1699. godine: „(...) az *Kd* [skraćeno *Kegyelmed* – K.O.] leveléből értem, hogy öcsém uram nem idegenkedik az alkutól, de amint *maga Kd* [istakla K.O.] is tudja, akit a tűz egyszer megéget, nem örömet nyúl másodszor hozzá .“ [(...)iz pisma Tvoje Milost sama zna, koga vatra jednom opeče, nije rad dodirnuti je drugi put – K.O.]

²⁰⁰ Adresat pisma iz prethodne napomene je nižeg ranga u donosu na kneginju Aspermont (u pitanju je László Okolicsányi), a u drugom, koje piše Kata Botka u afektu zbog finansijskih poteškoća, adresat je izvesni Izsák Szvetenay (Kertész 1996 [1932]: 132-133).

da ga aristokratija, ali ni srednje plemstvo, u XVIII veku u pismenoj komunikaciji uopšte ne koristi (ibid., 133). Nadalje, nakon nekoliko primera (delom iz književnih dela) kojima takođe dokazuje svoje mišljenje, upućuje na karakteristike zamenice *maga* na osnovu podataka iz rečnika G. Czuczora i J. Fogarasija iz šezdesetih godina XIX veka (*A magyar nyelv szótára* 1862-1874) prema kojem je njen ekvivalent u nemačkom jeziku *Sie*, a u francuskom jeziku *vous*, uz ograničenje da za jezik srednjih i viših slojeva već nije karakteristično i da pripadnici ovih slojeva češće koriste zamenicu *kegyed*²⁰¹ i zamenicu kojim ćemo se nešto niže i detaljnije baviti – *ön*. U govoru naroda zamenica *maga* takođe nije rasprostranjena u to vreme, osim kada oponašaju govor viših slojeva (?) ili kada oslovljavaju pripadnika višeg sloja. U vreme nastanka citirane monografije, dakle, u prvim decenijama XX veka, ona postaje učestala u govoru mladih osoba u Budimpešti, ali i u provincijama, a popularan je i izveden deminutivni oblik *magácska* koji je bio rezervisan isključivo za (mlađe) žene (Kertész 1996 [1932]: 134).²⁰² D. Sinor pak u vezi s upotrebom ove zamenice piše da je u prvoj polovini XX veka između osoba istog pola ona bila moguća jedino s izrazima koji su ublažavali njen efekat, tj. uz nominalne forme, a u razgovoru između žene i muškarca isključivo, ukoliko su istog društvenog ranga (Sinor 1973, cit. prema Domonkosi 2002: 151).

Lična zamenica *ön* nastala je svesnim izvođenjem iz složenih oblika (skraćivanjem) kao što je *önmaga* 'on/ona sam/a, samostalno, lično' ili iz priloga *önként* 'svojevoljno'. Prema ÉSZ+ 2007 koristi se pri učtivom oslovljavanju, a kao sinonimi se navode *maga*, (arhaično) *kegyelmed*, te (arhaični i narodni) *kelmed* i *kend*. U vezi s njenom funkcijom oslovljavanja daju se i detaljnije napomene, prema kojima ona pripada višem stilu, a izražava zvaničnost i distancu, te se koristi pri oslovljavanju nepoznatih osoba, publike i slušalaca, poslovnih partnera, a deluje učtivije kada se pored nje koriste i drugi izrazi kao *uram* 'gospodine [moj]' ili *kedves asszonyom* 'draga gospođo [moja]'. S aspekta našeg istraživanja značajno je vrednovanje da u komunikaciji poznanika/poznanica prirodnije i neposrednije deluje zamenica *maga*, odnosno *maguk*, umesto zamenice *ön*, odnosno *önök*. Pored toga, ocenjuje se

²⁰¹ Zamenički oblik *kegyed* – kako se iz fonemskog oblika može pretpostaviti – takođe je po nastanku povezan s izrazom *kegyelmed* koji se u ÉSZ+ 2007 takođe određuje kao (arhaična i narodna) lična zamenica nastala od imenice *kegyelem* 'milost', a Kertész daje podatak da je nastala svesnom tvorbom 1820. godine i da je izum pesnika Pála Szemereja 1820. godine (Kertész 1996 [1932]: 146). Javljala se potom i u brojnim različitim oblicima koji nastali skraćivanjem ili fonemskom modifikacijom. Uglavnom se svi mogu stilski odrediti kao varijante korišćene u narodu: *kelmed*, *kend*, *kéd*, *kegyend*, *kigyelmed*, *kegyed*. Zamenica *kegyed* postepeno se specijalizovala za učtivo oslovljavanje ili oslovljavanje iz milja ženskih osoba.

²⁰² U Zadunavlju se pored zamenice *maga* početkom XX veka koristila s istom vrednošću i lična zamenica trećeg lica jednine *ő*, ali i množinski oblik *ők*. Iako je uočljiva paralela s nemačkim jezikom, u kojem se, doduše nešto ranije, takođe koriste lične zamenice 3. lica jednine *er* i *sie*, autor monografije smatra da se zamenica *ő* ipak ne javlja u mađarskom jeziku pod uticajem nemačkog jezika, već verovatnije latinskog i ukazuje na pojavu lične zamenice *eadem* u (latinskim) pismima XVI veka (Kertész 1996 [1932]: 134-136).

da je zamenica *maga* učestalija u komunikaciji starijih osoba, na selu i u govorima mađarskog življa u susednim zemljama, dakle, izvan granica Mađarske.

Da se vratimo nastanku i širenju zameničkog oblika *ön* – ta se forma povezuje s imenom Istvána Széchenyija, međutim, iako je postojalo mišljenje koje je i sam čin tvorbe ovog oblika pripisalo njemu (kao što je slučaj u Ladó 1959: 25), ovaj oblik javlja se još ranije (Ferenc Kazincy ga koristi već 1815. godine u jednom pismu), stoga verovatnije deluje da je on (Széchényi), pre svega, doprineo popularizovanju, te na koncu i rasprostranjenosti ovog oblika, ali se ne može isključiti mogućnost da ovaj oblik upravo on uvodi kao zamenicu u funkciji oslovljavanja koja je po značenju ekvivalentna nemačkoj zamenici *Sie* (Kertész 1996 [1932]: 148; *Etimológiai szótár* 2006,²⁰³ u daljem tekstu ESZ 2006).

Széchényi se u jednom svom pismu iz 1827. godine (Jánosu Lunkányiju Liebenbergu) bavi idejom osmišljavanja načina oslovljavanja kojim bi se zamenili oblici *maga* i *kegyed*. Kao svojevrsni eksperiment prvo pokušava da koristi zamenicu 3. lica *ő* u funkciji učtivog oslovljavanja u svojim pismima – moguće, i po uzoru na upotrebu zamenice 3. lica jednine *er* u nemačkom jeziku, ali verovatno zbog njene (tada već) takoreći okrnjene vrednosti u sistemu pronominalnih oblika (koja je približava mađarskim oblicima *kegyed* i *maga*), odustaje od nje i počinje da koristi *ön*. Onog trenutka kada upotreba ove zamenice pređe prag (privatnih) prepiski i biva odštampana (prema Kertészu prvi put ni manje ni više u Széchényijevom poznatom delu *Stadium* u kojem objavljuje svoje planove reformi) njena sudbina je zapečaćena i od tridesetih godina XIX veka registruje se i u mađarskim rečnicima (ibid., 148-149).

U vezi s upotrebom ove zamenice u drugoj polovini XIX veka, zanimljiva je ocena u ranije citiranom rečniku mađarskog jezika G. Czuczora i J. Fogarasija, prema kojima su oblici *ön* i *önök* „muževniji i ozbiljniji“ [inkább férfias s komoly] i da se njima ne ukazuje na „blagonaklono sasosećanje“ [gyöngéd részvét nélküli], dok se upotrebom oblika *kegyed* u oslovljavanju može iskazati „neka vrsta privlačnosti i poštovanja“ [némi vonzalmat és tiszteletet tanúsító megszólítás]. Uprkos ovakvom određenju, Kertész smatra da ovakvo tumačenje nije bilo opšteg karaktera sudeći prema prepisci sredinom XIX veka (između četrdesetih i šesdesetih godina) u kojoj se potonji oblik koristio i u slučajevima kada bi prema određenju iz rečnika bio očekivaniji *ön*. Pored toga, ova se zamenica mogla javiti i u komunikaciji zaljubljenih, kao što je slučaj npr. u komediji J. Eötvösa (*Éljen az egyenlőség*

²⁰³ Etimološki rečnik objavila je izdavačka kuća Tinta pod rukovodstvom G. Zaicza.

1840/1844). U drugoj polovini veka (sedamdesetih i osamdesetih godina), sudeći prema pozorišnim delima G. Csikyja, *kegyed* se više koristi pri oslovljavanju žena, a *ön* pri oslovljavanju muškaraca (ibid., 149-150). Sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka u radovima koji se bave kulturom govora ukazuje se na opadanje učestalosti upotrebe zamenice *ön*, kao i na to da se skroz izgubila iz jezičke upotrebe mladih, međutim početkom ovog veka rezultati istraživanja Á. Domonkosi pokazali su obrnuti proces, o čemu će niže i detaljnije biti reči (Domonkosi 2002: 154).

1.2 UPOTREBA PRONOMINALNIH FORMI OSLOVLJAVANJA U SAVREMENOM MAĐARSKOM JEZIKU

Zamenica 2. lica *te* (kao i njen množinski oblik *ti*), prema funkciji upućivanja na (statusnu) ravnopravnost, solidarnost, bliskost, prisnost, neposrednost između komunikatora (kao i u slučaju nemačke zamenice *du* i srpske zamenice *ti*), može se odrediti kao T-zamenica, tj. T-forma. Pored recipročne raspodele u komunikaciji statusno ravnopravnih, moguća je njena upotreba i u nekim asimetričnim odnosima, prema „dole“, tj. u oslovljavanju podređene osobe (Domonkosi 2002: 147), kao i u nemačkom ili srpskom jeziku, pri čemu statusnu nadređenost može predstavljati (i danas najčešće i predstavlja velika starosna razlika – te će T-zamenicu upotrebiti starija osoba).

Lična zamenica 2. lica, *i* upotreba 2. lica u obraćanju adresatu uopšte, može se i u kontekstu mađarskog jezika tretirati kao primarna forma obraćanja koja je (u prajeziku) bila primenjiva u svakom tipu međuljudskih odnosa. Njena uloga u određenim društvenim relacijama, tačnije specijalizovanje na određene društvene odnose javlja se paralelno s pojavom upotrebe 3. lica u honorifičkoj funkciji (koju u savremenom jeziku mogu pratiti dve različite zamenice – *maga* i *ön*), a ovakav proces sužavanja domena upotrebe T-modusa zbog oblika koji stoje u opoziciji s njom karakteristika je drugih jezika (v. Domonkosi 2002: 147). Uprkos rečenom, Á. Domonkosi u svom istraživanju iz 2002. godine ističe primetno širenje upotrebe zamenice *te* (ibid., 147), a neki istraživači u ovoj pojavi prepoznaju proces (Domonkosi 2002: 148 i Kemény 2002: 5, cit. prema Domonkosi 2002: 160) koji je danas završen u engleskom jeziku, u kojem postoji jedan zamenički oblik u službi oslovljavanja, pa stoga nosioci funkcije ukazivanja na vrstu društvenog odnosa između komunikatora nužno preuzimaju druge, slobodne forme (nominalni elementi).

Širenje upotrebe T-zamenice prisutna je, prema Domonkosi (pri čemu moramo istaknuti da je rad objavljen pre skoro deceniju i po) u okviru porodice, dakle u jednom tipu

odnosa koji karakteriše bliskost, ali i često statusna nejednakost (u odnosima između starijih i mlađih, na primer) u kojoj se iz užih porodičnih krugova proširila i na komunikaciju s daljim srođnicima. Drugi pravac širenja T-zamenice odnosi se na ravnopravne odnose koje suštinski karakteriše distanca između sagovornika – zbog nepoznatosti, ali na osnovu generacijske pripadnosti stvoreni su uslovi za recipročnu upotrebu ove zamenice. Domonkosi dodaje da je početkom osamdesetih godina (prema istraživanju A. Guszbove 1981. godine) granica ovakve solidarnosti na osnovu iste ili slične starosti bila još oko 24. godine, a da se ovakvo solidarno *te* danas (tj. dve decenije posle istraživanja Guszbove) može javiti i do 30-35 godine. S obzirom na to da se ovaj tip recipročne upotrebe T-forme javlja u komunikaciji nepoznatih osoba, nominalni elementi je ne prate, budući da u mađarskom jeziku za ovaj tip odnosa uz recipročno *te* ne postoji adekvatna etiketa (Domonkosi 2002: 148).

Uopšteno se može reći da postoje tri glavna načina (recipročne) upotrebe T-zamenice u mađarskom jeziku: 1) upotreba kojom se i uprkos statusne nejednakosti (starosne razlike) izražava bliskost (u okviru porodice, pre svega, uz lična imena ili etiketama za obeležavanje srođstva), zatim 2) upotreba u slučajevima kada postoji određena bliskost među statusno neravnopravnim komunikatorima, te se određenim nominalnim formama izražava poštovanje (na primer kroz upotrebu kombinacije etiketa lično ime + *néni/bácsi* 'tetka/čika + lično ime'), te 3) gore pomenuti slučajevi upotrebe T-zamenice bez pratećih nominalnih elemenata kojim se izražava solidarnost, ali ne i bliskost (ibid., 149). Prelaz na uzajamnu upotrebu ove zamenice je i u mađarskom jeziku često metajezikički obeležen (ibid., 147), a određena pravila koja važe u nemačkom jeziku i u srpskom jeziku, prisutna su i u mađarskom jeziku – prelaz prema jednom priručniku pravila protokola može ponuditi starija osoba mlađoj kada su komunikatori istog pola, a kada se u sagovorničkim ulogama nađu muškarac i žena, isključivo žena ima prava da *dā* predlog ove vrste (Görög 2004: 50).

U prethodnom odeljku smo već naveli podatke koje sadrži ÉSZ+ 2007 u vezi s dvema zamenicama koje se u savremenom mađarskom jeziku javljaju u funkciji oslovljavanja, a kada se njihova tumačenja uporede, može se zaključiti, kao što to čini i E. Andrić u članku posvećenom pozdravljanju i oslovljavanju u mađarskom jeziku – da između ovih zameničkih oblika postoji stilska razlika (Andrić 2012: 39).

Zamenicu *maga* (odnosno *maguk*) ocenjuje kao primeren način oslovljavanja isključivo između odraslih komunikatora (posebno mlađih i sredovečnih – za razliku od zastupljenog mišljenja u ÉSZ+ 2007 prema kojem se više vezuje za govor starijih osoba) koji

su približno iste starosti i društvenog statusa. Dodaje da je pri većoj statusnoj ili starosnoj razlici potrebno upotrebiti i druga jezička sredstva u funkciji oslovljavanja, tj. da poštovanje treba iskazati na drugačiji način – „pominjanjem imena ili funkcije, zanimanja osobe koja se oslovljava.“ Kao karakteristične sagovorničke relacije u kojima se ova zamenica pojavljuje navode se saradnički i komšijski odnos, ali se sreće i u komunikaciji osoba koje se znaju poimence ili iz viđenja. Kao znak poštovanja prema starijima isključivo i odavno se koristi ova zamenica – u unutrašnjosti, u seoskim sredinama (Andrić 2012: 39-40).

Zamenički oblik *ön* (odnosno *önök*) se za razliku od zamenice *maga*, kako piše E. Andrić, u neobavenoj komunikaciji osoba istog društvenog statusa izbegava zbog svog zvaničnog i administrativnog prizvuka. Iako se ona može smatrati „uglađenijom“, ovaj oblik „zrači nekom uzdržanom učtivošću, koja sagovornike drži na izvesnoj distanci“ (ibid., 40). Razmatranje ove dve pronominalne forme autorka članka zaključuje napomenom da, uprkos tome što se obe zamenice koriste u savremenom jeziku, za iskazivanje izrazitog poštovanja sve učestalije koriste umesto njih izrazi koji upućuju na zanimanje, titulu, funkciju oslovljene osobe, a rečenica se formuliše „na način kao da se govori o osobi koja je odsutna“ (ibid.). Dakle, u tim situacijama javlja se indirektno oslovljavanje, uz vezane nominalne forme.

Osim podataka iz rada E. Andrić, koji je prema našem saznanju najrecentniji rad u kojem se detaljnije prikazuje manje-više celokupan sistem jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja u mađarskom jeziku, osvrnućemo se i na rezultate sveobuhvatnog istraživanja Á. Domonkosi.

Posle detaljnog prikaza stavova njenih ispitanika i ispitanica u vezi sa upotrebom zameničkog oblika *maga*, Domonkosi zaključuje da je njegova samostalna upotreba, drugim rečima, upotreba bez pratećih nominalnih formi u iskazu, primila izrazito negativnu stilsku vrednost i da ga mnogi tumače kao oblik kojim se oslovljena osoba čak može uvrediti.²⁰⁴ Kada se, međutim, koristi uz lično ime ili u kombinaciji s nekom drugom etiketom u prisnijem odnosu i između statusno jednakih sagovornika može se javiti recipročno ili ga u asimetričnim odnosima može upotrebiti nadređena osoba pri oslovljavanju statusno podređene – takođe pod uslovom da postoji određena bliskost između komunikatora (na primer dugo poznanstvo – K.O.). Ipak, upotreba zamenice *maga* u kontekstu (prisnije)

²⁰⁴ Skoro 60% njenih ispitanika i ispitanica je izrazilo negativan stav prema upotrebi ove pronominalne forme, a udeo osoba koje su ovog mišljenja iznosilo je čak 81,2% u ispitaničkoj grupi koje su činile osobe mlađe od 35 godina što ona tumači kao signal porasta tumačenja upotrebe ove zamenice kao uvredljivog načina oslovljavanja (Domonkosi 2002: 151). Potrebno je istaći da upravo osobe koje su izrazile ovakav stav pripadaju danas grupi sredovečnih odraslih.

komunikacije osoba istog društvenog statusa registruje se u govoru na uzrastu mlađem od 35 godina u maloj meri, kako je u toj starosnoj grupi za veliku većinu prisnih i društveno (statusno) jednakih odnosa karakteristična uzajamna upotreba zamenice *te*. Razmatranje funkcija i vrednosti ove zamenice zaokružuje se ukazivanjem na to da se ona ipak pokazuje prihvatljivom u seoskim zajednicama, i to kada se javlja s etiketama koje označavaju društvenu ulogu ili funkciju, status, poziciju osobe koja se oslovljava (Domonkosi 2002: 153).

Delom smo već pomenuli mišljenje Domonkosi prema kojem je glavni pokretač promena sistema jezičkih sredstava za oslovljavanje zapravo činjenica da u mađarskom jeziku nikada nije postojala jedna opšteprihvaćena V-zamenica. Pojava zamenice *ön* za vreme jezičkih reformi (od kraja XVIII do prvih decenija XIX veka) takođe se može shvatiti kao nastojanje da se problem nedostatka jednog takvog oblika reši. Paralelno povlačenju zamenice *maga* – zbog njenog negativnog vrednovanja – savremeni jezik karakteriše i širenje domena upotrebe zamenice *ön*, kako je ispitanička grupa osoba mlađih od 35 godina pretežno nju smatrala najadekvatnijom u komunikaciji statusno jednakih komunikatora kada se ne koristi recipročno zamenica *te*. Čini se da su mlađe anketirane osobe, tinejdžeri i tinejdžerke, i odrasle osobe mlađe od 35 godina u manjoj meri povezivali oblik *ön* sa (preteranom) zvaničnošću, distancom, izveštačenošću, odnosno karakteristikama koje su mu pripisivane u nekim knjigama bontona devedesetih godina XX veka (Domonkosi 2002: 154). Bez nominalnih formi, pre svega se ocenjuje kao adekvatan način oslovljavanja nepoznatih osoba, pri čemu upotreba ovog zameničkog oblika ne upućuje na društveni status adresata, već učtivost govornika, stoga se u toj funkciji javlja i u zvaničnim spisima, pri oslovljavanju većeg auditorijuma u televizijskim emisijama ili slušalaca radijskih emisija. U kombinaciji s nominalnim elementima (etiketama koje označavaju društveni status ili poziciju sagovornika) može se okarakterisati kao najopštiji način oslovljavanja u statusno markiranim razgovornim situacijama kojim se izražava visok stepen poštovanja, a u toj funkciji, odnosno s tim tumačenjem javlja se s velikim udelom u svim anketiranim starosnim grupama (ibid., 155).

Posle prikaza podataka iz novijih istraživanja u vezi sa zameničkim oblicima koji se koriste u mađarskom jeziku, postavlja se pitanje koji je njihov status u varijanti mađarskog jezika koji se govori u Vojvodini. Osim već pomenutog istraživanja É. Raffai iz 1998. godine u kojem upoređuje upotrebu i stavove u vezi s različitim učtivim načinima oslovljavanja (u smislu honorifikacije) – uključujući i upotrebu zamenica *maga* i *ön* – u Subotici i Segedinu sa ciljem da utvrdi značaj društveno-političkih činilaca (konkretno, uticaj činjenice da ova dva u geografsko-ekonomskom smislu i s aspekta istorijskog razvoja slična grada danas razdvaja

državna granica), nije nam poznat nijedan drugi rad novijeg datuma u kojem se upoređuje upotreba jezičkih sredstava u Vojvodini i Mađarskoj. U ovom radu takođe se pokazuju razlike između dveju V-zamenica.²⁰⁵ Iako je udeo upotrebe zamenice *maga* – u kontekstu komunikacije s lekarom – znatno veći u materijalu sakupljenom u Subotici u odnosu na odgovore anketiranih lica iz Segedina (37,5% prema 0,8% – tj. od 12 anketiranih osoba iz Segedina ovu zamenicu upotrebila bi tek 1 osoba!), u anketnim listovima koji su popunjeni u Subotici navode se otprilike u polovini slučajeva, pored zameničkog oblika, i nominalni izrazi koje autorka očito tumači kao načine ublažavanja efekta zamenice *maga* (Raffai 2008: 181). Pored ovakvog tipa pitanja (zapravo produkcijskog zadatka u kojem se traži navođenje konkretnog izraza koji bi se koristio u datoj razgovornoj situaciji), anketa je obuhvatala i pitanja koja su se odnosila na to da li ispitanik ili ispitanica neki određeni oblik koristi (tj. smatra prihvatljivim) u zadatoj razgovornoj situaciji. Tako se među situacijama u kojima se analizira percepcija nekog od mogućih načina oslovljavanja našla i jedna koja se odnosi na komunikaciju nepoznatih osoba – u gradskom prevozu, konkretno, na način na koji bi anketirana osoba pitala nekog da li silazi na sledećoj stanici. Zamenicu *maga* (tj. formulaciju *Maga is leszáll?* 'Da li i Vi silazite?') upotrebilo bi 66% anketiranih lica iz Subotice (pritom više onih koji ne poseduju svedočanstvo o položenom maturalnom ispitu), a iz Segedina upola manje osoba (33%, čija ubedljiva većina nema položen maturalni ispit, odnosno 75%). Na osnovu ovih i drugih uporedivih podataka, autorka članka ukazuje na to da je njena početna hipoteza – prema kojoj zamenica *maga* u Subotici nije stigmatizovana, tj. ne tumači se negativno – samo delimično tačna (ibid., 185). Na to ukazuju i odgovori koji su se javili u poslednjem zadatku, u kojem je traženo da se uopšteno oceni upotreba zamenice *maga* i konstrukcije koje sadrže pomoćni glagol *tetszik*. Odgovori vojvođanske ispitaničke grupe podeljeni su u tri veće grupe: prvu grupu čine odgovori osoba koje zamenicu *maga* smatraju tipičnom za govor vojvođanskih Mađara, drugu mišljenja osoba koje ju ocenjuju kao prirodan (opšti) način oslovljavanja (delom se odgovori mogu svrstati i u prvu grupu), a treću tumačenja osoba koje je ne smatraju oznakom uglađene jezičke upotrebe (povezuju je s neukošću, jezikom sela i nedovoljnim poznavanjem mađarskog jezika onih koji ga koriste kao drugi jezik) (ibid., 186). Tumačenja konstrukcija koje sadrže *tetszik* takođe se mogu razvrstati

²⁰⁵ É. Raffai koristi termin V-forma u širem smislu – primenjuje ju za sve načine honorifičkog oslovljavanja, ne samo u smislu modusa oslovljavanja koji karakteriše upotreba određenog gramatičkog lica ispoljenog kroz upotrebu zameničkih oblika i s njima kongruentnim finitnim glagolskim oblikom. Među V-forme ona zato ubraja pored zamenice *maga* i *ön* (i njihovih množinskih oblika), te drugih mogućnosti kombinovanja ili izostavljanja nominalnih elemenata sa glagolom u trećem licu (jednine ili množine), i konstrukciju sa pomoćnim glagolom *tetszik*. Shodno ovakvom shvatanju pojma T- i V-forme napominje da pri analizi asimetrične raspodele shemi oslovljavanja, ne može se govoriti samo o odnosu T↔V, već i o mogućoj raspodeli V₁↔V₂, V₂↔V₃ itd. (Raffai 2008: 180)

u tri grupe, međutim, kako one ne spadaju među pronominalne forme oslovljavanja, ovde se njome nećemo baviti detaljnije, već samo ukazati na zaključak É. Raffai prema kojem upotrebu ovakvih izraza njeni informanti i informantkinje iz Vojvodine pretežno odbijaju, delom ih ocenjujući i kao izveštačen način oslovljavanja, a neki ih eksplicitno povezuju s državom Mađarskom. Ovu okolnost autorka, kao što smo u uvodnom poglavlju već naveli, vidi u dominantnoj poziciji zamenice *maga* u vojvođanskoj sredini, objašnjavajući je i time da već sama činjenica da pripadnost istoj manjinskoj zajednici i deljenje istog maternjeg jezika, može biti podloga za bliskost, solidarnost među komunikatorima (ibid., 187), čime je omogućeno da se ova pronominalna forma tumači kao adekvatna i u takvim razgovornim situacijama u kojima bi ih možda mnogi govornici mađarskog jezika u Mađarskoj ocenili negativno.

U vezi s konstrukcijama koje sadrže pomoćni glagol *tetszik*, može se tvrditi da je njihova pojava i rasprostranjenost u mađarskom jeziku u Mađarskoj rezultat nesigurnosti i nastojanja da se izbegnu greške pri izboru adekvatnog zameničkog oblika (izbora između *maga* i *ön*) u oslovljavanju (Balázs 2001: 143; det. u vezi s ovakvim konstrukcijama Domonkosi 2002: 155-158).

Osim T-zamenice i dveju V-zamenica u mađarskom jeziku, kao i u nemačkom jeziku ili u srpskom jeziku, pod određenim okolnostima se i zamenica 1. lica množine može javiti u funkciji oslovljavanja i to, čini nam se, u istim ili u stanovitoj meri sličnim komunikacijskim kontekstima (pre svega mislimo na sferu obrazovanja: *Gyerekek, gyerünk kezét mosni!* 'Deco, hajdemo [=mi] da operemo ruke!' – primer zabeležen pre nekoliko meseci u jednoj novosadskoj osnovnoj školi, učiteljica se obraća đacima koji pohađaju neki od nižih razreda).

IV.2 NOMINALNE FORME OSLOVLJAVANJA U MAĐARSKOM JEZIKU

Ukoliko uzmemo kao osnov klasifikaciju nominalnih formi oslovljavanja na koju smo se oslanjali prvo u kontekstu nemačkog jezika, a potom i srpskog jezika (klasifikaciju prema Zifonun/Hoffmann/Strecker 1997), možemo zaključiti da se iste kategorije mogu identifikovati i u mađarskom jeziku.

1) Lična imena

Lična imena u mađarskom jeziku upotrebljavaju se na isti način kao i u nemačkom i srpskom jeziku – u načelu se kombinuju sa T-modusom s obzirom na to da upotreba ličnog

imena oslovljene osobe nužno podrazumeva i neku vrstu bliskosti. Bitna karakteristika mađarskih imena – i nominalnih formi uopšte – da nemaju posebno obeležen oblik za funkciju oslovljavanja, npr. posebno obeležen oblik u vokativu kao u srpskom jeziku, te se može reći da se mađarska imena koriste u nominativu (*Gergely, segíts, kérlek!* 'Gergely, pomози, molim te!' ili *Anna, ne felejtssd el megloccsolni a virágokat!* 'Anna, nemoj zaboraviti da zaliješ cveće!'). Pored T-modusa, lična imena mogu se javiti i kada se sagovornik ili sagovornica oslovljava u 3. licu – dakle, uopšte uzev, u V-modusu. Iako je od dva zamenička oblika, koja možemo odrediti kao V-zamenice u mađarskom jeziku, zbog prirode javljanja ličnog imena koje implicira određenu dozu bliskosti, u prvi mah logičnije deluje mogućnost alternacije ili paralelnog javljanja sa zamenicom *maga* (*Valéria, maga is részt vesz a gyűlésen?* 'Valéria, hoćete li i Vi učestvovati na sastanku?'), Domonkosi beleži i moguću kombinaciju s formalnijom zamenicom *ön* (u govoru osoba koju su mlađe od 35 godina, [dakle, danas sredovećnih osoba – K.O.]), što ukazuje na njeno širenje (Domonkosi 2002: 155). Lično ime u kombinaciji sa zamenicom *maga* javlja se, kao što je ranije rećeno, u statusno ravnopravnim odnosima, ali može se javiti i kao način oslovljavanja statusno podređenog sagovornika, odnosno sagovornice. U materijalu Domonkosi ovaj obrazac pominje se u kontekstu komunikacije na radnom mestu ili u sferi visokog obrazovanja (ibid., 153).

Lično se ime u mađarskom jeziku može kombinovati (i često se kombinuje) s drugim nominalnim formama, kao i u nemaćkom ili srpskom jeziku. To su, pre svega, etikete *néni* 'tetka/teta' i *bácsi* 'ćika' koje se javljaju tipično pri oslovljavanju starijih od strane dece ili mlađih osoba od adresata (*Júlia néni*, a prema našem iskustvu neretko s nadimkom umesto punog ličnog imena u smislu njegove modifikacije – *Pista bácsi* umesto *István bácsi*) u oslovljavanju na neki način bliskih osoba (starijih komšija ili dalje rodbine). Može se javiti i u okviru uže porodice – na primer za razlikovanje babe i dede s majćine ili oćeve strane (*Anna mama* 'baka Anna' ili *Béla tata* 'deda Béla'). Lično ime u kombinaciji s etiketama *úr* 'gospodin' ili *asszony* 'gospođa' (*Péter úr* ili *Ágnes asszony*) takođe je moguće, s tim da su informacije o pravilima upotrebe ovakvih spojeva prilićno oskudne: u vezi s oslovljavanjem muške osobe (dakle, kombinacije lično ime + *úr*) ÉSZ+ 2007 ocenjuje da je „sasvim prirodno“, ali da se u poslednje vreme retko koristi, jer se lično ime više koristi uz T-modus (ćime se implicira da se ovaj spoj kombinuje sa V-modusom, međutim, podataka u vezi s

kompatibilnom zamenicom se ne navode),²⁰⁶ a u vezi s oslovljavanjem ženske osobe (kombinacije lično ime + *asszony*) da je „zastarelo ili narodno“, dok u knjizi posvećenoj bontonu u javnom životu I. Görög stoji kratka napomena da se koristi u oslovljavanju suprugā velikana (Görög 2004: 50).

2) Prezimena

Prezimana u funkciji oslovljavanja retko se javljaju samostalno, budući da takva upotreba, u načelu, ne važi za učtivu (*Kovács, járjon utána, mi történt!* 'Kovaču, proverite šta se desilo!'). Nama je poznata ovakva upotreba uz obavezan T-modus među mladima iz Novog Sada, zapravo osoba koje se zajedno školuju i duže se poznaju – slično kao i u nekim ranije pomenutim primerima na srpskom jeziku (iz komunikacije prijateljica: *Milinszki, megyünk estére?* 'Milinszki [-a], je l' idemo večeras?'). U prvim decenijama prošlog veka, pre Drugog svetskog rata, bonton je nalagao da u visokim krugovima žene oslovljavaju prezimenom bez etikete *úr* 'gospodin' muškarce koje ne poznaju dobro (što tumačimo kao vid održavanja distance), dok su one koje dugo poznaju mogle osloviti i ličnim imenom (Ladó 1959: 26).

Danas se prezime javlja tipično uz etiketu *úr* 'gospodin' (*Kovács úr* 'gospodine Kovácsu'), ali ne i *asszony* (**Kovács asszony* 'gospođa Kovács') 'gospođa'. Spoj prezimena i etikete *úr* se, prema priručniku I. Görög, koristi kada je društveni status oslovljenog muškaraca nepoznat ili kada je njegov status poznat, ali komunikatori još ne koriste uzajamno T-zamenicu (Görög 2004: 50). Kombinacija ovih nominalnih izraza registruje se i u ÉSZ+ 2007. Ne pominje se, međutim, eksplicitno u funkciji oslovljavanja, te nedostaje i preciziranje eventualnih restrikcija, dok se u priručniku G. Balázsa iz 2001. godine tumači kao pogrešan i uvredljiv način oslovljavanja muške osobe, ali se u zvaničnoj korespondenciji prihvata kao moguć: *Tisztelt Kovács Úr!* 'Poštovani gospodine Kovácsu!'. Á. Domonkosi, čije je istraživanje objavljeno gotovo istovremeno kad i priručnik G. Balázsa, konstatuje da u mađarskoj govornoj zajednici ne postoji jedinstven stav u vezi s ovom složenom etiketom (kombinacijom etiketa), budući da se ona u periodu između dva svetska rata javljala pri oslovljavanju podređenih od strane nadređenih osoba (dakle, upotrebljavala se „prema dole“), te je neki i danas smatraju uvredljivim načinom obraćanja (up. mađarski izraz *leurazás* približno 'osloviti [poniziti] nekog [etiketom] *úr*') (Domonkosi 2002: 118-119). Za žene se

²⁰⁶ Očito se i u ovom rečniku upotreba pronominalnih formi i upotreba 2. ili 3. lica posmatra odvojeno, a ne u sprezi, kao što to mi činimo u disertaciji.

koristi etiketa *úrhölgy* (*hölgy* 'dama') u kombinaciji s imenom i prezimenom, ali samo u obeležavanju adresata u zvaničnoj prepisci, tj. ne u direktnom oslovljavanju (na primer na pozivnicama: *Kovács Ágnes Úrhölgy részére* 'za gospođu [damu] Ágnes Kovács', pritom valja napomenuti da se u mađarskom jeziku na prvom mestu javlja prezime, a sledi ga lično ime). Puno ime i prezime uz *úr* se takođe javlja u zvaničnim situacijama, prema ÉSZ+ 2007, npr. *Kovács László úr*, ali konkretnijih podataka ovaj rečnik ipak ne sadrži. Poslednjih godina u pismenoj komunikaciji (zvaničnoj ili poslovnoj pri prvom kontaktu) u imejlovima u oslovljavanju može stajati prezime i ime osobe, naravno, u onim situacijama kada rang oslovljenje osobe nije poznat ili nije važan (*Tisztelt Kovács Mária!*).

U vezi s mađarskim prezimenima, treba skrenuti pažnju i na jednu specifičnu karakteristiku koja se tiče upotrebe prezimena udatih žena u onim slučajevima kada je prezime preuzeto od muža; naime, u Mađarskoj žene (u Vojvodini ovaj običaj nije rasprostranjen) mogu da koriste prezime supruga s dodatkom elementa, uslovno govoreći, sufiksoida *-né* (< *nő* 'žena'; *Kovács + né > Kovácsné* 'supruga Kovácsa', ali je moguće dodavanje ovog sufiksa na lično ime muža *Kovács Istvánné*). Kombinacija prezimena s ovim tvorbenim sufiksom i etiketom *asszony* (*Kovácsné asszony* 'gospođa Kovácsseva'; prevod po uzoru na Andrić 2012: 35-36) već se 1959. godine u Rečniku Mađarske akademije nauka pominje kao zastarela, a početkom veka zabeležena je kao ređi način oslovljavanja roditelja (majki) od strane nastavnog osoblja (v. kod Domonkosi 2002: 94).

3) Izrazi koji označavaju srodstvo

Izrazi koji označavaju srodstvo koriste se u funkciji oslovljavanja na isti način kao u nemačkom jeziku ili srpskom jeziku – mogu se javiti samostalno (*anya* 'majko', *apa* 'oče', *nagymami* 'bako', *nagyati* 'deko') ili kao u već pomenutim primerima u kombinaciji s ličnim imenima (ili njihovim modifikovanim oblicima). Neki izrazi u funkciji oslovljavanja u svom izvornom obliku danas deluju donekle zastarelo: *öcsém* '[mlađi] brate [moj]' ili *húgom* '[mlađa] sestro [moja]', te se češće čuju (pre svega u govoru mlađih osoba i dece) hipokoristični oblici kao *öcsi* '[mlađi] braco' ili *hugi* '[mlađa] seko'. Prema navedenim primerima može se zaključiti da je i savremena mađarska rodbinska terminologija raznovrsnija od savremene nemačke, a takođe se već u njima očituje jedna specifičnost upotrebe nominalnih izraza u mađarskom jeziku – često se koriste s prisvojnim ličnim nastavkom, a neke etikete su i jedino u tom obliku moguće, na primer, neke od hipokorističnih etiketa u narednim redovima.

4) Nazivi od milja i nadimci

Hipokoristične etikete se u mađarskom jeziku učestalo javljaju s prisvojnim ličnim nastavkom, a neki izrazi se samo u tom obliku koriste – (*szív* 'srce' >) *szívem* 'srce [moje]', (*arany* 'zlató' >) *aranyom* 'zlató [moje]', (*lélek* 'duša' >) *lelkem* 'dušo [moja]' itd. Problematičnost ove klase etiketa ispoljava se u tome što pored ovakvih, možemo reći, klasičnih naziva od milja – čiju upotrebu E. Andrić ubraja među tipične izraze koji se javljaju u privatnom životu, a smatra da se u hipokorističnoj funkciji obično javljaju imena stvari ili pojmova koji objektivno ili subjektivno imaju neku veću vrednost (Andrić 2012: 39) – praktično svaka etiketa može da se javi u ulozi naziva od milja. Pre svega mislimo tu na razne oblike deminutiva, a u nekim slučajevima hipokoristična funkcija rezultat je složenog (tvorbenog) procesa. Dobar primer za višestruku modifikaciju je i etiketa nastala od (složene) nominalne forme koja u svom izvornom obliku služi za oslovljavanje muške osobe prema zanimanju ili tituli: *doktor úr* 'gospodine doktore' > [hipokoristični oblik dobijen skraćivanjem] *doki* + [sufiks za tvorbu deminutiva] *-ka* > *dokika* > *dokikám* 'dokice [moj]'

Nadimci – u smislu modifikovanih ličnih imena ili drugih oblika, šaljivih ili podrugljivih, koji se koriste umesto ličnog imena – postoje i koriste se u mađarskom jeziku, ali nam se čini da se o, u sličnom obimu, ispoljenoj kulturi dodeljivanja nadimaka kao u srpskom jeziku ipak ne može govoriti, što bi još valjalo potvrditi i detaljnijim istraživanjima. Navodimo nekoliko nama poznatih primera nadimaka iz jezika mladih u Novom Sadu (u govoru osoba koje su se zajedno školovale), delom šaljivih, koji su izvedeni iz ličnog imena i prezimena ili samo prezimena: u direktnoj komunikaciji (retko) *Morob* (< *Morvai Róbert*) i u direktnoj komunikaciji u šali, kao neka vrsta igra reči *Ózi-Pózi* (od prezimena *Ózer* > *Ózi*, te kombinacijom i skraćivanjem iz srpskog pozajmljenog, fonemski sličnog žargonizma srp. *pozer* > mađ. *pózer*). Ilustracije radi, evo i nadimaka nekih poznatih ličnosti iz Vojvodine: 2003. godine preminuli pisac i humorista *Kopeczky László* – *Kópé* (*Kopeczky* > *Kope* + *kópé* 'mangup' > *Kópé*) i slikar *Maurits Ferenc* – *Móri* (iz prezimena *Maurits* > *Móri*, oblik koji koristi krug prijatelja slikara, a može se vrednovati i kao mađarizovani oblik prezimena).

5) Etikete: *úr* i *asszony*²⁰⁷

Način upotrebe *úr* i *asszony* pokazuje sličan razvojni put kao i njihovi ekvivalenti u nemačkom jeziku, ali i u srpskom jeziku: prvo su karakteristični u višim slojevima društva, a

²⁰⁷ Ove etikete, kao i njihove nemačke, te srpske ekvivalente uporedili smo u Ozer 2012b, te se delom i u ovom segmentu oslanjamo na ta razmatranja.

polako se „spuštaju“²⁰⁸ u niže krugove, pa i u govor građanstva. Izraz *úr* prema M. Kertészu već od XII veka počinje da gubi svoje prvobitno značenje 'vladar, gospodar [kralj]', te postaje sudeći prema podacima vizantijskog historičara Kinama (u pitanju je oblik *uram*) izraz kojim se oslovljava prestolonaslednik. Međutim, u jednoj hronici iz XIV veka *uraim* se odnosi na muške osobe u pratnji prestolonaslednika, tj. gospodu. U XVI i početkom XVII veka ova etiketa služi za oslovljavanje oficira, visokih činovnika, a posebno plemića (Kertész 1996 [1932]: 23-25). Ipak, kako ističe Kertész, društvene strukture XVI veka su već znatno složenije, razvijaju se gradovi i između županijskog plemstva i građanstva dolazi do bližeg kontakta. U situacijama kada se pripadnici plemstva obraćaju gradskom savetu, njegove članove oslovljavaju množinskim oblikom etikete *uram*, tj. *uraim*, dakle ovaj nominalni izraz postaje postepeno i način oslovljavanja građanstva (ibid., 26). Leksema *asszony*, kao i *úr*, prvo se javlja s značenjem 'gospodarica' (Kertész upoređuje naziv mesta *Asszonyfa*, tj. *Asszonyfalva* u županiji Győr koje se u jednom latinskom svedočanstvu iz XIII veka pominje kao *Terra populorum Reginae*). Slično kao i nemačka leksema *Frau*, i mađarska leksema *asszony* dugo zadržava ovo značenje, a s ovim značenjem javlja se i u XVI veku (ibid., 28-29), međutim već tada može da se odnosi i na žene kmetova, a ovakav razvoj se prema Kertészu može povezati s nedostatkom odgovarajuće lekseme koja bi označavala udatu ženu (ibid., 30). Posle Drugog svetskog rata u Mađarskoj ove etikete postaju stigmatizirane, te se javlja karakteristično nastojanje za novoetablirana socijalistička društva da se izrazima tipa srpskih *druže* i *drugarice* istisnu etikete koje prema vladajućoj ideologiji impliciraju društvene nejednakosti. Ipak, za razliku od srpskog, gde praktično pored pomenutih izraza drugih ni nema, u mađarskom jeziku nastaje u to vreme nekoliko etiketa s komponentom *-társ* u značenju 'drug' (za ženske osobe uz dodatak elementa *-nő* 'žena', na primer, *elvtárs/elvátársnő* 'druže/dugarice [po ideologiji]', *kartárs/kartársnő* i *szaktárs/szaktársnő*, obe potonje sa približnim značenjem 'kolega/koleginice'). Posle pada komunizma, etikete *úr* i *asszony* ponovo postaju prihvatljive (u javnosti), međutim pravila upotrebe (u morfosintaksičkom smislu) pokazuju određene specifičnosti. U mađarskom jeziku ove etikete kada se upotrebljavaju samostalno bez drugih etiketa, primerice, u oslovljavanju nepoznatih osoba, kada govornicima nije dostupna nikakva informacija o sagovorniku osim pola i starosti (može se tu dodati i fizičkog izgleda, same pojave osobe), obavezno se javljaju s prisvojnim ličnim nastavkom – *uram* 'gospodine [moj]' i *asszonyom* 'gospođo [moja]' – a povezuju se s

²⁰⁸ Monografija M. Kertésza nastala je pod uticajem teorije „gesunkenes Kulturgut“ 'potonula kulturna dobra' kako se može zaključiti na osnovu uvodne reči (Kertész 1996 [1932]: 14). Kako se može naslutiti iz naziva, polazište ove teorije čini pretpostavka da samo viši slojevi društva stvaraju kulturna dobra, a da ih niži slojevi preuzimaju, preoblikuju, ali da ih sami ne generišu!

glagolima 3. licu jednine (ili množine kada je reč o množinskom obliku *uraim*, ali prema našem iskustvu, ne i uz **asszonyaim* [?]) a s obzirom na određene restrikcije vezane za upotrebu zameničkog oblika *maga*, izglednije je da su ove etikete u ovom slučaju primarno kompatibilne sa zamenicom *ön* (odnosno *önök*), premda ima primera i za upotrebu uz prethodno pomenutu pronominalnu formu. Etiketa *úr* često se kombinuje, kao što je ranije već naglašeno, s prezimenom oslovljenog muškarca (prvi član je prezime u ulozi determinatora: *Kovács úr*), dok je kombinacija s etiketom *asszony* moguća, prema našem ranijem istraživanju, jedino kada je posredi prezime koje sadrži tvorbeni sufiks *-né* (*Kovácsné asszony*) a i ona se, izgleda, koristi retko (u korpusu Á. Domonkosi javlja se samo pri oslovljavanju roditelja od strane nastavnog osoblja i u službenoj komunikaciji; Domonkosi 2002: 90). Nadalje, kao što je slučaj u nemačkom ali i srpskom jeziku, ove etikete se takođe tipično javljaju u složenim izrazima uz titule i nazive zanimanja ili funkcija, s tim da upotrebu etikete *asszony* ponovo karakterišu određena ograničenja (*miniszter úr* 'gospodine ministre' / *miniszter asszony* 'gospođo ministarka', *professzor úr* 'gospodine profesore' / *professzor asszony* 'gospođo profesorka', *elnök úr* 'gospodine predsedniče' / *elnökasszony* 'gospođo predsedniče', *tanár úr* 'gospodine nastavnice / gospodine profesore', ali *tanárnő* 'nastavnice / profesorka' < *tanár* 'nastavnik' + *nő* 'žena' i *doktor úr* 'gospodine doktore', ali *doktornő* 'doktorice'). Kada je reč o nazivima zanimanja, primetno je da se i u mađarskom jeziku ovakve kombinacije etiketa javljaju kod prestižnih zanimanja (**fodrász úr* 'gospodine frizeru' ili **postás úr* 'gospodine poštaru'). Zato, kada se oslovljava osoba (muška) koja se bavi nekim od tih zanimanja, koristi se, kako stoji u ÉSZ+ 2007, samostalna etiketa *uram*, kombinacija etiketa prezime + *úr* ili, slično kao i u srpskom jeziku, etiketa *mester* 'majstore', ali se takođe dodaje etiketa *úr*. (O javljanju etiketa *úr* i *asszony* s ličnim imenima bilo je već reči.)

Kao što se vidi iz navedenih primera, u mađarskom jeziku nedostaje jedna opšteprihvaćena, semantički manje-više neutralna forma pogodna za oslovljavanje ženskih osoba koja bi se u svim pozicijama (kombinacijama nominalnih formi) upotrebljavala kao ekvivalent etiketi *úr* (v. Domonkosi 2002: 49). S tim u vezi treba posmatrati i činjenicu da su pored etikete *asszony*, uključujući i oblik *asszonyom*, u upotrebi i neke druge etikete koje se koriste u oslovljavanju žena – *kisasszony* 'gospođice', *hölgyem* 'damo [moja]' i već pomenuto *úrhölgy*, pri čemu se prvi i poslednji izraz ne javljaju s prisvojnim ličnim nastavkom u ovoj funkciji. Izraz *kisasszony* je – kako se može zaključiti na osnovu podataka iz ÉSZ+ 2007 – prvobitno označavao (i koristio se kao etiketa za) neudatu devojkicu iz gospodске porodice, a u

savremenom jeziku ovaj izraz može se upotrebiti pri učtivom oslovljavanju ili imenovanju mlade devojke. Etiketa *hölgyem* 'damo [moja]' (isključivo samostalno i u ovom obliku) danas igra sve veću ulogu u mađarskom jeziku (v. razmatranja u Horváth 2011), a najverovatnije zahvaljujući značenju kakvo se može pročitati u *Priručnom rečniku* Mađarske akademije nauka i umetnosti iz 2004. godine (u daljem tekstu PRMAN 2004): 'nepoznata [elegantna, zrela itd.] žena', dok značenje 'nečija supruga, verenica, izabranica' zastareva, kako stoji i u ovom a (slično) i u novijem ÉSZ+ 2007. U ovom rečniku se savremeno značenje imenice *hölgy* još uopštenije tumači u odnosu na PRMAN 2004 – '[prisutna] žena' (i pripisuje se ugladenom govornom stilu). O upotrebi etikete *úrhölgy* (<*úr* + *hölgy*) bilo je reči u okviru odeljka posvećenom upotrebi prezimena. U vezi s oslovljavanjem žena, Domonkosi je zabeležila pre deceniju i po tendenciju da se pri oslovljavanju starije nepoznate žene upotrebi etiketa *asszonyom*, a *hölgyem* pri obraćanju osobama slične starosti ili nešto mlađih (Domonkosi 2002: 109).

6) Titule

Na način upotrebe, mogućnost kombinacije titula sa drugim vrstama etiketa ukazali smo delom u prethodnim razmatranjima, u primerima kao što su *doktor úr* ili *professzor úr*, a istakli smo i problematiku tvorbi odgovarajućih oblika koji su pogodni za oslovljavanje ženskih osoba (*professzor asszony*, ali *doktornő*). Naravno, bliskost s narednom grupom etiketa, a ponekad i poteškoće pri razlikovanju dveju klasa, važi i u slučaju mađarskog jezika.

7) Izrazi koji označavaju društvenu ulogu, odn. funkciju

Među nominalne forme, kao što je poznato, ubrajamo i nazive zanimanja, a njihov način upotrebe prikazali smo već i u kontekstu upotrebe etiketa *úr* i *asszony*, a to važi i za etikete koje označavaju neku funkciju, odnosno poziciju. U mađarskom jeziku moguće su i višestruko složene etikete kao što je *Tisztelt Dr. Kovács László Főorvos Úr!* 'Poštovani gospodine doktore glavni lekaru prezime + lično ime!' (u pismenoj komunikaciji i eventualno u prvom obraćanju).

8) Izrazi za oslovljavanje grupe

Etikete koje su pogodne za oslovljavanje više od jedne osobe koriste se i u mađarskom jeziku, a delom se u ovoj kategoriji mogu naći etikete koje su množinski oblici nominalnih formi (iz različitih kategorija): *gyerekek/gyerekeim* 'deco'/'deco moja', *kedves barátaim* 'dragi prijatelji [moji]', *Tisztelt kollégák!* 'Poštovane kolege!', ali ima i takvih izraza koji se

javljaju kao uobičajene formulacije po pravilu u množini. Slede primeri s prisvojnim ličnim nastavkom: obraćanje u javnosti nekom skupu *Tisztelt hölgyeim és uraim!* 'Poštovane dame [moje] i gospodo [moja]!' ili oslovljavanje gledalaca na televiziji *Kedves nézőink!* 'Dragi gledaoci [naši]!' – uz V-modus koji se ispoljava upotrebom zamenice *ön*.

Navodimo primere iz svakodnevnog života koji se koriste uz T-modus: *emberek* 'ljudi', *fiúk* 'momci', *lányok* 'devojke', kao i izraze usko vezane za određene situacione okvire (oslovljavanja grupe dece u zabavištu): *kiscsoportosok* '[deco] iz grupe malih' ili *nagysoportosok* '[deco] iz grupe velikih' (primere daje Domonkosi 2002: 89).

IV.3 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU

3.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI

Odgovori ispitaničke grupe mladih u vezi s oslovljavanjem **roditelja** prikazani su u tabeli ispod, pri čemu pronominalne forme ne beležimo posebno, jer se u međusobnoj komunikaciji informanata i informantkinja s roditeljima bez izuzetaka javlja T-modus. Međutim, u vezi sa sastavljanjem korpusa na mađarskom jeziku pojavio se jedan drugi problem: u nekim slučajevima nije bilo moguće odrediti koji se jezik koristi s kojim članovima porodice, nego samo pretpostaviti, budući da je dosta informanata i informantkinja navodilo da se pored mađarskog jezika koristi i neki drugi jezik u porodici (5 učenika i 6 učenica srednje škole, te 5 učenika i 4 učenice iz gimnazije, a ukupno 13 osoba, dakle, više od polovine ovih informanata i informantkinja stanuje u Novom Sadu), s tim da je to uglavnom srpski jezik, ali su se javljali i turski, nemački, engleski i neki drugi jezici. Pored toga, uglavnom nema podataka o tome da li su to samo povremene, situaciono vezane promene koda ili konsekventna upotreba određenog jezika s datom osobom. Određivanje jezika koji se koristi u komunikaciji između komunikatora u nekim slučajevima otežavalo je i to što su se u rubrikama koje su predviđene za nominalnu formu ili nominalne forme navedeni srpski izrazi, dok su u odgovarajućoj rubrici za pronominalni oblik zapisani ili samo zaokruženi (u samom pitanju) mađarski oblici, pri čemu su pojedinci te rubrike konsekventno ostavljali nepopunjene. Mogućnost beleženja dodatnih napomena nijedna osoba nije iskoristila. Tamo gde smo ipak uspeli da rekonstruišemo (na osnovu ličnih podataka, pre svega), s velikom izvesnošću, koji je jezik u pitanju, posebno ćemo ukazati na tu okolnost, te smo sve nominalne forme koje su se našle u anketama, bez obzira na to da li su posredi mađarski izrazi ili ne, naveli u tabelama. Naravno, ne može se isključiti ni mogućnost da u nekim mešanim

brakovima osoba, koja nije mađarske nacionalnosti, usvoji mađarski jezik i da ga koristi i u razgovoru s detetom, odnosno informantom ili informantkinjom, ili obrnuto.

Oslovljavanje **roditelja**:

KOGA → KO ↓	majku	oca
Učenik sr. škole	anya (4) anyu (1) anyuci (1), anci (1) mami (2) mama (1) LI (1)	apa (3) apu (2) apuci (1) tati (1) tata (1) áale (2) skLI (1)
Učenica sr. škole	anyu (4) anyuci (2) anya (2) anyci (1) anyi (1) mama (1) mami (1) édesanyám (1), skLI (1)	apu (3) apuci (2) apa (2) api (1) tata (1) tati (1) papa (1) nanci (1)
KOGA → KO ↓	majku	oca
Učenik gimn.	anya (6) mama (3) anyu (1) anyuci (1)	apa (5) tata (1) taci (1) tati (1) apu (2)
Učenica gimn.	anya (3) anyu (2) anyuci (1) mama (3)	apa (2) api (1) apu (4) apuci (1) tata (3)

	mami (1)	ta (1)
	anci (1)	
	muter (1), tanítónéni (1)	fater (1)
	bubek (1)	
		skLI (1)

Na pitanje u vezi s oslovljavanjem roditelja odgovorili su svi ispitanici i sve ispitanice (uključujući i učenicu gimnazije koja je napomenula da joj je otac preminuo).

Za oslovljavanje roditelja zabeležen je veliki broj različitih mogućnosti, među njima se mogu identifikovati i (tvorbeni) parovi, a neretko informant ili informantkinja koristi parove etiketa za oslovljavanje roditelja – u pitanju je zapravo govorno ponašanje na čije usvajanje odlučujući uticaj imaju i sami roditelji koji prvo sebe i jedno drugo u prisustvu deteta oslovljavaju (ili referišu jedno na drugo) tim izrazima (*anya – apa, anyu – apu, mami – tati* itd.), a ovo ujedno važi i u onim slučajevima kada deca ne koriste parove etiketa već (tvorbeno) različite etikete (*anya – apu* i sl.). Poneke osobe beleže i više od jedne etikete za oslovljavanje roditelja, što i u ovom slučaju može da se tumači kao dodatan izraz bliskosti, pored samih etiketa za obeležavanje ovog srodničkog odnosa koji su skoro bez izuzetaka hipokoristične etikete za obeležavanje srodstva, a formalno – s tvorbenog aspekta – kako ukazuje i Á. Domonkosi (2002: 61), pozivajući se na istraživane M. Hajdúa iz 1974. godine, podudaraju se s različitim hipokorističnim oblicima ličnih imena. Analizirajući rezultate svoje ankete u okviru oslovljavanja u porodici, tj. u vezi s oslovljavanjem roditelja, Domonkosi takođe ukazuje na to da upotreba više različitih etiketa korelira s većim stepenom bliskosti (ibid., 63).

Učenici srednje škole – a to važi i za učenike gimnazije – za oslovljavanje majke najčešće beleže etiketu *anya* (4 beleženja etikete koja je zapravo osnovni oblik lekseme u značenju 'majka' uprkos samo naizgled primarnog oblika *édesanya* 'rođena majka * > *anya*), a za oca leksemu *apa* (3 javljanja takođe osnovnog oblika, a ne rezultata skraćivanja lekseme *édesapa* 'rođeni otac' * > *apa*). Ostale mogućnosti kojima se oslovljavaju majke, osim izraza *mami* (< *mama*, izvedeno pomoću izrazito produktivnog sufiksa za tvorbu oblika deminutiva - *i* koji se često sreće i u mađarskim skraćenim i hipokorističnim oblicima ličnih imena: *Karolina* > *Kari*, *Ferenc* > *Feri*) koji navodi dvoje ispitanika, javljaju se tek pojedinačno, iako uopšteno uzev nije reč o neuobičajenim etiketama, što će se docnije i videti. To su *anyu*

(relativno nov oblik, nastao u drugoj polovini XX veka, prema podacima iz ESZ 2006, skraćivanjem takođe hipokorističnih oblika *anyuka* ili *anyuci*), *anyuci* (javlja se, kao i *anyuka* početkom prošlog veka, prema ESZ 2006) i *anci* (ove dve etikete pominje isti ispitanik, a *anci* je skraćeni oblik, zapravo, izvorno izgovorna varijanta reči *anyuci* > *anci*, a da je posredi fonetsko beleženje etikete pokazuje i oblik *anyci* koji pominje jedna od učenica), te jedan ispitanik navodi i mogućnost upotrebe ličnog imena u oslovljavanju roditelja (za oslovljavanje oca navodi skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena) – mogućnosti koja se u mađarskom korpusu pored ovog jednog beleženja, javlja samo još u odgovoru dveju učenica u formi upotrebe skraćenog ili drugačije modifikovanog ličnog imena (jedne srednjoškolke pri oslovljavanju majke i jedne gimnazijalke pri oslovljavanju oca). Za oslovljavanje oca, pored etikete *apa*, u anketama učenika javljaju se još *apu* (prema podacima iz ESZ 2006 javlja se nekoliko decenija ranije od etikete *anyu*, ali takođe verovatno od hipokorističnih varijanti *apuka* i *apuci*) i srpska žargonska etiketa *ćale* (podjednako po 2 puta). Srpsku leksemu *ćale* navode ispitanici koji su rođeni i žive u Novom Sadu. Kao maternji jezik zabeležili su mađarski jezik, ali takođe navode da, kada razgovaraju s porodicom, koriste i srpski jezik. Jedan od ovih informanata pored izraza *ćale*, koji navodi na drugom mestu, oca oslovljava i etiketom *tati* (a majku sa *mami*) i beleži mađarsku zamenicu *te*, dok u vezi s oslovljavanjem nepoznatih lica navodi srpsku kontaktnu rečcu *izvinite*, ali i mađarski zamenički oblik *ön* (odnosno nedosledno popunjava upitnik), te na osnovu toga pretpostavljamo da makar ponekad s ocem razgovara i na srpskom jeziku. Slična pretpostavka važi i za drugog srednjoškolca, međutim poznati su nam slučajevi upotrebe žargonskih etiketa *keva* i *ćale* – u šaljivom tonu, kao karikiranje takvog načina oslovljavanja na srpskom jeziku – pri oslovljavanju roditelja, i u takvim slučajevima kada je jezik porodice isključivo mađarski. Pojedinačno se, osim izraza *tati*, pominje upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena i etikete *tata* (za oslovljavanje majke se daje *mama*), a s obzirom na to da potonju nominalnu formu navodi učenik koji živi u Veterniku (pored mađarskog jezika kao maternjeg, na prvom mestu, ispred mađarskog, nemačkog i slovenačkog jezika, navodi srpski kao jezik porodice, a u komunikaciji sa svojom sestrom koristi neke srpske etikete, a takođe mu se uzvraća srpskim izrazom *brate*), ne može se isključiti mogućnost da etikete *mama* i *tata* (koje su moguće i u mađarskom jeziku u kojima se *a* izgovara /v/, a u ESZ 2006 se navodi i mogućnost da su ove lekseme dospele u mađarski jezik posredstvom nekog slovenskog jezika, oblik *tata* možda već i u XIII veku, dok je *mama* prvi put zabeležen u XVI veku) zapravo ovde treba vrednovati kao srpske izraze!

Učenice srednje škole prednost daju etiketi (hipokorističnom obliku) *anyu* za oslovljavanje majke (4 javljanja) i *apu* (3 beleženja), a s podjednakom učestalošću pominju se *anyuci* i *apuci*, te oblici iz kojih su prethodni izvedeni – *anya* i *apa* (svaka etiketa javlja se po 2 puta), a uglavnom se javljaju kao par etiketa u govoru informantkinja koje ih navode, ali ima primera u kojima to nije slučaj (*anyu* – *papa*, *édesanyám* 'rođena majko [moja]'/ skraćeno/modifikovano lično ime – *apa/apu*, *anya* – *nanci*). Od takvih parova neuobičajeno zvuči *anyi* – *api* koji u prvi mah deluju kao primer individualne tvorbe (pomoću sufiksa *-i*) za razliku od prethodnih koji se beleže i u rečnicima (na primer, u korišćenom ESZ 2006). Međutim, *api* se javlja i u korpusu Domonkosi (2002: 61), a ujedno se upućuje i na to da se oblik *anyi* beleži u priručniku u vezi s jezičkom učtivošću (up. Deme/Grétsy/Wacha 1999 [1987]). Regstruje se i individualizovani, tj. idiolekatski obojen oblik *nanci* za oslovljavanje oca (dok se za majku daje *anya*), što je možda i modifikovani oblik ličnog imena. Etikete *mama* i *tata* opet se javljaju u anketi osobe koja konstatuje da osim mađarskog koristi i srpski jezik u komunikaciji s članovima porodice (zapravo, srpski jezik je naveden na prvom mestu), a sudeći prema odgovorima koji se odnose na oslovljavanje babe i dede (navode se srpske etikete *baba* i *deda*) s velikom verovatnoćom je neko od roditelja srpske nacionalnosti. Ova ispitanica (rođena u Somboru, a živi u Temerinu) za svoj maternji jezik navodi i mađarski i srpski jezik.

Približno polovina ispitanika koji pohađaju gimnaziju navodi za oslovljavanje majke etiketu *anya*, a skoro isto toliko osoba beleži i etiketu *apa* za oslovljavanje oca. Ukoliko ovom broju dodamo i one slučajeve korišćenja datih izraza koje navode srednjoškolci, te ih uporedimo s odgovorima devojaka iz obe ispitaničke grupe (određene tipom škole koji pohađaju), stiče se utisak da postoji određena preferencija pri izboru oblika etiketa za obeležavanje srodstva, a koji se odnose na roditelje. *Anyu* i *apa* predstavljaju neutralnu mogućnost pored prikazanog niza hipokorističnih, ali i nekih individualnih tvorbi, te se postavlja pitanje šta je uzrok tome da se češće javlja pri oslovljavanju od strane muške dece. Iako se ne može isključiti ni okolnost da informanti i informantkinje koriste s određenim udelom etikete po svom izboru, smatramo da se u njima više ogledaju preference oslovljenih osoba – roditelja. Konačan odgovor moglo bi dati jedno detaljnije istraživanje koje bi se, pored uzimanja u obzir i ličnih podataka roditelja (što u našem slučaju nije bilo moguće čak ni pri anketiranju mladih u Novom Sadu), proširilo i na etikete koje se koriste od strane ženske dece u istoj porodici, te bi se na taj način mogao potvrditi odnosno precizirati, ili pak relativizovati rezultat našeg istraživanja. Nadalje, za oslovljavanje majke takođe se više od jednom beleži

izraz *mama* (ukupno 3 javljanja), te ćemo se i ovaj put osvrnuti na njen status u kontekstu jezika porodice. Prvi ispitanik koji pominje ovu etiketu (oca pak oslovljava etiketom *apu*) kao maternji jezik daje mađarski jezik, međutim za jezik porodice na prvom mestu zapisuje srpski, a na drugom mađarski. Osim etikete *mama*, u vezi s kojom možemo pretpostaviti da se misli na srpski izraz, ispitanik navodi još i srpske lekseme za oslovljavanje babe i dede (etikete *baba* i *dede* [sic!]), a za oslovljavanje babe sa strane drugog roditelja daje etiketu *bako*, ali s mađarskom ortografijom (*bákó*), dok za komunikaciju s dedom ili partnerom svoje bake navodi puno lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime. Takođe, na prvom listu upitnika ovaj gimnazijalac daje uputstvo za tumačenje svojih odgovora: „Mađarske reči po pravilu upućuju i na prevode srpskih reči“ [A magyar szavak általában szerb szavak fordításaira is utalnak]. Drugi učenik gimnazije koji beleži par etiketa *mama* i *tata*, dete je roditelja različite nacionalnosti – sticajem okolnosti imamo saznanja o tome da s majkom Mađaricom razgovara pretežno na mađarskom jeziku kao i s majčinom rodbinom, dok s ocem Srbinom i očevom rodbinom komunicira na srpskom jeziku, te se zapravo etikete *mama* i *tata* javljaju pri razgovoru na oba jezika (pretpostavljamo uz adaptaciju izgovora). Pronominalne forme uopšte ne navodi u anketi, međutim na osnovu posmatranja možemo tvrditi da se u okviru porodice koristi T-zamenica u komunikaciji na oba jezika. Pored mađarskog i srpskog, ovaj informator koristi i engleski, ruski i nemački jezik, no, to su okazionalne (najverovatnije šaljive) upotrebe pojedinih reči i fraza. U upitniku treće osobe koja beleži etiketu *mama* kao maternji jezik naveden je srpski, a kao jezici porodice srpski i mađarski, ali se pronominalne forme ne navode posebno, već se zaokružuju mađarske zamenice koje su ponuđene u pitanju. No, ukoliko uzmemo u obzir da ispitanika majka oslovljava srpskom etiketom *sine*, velika je verovatnoća da s majkom komunikacija teče na srpskom jeziku.

Gimnazijalci još pojedinačno beleže za oslovljavanje majke *anyu* i *anyuci*, a za oca pored *apu* (ukupno 2 puta, jednom od toga u paru sa *anyu*), takođe pojedinačno kao i pomenuti izrazi za oslovljavanje majke, javljaju se još *tati* (izvedeno iz oblika *tata* pomoću sufiksa *-i*, pouzdano zabeleženo u XVI veku, prema ESZ 2006), te srodan i najverovatnije individualizovano *taci* (*tata* + *-ci* > *taci*, pri čemu sufiks *-ci* ima istu funkciju kao i u obliku *anyuci*, tj. služi za tvorbu umanjjenica, up. nadimak *Marci* < *Márton*).

Iako se i u anketama gimnazijalaca javljaju različite etikete za oslovljavanje roditelja, odgovori gimnazijalki su još raznovrsniji. S podjednakom učestalošću zabeležene su etikete *anya* i *mama* (po 3 javljanja), a prati ih oblik *anyu* (2 puta se navodi). Etiketu *mama* navode dve informantkinje koje napominju da pored mađarskog jezika koriste i srpski jezik u

komunikaciji s članovima porodice. Jedna od dveju ispitanica navodi mađarski jezik kao maternji, ali, sudeći i po drugim odgovorima u anketi, *mama* je ovde mađarski oblik, dok druga ispitanica kao maternji jezik beleži oba jezika, međutim, kako oca oslovljava etiketom *apu*, velika je verovatnoća da je izraz *mama* u ovom slučaju srpska etiketa. Pritom uvek postoji mogućnost da je porodica većinski dvojezična, te da i u razgovoru s majkom u nekim situacijama razgovara na mađarskom jeziku. U odgovoru treće osobe nominalnu formu *mama* identifikovali smo bez dvojbi kao mađarsku etiketu – kao maternji jezik, ali i kao jezik porodice isključivo se javlja mađarski jezik. Pored ovih više puta zabeleženih izraza, javljaju se brojni drugi, te je jasno da su neke informantkinje zapisale više od jednog oblika – ukupno tri učenice, a dve od njih čak tri različite mogućnosti: *ma* (< *mama*), *anyu*, *anyuci* i *anya*, *muter* (prema nem. *Mutter*), *tanítónéni* 'učiteljice' (najverovatnije prema stvarnom zanimanju majke), što se može tumačiti i kao projekcija odnosa, naravno, u slučaju da nije reč o tome da je igrom slučaja majka bila učiteljica informantkinje. Sve ove ispitanice navele su i po dva oblika za oslovljavanje oca. Pojedinačno se pored već pomenutih javljaju *mami*, *anci* i *bubek*. Poslednji se izraz, kao što će se dole pokazati, ujedno javlja i pri oslovljavanju informantkinje od strane majke. Ovakvi slučajevi uzajamne upotrebe nekih izraza nalik *ehu* (mađ. izraz *visszhangszerűség* kod Domonkosi 2002: 61 koja upućuje na Fülei-Szántó 1994: 49) takođe se javljaju u prisnim odnosima.

Svoje očeve gimnazijalke oslovljavaju izrazom *apu* (koji je ujedno i najčešće zabeležen – ukupno 4 javljanja), zatim *tata* (3 puta, 2 puta u paru uz mađarsko *mama*, v. gore) koji, uprkos tome što se javlja u upitniku osoba koje navode da ne koriste isključivo mađarski jezik s članovima porodice, ipak u svim slučajevima najverovatnije predstavlja mađarski oblik, dok se srpski jezik između članova porodice koristi ponekad u vidu pojedinih reči i fraza, eventualno kraćih dijaloga.²⁰⁹ Više od jednom javlja se jedino još *apa* (2 puta), a pojedinačno: *api*, *apuci*, *ta* (skraćeno od oblika *tata* sa kojim se pored

²⁰⁹ Reč je, zapravo, o fenomenu koji nije neuobičajen u komunikaciji dvo- ili višejezičnih osoba – o vrsti *promene koda* (eng. *code-switching*). Neretko se ova pojava kritikuje u govoru mladih osoba u Vojvodini kojima je mađarski jezik prvi jezik, a jedna od karakteristika ovakve promene koda je i korišćenje srpskih leksema uz fonemsku adaptaciju i morfosintaksička pravila mađarskog jezika: *izgorézott a prekidács a bojleron* 'izgoreo je prekiđač na bojleru' (primer zabeležen pre više godina pri telefonskom razgovoru dveju prijateljica, učenica osmog razreda osnovne škole u Novom Sadu). Niz sličnih primera daje E. Andrić u radu posvećenom neposrednim pozajmljenicama (iz srpskog jezika) u mađarskom jeziku u Vojvodini (2009: 43), ali i M. Pásztor Kicsi (2006) u članku u kojem se prikazuju karakteristike mađarskog (razgovornog) jezika u Vojvodini koji se može naći na adresi <http://verbi.org/index.php/kutatasok/a-magyar-nyelv-vajdasagban/10-pasztor-kicsi-maria-a-vajdasagi-magyarok-beszede> (19. III 2016)

skraćenih/modifikovanih oblika ličnog imena zajedno navodi), te *fater* (par etikete *muter* od nem. *Vater*).²¹⁰

U sledećoj tabeli prikazani su odgovori iz drugog dela pitanja koji se odnosi na oslovljavanje roditelja, a sadrži etikete kojima roditelji oslovljavaju informante i informantkinje.

KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika sr. škole	LI (4) skLI (2) fiam (3) kisfiam (2)	LI (4) skLI (3) fiam (2) kisfiam (2)
Učenicu sr. škole	LI (3) skLI (4) kislányom (1) krokim (1), cuki (1) szivi (1)	LI (2) skLI (3) lányom (1) cuki (1) szivi (1), cicuka (1) gyöngyöm (1), lelkem (1) kiskecske (1)
KO → KOGA ↓	majka	otac
Učenika gimn.	LI (3) skLI (4) fiam (2) kisfiam (1) sine (1)	LI (3) skLI (3) fiam (3) nagyfiam (1) bogár (1)
Učenicu gimn.	LI (3) skLI (8) lányom (1)	LI (3) skLI (5) lányom (2)

²¹⁰ *Muter* i *fater* se beleže u ESZ 2006. Obe lekseme su, kako smo ukazali, pozajmljenice iz nemačkog jezika, s tim da se *fater* u mađarskom jeziku javlja već u prvoj polovini XVII veka, dok se *muter* prvi put beleži tek 1840. godine, a prvo se javlja u značenju 'matičica'. Interesantna je činjenica da se u vezi s obema leksimama u ovom rečniku daje napomena da se javljaju u prisnoj komunikaciji, ali se u okviru odrednice *fater* samo upućuje na moguću pejorativnu konotaciju uz značenje 'stari, starac', a *muter* se određuje kao izraz koji se javlja u prisnoj, ali ne toliko uglađenoj komunikaciji. U PRMAN 2003 leksema *muter* se registruje kao moguća etiketa za majku u prisnoj komunikaciji, dok se za *fater* dodaje (pored elementa prisnosti) i opis „šaljivo“, kao i mogućnost upotrebe pri pogrdnom oslovljavanju neke starije nepoznate muške osobe.

	csillagom (1), bogárkám (1) picikém (1) maci (1) bubek (1)	kislányom (1) putyuli-mutyuli (1) maci (1) cica (1) prücsök (1)
--	---	---

Iako odnos roditelj-dete karakteriše u savremenom mađarskom jeziku, ali i u druga dva jezika u fokusu našeg istraživanja, recipročna upotreba T-zamenice, domen upotrebe nominalnih formi ukazuje na njegovu suštinski asimetričnu prirodu. Deca pri oslovljavanju roditelja po pravilu koriste neki oblik etikete za obeležavanje srodstva i to neki od hipokorističnih oblika. Izuzetak su oblici *anya* i *apa*, te složenica *édesanyám* u našem korpusu koji to nisu. Domonkosi takođe napominje da su u komunikaciji između dece i roditelja zapravo hipokoristični oblici pravilo, uključujući pre svega upotrebu nadimaka (skraćenih ili modifikovanih ličnih imena) od strane roditelja (Domonkosi 2002: 64-67), tako da odstupanja od ovakvih obrazaca po pravilu ukazuju na to da upotrebljena etiketa ima neku dodatnu ekspresivnu vrednost – na primer, kada majka ili otac koriste puno lično ime deteta radi upozorenja ili negodovanja. U ovom svetlu može se objasniti i mišljenje nekih izvornih govornika i govornica mađarskog jezika iz našeg okruženja (u Novom Sadu) koji etikete *anya* i *apa*, zapravo upotrebu oblika s prisvojnim oblikom bilo pri oslovljavanju, bilo pri evokaciji tih osoba u razgovoru s nekim trećim licem, odnosno licima, ocenjuju negativno i smatraju da su čak pogrdne (mislimo na oblike *anyám* 'majka/majko [moja]' i *apám* 'otac/oče [moj]'), uprkos tome što je reč o osnovnim oblicima od kojih je izvedena velika većina hipokorističnih etiketa.

Uprkos gore rečenom učenici srednje škole najučestalije navode upotrebu ličnog imena od strane majke, ali i oca (po 4 puta), međutim to ne čini većina ispitanika. Pored njega beleži se i skraćeno/modifikovano lično ime (2 puta u govoru majke, te 3 puta u govoru oca), a kada saberemo broj javljanja dveju etiketa za obeležavanje srodstva – *fiam* 'sine' i *kisfiam* 'mali sine [moj]' – njihova učestalost skoro je jednaka učestalosti korišćenja ličnog imena (*fiam* – 3 puta u govoru majke, a 2 puta u govoru oca; *kisfiam* – po 2 puta u govoru oba roditelja). Od srednjoškolaca samo je jedna osoba navela više od jedne etikete u pojedinim rubrikama (daje pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena i puno lično ime).

Učenicе srednje škole daju nešto raznovrsnije odgovore u odnosu na srednjoškolce, a nešto više etiketa koje koriste njihovi očevi u odnosu na oblike koji se javljaju pri oslovljavanju od strane majke. Kada je reč o etiketama koje majke koriste, najučestalije, a sa skoro jednakim brojem beleženja javljaju se lično ime i njegov skraćeni/modifikovani oblik (3, odnosno 4 puta se navode), a tri učenicе navode i drugačije tipove etiketa, s tim da se svaki izraz javlja pojedinačno: etiketa za obeležavanje srodstva *kislányom* 'mala ćerko [moja]', hipokoristik *krokim* (najverovatnije izvedeno od lekseme *krokodil* skraćivanjem i dodavanjem sufiksa *-i*, u ovom konkretnom primeru dodat je i lični prisvojni nastavak: *krokodil* > *krok-* + *-i* + *-m* > *krokim* 'kroki [moj/a]') i *cukim* (nastala na isti način kao i *krokim* od *cukor* 'šećer'); obe potonje etikete zapisala je ista informantkinja, te takođe hipokoristik *szivi* (oblik nastao na isti način kao i prethodna dva izraza, skraćivanjem i dodavanjem sufiksa *-i* od lekseme *szív* 'srce').

Očevi informantkinja iz srednje škole takođe koriste lična imena i skraćena/modifikovana lična imena svojih kćeri (2 puta, odnosno 3 puta), ali najfrekventnije se javljaju ipak druge etikete, pretežno hipokoristici, a u odgovorima dveju učenica i dva različita hipokoristika, uprkos tome što se nijedna konkretna nominalna forma ne javlja više od jedanput. Jedini izraz koji označava srodnički odnos je *lányom* 'ćerko [moja]', dok ostale izraze ubrajamo među hipokoristike: *cuki*, *szivi*, *cicuka* (izvedeno od takođe mogućeg hipokoristika *cica* 'maca', pri čemu je rezultat bisufiksacije: *-u* i *-ka*), *gyöngyöm* 'biseru [moj]', *lelkem* 'dušo [moja]', pa i etiketu, zapravo kompozitu *kiskecske* 'mala kozo', zbog prvog elementa *kis-*, što prema našem mišljenju ukazuje na to da ipak nije reč o pogrdno upotrebljenom izrazu. Neke izraze koriste oba roditelja, kao u slučaju *cuki* i *szivi*.

Učenicи gimnazije, slično kao i učenici srednje škole, navode najučestalije upotrebu ličnog imena (po 3 puta u govoru oba roditelja) i skraćeni, odnosno modifikovani oblik ličnog imena (4 puta u govoru majke, a 3 puta u govoru oca). Više od jednom pominje se i etiketa *fiam* (2 puta kao etiketa koju koristi majka, a 3 puta kao izraz koji upotrebljava otac). Preostala dva izraza se javljaju pojedinačno: *kisfiam* 'mali sine [moj]' i srpska etiketa *sine* – ukoliko se zanemari prisvojni lični nastavak, ekvivalent mađarskog *fiam*, a navodi je učenik koji kao svoj maternji jezik navodi srpski jezik, a kao jezik porodice srpski i mađarski jezik. Kao načini oslovljavanja od strane očeva pojedinačno se takođe beleže samo dve etikete: *nagyfiam* 'veliki sine [moj]' i *bogár* 'bubo'. Uprkos tome što su etikete tipa *fiam* ili *kisfiam* takođe od milja upotrebljene etikete za obeležavanje srodstva, potonji izraz je jedini hipokoristik strogo uzev koji se javlja pri oslovljavanju naših ispitanika od strane roditelja. Od

ispitanika koji pohađaju gimnaziju, samo su dvoje zabeležili više od jedne etikete u pojedinim rubrikama koje su u anketi bile predviđene za nominalne forme (jedna osoba je zabeležila kako puno lično ime, tako i skraćeni/modifikovani oblik imena u govoru oba roditelja, a druga osoba u vezi s oslovljavanjem od strane oca daje etiketu *fiam* i lično ime).

Velika većina gimnazijalki (njih 8 od ukupno 10, ukoliko računamo i odgovor učenice koja najverovatnije razgovara s majkom na srpskom jeziku) daje skraćeno, odnosno modifikovano lično ime kada je reč o etiketama koje koriste njihove majke, a takođe više puta, ali s daleko manjom frekvenijom, beleže i lično ime (3 puta, ako uračunamo i odgovor prethodno pomenute osobe koja najverovatnije koristi srpski jezik u komunikaciji s majkom). Pored ovih tipova nominalnih izraza, gimnazijalke pominju i različite izraze koji se koriste odmilice, doduše, svaki pojedinačno: etiketu koja označava i srodstvo *lányom* 'kćeri [moja]', *csillagom* 'zvezdo [moja]', *bogárkám* 'bubice [moja]' (obe potonje etikete navodi ista učenica), *picikém* 'malena [moja]', *maci* 'medo' (sekundarno izvedeno od takođe mogućeg hipokoristika *mackó* 'meda/o' < *medve* 'medved') i već ranije pomenut, recipročno upotrebljen, izraz u komunikaciji ispitanice i njene majke – *bubek*.

Polovina anketiranih gimnazijalki navodi skraćeno/modifikovano lično ime kada je reč o nominalnim formama koje koriste njihovi očevi (ukupno 5 javljanja), a nešto manje njih navodi i lično ime, zapravo isti broj učenica kao i u segmentu u vezi s oslovljavanjem od strane majki (takođe ukupno 3 beleženja, ali samo jedna učenica navodi ovaj tip etikete i u kontekstu razgovora s majkom). Ovaj put više od jednom se javljaju etikete koje označavaju srodstvo: *lányom* (2 javljanja) i *kislányom* (1 put). Pojedinačno su zabeleženi sledeći hipokoristici: *putyuli-mutyuli* (bez konkretnog značenja, daje se uz etiketu *kislányom*, a ispitanica ujedno napominje da „ne volim posebno nazive svojih roditelja” [nem feltétlenül kedvelem a szüleim megnevezéseit]), *maci* (javlja se i u govoru majke), *cica* i šaljivo *prücsök* 'malo dete, detence' (može da znači u dijalektima i 'cvrčak').

Slede tabele u kojima su prikazani izrazi koji se javljaju u komunikaciji mlađe ispitaničke grupe i njihovih baka i deda. Posebno smo istakli upotrebu V-zamenice, a ranije smo već ukazali na problem nekonsekventnog navođenja pronominalnih formi u nekim anketnim listovima. Na pitanje kako oslovljavaju svoju baku nije odgovorio jedan gimnazijalac (koji ne navodi ni oblike za oslovljavanje svog dede), dok su ostale osobe iz svih ispitaničkih grupa zabeležili oblike koji koriste, a na pitanje koje se odnosi na oslovljavanje dede nije odgovorilo više osoba: 2 srednjoškolaca i isto toliko srednjoškolki, te 4 učenika i 2

učenice gimnazije. Ukoliko je isti ispitanik ili ista ispitanica navela istu etiketu (uz isti pronominalni oblik, dakle, pri beleženju istih obrazaca), svako smo javljanje neke nominalne forme uzeli u obzir.

Oslovljavanje **baba i deda**:

KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik sr. škole	nagymama (2) nagyi (1) omama (1) mama (4) mama + maga (1) mamika (1) skLI (1)	nagytata (2) otata (1) tata (4) tata + maga (1) tati (1) skLI (1)
Učenica sr. škole	mama (7) skLI mama (1) mama + maga (1) nagymami (1) nagyi (4) dundu (1) PI-né (1) baba (1)	tata (3) taksi (1) skLI tata (1) nagytati (1) PI (1) deda (4) skLI deda (1) nyapa (1)
KOGA → KO ↓	babu	dedu
Učenik gimn.	nagymama (1) mama (3) mama + maga (1) mami (1) mami + maga (1) baba (3)	tata (1) tata LI (1) tata + maga (1) széptata (1) tati + maga (1) deda (1) dede (sic!) (1)

	bákó (1) nanu (1) / (1)	apó (1) / (1)
Učenica gimn.	mama (3) skLI mama (1) mama + maga (1) mama + ön (1) mami (2) mami + maga (1) mamci (1) nagy (2) nagyika (1) gyi (1), gyigy (1) óma (1) szüle (1) baba (1)	tata (2) tata + maga (1) tati (2) tati + maga (1) óta (1) deda (1) dede (sic!) (1) napa (1)

Za oslovljavanje svoje bake najviše učenika srednje škole zabeležilo je etiketu *mama* (4 puta uz T-zamenicu; u značenju 'baba' ili 'starica' javlja se, prema ESZ 2006, prvi put početkom XIX veka), a jednom se beleži i uz V-zamenicu *maga*, a za oslovljavanje dede isti učenik navodi obrazac *tata + maga*, pritom *tata* je ujedno etiketa koja se najučestalije navodi i za oslovljavanje deda (takođe 4 puta), a ovaj oblik se u ESZ 2006 ocenjuje kao leksema iz sfere prisne komunikacije koja polako iščežava iz upotrebe, dok se značenje 'starac' daje u PRMAN 2003. Uprkos podatku u vezi s opadanjem frekvencije upotrebe ove lekseme, u našem materijalu ona se javlja kao tipična etiketa koja se javlja pri oslovljavanju dede kada se posmatra njeno sveukupno javljanje u svim ispitaničkim podgrupama u srednjoškolskom uzrastu. Prema rezultatima Domonkosi oblik *tata* uobičajen je jedino u južnim regijama, tj. regijama velike južne ravnice, koje se delom – mislimo tu, pre svega, na županije Bač-Kiškun i Čongrad – graniče i s teritorijom AP Vojvodine, i u istočnom dijalektu (mađ. *Tisza-Körös vidéki nyelvjárás*). U komunikaciji babā, odnosno dedā s unucima i unukama danas se po pravilu koristi recipročno T-zamenica, te su ovakvi primeri upotrebe (kako ćemo pokazati, asimetričnog) korišćenja V-zamenice (prema „gore”) danas zapravo ostaci starijih običaja koji

su se duže održali u seoskoj sredini i manjim naseljima uopšte (učenik koji je zabeležio obrasce uz zamenicu *maga* živi u Temerinu).²¹¹ Oblike za oslovljavanje bake i dede kako s majčine, tako i očeve strane navodi tek jedan učenik. Jedan od zabeleženih parova etiketa *nagyi* 'bako' – *tati* rimuje se na osnovu sufiksa za tvorbu hipokorističnih oblika *-i* (skraćivanjem i sufigiranjem iz *nagyanya* ili *nagymama* > *nagyi*, te *tata* > *tati*), a drugi par *nagymama* – *nagytata* je par takoreći ukrštenih oblika *nagyanya* 'baba' i *mama* s jedne, odnosno *nagyapa* 'deda' i *tata*, s druge strane.²¹² Etikete *nagymama* i *nagytata* pominje još jedan ispitanik i to pored etiketa *omama* i *otata* (koje ne zapisuje ispravno *ómama*, odnosno *ótata*).²¹³ Osim navedenih, jedna osoba daje još oblik *mamika* (posredi je dvostruko sufigiran oblik pomoću *-i* i *-ka*: *mama* > *mami* > *mamika*). Dva ispitanika svoju baku oslovljavaju skraćenim, odnosno modifikovanim oblikom ličnog imena, a jedan od njih na isti način obraća se i svom dedi.

Učenice srednje škole, kao i učenici, najviše puta zabeležile su etiketu *mama* za oslovljavanje bake (ukupno 7 javljanja u odgovorima 10 učenica), s tim da broj naveden u tabeli sadrži i odgovor ispitanice koja istu etiketu koristi pri oslovljavanju obe svoje bake, tj. računali smo svako javljanje pojedinih izraza. Ovom broju može se dodati i mogućnost upotrebe uz V-zamenicu *maga* za šta takođe imamo jedan primer. Nominalna forma *mama* se u istraživanju Domonkosi takođe pokazala kao najfrekventnije upotrebljena etiketa, i to kao oblik koji se javljao u nešto više od polovine slučajeva (Domonkosi 2002: 70), a ukoliko posmatramo objedinjene rezultate iz anketa svih mlađih ispitaničkih grupa, vidimo da je ovo

²¹¹ Obimni korpus Á. Domonkosi koji je sastavljen (delom) od odgovora različitih starosnih grupa pokazuje da je promena obrazaca jezičkih sredstava korišćenih pri oslovljavanju članova porodice (u prvom redu prelaz na T-formu pri oslovljavanju roditelja) osetna u odgovorima osoba (tada) između 55. i 65. godine starosti (dakle, ispitanika i ispitanica rođenih 1937-1947. godine), a talas promene krenuo je iz gradske sredine i obrazovanih slojeva društva (Domonkosi 2002: 54-55). Ova promena se takođe mora posmatrati u kontekstu javljanja modela tzv. nuklearne porodice koja u XX veku postaje tipična za društva Evrope, a koju čine roditelji i deca. U ovom tipu prodične zajednice hijerarhijska ustrojenost i podela uloga na takvim osnovama gubi na značaju, a u fokusu je ličnost članova porodice. Domonkosi takođe upućuje na mišljenje B. Bernsteina (1975) i njegovog tumačenja da orijentacija na individuu unutar porodice znači da njeni članovi svoje uloge (u porodičnoj zajednici) samostalno formiraju, odnosno ne uklapaju se u prethodno (statusno) određene obrasce (ibid., 53). Prelaz na T-zamenicu pri oslovljavanju roditelja majke i/ili oca usledilo je kasnije: ispitanička grupa starijih od 55 godina u istraživanju Domonkosi još se svojim babama i dedama obraćala koristeći 3. lice jednine (autorka ne precizira upotrebljene obrasce) (ibid., 67). Oslovljavanjem (i pozdravljanjem) u porodici bavila se nekoliko godina kasnije i A. Dömötör (2005) u kojem se rezultati Á. Domonkosi potvrđuju.

²¹² Složenice *nagyanya* i *nagyapa* (prvi put zabeležene u XVI veku prema ESZ 2006) po značenju i redolsequ elemenata odgovaraju nemačkim leksemama *Großmutter* i *Großvater*.

²¹³ Ovaj učenik, čiji odgovor smo već komentarisali u vezi sa pitanjima koja su se odnosila na oslovljavanje roditelja, ne navodi pronominalne oblike za oslovljavanje članova porodice. U pitanju je osoba koja stanuje u Veterniku (prigradskom naselju) kao maternji jezik beleži mađarski, ali navodi i srpski (kao i nemački i slovenački) među jezicima na kojima razgovara sa porodicom. Takođe, potrebno je istaći da kada ocenjuje svoje znanje drugih jezika, ponovo navodi kako mađarski, tako i srpski, pri čemu znanje srpskog ocenjuje kao „odlično“, a mađarskog jezika „dobro“.

najdominantniji izraz i u našem korpusu. Etiketa *tata*, koja je jedna od najviše zabeleženih nominalnih formi za oslovljavanje deda (ukupno 3 puta se javlja), samo se jednom javlja samostalno upotrebljena kao par uz oblik *mama*. Obe etikete, međutim, javljaju se i u kombinaciji sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (skLI *mama*, odnosno skLI *tata*) u odgovoru jedne informantkinje – jednom pri oslovljavanju bake, a takođe jednom za oslovljavanje dede, pri čemu dodavanje ovog oblika imena, kao i u nemačkom jeziku, omogućuje razlikovanje (identifikaciju sagovornika) dede s majčine od dede s očeve strane. Ovo stoga što se za majku jednog od roditelja navode oblici *mama* i *nagyi*, a za majku drugog roditelja pomenuta kombinacija uz izraz *mama*, dok se za dede s odgovarajuće strane daje skLI *tata* ili samo *deda*, a s druge skLI *deda*. Tako stižemo i do problematike javljanja srpskih etiketa u mađarskom korpusu, odnosno određivanja jezika koji se koristi u komunikaciji s članovima porodice u fokusu. Dok je u kombinaciji skraćenog/modifikovanog ličnog imena i etikete *deda* jasno da je posredi spoj upotrebljen na mađarskom jeziku – zbog redosleda elemenata u složenoj nominalnoj formi (u srpskom jeziku bi etiketa koja upućuje na vrstu srodstva bila na prvom mestu: *deda Pajo*, *baba Deso*), jezik koji se koristi u komunikaciji potrebno je dodatno proveriti kada se etikete *deda* ili *baba* (ali i neke druge, koje se javljaju u anketama) javljaju samostalno. Ovako (samostalno) upotrebljen izraz *deda* javlja se najučestalije (ukupno 4 puta), ali se samo jednom pojavljuje u anketi ispitanice koja pored mađarskog jezika kao svoj maternji jezik određuje i srpski, a isto tako navodi oba jezika i kao jezike porodice.²¹⁴ Ova učenica takođe baka s kojom najverovatnije, kao i s dedom (majkom i ocem jednog od roditelja), razgovara na srpskom, oslovljava etiketom *baba*. Za oslovljavanje baka, posle pomenute, najfrekventnije etikete *mama*, javlja se hipokoristična skraćunica *nagyi*. Iako ovaj oblik može označavati i dedu, kako se može pročitati u PRMAN 2003, takav primer nismo registrovali u našem korpusu, niti smo ga zabeležili u našem okruženju, dok se ova mogućnost kod Domonkosi navodi kao jedna od tipičnijih, ali ne toliko učestalih načina oslovljavanja bake u govoru osoba mlađih od 35 godina, i to skoro isključivo u gradskoj sredini (Domonkosi 2002: 70-71). Takođe je kod ove autorke navedena nominalna forma zabeležena kao i redak način oslovljavanja dede (ibid., 72). Pored izraza *dundu*, koji s velikom verovatnoćom predstavlja oblik sačuvan još iz detinjstva (možda i takoreći okamenjeni spoj glasova pri tepanju) ispitanice (kao u srpskom korpusu *balili* i sl.), posebno se ističe među brojnim, uslovno govoreći, očekivanim izrazima i upotreba (pretpostavljamo pravog, a ne nekog fiktivnog) prezimina – za baku oblik uz *-né*, a za dedu samo prezime,

²¹⁴ E. Andrić pominje oblike *báko*, *déko*, *déda* u radu posvećenom oslovljavanju u mađarskom jeziku u Novom Sadu (Andrić 2001: 247).

najverovatnije u šali. Upotreba prezimena za roditelje oca ili majke ili pak njihovog dede ili babe, uz neke druge etikete, pre svega *mama* i *tata*, poznata nam je na osnovu ličnog iskustva, ali ne u funkciji oslovljavanja, već pri pominjanju (evokacije) tih (preminulih!) osoba u razgovoru među članovima porodice. U ovim slučajevima prezime se javlja u funkciji preciziranja, identifikacije. Sličnog je mišljenja i Domonkosi u čijem se materijalu takođe javlja kombinacija prezimena s etiketom *mama*, dok se za oslovljavanje dede prezime kombinuje s etiketom *papa* (koja se učestalo javlja u paru s *mama*) (Domonkosi 2002: 71-71). Ipak, naša ispitanica koja je zabeležila prezime bake i dede, baku isključivo oslovljava na taj način, dok za oslovljavanje dede pored prezimena – koje se javlja na poslednjem mestu – daje još *tacsi* (hipokoristična etiketa izvedena iz takođe hipokorističnog oblika *tati*) i *tata*. Među odgovorima devojaka koje pohađaju srednju školu zabeležen je i par etiketa *nagymami* i *nagyitati* u jednoj anketi, a za oslovljavanje dede jedna informantkinja zabeležila je i oblik *nyapa* koji je kontrahovani oblik etikete *nagyapa* (slično kao *anyuci* > *anyci*).

Učenici gimnazije takođe od nominalnih formi najučestalije navode etiketu *mama* (ukoliko se zanemari modus oslovljavanja, ukupno se javlja 4 puta), a jedna osoba ju je zabeležila uz V-zamenicu *maga*. Ovaj ispitanik jedini navodi da koristi V-modus pri oslovljavanju babe i dede oba roditelja (s jedne strane daje obrasce koji se rimuju *mama* + *maga* i *tata* + *maga*, a s druge takođe par nominalnih izraza koji se rimuje *mami* + *maga* i *tati* + *maga*). Sa sličnom učestalošću javlja se i izraz *baba*, a od troje ispitanika, koji je navode, dve osobe zasigurno beleže srpsku etiketu. Prva osoba, kojoj je otac srpske nacionalnosti za oslovljavanje dede takođe daje srpsku etiketu *deda*, a oni mu uzvraćaju etiketom *sine*, dok se pronominalne forme uopšte ne navode, ali sticajem okolnosti imamo saznanja o tome da se koristi recipročno T. Druga osoba pak zaokružuje mađarsko *te* u anketi (ne beleži samostalno pronomen koji koristi), ali s majkom razgovara na srpskom (kao maternji takođe daje srpski jezik, a u vezi s korišćenim zameničkim oblikom postupa na isti način), te na osnovu tih podataka zaključujemo da to važi i za komunikaciju s bakom. U vezi s odgovorima treće osobe koja navodi etikete koje delom postoje i u srpskom jeziku ne možemo sa sigurnošću utvrditi koji se jezik koristi, iako se kao maternji jezik navodi mađarski jezik. Ovaj ispitanik babu i dedu sa strane jednog od roditelja oslovljava etiketama *baba* i *dede* (sic!) (i zaokružuje mađarsku zamenicu *te* koja se javlja u pitanju u anketi), dok za oslovljavanje babe i dede sa strane drugog roditelja zapisuje *bákó* (sic!) i kombinaciju etikete *tata* i ličnog imena (*tata* + LI). Već smo ukazali na to da pretpostavljamo da se komunikacija makar nekim delom odvija i na srpskom, kako se ovaj jezik navodi na prvom mestu među jezicima koji se koriste u

komunikaciji s članovima porodice (pored mađarskog jezika) i informant daje i napomenu koju smo već pominjali u kontekstu oslovljavanja roditelja, a pored toga redosled nominalnih formi u potonjoj kombinaciji etiketa takođe više odgovara redosledu u srpskom jeziku. Oblik *mami* izveden pomoću sufiksa *-i* iz *mama* javlja se u anketama jednom u odgovoru učenika koji persira roditeljima kako majke, tako i oca (v. gore shemu *mami + maga*), a javlja se u paru, kao što smo naveli sa *tati* (shema *tati + maga*), a jednom u paru s etiketom *széptata* koji predstavlja kontaminirani oblik izveden iz lekseme *szépapa* 'navrdeda' (!) (odnosno 'deda pradede' prema PRMAN 2003) i izraza *tata*.²¹⁵ Među odgovorima gimnazijalaca u paru se još javlja etiketa *nanu* za baku koji je rezultat individualne tvorbe uz etiketu *apó* koji se u ÉSZ+ 2007 registruje kao narodni izraz za dedu (up. mađ. *Télapó* 'Deda Mraz'). Za oslovljavanje dede jedino se etiketa *tata* javila više od jednom (ukupno 3 puta), međutim svaki put kao deo različitog obrasca.

Gimnazijalke navode brojne raznovrsne izraze za oslovljavanje svojih baka, primetno više u odnosu na ispitaničku grupu (osoba oba pola) koja pohađa stručnu školu, ali i u poređenju s gimnazijalcima. Ovakav veći broj zabeleženih etiketa (i upotrebljenih obrazaca uopšte) proizlazi delom i iz okolnosti da je polovina ispitanica navelo oblike za oslovljavanje bake sa strane oba roditelja, a dve osobe su zapisale i po dve etikete za oslovljavanje svoje bake. Velika većina nominalnih formi i obrazaca koji nastaju uz kombinovanje različitih zameničkih oblika javlja se pojedinačno, ali se neke etikete beleže i više puta. Najfrekventnije se javlja i među odgovorima učenica gimnazije etiketa *mama*: uz T-zamenicu (3 puta), zatim pojedinačno u kombinaciji sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (takođe uz T-modus), sa zamenicom *maga*, ali i – iznenađujuće – sa zamenicom *ön* za čije javljanje ne možemo dati nijedno drugo validno objašnjenje osim da je posredi hiperkorekcija, tj. da je reč o zameni, doduše u Mađarskoj, donekle stigmatizovane zamenice *maga*.²¹⁶ Etiketa *mami* takođe se javlja više od jednom (ukupno 3 puta, ukoliko brojimo samo nominalnu formu bez pratećih pronominalnih oblika) a među ovim primerima upotrebe jednom se kombinuje sa V-zamenicom *maga*, a jednom se javlja i izvedenica iz ovog oblika – *mamci* (za dedu se beleži

²¹⁵ Osim ako komponenta *szép* ne predstavlja prezime *Szép*, ali kako ispitanik sve etikete koje se koriste u komunikaciji s članovima porodice piše velikim slovom, što je inače dokaz da se ove etikete doživljavaju kao elementi koji se javljaju u funkciji sličnoj onoj koju imaju imena, to se ne može sa sigurnošću utvrditi.

²¹⁶ Poznat nam je još jedan slučaj javljanja formalnije zamenice *ön* u jednoj sagovorničkoj relaciji u kojoj na osnovu bliskosti iznenađuje upotreba ovog pronominalnog oblika sa aspekta savremenog jezika – između supružnika. Jedna starija ispitanica nam je tokom anketiranja ispričala da jedna njena poznanica (preko 70 godina starosti) koristi upravo ovaj oblik pri oslovljavanju supruga, a on joj na isti način uzvraća. Kako nemamo detaljnijih podataka o tim osobama (tačna starost, mesto rođenja i odrastanja, obrazovanje i sl.) ne možemo utvrditi da li je ovo slučaj hiperkorekcije ili refleksi nekih starih običaja vezanih za neko određeno mesto, određenu sredinu.

oblik *tati* koji se doduše i dalje rimuje sa *mamci*, ali je po obliku par etikete *mami*; pretpostavljamo da je razlog izostanka oblika **tatci* fonetske prirode, tj. zbog javljanja spoja konsonanata *t* i *c*). Više od jednom beleži se i etiketa *nagyi*, a jednom i njen sufigirani oblik *nagyika*, a etikete *gyi* i *gyigyü* (obe navodi ista informantkinja) najverovatnije su nastale skraćivanjem etikete *nagyi*, odnosno daljom tvorbom (*nagyi* > *gyi* > *gyigyü*). Iako nije apsolutno pravilo da se etikete za oslovljavanje babe i dede javljaju u paru, neke se ipak koriste zajedno. Najčešće je to (u svim ispitaničikim podgrupama) *mama – tata*²¹⁷ i *mami – tati*, ali među odgovorima gimnazijalki imamo i primer za par *óma – óta* (skraćeni oblici etiketa *ómama* i *ótata*).²¹⁸ U anketama zabeležen je i jedan primer za upotrebu (prema ÉSZ+ 2007) narodne i zastarele etikete *szüle* 'baba' (primarno značenje je 'roditelj' – up. glagol *szül* 'rađati', a moguće je i značenje 'starica'). Poslednja nominalna forma koja je još zabeležena među odgovorima devojaka koje pohađaju gimnaziju etiketa *baba* koja je najverovatnije srpska etiketa, kako ispitanica navodi kako mađarski, tako i srpski jezik kao svoj maternji jezik, a takođe oba jezika određuje kao jezike koje koristi u komunikaciji s članovima porodice. Ona za oslovljavanje dede, s kojim takođe po mogućnosti razgovara u potpunosti ili makar delimice na srpskom, daje etiketu *dede* (sic!), ali treba dodati da ni ova informantkinja ne beleži zameničke oblike, već zaokružuje zamenicu *te* u postavljenom anketnom pitanju. Ni na osnovu etiketa kojima je baba i deda oslovljavaju ne može se izvući pouzdan zaključak, pošto se navodi skraćeno/modifikovano lično ime, i to oblik koji je uobičajen u mađarskom jeziku; doduše, pri oslovljavanju od strane bake javlja se i oblik tipičan za srpski jezik. Za oslovljavanje deda pored više puta zabeleženih etiketa *tata* i *tati* (ukoliko se zanemari modus oslovljavanja obe se javljaju po 3 puta) – svaka po jednom javlja se uz V-zamenicu *maga* a oba primera daje ista ispitanica, s tim da je upitno koliko se kombinacije *tati* + *maga* može uzeti u obzir jer je deda ove učenice preminuo za vreme njenog ranog detinjstva. Međutim, s obzirom na to da je u porodici očito prihvaćena norma persiranja babama i dedama, verovatno bi se ova shema javila i za života ove osobe. Pored već komentarisano oblika dede, jednom je zapisana i etiketa *deda* (za oslovljavanje osobe koja, kako stoji u napomeni, više nije živ), međutim, iako informantkinja navodi da u razgovoru s članovima porodice koristi i srpski jezik (pored maternjeg jezika, mađarskog) na osnovu etikete *kislányom* kojom joj je deda uzvrtao, možemo tvrditi da je posredi mađarska

²¹⁷ U vezi s ovim parom Domonkosi navodi da se javlja u određenim dijalektima (ne precizira u kojima, pretpostavljamo da su u pitanju južna narečja u kojima se javlja i etiketa *tata*) (Domonkosi 2002: 70).

²¹⁸ Komponenta *ó-* 'star/a', slično kao i *nagy-* 'velik/a' u složenicama tipa *nagyapa* i *nagyanya* ima funkciju ukazivanja na to da je u pitanju generacija starija od roditelja (kada se tumači s aspekta najmlađih članova porodice).

etiketa koju je E. Andrić (2001: 247) zabeležila u obliku *děda*. Oblik *napa* koji se takođe javlja među zapisanim nominalnim formama najverovatnije predstavlja skraćeni, tj. kontrahovani oblik etikete *nagyapa*. Valja još napomenuti da učenik i učenica koji su naveli upotrebu V-zamenice *maga* stanuju u Temerinu, dakle, u manjoj sredini od Novog Sada, te bi trebalo ispitati da li je u pitanju norma lokalnog karaktera.

Baba i deda uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika sr. škole	LI (3) skLI (4) kisfiam (3) fiam (1) csillagom (1)	LI (2) skLI (3) kisfiam (3) fiam (2) libe (sic!) (1)
Učenicu sr. škole	LI (4) skLI (3) kislányom (2) lányom (1) rózsám (1), bogaram (2) kisfecske (1)	LI (3) skLI (5) kislányom (1) bogaram (1) csillagom (1) */ (1)
KO → KOGA ↓	baba	deda
Učenika gimn.	LI (2) skLI (5) kisfiam (1) csillagom (1) sine (1) / (1) */ (1)	LI (1) skLI (5) sine (1) / (1) */ (1)
Učenicu gimn.	LI (5) skLI (4) kislányom (1) lányom (2) gyöngy (1), kiscsillag (1)	LI (1) skLI (1) kislányom (1) lányom (2)

	cica (1)	cicus (1)
	*/ (2)	*/ (2)

Prema Á. Domonkosi, pri oslovljavanju od strane baba i deda tipična je, u prvom redu, upotreba skraćenih, odnosno modifikovanih ličnih imena, a javljaju se takođe karakteristično lična imena (iako s manjom frekvencijom u odnosu na onu sa kojom se javljaju u govoru roditelja) – kako bez prisvojnog sufiksa, tako i s njim, zatim etikete koje označavaju srodstvo (*lányom, fiam* i sl., ali i oblici *unokám* 'unuku/unuko [moj/moja]' i *kis unokám* 'mali unuku/mala unuko [moj/moja]'), a posebno u kontekstu javljanja različitih hipokorističnih izraza napominje da se javlja značajno manji broj varijanti (prosek sakupljenih izraza po osobi), što znači da babe i dede koriste dosta manje različitih nominalnih izraza pri oslovljavanju unučadi, a bez izuzetaka se koristi T-modus (Domonkosi 2002: 73-74). Naši rezultati se uglavnom poklapaju s rezultatima ove lingvistkinje, s tim da je raspodela pojedinih tipova nominalnih izraza (mislimo, pre svega, na odnos brojeva beleženja punih i skraćenih/modifikovanih ličnih imena) drugačija u svakoj ispitaničkoj podgrupi, a nešto je više hipokorističnih oblika zabeleženo u govoru baki pri oslovljavanju unuka (devojaka).

Učenici srednje škole ukoliko navode oblike koje koriste kako babe, tako i dede (ukupno njih 8) skoro bez izuzetaka daju iste etikete. U vezi s oslovljavanjem od strane bake najučestalije pominju skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (skoro polovina ispitanika zapisala je ovu mogućnost – ukupno 4 javljanja), a po frekvenciji ga prati puno lično ime (ukupno 3 javljanja, a jedna osoba ovaj tip etikete beleži uz skraćeni/modifikovani oblik imena). S istim udelom kao i puno lično ime, javlja se etiketa koja ukazuje na srodnički odnos *kisfiam* (ukupno 3 puta, a 2 puta se beleži kao jedina mogućnost!), a jedan informant koji je beleži takođe je zapisao i (zapravo osnovni) oblik *fiam*. Kako nije reč o relaciji dete – roditelj, već govornici, odnosno govornice pripadaju generaciji starijoj od roditelja oslovljenih osoba, u ovakvim etiketama s prisvojnim sufiksom, možemo reći, hipokristična funkcija je izraženija (kao i u slučaju upotrebe srpske etikete *sine* u ovim sagovorničkim relacijama). Za upotrebu hipokoristika u užem smislu javlja se tek jedan primer – *csillagom* 'zvezdo [moja]', a informant koji navodi ovaj nominalni izraz je ujedno i jedini koji daje drugačije odgovore u vezi s oslovljavanjem od strane bake u odnosu na one koje prema njemu koristi njegov deda – beleži nejasnu etiketu *libe* (sic!) (moguće je da je u pitanju pogrešno zabeležen nemački izraz *Liebe/r?*), skraćeno/modifikovano lično ime, te *fiam*.

U anketnim listovima koje su popunile učenice beleženje istih odgovora u vezi s oslovljavanjem kako babe, tako i dede nije u tolikoj meri izraženo, a javlja se i veći broj hipokoristika (u užem smilu), a potrebno je napomenuti da one osobe koje su odvojile etikete koje koriste za babu i/ili dedu s očeve, odnosno majčine strane, to ne čine, osim jedne informantkinje, kada su te osobe u ulozi govornika. Tip etikete koji najučestalije koriste bake na osnovu podataka iz ankete je puno lično ime (ukupno 4 puta se javlja od mogućih 10 kako su na pitanje odgovorile sve ispitanice), dok se skraćeno/modifikovano lično ime pominje sa sličnom učestalošću (ukupno 3 puta). Više od jednom zabeležena je etiketa s prisvojnim sufiksom koja označava srodstvo *kislányom* (ukupno 2 puta), kao i hipokoristik, takođe u prisvojnem obliku, *bogaram* (takođe se 2 puta pominje), a jedna ispitanica ovaj izraz daje uz skraćeno/modifikovano i puno lično ime. Pojedinačno se javlja još *lányom*, kao i hipokoristici *rózsám* 'ružo [moja]' (učenica kao jedine mogućnosti samo upotrebu ovog hipokoristika i *bogaram*) i *kisfecske* 'mala lasto'. Isti tipovi nominalnih formi navode se za oslovljavanje od strane dede, s tim da je jedna informantkinja pogrešno popunila predviđenu rubriku (markirano u tabeli */). Kao najučestalije zabeležen tip etikete izdvaja se ipak skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 5 puta ga pominju 4 ispitanice, pošto je jedna osoba ovaj tip imena navela u vezi s oslovljavanjem obojice deda), pojedinačno se javljaju još etiketa *kislányom* i hipokoristici *bogaram* i *csillagom*. Više od jedne etikete zapisale su dve srednjoškolke – jedna koja i za oslovljavanje od strane bake daje više izraza, i to skraćeno/modifikovano (u govoru bake u prisvojnem obliku, a u govoru dede ne)²¹⁹ i puno lično ime, te hipokoristik *bogaram*, a druga lično ime i hipokoristik *csillagom*.

Gimnazijalci, ali i gimnazijalke navode iste tipove etiketa koji se javljaju i među odgovorima učenika i učenica srednje škole: imena (puna i skraćena/modifikovana lična imena), etikete koje izvorno označavaju srodstvo, ali se koriste u ovoj relaciji (prema našem mišljenju, s dominantnijom funkcijom oslovljavanja) iz milja, kao i drugi hipokoristici. U gimnaziji sakupljeno je nešto manje odgovora u ovom segmentu ankete i samog pitanja – neki informanti i neke informantkinje nisu dali nikakve oblike delom iz razloga što su njihove babe i dede preminuli a delom jer je u pitanju greška, što je i uneto u tabelu (greškom ispušteni ili pogrešno upisani odgovori su i u ovom slučaju obeleženi na sledeći način: */).

²¹⁹ Valja napomenuti da ova učenica za oslovljavanje od strane bake beleži skraćeni/modifikovani lični oblik svog imena s prisvojnim sufiksom, dok za oslovljavanje od strane dede to ne čini. Iako se i upotreba prisvojnih oblika može i treba tretirati kao podatak, kako su neki navodili (zbog zaštite ličnih podataka) samo skraćenicu naziva tipa etikete, ne može se zaključiti frekvencija upotrebe prisvojnih oblika.

Za oslovljavanje od strane babe, ali od strane dede najčešće se navodi skraćeno/modifikovano lično ime (po 5 puta – s tim da se 2 puta javlja u anketi istog učenika, kako se ovaj tip izraza navodi za obe bake i obe dede), dok se lično ime daje tek par puta, odnosno pojedinačno (2 puta kao izraz koji koriste bake, a jedanput kao etiketa koju koristi deda ispitanika). Oba tipa imena navodi samo jedan informant, dok ostali učenici beleže samo po jedan izraz. Malobrojni preostali izrazi koji pripadaju drugoj kategoriji nominalnih formi javljaju se pojedinačno i kao jedini načini nominalnog oslovljavanja: izraz *kisfiam*, te hipokoristik *csillagom* – oba izraza isključivo u govoru baki. Srpsku etiketu *sine* daje dvojezična osoba iz mešovitog braka, a oblike navodi za baku i dedu s očeve strane, s kojima komunicira na srpskom jeziku (a uzvraća im etiketama *baba* i *deda*, v. gore).

Učenice gimnazije takođe navode puna i skraćena/modifikovana lična imena, ali je primetna izražena razlika između frekvencije oba tipa etiketa u govoru baba i u govoru deda – u prvom slučaju se oba tipa nominalnih formi javljaju znatno češće (puno lično ime se javlja 5 puta od strane baba, a tek 1 put u govoru jednog dede, dok se skraćeno/modifikovano lično ime pominje 4 puta u govoru baba, te takođe samo 1 put pri oslovljavanju od strane dede). Ova razlika proizilazi delom iz toga da skoro polovina ispitanica nije navela oblike u vezi s oslovljavanjem od strane dede (ukupno njih 4 – a od toga su 2 pogrešno popunile rubriku što je u tabeli i ovaj put markirano kao */), dok za oslovljavanje od strane babe odgovor nisu zabeležile dve osobe, a pored toga isto toliko osoba je dalo oblike koje koriste njihove obe babe (od ovih jedna osoba oba puta beleži puno lično ime).²²⁰ Drugi tipovi etiketa i u ovom segmentu su izrazi koji ukazuju na srodnički odnos – *kislányom* (2 javljanja ukupno: po jednom u govoru bake jedne od ispitanice, a jednom u govoru dede jedne druge ispitanice), te *lányom* (po 2 puta: pri oslovljavanju od strane obe babe u odgovoru jedne ispitanice, a ova osoba, pored jedne druge, isti izraz navodi i za oslovljavanje od strane dede), i hipokoristici *gyöngy* 'biseru', *kiscsillag* 'mala zvezdo' (u anketi iste ispitanice i isključivo u vezi s oslovljavanjem od strane babe), te *cica* 'maco' i *cicus* (*cica* > *cicus* – oblik nastao deriviranjem pomoću složenog sufiksa za tvorbu umanjenica *-us* [-u + -s], koji se osim u opštim imenicama često sreće i u ličnim imenima kako stoji u ESZ 2006, npr. *Magdus* ili *Annus*; kako *cica*, tako i *cicus* se javlja među odgovorima iste informantkinje, a prvi izraz se navodi u kontekstu oslovljavanja od strane babe, a drugi od strane dede).

²²⁰ Sama činjenica da je sakupljeno manje podataka u vezi s komunikacijom s dedama ispitanika i ispitanica odražava ujedno i demografsku situaciju, a na ovakvu okolnost nailazimo i u istraživanju kod Á. Domonkosi (2002: 70).

Treće pitanje u okviru kompleksa pitanja koja se odnose na oslovljavanje u krugu porodice tiče se oslovljavanja između braće i sestara:

Oslovljavanje **sestara i/ili braće**:

KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik sr. škole	LI (3) skLI (2) hé (1) sestra (1), seki (1)	LI (2) zöcse (1) brate (1), moj filozof (1)
Učenica sr. škole	LI (3) skLI (4) hugi (1)	LI (3) skLI (3) öcsi (1) NI (1)
KOGA → KO ↓	sestru	brata
Učenik gimn.	LI (4) skLI (5)	LI (2) skLI (5) Ichigo (1), Naruto (1)
Učenica gimn.	LI (1) skLI (3) NI (3) csigusz (1), csipszi (1)	LI (5) skLI (7) NI (1) kicsike (1)

Kako u mađarskom jeziku postoje posebni nazivi za mlađu sestru (*húg*), odnosno mlađeg brata (*öcs*), ali i za stariju sestru (*nővér*), odnosno starijeg brata (*bátya*), u mađarskoj anketi smo za sve pojedinačne mogućnosti radi lakšeg razvrstavanja podataka uveli posebne rubrike.²²¹ U gornjoj tabeli ne postoji ovakvo razlikovanje, ali ćemo se na starosnu razliku između govornika/govornica i njihovih sagovornika/sagovornica po potrebi osvrnuti.

Ni sestru ni brata nemaju po jedan gimnazijalac i jedna gimnazijalka, te takođe po jedan srednjoškolac i jedna srednjoškolka. Braće i sestre ispitanika i ispitanica su uglavnom i sami tinejdžeri ili stariji (osobe u svojim dvadesetim godinama), iako najmlađe osobe (sestra

²²¹ Nismo tako postupili pri sastavljanju nemačkog i srpskog anketnog lista jer smo mišljenja da bi eksplicirana distinkcija pojedinih mogućnosti (*mlađi brat/stariji brat, mlađa sestra/starija sestra*) povećala broj pogrešno upisanih odgovora.

jedne srednjoškolkice, te brat jednog srednjoškolca) imaju 8 godina, a najstarija (sestra jednog učenika gimnazije koji nije siguran (!) koliko je stara njegova sestra) 34 ili 37 godina. U sferi oslovljavanja pronominalnim sredstvima bez izuzetaka se navodi T-zamenica, te ih iz ovog razloga ne beležimo u tabelama, dok jedan učenik srednje škole ne beleži nijedan zamenički oblik (v. niže).

Srednjoškolci (tj. njih 6 koliko ih navodi da ima sestru, odnosno sestre) svoju sestru oslovljavaju ličnim imenom (polovina ispitanika koji su odgovorili na ovo potpitanje, dakle, ukupno 3 osobe, navodi ovaj tip etiketa), zatim skraćeno/modifikovano lično ime (2 primera ukupno, međutim oba predstavljaju odgovor istog ispitanika koji ovaj tip nominalnih izraza beleži kako za oslovljavanje mlađe [11 godina], tako i starije sestre [23 godine]). Pri oslovljavanju svoje mlađe sestre, osim T-zamenice *te*, jedan od ispitanika koristi izraz *hé* – i navodi ga kao jedinu mogućnost u rubrici predviđenoj za beleženje nominalnih formi. Reč je o interjekciji koja je prema ÉSZ+ 2007 primerena prisnoj komunikaciji, dok se posebno pri oslovljavanju nepoznatih lica ocenjuje kao grub i uvredljiv način obraćanja s tim da se pod određenim okolnostima, kada se upotrebljava kako bi se sagovornik ili sagovornica upozorili na nešto ili kada prati iskaz kojim se traži pomoć, ne tumači kao neučtiv vid oslovljavanja. Srednjoškolac – koji za oslovljavanje svoje starije sestre (od 24 godine) beleži srpske etikete *sestro* i njen hipokorističan oblik *seko*, a za oslovljavanje svog starijeg brata (od 30 godina starosti) navodi srpsku etiketu *brate* i sintagmu, verovatno i iz milja upotrebijenu, *moj filozof* (koji ne beleži u vokativu, te se verovatnije javlja pri evokaciji ili indirektnom oslovljavanju) – učenik je koji je uz maternji jezik (mađarski), kao jezik koji se takođe koristi u porodici, naveo i srpski jezik, ali i slovenački. Kada se uzme u obzir to da ispitanik stanuje u Veterniku (prigradskom naselju) može se objasniti i (značajna) uloga srpskog jezika za koji, kako smo već ukazali, navodi da ga odlično govori, dok znanje svog maternjeg jezika ocenjuje kao dobro.²²² Ovaj učesnik ankete takođe u celom anketnom listu pretežno izostavlja zameničke oblike, nesvestan, pretpostavljamo, činjenice da se modus oslovljavanja ispoljava i kroz lične nastavke glagola (uprkos instrukcijama koje su date pre popunjavanja upitnika). Informanti koji imaju brata, pored već pomenutih etiketa, koriste lično ime (2 primera), a jedan srednjoškolac svog mlađeg brata (od 8 godina) oslovljava neuobičajenim (individualnim) oblikom sa žargonskim prizvukom – *zöcse*, koji je nastao spajanjem određenog člana *az* i

²²² Dodaćemo ovde da je uprkos činjenici da se ispitanik (trenutno) školuje na mađarskom jeziku primetno nedovoljno poznavanje mađarskog pravopisa, koje se ispoljava u pogrešnom beleženju zatvorenih i otvorenih samoglasnika, ali i mestimično pogrešnom pisanju suglasnika *sz* (odgovara srpskom *s*).

lekseme *öcs* 'mlađi brat' (= *az öcs > zöcs + e > zöcse*, pri čemu je glas *e*, moguće, dodat po uzoru na spoj *az öccse* 'taj brat [njegov/njen]' gde je *-e* prisvojni sufiks trećeg lica).

U anketama srednjoškolki (ukupno njih 5 od kojih jedna učenica ima jednu mlađu [8 godina] i jednu stariju sestru [20 godina], a pored toga ima i jednog starijeg brata [takođe 20 godina]) za oslovljavanje sestre više od jednom javlja se upotreba ličnog imena (ukupno 3 puta), dok se s najvećim udelom pominje skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 4 beleženja), pošto je jedna informantkinja zapisala ovaj tip etiketa za oslovljavanje kako mlađe, tako i starije sestre, a jedna druga učenica zabeležila je oba tipa imena uz hipokorističan izraz za oslovljavanje mlađe sestre (od 14 godina) – *hugi* '[mlađa] sestrice' (*húg + -i > hugi*), a ova osoba je ujedno jedina koja upisuje više od jednog nominalnog izraza u predviđenu rubriku. Svoju braću učenice srednje škole (ukupno njih 5 od kojih jedna osoba ima dva starija brata – od 20 i 25 godina) oslovljavaju ličnim imenom (ukupno 3 beleženja, ali u odgovoru dveju učenica, kako ispitanica koja ima dva brata za oslovljavanje obojice upisuje ovaj tip nominalnih izraza), te skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (takođe 3 primera), a imamo i jedan primer za upotrebu hipokoristične etikete koja obeležava srodstvo pri oslovljavanju mlađeg brata *öcsi* '[mlađi] braco' (*öcs + -i > öcsi*)²²³ i nadimka, s tim da je zabeleženi oblik izveden iz ličnog imena, no kako je dodat sufiks *-(a)x* (čime nastaje oblik tipa srp. žargonizovanog *Deks/Dex < Dejan*) uvrstili smo ga među nadimke (ipak, *de facto* se izraz može dvojako tumačiti).

Gimnazijalci svoje (mahom od sebe starije) sestre (ukupno 9 osoba od kojih dve imaju i brata, odnosno braću odgovorilo je na ovo potpitanje) oslovljavaju punim ličnim imenom (4 primera) ili njegovim skraćenim/modifikovanim oblikom (5 javljanja), dok se drugi tipovi etiketa uopšte ne javljaju, a svi su informanti upisali samo po jedan oblik u rubriku rezervisanu za etikete. Na pitanje u vezi s oslovljavanjem brata odgovorilo je otprilike upola manje ispitanika (ukupno 4 osobe, s tim da jedna od njih ima dva starija brata [23 godine i 21 godina]). S najvećom frekvencijom javlja se skraćeno/modifikovano lično ime koje pominju svi ispitanici koji imaju brata, odnosno braću (ukupno 5 primera, a ispitanik koji ima dva brata obojicu oslovljava isključivo ovim tipom etiketa). Uz pomenuti tip nominalnih formi

²²³ Prema našem ličnom iskustvu, ali to potvrđuju i rezultati Domonkosi (2002: 66) mađarske hipokoristične etikete koje označavaju srodstvo *hugi* i *öcsi* mogu se posle izvesnog vremena javljati u funkciji imena u krugu porodice ili osoba bliskih porodici – slično kao i srpski izrazi *braca* ili *seka*. Poznat nam je pored toga i slučaj da su etiketu *öcsi* preuzele i bliske osobe koje ne govore mađarski – govornici srpskog i hrvatskog jezika, pri čemu se etiketa od strane ovih osoba koristi u fonemski adaptiranom obliku *eči*, a posebno *ečika* (prema *öcsike*) pri oslovljavanju i dodatno potertava upotrebu ovog izraza u funkciji imena, osim toga, u pismenoj komunikaciji (putem *sms*-a) piše se velikim početnim slovom.

jedan informant daje i puno lično ime svog starijeg brata, a jedan drugi učenik zabeležio je, takođe pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena, i šaljive nadimke *Ichigo* i *Naruto* – imena dvojice junaka jednog trenutno veoma popularnog japanskog crtanog filma i stripa.

Gimnazijalke svoje sestre (njih 4 od kojih samo jedna ima mlađu sestru) oslovljavaju skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (ukupno 3 primera), zatim nadimcima (u odgovorima 2 osobe takođe ukupno 3 primera, s tim da jedna osoba navodi dva) koji su delom izvedeni iz ličnog imena, pritom nisu u pitanju uobičajeni oblici koji se tipično javljaju uz određena lična imena, a jedna etiketa fonemski uopšte nije povezana s imenom sestre ispitanice. Preostali izrazi javljaju se pojedinačno i to pri oslovljavanju starije sestre – hipokoristik *csigusz* (< csiga 'puž') i žargonizam *csipszi* (prema rečniku sinonima tinejdžerskog žargona O. Hoffmanna *Mini-tini-szótár*²²⁴ izraz *csipszi* je izvedenica iz takođe žargonskog izraza *csipszar* 'dečak' < *csöpp szar* 'malo govno/govance' i/ili prema eufemizmu i narodnoj etimologiji *csipszar* < *csibeszár* 'govno pileta', prema našim podacima *csipszi* može osim navedenog tumačenja označavati i žensku osobu, a s obzirom na to da se javlja u govoru mlađe sestre, u ovom slučaju njeno javljanje nije uslovljeno čak ni starosnom razlikom).²²⁵ Na pitanje u vezi s oslovljavanjem brata odgovorio je nešto veći broj informantkinja (7 osoba od kojih većina ima starijeg brata – njih 5, s tim da jedna informantkinja ima dva starija brata, a jedna kako jednog starijeg, tako i jednog mlađeg) a s najvećom frekvencijom javlja se skraćeno/modifikovano lično ime (ukupno 6 puta, ali među odgovorima 4 informantkinje kako ovaj tip etikete jedna učenica koristi za oslovljavanje mlađeg brata [prema navodima ispitanice, iako i ispitanica i njen brat imaju 17 godina] i oba starija brata [od 21 godine i 23 godine]). Među primerima je i jedno modifikovano ime pomoću sufiksa *-csi* koji se često javlja u hipokorističnim oblicima ličnih imena (tipa *Renáta* [> *Reni?*] > *Rencsi*). Skraćena, odnosno modifikovana lična imena po učestalosti prati upotreba punog ličnog imena (ukupno 5 beleženja, ali u odgovorima 4 ispitanice kako jedna osoba ovaj tip etiketa zapisuje kako za oba starija brata [oba su starija prema navodima ispitanice iako jedan od dvojice ima takođe 17 godina kao i ona, dok drugi ima 20 godina]). U ovom segmentu javljaju se i primeri za upotrebu nadimka – prvi primer je nadimak koji sudeći prema načinu zapisivanja nema fonemske veze s ličnim imenom kako ispitanica

²²⁴ Koristićemo skraćenicu MTSZ 1996 pri upućivanju na gore pomenuti rečnik žargonizama. Rečnik je dostupan na stranici <http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/mini-tini/miniart.htm> (6.VII 2016) a sadrži materijal koji je sakupljan od sedamdesetih do devedesetih godina XX veka.

²²⁵ Pored navedenog, kao alternativno objašnjenje zamisliva nam je i mogućnost da je zapravo reč o hipokoristiku inspirisanom nazivom jednog proizvoda (čipsa) za koji se u poslednje vreme učestalo mogu videti reklame kako na televiziji, tako i na ulicama grada.

nadimak ispisuje (*Dudi*), dok na puno lično ime koje takođe koristi pri oslovljavanju svog starijeg brata samo predloženom skraćenicom za ovu vrstu imena, a drugi (pretpostavljamo) nadimak je zapravo srpski ekvivalent ličnog imena brata jedne ispitanice koji se beleži prema mađarskom izgovoru. Za upotrebu hipokoristika zabeležen je samo jedan primer – etiketa *kicsike* 'maleni' koji se, kako ukazuje i semantika ove nominalne forme, javlja pri oslovljavanju mlađeg brata ispitanice.

Sestre i/ili braća uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika sr. škole	LI (4) skLI (3) brate (1) / (1) */ (1)	LI (2) skLI (1) brate (1) köcsög (1) / (1) */ (1)
Učenicu sr. škole	LI (2) skLI (3) NI (2) páco (1), kicsi (1), köcsög (1) / (1)	LI (1) skLI (4) kicsi (1), hugi (1) / (1)
KO → KOGA ↓	sestra	brat
Učenika gimn.	LI (3) skLI (5) testvérkém (1) gida (1)	LI (1) skLI (4)
Učenicu gimn.	LI (1) skLI (4) cicus (1) baba (1), kölkince (1), hugi (1), szőke (1), szösze (1) / (2)	LI (5) skLI (5) cicus (1) NI (1), Sáska (1) / (2)

Sestre ispitanika koji pohađaju srednju školu uzvraćaju upotrebom ličnog imena (4 puta), te skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 beleženja u odgovoru dveju ispitanica,

kako jednu osobu obe starije sestre oslovljavaju ovim tipom etiketa). Za upotrebu neke nominalne forme druge kategorije zabeležen je tek jedan primer – srpska etiketa za označavanje srodstva brate, a javlja se pri oslovljavanju od starije sestre pored punog ličnog imena i navodi ga ispitanik koji i sam koristi srpske etikete u oslovljavanju (v. gore). Isti tipovi etiketa javljaju se i pri oslovljavanju informanata od strane njihove braće: pored dva primera za upotrebu punog ličnog imena, te jednog beleženja skraćenog/modifikovanog ličnog imena koji se ujedno pominje uz etiketu *brate* (koju koristi i sestra istog ispitanika), javlja se i pogrđni, žargonski izraz *köcsög* 'antipatična [najčešće muška] osoba' – i to kao jedina mogućnost (izraz koristi mladi brat ispitanika; beleži se u drugom, proširenom izdanju *Rečnika mađarskog slenga* [Magyar szlengszótár] Z. Kövecsesa iz 2009. godine,²²⁶ odakle je navedeno tumačenje i preuzeto). Mali broj javljanja pojedinih tipova etiketa (u poređenju sa prethodnim segmentom koji se odnosio na oslovljavanje od strane sestara) uslovljen je i manjim brojem odgovora uopšte, a povrh toga, jedna osoba greškom nije navela nijedan oblik koji koristi (u tabeli označeno sa */).

Učenicama srednje škole sestre takođe uzvraćaju upotrebom punog ličnog imena (2 beleženja među odgovorima 6 ispitanica), skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (ukupno 3 puta se javlja ovaj tip imena, ali jedna ispitanica ga navodi kako za oslovljavanje od strane mlađe, tako i starije sestre), te nadimak (2 primera, ali u odgovoru iste informantkinje – u pitanju je jedno englesko žensko ime koje se beleži mađarskom grafijom, pri čemu fonemski nije povezano s pravim ličnim imenom ispitanice, te hipokorističan oblik nadimka, i to izveden prema uzoru na hipokoristike nekih mađarskih ličnih imena sufiksom *-ci*, tipa *Mária* > *Manci*). Starija sestra jedne informantkinje koristi različite etikete: šaljivo do hipokoristično, zavisno od konkretnih okolnosti, i pogrđno *pácó* 'pacove' (up. srpsku leksemu *pacov*, prema našem zapažanju javlja se [danas možda ipak nešto ređe] umesto standardnog *patkány* u govoru Mađara iz Novog Sada ili seoskih sredina u Vojvodini – primeri su nam poznati iz okruženja), zatim etiketa *kicsi* 'mala' koja se zavisno od konkretnih okolnosti može upotrebiti s jedne strane u funkciji hipokoristika, a s druge strane, kako bi se naglasila starosna (dakle, statusna) razlika između govornice i saogvornice, te već pomenuti žargonizam *köcsög*, koji u već detaljno prikazanom kontekstu upotrebe pogrđnih izraza u međusobnom oslovljavanju mladih može imati i dodatnu konotaciju – bliskost. Ipak, pažnje je vredna činjenica da se sama ispitanica za oslovljavanje svoje sestre, koja je oslovljava pobrojanim izrazima, koristi samo njenim punim ličnim imenom. Braća srednjoškolki

²²⁶ U daljem tekstu korišćićemo skraćenicu MSZ 2009 pri upućivanju na podatke iz ovog rečnika.

uzvraćaju upotrebom skraćenog/modifikovanog ličnog imena koje se javlja s najvećim udelom u ovom segmentu (ukupno 4 beleženja od mogućih 5 koliko ispitanica navodi da ima brata), dok se ostale mogućnosti javljaju pojedinačno: puno lično ime (ispitanica ga navodi pored prethodne kategorije imena), te etikete *kicsi* i *hugi* – obe koristi starija sestra jedne informantkinje.

Gimnazijalce njihove sestre takođe najučestalije oslovljavaju skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena (5 puta se navodi od mogućih 9), zatim sledi lično ime (3 puta od mogućih 9 javljavnja), dok se oba preostala izraza javljaju pojedinačno. To je hipokorističan oblik s prisvojnim sufiksom *testvérkém* (umanjenica od *testvér* 'brat/sestra' > *testvérke*) i žargonsko *gida* 'mlada žena' prema MTSZ (standardni izraz *gida* označava mladunce ili mlade jedinke nekih papkara; s obzirom da ga koristi starija sestra ispitanika koja ima 28 godina – a ispitanik 18, javljanje ovog izraza može se objasniti većom starosnom razlikom). Kako je samo četiri učenika gimnazije odgovorilo na pitanje u vezi s oslovljavanjem brata, sakupljen je mali broj etiketa – pretežno se navodi skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (ukupno 4 beleženja u odgovorima 3 osobe, kako jedan informant navodi da ga oba starija brata oslovljavaju ovim tipom etiketa), a puno lično ime pominje tek jedna osoba (koja i za oslovljavanje od strane mlađe sestre navodi istu nominalnu formu).

Sestre učenica iz gimnazije pri oslovljavanju najučestalije koriste skraćena/modifikovana lična imena (sve 4 ispitanice koje su odgovorile na ovo potpitanje pominju ovaj tip imena), dok se sve ostale etikete navode po jednom. To su puno lično ime – starija sestra informantkinje koristi i skraćeno/modifikovano lično ime, te hipokoristik *cicus*, a pored ovog hipokoristika starija sestra jedne druge ispitanice upotrebljava takođe hipokoristične *baba* 'bebo/lutko', *szösze* 'plavojka, plavušica' (hipokorističan oblik izveden iz lekseme *szőke* 'plava [kosa], plavuša' koja se takođe javlja među odgovorima iste učenice), *hugi*, te *kölkince* '[približno] detence' (< *kölök* = *kölyök* 'dete, mladunac, derište'). Braća ispitanica iz gimnazije s istovetnom učestalošću beleže puno lično i skraćeno/modifikovano lično ime (po 5 puta oba tipa imena – s tim da puno lično ime jedna učenica daje za oslovljavanje od strane mlađe, kao i starije sestre, te ujedno napominje da joj je puno lično ime kratko i da se obično koristi u tom obliku). Iako ovo nije jedina ispitanica, odnosno jedini ispitanik koji navodi više od jednog izraza (bilo da je reč o etiketama koje koriste informanti, odnosno informantkinje ili o izrazima kojima im se uzvraća) niz različitih etiketa koji se javlja u govoru pomenute starije sestre tumačimo kao odraz posebne bliskosti i naklonosti. Za

upotrebu nadimaka imamo dva primera u ovom delu korpusa, ali u anketi iste osobe – stariji brat ove informantkinje koristi jedan oblik koji je fonemski srodan njenom lično imenu, ali pošto nije posredi oblik (nastao kroz proces) koji je uobičajen uz konkretno žensko ime, svrstali smo ga među nadimke, uz napomenu da se u principu može pripisati i kategoriji modifikovanih ličnih imena, dok je drugi nadimak takođe motivisan punim ličnim imenom ispitanice, a kako je reč o obliku koji ima samostalno standardnojezičko značenje (*sáska* 'skakavac [Acridoidea]'), takođe ga tretiramo kao nadimak.

3.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI

Prvo pitanje, u okviru kompleksa pitanja koja se odnose na komunikaciju s nekim osobama s kojima naši informanti i informantkinje prvenstveno imaju kontakta kroz obrazovnu instituciju, traži da se navedu etikete i modus oslovljavanja koji se javljaju pri razgovoru s najboljom prijateljicom, odnosno najboljim prijateljem (iz odeljenja).

I ovaj put, kako se od pronominalnih sredstava isključivo javlja T-zamenica, nećemo je posebno beležiti u tabeli, osim u slučajevima izostavljanja bilo kakve nominalne forme. Takođe, kao što smo postupili i pri sastavljanju ankete na nemačkom i na mađarskom jeziku, kod kompleksa pitanja koji se odnose na komunikaciju s osobama s kojim se naši ispitanici i ispitanice dolaze u kontakt prvenstveno posredstvom škole, razlikovali smo i tri situacije koje karakteriše različiti stepen formalnosti: oslovljavanje tokom školskog časa, van školskog časa (za vreme odmora), te van okvira institucije (na nekoj žurci, odnosno u slučaju komunikacije s nastavnim osobljem – pri susretu na ulici).

Oslovljavanje najbolje prijateljice/najboljeg prijatelja u srednjoj školi:

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (5) skLI (3) 0 + te (1) / (1)	LI (3) skLI (3) debil (1) buzogány (1) 0 + te (1) / (1)	LI (3) skLI (3) debil (1) köcsög (1) 0 + te (1) / (1)
Učenica sr. škole	LI (4) skLI (8) PI (2)	LI (3) skLI (8) PI (3)	LI (2) skLI (5) PI (2)

	NI (1)	NI (1) debil (2) bari (2) bare (1) piroshajú (1) csajszi (1) majom (1), kutya (1), ženice (1) ej gyere ide (1)	bari (2) te majom (1) csaje (1) csajszi (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga/ van nastave	Druga/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (3) skLI (3) hé köcsög (1) te fasz (1) nokedli (1) / (1)	LI (2) skLI (4) PI (1) hé köcsög (1) te fasz (1) Kina (sic!) (1) alo (1), e (1)	LI (3) skLI (3) komi (1) csá buzi (1) csá (1)
Učénica sr. škole	LI (1) skLI (5) NI (1) PI (1) cimbó (1) e (1) / (2)	skLI (6) NI (1) NI od PI (1) PI (1) „izmišljeno ime“ (1) cimbó (1) debil (1), ej (1) majom (1), marha (1) / (2)	skLI (5) haver (2), tesó (1) cimbó (1) / (3)

Srednjoškolci svoje **najbolje prijateljice** iz odeljenja **tokom nastave** oslovljavaju ličnim imenom (otprilike polovina ispitanika navodi ovaj tip etiketa – 5 javljanja od mogućih 9, kako jedna osoba nije odgovorila na pitanje), a koriste i skraćena/modifikovana lična imena (3 primera), a jedan od ispitanika ne navodi nikakvu nominalnu formu, već samo T-zamenicu i dosledno beleži ovaj obrazac u preostalim situacijama. Za oslovljavanje **van školskog časa** se već beleže i drugi tipovi etiketa, doduše, tek u malom broju (ukupno 2 konkretna izraza) i pojedinačno, ali i ovakvo malobrojno javljanje prouzrokuje smanjenje broja javljanja punog

ličnog imena (umesto 5, navodi se 3 puta). Te etikete su pogrdan nominalni izraz *debil* (napominjemo da je prema našem mišljenju spoj zamenice i ove etikete – *te debil* 'ti debilu [debilu jedan]' – više u duhu mađarskog jezika i verovatno se etiketa na taj način i pretežno koristi pri oslovljavanju, ali ispitanik nije svestan da koristi ovakav prošireni izraz), te žargonski naziv za muški polni organ *buzogány* (standardnojezičko značenje je 'buzdovan') – čije javljanje iznenađuje s obzirom na to da se koristi pri oslovljavanju prijateljice (ženske osobe). U trećoj situaciji – pri oslovljavanju van škole, tj. **na nekoj žurci** javljaju se isti izrazi i to s istom učestalošću, jedina razlika je da ispitanik koji navodi etiketu *buzogány* (koja se može tretirati i kao suštinski uvredljiva, iako se uz njeno značenje u MSZ 2009 ne dodaje napomena da je posredi vulgaran izraz ili sl.) zamenjuje pogrdom etiketom *köcsög*, pritom ne navodeći nijednu drugu nominalnu formu! Javljanje ovakvih, suštinski uvredljivih izraza pri oslovljavanju bliskih osoba tumačimo na isti način kao i u kontekstu nemačkog ili srpskog jezika.

Srednjoškolke koriste etikete istih kategorija kao i učenici pri **oslovljavanju prijateljica** za vreme nastave – skraćeno/modifikovano lično ime koje je ujedno i najfrekventniji tip nominalnih formi u ovom segmentu (ukupno 8 javljanja od mogućih 10), te puno lično ime koji po učestalosti prati prethodni tip imena (ukupno 4 beleženja), ali pominje se i upotreba prezimana (2 primera), a jedna osoba koristi jedno lično ime koje nije pravo ime njene najbolje drugarice, te smo ovu etiketu (kao i ranije) uvrstili među nadimke. Za razliku od oslovljavanja za vreme školskog časa, pri oslovljavanju **van nastave** učenice koriste daleko veći broj različitih etiketa – pored navedenih tipova imena, čija se frekvencija ne menja značajno s obzirom na promenjen situacijski okvir, javljaju se pogrдне etikete (koje se, kao što smo pretpostavili i pri analizi nemačkog i srpskog korpusa, ne javljaju s namerom da se sagovornik, odnosno sagovornica uvredi), žargonizmi i neki drugi tipovi nominalnih izraza. S obzirom na veliki broj etiketa u odnosu na broj anketiranih srednjoškolki, jasno je da je većina zabeležila više od jedne, što bez obzira na javljanje i pogrđnih izraza među njima, ukazuje na prislan, blizak odnos između prijateljica, a to će potvrditi i analiza nominalnih oblika kojima najbolje prijateljice uzvraćaju našim informantkinjama. Van nastave za oslovljavanje prijateljice javljaju se sledeći pogrđni izrazi: *debil* (2 primera), *majom* 'majmune' i *kutya* 'psu' (obe potonje etikete javljaju se pojedinačno i to među odgovorima iste informantkinje, a rečeno u vezi s upotrebom etikete *debil* važi i ovde). Učenica koja daje poslednja dva izraza, pored njih, koristi i druge, pored navedenih, te prezimana, zatim nadimke (zapravo vokativ jednog srpskog muškog imena: *Duro* [zabeleženo u obliku *Djuro*]),

a beleži i srpsku etiketu *ženice*. Na vrstu društvenog odnosa – prijateljstvo između sagovornica – ukazuju hipokoristične žargonske etikete *bari* (2 puta se pominje) i *bare* (1 javljanje uz prethodni oblik) 'drugarice/prijateljice' (oba oblika su izvedena iz lekseme *barátnő/barát* 'prijateljica/prijatelj' skraćivanjem i daljim sufigiranjem, dakle, može se odnositi kako na ženske, tako i na muške osobe). Među žargonske izraze ubraja se i *csajszi* 'ženskice, mačkice' (< *csaj* '[žarg.] ženska, mačka'), mada je on danas prilično rasprostranjen u svakodnevnim (privatnim) razgovorima i ne može se povezati isključivo s jezikom omladine (za razliku od etikete *bari*). Etiketa *piroshajú* 'crvenokosa' se, pretpostavljamo, javlja u šali. Jedna osoba pored niza različitih izraza (skraćeno/modifikovano lično ime, *debil*, *bari* i *bare*) beleži i celu rečenicu koju započinje kontaktnom rečcom: *ej gyere ide* 'ej dođi ovamo'. Pri oslovljavanju **van školskih okvira**, odnosno na nekoj žurci smanjuje se broj navođenja do sada najfrekventnijeg tipa etiketa – skraćenog/modifikovanog ličnog imena (sada se beleži ukupno 5 puta, dakle navodi ga polovina ispitanica), ali je i broj beleženja punog ličnog imena prepolovljen u odnosu na javljanje u toku časa (javlja se tek 2 puta). Prezime se ipak pominje sa sličnim udelom kao u prethodnoj situaciji (sada 2 puta u odnosu na prethodna 3 beleženja), dok se nadimak više ne javlja, a manji je i broj različitih drugih etiketa. Ipak, žargonski i hipokorističan izraz za oslovljavanje prijateljice *bari* se i dalje pominje (takođe 2 javljanja, jedno kao jedina mogućnost, dok se u prethodnoj situaciji navodi i uz puno i skraćeno/modifikovano lično ime sagovornice), a beleže se još pojedinačno *csaje* (zamenjuje oblik *csajszi* iz prethodne situacije u odgovoru iste ispitanice, takođe od *csaj* uz dodatak, kako se čini, žargonskog sufiksa *-e* koji se javlja i u obliku *bare*), *csajszi* (kao jedina mogućnost i zamenjuje skraćeno/modifikovano lično ime prijateljice informantkinje koje se daje za komunikaciju u dvema situacijama u okviru škole), te jedina pogrдна etiketa, zapravo proširena etiketa zamenicom – *te majom* 'ti majmune [majmune jedan]' (pominje se uz prezime prijateljice ispitanice i to isključivo u ovoj situaciji).

Za oslovljavanje **najboljeg prijatelja** među odgovorima srednjoškolaca već se i **u toku časa** javljaju neki pogrđni izrazi – spoj koji sadrži kontaktnu rečcu *hé köcsög* (javlja se kao jedina mogućnost ne samo u ovoj situaciji, već i pri oslovljavanju van nastave, a u MTSZ 1996 kao izraz koji označava različite osobe, ali i među leksemama koje u tinjedžerskom žargonu označavaju prijatelja i vezuje se za govor momaka, up. <http://mek.oszk.hu/00000/00071/html/tin03.htm#3> – 7. VII 2016), zatim pogrđno i izričito vulgarno *te fasz* 'ti kurcu [kurcu jedan]'. Pored ove dve etikete s podjednakom (i najvećom) frekvencijom navode se puno lično i skraćeno/modifikovano lično ime (po 3 puta od mogućih

9 javljanja, kako jedna osoba nije odgovorila na ovo pitanje), a imamo jedan primer i za, najverovatnije, žargonizam *nokedli* 'noklice' (u MTSZ 1996 naišli smo na mogućnost označavanja neke mršave ili umorne, iscrpljene osobe ovim žargonizmom u jeziku tinejdžera i tinejdžerki, ali s obzirom na to da su to podaci sakupljeni pre dve decenije, ne možemo sa sigurnošću utvrditi konkretno značenje ovog izraza, dok MSZ 2009 ovaj izraz ne registruje). **Van nastavnog časa** i u kontekstu oslovljavanja najboljeg prijatelja se javlja nešto veći dijapazon različitih izraza – pored (u odnosu na prethodnu situaciju) najfrekventnije beleženog skraćenog/modifikovanog ličnog imena (4 puta od sada mogućih 10 kako osoba koja nije nikakave oblike, čak ni zamenički oblik za oslovljavanje u toku nastave), te punog ličnog imena (2 primera), ima primera, doduše, pojedinačnih, za upotrebu prezimana, zatim nadimka *Kina* (sic!) 'Kina', a jedan ispitanik zapisuje dve kontaktne rečce – *e* i *alo* (inače oba oblika se tipičnije javljaju u srpskom jeziku, dakle, u pitanju su pozajmljenice). Pri oslovljavanju **na nekoj žurci**, učenik srednje škole koji svog najboljeg prijatelja u školskim okvirima oslovljava spojem zamenice i pogrdnog žargonizma *te köcsög* sada daje – takođe potencijalno uvredljiv spoj pozdrava i takođe žargonske etikete *csá buzi* 'ćao peško' (u MSZ 2009 se navodi mogućnost upotrebe žargonizma *buzi* i za označavanje antipatičnog muškarca pored značenja 'homoseksualac'). Među odgovorima na ovo potpitanje, pored pomenutog spoja, javlja se i samostalno (možemo reći žargonski) pozdrav *csá*. Skraćeno/modifikovano i puno lično ime se ponovo javljaju sa istim udelom kao i u pri oslovljavanju za vreme nastave (po 3 puta, ali sada od mogućih 10 javljanja), a ispitanik koji ne odgovara na potpitanje u vezi s prvom situacijom (a za drugu daje prezime) zapisuje etiketu *komi* (< *koma* '[žarg.] prijatelj' a doslovno 'kum'; izraz se registruje i u MSZ 2009).

Svoje najbolje prijatelje učenice srednje škole **tokom nastave** oslovljavaju pretežno skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (5 puta se javlja od mogućih 8 kako 2 osobe ne daju nikakav odgovor),²²⁷ a sve ostale mogućnosti pominju se tek po jednom: puno lično ime, nadimak, prezime, etiketa kojom se eksplicitno imenuje društveni odnos – *cimbó* (< *cimbora* 'drugar' žargonizovana skraćenica, kao i pomenute popularne reči iz jezika maldih *bari*, *bare*), te kontaktna rečca *e*. Kao i dosad, u prethodno prikazanim segmentima u vezi s komunikacijom s najboljom prijateljicom/najboljim prijateljem, kada je reč o oslovljavanju **van školskog časa**, javlja se porast broja različitih etiketa. Pored toga, u ovom konkretnom slučaju nestaje i prethodno imenovan jedan primer upotrebe punog ličnog imena i svoje mesto

²²⁷ Jedna od ovih dveju učenica napominje da ne navodi oblike jer kako napominje „Više, nažalost, nemam najboljeg prijatelja. Posvađali smo se.“ [Már sajnos nincs legjobb barátom. Összevesztünk.]

ustupa skraćenom/modifikovanom ličnom imenu, te ovaj tip etiketa ostaje najfrekventniji (6 beleženja od mogućih 8), dok se svaki izraz iz preostalog niza javlja pojedinačno: prezime, nadimak, nadimak izveden iz prezimena,²²⁸ pogrdne etikete *debil*, *majom*, *marha* 'stoko' (potonje dve etikete navodi ista ispitanica na prvom mestu uz nadimak koji je izveden iz prezimena i samog prezimena), etiketa *cimbó* (ispitanica dosledno pominje ovaj izraz u sve tri situacije s tim da se, osim u narednoj, javlja pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena), nadalje, jedna osoba ne navodi konkretne izraze, već samo napominje da koristi „izmišljena imena“ (možemo ih stoga uvrstiti među nadimke, a zamislivi su među njima i hipokoristični oblici), imamo, pored navedenog, i jedan primer upotrebe kontaktne rečice *e* (navodi se uz skraćeno/modifikovano lično ime i etiketu *debil*). Posle ovog niza različitih mogućnosti uočljivo je njihovo odsustvo u odgovorima koji se odnose na oslovljavanje za vreme neke žurke, odnosno **van okvira škole**. Dominantno ipak ostaje skraćeno/modifikovano lično ime, dok nadimci i drugi tipovi imena nestaju, a javlja se etiketa *haver* 'druže, buraz' (žargonska etiketa – beleži se u MSZ 2009 i tumači se kao '[ne nužno blizak] prijatelj' – koja se kao i *csaj*, *csajszi* nije ograničena na omladinski žargon i koristi se neretko u svakodnevnoj privatnoj komunikaciji), koja je u ovom segmentu zabeležena 2 puta (i to uz skraćeno/modifikovano lično ime), a u jednom od dva slučaja i uz etiketu, zapravo žargonski, ali prema našem iskustvu prilično rasprostranjeni, izraz *tesó* (nastala iz lekseme *testvér* 'brat/sestra' istim procesom kao i *cimbó* – skraćivanjem, te dodavanjem žargonizovanog sufiksa *-ó*). Pored učenica koje uopšte nisu odgovorile na pitanje koje se odnosi na komunikaciju s najboljim prijateljem, jedna informantkinja za ovu treću zadatu situaciju ne daje nikakav odgovor, verovatno iz razloga što nema (čestog) kontakta van škole s osobom koju smatra svojim najboljim prijateljem.

Najbolja prijateljica/najbolji prijatelj u srednjoj školi uzvraća:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (5) skLI (4)	LI (4) skLI (4) kretén (1)	LI (4) skLI (3) kretén (1) helló (1), csá (1), szia

²²⁸ Napominjemo da je prema našoj pretpostavci posredi nadimak izveden iz prezimena – *Leves*. Ova leksema koja doslovce znači 'supa', dok u žargonu znači 'novac'. Druga mogućnost bi bila da je oblik koji smo ocenili kao prezime (kako ovo prezime zaista postoji) zapravo izveden iz ovog žargonizma.

	/ (1)	/ (1)	(1) /(1)
Učenicu sr. škole	LI (2) skLI (7) PI (1) nagyfejű (1) bubi (1), majom (1)	LI (2) skLI (6) PI (2) ej (1), bari (2), bare (1) nagyfejű (1) kutya (1), muže (sic!) (1)	LI (1) skLI (6) PI (2) bari (1) te debil (1) bubi (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (3) skLI (4) segg (1) te fasz (2)	LI (2) skLI (4) fasz (1) te fasz (2) alo (1), e (1)	LI (3) skLI (3) fasz (1) te fasz (1) szia (1), hó (1) alo (1), e (1)
Učenicu sr. škole	LI (1) skLI (8) PI (1) cimbóka (1) / (1)	LI (1) skLI (8) PI (1) NI (1), Aicha Bouchibane (1), arab bandita (1) debil (1), ej (1) cimbóka (1)	LI (1) skLI (6) PI (1) ej (1) cimbóka (1) / (2)

Prijateljice našim informantima iz srednje škole **tokom nastavnog časa** uzvraćaju upotrebom ličnog imena (5 primera od mogućih 9), skraćenim/modifikovanim ličnim imenom koji se javlja sa skoro istom frekvencijom (4 primera), dakle otprilike polovina ispitanika navodi jednu, a druga polovina drugi tip imena. Etikete drugih kategorija se ne beleže, a to pretežno važi i za oslovljavanje **za vreme odmora** (po 4 puta se pominju oba navedena tipa imena). Jedini izuzetak predstavlja javljanje pogrdne etikete *kretén* (zamenjuje puno lično ime ispitanika, koji, uzgred rečeno, svoju najbolju prijateljicu, dakle, žensku osobu, u toj situaciji oslovljava etiketom *debil*, v. gore). Pored punih i skraćenih/modifikovanih ličnih imena (4, odnosno 3 beleženja), te pogrdnog izraza *kretén*, za oslovljavanje od strane prijateljice na

nekoj žurci jedan ispitanik umesto bilo kakve nominalne forme daje tri različita pozdrava *helló, csá* i *szia* 'zdravo/ćao'.

Odgovori devojaka su raznovrsniji, te se pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena koji se najfrekventnije beleži ne samo u vezi s oslovljavanjem za vreme nastave već i za vreme odmora kao i na nekoj žurci (raspodela po zadatim situacijama – 7-6-6) i punog ličnog imena koje se već navodi u znatno manjem broju (tek 2 puta u ovoj, ali i u narednoj situaciji, dok se pri oslovljavanju od strane prijateljice za vreme neke zabave beleži tek jednom), pominje prezime (2 puta, dakle jedna osoba više zapisuje ovaj tip nominalnih formi, a to važi i za komunikaciju na nekoj žurci), kao i pogrđan (moguće šaljiv?) izraz *nagyfejű* 'glavonjo', zatim takođe pogrđno *majom*, te hipokoristik *bubi*, doduše, na obe poslednje nominalne forme nailazimo u anketi jedne informantkinje. U narednoj situaciji, dakle, pri komunikaciji **van nastave**, odnosno **za vreme odmora**, pored pomenutih tipova imena i etikete *nagyfejű*, beleže se i etikete *bari* i *bare* u odgovoru iste ispitanice koja uz njih beleži i kontaktnu rečcu *ej*, a ispitanica prethodno pomenute izraze *bubi* i *majom* sada zamenjuje drugima – pogrđnim *kutya* 'psu, pseto' (prema ÉSZ+ 2007 leksema *kutya* 'pas' može se odnositi i na *osobu koja zaslužuje prezir* ili pak *beznačajnu stvar ili osobu*, dok smo u MSZ 2009 naišli na frazu *kutya valamiben* 'nekome nešto slabo ide', te ne može se isključiti ni žargonsko značenje 'slabić') i pogrešno upotrebljenu srpsku etiketu *muže* (umesto *mužu*, a očito predstavlja odgovor prijateljice na etiketu *ženice*). Ova učenica u okviru pitanja koje se tiče oslovljavanja od strane najbolje prijateljice **za vreme neke žurke** umesto ovih etiketa ponavlja samo izraza *bubi*. U ovoj trećoj zadatoj situaciji pored tri tipa imena koje smo već pomenuli i prethodne etikete, daje se etiketa *bari* (imenuje je ista osoba kao i u prethodnom segmentu, ali sada smo kao jedinu mogućnost), te spoj zamenice i etikete koje smo odredili kao pogrđan, te *debil* (ispitanica koja ga navodi pominje i prezime, a pogrđna etiketa javlja se namesto skraćenog/modifikovanog ličnog imena u odnosu na komunikativne situacije u okviru škole).

Prijatelji informanata iz srednje škole koriste **tokom nastave**, pored najučestalijeg skraćenog/modifikovanog ličnog imena (4 primera), i puno lično ime (2 primera), zatim, ne samo pogrđno, već i izrazito grubo i vulgarno *te fasz* 'ti kurcu' (takođe 2 javljanja, a u jednom slučaju od ta dva ovaj spoj zamenice i vulgarne etikete koristi se recipročno), zatim takođe pogrđno i vulgarno *segg* 'šupku' (doslovce '[vulg.] zadnjica', a predstavlja odgovor na spoj zamenice i pogrđnog žargonizma *te köcsög*). Ovoj etiketi u narednoj situaciji – pri oslovljavanju **van nastave** – ustupa mesto etiketa *fasz* koja se javlja i samostalno a ne isključivo u kombinaciji sa zamenicom u spoju *te fasz*, za šta i u ovom segmentu ima primera

(ovu kombinaciju ponovo pominju ista 2 učenika). Ipak, najfrekventniji tip i ovde je skraćeno/modifikovano lično ime (takođe 4 javljanja), a upola manje puta beleži se puno lično ime (sada 2 primera u odnosu na prethodna 3 beleženja), a jedna osoba navela je dve kontaktne rečce *alo* i *e* – izraze koje i sam koristi u istoj situaciji (navode se potpuno recipročni obrasci kroz sve situacije). Treću zadatu komunikativnu situaciju karakteriše porast ovih izraza, pored osobe koja kako za oslovljavanje od strane prijatelja van nastave, tako i za oslovljavanje od strane prijatelja **na nekoj žurci** daje prethodne partikule, još jedan informant navodi ovakve izraze – pozdrav *szia* i (verovatno takođe pozdrav) *hó*, kojima se zamenjuje izraz *te fasz* čime se isti u ovom delu potpitanja javlja samo jednom (u odnosu na prethodna 2). Skraćeno/modifikovano lično ime se beleži sa istom učestalošću kao i puno lično ime (po 3 puta), a etiketa *fasz* se javlja i samostalno kao i ranije. Iako se i u odgovorima devojaka (bilo kada se nađu u ulozi govornica ili sagovornica) pojavljuju pogrдне etikete, sličnih vulgarizama nema.

Najbolji prijatelji srednjoškolkici **za vreme nastave** s ubedljivo najvećom učestalošću koriste skraćena/modifikovana lična imena ispitanica (ukupno 8 javljanja od mogućih 9 kako jedna osoba ne navodi nikakve oblike – jer se posvađala sa svojim najboljim prijateljem). Tek pojedinačno se beleži puno lično ime i prezime (koje se u anketi navodi iza skraćenog/modifikovanog ličnog imena), kao i etiketa *cimbóka* (umanjenica izvedena iz *cimbó*). U vezi s oslovljavanjem **van nastave** ponovo se najfrekventnije javlja skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena (ponovo ga navode iste ispitanice – njih 8 od 9 koliko ih je odgovorilo na ovaj deo pitanja). Puno lično ime, kao i prezime i dalje se javlja jedanput, ali se beleži i jedan primer upotrebe nadimka (posredi je jedan par etiketa koja se rimom povezuju u celinu, pri čemu skraćeno/modifikovano lično ime ispitanice čini prvu komponentu, a drugu element *póni* 'poni'), a prijateljica informantkinje koristi i jedan drugi šaljivi nadimak – *arab bandita* 'arapski banditu', kao i izmišljeno ime ili ime iz nekog crtanog filma/stripa po mogućnosti *Aicha Bouchibane* (ispitanica daje i napomenu u vezi s izgovorom u anketi). Informantkinja koja je za prethodnu situaciju dala etiketu *cimbóka* čini to ponovo (s tim da je to sada jedina mogućnost u njenoj anketi, dok je za oslovljavanje od strane prijateljice tokom časa zapisala i svoje skraćeno/modifikovano lično ime), a u anketi jedne druge učenice daje se kontaktna rečca *ej* i pogrдна nominalna forma *debil* (beleže se kao mogućnosti pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena, a ona sama takođe koristi iste izraze). Pri oslovljavanju **na nekoj žurci** i dalje najdominantniji tip nominalnih izraza jeste skraćeno/modifikovano lično ime, iako se javlja u nešto manjem broju nego u situacijama

koje podrazumevaju komunikaciju unutar obrazovne ustanove (ukupno 6 javljanja od mogućih 8 kako sada dve učenice ne navode nikakve izraze). U ovom delu već nema primera za različite nadimke (doduše i prethodno su se javljali u anketi iste ispitanice), a puno lično ime, prezime, etiketa *cimbóka*, te kontaktna rečca *ej* (sada se ne navodi pored nje etiketa *debil*) zabeležene su pojedinačno, i to u odgovorima istih osoba kao i u vezi s komunikacijom van nastave.

Oslovljavanje **najbolje prijateljice/najboljeg prijatelja u gimnaziji:**

KOGA/KADA→ KO ↓	Drugaricu/ tokom nastave	Drugaricu/ van nastave	Drugaricu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (5) skLI (5)	LI (3) skLI (5) degén (1) édesem (1)	LI (4) skLI (5) brate (1)
Učenica gimn.	LI (4) skLI (8) hej skLI (1) NI od skLI (3) géci (1) kislány (1) desz batyo (sic!) (1)	LI (4) skLI (7) oj hej skLI (1) PI (1) NI od LI (1) NI od skLI (3) géci (1) kislány (1), te majom (2) mačko (1), bébe (1) csajszi (1), hülyegyerek (1)	LI (6) skLI (6) csá skLI (1), szia skLI (1) NI od skLI (3)
KOGA/KADA→ KO ↓	Druga/ tokom nastave	Druga van nastave	Druga/ na žurci
Učenik gimn.	LI (2) skLI (6) PI (1) NI (1) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (2) NI (1) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (1) brate (2) buzi (1)
Učenica gimn.	LI (3)	LI (2)	LI (4)

	skLI (7) hej skLI (1) géci (1) / (1)	skLI (6) izé, hej skLI (1) PI (1) géci (2) te gecó (1) babu (1) / (1)	skLI (7) sze, deszi (sic!) skLI (1) LI + PI (1)
--	---	---	---

Polovina ispitanika iz gimnazije svoju najbolju prijateljicu iz odeljenja **tokom školskog časa** oslovljava punim ličnim imenom, a druga polovina skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (po 5 primera). Udeo upotrebe ličnog imena je nešto manji pri oslovljavanju **van nastave, tokom odmora** (3 puta se navodi), dok je frekvencija upotrebe skraćenog/modifikovano ličnog imena ista, ne samo u ovoj već i u trećoj zadatoj situaciji, pri oslovljavanju **na nekoj žurci** (po 5 beleženja), a pored ova dva tipa ličnog imena po jednom se daje pogrдна etiketa *degén* 'degenu' i hipokorističan izraz *édesem* 'slatka moja/slatki moj' kao jedine zapisane nominalne forme. Za vreme neke žurke, osim sada najfrekventnijeg skraćenog/modifikovanog ličnog imena i punog ličnog imena koje se javlja s manjom, ali sličnom učestalošću (4 primera), javlja tek jedna etiketa drugog tipa, a zamenjuje prethodno pomenuti hipokorističan izraz – srpska etiketa *brate* o čijim smo specifičnostima već pisali u poglavlju posvećenom srpskom jeziku. Ovde, dakle, vidimo da se javlja pri oslovljavanju ženske osobe.

Devojke koje pohađaju gimnaziju – kako se može zaključiti i površnim pregledom broja navedenih tipova nominalnih formi i konkretnih izraza – koriste u komunikaciji sa svojom najboljom prijateljicom (dakle, reč je o komunikaciji osoba istog pola/roda) daleko veći broj različitih nominalnih izraza, a javljaju se i neke kontaktne reči, a s obzirom na to da smo anketirali 10 gimnazijalki, takođe je lako zaključiti da su neke osobe navodile i više od jednog izraza u predviđenoj rubrici. **Tokom nastave** najfrekventnije se javlja skraćeno/modifikovano lično ime (8 puta od mogućih 10), a po učestalosti ga prati puno lično ime, ali sa upola manjim udelom (4 primera). Iako u tabeli stoji da se nadimak koristi više od jednom, potrebno je skrenuti pažnju na to da sva tri primera navodi ista ispitanica, a u pitanju su različiti nadimci koji su svi izvedeni iz skraćenog/modifikovanog ličnog imena, pri čemu jedan od oblika ima i svoje standardnojezičko značenje. Skraćeno/modifikovano lično ime se jednom beleži i u spoju s kontaktnom rečcom *hej*, dakle, skraćeno/modifikovano lično ime

navode sve ispitanice osim jedne. Pored ovih tipova ličnih imena, beleže se pojedinačno sledeće etikete: žargonsko i pogrдно *géci* – koje jedino možemo povezati s takođe žargonskom leksemom *geci* 'sperma' koja može imati i značenje 'antipatična, omražena/nečasna osoba', registrovano u MSZ 2009, a pretpostavljamo da se fonemskom modifikacijom postiže eufemističan efekat (maskira se, takoreći, primarno značenje reči *geci* > *géci*); zatim *kislány* 'devojčice' koje tretiramo kao hipokorističnu etiketu, te izraz, zapravo spoj pozdrava, odnosno fraze kojom (prema našem iskustvu) mladi govornici i govornice srpskog jezika zamenjuju uobičajene pozdrave *gde/'de si/'de s'* i etikete *bačo* (zapisano mađarskom grafijom *desz báyó*). Iako su razlike između odgovora momaka u odnosu na odgovore devojaka već u vezi s oslovljavanjem u prvoj situaciji (na času) vidljive, to posebno dolazi do izražaja u razgovorima koji se vode **van učionice i nastavnog časa**. Osim najučestalijeg skraćenog/modifikovanog i od njega otprilike upola manje frekventnog punog ličnog imena (javljaju se 7, odnosno 4 puta od mogućih 10), pomenutih nadimaka koje beleži ponovo ista učenica, te spajanja skraćenog/modifikovanog ličnog imena s kontaktnom rečom *hej* (sada čak i u proširenom obliku *oj hej*) i pogrđne etikete *géci* i hipokoristika *kislány*, među odgovorima triju učenica zabeležene su i neki drugi izrazi. Informantkinja koja je za prvu situaciju zapisala izraz iz milja dodaje još jedan izraz koji se javlja u odgovoru i jedne druge informantkinje (dakle, javlja se 2 puta) – spoj zamenice i etikete *te majom*. Druge dve gimnazijalke koje daju nove etikete navode po dva: prva srpsku žargonsku etiketu (zabeleženu u skladu sa srpskom grafijom) *mačko* i hipokoristično *bébe* (pretpostavljamo da je reč o mogućem fonetskom beleženju engleske etikete *baby*), a druga *csajszi* i pogrđno *hülyegyerek* 'budalasto dete [=debilu]'. U kontekstu oslovljavanja najboljih prijateljica **na nekoj žurci** uočljiv je nestanak svih prethodno pomenutih etiketa koje ne pripadaju kategoriji imena. S jednakim udelom pominje se kako puno lično, tako i skraćeno/modifikovano lično ime (po 6 puta među odgovorima 10 anketiranih osoba, a 3 osobe navode oba tipa imena), ali i nadimak. Učenica koja je za oslovljavanje prijateljice u prethodnim situacijama beležila da koristi skraćeno/modifikovano lično ime uz kontaktne reče sada ovaj oblik ličnog imena povezuje sa dva različita pozdrava – jednom sa *csá*, a drugi put sa *szia*. Ne javljaju se više pogrđne etikete, ali ni hipokoristici. Zaključujemo da situacija koja, zapravo, prema našem shvatanju predstavlja okvir koji karakteriše najmanji stepen formalnosti (zbog nedostatka institucionalizovanosti), ipak za ispitanice, a donekle to važi i za ispitanike iz gimnazije, zahteva određen način ponašanja, ophođenja koje bi javljanje ovih etiketa narušilo.

Svoje najbolje prijatelje oko polovine anketiranih učenika gimnazije oslovilo bi **tokom časa punim ličnim imenom** (6 beleženja od maksimalnih 10). Više od jednom, ali u znatno manjem broju u odnosu na prethodni tip imena pominje se puno lično ime (tak 2 puta), zatim, pored njega pojedinačno je zapisano prezime i nadimak (modifikovano puno lično ime koje ima i svoje samostalno značenje), a jedan informant za sve tri situacije dosledno navodi isključivo žargonsku pogrdu etiketu *buzi* 'peško'. Jedina razlika između rezultata u vezi s oslovljavanjem tokom časa i **van nastave** ogleda se u tome da jedan od ispitanika koji u prvoj zadatoj situaciji koristi skraćeno/modifikovano lično ime, za drugu daje prezime (čime se skraćeno lično ime javlja sada 5, a prezime 2 puta). Pri oslovljavanju **na nekoj žurci** pored skraćenog/modifikovanog i punog ličnog imena koji se javljaju sa istovetnim udelom kao i za vreme razgovora van nastave, te jednog primera za upotrebu prezimenaa (ispitanik dosledno navodi ovaj tip imena uz skraćeno/modifikovano lično ime), kao i etikete *buzi* u odgovoru istog učenika, zabeleženo je i korišćenje srpske etikete *brate* (i navodi se kao jedina mogućnost). Iako je posredi komunikacija između osoba istog pola, odgovori su devojaka (u istoj sagovorničkoj konstelaciji, tj. pri oslovljavanju na relaciji ženska osoba – ženska osoba) raznovrsniji, ali to važi i za komunikaciju informantkinja iz gimnazije s najboljim prijateljima.

Svoje najbolje prijatelje učenice iz gimnazije kao i svoje najbolje prijateljice najučestalije oslovljavaju skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (javlja se 7 puta od mogućih 10, a ovom broju možemo dodati i jedan primer u kojem se ovaj tip imena navodi uz kontaktnu rečcu *hej*) a neke osobe koriste i puno lično ime (3 primera), dok osoba koja i prijateljicu oslovljava žargonskom (i suštinski pogrdom) etiketom *géci*, na taj način oslovljava i najboljeg prijatelja **tokom nastave** (pored punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena). Jedna osoba ne navodi nikakve oblike – ni nominalne, ni pronominalne forme – za oslovljavanje u dvema situacijama koje se odnose na komunikaciju u okviru škole. U vezi s oslovljavanjem **van nastavnog časa**, kao što je to bio slučaj i u kontekstu razgovora s najboljim prijateljicama, ponovo se javlja veći broj različitih nominalnih formi, iako manji u odnosu na komunikaciju s prijateljicama, te pored najučestalijeg skraćenog/modifikovanog ličnog imena (koje se pored 6 primera samostalne upotrebe jednom javlja uz dva različita izraza od kojih je jedna kontaktna rečca *hej*, a druga izraz, zapravo, česta uzrečica, poštapalica *izé* '[približno] ono/ovaj'), malobrojnih primera upotrebe punog ličnog imena (2 puta se javlja), te jednog beleženja prezimenaa, navodi se i žargonska pogrda etiketa *géci* (2 primera) kao i njena varijanta u spoju sa zamenicom *te gecó* i hipokoristik *babu* koja ujedno predstavlja

jedinu mogućnost među odgovorima jedne ispitanice. Ove etikete, međutim, nedostaju pri oslovljavanju **za vreme žurke**, dok se i dalje dominantno beleži skraćeno/modifikovano lično ime (ponovo imamo 7 primera kao i pri komunikaciji tokom školskog časa, a osoba koja doslono zapisuje uz ovaj oblik ličnog imena i neke partikule u ovom segmentu beleži omladinski, žargonski pozdrav *sze* i već pomenuti srpski izraz koji i ova informantkinja beleži mađarskom grafijom – *deszi*), ali primetan je porast korišćenja punog ličnog imena (u odnosu 3, odnosno 2 primera u vezi s komunikacijom u dvema situacijama u školi, sada se javlja u odgovorima 4 gimnazijalki od kojih dve imenuju isključivo ovu mogućnost), a jedna informantkinja navodi i puno lično ime i prezime svog prijatelja – u skladu sa upotrebom na srpskom jeziku (mađarsko lično ime i prezime beleži na srpskom, tj. uz odgovarajuće nastavke vokativa tipa *Alfrede Kovaču*).

Najbolja prijateljica/najbolji prijatelj u gimnaziji uzvraća:

KO/KADA→ KOGA ↓	Drugarica/ tokom nastave	Drugarica/ van nastave	Drugarica/ na žurci
Učenikagimn.	LI (2) skLI (6) PI (2) skPI (1)	LI (2) skLI (6) PI (1) skPI (1) NI (1)	LI (2) skLI (7) PI (1) skPI (1)
Učenicu gimn.	LI (6) köcsög LI (1) skLI (7) géci (1) menci (1)	LI (4) LI te majom (1) skLI (7) NI od LI (1) géci (1) menci (1) majom (1)	LI (6) skLI (7) menci (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Drug/ tokom nastave	Drug/ van nastave	Drug/ na žurci
Učenika gimn.	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)
Učenicu gimn.	LI (6) skLI (5)	LI (5) skLI (5)	LI (6) skLI (6)

	NI od skLI (1)		csá, helló, sze skLI (1)
	menci (1)	géci (1) gecó (1), szivem (1), baby (1)	NI od skLI (1)
	szöszke (1)	menci (1)	menci (1)
	/ (1)	kicsi (1)	kicsi (1)
		/ (1)	

Najbolje prijateljice učenika iz gimnazije uzvraćaju **za vreme nastave** u prvom redu upotrebom skraćenog/modifikovanog ličnog imena (oko polovine ispitanika daje ovu mogućnost – njih 6 od anketiranih 10 osoba). S podjednakom učestalošću – znatno manjom u odnosu na frekvenciju skraćenog/modifikovanog ličnog imena – pominje se i puno lično ime (tek 2 primera a jedna od informantkinja navodi pored ovog i skraćeno/modifikovano lično ime) i prezime ispitanika, a zabeležen je i jedan primer skraćenog/modifikovanog prezimena (u tabeli markirano kao skPI analogno oznaci skLI). Nema značajnih razlika između odgovora koji se odnose na oslovljavanje tokom časa i onih koji se tiču oslovljavanja **van časa**, tj. **na odmoru** – s najvećim udelom se i dalje pominje skraćeno/modifikovano lično ime (takođe 6 puta), te puno lično ime (svega 2 primera), zatim je zapisano i prezime, te skraćeni/modifikovani oblik prezimena (oba poslednja tipa nominalnih formi beleži se tek jedanput), a jedna osoba beleži i nadimak koji je zapravo ruski ekvivalent njegovog punog ličnog imena. Skraćeno/modifikovano lično ime je najdominantnije zastupljeno i u okviru treće situacije, dakle, pri oslovljavanju **na nekoj žurci**, gde se javljaju isti tipovi etiketa kao i pri komunikaciji tokom, odnosno van časa, sa skoro identičnom raspodelom kao i u prvoj situaciji.

Prijateljice gimnazijalki **za vreme nastave** takođe najučestalije koriste skraćeno/modifikovano lično ime, ali se sa skoro istovetnom frekvencijom javlja i upotreba punog ličnog imena, a jedna osoba ovaj tip imena koristi u spoju s pogrdom žargonskom etiketom *köcsög* (tipa *köcsög Andrea*), čije je javljanje u zadatom kontekstu komunikacije iznenađujuće, a po jednom se daje takođe pogrdo (i eufemistično?) *géci*, te etiketa *menci* koju tretiramo kao hipokoristik. Komunikaciju, odnosno oslovljavanje **van časa** ponovo karakteriše porast ukupnog broja navedenih etiketa, ali i tipova nominalnih formi, ali je osetna razlika (odnosno određeno smanjenje broja etiketa koje se ukupno navode) u odnosu na pitanje kada su ispitanice govornice (dakle, kada je reč o etiketama koje one koriste). U ovoj

drugoj zadatoj situaciji se najfrekventnije javlja skraćeno/modifikovano lično ime, s istim udelom kao i za vreme časa – zapravo, broj beleženja ovog tipa imena jednak je u trima situacijama (po 7 javljanja). Nešto češće u odnosu na druge zabeležene etikete, u otprilike polovini slučajeva, navodi se puno lično ime (4 puta od mogućih 10), a jednom se kombinuje i sa spojem zamenice i pogrдне etikete *majom* (LI *te majom*; slično srpskim iskazima tipa *Danijela, majmune jedan* [prema našem iskustvu retko: *majmunice jedna*]). Pojedinačno se beleže nadimak (koji je nastao slaganjem dela punog ličnog imena i, pretpostavljamo, dela nestandardne lekseme *handzsázik* 'lupetati'), te *géci, menci* (obe etikete beleže iste osobe) i po jedno javljanje pogrдне etikete *majom* – koja se u ovom slučaju samostalno koristi (a ne u kombinaciji s nekim drugim izrazom). **Za vreme žurke** se javljaju skraćeno/modifikovano lično ime (s pomenutom frekvencijom), a s približno istom frekvencijom može se registrovati i puno lično ime. Prijateljica jedne od informantkinja koja koristi hipokoristik *menci* kako za vreme nastave, tako van nje, čini to i pri oslovljavanju na nekoj žurci, dakle, van okvira škole.

Prema odgovorima gimnazijalaca, njihovi prijatelji koriste iste tipove etiketa, i to s istom raspodelom u trima zadatim situacijama. Najučestalije je i u ovom segmentu skraćeno/modifikovano lično ime (polovina ispitanika ga beleži – njih 5), a sledi ga prezime (zastupljeno u anketi 3 učenika), puno lično ime (2 osobe ga navode), a jedan ispitanik dosledno zapisuje žargonizam *buzi* za sve situacije, koji se, kao što smo već ukazali, upotrebljava recipročno.

Odgovore gimnazijalki ipak odlikuje i u vezi s ovim potpitanjem određena varijacija odgovora u zadatim situacijama. **Za vreme nastave** prijateljice s najvećom frekvencijom koriste puno i skraćeno/modifikovano lično ime (6, odnosno 5 primera od mogućih 9, jer jedna osoba nije odgovorila na pitanje), a po jednom se daju nadimak (kombinacija skraćenog/modifikovanog ličnog imena i lekseme *handzsázik*, v. gore), hipokoristik menci (koji se i od strane najboljeg prijatelja koristi u sve tri situacije, te ne isključujemo mogućnost da je, zapravo, posredi hipokoristik koji prerasta u nadimak i/ili da ga prijatelj ispitanice koristi u šali, imitirajući razgovor dveju prijateljica) i etiketa koju smo već ranije svrstali među hipokoristike – *szösze* 'plavojka'. **Van nastave** puno i skraćeno/modifikovano lično ime javljaju se s istim udelom (po 5 puta od mogućih 9 javljanja), a osim etikete *menci*, javlja se i pogrдна žargonska etiketa *géci* (kao odgovor na upotrebu iste ove etikete od strane ispitanice), zabeležene su pojedinačno i ove etikete: žargonizam *gecó* (varijacija, po mogućnosti takođe eufemistična, etikete *geci*), hipokoristik szívem 'srce [moje]', *baby* (sve tri u govoru najboljeg prijatelja jedne ispitanice koja napominje da je njen najbolji prijatelj ujedno

i njen momak) i etiketa *kicsi* 'mala', koja, ukoliko se ne upućuje ironično ili šaljivo na visinu ispitanice, fungira u funkciji hipokoristika. **Za vreme žurke puno i skraćeno/modifikovano lično ime** jesu najučestaliji tipovi etiketa – javljaju se s podjednakom učestalošću (po 6 puta, s tim da skraćeno/modifikovano lično ime jedna učenica pominje uz različite, karakteristične pozdrave u govoru mladih: *csá* [< *csáó* < ital. *ciao*], *helló* [< eng. *hallo*] i *sze* [< *szervusz*]). Jedna osoba zapisala je i **nadimak** na srpskom jeziku (koji je nastao slaganjem uobičajenog oblika njenog skraćenog/modifikovanog ličnog imena na srpskom jeziku koji sadrži sufiks *-ka* i istim takvim oblikom jednog drugog ženskog imena čime se postiže šaljiv efekat). Kako ova ispitanica ne navodi nijedan oblik kada je reč o oslovljavanju tokom ili van školskog časa, a osim toga i skraćeno/modifikovano lično ime (koje njen najbolji prijatelj koristi pored pomenutog nadimka) takođe beleži srpskom grafijom, zaključujemo da ova informantkinja i njen najbolji prijatelj verovatno ne pohađaju isto odeljenje, a možda ni istu školu. U ovom poslednjem delu potpitanja ponavljaju se etikete *menci* i *kicsi*.

Posle oslovljavanja pri komunikaciji naših mladih ispitanica i ispitanika s najboljim prijateljicama, odnosno najboljim prijateljima, sledi prikaz odgovora na pitanje koje se odnosilo na razgovor s **drugim osobama s kojima informantkinje i informanti pohađaju isto odeljenje**. Zameničke oblike smo i ovaj put izostavili u tabeli, kako se isključivo pominje zamenica *te*, dakle, T-modus.

Oslovljavanje **neke učenice/nekog učenika iz odeljenja u srednjoj školi:**

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (5) skLI (2) emberek (1) eee (1) izé, hogy is hívna (1)	LI (5) skLI (2) emberek (1) eee (1) izé, hogy is hívna (1)	LI (5) skLI (2) cimbik (1), csajok (1) eee (1) izé, hogy is hívna (1)
Učenica sr. škole	LI (1) skLI (3) hej skLI (1) PI (1) csajok (1) */ (3)	LI (2) skLI (4) PI (1) emberek (1) */ (3)	LI (1) skLI (4) PI (1) csajszi (1), csajszi (1) */ (3)

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	LI (6) skLI (2) emberek (1) eee (1)	LI (6) skLI (2) emberek (1) eee (1)	LI (5) skLI (2) cimbik (1), haverok (1) csá geci (1) eee (1)
Učenica sr. škole	LI (2) skLI (5) PI (1) */ (3)	LI (2) skLI (4) skLI ej (1) PI (1) */ (3)	LI (2) skLI (3) skLI alo (1) PI (1) */ (3)

Neku drugu učenicu iz odeljenja **za vreme nastave** srednjoškolci oslovljavaju u prvom redu punim ličnim imenom (njih 5 od 10, dakle, polovina ispitanika daje ovaj tip imena). Više od jednom zabeleženo je i skraćeno/modifikovano lično ime, ali u veoma malom broju u odnosu na komunikaciju s najboljom prijateljicom (tek 2 primera), a po jedan učenik daje etiketu za oslovljavanje grupe – iako se jedan deo kompleksa pitanja odnosio i na ovakav vid oslovljavanja – *emberek* 'ljudi', kontaktnu rečcu tipičnu za govor mladih zabeleženu na način koji ukazuje na izgovor (dužinu) *eee*, te umesto bilo kakve nominalne forme samo frazu (pitanje) koju uvodi već ranije zabeležena uzrečica *izé (izé, hogy is hívna* 'ovaj, kako se ono zoveš'). Ovaj potonji odgovor koji se ponavlja u trima situacijama, ostavljamo pod znakom pitanja, kako ga daje osoba koja je u trenutku anketiranja imala 18 godina (dakle, nije učenik prvog razreda gde se ovakva pitanja mogu javiti, doduše ne na kraju školske godine – u junu, kada smo materijal sakupljali u srednjoj školi), te ga – u nedostatku dodatnih informacija – možemo tumačiti samo kao pokušaj davanja šaljivog odgovora ili kao iskazivanje nezainteresovanosti (eventulano i izolovanosti) prema drugim (ženskim) osobama iz odeljenske zajednice. Učenici ne variraju svoje odgovore kada je reč o oslovljavanju **van nastave**. Ponavljaju se isti tipovi etiketa, odnosno isti izrazi s identičnom raspodelom kao i u prethodnoj situaciji. Isto možemo konstatovati i za oslovljavanje **na nekoj žurci** – jedini izuzetak čini odgovor ispitanika koji sada, umesto etikete *emberek*, navodi dva izraza za oslovljavanje grupe, zapravo, sinonime: *cimbik* 'drugari' (kao i u slučaju etikete *cimbó*, reč je o skraćenom i žargonizovanom obliku lekseme *cimbora* 'prijatelj, drug' > *cimbi*) i *csajok*.

Od učenica srednje škole tri osobe su pogrešno popunile rubrike predviđene za navođenje oblika koji se koriste pri oslovljavanju drugih učenica i učenika iz odeljenja (navodile su u ovom segmentu oblike kojima njih drugi iz odeljenja oslovljavaju; u tabeli obeleženo kao */), te se mogu analizirati samo odgovori sedam učenica. Otprilike polovina srednjoškolki koje su ispravno popunile odgovarajuću rubriku upisala je da koristi skraćeno/modifikovano lično ime neke druge učenice (ukupno 3 primera od mogućih 7, pored toga jedna ispitanica daje ovaj tip etikete uz kontaktnu rečcu *hej*), a pojedinačno se javljaju puno lično ime, prezime i ponovo jedna etiketa za oslovljavanje grupe, u ovom slučaju grupe ženskih osoba – *csajok* (množinski oblik etikete *csaj* koja se već javljala u korpusu, v. gore). Pri oslovljavanju **van nastave** javljaju se isti tipovi nominalnih formi: skraćena/modifikovana lična imena (4 primera), puna lična imena (2 beleženja), te prezime i jedna druga etiketa za oslovljavanje grupe *emberek* (obe poslednje mogućnosti imenuje po jedna učenica). Isto važi i za komunikaciju **na nekoj žurci**. Pored istih tipova etiketa, kao i njihovog javljanja s istim, odnosno skoro istim udelom kao u situacijama koje podrazumevaju komunikaciju u okviru škole, jedna informantkinja daje i etiketu pogodnu za oslovljavanje grupe (u ovom slučaju grupe sagovornica) – *csajszik*, ali ovaj put zapisujući i etiketu u jednini – *csajszi*.

Nekog učenika iz odeljenja informanti u dvema razgovornim situacijama **u školskim okvirima** (dakle, **za vreme nastave** i van nje, **za vreme odmora**) oslovljavaju istim etiketama (i s istom frekvencijskom raspodelom): dominantno je puno lično ime (po 6 primera u obe situacije), zatim sledi, s tek par primera zastupljeno, skraćeno/modifikovano lično ime (tek 2 puta), potom se ponavlja kontaktna partikula zapisana kao *eee* i etiketa pogodna za oslovljavanje grupe sagovornika i/ili sagovornica – *emberek*. Pri razgovoru **na žurci** upotreba punog ličnog imena takođe je najučestalija, a navodi je polovina ispitanika (dakle, njih 5), dok se skraćeno/modifikovano lično ime beleži ponovo u istom broju (2 primera), a ispitanik koji je u vezi s oslovljavanjem u okviru škole (ali i za oslovljavanje drugih devojaka iz odeljenja u svim situacijama) navodio kontaktnu rečcu *eee*, beleži je i ovde. Ponavlja se i etiketa *cimbik* koja služi za istovremeno oslovljavanje više sagovornika, a dodatno se javlja i kombinacija pozdrava *csá* i žargonske nominalne forme *geci* (*csá gecí*).

Kada je reč o oslovljavanju nekog drugog učenika iz odeljenja pominju se isti tipovi etiketa kao i za oslovljavanje neke druge učenice, jedina uočljiva razlika je u tome da osoba koja je u prethodnom segmentu navodila etikete za oslovljavanje grupe sada to ne čini. **Za vreme nastave** najučestalije se upotrebljava skraćeno/modifikovano lično ime (od 7 učenica čiji su odgovori uvršteni u ovaj deo korpusa daje ih 5 osoba), ali ima primera i za upotrebu

punog ličnog imena (2 puta se daje) – koje je pak među odgovorima momaka najfrekventniji tip nominalnih izraza (bilo da je reč o oslovljavanju neke učenice ili nekog učenika), te prezimana koje navodi samo jedna osoba. Izrazi koji se koriste **van nastave** ne razlikuju se relevantno u odnosu na one koji se pominju u kontekstu oslovljavanja za vreme nastavnog časa. Skraćeno/modifikovano lično ime se javlja, zapravo, s istom učestalošću, jedina razlika je da se jednom navodi u kombinaciji s kontaktnom rečcom *ej* (tipa *Andi ej*). Isto se može zaključiti i u vezi s izrazima koji se pominju u vezi s komunikacijom **na nekoj žurci** – skraćeno/lično ime navodi manje informantkinja, ali je ono i dalje najfrekventnija vrsta nominalnih izraza (samostalno ga koriste 3 informantkinje, a osoba koja je i prethodno kombinovala ovaj tip imena s kontaktnom rečcom, ponovo daje ovakav spoj – ovaj put se javlja kontaktna rečca *alo* – zapravo varijanta srpske kontaktne rečce *halo* uz načinjenu konsonatsku aferezu).

Pre nego što prikazemo izraze kojima druge učenice i učenici iz odeljenja uzvraćaju našim informantima i informantkinjama koji pohađaju srednju školu, skrenućemo pažnju na to da javljanje etiketa koje se koriste pri oslovljavanju više od jedne osobe kao odgovori na pitanja koje se tiču oslovljavanja pojedinačnih sagovornika, odnosno sagovornica (uprkos tome što se javljaju, zapravo, u anketi samo dveju osoba – jednog učenika i jedne učenice) predstavljaju refleksiju jednog aspekta društvenog života mladih: formiranja manjih i većih grupa unutar, a neretko i izvan odeljske zajednice. Upravo smo iz ovog razloga u okviru ovog kompleksa pitanja uključili i ono u kojem smo od informanata i informantkinja tražili da unesu i oblike koje koriste kada oslovljavaju više od jedne osobe (v. niže).

Učenica/učenik iz odeljenja u srednjoj školi uzvraća:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (3) köcsög LI (1) skLI (5) PI (1) alo (2), e (1) hé (1)	LI (2) köcsög LI (1) skLI (5) PI (1) NI (od LI, 1) alo (1), e (1) hé (1)	LI (2) köcsög LI (1) skLI (5) PI (1) alo (1), e (1) hé (2), áá (1)
Učenicu sr. škole	LI (3) skLI (7)	LI (3) skLI (5)	LI (3) skLI (5)

		PI (1) nagyfejű (1) majom (1), hülye (1), ženice (1)	PI (1) / (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenic/ tokom nastave	Učenic/ van nastave	Učenic/ na žurci
Učenika sr. škole	LI (3) skLI (6) PI (2) alo (2), e (1) hé (1)	LI (4) skLI (6) PI (2) majom (1) alo (1), e (1) hé (1)	LI (3) skLI (5) PI (2) alo (1), e (2) hé (1) csá (1)
Učenicu sr. škole	LI (3) skLI (6) PI (1)	LI (3) skLI (7)	LI (3) skLI (6) PI (1) / (1)

Druge učenice iz razreda našim informantima iz srednje škole najčešće uzvraćaju pri oslovljavanju **tokom nastave** skraćanim/modifikovanim ličnim imenom (polovina ispitanika, dakle, njih 5 pominje ovaj tip etiketa, a pored toga se jednom beleži uz pogrdnu žargonsku etiketu *köcsög*), a po učestalosti ga prati puno lično ime. Prezime u u funkciji etikete javlja se tek jednom. Osim različitih tipova imena koriste se i kontaktne rečce: *alo* (2 primera), *e* (koja je inače varijanta rečca *hej* kao i *eee*, a osoba koja daje ovu partikulu navodi i prethodnu), te *hé* koje bi u drugim sagovorničkim konstelacijama (pri razgovoru, na primer, sa starijim odraslim nepoznatim osobama) delovale neučtivo. Odgovori koji se odnose na oslovljavanje **van nastave** ne razlikuju se u odnosu na one koji se javljaju tokom časa. Jedino odstupanje predstavlja javljanje nadimka (izvedenog iz punog ličnog imena ispitanika), što vodi ka redukovanju javljanja punog ličnog imena (jedanput manje). Rečeno važi pretežno i za oslovljavanje **van okvira škole**, pri komunikaciji **na nekoj zabavi** – razlika u odnosu na prethodne dve komunikativne situacije ogleda se u javljanju jedne dodatne kontaktne rečce, čiji oblik asocira više na partikulu koja se javlja kao reakcija recipijenta poruke pri nejasnoćama (a ne kao rečca koja ima funkciju uspostavljanja kontakta; *áá* < srp. *ha?*, *'a?*/ mađ. *há?*) ili kao izraz iznenađenja kada neko, na primer, pristiže na zabavu, moguće i kao

zamena uobičajenih pozdrava, a pored toga se i rečca *hé* javlja (sada u odgovorima dvojice učenika).

Ispitanice navode da ih druge učenice iz odeljenja **tokom nastave** oslovljavaju skraćenim/modifikovanim ličnim imenom koji je ujedno najfrekventniji tip nominalnih formi (javlja se 7 puta od mogućih 10), te punim ličnim imenom koji se javlja sa znatno manjim, otprilike upola manjim udelom (3 primera). Međutim, u narednoj je situaciji – pri oslovljavanju **van nastave** – broj javljanja ovog tipa imena isti, dok se skraćeno/modifikovano lično ime javlja nešto ređe (nalazimo ga u odgovorima polovine informantkinja), a pored ove dve vrste imena ima primera, doduše, pojedinačnih, za upotrebu prezimana, pogrдне etikete *nagyfejű*, zatim *majom*, etikete, koju smo već ranije okarakterisali kao pogrđnu, a isto važi i za izraz *hülye* 'budalo', te *ženice* (izraz koji, čini se, kao i hipokoristik *menci* ima potencijal da preraste, ako se već i ne koristi, u funkciju nadimka), pri čemu treba napomenuti da tri poslednje nominalne forme daje ista učenica. Sve ove etikete koje ne pripadaju kategoriji imena ponovo nedostaju kada se navode izrazi koji se koriste tokom razgovora **na nekoj zabavi** – pored skraćenog/modifikovanog i punog ličnog imena (5, odnosno 3 primera), javlja se samo prezime (1 primer) s tim da jedna osoba za ovu treću situaciju ne daje nikakve oblike.

U vezi s oslovljavanjem od strane nekog drugog učenika **tokom časa**, informanti najučestalije navode skraćeno/modifikovano lično ime (javlja se 6 puta od mogućih 10) – dok u ulozi govornika najfrekventnije navode puno lično ime. Sada se ovaj tip imena javlja znatno ređe (3 primera), a beleži se i prezime (2 osobe daju ovaj tip etiketa), te kontaktne rečce *alo* (takode 2 primera), *e* (ispitanik pored ove daje i prethodnu rečcu) i *hé*. **Van nastave** se javljaju isti tipovi nominalnih formi kao i tokom nastave. Jedina, neznatna odstupanja mogu se konstatovati u vezi s brojem primera za upotrebu punog ličnog imena (jedanput više), dok se kontaktna rečca *alo* javlja sada tek jednom, a jedan od informanata daje i pogrđnu etiketu *majom*. Prethodno rečeno važi i za oslovljavanje **na nekoj žurci**. Jedina razlika jeste to da jedna osoba manje beleži skraćeno/modifikovano lično ime, koje i uprkos tome ostaje najdominantniji tip korišćenih etiketa, a uz to registrovan je i jedan primer za upotrebu pozdrava *csá* (pored kontaktnih rečca koje se javljaju kao i u prethodnim dvema situacijama).

Kako navode informantkinje, drugi učenici iz odeljenja ih oslovljavaju najučestalije skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (6 puta od mogućih 10 javljanja), a s upola manjom frekvencijom daje se puno lično ime (ukupno 3 puta), upotreba prezimana zabeležena

je jednom, pri čemu se ono ne pominje u kontekstu oslovljavanja **van nastave**, gde se beleže samo skraćeno/modifikovano lično ime (sada 7 puta) i puno lično ime (koje je i dalje zastupljeno u anketama triju ispitanica). Pri oslovljavanju **na nekoj žurci**, uprkos tome što jedna učenica ne daje nikakav odgovor, beleže se (s istim udelom) svi tipovi etiketa koji su prisutni i u komunikaciji tokom časa.

Gimnazijalci i gimnazijalke druge učenice i učenike iz odeljenja oslovljavaju na sledeći način:

KOGA/KADA→ KO ↓	Učenicu/ tokom nastave	Učenicu/ van nastave	Učenicu/ na žurci
Učenik gimn.	LI (6) skLI (4) barátom (1)	LI (6) skLI (4) barátom (1)	LI (6) skLI (4) barátom (1)
Učenica gimn.	LI (7) skLI (8) majom (1) menci (1), géci (1)	LI (7) skLI (7) menci (1), géci (1)	LI (7) skLI (7) menci (1), géci (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Učenika/ tokom nastave	Učenika/ van nastave	Učenika/ na žurci
Učenik gimn.	LI (5) skLI (4) barátom (1) buzik (1)	LI (5) skLI (4) barátom (1) buzik (1)	LI (5) skLI (4) barátom (1) buzik (1)
Učenica gimn.	LI (7) skLI (7)	LI (7) skLI (7)	LI (7) skLI (8) menci (1)

Gimnazijalci najučestalije navode puno lično ime za oslovljavanje neke druge učenice iz odeljenja, ali takođe se javlja i upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (prvi tip imena beleži se 6, a drugi 4 puta od mogućih 10), a iste se etikete ponavljaju u trima situacijama i s istom raspodelom, odnosno informanti ne variraju svoje odgovore. Jedan učenik dosledno navodi etiketu *barátom* 'prijatelju [moj]', koji nam u ovom konkretnom slučaju više deluje kao neka vrsta uzrečice (semantički prazna etiketa, kao i srpska etiketa *brate* u nekim prilikama), pošto se javlja za oslovljavanje devojaka. Ovu etiketu isti ispitanik

navodi i za oslovljavanje nekog drugog učenika, ali ni ostali informanti ne variraju svoje odgovore kada je reč o komunikaciji s nekom drugom učenicom iz odeljenja zavisno od situacije, ali i od pola oslovljenih osoba (što je nužno i rezultat uopštenosti pitanja). Jedinu razliku predstavlja odgovor jednog učenika koji druge muške osobe oslovljava u svim zadatim situacijama pogrdnom etiketom *buzik* – dakle, izrazom u množini (posredi je etiketa za oslovljavanje grupe).

Izostanak varijacije zavisno od komunikativne situacije, ali i pretežno i od pola oslovljene osobe karakteriše i odgovore devojaka. S podjednakom frekvencijom se pominje kako puno, tako i skraćeno/modifikovano lično ime – u svim situacijama, bilo da je reč o sagovornici ili sagovorniku koji pohađa isto odeljenje kao i informantkinje (po 7 puta oba tipa imena, dakle, neke osobe su navele obe vrste imena). Razliku predstavlja javljanje pogrdne etikete *majom* za oslovljavanje neke druge učenice tokom nastave u anketi jedne informantkinje, zatim dosledno navođenje etikete *menci* (koji je najverovatnije hipokoristik, v. gore) i žargonskog izraza *géci* u svim situacijama, dok se, kada je reč o oslovljavanju drugih učenika osim već pomenutih, najfrekventnijih tipova imena, jednom ponavlja etiketa *menci* – ali samo u situaciji obraćanja na nekoj žurci, čime se status ove etikete kao mogućeg nadimka dovodi pod znak pitanja.

Drugi učenici i druge učenice gimnazijalcima i gimnazijalkama uzvraćaju sledećim izrazima:

KO/KADA→ KOGA ↓	Učenica/ tokom nastave	Učenica/ van nastave	Učenica/ na žurci
Učenika gimn.	LI (2) skLI (7) PI (1) NI (od PI, 1)	LI (2) skLI (7) PI (1) NI (od PI, 1)	LI (2) skLI (7) PI (1) NI (od PI, 1)
Učenicu gimn.	LI (5) skLI (8) NI (od skLI, 1)	LI (4) skLI (8) NI (od skLI, 1)	LI (5) skLI (7) NI (od skLI, 1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Učenik/ tokom nastave	Učenik/ van nastave	Učenik/ na žurci
Učenika gimn.	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)	LI (2) skLI (5) PI (3) buzi (1)

Učenicu gimn.	LI (6) skLI (8)	LI (5) skLI (8)	LI (5) skLI (8)
---------------	--------------------	--------------------	--------------------

Informanti iz gimnazije ne menjaju svoje odgovore u zavisnosti od komunikativne situacije ni kada se u anketi traže oblici kojima im druge učenice, odnosno drugi učenici s kojima pohađaju isto odeljenje, uzvraćaju. Drugi učenici pretežno koriste skraćeno/modifikovano lično ime naših ispitanika (7 puta od mogućih 10 javljanja), dok se puno lično ime već beleži u malobrojnim anketnim listovima (tek 2 primera, iako je upravo ovaj tip nominalnih formi dominantno zastupljen kada se ispitanici nalaze u ulozi govornika), a preostali tipovi nominalnih formi – prezime i nadimak (koji je izveden iz prezimena ispitanika dodatkom formanta *-land*, prema eng. *Disneyland*, na primer) – pominju tek pojedinačno. Kada je reč o oslovljavanju od strane druge muške osobe takođe se najučestalije – u odgovorima polovine ispitanika (dakle, njih 5) – javlja skraćeno/modifikovano lično ime, a prati ga upotreba prezimana (sada 3 puta u odnosu na 1 javljanje pri oslovljavanju od strane učenice), puno lično ime (takođe samo 2 primera), a učeniku koji ostale momke u odeljenju oslovljava etiketom *buzik*, uzvraćaju istom etiketom (u jednini) – *buzi*.

Učenicama gimnazije, kao i anketiranim gimnazijalcima, **tokom nastave** najučestalije se uzvraća upotrebom skraćenog/modifikovanog ličnog imena od strane neke druge učenice iz odeljenja (8 puta se pominje od mogućih 10), ali se koristi i puno lično ime informantkinja (ovaj tip daje polovina anketiranih devojaka, dakle, 5 osoba), dok neku drugu kategoriju nominalnih izraza daje samo jedna osoba – nadimak (koji je nastao slaganjem skraćenog/modifikovanog ličnog imena sa skraćenim/modifikovanim oblikom jednog drugog ženskog imena – ovakvo slaganje javilo se već na srpskom jeziku, sada se taj oblik navodi u skladu s mađarskom grafijom i uobičajenim oblikom), a javlja se u sve tri situacije. **Van okvira školskog časa** javljaju se isti tipovi etiketa sa skoro istovetnim udelom (ponovo 8 primera za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena, i 4 beleženja punog ličnog imena u odnosu na prethodnih 5). Ovo važi i u vezi s oslovljavanjem **na nekoj zabavi**: dominantna je upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (7 javljanja u odnosu na prethodnih 8), zatim sledi puno lično ime (5 primera kao i u prvoj situaciji), te se ponovo javlja pomenuti nadimak. Pri oslovljavanju od strane drugih učenika beleži se samo upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (s identičnom raspodelom u svim situacijama: 8 – 8 – 8) i punog ličnog imena (čiji broj javljanja takođe pokazuje relativnu stabilnost u zadatim situacijama: 6 – 5 – 5).

Poslednji kompleks potpitanja koji se tiče komunikacije s drugim osobama iz istog odeljenja odnosi se na oslovljavanje više od jednog sagovornika i/ili više od jedne sagovornice. Zameničke oblike, odnosno modus oslovljavanja ne ističemo u tabeli, pošto je upotrebljavan bez izuzetaka T-modus.

Oslovljavanje **grupe u srednjoj školi:**

KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenica/ tokom nastave	Grupu učenica/ van nastave	Grupu učenica/ na žurci
Učenik sr. škole	lányok (3) LI (2) skLI (1) sziasztok (1) alo (1) eee (1) / (1)	lányok (3) LI (3) skLI (1) sziasztok (1) alo (1) / (1)	lányok (4) LI (3) skLI (1) sziasztok (1) alo (1), hé (2)
Učenica sr. škole	emberek (1) barik (2) lányok (3) leányok (1) csajok (2) figyu (1) LI (1) skLI (1) NI (2)	emberek (1) barik (1) ej lányok (1) leányok (1) csajok (4) ej csajok (1) cajszik (1) hé tik (1) hé ti ott (1) LI (1) majom (1)	emberek (1) barik (1) majmok (1) lányok (1) csajok (5) ej ti (1) LI (1) skLI (2) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci
Učenik sr. škole	emberek (1) LI (3) skLI (1)	LI (3) skLI (1)	emberek (1) LI (3) skLI (1)

	szevasztok buzik (1) szevasztok (1) alo (1) fiúk (2)	szevasztok balfaszok (1) szevasztok (1) alo (1) fiúk (3)	csá köcsög (1) szevasztok (1) alo (1) fiúk (2)
Učenica sr. škole	emberek (2) srácok (1) fiúk (3) LI (3) skLI (1)	emberek (1) ej emberek (1), ej faszik (1) barik (1) skacok (1) fiúk (3) gyerekek (1) LI (1) skLI (2)	emberek (1) fiúk (4) gyerekek (1) hé tik (1) ej ti (1) LI (1) skLI (1) / (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
Učenik sr. škole	ljudi (1), emberek (1) LI (3) skLI (1) csá mindenkinek (1) sziasztok (1) alo (2) hé ti (1)	ljudi (1), emberek (1) LI (3) skLI (1) csá mindenkinek (1) sziasztok (1) alo (2) hé ti (1)	ljudi (1), emberek (1) LI (3) skLI (1) csá mindenkinek (1) sziasztok (1) alo (2) hé ti (1)
Učenica sr. škole	emberek (4) barik (2) gyerekek (2) ej osztály (1) LI (2)	emberek (3) ej emberek (1) barik (2) srácok (1) hülyék (1) majom (1), hülye (1), ženice (1) LI (1), skLI (1)	emberek (3) ej emberek (1) barik (2) többiek (1) gyerekek (1) banda (1) LI (1), skLI (1) / (1)

Učenici srednje škole neku **grupu učenica iz odeljenja** oslovili bi **za vreme nastave** u prvom redu etiketom *lányok* 'devojke', koja se ujedno najučestalije pominje i tokom komunikacije **van nastave** (kako u okviru škole, za vreme odmora, tako i na nekoj žurci raspodela: 3 – 3 – 4). Više od jednom, donekle i sa sličnom frekvencijom, pominje se i upotreba ličnog imena (raspodela: 2 – 3 – 3), te i u slučaju mađarskog jezika važi ono što je prethodno rečeno za nemački i srpski korpus u vezi s pojavljivanjem tipova etiketa koje ne pripadaju etiketama za oslovljavanje grupe – ukoliko nije posredi mehaničko popunjavanje upitnika, beleženje ovog tipa ukazuje na izdvajanje potencijalne sagovornice iz grupe. Isto važi i za primer upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena (jedna osoba daje ovaj tip etiketa i to za sve tri situacije). Pored toga, pojedinačno se javljaju i neke kontaktne rečce i pozdravi: srpski izraz *alo* i *hé* (prvu rečcu ispitanik daje za sve tri situacije, a za oslovljavanje na nekoj žurci dodaje i drugu partikulu), zatim jedna osoba dosledno za sve tri komunikativne situacije umesto bilo kakve nominalne forme daje pozdrav pogodan za oslovljavanje većeg broja sagovornika/sagovornica zbog ličnog nastavka (inače ličnog glagolskog nastavka za 2. lice množine *-tok* kao u *ti isztok* 'vi pijete' ili *ti pizskítatok* 'vi prljate') *sziasztok* (< *szia* – pozdrav kompatibilan sa T-modusom), koji međutim nije logičan izbor tokom časa, osim u onim situacijama kada govornik zakasni na čas i pri ulasku u učionicu pozdravlja ostale učenike u učenicu (ipak, navodi se u rubrici za oslovljavanje grupe devojaka, te je pitanje da li je i do koje mere ispitanik razmislio o svom odgovoru), a jedan drugi informant beleži i kontaktnu rečcu *eee* (varijantu, prema našem mišljenju, srpske partikule *hej > ej > e = eee*) i to isključivo za situaciju obraćanja na času (gde pojava kontaktnih rečca – posebno u komunikaciji osoba koje dele klupu ili koje sede u klupi pored – ne iznenađuje).

Srednjoškolke navode za oslovljavanje neke grupe devojaka sa kojima pohađaju isto odljenje znatno veći broj izraza, a među njima mnogi i jesu etikete koje su pogodne za oslovljavanje grupe, iako i u anketnim listovima srednjoškolki ima primera za upotrebu imena ili nekog nominalnog izraza pri oslovljavanju pojedinih osoba (javljaju se malobrojni primeri za upotrebu punog i skraćenog ličnog imena, kao i nadimka, ali i pogrdne etikete *majom*), te kontaktnih rečca (**za vreme nastave**: žargonsko *figyu* < *figyelj* 'pazi, obrati pažnju', koji registruje i MSZ 2009; **van nastave**: *hé tik* [= dij. *ti*] 'hej vi i *hé ti ott* 'hej vi tamo'; na nekoj žurci: *ej ti*). Među odgovorima devojaka u vezi s komunikacijom **tokom časa**, kao i u anketama momaka, najučestalija je etiketa *lányok* (daje se 3 puta od mogućih 10), a jednom se javlja i narodna (ili ugladana prema ESZ+ 2007) varijanta ove etikete – *leányok*. Pored nje, više od jednom beleži se *csajok* 'ženske, ribe' i *barik* 'drugarice, druge' (oba izraza po 2

puta), dok se etiketa *emberek* 'ljudi' zapisuje jednom. **Van nastave** dominantan je žargonski izraz *csajok* koji se javlja skoro u polovini slučajeva zabeležen samostalno (4 primera), ali se jednom pominje i uz kontaktnu rečcu *ej*, te u hipokorističnom obliku *csajszik* 'ženskice, ribice'. Sve ostale etikete – one koje su zabeležene i u kontekstu prethodne komunikativne situacije (*emberek, barik, lányok* – zapravo, sada uz partikulu *ej* i *leányok*) – pominju se po jednom. Za oslovljavanje neke grupe učenica na nekoj žurci ponovo se s najvećim udelom navodi *csajok* (5 primera), a osim već pomenutih (*emberek, barik* i *lányok*) zapisana je i jedna nova (i to pogrдна) etiketa *majmok* 'majmuni'.

Kada **tokom nastave** oslovljavaju **grupu momaka iz istog odeljenja**, ukoliko zanemarimo beleženje punog ličnog imena, najučestalija etiketa jeste *fiúk* 'momci', međutim i ona se javlja u veoma malom broju (tek 2 primera od mogućih 10). U korpusu imamo po jedan primer za upotrebu pogrдне etikete *buzik* '[otprilike] pešovani' (u spoju s pozdravom pogodnim za obraćanje više od jednoj osobi zbog nastavka *-tok – szevasztok*, koje se beleži i samostalno i varijanta je, kao i već pomenuto *szia/sziasztok*, pozdrava *szervusz*, up. aust. nem. *servus*) i etikete *emberek*. Osim navedenog, javlja se i kontaktna rečca *alo* koju ispitanik ponavlja u svim drugim situacijama. Etiketa *fiúk* najfrekventnija je i pri oslovljavanju **van nastave** (sada 3 primera), a pogrđnu etiketu *buzik* zamenjuje jedan drugi pogrđni i vulgarni izraz – *balfaszok* 'glupaci, slabići itd.' (doslovce *bal* 'levi' i vulgarno *fasz* 'muški polni organ [kurac]'); beleži se takođe uz pozdrav *szevasztok*), a drugih nominalnih formi u ovom segmentu nema. **Na nekoj žurci** se ponovo, uz zanemarivanje navođenja ličnog imena, više od jednom a time i najučestalije javlja *fiúk* (ponovo 2 primera), a jedine nominalne forme su još *emberek* i kombinacija pozdrava i pogrдне etikete (doduše, u jednini) *csá köcsög*.

Učenice srednje škole i za oslovljavanje **grupe momaka iz odeljenja** daju raznovrsnije odgovore, pri čemu se u sve tri situacije najčešće beleži etiketa *fiúk* (iako samo u manjem broju, a s raspodelom: 3-3-4). Osim punog ličnog imena i skraćenog/modifikovanog ličnog imena, od nominalnih formi javlja se još: *emberek* (2 primera) i *srácok* 'deco' (prema MSZ 2009, u žargonu, 'krug prijatelja'). Za oslovljavanje **van nastave** beleže se pojedinačno različite druge mogućnosti pored navedenih *fiúk* i *emberek* (takođe 2 primera, s tim da se jednom beleži i uz kontaktnu rečcu *ej*): žargonsko (i vulgarno) *faszik* 'momci' (uz kontaktnu rečcu *ej*; vulgarizam *fasz* > *faszi* 'momak [tip]'), *barik*, žargonizam *skacok* 'momci' i *gyerekek* 'deco'. Etiketa *fiúk*²²⁹ je najfrekventnija nominalna forma za oslovljavanje neke

²²⁹ U članku objavljenom 2014. godine bavili smo se leksemom *dete*, odnosno *deco* i njegovim mađarskim ekvivalentima *gyerek*, odnosno *gyerekek* i ustanovili smo, između ostalog, da se u oba jezika javljaju

grupe učenika **na nekoj žurci**, a ujedno je i jedini izraz koji se javlja više od jednom (ukupno 4 primera), za razliku od *emberek* i *gyerekek* koji se daju po jedanput.

Treće potpitanje koje podrazumeva oslovljavanje više od jednog sagovornika, odnosno sagovornice tiče se oslovljavanja neke gupe koju čine kako muške, tako i ženske osobe. **Tokom nastave** (ali i van nje) za **oslovljavanje neke mešovite grupe**, kao i **na nekoj žurci**, ne javlja se nijedna etiketa više od jedanput, osim najučestalijeg punog ličnog imena (3 javljanja) i kontaktne rečice *alo* (2 primera). Pojedinačno se zapisuje srpska etiketa *ljudi* i njen mađarski ekvivalent *emberek*, ali u odgovoru istog informanta. Ovaj put imamo i primer za indirektno oslovljavanje – *csá mindenkinek* 'ćao svima' pod uslovom da leksemu *mindenki* 'svi' tretiramo kao etiketu, a preostale mogućnosti su spoj kontaktne rečice i zamenice *hé ti*, te pozdrav *sziasztok*.

Učenice daju i za oslovljavanje ovog trećeg tipa grupe više mogućnosti, odnosno više etiketa koje su pogodne za oslovljavanje više od jedne osobe. **Tokom nastave** najučestalije se upotrebljava *emberek* (4 puta se javlja od mogućih 10), ali se i dva druga izraza beleže više od jednom – *barik* i *gyerekek*. Pominje se i jedna etiketa u spoju s kontaktnom rečicom kojom se oslovljava celo odeljenje *ej osztály* 'ej odeljenje'. Etiketa *emberek* je i pri oslovljavanju **van školskog časa** najčešće korišćena (ponovo ukupno 4 puta se javlja, od toga jednom uz kontaktnu rečicu *ej*), a osim izraza *barik* (2 primera), sve preostale mogućnosti pominju se tek jednom: *srácok* i pogrdno *hülyék* 'budale'. Izraze koje navodi jedna od informantkinja (čak tri različita: *majom*, *hülye* 'budalo' i srpsko *ženice*), s obzirom na to da su zabeleženi u jednini, tretiramo kao i javljanje imena. Pored najfrekventnijeg *emberek* (4 puta od kojih jednom i uz istu kontaktnu rečicu kao prethodno – sada od 9 mogućih javljanja) – koji je očitno posebno pogodan za oslovljavanje mešovite grupe kako za razliku od *lányok* i *fiúk* ne označava isključivo osobe ni jednog ni drugog pola – slično kao i *barik* (koji se i dalje pominje 2 puta) pri komunikaciji **van školskih okvira**, na nekoj zabavi javljaju se još, doduše svaki izraz po jednom, *többiek* 'ostali', *gyerekek* i *banda* 'bando'.

Oslovljavanje grupe u gimnaziji:

KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenica/ tokom nastave	Grupu učenica/ van nastave	Grupu učenica/ na žurci

u funkciji etiketa u značenju koji se može u velikoj meri izjednačiti sa značenjem srpske etikete *ljudi* ili mađarskog *emberek* (u komunikaciji bliskih osoba, pre svega), iako te mogućnosti ne beleže jednojezični rečnici, ili to čine samo delimično (Ózer 2014).

Učenic gimn.	lányok (4) csajok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (2)	lányok (4) csajok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (2)	lányok (4) csajok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (2)
Učenica gimn.	lányok (7) ej lányok (1) lánykák (1) csajok (3) barackok (1) gyerekek (1), ljudi (1), emberek (1)	lányok (5) ej lányok (1) lányok-mányok (1) lánykák (1) jányok (1) csajok (4) hülyegyerekek (1) gyerekek (1), ljudi (1), emberek (1)	lányok (4) ej lányok (1) lányok-mányok (1) lánykák (1) babák (1) csajok (4) barackok (1) gyerekek (1), ljudi (1), emberek (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Grupu učenika/ tokom nastave	Grupu učenika/ van nastave	Grupu učenika/ na žurci
Učenic gimn.	fiúk (2) gecók (1) skacok (1) buzik (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (2)	fiúk (2) gecók (1) skacok (1) buzik (2), majmok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (1)	fiúk (2) gecók (1) skacok (1) buzik (2), majmok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (2) 0 + ti (1)
Učenica gimn.	fiúk (6) ej fiúk (1) barackok (1) gécik (1) emberek (1), gyerekek (1), ljudi (1)	fiúk (6) ej fiúk (1) hülyegyerekek (1) gécik (1) emberek (1), gyerekek (1), ljudi (1)	fiúk (6) ej fiúk (1) barackok (1) alo bitches (1) emberek (1), gyerekek (1), ljudi (1) hej ti (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Meš. grupu/ tokom nastave	Meš. grupu/ van nastave	Meš. grupu/ na žurci
Učenic gimn.	osztály (1) emberek (1) kedves tanuló társaim (1)	osztály (1) emberek (2)	osztály (1) emberek (2)

	barátok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (1) 0 + ti (5)	barátok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (1) 0 + ti (5)	barátok (1) sziasztok (1) LI (1) skLI (1) 0 + ti (5)
Učenica gimn.	emberek (2), gyerekek (2), ljudi (1) ti retardok (1) retardok (1) barackok (1) osztály (1) gécik (1) mindenki (1) ej ti (1) hej ti (1) figyeljetek (1)	emberek (3), gyerekek (2), ljudi (1) ti retardok (1) retardok (1) hülyegyerekek (1) 0 + ti (1) gécik (1) mindenki (1) ej ti (1) hej ti (1) figyeljetek (1)	emberek (2), gyerekek (2), ljudi (1) ti retardok (1) retardok (1) barackok (1) 0 + ti (1) bitches (1) mindenki (1) ej ti (1) hej ti (1) figyeljetek (1)

Gimnazijalci neku **grupu učenica** u svim zadatim situacijama oslovljavaju na isti način (ne variraju svoje odgovore u zavisnosti od situacija). Po učestalosti na prvom mestu je i među odgovorima učenika gimnazije etiketa *lányok* (4 primera od mogućih 10 javljanja), a sledi je izostavljanje (izbegavanje) bilo kakvih nominalnih formi (2 ispitanika beleže samo T-zamenicu u množini, a zapravo je i imenovanje pozdrava *sziasztok* u anketi jedne osobe slučaj izbegavanja upotrebe neke etikete). Tek jednom daje se žargonsko *csajok*. I ovaj put su neke osobe zapisale ime (skraćeno/modifikovano ili puno lično), koje su ili rezultat nepažnje ili izostanka (moguće, izbegavanja) upotrebe etiketa koje su pogodne za oslovljavanje grupe sagovornica u ovom slučaju.

Gimnazijalke, kao i njihove vršnjakinje koje smo anketirali u srednjoj školi, daju različitiije odgovore (veći broj različitih etiketa) u odnosu na anketirane muške osobe. Kada oslovljavaju neku grupu učenica iz istog odeljenja **tokom časa** dominira upotreba etikete *lányok* (javlja se čak 7 puta od mogućih 10, a ovom broju treba dodati i jedno beleženje uz kontaktnu rečcu *ej*, a pored toga javlja se i u hipokorističnom obliku *lánykák* '[otprilike] devojčice'). Nekoliko ispitanica zapisalo je i da koristi žargonsku etiketu *csajok* (njih 3), dok se pojedinačno pominju *barackok* (doslovce 'kajsije/breskve', ovde kao žargonska etiketa u značenju 'drugarice' na osnovu fonemske povezanosti s leksemom *barátnő* 'drugarica', ali i *barát* 'drug' - kako će se niže pokazati, a moguće i sa složenim žargonizmom *csajszibarack*

'devojka' [*csajszi* + *barack* prema *kajszi**barack* 'kajsija'] koji registruje MTSZ 1996, ali pored toga naišli smo i na žargonsko značenje lekseme *barack* 'ženski polni organ' u jednom online rečniku mađarskog slenga: <http://hogymondom.hu/showslang.php?slang=barack> – 13. VII 2016), te u anketi jedne ispitanice tri različite mogućnosti – *gyerekek*, srpsko *ljudi* i njegov mađarski ekvivalent *emberek* – koje se dosledno ponavljaju i u narednim situacijama. U vezi s oslovljavanjem neke grupe devojaka iz odeljenja anketirane gimnazijalke donekle variraju svoje odgovore, ali je etiketa *lányok* i u ovom segmentu najučestalija (polovina informantkinja je beleži, dakle njih 5, a jedna osoba je kombinuje i s kontaktnom rečcom *ej*), a osim toga beleže se i njene varijante: šaljiva složenica *lányok-mányok* (druga komponenta *mányok* služi isključivo zarad rimovanja i šaljivog efekta, tj. nema samostalno značenje), narodno (dijalekatski obojeno) *jányok*, i već pomenuti hipokoristični oblik *lánykák* (svaki izraz po jednom). Takođe više puta zapisana je i žargonska nominalna forma *csajok* (4 puta), a u ovom segmentu prethodno analizirani izraz *barackok* se zamenjuje složenom pogrdom etiketom *hülyegyerekek*, dok se ista ispitanica za oslovljavanje na nekoj zabavi ponovo odlučuje za prvu etiketu. U trećoj situaciji se najučestalija etiketa *lányok* (4 samostalna beleženja i jednom uz kontaktnu rečcu *ej*) ponovo javlja pored navedenih varijanti, a žargonizam *csajok* se i ovde daje s istom frekvencijom (4 puta). Jedna učenica u vezi s komunikacijom **na žurci** pominje i etiketu *babák*, koja u žargonu ima značenje (kako se može pročitati i u MSZ 2009) 'zgodne devojke' (up. srpsko *lutke*).

Gimnazijalci neku **grupu učenika** oslovljavaju u trima situacijama pretežno na isti način. Etikete koje služe za oslovljavanje grupe su sledeće: *fiúk* (po 2 puta u sve tri situacije), *gecók* (1 primer u svakoj situaciji), *skacok* (takođe 1 put u svakoj situaciji), pogrđni žargonski izraz *buzik* (1 put se javlja za vreme nastave, a po 2 puta se beleži za oslovljavanje van nastave i na nekoj žurci) i takođe pogrđno *majmok* (po jednom u dvema situacijama van nastave i to u odgovoru jednog od dvojice informanata koji daju i prethodnu etiketu). Od gimnazijalaca ponovo dve osobe ne daju nikakve nominalne forme, već samo zamenički oblik koji koriste, a pored pozdrava *sziasztok*, neke osobe ponavljaju da koriste (skraćena/modifikovana ili puna) imena.

Najfrekventniji izraz kojim učenice gimnazije oslovljavaju neku grupu momaka iz odeljenja jeste etiketa *fiúk* (kao i u anketama srednjoškolki), i to u svim situacijama (po 6 puta samostalno upotrebljena, a jednom se kombinuje i s kontaktnom rečcom *ej*), pri čemu je varijacija u zavisnosti od zadate komunikativne situacije manje izražena. U svim situacijama se pored navedene etikete pojedinačno upotrebljavaju još ranije analizirano *barackok* – koje

se očito može odnositi i na muške osobe (ukoliko nije posredi ironična upotreba, te koje se u vezi s oslovljavanjem van nastave i u ovom segmentu zamenjuje pogrdnom etiketom *hülyegyerekek*), nadalje, pogrdni žargonizam *gécik* (koje se javlja u školskim okvirima – pri oslovljavanju grupe za i van nastave) a zamenjuje se kombinacijom kontaktne rečce *alo* i engleske pogrdne etikete *bitches* 'kučke' (javlja se kao žargonska etiketa i u engleskom jeziku). Informantkinja koja je i za oslovljavanje grupe devojaka zabeležila etikete *gyerekek*, *ljudi* i *emberek*, ponavlja svoj odgovor i kod ovog potpitanja. Izbegavanje upotrebe bilo kakve nominalne forme javlja se jednom (daje se kombinacija kontaktne rečce *hej* i T-zamenice u množini – *hej ti*).

Kada je reč o oslovljavanju neke **mešovite grupe**, anketirani učenici iz gimnazije u trima situacijama oslovljavaju pretežno na isti način (ispitanici ne variraju znatno svoje odgovore). Za razliku od prethodnih odgovora koji su se odnosili na oslovljavanje (s aspekta pola) homogenih sagovorničkih grupa u ovom slučaju preovladava izbegavanje upotrebe bilo kakve nominalne forme – polovina informanata (dakle, 5 učenika) beleži samo zamenički oblik koji koristi (javlja se bez izuzetaka T-modus), dok se sve ostale mogućnosti – pre svega pri oslovljavanju tokom nastave – javljaju pojedinačno: *osztály* 'odeljenje', šaljivo (eventualno pod određenim okolnostima i ironično) *kedves tanulóársaim* '[približno] dragi [moji] učenici i drage [moje] učenice iz odeljenja' (nem. ekvivalent bi bio *meine lieben Mitschüler und Mitschülerinnen*), zatim etiketa *barátok* 'prijatelji' (prirodnije nam deluje *barátaim* 'prijatelji [moji]'), pozdrav *sziasztok* – koje smo takođe već ranije tumačili kao slučaj izostanka upotrebe nekog nominalnog izraza (iako konkretni pozdrav upućuje na T-modus), te po jedan primer korišćenja punog i skraćénog/modifikovanog ličnog imena. U dvema situacijama **van nastave** (tokom odmora i na nekoj žurci) izostaje proširena etiketa *kedves tanulóársaim*, ali se zato etiketa *emberek* javlja u odgovorima dvojice ispitanika.

Ispitanice iz gimnazije i u ovom segmentu navode veći broj mogućnosti. Više od jednom u vezi s oslovljavanjem **tokom nastave** pominju se etikete *emberek*, *gyerekek* (po 2 puta) i pogrdno *retardok* 'retardi' (jednom samostalno upotrebljeno i jednom uz zamenicu – *ti retardok* 'vi retardi'), dok se svi ostali izrazi beleže po jednom: *ljudi*, *barackok*, *osztály*, *gécik*, *mindenki*, te kontaktne formule (kombinacija kontaktne rečce i zamenice), odnosno izrazi – *ej ti*, *hej ti* i *figyeljete* 'pazite, obratite pažnju'. Ovi, kao i svi drugi slični izrazi u korpusu, ukazuju na to da neki ispitanici oslovljavanje poistovećuju s momentom uspostavljanja kontakta. **Van nastave** se javljaju mahom isti izrazi, jedina razlika je da se etiketa *emberek* sada javlja u anketi više (ukupno 3 javljanja), izraz *barackok* i u ovom segmentu prepušta

svoje mesto pogrdom *hülyegyerekek*, a umesto etikete *osztály* informantkinja beleži samo zamenički oblik koji koristi. U razgovoru **na zabavi** ponovo će se javiti etiketa *barackok*, a *gécik* će zameniti pogrđni žargonizam pozajmljen iz engleskog jezika *bitches*.

Poslednje pitanje, tj. kompleks pitanja odnosi se na komunikaciju naših ispitanica i ispitanika s **nastavnim osobljem** škole koju pohađaju.

Za komunikaciju naših mađarskih informanata i informantkinja s **nastavnim osobljem** karakteristična je danas²³⁰ asimetrija – pre svega u domenu upotrebe pronominalnih formi, ali i u sferi upotrebe nominalnih oblika, što je rezultat je statusne razlike između komunikatora. Statusnu razliku konstituiše društvena uloga učesnika i učesnica u komunikaciji (relacija nastavno osoblje – učenici/učenice, tj. štíćenici), sām tip institucije (obrazovna ustanova), te starosna razlika između osoba koje komuniciraju. Asimetrija upotrebe zameničkih oblika ispoljava se kroz upotrebu V-modusa pri oslovljavanju nastavnog osoblja, a T-modusa u komunikaciji „ka dole“, pri oslovljavanju učenika i učenica. Budući da u mađarskom jeziku upotreba V-modusa podrazumeva mogućnost upotrebe dveju zamenica – *maga* i *ön*, te s obzirom na to da se (doduše, veoma retko) javlja T-modus i od strane naših ispitanika i ispitanica (srednjoškolaca) pri oslovljavanju nastavnog osoblja, u tabele smo uključili i upotrebljenu zamenicu (tj. dati su kompletni obrasci koji se javljaju).

Nastavno osoblje informanti i informantkinje **iz srednje škole** oslovljavaju kako sledi:

KOGA/KADA→ KO ↓	Mladu prof./ tokom nastave	Mladu prof./ van nastave	Mladu prof./ na ulici
Učenik sr. škole	tanárnő + maga (3) tanárnő + ön (1) LI + maga (2) LI + ön (1) 0 + maga (1) 0 + maga/ön (1) */ (1)	tanárnő + maga (4) tanárnő + ön (1) LI + ön (2) 0 + maga (1) 0 + maga/ön */ (1)	tanárnő + maga (4) „mi az értelmé?“, ön (1) LI + ön (2) 0 + te (1) 0 + maga/ön */ (1)
Učenica sr. škole	tanárnő + maga (10)	tanárnő + maga (9) LI tanárnő + maga (1)	tanárnő + maga (9) tanárnő + te (1)
KOGA/KADA→	Mladeg prof./	Mladeg prof./	Mladeg prof./

²³⁰ U prvoj polovini XX veka nastavno osoblje je koristilo T-modus najduže do 14. godine svojih štíćenika i štíćenica (Deme/Grétsy/Wacha 1987: 80, cit. prema Domonkosi 2002: 91).

KO ↓	tokom nastave	van nastave	na ulici
Učenik sr. škole	tanár úr + maga (3) tanár úr + ön (1) tanár + maga (1) LI + maga (1) LI + ön (1) 0 + maga (1) */(1) /(1)	tanár úr + maga (3) tanár úr + ön (1) tanár + maga (1) LI + ön (2) 0 + maga (1) */(1) /(1)	tanár úr + maga (3) „mi az értelme?“ + ön (1) tanár + maga (1) LI + ön (2) skLI + ön (1) 0 + maga (1) */(1) /(1)
Učenica sr. škole	tanár úr + maga (10)	tanár úr + maga (10)	tanár úr + maga (10)
KOGA/KADA→ KO ↓	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici
Učenik sr. škole	tanárnő + maga (4) LI + ön (2) 0 + maga/ön (1) *kiscsaj + maga (1) */(1) /(1)	tanárnő + maga (4) LI + ön (2) 0 + maga/ön (1) *földönkívüli + maga (1) */(1) /(1)	tanárnő + maga (3) „mi az értelme?“ + maga (1) LI + ön (2) 0 + maga/ön (1) asszonyom + maga (1) */(1) /(1)
Učenica sr. škole	tanárnő + maga (10)	tanárnő + maga (10)	tanárnő + maga (10)
KOGA/KADA→ KO ↓	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
Učenik sr. škole	tanár úr + maga (4) tanár + maga (1) LI + ön (2) 0 + maga (1) */(1) /(1)	tanár úr + maga (4) tanár + maga (1) LI + ön (2) 0 + maga (1) */(1) /(1)	tanár úr + maga (3) tanár + maga (1) „mi az értelme?“ + maga (1) LI + ön (2) 0 + maga (1) *alo + ti (1) /(1)
Učenica sr. škole	tanár úr + maga (10)	tanár úr + maga (10)	tanár úr + maga (10)

Srednjoškcolci za oslovljavanje neke **mlade profesorke** (da podsetimo, približno do 40. godine) pri komunikaciji **tokom nastave** beleže različite obrasce, a najučestalije se, premda i to ne naročito brojno, upotrebljava etiketa koja upućuje na društvenu

funkciju/zanimanje tanárnő 'nastavnice, profesorice' uz V-zamenicu *maga* (3 primera), mada ovu nominalnu formu jedna osoba upotrebljava i uz zamenicu *ön*. Sa V-zamenicama neke osobe kombinuju i puno lično ime (2 osobe sa *maga*, a jedna sa *ön*). Prema našem iskustvu, nije uobičajena upotreba imena pripadnica i pripadnika nastavnog osoblja u bilo kojoj školi u Novom Sadu. Ova mogućnost zamisliva je u srednjim stručnim školama (kakva je ova u kojoj smo sakupljali materijal) pri oslovljavanju mlađih osoba koje drže praktičnu nastavu i koje su pre svega angažovane kao stručnjaci iz neke oblasti, a ne kao osobe s adekvatnim pedagoškim/didaktičnim obrazovanjem koje predaju neke druge predmete (a posebno opšte). Nadalje, dva informanta ne beleže nijednu nominalnu formu, već samo zamenički oblik (jedan od ispitanika zapisuje obe V-zamenice, a drugi samo *maga*). Domonkosi pominje izbegavanje upotrebe nekog konkretnog zameničkog oblika (zbog nesigurnosti koji je od dveju V-zamenica adekvatnija, te izbegavanja konstrukcija s glagolom *tetszik* koji se vezuje pre svega za mlađi školski uzrast), ali se izbegavanje etiketa ne naglašava (Domonkosi 2002: 92). Odgovore jednog učenika nismo analizirali (u tabeli markirano kao */), jer je dosledno navodio obrasce (na srpskom jeziku) tipa *alo + ti* ili uvredljive etikete (*kravo*) koje se, sasvim smo sigurni, ne tolerišu ni u jednoj školi u Novom Sadu i uopšte.²³¹ Kada je reč o razgovoru **van nastave**, pominju se skoro bez izuzetaka iste sheme, jedina razlika je da učenici koji su u prethodnom segmentu beležili kombinaciju ličnog imena i zamenice *maga*, sada se odlučuju (tj. jedan od dvojice), s jedne strane, za *tanárnő + maga* (čime ovaj obrazac postaje najučestaliji u okviru ove situacije sa 4 javljanja), a s druge za (drugi učenik) zamenicu *ön* uz lično ime. S obzirom na (normativno) vrednovanje ovog zameničkog oblika u rečnicima savremenog jezika (u kojima se, u odnosu na oblik *maga*, određuje kao formalnija varijanta) navedena varijacija u odgovoru dotičnog ispitanika nije sasvim jasna, a on je sâm ne obrazlaže. Komunikativnu situaciju u kojoj se traže načini oslovljavanja **van institucionalnog okvira** i u mađarskoj anketi predstavlja susret na ulici. Kada je reč o oslovljavanju mlađe žene, pripadnice nastavnog osoblja, odgovori informanata se ne razlikuju u odnosu na komunikaciju van nastave, jedini izuzetak čini odgovor učenika koji je za oslovljavanje u okviru škole beležio shemu *tanárnő + ön*, a sada (iako i dalje beleži isti zamenički oblik) u rubrici, predviđenoj za nominalne forme, daje komentar „koja je svrha?” [mi az értelme?]. Pretpostavljamo da se misli na svrhu oslovljavanja na ulici, tj. van škole.

²³¹ Javljanje srpskog jezika u ovom segmentu ankete ne iznenađuje utoliko što se ne može isključiti mogućnost da neke predmete i mađarska odeljenja slušaju na srpskom jeziku zbog nedostatka kadrova koji govore mađarski jezik.

Devojke koje pohađaju srednju školu daju jednoobraznije odgovore u odnosu na svoje anketirane vršnjake, međutim, i njihove odgovore takođe skoro bez izuzetaka karakteriše odsustvo varijacije u zavisnosti od zadatih situacija. Neku mlađu profesorku **za vreme nastave** sve informantkinje oslovljavaju kombinacijom etikete *tanárno* i V-zamenice *maga*. Ovaj obrazac je dominantan i u okviru naredne situacije (sa 9 primera od mogućih 10), ali i pri susretu **van okvira škole** (takođe 9 javljanja). Jedna ispitanica, međutim, u vezi s oslovljavanjem van nastave beleži kombinaciju ličnog imena i etikete *tanárno* uz zamenicu *maga*. Dodavanje ličnog imena u ovom slučaju ima funkciju razlikovanja, identifikacije potencijalne sagovornice van zidova učionice gde samostalna upotreba etikete *tanárno*, prosto imenovanje društvene uloge/funkcije, (ponekad) nije dovoljna. Ista učenica bi pri susretu na ulici neku mlađu profesorku oslovila u T-modusu (ali i dalje uz etiketu *tanárno*).

Za oslovljavanje neke **mlađe muške osobe** (isto kao i u prethodnim slučajevima, približno do 40 godina), pripadnika nastavnog osoblja, srednjoškolci koriste uglavnom iste obrasce kao pri komunikaciji sa ženskim osobama. Upotrebljava se, pre svega, par etikete *tanárno*, koja je pogodna za oslovljavanje muške osobe – *tanár úr* '[doslovce] gospodine nastavnice, profesore' uz V-zamenicu *maga* (3 primera), kao i drugi obrasci za koje važi rečeno i u vezi s oslovljavanjem neke mlađe profesorke (pre svega u vezi s upotrebom imena pripadnika i pripadnica nastavnog osoblja). Jedna osoba nije dala uopšte oblike za oslovljavanje profesora (ni mlađih, a ni starijih), kao ni za oslovljavanje neke starije profesorke (otprilike starije od 40 godina). Varijacije se u zavisnosti od situacije ispoljavaju na isti način kao i u prethodnom segmentu. Upotreba lekseme *tanár* 'profesor, nastavnik' u funkciji etikete se prema našem saznanju ne koristi, međutim, ispitanik stanuje u Srbobranu, te je moguće da nije pohađao osnovnu školu na mađarskom jeziku ili je pak ovaj oblik u toj sredini uobičajen.²³²

Učenice bez izuzetaka i u svim zadatim situacijama mlađe profesore oslovljavaju shemom *tanár úr + maga*. U svetlu ovakvih jednoobraznih odgovora devojaka i na osnovu ličnog iskustva (koji podrazumeva i iskustvo učeničke uloge, te pedagoškog rada s mladim osobama u srednjoškolskom uzrastu, kao i razgovora s kolegama i kolegamicama), mišljenja smo da različite mogućnosti koje navode anketirani srednjoškolci odražavaju više njihovu nesigurnost pri izboru adekvatnog načina oslovljavanja (ili nesposobnost identifikovanja obrasca koji se zapravo najučestalije koristi) nego nedostatak opšteprihvaćene norme (što će

²³² Treća mogućnost bi bila da prosto (greškom) nije zabeležio komponentu *úr* smatrajući da se njeno „dodavanje“ pri upotrebi podrazumeva.

se videti i na osnovu odgovora gimnazijalaca u kojima ovakva raznovrsnost nije registrovana).

Neku **stariju profesorku** (stariju od otprilike 40 godina) srednjoškolci oslovljavaju u najvećem broju istom kombinacijom etikete i zamenice kao i neku mlađu žensku osobu – shemom *tanárnő* + *maga* (sada 4 primera od mogućih 7 kako još jedna osoba navodi neprihvatljive odgovore – markirano * u tabeli).²³³ Pored toga, ponovo se javlja upotreba ličnog imena (uz formalniju V-zamenicu *ön*; 2 puta). Jedan od ispitanika i ovaj put izostavlja bilo kakav nominalni izraz, ali beleži oba zamenička oblika (*maga* i *ön*), moguće i zato što je nesiguran u vezi s problematikom, tj. statusom V-zamenica u savremenom jeziku (v. uvodni deo poglavlja). Pri oslovljavanju **van nastave** javljaju se identične sheme s istovetnom raspodelom kao i u vezi s komunikacijom na času. Kada se komunikacija odvija **van škole, pri susretu na ulici**, učenik koji je i prethodno dao napomenu u vezi s oslovljavanjem van škole (tj. da ono van škole nema svrhe, v. gore) ponovo zapisuje isti komentar u rubrici koju smo predvideli za etikete, ali uprkos tome beleži zamenicu *maga*. Informant koji nije ozbiljno odgovorio u vezi s oslovljavanjem u dvema situacijama u okviru škole (v. fusnotu 233) sada daje obrazac koji sam po sebi nije nezamisliv (te ga nismo markirali u tabeli), iako je u komunikaciji na relaciji učenik – nastavno osoblje neuobičajen: *asszonyom* 'gospođo' + *maga* i podrazumeva veći stepen distance u odnosu na upotrebu etikete koja se odnosi na društvenu ulogu/funkciju (*tanárnő*). Naravno, odgovori, ne samo ovog učenika, već i druge osobe koja je zabeležila neadekvatne (neučtive, pa i uvredljive) izraze takođe treba shvatiti kao podatke, ali podatke druge vrste – kao takve koji upućuju na emotivan odnos prema pripadnicama/pripadnicama nastavnog osoblja (ljutnja, distanciranost i sl.).

Učenice bez izuzetaka daju obrazac *tanárnő* + *maga*.

Kada je pripadnik nastavnog osoblja **starija muška osoba**, srednjoškolci najučestalije koriste istu shemu kao i pri oslovljavanju neke mlađe muške osobe (u svim situacijama) – *tanár úr* + *maga* (4 puta od mogućih 7 javljanja). Može se zaključiti da se pretežno koristi zamenica *maga* (bilo da se koristi u kombinaciji s etiketom koja upućuje na društvenu ulogu/funkciju oslovljene osobe ili samostalno bez bilo kakvog nominalnog izraza), dok zamenicu *ön* dve osobe ponovo kombinuju s punim ličnim imenom a tako postupaju i pri

²³³ Ovaj ispitanik beleži za oslovljavanje starije ženske osobe tokom časa žargonsku etiketu *kiscsaj* 'ženskice', a za oslovljavanje van nastave, ali i dalje u okviru škole leksemu *földönkívüli* 'vanzemaljac'. Ovi izrazi se, po mogućnosti, doista koriste, ali zasigurno (nadamo se!) ne pri direktnoj komunikaciji, već pri evokaciji osobe. Ipak, i pored ovakvih odgovora u rubrici predviđenoj za nominalne izraze, učenik daje V-zamenicu *maga*.

oslovljavanju nekog mlađeg profesora. Takođe se u trećoj situaciji ponovo javlja komentar učenika u vezi sa svrhom oslovljavanja nastavnog osoblja van okvira škole.

Učenice i starije profesore bez izuzetaka oslovljavaju etiketom *tanár úr* i kombinuju je sa zamenicom *maga*. Potrebno je istaći da od informantkinja koje pohađaju srednju školu nijedna nije zabeležila (ni u jednom segmentu) zamenicu *ön*.

Nastavno osoblje u srednjoj školi uzvraća ispitanicima i ispitanicama:

KO/KADA→ KOGA ↓	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (1)	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)	LI + te (4) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)
Učenicu sr. škole	LI + te (9) skLI + te (2) PI + te (2)	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (10) skLI + te (2) PI + te (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (1)	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)	LI + te (4) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)
Učenicu sr. škole	LI + te (9) skLI + te (2) PI + te (1)	LI + te (9) skLI + te (2)	LI + te (9) skLI + te (2)

KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (1)	LI + te (5) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)	LI + te (4) LI (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (2) 0 + te (1) */ (1) / (2)
Učenicu sr. škole	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (9) skLI + te (2) PI + te (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika sr. škole	LI + te (4) LI (1) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (1) PI + maga (1) 0 + te (1) */ (1) / (1)	LI + te (4) LI (1) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (1) PI + maga (1) 0 + te (1) */ (1) / (2)	LI + te (4) LI (1) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (1) PI + te (1) PI + maga (1) 0 + te (1) */ (1) / (2)
Učenicu sr. škole	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (10) skLI + te (1) PI + te (1)

Mlađe profesorke učenicima srednje škole pri oslovljavanju **za vreme nastave** uzvraćaju upotrebom imena (pre svega punog ličnog – 5 puta se javlja od mogućih 8 javljanja, ali jedna osoba pominje i skraćeno/modifikovano lično ime) uz T-zamenicu *te*. Neki učenici zabeležili su i prezime kao mogući tip etikete koju koriste mlađe profesorke – takođe uz T-formu, a po jedna osoba mišljenja je da joj se mlađe profesorke obraćaju isključivo koristeći

T-modus, zatim takođe jedan informant beleži samo puno lično ime izostavljajući zamenički oblik, a zabeležena je i upotreba punog ličnog imena učenika uz zamenicu *ön*. Ovaj informant u istoj situaciji koristi takođe V-zamenicu pri oslovljavanju neke mlađe profesorke, ali zamenicu *maga* i to uz lično ime (za druge dve situacije već daje *ön*), tako da bi ovo – pod uslovom da ga nastavno osoblje zaista oslovljava formalnom V-zamenicom, takođe bio primer za asimetričnu raspodelu pronominalnih formi (formalno *ön* prema manje formalnom, prisnijem *maga*). Ipak, s obzirom na to da je odgovor ovog učenika jedini primer za upotrebu V-zamenice od strane mlađeg nastavnog osoblja (bilo da je u pitanju profesorka ili profesor) i da se među odgovorima devojaka uopšte ne javlja, sumnjamo da je zabeležen obrazac koji se zaista koristi. Javljanje V-zamenice pri oslovljavanju učenika i učenica ne isključujemo, ali na osnovu ličnog iskustva, javlja se ređe, eventualno kao izraz ironije, zatim u šali ili kao sredstvo upozorenja (u vezi s ovim v. Domonkosi 2002: 93). Razlike između udela najfrekventnije sheme u trima situacijama (za vreme nastave 5, a van nastave i pri susretu na ulici obrazac puno lično ime + *te* daje se po 4 puta) proizlazi iz toga da jedna osoba nije beležila nikakav odgovor u vezi s komunikacijom koja se ne odvija u okviru nastave. Informanti navode bez izuzetaka iste sheme s istim udelom i za oslovljavanje od strane nekog **mlađeg profesora**.

Prema odgovorima srednjoškolki mlađe profesorke im uzvraćaju u svim situacijama, pre svega, punim ličnim imenom i T-modusom (**za vreme nastave** ovu mogućnost beleži 9 osoba, dok u vezi s komunikacijom **van nastave**, odnosno **pri susretu na ulici** sve informantkinje, dakle njih 10, navodi ovaj obrazac). Neke učenice zapisale su i mogućnost upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena (raspodela prema situacijama: 2-1-2) i prezimana (javlja se tokom nastave 2 puta, a u preostalima po jednom) – takođe uz T-zamenicu *te*. Mlađi profesori koriste iste obrasce, doduše, s neznatno drugačijom raspodelom po situacijama.

Starije profesorke učenicima srednje škole uzvraćaju na isti način kao i mlađe ženske osobe iz nastavnog osoblja, a učenice ponovo navode iste obrasce kao za oslovljavanje od strane mlađih profesorki i profesora – od etiketa se dominantno javlja puno lično ime, ali se pojedinačno ili najviše 2 puta javlja i upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena, te prezimana. Isključivo se beleži T-zamenica.

Rečeno u načelu važi i za govor **starijih profesora**, s tim da u ovom slučaju nešto više informanata beleži V-zamenicu. Zanimljiva je činjenica da se malobrojni slučajevi beleženja

upotrebe V-zamenica javljaju isključivo među odgovorima momaka. Najfrekventnije puno lično ime učenika se, pored dominantne T-zamenice, po jednom beleži uz (kao što je već istaknuto) zamenicu *ön*, takođe jednom uz *maga*, a jedan ispitanik isti ovaj zamenički oblik zapisuje sa prezimenom. Komunikativna situacija ne utiče na raspodelu pojedinih kombinacija etiketa i pronominalnih formi.

Srednjoškolke pak bez izuzetaka pominju shemu puno lično ime + T-zamenica (svih 10 ispitanica zabeležilo je ovu mogućnost), ali po jedna učenica takođe navodi i skraćeno/modifikovano lično ime i prezime – takođe uz T-modus.

Nastavno osoblje informanti i informantkinje **iz gimnazije** oslovljavaju kako sledi:

KOGA/KADA→ KO ↓	Mlađu prof./ tokom nastave	Mlađu prof./ van nastave	Mlađu prof./ na ulici
Učenik gimn.	tanárnő + maga (7) tanárnő + ön (2) 0 + ön (1)	tanárnő + maga (6) tanárnő + ön (2) LI + te (1) 0 + ön (1)	tanárnő + maga (6) tanárnő + ön (2) LI + te (1) 0 + ön (1)
Učenica gimn.	tanárnő + maga (9) tanárnő + ön (1) LI + maga (2) bocsánat, elnézés + maga (1)	tanárnő + maga (9) tanárnő + ön (1) LI + maga (2) bocsi + maga (1)	tanárnő + maga (9) tanárnő + ön (1) LI + maga (2) jó napot, elnézés + maga (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Mladeg prof./ tokom nastave	Mladeg prof./ van nastave	Mladeg prof./ na ulici
Učenik gimn.	tanár úr + maga (6) tanár úr + ön (2) helló + maga (1) 0 + ön (1)	tanár úr + maga (5) tanár úr + ön (2) LI + te (1) helló + maga (1) 0 + ön (1)	tanár úr + maga (5) tanár úr + ön (2) LI + te (1) helló + maga (1) 0 + ön (1)
Učenica gimn.	tanár úr + maga (8) tanár úr + ön (1) bocsánat, elnézés + maga (1)	tanár úr + maga (8) tanár úr + ön (1) LI + te (1) bocsi + maga (1)	tanár úr + maga (7) tanár úr + ön (1) tanár úr + te (1) LI + te (1) jó napot, elnézés + maga (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Stariju prof./ tokom nastave	Stariju prof./ van nastave	Stariju prof./ na ulici

Učenik gimn.	tanárnő + maga (6) tanárnő + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)	tanárnő + maga (6) tanárnő + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)	tanárnő + maga (6) tanárnő + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)
Učenica gimn.	tanárnő + maga (7) tanárnő + ön (1) tanárnő + maga/ön (1) bocsánat, elnézést + maga (1)	tanárnő + maga (7) tanárnő + ön (1) tanárnő + maga/ön (1) bocsi + maga (1)	tanárnő + maga (7) tanárnő + ön (1) tanárnő + maga/ön (1) jó napot, elnézést + maga (1)
KOGA/KADA→ KO ↓	Starijeg prof./ tokom nastave	Starijeg prof./ van nastave	Starijeg prof./ na ulici
Učenik gimn.	tanár úr + maga (6) tanár úr + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)	tanár úr + maga (6) tanár úr + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)	tanár úr + maga (6) tanár úr + ön (2) jó napot + maga (1) 0 + maga (1)
Učenica gimn.	tanár úr + maga (7) tanár úr + ön (1) tanár úr + maga/ön (1) bocsánat, elnézést + maga (1)	tanár úr + maga (7) tanár úr + ön (1) tanár úr + maga/ön (1) bocsi + maga (1)	tanár úr + maga (7) tanár úr + ön (1) tanár úr + maga/ön (1) jó napot, elnézést + maga (1)

Među odgovorima gimnazijalaca u vezi s oslovljavanjem neke **mlađe profesorke** najfrekventnije, skoro bez izuzetaka, beleži se etiketa *tanárnő* – najfrekventnije uz zamenicu *maga* (7 puta od mogućih 10), a u malom broju i uz zamenicu *ön* (2 primera). Jedna osoba ovu potonju zamenicu beleži bez odgovarajuće nominalne forme. Varijacija u zavisnosti od situacije prisutna je u odgovoru samo jednog informanta koji najfrekventniju shemu *tanárnő* + *maga* u dvema vannastavnim situacijama zamenjuje kombinacijom punog ličnog imena i T-modusa. Iako ne isključujemo mogućnost prelaza na T-modus s mlađim pripadnicama i pripadnicima nastavnog osoblja, prema našem iskustvu, to je pre izuzetak nego pravilo.

Devojke koje pohađaju gimnaziju svoje mlađe profesorke bez izuzetka oslovljavaju etiketom *tanárnő*, i to, osim jedne osobe koja koristi zamenicu *ön*, uz zamenicu *maga* (njih 9 od 10). Pored navedene nominalne forme neke učenice koje koriste V-formu *maga* takođe beleže i puno lično ime profesorke. Nadalje, jedna osoba koja takođe koristi zamenicu *maga* beleži i kontaktne reči i jedan pozdrav: **za vreme nastave** izraze *bocsánat* i *elnézést* 'izvinite' (sličnije nem. *Verzeihung!* i *Entschuldigung!*), **van nastave** *bocsi* (<*bocsánat*), a za **susret na ulici** pozdrav *jó napot* 'dobar dan' i ponovo *elnézést*. Navedeni odgovori su ujedno i jedini primer varijacije u zavisnosti od zadate situacije. Jedna učenica relativizovala je svoj odgovor:

na prvom mestu daje shemu *tanárnő* + *maga*, ali dodaje da to ne važi ukoliko su te profesorka njena majka ili njena tetka – tada koristi lično ime i T-modus čak i za vreme nastave. Iako smo ranije, uopšteno govoreći, o uticaju situacionog okvira na izbor jezičkih sredstava u službi oslovljavanja ukazali da ponekad formalni, institucionalni okvir primorava (u privatnom životu) bliske komunikatore da koriste izraze koji ukazuju na statusnu razliku i/ili distancu (na primer kada muž i žena komuniciraju u ulozi advokata i sudije na sudu, na primer), očito da postoje konteksti gde je upravo obrnut slučaj (moramo dodati da je ovo ujedno i jedini nama poznat primer).

Mlađe profesore gimnazijalci skoro bez izuzetaka oslovljavaju na isti način (koriste se isti obrasci s istom raspodelom unutar pojedinih situacija, ali i u kontekstu varijacije u zavisnosti od situacija), jedino odstupanje je jedno javljanje neformalnog pozdrava *helló* uz zamenicu *maga* – obrasca koji se ponavlja u svim situacijama.

Kada oslovljavaju svoje mlađe profesore **tokom nastave** gimnazijalke najfrekventnije koriste etiketu *tanár úr* – pretežno uz zamenicu *maga* (8 javljanja od mogućih 10), ali jedna osoba zabeležila je ovu nominalnu formu uz zamenicu *ön*. Osoba koja je i u okviru prethodnog potpitanja navodila kontaktne rečce i pozdrav umesto nominalnih izraza, beleži iste oblike, takođe uz zamenicu *maga*. Jedna informantkinja (ista koja i prethodno daje komentar u vezi s oslovljavanjem mlađih profesorki) napominje da mlađe profesore oslovljava, pored zamenica *maga*, u T-modusu – ukoliko je zamole, a u dvema vannastavnim komunikativnim situacijama bi tada koristila puno lično ime tih osoba (umesto etikete *tanár úr*). Pored navedenog, jedna učenica za oslovljavanje pri susretu na ulici (umesto *tanár úr* + *maga* koje koristi u okviru škole) kombinuje izraz *tanár úr* sa T-modusom.

Gimnazijalci daju iste odgovore, tj. beleže iste obrasce s istom raspodelom za sve situacije kada je posredi oslovljavanje neke **starije profesorke**. Najučestalije se javlja upotreba etikete *tanárnő*, koja se i ovaj put kombinuje sa zamenicom *maga* (7 puta se javlja od mogućih 10), ali je neki beleže i uz zamenicu *ön* (2 osobe – po pravilu iste osobe kao i u prethodnim segmentima, a to važi i za odgovore devojaka). Zamenički oblik *maga* po jedna osoba pominje uz pozdrav *jó napot* (koji je moguć isključivo na početku časa, pri ulasku u učionicu ili ukoliko ispitanik kasni na čas!) i bez bilo kakvog nominalnog izraza. Ukoliko se zanemari upotreba etikete pogodne za oslovljavanje muške osobe koja je pripadnik nastavnog osoblja – *tanár úr* umesto etikete *tanárnő*, isti obrasci se javljaju i to s istom raspodelom i pri komunikaciji s nekim **starijim profesorom**.

Odsustvo varijacije u različitim situacijama karakteriše i odgovore informantkinja kad je reč o komunikaciji s nekom **starijom profesorkom**. I u ovoj sagovorničkoj konstelaciji se najučestalije javlja kombinacija etikete *tanárno* i V-forme *maga*, a po jedna učenica navedeni nominalni izraz beleži uz zamenicu *ön*, te uz obe V-zamenice. Ponovo se javljaju i već pomenute kontaktne rečce i pozdrav *jó napot* različito raspoređene u zavisnosti od situacije uz zamenicu *maga*. Kao što ni informanti ne menjaju svoje odgovore kada beleže načine oslovljavanja starijih pripadnica i pripadnika nastavnog osoblja (osim prilagođavanja etikete kojom se ukazuje na društvenu ulogu/funkciju oslovljenih osoba u zavisnosti od pola oslovljene osobe), ne čine to ni ispitanice, tj. za oslovljavanje **starijih profesora** se daju isti obrasci (uz zamenu etikete *tanárno* na odgovarajućim mestima etiketom *tanár úr*) kao i za starije profesorke.

Nastavno osoblje u gimnaziji uzvraća ispitanicima i ispitanicama:

KO/KADA→ KOGA ↓	Mlada prof./ tokom nastave	Mlada prof./ van nastave	Mlada prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)
Učenicugimn.	LI + te (9) skLI + te (2) PI + te (1)	LI + te (9) skLI + te (2)	LI + te (9) skLI + te (2)
KO/KADA→ KOGA ↓	Mladi prof./ tokom nastave	Mladi prof./ van nastave	Mladi prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te (6) LI + ön (1) skLI + te (3)
Učenicu gimn.	LI + te (10) skLI + te (3)	LI + te (10) skLI + te (2)	LI + te (10) skLI + te (2)
KO/KADA→ KOGA ↓	Starija prof./ tokom nastave	Starija prof./ van nastave	Starija prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + te (4) LI + maga (1)	LI + te (4) LI + maga (1)	LI + te (4) LI + maga (1)

	LI + te/maga (1) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te/maga (1) LI + ön (1) skLI + te (3)	LI + te/maga (1) LI + ön (1) skLI + te (3)
Učenicu gimn.	LI + te (5) LI + maga (3) LI + te/maga (2) skLI + te/maga (1) PI + maga (1)	LI + te (5) LI + maga (3) LI + te/maga (2) skLI + te/maga (1) PI + maga (1)	LI + te (5) LI + maga (3) LI + te/maga (2) skLI + te/maga (1) PI + maga (1)
KO/KADA→ KOGA ↓	Stariji prof./ tokom nastave	Stariji prof./ van nastave	Stariji prof./ na ulici
Učenika gimn.	LI + te (5) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (2) PI + te (3)	LI + te (5) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (2) PI + te (3)	LI + te (5) LI + maga (1) LI + ön (1) skLI + te (2) PI + te (3)
Učenicu gimn.	LI + te (9) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (9) skLI + te (1) PI + te (1)	LI + te (9) skLI + te (1) PI + te (1)

Mlade profesorke gimnazijalcima uzvraćaju pre svega upotrebom punog ličnog imena uz T-modus (6 javljanja od mogućih 10), ali se beleži i skraćeno/modifikovano lično ime, takođe uz T-zamenicu (3 primera). Na ovom mestu valja podsetiti da upotreba skraćenih/modifikovanih i punih oblika imena nekad nije u vezi s ispoljavanjem većeg stepena bliskosti – neka imena (pre svega, kratka) nisu pogodna za bilo kakvo preoblikovanje, dok se druga imena zbog dužine neretko skraćuju (u vezi sa ovim v. Domonkosi 2002: 93). Jedna osoba beleži da je mlađa profesorka oslovljava punim ličnim imenom uz zamenicu *ön*. S obzirom na to da je ovo jedina osoba koja pominje V-zamenicu, pri čemu mu predaju (pretežno) iste osobe kao i ostalim anketiranim osobama, upitno je da li navođenje ovog obrasca zaista odgovara iskustvu ispitanika. Varijacija koja zavisi od zadatih situacija u odgovorima nije prisutna, ali se odgovori ne menjaju ni kada je posredi oslovljavanje od strane nekog **mlađeg profesora** – daju se isti obrasci, s istovetnim udelom kao i kada je reč o oslovljavanju od strane neke mlađe profesorke.

Izostanak variranja odgovora u trima situacijama karakteriše i odgovore devojaka koje pohađaju gimnaziju u kontekstu oslovljavanja od strane neke **mlađe profesorke**. U svim situacijama se najučestalije i s istim udelom beleži puno lično ime uz T-modus (ukupno 9

puta od mogućih 10), a pominje se u malom broju i upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (ukupno 2 puta, jednom uz puno lično ime, a jednom kao jedini tip etikete koji se koristi). Za oslovljavanje **tokom nastave** jedna učenica pored oslovljavanja punim ličnim imenom daje i prezime koje se prema našem iskustvu javlja pri prozivanju učenika i učenica, te se zapravo učestalije javlja iako ga učenice ne navode u anketama, verovatno zbog vezanosti za specifičan momenat tokom časa, a to važi i za odgovore momaka. **Mladi profesori** bez izuzetaka uzvraćaju upotrebom punog ličnog imena uz T-modus, s tim da nekoliko ispitanica pored ove mogućnosti beleži i mogućnost upotrebe skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 primera za vreme nastave, te po 2 javljanja van nastave, te pri susretu van okvira škole).

Prilikom navođenja obrazaca kojima ih **starije profesorke i profesori** oslovljavaju, ni ispitanici, ni ispitanice ne menjaju svoje odgovore kada se potpitanje odnosi na različite komunikativne situacije. U vezi sa shemama koje koriste starije profesorke pri oslovljavanju ispitanika, uočljiv je porast zabeleženih primera upotrebe V-modusa, iako je i dalje najfrekventniji model puno lično ime + *te* (4 primera od mogućih 10), a ima primera i za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena uz T-modus (3 primera, dakle, T-zamenica se javlja ukupno 7 puta), dok po jedna osoba kombinuje puno lično ime sa zamenicom *maga*, zatim sa zamenicom *ön*, te kako sa T-zamenicom, tako i sa V-zamenicom *maga*. Sticajem okolnosti, upoznati smo s činjenicom da u ovoj gimnaziji jedna profesorka (starija od 40 godina, a predaje prema našem saznanju svim odeljenjima koja pohađaju nastavu na mađarskom jeziku) koristi V-modus pri oslovljavanju učenika i učenica, te je zanimljivo kako se jedan (!) slučaj odstupanja od rasprostranjenog (i može se reći opšteprihvaćenog) modela sublimira u svesti nekih ispitanika (ali i ispitanica, kao što će se pokazati) rezultirajući, pretpostavljamo, beleženjem atipičnog primera kao jedine mogućnosti (ova profesorka nije jedina profesorka starija od 40 godina koja predaje mađarskim odeljenjima), a s druge strane neki ispitanici (ali i ispitanice) beleže – upravo suprotno – najučestalije obrasce.

Devojke najučestalije takođe beleže kombinaciju punog ličnog imena sa T-modusom, tj. polovina ispitanica (ukupno 5 primera od mogućih 10). Među odgovorima devojaka V-zamenica se javlja s većim udelom – jedna osoba pominje kako V-zamenicu *maga*, tako i T-zamenicu i uz puno lično ime (pored još jedne ispitanice), i uz skraćeno/modifikovano lično ime, dok upotrebu prezimena isključivo vezuje uz V-zamenicu *maga*. Neke osobe isključivo navode obrazac puno lično ime + *maga* (imajući u vidu najverovatnije običaj gore pomenute profesorke, za razliku od učenica koje registruju i druge mogućnosti).

Pri oslovljavanju od strane nekog starijeg profesora u anketama informanata preovladava upotreba T-modusa – najfrekventnije se kombinuje i ovaj put s punim ličnim imenom (polovina ispitanika beleži ovaj tip nominalnih izraza, dakle, njih 5), zatim se u malom broju javlja kako uz skraćeno/modifikovano lično ime (2 primera, jednom kao jedini tip etikete koja se koristi, a jednom pored punog ličnog imena), tako i uz prezime (3 puta, od čega jednom uz puno lično ime, a u preostalim slučajevima kao jedini tip nominalnih formi). V-modus beleže dva učenika – jedan zapisuje puno lično ime uz zamenicu *maga*, a drugi uz *ön*. S obzirom na to da se V-zamenica među odgovorima devojaka uopšte ne javlja u kontekstu oslovljavanja od strane nekog starijeg profesora, pri čemu ponovo imamo u vidu da svim mađarskim odeljenjima predaju pretežno isti profesori i iste profesorke, pretpostavljamo da je reč o slučajevima šaljivog ili ironičnog oslovljavanja. Komunikativna situacija ne utiče na odgovore ispitanika ni u okviru ovog potpitanja, a to važi i za odgovore učenica koje (isključivo) T-modus beleže u prvom redu uz puno lično ime (9 primera od mogućih 10), te po jednom uz skraćeno/modifikovano lično ime (koje se beleži kao jedini tip etikete) i prezime (koje se pominje pored punog ličnog imena).

3.3 OSLOVLJAVANJE DRUGIH POZNATIH I NEPOZNATIH OSOBA

Već na osnovu odgovora u vezi s komunikacijom između naših informanata i informantkinja i njihovih vršnjaka i vršnjakinja s kojima pohađaju isto odeljenje vidljiv je uticaj jezika društvene sredine – srpskog jezika, koji se ispoljava u vidu pozajmljenih srpskih izraza (više ili manje adaptiranih) među zabeleženim nominalnim formama, ali je uticaj srpskog jezika očit i u domenu komunikacije između članova porodice, s jedne strane takođe u domenu upotrebe konkretnih izraza u službi oslovljavanja, a s druge već u odgovorima na pitanje s početka ankete koje referira na maternji jezik ispitanika i ispitanica, kao i na pitanje u vezi s jezicima koji se javljaju pri razgovoru anketiranih osoba sa članovima porodice. U nekim slučajevima nije bilo lako odrediti da li je reč o povremenom uključivanju srpskih izraza tokom komunikacije na mađarskom jeziku ili upotrebi srpskog jezika uopšte kada se komunikacija odvija s nekom određenom osobom (v. posebno deo u vezi s oslovljavanjem roditelja). U školskim okvirima, tj. kada je posredi komunikacija tokom nastave, a velikim delom i van nje – možemo pretpostaviti da se komunikacija, barem pretežno, odvija na mađarskom jeziku. Naravno, izuzetak čini nastava onih predmeta za koje ne postoji kadar koji govori mađarski, ali prema našem saznanju (i iskustvu) to je izuzetak, a ne pravilo u školama u kojima se otvaraju mađarska odeljenja. Oslovljavanje osoba koje stanuju u komšiluku s aspekta jezika koji se koristi, takođe je, takoreći, problematično, jer su od jedne anketirane

osobe do druge konkretne okolnosti drugačije. Pod tim podrazumevamo stepen poznanstva, tj. bliskost, prisnost sa određenim, odnosno svim ili većinom komšija i komšinica (individualne razlike), konkretne okolnosti stanovanja (na užem području grada Novog Sada ili u manjem mestu u okolini grada; u stambenoj zgradi ili porodičnoj kući; u porodičnoj kući sa zasebnim dvorištem; u porodičnoj kući, ali sa zajedničkim dvorištem i sl.), a u ovom slučaju poseban faktor je i etnička pripadnost komšija i komšinica s aspekta jezika na kojem naši ispitanici i ispitanice komuniciraju s njima. Naravno, ovakve varijable prisutne su kako u kontekstu nemačkog, tako i srpskog jezika, ali s obzirom na to da su u pitanju dominantni jezici sredina u kojima je istraživanje sprovedeno, status mađarskog jezika jeste specifično u odnosu na njih. Anketu na nemačkom jeziku ispunile su i osobe ne-nemačke etničke pripadnosti, međutim, one nastavu pohađaju na nemačkom jeziku, zatim, prema našem saznanju ne postoje mediji (štampa, radio i televizija) na jezicima različitih nacionalnih (manjinskih) zajednica – barem ne u obliku kao u slučaju različitih jezika nacionalnih zajednica u Vojvodini, a pored toga, veoma važna razlika jeste njihov status službenog jezika, uključujući i mađarski jezik, na teritoriji Pokrajine.²³⁴ Iz ovog razloga – iako anticipirajući moguće poteškoće pri izvlačenju preciznih zaključaka – pitanja koja se odnose na oslovljavanje osoba iz komšiluka nismo izostavili iz ankete na mađarskom jeziku, a to važi i za oslovljavanje nepoznatih osoba pri susretu na ulici. Ispitanicima i ispitanicama iz mlađe ispitaničke grupe dali smo instrukciju da zapisuju one oblike koje koriste i to na jeziku/jezicima na kojem/kojima komuniciraju s komšijama i komšinicama. Naravno, ne može se isključiti ni mogućnost da su neke anketirane osobe uprkos našim uputstvima beležile izraze na mađarskom jeziku za koje smatraju da bi ih koristile ili za koje misle da ih koriste, čime stičemo i do pitanja prednosti i mana metode sakupljanja materijala putem ankete/upitnika, o čemu je detaljnije bilo reči u uvodnom poglavlju. Uprkos svemu navedenom, smatramo da se u glavnim crtama i na osnovu ovako sakupljenih odgovora mogu opisati karakteristike oslovljavanja s komšijama, iako bi se definitivni zaključci mogli izvući tek na osnovu

²³⁴ U okviru diskusije o statusu i prirodi jezika Mađara izvan granice mađarske države, I. Lanstyák (1995, cit. prema Kontra 2003: 552) izneo je stav da se mađarskom jeziku treba pristupiti kao policentričnom jeziku (v. uvodno poglavlje disertacije), dakle, jeziku čija se standardna varijanta koristi u više zemalja, pri čemu svaku varijantu karakterišu određene specifičnosti u odnosu na druge standardne varijante. Središnji, primarni i dominantni centar ovako određenog mađarskog jezika jeste, dakako, Mađarska, dok se područja s mađarskim življem (Erdelj u Rumuniji, južni pogranični krajevi Slovačke Republike, AP Vojvodina, te Zakarpatska oblast u Republici Ukrajini) mogu odrediti kao sekundarni, delimični centri (prema mađ. *részleges központok*). U ovim sekundarnim centrima, makar na regionalnom i lokalnom nivou, postoji mađarska samouprava, omogućeno obrazovanje na mađarskom jeziku, rasprostranjena pismenost, masovni mediji koji su u mogućnosti da dopru do većine govornika i govornica mađarskog jezika na datom području, izdavaštvo i barem do određene mere (u sferi nekih disciplina) naučni život (ibid.).

detaljnog istraživanja isključivo posvećenom ovoj sagovorničkoj konstelaciji uz uvažavanje nekih od gore pomenutih mogućih faktora pri odabiru ispitanika i ispitanica.

Svoje **mlađe komšinice i komšije** (mlađe ženske i muške osobe od otprilike 40 godina) ispitanici i ispitanice oslovljavaju kako sledi:

KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + te (3) LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) jó napot + ön (1) dobar dan, čao + 0 (1) */ (1)	LI + te (3) LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) jó napot + ön (1) dobar dan, čao + 0 (1) */ (1)
Učenica sr. škole	LI + te (5) LI + maga (1) skLI + te (1) szomszédasszony + te (1) szia + te (2) 0 + te (2)	LI + te (5) LI + maga (1) skLI + te (1) szomszéd + te (1), szomi + te (1) szia + te (2) 0 + te (2)
KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
Učenik gimn.	LI + te (2) LI + maga (1) LI (1) skLI + te (1) PI + maga (1) szomszéd + maga (1) szerbusz, zdravo + te, ti (1) izvini (1) 0 + maga (1)	LI + te (2) LI + maga (1) LI (1) skLI + te (1) PI + maga (1) szomszéd + te (1) szerbusz + te (1) izvini (1) 0 + maga (1)
Učenica gimn.	LI + te (2) LI + te/maga (1) skLI + te/maga (1) elnézést + maga (3) szia + te (1)	LI + te (1) LI + te/maga (1) skLI + te/maga (1) elnézést + maga (3) szia + te (2)

	heló + te (1)	
	izvinite (1)	izvinite (1) 0 + te (1)

Neku **mlađu žensku** osobu iz komšiluka **učenici srednje škole** oslovljavaju na različite načine. Najučestalije, ali ipak u malom broju, zabeležena je upotreba punog ličnog imena uz T-modus (3 puta od mogućih 9 javljanja, kako odgovore jednog učenika nismo uvrstili u korpus). Ovom modelu slična je i kombinacija skraćenog/modifikovanog ličnog imena, takođe uz T-modus. Iako je dominantno javljanje T-zamenice, ima i nekih primera za upotrebu V-zamenica – kako upotreba zamenice *maga*, tako i zamenice *ön* javlja se po jednom, prva uz puno lično ime, a druga uz pozdrav *jó napot* 'dobar dan' koji se po pravilu i javlja pri pozdravljanju osoba sa kojima govornik ili govornica nije pertu. Osim pri upotrebi ovog pozdrava, umesto bilo kakve etikete, u anketi jednog ispitanika pominje se pozdrav *szia* (beleži se uz T-zamenicu *te* sa kojom je ovaj pozdrav u načelu i kompatibilan), a jedan drugi zabeležio je srpske pozdrave *ćao* i *dobar dan*, ne beležeći pritom zameničke oblike koje koristi, ali kao što je slučaj i s navedenim mađarskim pozdravima, modus oslovljavanja se može i ovde s velikom verovatnoćom pretpostaviti: prvi se u srpskom jeziku javlja uz T-, a drugi često (mada, ne uvek) uz V-zamenicu. Ima primera i za upotrebu nejasne kontaktne rečice *he* [moguće je da je u pitanju oblik *hé*, rukopis ispitanika bio je nečitak] uz zamenicu *te*. S obzirom na upotrebljenu partikulu, ovaj model ne možemo nikako prihvatiti kao adekvatan (učtiv) način oslovljavanja. Izuzetak bi činila okolnost da informant veoma dobro poznaje oslovljenu osobu, međutim, kako se ovaj obrazac ponavlja i u kasnijim segmentima ovog kompleksa (pot)pitanja, predočenu hipotezu isključujemo. Za oslovljavanje **mlađih muških osoba**, informanti daju identične odgovore, a pokazaće se da varijacija u zavisnosti od pola oslovljene osobe (ili u obrnutom smeru) ne karakteriše odgovore nijedne ispitaničke grupe.

Polovina **informantkinja iz srednje škole** zapisala je obrazac koji je i među odgovorima momaka bio učestaliji od ostalih – kombinaciju punog ličnog imena i T-zamenice *te* (dakle, beleži se 5 puta od mogućih 10), ovom tipu – u smislu upotrebe imena uz T-modus – pridružuje se i jedno beleženje skraćenog/modifikovanog ličnog imena. Jedna ispitanica navodi puno lično ime uz zamenicu *maga*, a to je ujedno i jedini primer upotrebe V-modusa u ovom segmentu, odnosno, dominantno se zapisuje T-modus. Jedina etiketa koja ne pripada različitim kategorijama imena jeste *szomszédasszony* 'komšinice' uz zamenicu *te*. Jedinu razliku između odgovora ispitanica u vezi s oslovljavanjem mlađih ženskih osoba u odnosu na

one koji se tiču oslovljavanja mlađih muških osoba iz komšiluka predstavlja isključivo odgovor učenice koja pominje ovu nominalnu formu, budući da je pri oslovljavanju nekog mlađeg komšije zamenjuje izrazom *szomszéd* 'komšija', ali dodaje i žargonizovani hipokoristik (izveden iz ovog oblika) – *szomi* (oba izraza, dakako, zapisuje uz T-zamenicu). Iako se u anketama srednjoškolki najfrekventnije javlja kombinacija punog ličnog imena i T-modusa, ukoliko saberemo sve slučajeve u kojima se ne daje niti jedna nominalna forma, vidimo da je ukupan broj takvih obrazaca približno isti. Po dve osobe, naime, daju pozdrav *szia* (uz *te*) ili izostavljaju bilo kakvu etiketu i beleže samo zamenički oblik (takođe *te*). Dakle, pored shema koje impliciraju određenu vrstu bliskosti (na osnovu javljanja, pa i samog poznavanja ličnih imena komšinica i komšija), prisutne su sa skoro istim udelom i sheme u kojima izostavljanje etiketa upućuje na površne kontakte, razmenjivanje pozdrava s oslovljenim osobama, dakle, određeni stepen distance. Rečeno važi i za odgovore ispitanika, kako je ukupno javljanje (bez obzira na jezik na kojem su izrazi zabeleženi) približno isto.

Gimnazijalci takođe daju iste odgovore (javljaju se isti obrasci sa istim udelom) za oslovljavanje **mlađih komšinica** kao i za oslovljavanje **mlađih komšija**. Koriste delom puno lično ime sagovornice, a ovom podatku se može priključiti i javljanje skraćenog/modifikovanog ličnog imena – pre svega uz T-modus (2 primera uz puno lično ime, te uz jedan primer skraćenog/modifikovanog ličnog imena), ali se skraćeno/modifikovano ime beleži, doduše tek jednom, i uz V-zamenicu *maga*, a jedan učenik koji je u anketi pretežno izostavljao zamenice ni ovde nije zapisao nijedan oblik, već samo puno lično ime. Prezime u ovom kontekstu prema našem iskustvu nije uobičajeno, barem ne u ovom obliku – samostalno bez pratećih drugih nominalnih izraza (na primer *néni* – mada se i takva kombinacija, npr. *Balla néni* 'tetka Balla', javlja više pri većoj starosnoj razlici, tj. pri oslovljavanju neke znatno starije ženske osobe, a slično važi i za slučaj kada je sagovornik muška osoba kada bi adekvatan nominalni izraz bio *bácsi* 'ćika'). Ispitanik koji daje ovu mogućnost – kako za oslovljavanje neke mlađe ženske, tako i za oslovljavanje neke mlađe muške osobe – takođe beleži i V-zamenicu *maga*. Osim navedenih tipova imena, jedini slučaj beleženja neke etikete drugog tipa jeste jedno javljanje izraza *szomszéd* 'komšija' (pretpostavljamo greškom zabeleženo umesto *szomszédasszony* 'komšinice') uz *maga* kada se oslovljava komšinica, a uz *te* kada se oslovljava komšija. Preostali primeri – odgovori triju osoba – ne uključuju upotrebu nominalnih izraza, a pored toga dve osobe među njima u rubriku predviđenu za navođenje etiketa upisuju isključivo ili delom neki srpski izraz. Prvi od ova dva ispitanika daje mađarski pozdrav *szervusz* (pogrešno zabeležen u obliku *szerbusz* – kako se pozdrav inače često i izgovara) i srpsko *zdravo* (pozdrav se pominje u kontekstu

oslovljanja komšije), te navodi kako zamenicu *te*, tako i zamenicu *ti*. Drugi pak zapisuje kontaktnu rečcu *izvini* (pri čemu se modus oslovljavanja može prepoznati i na osnovu samog ličnog glagolskog oblika). Treća osoba nije dala niti jedan nominalni izraz, već isključivo zamenicu *maga*. Od anketiranih gimnazijalaca skoro polovina pominje ovaj zamenički oblik, tj. V-modus (njih 4 ukupno od 10 ispitanika), dakle nešto učestalije za razliku od anketiranih osoba koje pohađaju srednju školu, pre svega, ženskih osoba.

Učenice gimnazije daju skoro bez izuzetaka iste odgovore u vezi s oslovljavanjem mlađe komšinice i mlađeg komšije. Za razliku od odgovora prethodnih ispitaničkih podgrupa (iz obe škole) u anketama devojaka koje pohađaju gimnaziju najučestaliji obrazac je kombinacija kontaktne rečce *elnézést* (umesto bilo kakvog nominalnog izraza) i V-zamenice *maga*. Iako su naši rezultati pokazali da se u komunikaciji s osobama koje stanuju u bližem okruženju ispitanika i ispitanica, s jedne strane mogu javiti obrasci koji upućuju na distancu i površne, letimične kontakte (šta se ispoljava u beleženju pozdrava, kontaktnih rečca uz zamenički oblik ili isključivo navođenjem korišćene zamenice), dok su s druge strane u nekim slučajevima informantima i informantkinjama poznata lična imena komšinica i komšija koja se kombinuju sa T-zamenicom (koju, verujemo, omogućuje poznanstvo i manja starosna razlika između govornika/govornica i sagovornika/sagovornica) ili V-zamenicom (kada se, pretpostavljamo, postojeća starosna razlika percipira kao prepreka za upotrebu T-modusa što, naravno, može biti i najčešće jeste individualno), u ovom segmentu najučestalije se javlja shema koja se ne uklapa ni u jedan od navedenih, grubo određenih, obrazaca. Kontaktna rečca *elnézést* (ima funkciju kao srpsko *izvinite* [ili *izvini*], koje se takođe beleži jednom), uz V-zamenicu *maga* (3 javljanja od mogućih 10), ne upućuje čak ni na povremene kontakte, jer se navodi partikula koja se pre očekuje u komunikaciji s nepoznatim osobama. Iako je reč o malobrojnim primerima, posebno pada u oči upravo zbog ukazivanja na veliki stepen distance, uprkos tome što se pominje manje formalna V-zamenica *maga* (međutim bavili smo se već njenim statusom u govoru Mađara u Vojvodini – v. pregled karakteristika pronominalnih formi u savremenom mađarskom jeziku). Kombinacija zameničkog oblika s pozdravom javlja se dva puta (oba puta uz T-modus): neformalni pozdravi *heló* [umesto *helló*] i *szia*. Preostali obrasci podrazumevaju upotrebu imena: bilo punog ličnog imena (2 puta uz T-modus, a jednom kako sa T-zamenicom, tako i sa V-zamenicom *maga*) bilo skraćenog/modifikovanog ličnog imena (koje se takođe beleži uz oba modusa). Može se reći da se T- i V-modus javljaju s podjednakim udelom. Pri oslovljavanju mlađih komšija se javljaju isti obrasci sa skoro istovetnim udelom kao i pri oslovljavanju komšinice, a jedinu

razliku predstavlja izostavljanje odgovora u anketi jedne učenice koja sada umesto upotrebe punog ličnog imena daje pozdrav *szia* – i dalje beležeći T-zamenicu.

Mlade ženske i muške osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlađa komšinica	mladi komšija
Učenika sr. škole	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (1) jó napot + òn (1) ćao + ti (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (1) jó napot + òn (1) ej + ti (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)
Učenicu sr. škole	LI + te (6) skLI + te (2) 0 + te (2)	LI + te (6) skLI + te (2) 0 + te (2)
KO → KOGA ↓	mlađa komšinica	mladi komšija
Učenika gimn.	LI + te (3) skLI + te (2) skLI, LI + 0 (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + ti (1) 0 + maga (1)	LI + te (3) skLI + te (2) skLI, LI + 0 (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + ti (1) 0 + maga (1)
Učenicu gimn.	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + maga (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + maga (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)

Ukoliko se ima u vidu da je posredi oslovljavanje od strane odraslih osoba koje su starije od naših ispitanika i ispitanica, postaje jasno da je, bez obzira na manju razliku u

starosti, moguće javljanje asimetrične raspodele, u prvoj liniji, zameničkih oblika (upotreba V-zamenice „ka gore“ od strane informanata i informantkinja, uz upotrebu T-zamenice „ka dole“ od strane komšija i komšinica). Kada je reč o raspodeli mađarskih pronominalnih oblika, treba uzeti u obzir i (prema našem iskustvu više teoretsku) mogućnost asimetrične raspodele V-zamenica. Najpre ćemo prikazati obrasce koje prema odgovorima učenika i učenica koriste mlađe komšinice i komšije, a na kraju analize odgovora ispitaničke podgrupe komentarišaćemo i raspodelu zameničkih oblika, a po potrebi i nominalnih formi.

Otrilike polovina srednjoškolaca čiji su odgovori uvršteni u korpus (5 od ukupno 9 osoba) beleži upotrebu imena: punog ličnog imena (2 puta uz T-, a jednom uz V-zamenicu *maga*) i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (2 zabeležena primera uz T-modus). U ostalim primerima (umesto etiketa) javljaju se pozdravi (u odgovoru 4 ispitanika): *jó napot* uz *ön*, zatim *szia* uz *te*, srpsko *ćao* uz *ti*, te isti ovaj pozdrav kao i nešto formalniji izraz *pozdrav* (koje je u odnosu na *pozdravljam te* ili *pozdravljam Vas* neutralno rešenje) bez zabeležene pronominalne forme. Svi navedeni izrazi, odnosno modeli navode se kako za oslovljavanje od strane mlađe komšinice, tako i od strane mlađeg komšije. Učenici koji navode da koriste V-zamenice, identične obrasce daju i kada je reč o izrazima kojima im mlađe komšinice i komšije uzvraćaju. Prema tome, nema primera za asimetričnu raspodelu bilo koje vrste.

Učenice srednje škole takođe navode iste oblike za oslovljavanje od strane obe zadate osobe. Dominantno se javlja obrazac koji sadrži puno lično ime učenice uz T-modus (6 javljanja od mogućih 10). S istom učestalošću se, nadalje, beleži skraćeno/modifikovano lično ime takođe u kombinaciji sa T-zamenicom i samostalna upotreba ovog zameničkog oblika bez dodatnih etiketa (po 2 primera). Kao što je prikazano, bez izuzetaka se javlja T-modus, a kako je T-zamenica najfrekventnija i u govoru učenica, jedini primer za asimetričnu raspodelu predstavlja odgovor jedne učenice – ona koristi zamenicu *maga*, a uzvraća joj se zamenicom *te*, ali se u domenu upotrebe nominalnih formi recipročno koristi puno lično ime koje implicira učestal(ij)e kontakte i određeni stepen bliskosti.

Gimnazijalci takođe najučestalije i to u polovini slučajeva – bilo da je reč o oslovljavanju od strane ženske ili od strane muške osobe kako se odgovori ni u ovom slučaju ne variraju zavisno od pola osobe iz komšiluka – daju kombinacije punog ili skraćenog modifikovanog ličnog imena uz T-modus (prvi tip imena navode 3 osobe, a drugi 2 od njih 10), a jedna osoba pominje oba tipa etiketa, ali ne daje nikakav pronominalni oblik. Jednom se javlja kombinacija pozdrava *szia* i kompatibilne T-zamenice, zatim srpski izraz *izvini* (na

modus oslovljavanja ukazuje zabeležen lični glagolski oblik), a dva su informanta zapisala isključivo zamenički oblik – jednom T-zamenicu, a jednom V-zamenicu *maga*. Za asimetričnu upotrebu modusa oslovljavanja, ali i nominalnih formi, u ovom segmentu ima nekoliko primera (ukupno 3): učeniku koji koristi prezime komšinice/komšije uz V-formu *maga* uzvraća se upotrebom punog ličnog imena i T-forme, nadalje, osobi koja za oslovljavanje komšinice/komšije daje etiketu *szomszéd* uz V-zamenicu *maga* uzvraća se skraćanim/modifikovanim ličnim imenom, te ispitanik koji navodi da koristi puno lično ime uz *maga*, kao odgovor od strane komšinice/komšije beleži samo zamenicu *te*.

Navodeći iste odgovore kako za oslovljavanje od strane neke mlađe komšinice, tako i za oslovljavanje od strane nekog mlađeg komšije, **gimnazijalke** najučestalije beleže upotrebu punog ličnog imena uz T-zamenicu (ukupno 4 javljanja od mogućih 10). Jednom se puno lično ime povezuje sa srpskom zamenicom *ti*, dakle, posredi je, kao i u drugim sličnim slučajevima, komunikacija na srpskom jeziku. Skraćeno/modifikovano lično ime javlja se tek jednom, ali uz V-zamenicu *maga*. Ostali odgovori ne uključuju upotrebu bilo kakvog nominalnog izraza, već pozdrava i kontaktnih rečca uz beleženje zameničkog oblika: neformalno *szia* uz T-formu, zatim skraćena partikula *bocs* (< *bocsánat* 'oprosti/oprostite, izvini/izvinite', v. ranije napomene u vezi s ovim izrazom) i englesko *hey* (u mađarskom jeziku postoji *hej*, dakle, moguće je da je posredi samo engleska grafija) uz T-zamenicu, zatim slično u odgovorima jedne druge informantkinje *bocsi* (< *bocs*), *e* i takođe *hey* – ponovo uz T-modus, te srpsko *izvini*. Svi navedeni primeri – osim pozdrava *szia* – podrazumevaju asimetričnu raspodelu zameničkih oblika – ispitanice koje daju različite kontaktne rečce (a među njima i *hey*) uz T-modus u vezi s oslovljavanjem od strane komšija/komšinica same takođe koriste kontaktni izraz *elnézést*, ali uz V-zamenicu *maga* (2 osobe), dok osoba koja je u ovom delu zabeležila srpsko *izvini* (dakle, upotrebu T-modusa od strane komšinice/komšije) koristi oblik *izvinite* (dakle, koristi V-modus). Ovo nisu jedini primeri za asimetriju među odgovorima gimnazijalki, naime, dve informantkinje koje koriste kako T-, tako i V-formu u zavisnosti od konkretnog sagovornika, odnosno konkretne sagovornice (uz puno lično ime tih osoba, a jedna od dveju ispitanica i skraćeno/modifikovano lično ime) navode da im se uzvraća T-zamenicom (uz puno lično ime), dakle kada one same koriste V-zamenicu *maga* dolazi do asimetrične raspodele zameničkih oblika. Zabeležen je i jedan primer recipročno upotrebeljene V-zamenice *maga*, ali ispitanica daje izraz *elnézést* (koji ni ne spada među nominalne forme), a smatra da joj se uzvraća punim ličnim imenom.

U vezi s **oslovljavanjem starijih komšinica i komšija** (starijih od otprilike 40 godina) daju se sledeći odgovori:

KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik sr. škole	LI + te (2) LI + maga (2) LI + òn (1) he + te (1) jó napot + maga (1) jó napot + òn (1) dobar dan, áao + 0 (1) */ (1)	LI + te (1) LI + maga (2) LI + òn (2) he + te (1) jó napot + maga (1) jó napot + òn (1) dobar dan, áao + 0 (1) */ (1)
Učenica sr. škole	szia, LI + te (1) LI + maga (1) LI + maga/òn (1) skLI néni + maga (2) tetka + vi (1) jó napot + maga (1) elnézést + maga (1) 0 + maga (2)	LI + maga (2) LI + maga/òn (1) skLI bácsi + maga (1) skLI bá + maga (1) jó napot + maga (2) elnézést + maga (1) 0 + maga (2)
KOGA → KO ↓	stariju komšinicu	starijeg komšiju
Učenik gimn.	LI + te (1) LI + maga (2) LI + 0 (1) PI + maga (1) néni + maga (1) jó napot + maga (2) izvinite (1) 0 + maga (1)	LI + te (1) LI + maga (2) LI + 0 (1) PI + maga (1) uram + maga (1) jó napot + maga (2) izvinite (1) 0 + maga (1)
Učenica gimn.	LI + te (1) LI + maga (1) LI + te/maga (1) elnézést + maga (4) jó napot + maga (2) izvinite (1)	LI + te (1) LI + maga (1) LI + te/maga (1) elnézést + maga (4) jó napot + maga (2) izvinite (1)

	0 + maga (1)	0 + maga (1)
--	--------------	--------------

Učenci srednje škole skoro bez izuzetaka **starije ženske osobe** iz komšiluka oslovljavaju na isti način kao i starije muške osobe (starije ženske i muške osobe od otprilike 40 godina). Kada je reč o oslovljavanju neke starije komšinice, puno lično ime pominje otprilike polovina ispitanika, s tim da se ono beleži kako uz T-zamenicu, tako i uz V-zamenicu, delom obe V-zamenice, te se nijedan obrazac ne javlja dominantno: ovaj tip imena se beleži uz T-zamenicu (2 primera od mogućih 9), uz V-zamenicu *maga* (takođe 2 puta), te uz V-zamenicu *ön* (1 primer). Druga polovina (ukupno 4) odgovora ne uključuje upotrebu etiketa, daju se kontaktne rečce i pozdravi uz neki od mogućih zameničkih oblika. Pozdrav *jó napot* beleži se uz V-modus – jednom uz zamenicu *maga*, a jednom uz *ön*. Jedan ispitanik daje i srpski ekvivalent ovog pozdrava (*dobar dan*) a pored njega daje i jedan drugi srpski pozdrav (*ćao*), ali ne beleži modus oslovljavanja, s tim da je u načelu prvi izraz kompatibilan sa V-, a drugi sa T-modusom. Kontaktnu rečcu *he*, prema našem iskustvu neprimerenu pri komunikaciji sa starijim osobama, uz T-modus zabeležio je jedan informant. Za oslovljavanje nekog **starijeg komšije** se, kao što smo napomenuli, daju iste mogućnosti, s tim da jedan ispitanik sada umesto kombinacije punog ličnog imena i T-zamenice *te* odlučuje za kombinaciju istog tipa nominalnih formi sa V-zamenicom *ön*.

Srednjoškolke svoje odgovore variraju u većoj meri zavisno od pola sagovornice, odnosno sagovornika. Kada oslovljavaju neku **stariju komšinicu**, skoro bez izuzetaka koriste V-modus – dominantno zamenicu *maga*, ali jedna osoba navodi i srpski obrazac *tetka + Vi*, pri čemu je najverovatnije reč o nepotpunom (ili pak pogrešno zabeleženom) obrascu, kako etiketu *tetka* u srpskom jeziku po pravilu prati ime (puno ili skraćeno/modifikovano lično ime, osim u onim slučajevima kada se koristi sa namerom da se sagovornica uvredi). Zamenički se oblik *maga* javlja uz proširenu etiketu koja se sastoji od skraćenog/modifikovanog ličnog imena sagovornice i etikete *néni* (npr. *Joli néni*; 2 javljanja od mogućih 10), zatim jednom uz puno lično ime, a jednom uz ovu zamenicu i drugu V-zamenicu *ön*. V-formu *maga*, nadalje, jedan informant kombinuje s pozdravom *jó napot*, a jedan drugi s kontaktnom rečcom *elnézést* (u vezi s kojom važi ista konstatacija kao i u prethodnom segmentu), a javlja se i bez zabeležene etikete ili nekog izraza drugog tipa (2 primera). T-modus koristi samo jedna učenica, a u kombinaciji sa zamenicom *te* javlja se neformalni pozdrav *szia*, te puno lično ime sagovornice. S obzirom na dominantno beleženje V-modusa, pretpostavljamo da je ova informantkinja navela oblike koje koristi pri komunikaciji s jednom konkretnom osobom iz

komšiluka koju dobro (i duže) poznaje. Za oslovljavanje **starijih komšija** se mahom navode iste sheme, ali ima manjih razlika u udelu pojedinih obrazaca, a javlja se i jedan dodatni tip proširene etikete – kombinacija skraćenog/modifikovanog ličnog imena sa (prema PRMAN 2003, „narodnom“) etiketom *bá* (< *bácsi* 'čiko'; prema ESZ 2006 ova skraćenica je prvi put zabeležena u prvoj polovini XIX veka i koristi se uz lično ime [tipičnije sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom prema našem iskustvu, a takav primer se i daje u pomenutom rečniku: *Feri bá*]). U vezi s oslovljavanjem starijih muških osoba javlja se isključivo V-modus i to skoro bez izuzetaka zamenica *maga* i ne beleži se više obrazac na srpskom jeziku (šta nam ukazuje na to da je i on najverovatnije način na koji dotična ispitanica oslovljava neku konkretnu osobu iz komšiluka). Ova zamenica, dakle, kombinuje se s punim ličnim imenom (2 primera), uz kombinaciju skraćenog/modifikovanog ličnog imena i etikete *bácsi* (ista osoba za oslovljavanje ženske osobe daje kombinaciju sa parom ove etikete – *néni*), zatim se ponavljaju pozdrav *jó napot* i kontaktna rečca *elnézést* (posebno ih navodi po jedan učenik), ali se i dalje beleže i primeri upotrebe ovog pronominalnog oblika bez etiketa (ista 2 učenika kao i u vezi s oslovljavanjem starije komšinice). Pored toga, takođe se ponovo zapisuje puno lično ime kako uz *maga*, tako i uz *ön*. Mora se napomenuti da u slučajevima beleženja obe V-zamenice nije sasvim jasno da li je reč o istovremenom javljanju ovih oblika (pri komunikaciji sa istim sagovornikom) zbog nesigurnosti u vezi s tim koja je od dveju zamenica adekvatna ili – šta opet može da bude rezultat nesigurnosti – ispitanik ne može da odredi koji je zamenički oblik u pitanju kako upotrebu bilo kakve zamenice izbegava (iz istog razloga kao u prethodnom slučaju), a treća mogućnost jeste da od osobe do osobe koristi drugu zamenicu u zavisnosti od dužine poznanstva, bliskosti i sl., međutim, pitanje je kolika je svest o razlici dveju zamenica u ovom uzrastu.

Anketirani **učenici iz gimnazije**, osim jednog, koriste V-modus pri oslovljavanju neke **starije komšinice**, čak i informant koji daje srpski izraz beleži ga u V-modusu (*izvinite*). Od mađarskih V-zamenica isključivo se javlja *maga*: uz puno lično ime, te ponovo uz prezime (isti ispitanik kao u okviru potpitanja koje se odnosi na oslovljavanje neke mlađe osobe), uz etiketu *néni* koja bez ličnog imena (punog ili skraćenog/modifikovanog) ukazuje na to da se sagovornica ne poznaje (dobro), nadalje, u kombinaciji s pozdravom *jó napot* (za razliku od navedenih mogućnosti, ovaj obrazac se pominje 2 puta), te samostalno bez bilo kakvog nominalnog ili izraza nekog drugog tipa (1 primer). Jedini ispitanik koji pominje T-modus od etiketa beleži puno lično ime, a ovaj tip imena jednom je zapisan i bez bilo kakvog zameničkog oblika. Kada oslovljavaju **starije komšije** informanti daju iste obrasce i to sa

istom učestalošću, s tim da učenik koji za oslovljavanje starije žene beleži obrazac *néni + maga* za ovu sagovorničku konstelaciju ne beleži par etikete *néni* (koji bi bio *bácsi*), već (takođe uz zamenicu *maga*) etiketu *uram 'gospodine [moj]'*.

Gimnazijalke u okviru ovog potpitanja ne variraju svoje odgovore u zavisnosti od pola oslovljene osobe. Kako neku **stariju komšinicu**, tako i nekog **starijeg komšiju** oslovljavaju, pre svega, u V-modusu i to koristeći zamenicu *maga*, s tim da se najučestalije javljaju obrasci koji ne uključuju neki nominalni izraz: u funkciji kontaktne rečce izraz *elnézést* i pozdrav *jó napot* (prva mogućnost daje se 4, a druga 2 puta, dakle ukupno 6 ovakvih shema od mogućih 10). Sve ostale mogućnosti zapisuju se pojedinačno: puno lično ime – po jednom uz T-zamenicu i V-zamenicu *maga*, te obe navedene pronominalne forme, zatim, zamenica *maga* bez bilo kakve etikete ili izraza drugog tipa i srpsko *izvinite*.

Starije osobe iz komšiluka uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika sr. škole	LI + te (1) LI + maga (2) skLI + te (2) jó napot + te (1) jó napot + ön (1) ej + te (1) dobar dan + 0 (1) */ (1)	LI + te (1) LI + maga (2) skLI + te (2) jó napot + te (1) jó napot + ön (1) ej + te (1) dobar dan + 0 (1) */ (1)
Učenicu sr. škole	LI + te (5) skLI + te (2) dušo + ti (1) 0 + te (2)	LI + te (6) skLI + te (2) 0 + te (2)
KO → KOGA ↓	starija komšinica	stariji komšija
Učenika gimn.	LI + te (3) skLI + te (2) skLI, LI + 0 (1) szia, jó napot + te (1) izvini (1) 0 + ti (1)	LI + te (3) skLI + te (2) skLI, LI + 0 (1) szia, jó napot + te (1) izvini (1) 0 + ti (1)

	0 + maga (1)	0 + maga (1)
Učenicu gimn.	LI + te (3)	LI + te (3)
	LI + ti (1)	LI + ti (1)
	LI + maga (1)	LI + maga (1)
	skLI + maga (1)	skLI + maga (1)
	jó napot + te/maga (1)	jó napot + te/maga (1)
	bocs, hey + te (1)	bocs, hey + te (1)
	bocsi, e, hey + te (1)	bocsi, e, hey + te (1)
	izvini (1)	izvini, ja se izvinjavam + ti (1)

Otprilike polovina **srednjoškolaca** (njih 5 od 9) navodi da im **starije komšinice i komšije** – sudeći prema odgovorima ni u ovom slučaju se ne pravi razlika između govornog ponašanja žena i muškaraca – uzvraćaju koristeći T-modus, s tim da neki beleže i upotrebu V-modusa reprezentovanog zameničkim oblikom *maga*, ali je zabeležen i primer za upotrebu zamenice *ön*. T-zamenica se kombinuje s punim ličnim imenom (1 primer), ali i sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (2 primera), zatim uz pozdrav *jó napot* (iako u načelu kompatibilan sa V-modusom, vidimo da se ovaj pozdrav može javiti uz T-modus) i kontaktnu rečcu *ej* (po 1 primer za obe potonje mogućnosti). V-modus može takođe pratiti puno lično ime – javlja se uz zamenicu *maga* (2 primera), a jednom je reprezentovano beleženjem zamenice *ön* uz pozdrav *jó napot*. Pored navedenog, jedan informant daje i srpski ekvivalent pomenutog pozdrava (*dobar dan*), ali uz njega nije zapisan nijedan zamenički oblik. Kada se u obzir uzmu odgovori koji se odnose na perspektivu govornika (kada se učenici nalaze u ulozi govornika) može se zaključiti da ima primera za asimetričnu raspodelu, pre svega, pronominalnih formi. Trojici informanata koji sami koriste V-modus, starije komšije uzvraćaju upotrebom T-modusa (u sledećim parovima: *jó napot + maga* ↔ *jó napot + te*, zatim puno lično ime + ön ↔ skraćeno/modifikovano lično ime + te, te puno lično ime + maga ↔ puno lično ime + te). Ova raspodela ne iznenađuje s obzirom na to da veća starosna razlika može da rezultuje ovakvom upotrebom zameničkih oblika, odnosno modusa (T-modus pri oslovljavanju mlađe osobe od strane starije, a V-modus pri oslovljavanju starije osobe od strane mlađe), međutim naišli smo na jedan primer u kojem je obrnut slučaj: ispitanik navodi da koristi puno lično ime uz T-zamenicu, a uzvraća mu se takođe punim oblikom ličnog imena, ali uz upotrebu V-zamenice *maga*. Ovakav način komunikacije sa starijom osobom (bilo ženskom, bilo muškom, kako se za obe sagovorničke konstelacije daju isti odgovori) ne važi kao opšteprihvaćena, tj. ovakvo se govorno ponašanje ispitanika (ukoliko nije posredi greškom zabeležen obrazac) u ovom okruženju smatra neučtivim. Ima

primera i za recipročnu upotrebu T-modusa (puno lično ime + *te* ↔ skraćeno/modifikovano lično ime + *te*, kao i *he* + *te* ↔ *ej* + *te*), koje podrazumeva veći stepen bliskosti (npr. dugogodišnje poznanstvo). Shodno rečenom, recipročno javljanje V-modusa i u ovom slučaju – kao i u kontekstu nemačkog korpusa, ali i srpskog – podrazumeva određeni stepen distance.

Osim jedne **učenice srednje škole** sve daju iste odgovore kako u vezi s oslovljavanjem od strane neke starije ženske, tako i od strane neke starije muške osobe. Starije žene koriste prema polovini ispitanica puno lično ime uz T-zamenicu (dakle ukupno 5 puta od mogućih 10), zatim, javlja se i skraćeno/modifikovano lično ime takođe uz T-zamenicu (2 primera), T-zamenica bez etikete ili izraza nekog drugog tipa (takođe 2 primera), a jedna informantkinja daje srpsku etiketu (hipokoristik) *dušo* uz zamenicu *ti* za koju smatra da se javlja u govoru starije komšinice. Nedostatak ovog poslednjeg obrasca predstavlja i jedinu razliku u odgovorima koji se odnose na oslovljavanje od strane neke starije muške osobe u odnosu na oslovljavanje od neke starije žene. V-modus se ne javlja, te s obzirom na to da većina devojaka pri oslovljavanju starijih komšinica i komšija koristi V-modus, u ovom segmentu se dominantno javlja asimetrična raspodela u domenu upotrebe pronominalnih formi. Izuzetak je odgovor jedne učenice koja beleži da pri oslovljavanju neke starije komšinice koristi pozdrav *szia* ili njeno puno lično ime uz T-modus, a uzvraća joj se takođe punim ličnim imenom i T-zamenicom.

Varijacija uslovljena polom osobe u ulozi govornika/govornica nedostaje i iz odgovora **gimnazijalaca**. Osim jednog javljanja V-zamenice *maga* bez bilo kakvog nominalnog ili nekog drugog izraza, te beleženja upotrebe punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena bez zamenice koja ih prati, preostali obrasci svi podrazumevaju upotrebu T-zamenice: uz puno lično ime (3 primera), uz skraćeno/modifikovano lično ime (2 primera), uz pozdrav *szia*, ali i *jó napot* (oba pozdrava daje isti informant), kao i srpski izraz *izvini*, te izolovana upotreba srpske T-zamenice *ti* (bez pratećih nominalnih formi ili drugih izraza). Na osnovu odgovora momaka iz gimnazije takođe dolazimo do zaključka da se u komunikaciji sa starijim osobama iz komšiluka pretežno javlja asimetrija u sferi upotrebe pronominalnih formi – učenici koriste pretežno V-, a uzvraća im se T-modusom. Ipak i ovaj put ima nekih odstupanja – imamo primer i za simetričnu upotrebu V-zamenice *maga* (bez bilo kakve etikete), kao i za simetričnu upotrebu punog ličnog imena i T-zamenice, bez obzira na pol osobe iz komšiluka.

U anketama **gimnazijalki** delom se ponavljaju odgovori koji se javljaju i pri oslovljavanju od strane mladih osoba iz komšiluka, a pretežno se poklapa i udeo pojedinih

obrazaca. Tako ispitanice koje su ranije beležile različite kontaktne rečice uz T-modus (*bocs*, *bocsi*, *e* i *hey*) čine to ponovo, a to važi i za učenicu koja je dala srpski izraz *izvini* – sada ponavlja svoj odgovor. Na osnovu preostalih odgovora može se zaključiti da pri oslovljavanju od strane starijih osoba iz komšiluka dominira upotreba T-zamenice koja se najučestalije kombinuje s punim ličnim imenom (3 primera), ali se puno lično ime jednom beleži i uz srpsku T-formu. V-zamenicu *maga* pominju dve ispitanice – jedna u kombinaciji s punim ličnim imenom, a druga sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom, a takođe jedna informantkinja uz pozdrav *jó napot* zapisuje oba modusa: zamenicu *te* i zamenicu *maga*. Primera za asimetričnu raspodelu zameničkih oblika ima i u anketama devojaka iz gimnazije. Informantkinja koja pri oslovljavanju starijih osoba iz komšiluka uz njihovo puno lično ime koristi zavisno od konkretnog sagovornika, odnosno konkretne sagovornice V-zamenicu *maga* ili T-zamenicu *te*, za oslovljavanje od strane starijih osoba daje samo T-zamenicu (takođe uz puno lično ime). Ima primera i za upotrebu T-modusa „ka gore“, a ispitanica koja je zabeležila ove obrasce smatra da sama koristi uz puno lično ime sagovornice ili sagovornika T-zamenicu, ali da joj se pri upotrebi punog ličnog imena uzvraća upotrebom V-zamenice *maga*. Sličan primer smo pomenuli i ranije, a rečeno u kontekstu adekvatnosti (učtivosti, tj. neučtivosti ovakvog načina obraćanja) važi i u ovom slučaju. Zabeležen je i jedan primer recipročno upotrebljene V-zamenice *maga* (ispitanica ne navodi nominalne forme, već izraz *elnézést*, a uzvraća joj se upotrebom skraćenog/modifikovanog ličnog imena).

Svoje **vršnjakinje i vršnjake iz komšiluka** informanti i informantkinje oslovljavaju ovako:

KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik sr. škole	LI + te (3) LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) jó napot + ön (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)	LI + te (3) LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) jó napot + ön (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)
Učenica sr. škole	LI + te (5) skLI + te (2)	LI + te (5) skLI + te (2)

	sze + te (1) szia + te (1) csaje + 0 (1)	sze + te (1) szia + te (1) haver + 0 (1)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	LI + te (3) LI + 0 (1) skLI + te (2) haver + te (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1)	LI + te (4) LI + 0 (1) skLI + te (2) haver + te (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1)
Učenica gimn.	LI + te (4) skLI + te (2) szia + te (2) helló + te (1) elnézést + maga (2) / (1)	LI + te (4) skLI + te (2) szia + te (2) helló + te (1) elnézést + maga (2) / (1)

Vršnjakinje i vršnjake iz komšiluka **učenici srednje škole** oslovljavaju pretežno koristeći T-modus i ime (pre svega, puno lično ime – 3 puta se javlja od mogućih 9, ali jedna osoba daje i skraćeno/modifikovano lično ime). Puno lično ime jedan ispitanik beleži i uz V-zamenicu *maga*, ali još jedna osoba pominje V-modus – zamenicu *ön* pored pozdrava *jó napot*. Kontaktna rečca *he* se daje uz T-zamenicu, a isto važi i za pozdrav *szia* (po 1 primer). U ovom segmentu takođe ima primera za upotrebu srpskog jezika – jedan informant koristi pozdrave *ćao* i *pozdrav*, ne beležeći pritom nijednu nominalnu, ali ni kompatibilnu pronominalnu formu.

Srednjoškolke za oslovljavanje **vršnjakinja i vršnjaka** bez izuzetaka daju obrasce koji uključuju i upotrebu T-modusa, a većina ispitanica beleži ga uz ime – najučestalije (polovina ispitanica, dakle, njih 5) puno lično ime, ali ima primera i za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena (2 primera). Preostale mogućnosti pominju se pojedinačno: žargonska etiketa *csaje* (< *csaj*) bez zabeleženog zameničkog oblika – kada je reč o oslovljavanju muške osobe zamenjuje se kolokvijalnom etiketom *haver* 'druže', zatim pozdravi *szia* i *sze* (< *szervusz*).

Gimnazijalci vršnjakinje i vršnjake oslovljavaju najučestalije imenom i u T-modusu – najfrekventnije se beleži puno lično ime (3 primera za oslovljavanje vršnjakinje, a 4 za oslovljavanje vršnjaka), ali se pominje i skraćeno/modifikovano lično ime (2 puta, pri oslovljavanju vršnjaka jednom se pominje i kao alternativna mogućnost pored punog ličnog imena), a jedna osoba zapisala je samo da koristi puno lično ime ne dodavši pronominalni oblik. Jedina etiketa pored navedenih tipova imena je etiketa *haver* – informant je koristi kako za oslovljavanje neke ženske osobe, tako i muške osobe. Osim ovih mogućnosti pojedinačno se javlja pozdrav *szia* uz T-zamenicu, te srpski izraz *izvini*, kao i upotreba V-zamenice *maga* bez bilo kakve etikete ili nekog drugog izraza.

Gimnazijalke, slično kao i gimnazijalci, najučestalije navode kombinaciju imena i T-zamenice za oslovljavanje vršnjakinja i vršnjaka iz komšiluka – pre svega puno lično ime koje beleži više od polovine ispitanica (njih 6 od 9 učenica, kako jedna osoba nije odgovorila na ovo potpitanje), ali i skraćeno/modifikovano lično ime (2 primera, s tim da se jednom javlja uz prethodni tip imena). Javlja se i pozdrav *szia* (2 puta), kao i pozdrav *helló* (1 primer) – oba pozdrava navode se uz T-zamenicu. Iako je u komunikaciji vršnjaka i vršnjakinja očekivanja – prema našem iskustvu – upotreba T-modusa (i to recipročna), neke informantkinje zapisale su V-zamenicu *maga* i to uz izraz *elnézést* (iste osobe kao i pri prethodnim javljanjima ovog izraza u okviru kompleksa pitanja koji se odnosi na oslovljavnje komšinica i komšija).

Vršnjakinje i vršnjaci uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (2) ej + te (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (2) ej + te (1) ćao, pozdrav + 0 (1) */ (1)
Učenicu sr. škole	LI + te (7) skLI + te (2) 0 + te (1)	LI + te (7) skLI + te (2) 0 + te (1)
KO → KOGA	vršnjakinja	vršnjaka

↓		
Učenika gimn.	LI + te (2) skLI + te (3) LI, skLI + 0 (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1) 0 + ti (1)	LI + te (2) skLI + te (3) LI, skLI + 0 (1) szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1) 0 + ti (1)
Učenicu gimn.	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + te (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + te (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)

Vršnjakinje i vršnjaci ispitanike koji pohađaju **srednju školu** oslovljavaju koristeći njihovo ime – puno lično ime u kombinaciji sa T-zamenicom (2 javljanja od mogućih 9), te skraćeno/modifikovano lično ime takođe uz T-modus (2 primera), a jedan informant beleži puno lično ime uz V-zamenicu *maga* (ujedno smatra da mu se na isti način uzvraća). Osim pomenutih tipova ličnih imena etikete drugih kategorija se ne javljaju, već sledeći obrasci: pozdrav *szia* uz T-modus (2 primera), kontaktna rečca *ej* takođe uz T-zamenicu (1 put), te srpski pozdravi *ćao* i *pozdrav* (u anketi istog učenika – koji i u okviru prethodnih potpitanja daje ove mogućnosti).

Srednjoškolke skoro bez izuzetaka beleže kombinaciju imena i T-modusa kada je reč o oslovljavanju od strane vršnjakinja i vršnjaka iz komšiluka. Najfrekventnije se zamenica *te* beleži uz puno lično ime (7 puta), a ima, doduše u znatno manjem broju, primera i za upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena (2 puta). Jedna infromantkinja nije zabeležila nikakve etikete, već samo T-formu.

Informanti koji pohađaju gimnaziju od etiketa takođe najučestalije pominju imena i to uz T-zamenicu – puno lično ime (2 primera), kao i skraćeno/modifikovano lično ime (3 puta), a ponovo jedan učenik (ista osoba kao i do sada) navodi oba pomenuta tipa ličnog imena, ne beležeći odgovarajuće pronominalne oblike. Obrasci koji se još pojedinačno

javljaju su sledeći: pozdrav *szia* uz *te*, zatim srpsko *izvini*, mađarska V-zamenica *maga*, ali i srpska T-zamenica *ti*.

Gimnazijalke na ovo potpitanje daju identične odgovore kao i kada je reč o oslovljavanju od strane mlađih (odraslih, ženskih i muških) osoba. Odgovori obuhvataju isključivo T-modus, a preko polovine ispitanica beleži upotrebu imena – pre svega punog ličnog (4 primera), a pojedinačno skraćenog/modifikovanog ličnog imena i punog ličnog imena uz srpsku zamenicu *ti*. Osim ispitanice koja daje obrazac sa srpskom pronominalnom formom, još jedna daje odgovor koji upućuje na komunikaciju na srpskom jeziku – ona navodi izraz *izvini*. Preostale mogućnosti koje uključuju korišćenje pozdrava, odnosno raznih kontaktnih rečca nećemo ponavljati.

Komšijsku decu (devojčice i dečake) ispitanici i ispitanice **oslovljavaju** sledećim izrazima:

KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik sr. škole	LI + te (3) *LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) *jó napot + ön (1) / (1) */ (1)	LI + te (3) *LI + maga (1) skLI + te (1) he + te (1) szia + te (1) *jó napot + ön (1) / (1) */ (1)
Učenica sr. škole	LI + te (5) skLI + te (2) kislány + 0 (1) szia + te (2)	LI + te (5) skLI + te (2) kisgyerek + 0 (1) szia + te (2)
KOGA → KO ↓	devojčicu	dečaka
Učenik gimn.	LI + te (4) LI + 0 (1) skLI + te (1) haver + te (1) szia + te (1) izvini (1)	LI + te (4) LI + 0 (1) skLI + te (1) haver + te (1) szia + te (1) izvini (1)

	*0 + maga (1)	*0 + maga (1)
Učenica gimn.	LI + te (3)	LI + te (3)
	skLI + te (2)	skLI + te (3)
	gyerek + te (1)	gyerek + te (1)
	kicsi + te (1)	
	szia + te (2)	szia + te (2)
	szia te (1)	szia te (1)
	*elnézést + maga (2)	*elnézést + maga (2)
	/ (1)	/ (1)

U tabeli, koja obuhvata odgovore naših ispitanika i ispitanica u vezi s oslovljavanjem dece (maloletnih ženskih i muških osoba) što stanuju u njihovom neposrednom okruženju, neke smo odgovore markirali kao (potencijalno) pogrešne (markirano *), i to one koji podrazumevaju upotrebu V-modusa, kako nam nije poznat nijedan slučaj ovog tipa, a posebno ne u komunikaciji između tinejdžera/tinejdžerki s decom mlađom od sebe. Iako je velika verovatnoća da je posredi mehaničko popunjavanje upitnika i/ili nepažnja, V-modus pri oslovljavanju dece ne isključujemo kao vid šale, eventualno ironije – pod uslovom da je sagovornik, odnosno sagovornica dete koje je u stanju da prepozna razliku ovakvog načina oslovljavanja u odnosu na uobičajene obrasce.

Ukoliko izuzmemo markirane odgovore, **srednjoškolci** neku **devojčicu**, ali i nekog **dečaka** iz komšiluka najučestalije oslovljavaju imenom uz T-modus – koji se onda javlja bez izuzetaka. Najviše učenika (njih 3 od 6) pominje upotrebu punog ličnog imena, ali je moguće javljanje i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (1 primer), a po jedan učenik umesto bilo kakve etikete daje kontaktnu rečcu *he*, te pozdrav *szia*.

Srednjoškolke bez izuzetaka daju T-zamenicu za oslovljavanje devojčica i dečaka koji stanuju u komšiluku, a takođe je najfrekventnija upotreba imena – pre svega, punog ličnog (7 puta od mogućih 10 javljanja), ali neke osobe beleže i skraćeno/modifikovano lično ime (2 primera). Jedna učenica ne navodi nikakav zamenički oblik, već samo daje etiketu *kislány* 'devojčice' za oslovljavanje devojčica, a za oslovljavanje dečaka ne daje par pomenutog nominalnog izraza (*kisfiú*), već *kisgyerek* '[doslovce] malo dete'. Neke informantkinje umesto nominalnih izraza beleže pozdrav *szia* (2 primera).

Učenici gimnazije (čije smo odgovore uzeli u obzir) bez izuzetaka koriste T-zamenicu – slično kao i u drugim ispitaničkim podgrupama, najviše osoba zabeležilo je puno lično ime

(4 javljanja od mogućih 9 kako ne računamo odgovor koji sadrži V-zamenicu), dok se skraćeno/modifikovano lično ime javlja tek jednom. Puno lično ime pominje i ispitanik koji ne daje nikakav zamenički oblik ni u vezi s drugim pitanjima, odnosno potpitanjima. Druge mogućnosti, koje se javljaju pojedinačno, podrazumevaju upotrebu etikete *haver* (kako za devojčicu, tako i za dečaka – kao pri oslovljavanju vršnjaka i vršnjakinja, te se može postaviti pitanje da li je posredi donekle desemantizovana upotreba, poput srpskih etiketa *brate*, ali i mađarskog *barátom* 'prijatelju [moj]' u određenim kontekstima, ili se umesto nominalnih formi daje pozdrav *szia*, te srpsko *izvini*).

Gimnazijalke – osim dveju osoba čije smo odgovore isključili zbog beleženja V-modusa – pri oslovljavanju komšijske dece (kako devojčica, tako i dečaka) T-zamenicu kombinuju u prvom redu s punim ličnim imenom (3 puta od mogućih 8 javljanja), zatim sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (2 primera). Po jedna učenica zapisala je etiketu *kicsi* 'mala/mali' i *gyerek* 'dete'. Ostali obrasci sadrže pozdrav *szia* – javlja se uz T-modus na mestu etikete (2 primera), a jedna informantkinja zabeležila je i izraz *szia te* u kojem zamenički oblik nije vezan i ima ekspresivnu funkciju (slično kao nemačko *hallo du*).

Komšijska deca (devojčice i dečaci) uzvraćaju našim ispitanicima i ispitanicama:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (2) ej + te (1) / (1) */ (1)	LI + te (2) LI + maga (1) skLI + te (2) szia + te (2) ej + te (1) / (1) */ (1)
Učenicu sr. škole	LI + te (7) skLI + te (2) 0 + te (1)	LI + te (7) skLI + te (2) 0 + te (1)
KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika gimn.	LI + te (2) skLI + te (3) LI, skLI + 0 (1)	LI + te (2) skLI + te (3) LI, skLI + 0 (1)

	szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1) 0 + ti (1)	szia + te (1) izvini (1) 0 + maga (1) 0 + ti (1)
Učenicu gimn.	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + te (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + te (1) szia + te (1) bocs, hey + te (1) bocsi, e, hey + te (1) izvini (1)

U ovom segmentu, koji se odnosi na oslovljavanje naših ispitanika i ispitanica od strane (ženske i muške) dece iz komšiluka, u tabeli nismo markirali, odnosno isključivali javljanje V-modusa (reč je o po jednom javljanju zamenice *maga* u odgovoru jednog srednjoškolca i jednog gimnazijalca), kako se teoretski može javiti, naravno, ukoliko dete nije previše malo i ima nekog iskustva u upotrebi V-oblika (pod uticajem roditelja ili škole, pre svega).

Srednjoškolci pretežno daju iste odgovore kao i u vezi s oslovljavanjem od strane neke vršnjakinje, odnosno vršnjaka – beleži se upotreba punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (po 2 primera među odgovorima 8 ispitanika) uz T-zamenicu, a puno lično ime se jednom javlja i uz zamenicu *maga* (v. gornju napomenu). Ima primera i za upotrebu pozdrava *szia* (2 puta), te kontaktne rečce *ej* (1 osoba je navodi).

Učenicе srednje škole daju iste odgovore kao i za oslovljavanje od strane vršnjakinja i vršnjaka – javljaju se identični obrasci s istovetnim udelom kao i u prethodnom potpitanju.

Deca iz komšiluka **gimnazijalcima** uzvraćaju takođe na isti način kao i vršnjakinje i vršnjaci iz komšiluka, a ni **gimnazijalke** ne variraju svoje odgovore u odnosu na prethodno potpitanje.

Kada je reč o komunikaciji s osobama koje stanuju u komšiluku, pokazali smo da se sa jedne strane javljaju obrasci koji impliciraju i bliže kontakte koji omogućavaju i poznavanje, te i upotrebu imena tih osoba pri oslovljavanju, kao i kada se te osobe nađu u ulozi govornika, dok se s druge strane beleže i sheme koje impliciraju samo održavanje kontakta s obzirom da i pripadanje istom „komšiluku“ može tumačiti kao neka vrsta zajednice, čije se granice tumače na toliko načina koliko osoba stanuje na nekom određenom prostoru, u istoj ulici, u istom

delu ulice, u istoj zgradi itd. Nedostatak učestalijeg kontakta i bliskosti odražavaju i malobrojni komentari koji su zabeleženi: jedna gimnazijalka, koja ne koristi nikakve etikete (beleži samo odgovarajuće zameničke oblike), dok smatra da joj se takođe ne uzvraća nominalnim formama, već samo kontaktnim rečcama i u T-modusu, daje napomenu da retko oslovljava osobe iz komšiluka, ali i one nju [*nem szoktam sűrűn szólítani, ók sem engem*], a jedna srednjoškolka zapisuje pomalo neočekivani komentar prema kojem najčešće od starijih osoba pita „npr. u kom pravcu/gde je nešto“ [*általában idősebbektől szoktam kérdezni, pl. mi merre van*].

U svom istraživanju, Domonkosi je najučestalije registrovala upotrebu imena (kako u selu, tako i u gradu) i ovu okolnost tumačila je kao odraz učestalosti verbalnog kontakta između osoba koje stanuju u istom okruženju. Za seoske sredine ističe značaj uzrasta/starosti komunikatora, te se vršnjaci i/ili vršnjakinje međusobno, kao i mlađi od govornika/govornica, oslovljavaju u T-modusu, dok se pri oslovljavanju starijih (od sebe) koristi V-modus (ne precizira se zamenički oblik – K.O), što rezultuje brojnim asimetričnim situacijama. U takvim, manjim sredinama, upotreba imena između osoba koje stanuju neposredno jedna pored druge važi za prirodnu pojavu, a već pri manjoj starosnoj razlici (a ponekad i u komunikaciji osoba iste starosti iz poštovanja, kako Domonkosi napominje) dodaju se etikete *néni* i *bácsi*. U gradskoj sredini između mladih tipično se javlja recipročan T-modus, između odraslih osoba i dece asimetrična raspodela modusa (T-formu koriste odrasli, a V-formu deca), a osobe srednjih godina i stariji u međusobnoj komunikaciji koriste V-modus, slično kao i pri komunikaciji nepoznatih osoba. Na prirodu odnosa (prisustvo ili odsustvo određenog stepena bliskosti – K.O.) upućuju neretko samo vrste pozdrava koji se koriste, te se zbog izostanka duže interakcije ne javljaju jezička sredstva kojima se direktno upućuje na sagovornika/sagovornicu (Domonkosi 2002: 105). Ipak, preko 60% njenih ispitanika i ispitanica koji žive u gradskoj sredini navodilo je obrasce koji odgovaraju običajima na selu. Mladi i vršnjaci, odnosno vršnjakinje u međusobnoj komunikaciji koriste T-modus u oko 87% slučajeva, a uzajamna upotreba V-modusa se može javiti isključivo kada su komunikatori osobe različitog pola, a pored toga moguće je da se i osobe koje su za generaciju ili dve starije od govornika ili govornice oslove u T-modusu. Takođe, danas već i tinejdžerima i tinejdžerkama osobe koje su za generaciju starije od njih često predlože prelaz na recipročan T-modus (ibid.)

Poslednji kompleks pitanja tiče se komunikacije ispitanika i ispitanica s nepoznatim osobama – mlađim i starijim muškim i ženskim osobama, vršnjacima i vršnjakinjama, kao i

nepoznatom (ženskom i muškom) decom, kao i u anketama na nemačkom, odnosno srpskom jeziku.

Oslovljavanje **nepoznatih mladih ženskih i muških osoba na ulici:**

KOGA → KO ↓	mlađu žensku osobu	mlađu mušku osobu
Učenik sr. škole	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + te (1) elnézést + maga (1) áló + maga (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + te (1) elnézést + maga (1) áló + maga (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)
Učenica sr. škole	elnézést + maga (2) elnézést + te (1) elnézést + 0 (1) bocsánat + te (1) izvini (2) 0 + maga (3)	elnézést + maga (2) elnézést + te (1) elnézést + 0 (1) bocsi + te (1) izvini (2) 0 + maga (3)
KOGA → KO ↓	mlađu žensku osobu	mlađu mušku osobu
Učenik gimn.	elnézést + te (3) hölgyem + 0 (1) hej + te (1) izvini (1) 0 + maga (3) 0 + ön (1)	elnézést + te (2) bocsi + te (1) hölgyem + 0 (1) barátom + te (1) izvini (1) 0 + maga (3) 0 + ön (1)
Učenica gimn.	elnézést + te (2) elnézést + maga (2) elnézést + ön (1) elnézést + te/maga (1) elnézést kérek + maga/ön (1) bocsánat + maga (1) gospođo + vi (1) izvinite (1)	elnézést + te (2) elnézést + maga (2) elnézést + ön (1) elnézést + te/maga (1) elnézést kérek + maga/ön (1) bocsánat + maga (1) gospodine + vi (1) izvinite (1)

	izvini (2)	izvini (2)
--	------------	------------

Učenci srednje škole nepoznate (otprilike od 40 godina) **mlađe odrasle osobe** – bilo ženske, bilo muške – oslovljavaju na isti način, međutim, svaki informant beleži drugačiji obrazac. Nekoliko osoba nije odgovorilo na ovo pitanje (verovatno smatrajući da ne komuniciraju sa nepoznatim osobama, iako je to netačno, i to 3 osobe ukupno), a neke odgovore ponovo smo markirali u tabeli i to one obrasce koji obuhvataju i upotrebu imena čije javljanje u načelu nije moguće u sagovorničkim konstelacijama na koje se odnose poslednja potpitanja u anketnom listu za mlađu ispitaničku grupu (2 informanta daju ovakve primere). Naravno, teoretski je moguće da govornici znaju imena potencijalnih nepoznatih sagovornika, ali su takvi slučajevi izuzetak, a ne pravilo, te pored toga učenici (i jedna učenica) koji su zapisivali ovakve sheme ne daju nikakve napomene kojim bi objasnili javljanje nelogičnih, neuobičajenih nominalnih formi, moramo poći od toga da su ovakvi odgovori rezultat nepažnje. Kada saberemo broj informanata čije odgovore ne analiziramo u ovom segmentu, preostaju nam odgovori polovine ispitanika (dakle, njih 5 od ukupno 10 anketiranih lica). Iako svi ovi ispitanici beleže različite sheme, imaju i jednu zajedničku crtu – ne javlja se nijedna nominalna forma, samo kontaktne rečice ili se daje samo zamenički oblik. Izraz *elnézést* javlja se po jednom uz T-zamenicu i V-zamenicu *maga*. Javlja se, nadalje, neobično zabeležena rečca *áló* (pretpostavljamo da je u pitanju srpsko *halo/'alo* koji se beleži mađarskom grafijom) uz V-zamenicu *maga*, a mora se dodati da se ovakav način uspostavljanja kontakta – kao i sa stanovišta govornika srpskog jezika u slučaju upotrebe ekvivalentnog izraza – ne može okarakterisati kao uglađen, učtiv način obraćanja nekoj nepoznatoj (odrasloj, dakle, u svakom slučaju od ispitanika starijoj) osobi. Bez bilo kakve etikete jedan od srednjoškolaca zapisao je obe V-zamenice (i *maga* i *ön*). Ima primera i za upotrebu srpskog jezika – javlja se izraz *izvinite*. Pri oslovljavanju mlađih odraslih nepoznatih osoba dominira upotreba V-modusa.

Srednjoškolke, kao što to nisu činili ni srednjoškolci, ne variraju svoje odgovore zavisno od pola mlađih (mlađih otprilike od 40 godina) nepoznatih osoba, dakle, kako za oslovljavanje neke mlađe žene, tako i za oslovljavanje neke muške osobe beleže iste obrasce, s istom učestalošću. Osim nekoliko primera izostavljanja bilo kakve etikete i zapisivanja isključivo zameničkog obilka *maga* (V-zamenice) – uprkos tome što je reč o komunikaciji nepoznatih osoba (v. prikazana tumačenja ove zamenice u rečnicima savremenog mađarskog jezika) – sve mogućnosti koje se daju umesto etiketa (uključujući i izraze koji su zabeleženi na

srpskom jeziku: naišli smo na 2 primera upotrebe glagolskog izraza *izvini* u funkciji kontaktne reče) izrazi su s praktično istom semantikom. Najučestalije se pominje izraz *elnézést* (4 puta od mogućih 10 javljanja), ali u različitim shemama: uz V-zamenicu *maga* (2 osobe), uz T-zamenicu (1 primer), te bez bilo kakvog pronominalnog oblika. Upotreba neke kontaktne reče koja za razliku od srpskog *izvini/izvinite* ne ukazuje na modus oslovljavanja i izbegavanje nominalnih formi, kao i izostavljanje pronominalnih formi može upućivati i na izbegavanje direktnog oslovljavanja uopšte, te se može vrednovati kao izraz velikog stepena distance prema potencijalnoj sagovornici, odnosno potencijalnom sagovorniku, a koji proizlazi iz činjenice da se komunikatori ne poznaju (a kao dodatnu okolnost, radi pošnjanja, dali smo susret na ulici i situaciju gubitka rukavice). Jedna osoba daje sinonim izraza *elnézést – bocsánat* (uz T-zamenicu *te*). Iako se V-modus (i to zamenica *maga*) javlja u anketi više u odnosu na T-modus (5 prema 4 javljanja – računajući i odgovore zabeležene na srpskom jeziku), može se reći da se oba modusa među odgovorima devojaka javljaju s približno istom učestalošću.

Upotreba nominalnih formi ne karakteriše ni odgovore **gimnazijalaca** kada je reč o oslovljavanju nepoznatih mlađih osoba na ulici. S istom frekvencijom beleži se upotreba izraza *elnézést* uz T-zamenicu i V-zamenicu *maga* bez bilo kakve etikete ili nekog izraza (po 3 puta se javljaju obe mogućnosti, a na pitanje je odgovorilo svih 10 učenika). Pojedinačno se daju još kontaktna rečca *hej* uz T-modus, srpsko *izvini*, te V-zamenica *ön* bez etikete ili kontaktne reči. Jedina zabeležena nominalna forma je *hölgyem* koja se po pravilu javlja uz V-modus (prema našem iskustvu uz formalniju zamenicu *ön*), međutim učenik koji u celoj anketi pretežno ne beleži zamenice koje koristi, na isti način postupa i u okviru ovog potpitanja. Iako je u anketama informanata koji pohađaju gimnaziju nešto frekventniji T-modus (u 5 odgovora), V-modus se javlja sa približno istom učestalošću (4 puta), dakle, (grubo određena) polovina ispitanika upotrebila bi prvi, a druga polovina drugi modus.

Izraz *elnézést* koji se zapisuje umesto nominalnih formi najfrekventnije se javlja i u odgovorima **gimnazijalki**. Kombinuje se sa T-zamenicom (2 učenice), sa V-formom *maga* (takođe 2 puta), sa V-zamenicom *ön* (1 primer), sa T-zamenicom i V-zamenicom *maga* (1 primer), te se jednom javlja potpuna fraza *elnézést kérek* (up. nem. *ich bitte um Entschuldigung*), koja je zapisana uz obe V-zamenice *maga/ön*. Jednom se javlja i izraz *bocsánat* – sinonim prethodno pomenutog *elnézést*. Nekoliko osoba daje i srpske ekvivalente ovih izraza – *izvini* i *izvinite* (T-modus se navodi jednom, dok se V-modus beleži 2 puta). Samo jedna učenica pominje upotrebu neke etikete – i to srpske *gospođo* (uz V-modus, a

ujedno se beleži i mađarska kontaktna rečca *elnézést* kako uz *maga*, tako i uz *te*). V-modus se češće javlja od T-modusa.

Nepoznate mlade ženske i muške osobe na ulici uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlada ženska osoba	mlada muška osoba
Učenika sr. škole	*LI + te (1) szia + te (1) e + te (1) áló + maga (1) jó napot + maga (1) 0 + te (1) 0 + ön (1) / (3)	*LI + te (1) szia + te (1) e + te (1) áló + maga (1) jó napot + maga (1) 0 + te (1) 0 + ön (1) / (3)
Učenicu sr. škole	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsánat + te (1) bocsi + te (1) hej + te (1) izvini (2) 0 + te (3) 0 + te/maga (1)	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsánat + te (1) bocsi + te (1) hej + te (1) izvini (2) 0 + te (3) 0 + te/maga (1)
KO → KOGA ↓	mlada ženska osoba	mlada muška osoba
Učenika gimn.	elnézést + te (1) fiú + te (1) dečače + 0 (1) helló + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)	elnézést + te (1) fiú + te (1) dečače + 0 (1) helló + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)
Učenicu gimn.	elnézést + te (3) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) szia, bocsi + te (1) izvini (3) izvini seko (1)	elnézést + te (3) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) szia, bocsi + te (1) izvini (3) izvini seko (1)

	devojko + ti (1) 0 + te (1)	devojko + ti (1) 0 + te (1)
--	--------------------------------	--------------------------------

Učenici srednje škole navode iste izraze sa istim udelom za oslovljavanje od strane neke nepoznate mlađe žene i od strane nekog nepoznatog mlađeg muškarca. Upotrebu bilo kakve etikete ne beleži nijedan od ispitanika koji su na ovo potpitanje odgovorili (ukoliko isključimo odgovor koji podrazumeva upotrebu punog ličnog imena ispitanika – što je u ovoj sagovorničkoj konstelaciji malo verovatno, odnosno samo pod posebnim okolnostima moguće), a obrasci koji se javljaju, ukoliko nije posredi zapisivanje izolovanih zameničkih oblika, sadrže kontaktnu rečcu ili pozdrav i sve se javljaju samo pojedinačno. T-modus se javlja uz pozdrav *szia*, kontaktne rečce *e* ili se samo zapisuje zamenica *te*, dok je V-modus reprezentovan u kombinaciji kontaktne rečce *áló* i zamenice *maga*, zatim u kombinaciji pozdrava *jó napot* i zamenice *maga*, ali u samostalnom javljanju druge V-zamenice *ön*. Oba modusa se, dakle, javljaju sa istom učestalošću (po 3 puta).

U anketama **učenica srednje škole** najučestalije, ali u relativno malom broju s obzirom na to da su na potpitanje odgovorile sve ispitanice (svih 10), javlja beleženje T-zamenice *te* bez bilo kakve etikete, kontaktne rečce i pozdrava (3 primera), a ovaj modus oslovljavanja je ujedno i najučestaliji pri oslovljavanju od strane mlađih nepoznatih osoba kada se sabere njegovo javljanje u svim zabeleženim obrascima. V-modus se javlja samo jednom, ali i tada se pored njega daje i mogućnost upotrebe T-modusa, a jedna učenica uz kontaktne rečce, sinonime *elnézést* i *bocsánat* nije zapisala nijednu pronominalnu formu. Ovi i ovakvi izrazi – osim jednog primera za upotrebu kontaktne rečce *hej* (uz T-zamenicu) navodi, dakle, nešto više od polovine (ukupno 6) informantkinja iz srednje škole: *elnézést*, *bocsánat*, *bocsi* (javlja se kao alternativa pored kontaktne rečce *hej*) i srpsko *izvini*.

Učenici gimnazije najučestalije navode da ih mlađe odrasle osobe oslovljavaju ne koristeći etikete ili druge izraze – skoro polovina informanata (njih 4) daje samo zamenički oblik *te* (T-zamenicu – 2 puta) ili *maga* (V-zamenicu – takođe 2 puta), a ovi primeri upotrebe V-modusa su i jedini (malobrojni) u ovom segmentu. Nominalne forme se javljaju u odgovorima dvojice ispitanika – jedan daje (prema našem iskustvu neuobičajeni) izraz *fű*, a drugi samo srpski nominalni izraz *dečače* bez odgovorajućeg zameničkog obilka. Ostali obrasci koji se javljaju pojedinačno uključuju kontaktnu rečcu tipa *elnézést* – javljaju se još i *bocsánat*, *bocsi*, ali i srpsko *izvini*, a jedan informant T-zamenicu zapisuje uz pozdrav *helló*.

Među odgovorima **učenica gimnazije** najučestalije se javlja kontaktna rečca *elnézést* koja se kombinuje u prvoj liniji sa T-zamenicom *te* (3 primera) – a s istovetnom učestalošću daje se srpski ekvivalent *izvini* (takođe 3 javljanja) – ali *elnézést* se beleži, nadalje, po jednom uz V-zamenicu *maga* i drugu V-zamenicu *ön*. Jedna osoba dala je i sinonim pomenutog izraza – *bocsi*, a ista učenica navodi i pozdrav *szia*, obe mogućnosti uz T-modus. Jedini primeri za upotrebu etikete su zabeleženi na srpskom jeziku: *devojko* (uz *ti*), i kombinacija glagolskog izraza *izvini* uz etiketu *seko*. Na javljanje isključivo zameničkog oblika naišli smo tek jednom – informantkinja je zapisala samo T-zamenicu *te*, a može se zaključiti da je upotreba T-modusa od strane mlađih nepoznatih osoba dominantan prema odgovorima gimnazijalki.

Iako je posredi komunikacija s mlađim odraslim nepoznatim osobama, starosna razlika (naravno, u zavisnosti od percepcije naših ispitanika i ispitanica, tj. ko je za njih prototipan predstavnik ili prototipna predstavica ove populacije) između komunikatora rezultira u nekim slučajevima asimetričnom raspodelom zameničkih oblika. Upotreba pronominalnih formi može se po ispitaničkim podgrupama rezimirati na sledeći način: srednjoškolci učestalije koriste V-modus, a uzvraća im se ili T- ili V-modusom; srednjoškolke koriste delom T-, a delom V-modus, dok im se pretežno uzvraća T-modusom; gimnazijalci koriste takođe kako T-, tako i V-modus, a mlađi odrasli im uzvraćaju upotrebom V-modusa; gimnazijalke koriste V-modus dominantnije, ali im se uzvraća pretežno T-modusom. Kako smo u vezi s oslovljavanjem komšija i komšinica imali primer za asimetričnu raspodelu zamenica, ali ne prema uobičajenom rasporedu V-forma „ka gore” (u govoru ispitanice ili ispitanika) i T-forma „ka dole” (u govoru starije osobe od ispitanice ili ispitanika), obrasce ćemo detaljnije prikazati; pritom, iz praktičnih razloga, upućivaćemo samo na asimetričnu raspodelu pronominalnih formi, ali ističemo da smo registrovali kako recipročan T-, tako i recipročan V-modus. Od srednjoškolaca samo jedan učenik daje asimetričnu raspodelu (on koristi V- u izrazu *izvinite*, a uzvraća mu se T-modusom), dok se među odgovorima srednjoškolki asimetrična upotreba javlja znatno češće: polovina informantkinja koristi u odnosu na mlađa nepoznata lica V-modus, i to zamenicu *maga*, a uzvraća im se pretežno zamenicom *te*, s tim da jedna učenica daje oba modusa kao mogućnost. Od gimnazijalca dvoje daju nerekipročnu upotrebu modusa oslovljavanja – jednom na V-zamenicu *maga* nepoznate mlađe osobe odgovaraju T-zamenicom, a jednom na V-formu *ön*. Asimetriju u domenu upotrebe modusa oslovljavanja bleže dve gimnazijalke – jedna koristi V-zamenicu *maga*, a odgovara joj se zamenicom *te*, dok druga beleži V-modus kako na mađarskom, tako i na srpskom jeziku, a na oba jezika joj se uzvraća T-modusom. Treća osoba koja pohađa

gimnaziju, odgovor je zapisala na srpskom jeziku, a u ovom slučaju prisutna je asimetrija i na planu upotrebe nominalnih izraza – informantkinja koristi (na srpskom jeziku) obrazac *gospođo* + V-zamenica, a kao odgovor beleži *devojko* + T-zamenica.²³⁵

Oslovljavanje **starijih nepoznatih ženskih i muških osoba na ulici:**

KOGA → KO ↓	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
Učenik sr. škole	*LI + maga *LI + ön elnézést + te (1) elnézést + maga (1) áló + maga (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + maga *LI + ön elnézést + te (1) elnézést + maga (1) áló + maga (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)
Učenica sr. škole	elnézést + maga (4) elnézést + 0 (1) *xy néni + maga (1) gospođo + vi (1) izvinite (2) 0 + maga (2)	elnézést + maga (4) elnézést + 0 (1) *xy bácsi + maga (1) gospodine + vi (1) izvinite (2) 0 + maga (2)
KOGA → KO ↓	stariju žensku osobu	stariju mušku osobu
Učenik gimn.	elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) nénike + maga (1) hölgym + 0 (1) bocsi + maga (1) izvinite (1) 0 + maga (4)	elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) uram + maga (1) uram + 0 (1) bocsi + maga (1) izvinite (1) 0 + maga (4)
Učenica gimn.	elnézést + maga (3) elnézést + ön (1) elnézést + te/maga (1) elnézést kérek + maga/ön (1)	elnézést + maga (4) elnézést + ön (1) elnézést kérek + maga/ön (1)

²³⁵ Asimetriju u domenu upotrebe etiketa pretpostavljamo i u vezi sa odgovorom učenika gimnazije koji daje mađarske etikete *hölgym* i *uram* (bez bilo kakvog zameničkog oblika), ali odgovor beleži na srpskom jeziku, takođe bez zameničkog oblika – *dečaće* (a ne mađarsko *fiam* ili *fiatalember* 'momče').

	bocsánat + maga (1)	bocsánat + maga (1)
	gospođo + vi (1)	gospodine + vi (1)
	izvinite (3)	izvinite (3)
	0 + maga (1)	0 + maga (1)

Kada oslovljavaju neku **stariju nepoznatu osobu** – bilo žensku, bilo mušku – **ispitanici koji pohađaju srednju školu** pretežno koriste V-modus. Međutim, u ovom segmentu polovina ispitanika nije dala validan odgovor (3 osobe ne odgovaraju na potpitanje, a 2 učenika beleže upotrebu punog ličnog imena – ali uz V-zamenicu, jedan beleži zamenicu *maga*, a drugi *ön*). T-modus se pojavljuje tek jednom, i to uz (do sada, u svim prikazanim) segmentima prisutnu kontaktnu rečcu *elnézést*, koja se, nadalje, jednom beleži i uz V-modus, odnosno zamenicu *maga*. S ovom zamenicom kontaktna rečca *áló* ne može se ni pri oslovljavanju mlađih odraslih osoba, a posebno ne u ovom slučaju (oslovljavanje starijih nepoznatih osoba) tumačiti kao adekvatna (učtiva) mogućnost. Jedan od informanata ne pominje nikakvu etiketu, kontaktnu rečcu ili pozdrav, već samo obe V-zamenice (obrazac 0 + *maga/ön*), a takođe se jednom daje i srpsko *izvinite*.

Srednjoškolke najučestalije kombinuju rečcu *elnézést* uz V-zamenicu *maga* (4 puta od mogućih 10 javljanja) pri oslovljavanju starijih nepoznatih osoba. Pored toga, isti izraz jedna osoba beleži bez bilo kakvog zameničkog oblika, zatim, javlja se i njegov srpski ekvivalent *izvinite* (2 primera), u kojem sām lični glagolski oblik upućuje na V-modus. V-zamenicu *maga* beleže neke ispitanice bez etiketa i drugih izraza (takođe 2 primera). Od etiketa javlja se srpsko *gospođo*, odnosno *gospodine* koje se zapisuju uz V-zamenicu, kao i mađarsko *néni* – kao proširena etiketa *xy néni*, međutim kako ispitanica nije pojasnila značenje (funkciju) elementa *xy*, pretpostavili smo da se misli na ime (bilo koji tip imena koji je pogodan za kombinovanje sa etiketom *néni*), te je u tabeli markirano kao nelogičan odgovor s obzirom na konkretnu sagovorničku relaciju. No, teoretski su pri oslovljavanju nepoznatih osoba mogući izrazi – pored upotrebe bez bilo kakv prateće etikete – u kojima se *néni/bácsi* javlja umesto sa imenom uz neki izraz kojim se potencijalni sagovornik može izdvojiti, identifikovati u grupi potencijalnih sagovornika: *piros táskás néni* 'tetka sa crvenom torbom', *zacsós néni* 'tetka sa kesom' i sl. Ovakvo, takoreći opisno, oslovljavanje nepoznatih osoba moguće je i u nemačkom, kao i u srpskom jeziku (*Sie, [Frau] mit der roten Tasche!* 'Vi, gospođo sa crvenom torbom').

Učenici gimnazije najučestalije daju samo V-zamenicu *maga* (4 učenika od 10), a ona se takođe najučestalije javlja i kada se saberu svi obrasci koji ju sadrže (ukupno se beleži 7 puta). Kontaktna rečca *elnézést* pominje se kako sa V-zamenicom *maga*, tako i sa V-zamenicom *ön* (po 1 primer), a jedan učenik daje i sinonimni izraz *bocsi* takođe sa V-modusom, tačnije zamenicom *maga*, a po semantici među ove izraze spada i srpsko *izvinite*. Dva učenika navode i etikete: *hölgyem* (isti učenik je beleži kao i u vezi s oslovljavanjem neke mlađe komšinice i ni ovaj put ne daje nikakav zamenički oblik), te *nénike* 'tetkice' (uz V-formu *maga*), a za oslovljavanje neke starije muške osobe ove nominalne izraze zamenjuje etiketa *uram* 'gospodine' – uprkos tome što bi par etikete *nénike* trebalo da glasi *bácsika* 'čikice'! Domonkosi upućuje i na moguću upotrebu etikete *nénike* i *bácsika* (ali i *mama*, *mamika*, *tata*, *papa* i sl.) s namerom da se sagovornica uvredi (Domonkosi 2002: 111), slično kao u slučaju nemačke etikete *Oma* ili srpske nominalne forme *baba* ili *tetka*.

Kada oslovljavaju starije nepoznate osobe **gimnazijalke** s istovetnom učestalošću beleže izraz *elnézést* uz V-formu *maga* kao i srpsko *izvinite* (po 3 puta za oslovljavanje starijih žena, a 4, odnosno 3 puta za oslovljavanje starijih muškaraca). Rečca *elnézést* beleži više osoba, te se pored navedene sheme javlja i uz V-zamenicu *ön*, a jednom i uz obe V-forme (*elnézést* + *maga/ön*), te jednom ponovo i u potpunoj frazi *elnézést kérek* takođe uz obe zamenice koje pripadaju V-modusu (a ista informantkinja zapisala je srpski sinonim *izvinite*). Slično kao i ove, sve druge mogućnosti javljaju se pojedinačno: *bocsánat* uz *maga* (ista osoba pominje i rečcu *elnézést* uz istu zamenicu), upotreba zamenice *maga* bez drugih etiketa ili izraza, te srpska etiketa *gospođo* uz V-zamenicu za oslovljavanje žene, dok se za oslovljavanje muškarca ista osoba daje etiketu *gospodine* uz isti zamenički oblik (pored mađarskog obrasca *elnézést* + *maga*).

Nepoznate starije ženske i muške osobe na ulici uzvraćaju na sledeći način:

KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika sr. škole	*LI + maga (1) szia + te (1) e + te (1) áló + maga (1) jó napot + maga (1) 0 + te (1)	*LI + maga (1) szia + te (1) e + te (1) áló + maga (1) jó napot + maga (1) 0 + te (1)

	0 + ön (1) / (3)	0 + ön (1) / (3)
Učenicu sr. škole	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsánat + te (2) kislányom + te (1) devojtice + ti (1) izvini (2) 0 + te (1) 0 + te/maga (1)	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsánat + te (2) kislányom + te (1) devojtice + ti (1) izvini (2) 0 + te (1) 0 + te/maga (1)
KO → KOGA ↓	starija ženska osoba	starija muška osoba
Učenika gimn.	elnézést + maga (1) fiatalember + te (1) fiú + te (1) dečače + 0 (1) izvini (1) izvinite (1) 0 + te (2) 0 + maga (2)	elnézést + maga (1) elnézést + te (1) fiú + te (1) dečače + 0 (1) izvini (1) izvinite (1) 0 + te (2) 0 + maga (2)
Učenicu gimn.	elnézést + te (2) elnézést + maga (2) elnézést + ön (1) izvini (3) izvini seko (1) devojtiko + ti (1) 0 + te (1)	elnézést + te (2) elnézést + maga (2) elnézést + ön (1) izvini (3) ja se izvinyavam (1) izvini seko (1) devojtiko + ti (1) 0 + te (1)

Kada je reč o tome kako im starije nepoznate osobe uzvraćaju, **srednjoškcolci** (njih šestorica, čije odgovore razmatramo, jer trojica nisu odgovorila ni na ovo potpitanje, a jedan učenik ponovo daje obrazac s punim ličnim imenom kao nominalnom komponentom) daju s podjednakom učestalošću kako sheme koje podrazumevaju oslovljavanje u T-modusu, tako i one koje upućuju na V-modus. Uz T-zamencu pominje se pozdrav *szia* i kontaktna rečca *e*, a jednom se T-zamenica beleži i samostalno bez bilo kakvog drugog elementa. V-zamenica *maga* javlja se uz kontaktnu rečcu *áló* (ispitanik takođe navodi da i sam koristi ovaj oblik, v.

komentar gore) i pozdrav *jó napot*, dok se druga V-zamenica *ön* daje samostalno. Dakle, polovina ispitanika daje T-, a polovina V-modus.

Srednjoškolke u najvećem broju kombinuju kontaktnu rečcu tipa *elnézést* uz T-modus koji je dominantan u okviru ovog segmenta – V-modus pominje samo jedna informantkinja, ali se i tada beleži zajedno s mogućnošću javljanja T-modusa pri oslovljavanju od strane starijih nepoznatih osoba (učenica samo beleži upotrebu zamenica *te* i *maga*). Pored *elnézést* koji se pominje jednom uz *te* i jednom uz njegov sinonim *bocsi*, ali bez bilo kakve pronominalne forme, zatim *bocsánat* uz *te* (2 primera), javljaju se po jednom etiketa *kislányom* i njegov srpski ekvivalent *devojčice* (oba izraza uz T-zamenicu, tj. prva uz mađarsku *te*, a druga uz srpsku *ti*). Pored ove srpske etikete, neke učenice beleže i srpsko *izvini* (2 osobe).

Među odgovorima **gimnazijalaca** nešto se češće javlja V-modus u odnosu na odgovore srednjoškolki, ali i srednjoškolaca – beleži se zamenica *maga* bez bilo kakvog drugog izraza (2 puta od mogućih 10), kao i uz *elnézést* (1 primer), a takođe smo naišli i na srpski izraz *izvinite* (1 primer). Dakle, V-modus beleži skoro polovina ispitanika. Ipak, može se reći da druga polovina, zapravo, jedan učenik više daje T-modus i to u sledećim obrascima: bez bilo kakve etikete ili nekog drugih izraza (2 puta), uz etiketu *fiatalembert* 'mladiću' i ponavlja se etiketa *fiú*. Jedan informant daje srpsku etiketu *dečače*, ali bez odgovarajuće pronominalne forme. Navedene mogućnosti i ovaj put se daju kako za oslovljavanje od strane starije nepoznate žene, tako i starijeg nepoznatog muškarca.

Gimnazijalke pretežno daju – kao za oslovljavanje od strane starije nepoznate žene, tako i od strane nepoznatog starijeg muškarca – izraz *elnézést* koji se kombinuje sa T-zamenicom *te* (2 puta od mogućih 10), V-zamenicom *maga* (takođe 2 primera), ali i uz zamenicu *ön* (1 primer). Sa sličnom frekvencijom se javlja i odgovarajući srpski izraz *izvini* (ukupno 4 puta, od toga jednom uz etiketu *seko*), a kada je reč o oslovljavanju od strane nekog starijeg muškarca, dodatno se pominje i rečenica *ja se izvinjavam* bez upućivanja na modus oslovljavanja (ne navodi se nijedna zamenica). Osim srpske etikete *seko*, jednom je zabeležena i srpska etiketa *devojko* takođe uz T-modus, koji se javlja najučestalije, a mađarsku zamenicu jedna učenica takođe zapisuje bez bilo kakve nominalne forme, kao i bez kontaktne rečce i/ili pozdrava.

U vezi s raspodelom zameničkih oblika, asimetrična upotreba modusa oslovljavanja očekivana je i u ovom segmentu, može se reći, posebno u ovom segmentu zbog velike

starosne razlike između anketiranih osoba i zadatih sagovornica i sagovornika. Raspodelu T-formi i V-formi najpre ćemo i u ovom slučaju skicirati. U svim ispitaničkim grupama dominira (zapravo, javlja se uz male izuzetke) V-modus, pri čemu odgovore na mađarskom jeziku sabiramo s odgovorima na srpskom jeziku. Srednjoškolcima se uzvraća delom T-modusom, a delom V-modusom – dakle, moguća je i simetrična raspodela V-formi, dok srednjoškolke smatraju dok one koriste V-modus, uzvraća im se T-modusom (bez izuzetaka, osim u jednom slučaju gde učenica beleži oba modusa u vezi sa oslovljavanjem od strane nepoznatih starijih osoba). Gimnazijalci takođe u prvom redu koriste V-forme, dok im se odgovara u V-modusu, ali i u T-modusu. U odgovorima gimnazijalki dominira u oba smera V-modus. Od srednjoškolaca dva učenika pominju asimetriju – oba puta oni sami koriste V-formu, a uzvraća im se T-formom (jedan od njih pominje da koristi puno lično ime uz *ön*, ali u obrnutom smeru daje prihvatljiv odgovor – upotrebu T-zamenice te bez bilo kakve etikete, dok drugi kada je reč o ulozi govornika daje srpsko izvните, dakle, V-modus, a za sagovorničku ulogu na mađarskom beleži *te*, verovatno misleći na *ti*). Sve gimnazijalke, kao što smo napomenuli, beleže asimetriju. Ovakvu raspodelu modusa oslovljavanja beleži polovina ispitanika iz gimnazije od kojih troje koristi V-zamenicu *maga*, a kao način na koji im se uzvraća daju *te* (jedan učenik daje i obrasce koje sadrže nominalne forme: on koristi *nénike/uram + maga*, a starije osobe mu uzvraćaju *fiú + te*). Jedna osoba pak daje V-zamenicu *ön* (uz kontaktnu rečcu *elnézést*), a odgovara mu se upotrebom etikete *fiatalember* uz *te*, čime se ostvaruje asimetrija i u domenu upotrebe nominalnih formi. Poslednji gimnazijalac iz grupe ispitanika čiji odgovor ukazuje na asimetriju navodi da koristi mađarski izraz *bocsi* uz *maga*, ali kao odgovor daje srpsko *izvini*, te pretpostavljamo da se T-modus javlja i pri komunikaciji na mađarskom jeziku. Šest ispitanica koje pohađaju gimnaziju, dakle, za jednu osobu više od polovine anketiranih, koristi V-modus kada oslovljava starije nepoznate osobe, a mišljenja je da ove osobe u odnosu na njih koriste T-modus. Tri osobe navode da koriste *izvinite* pri oslovljavanju nepoznatih starijih osoba (jedna beleži i odgovarajući mađarski izraz), ali da bivaju oslovljene u T-modusu (*izvini*) od strane nepoznatih starijih žena i muškaraca. Tri informantkinje koriste V-zamenicu *maga*, ali bivaju oslovljene zamenicom *te*.

Oslovljavanje nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja na ulici:

KOGA →	vršnjakinju	vršnjaka
KO		
↓		

Učenik sr. škole	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + te (1) áló + maga (1) szia + te (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + te (1) áló + maga (1) szia + te (1) izvinite (1) 0 + ön/maga (1) / (3)
Učenica sr. škole	elnézést + te (1) elnézést , bosci + 0 (1) bosci + te (1) szia + te (1) ej + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (1)	elnézést + te (1) elnézést , eee + 0 (1) bosci + te (1) szia + te (1) ej + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (1)
KOGA → KO ↓	vršnjakinju	vršnjaka
Učenik gimn.	elnézést + te (1) bosci + te (1) kislány + te (1) devojkó + 0 (1) hahó + te (1) izvini (1) 0 + maga (3) 0 + te (1)	elnézést + te (1) bosci + te (1) haver + te (1) druže + 0 (1) hahó + te (1) izvini (1) 0 + maga (3) 0 + te (1)
Učenica gimn.	elnézést + te (3) elnézést + maga (1) bosci + te (2) ne haragudj (1) szia + te (1) izvini (3) 0 + te (1)	elnézést + te (3) elnézést + maga (1) bosci + te (2) ne haragudj (1) szia + te (1) izvini (3) 0 + te (1)

Pri osovljavanju **nepoznatih vršnjakinja i vršnjaka učenici srednje škole**, tj. oni čije odgovore nismo markirali kao neadekvatne (2 primera, a pored toga 3 osobe ni na ovo potpitanje ne daju nikakav odgovor), ne koriste etikete, već kontaktne rečce ili se (kao što to

čini jedan informant) navode samo zamenički oblici koji bivaju upotrebljeni – u pitanju su obe V-zamenice (obrazac 0 + *maga/ön*). Pominju se iste kontaktne rečice i pozdrav koji se već i ranije javljali u odgovorima istih učenika: *elnézést* (uz *te*), *áló* (uz *maga*), pozdrav *szia* (uz *te*), te srpsko *izvinite*. S aspekta izvorne govornice mađarskog jezika (i osobe socijalizovane u Vojvodini, u Novom Sadu) smatramo javljanje V-modusa u ovoj sagovorničkoj konstelaciji neočekivanim, budući da se on prema našem iskustvu u komunikaciji vršnjaka i/ili vršnjakinja uopšte ne javlja, a to važi, uostalom i za komunikaciju vršnjaka i/ili vršnjakinja na srpskom jeziku. Naravno, teoretski jeste moguća i upotreba V-zamenica u ovakvoj sagovorničkoj konstelaciji, posebno što je reč o oslovljavanju nepoznatih osoba, te (po pravilu) govorniku/govornici jedina raspoloživa informacija je (posebice kada je reč o uspostavljanju kontakta) izgled sagovornice/sagovornika i kada se na osnovu nje starost osobe koja se oslovljava ne može precizno proceniti (što je u ovom konkretnom slučaju po nama retkost), pa se radije pribegava upotrebi „učtivih” zamenica. Ne možemo, ipak, isključiti ni mogućnost da ispitanici nisu dobro razmislili o svom odgovoru.

U odgovorima **srednjoškolki** V-modus javlja se tek jednom (ispitanica beleži samo zamenicu *maga* bez bilo kakve etikete ili izraza druge kategorije), a jedna informantkinja ne beleži nijedan zamenički oblik uz kontaktne rečice *elnézést* i *bocsi*. Obe navedene partikule se navode i pojedinačno (posebno) uz T-modus. Nominalni izrazi se uopšte ne javljaju u odgovorima devojaka. Koristi se T-zamenica bez bilo kakve etikete ili nekog drugog izraza (2 puta se javlja od mogućih 10 beleženja), pozdrav *szia*, takođe uz zamenicu *te*, kontaktna rečica *ej* uz *te* (1 primer), te srpsko *izvini* (2 primera).

Učenici gimnazije za oslovljavanje nepoznate vršnjakinje i vršnjaka daju najučestalije, ali ipak u malom broju u odnosu na ukupan broj anketiranih osoba, samostalnu upotrebu *maga*, dakle V-modus (3 primera od mogućih 10), te komentar u vezi s javljanjem V-formi u odgovorima srednjoškolaca, ali i u međusobnoj komunikaciji vršnjaka i/ili vršnjakinja važi i u ovom segmentu. Svi ostali obrasci koji se pojedinačno beleže, ipak, podrazumevaju upotrebu T-forme, osim u odgovoru učenika koji pretežno izostavlja zameničke oblike u anketnom listu, a koji ovaj put beleži samo srpsku etiketu *devojko* za oslovljavanje neke nepoznate vršnjakinje, a za nekog vršnjaka daje takođe srpsko *druže*. Samo još jedna osoba zapisuje nominalni izraz – mađarsko *kislány* za oslovljavanje nepoznate vršnjakinje, dok se za oslovljavanje vršnjaka daje *haver* (zapravo jedan od mogućih prevodnih ekvivalenata malopre pomenutog srpskog *druže*!). Kontaktne rečice *elnézést*, *bocsi* i *hahó*,

koje se pojedinačno javljaju, kombinuju se, kako je napomenuto, bez izuzetaka sa T-zamenicom *te*, ali je i srpsko *izvini* izraz koji podrazumeva ovakav način oslovljavanja.

Gimnazijalke bez izuzetaka beleže neke kontaktne rečce, delom se obrasci javljaju pojedinačno, dok se, iako u malom broju, najučestalije pominju kombinacija rečce *elnézést* uz T-zamenicu *te*, kao i odgovarajući srpski izraz *izvini* – obe mogućnosti sa istovetnom frekvencijom (po 3 puta od mogućih 10 javljanja). Rečca *elnézést* se jednom daje i uz V-zamenicu *maga* i to je jedini primer upotrebe modusa koji smo odredili kao atipičan način oslovljavanja u međusobnoj komunikaciji tinejdžera i/ili tinejdžereki. Više od jednom javlja se još i skraćeni (i sufigirani) oblik izveden iz izraza *bocsánat* – *bocsi*, takođe uz T-modus (2 primera), a po jednom sinonim izraza *bocsánat* i *elnézést* – *ne haragudj* 'nemoj se ljutiti', te pozdrav *szia* (oba primera uz T-zamenicu).

Uprkos tome što neki od naših informanata i informantkinja daju V-modus u okviru ovog potpitanja, asimetrija nije karakteristična za ovu sagovorničku relaciju, te se ovim pitanjem ovde nećemo dalje baviti.

Vršnjakinje i vršnjaci uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika sr. škole	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) áló + maga (1) izvinite (1) szia, hello + te 0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) áló + maga (1) izvinite (1) szia, hello + te 0 + ön/maga (1) / (3)
Učenicu sr. škole	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsi + te (2) devojjice + ti (1) szia + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + te/maga (1)	elnézést + te (1) elnézést, bocsi + 0 (1) bocsi + te (1) devojjice + ti (1) szia + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + te/maga (1)

KO → KOGA ↓	vršnjakinja	vršnjak
Učenika gimn.	elnézést + te (1) brate + 0 (1) fiú + te (1) hello + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)	elnézést + te (1) brate + 0 (1) fiúka+ te (1) hello + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)
Učenicu gimn.	elnézést + te (2) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) bocsi + te (1) izvini (3) izvini seko (1) devojko + ti (1) 0 + te (1)	elnézést + te (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) bocsi + te (1) szia + te (1) izvini (3) izvini seko (1) devojko + ti (1) 0 + te (1)

Može se zaključiti da naši ispitanici i ispitanice nisu skloni variranju svojih odgovora kada se pitanja ne odnose na konkretne osobe koje su deo njihovog života, već osobe s kojima po mogućnosti nemaju učestalije i/ili bliže kontakte iako ih poznaju (komunikacija s nekim osobama iz komšiluka, na primer) ili kada su pak u pitanju slučajni, odnosno pojedinačni komunikativni odnosi koji se neretko svode na jedan jedini susret (komunikacija s nepoznatim osobama na ulici). Tako se i u okviru potpitanja koje se tiče oslovljavanja od strane nepoznatih vršnjakinja i vršnjaka javljaju odgovori koje su ispitanici i ispitanice i ranije pominjali u kontekstu komunikacije sa nepoznatim osobama, a pored toga, odgovori se pretežno ne variraju ni kada je reč o oslovljavanju ženskih i muških osoba (osim kada se imenuju konkretne etikete, što se u ovom segmentu neretko izbegava), odnosno, stiče se utisak da pol/rod ne igra posebnu ulogu.

Anketirani **učenici iz srednje škole** (njih 6 čije odgovore razmatramo) takođe navode da ih nepoznate vršnjakinje i nepoznati vršnjaci oslovljavaju upotreбивši kontaktne rečce ili pozdrav, a sudeći prema njihovim odgovorima, smatraju pretežno da im se ove osobe obraćaju u V-modusu. Svi obrasci se beleže pojedinačno, a to su sledeći: *elnézést* – uz V-zamenicu, jednom uz *maga*, a jednom uz *ön*, odgovarajući srpski izraz *izvinite*, ponovo

kombinacija rečice *áló* uz V-zamenicu *maga*, te pozdravi *szia* i *hello* (sic!) uz T-zamenicu *te* koji su ujedno i jedini primeri upotrebe T-modusa (obe mogućnosti daje isti ispitanik), a u odgovoru jednog informanta se pominju obe V-zamenice bez bilo kakve etikete ili nekog izraza druge kategorije.

Nepoznate vršnjakinje i nepoznati vršnjaci **ispitanicama koje pohađaju srednju školu** uzvraćaju, kao i srednjoškolcima, dominantno kontaktnim rečicama i T-modusom. Više puta se javlja ponovo izraz *elnézést* – jednom uz zabeleženu zamenicu *te*, a jednom bez bilo kakvog zameničkog oblika uz *bocsi* koji se pored toga javlja i u odgovorima nekih drugih informankinja uz *te* (2 puta za oslovljavanje od strane vršnjakinje, odnosno samo jedanput od strane vršnjaka, dakle, ukupno 3, odnosno 2 puta od mogućih 10), ali se više od jednom daje i srpsko *izvini* (2 puta). Pozdrav *szia* jedna informantkinja takođe zapisuje uz T-formu, a jedina etiketa koja se javlja u okviru ovog segmenta je srpska etiketa *devojčice* koja se takođe beleži uz T-zamenicu *ti*. Neke učenice daju samo zameničke oblike – zamenicu *te* (2 osobe), a jednom se pored ove zamenice daje i mogućnost upotrebe V-zamenice *maga*.

V-modus se i u anketama **gimnazijalaca** beleži u veoma malom broju kada je reč o oslovljavanju od strane nepoznatih ženskih i muških osoba koje su iste/slične starosti kao naši ispitanici i ispitanice – daje se zamenica *maga* bez bilo kakvog nominalnog izraza ili kontaktne rečice, odnosno pozdrava (2 puta od mogućih 10). Na isti način i s istom učestalošću pominje se upotreba T-zamenice *te* (takođe 2 primera), a osim navedenih obrazaca, više od jednom beleži se još samo srpski izraz *izvini* (takođe 2 puta). Ostale mogućnosti, koje delom podrazumevaju upotrebu neke etikete, odnosno kontaktne rečice ili pozdrava javljaju se po jednom: srpska nominalna forma *brate* bez zameničkog oblika koji ju prati, etiketa *fiú* uz T-zamenicu, *hello* (sic!) takođe uz *te*, kao i *elnézést*.

Najfrekventniji izrazi koji se pominju u anketama **gimnazijalki** jesu kontaktna rečica *elnézést* koji se daje u različitim shemama (delom uz T-, a delom uz V-modus: 2 puta uz *te*, a po jednom uz *maga* i *ön*, dakle ukupno 4 puta od mogućih 10) i odgovarajući srpski izraz *izvini* (takođe ukupno 4 puta, s tim da se jednom daje uz etiketu *seko*). Jednom se javlja i sinonim navedenog mađarskog izraza – *bocsi* uz *te*, kao i T-zamenica bez etikete ili nekog drugog izraza. Upotreba etikete je zabeležena samo još jednom (pored *izvini seko*), a to je srpska nominalna forma *devojko*, a zapisana je uz T-formu.

Oslovljavanje **nepoznate dece na ulici:**

KOGA → KO ↓	devojjicu	dečkaka
Učenic sr. škole	*LI + ön (1) ribi + te (1) hé + te (1) *áló + maga (1) szia + te (1) *izvinite (1) *0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + ön (1) kisköcsög + te (1) hé + te (1) *áló + maga (1) szia + te (1) *izvinite (1) *0 + ön/maga (1) / (3)
Učénica sr. škole	bocsi + 0 (1) bocsi + te (2) szia + te (1) ej + te (1) izvini (2) 0 + te (2) *0 + maga (1)	bocsi + 0 (1) bocsi + te (2) szia + te (1) ej + te (1) izvini (2) 0 + te (2) *0 + maga (1)
KOGA → KO ↓	devojjicu	dečkaka
Učenic gimn.	elnézést + te (1) bocsi + te (1) kislány + te (1) devojkó + 0 (1) hahó + te (1) izvini (1) *0 + maga (3) 0 + te (1)	elnézést + te (1) bocsi + te (1) haver + te (1) druže + 0 (1) hahó + te (1) izvini (1) *0 + maga (3) 0 + te (1)
Učénica gimn.	elnézést + te (3) *elnézést + maga (1) bocsi + te (2) ne haragudj (1) szia + te (1) devojjice + ti (1) izvini (2) 0 + te (1)	elnézést + te (3) *elnézést + maga (1) bocsi + te (2) ne haragudj (1) szia + te (1) izvini (3) 0 + te (1)

U gornjoj tabeli u kojoj smo prikazali obrasce koji se javljaju pri oslovljavanju **nepozante dece** – kako devojčica, tako i dečaka, markirali smo i sve odgovore koji sadrže zameničke oblike koji upućuju na V-modus. Ovakav način oslovljavanja maloletnih lica nije sām po sebi nemoguć (ni) na mađarskom jeziku, međutim, to su onda, prema našem iskustvu, slučajevi kada roditelji i/ili staratelji, vaspitači i učitelji/učiteljice koriste V-modus u funkciji skretanja pažnje, izražavanja negodovanja i sl. Dakle, nije karakteristika komunikacije nepoznatih sagovornika i/ili sagovornica, te polazimo od toga da su neki ispitanici i neke ispitanice odgovorili na ovo pitanje (koje je preposlednje potpitanje u upitniku!) u žurbi i da ne odgovaraju njihovom pravom govornom ponašanjem. Pored toga, odgovori se ni u ovom segmentu ne variraju u zavisnosti od pola/roda.

Iz gore navedenih razloga, a i budući da nekoliko **učenika srednje škole** nije odgovorilo uopšte na pitanja koja su se odnosila oslovljavanje nepoznatih osoba, preostaje samo mali broj odgovora za razmatranje. Beleži se upotreba kontaktne rečice *hé*, pozdrava *szia*, te etikete – pretpostavljamo pogrdnog žargonizma, uprkos formalnoj sličnosti s mnogim hipokorističnim etiketama – *ribi* (< [?] *ribanc* 'drolja'), dok se za oslovljavanje nekog dečaka daje takođe žargonsko *kisköcsög*, u kojem komponenta *kis-* upućuje na uzrast sagovornika, tj. na starosnu razliku između informanta i sagovornika. Upotrebu ovakvih etiketa pri komunikaciji s mlađim maloletnicima i maloletnicama vidimo kao jedan oblik verbalnog (u zavisnosti od konkretne starosti oslovljenih osoba međuvršnjačkog) nasilja.

U odgovorima **srednjoškolki** V-modus javlja se samo jednom (jedna osoba daje samo zamenicu *maga*), te su osim ovog jednog, svi ostali uzeti u obzir. Pri oslovljavanju *dece*, kako ženske, tako i muške, nijedna srednjoškolka ne koristi neki nominalni izraz, te se u prvoj liniji daju kontaktne rečice, a osim njih naišli smo kako na upotrebu pozdrava, tako i na beleženje zamenice koja se koristi bez bilo kakvog drugog izraza, ali je moguć i slučaj kada pak izostaje zamenički oblik. Obrasci koji se javljaju više od jednom su rečca *bocsi* (ukupno 3 puta od mogućih 10, jednom bez pronominalne forme), srpsko *izvini* (2 primera), te upotreba zamenice *te*, tj. T-modusa bez navođenja etiketa ili nekih drugih izraza (takođe 2 puta). Pojedinačno se javljaju pozdrav *szia*, te kontaktna rečca *ej*.

Neki **gimnazijalci**, čije smo odgovore markirali u tabeli kao neadekvatne, beleže upotrebu V-zamenice *maga* bez bilo kakve etikete ili nekog drugog izraza, zapravo, ponavljaju svoje odgovore koje su beležili i u vezi sa oslovljavanjem vršnjakinja i vršnjaka (3 učenika). Ostali obrasci se javljaju pojedinačno, a osim u jednom slučaju beleženja T-

zamenice te bez bilo kakvog nominalnog ili drugog izraza, svi sadrže kontaktnu rečcu ili etiketu. Jedna od ovih etiketa je srpska nominalna forma *devojko* koja se beleži u okviru potpitanja koje se odnosi na oslovljavanje neke devojčice, međutim ona nije pogodna za oslovljavanje nekog mlađeg ženskog deteta, eventualno u onim slučajevima kada je sagovornica samo nekoliko godina mlađa od ispitanika, dakle, kada je reč o oslovljavanju neke mlađe tinejdžerke. Za oslovljavanje nekog dečaka isti učenik daje takođe srpsku etiketu *druže* koje se prema našem iskustvu pri oslovljavanju mlađe dece više javlja sa šaljivim prizvukom. Druga osoba koja beleži upotrebu etiketa daje (kao i za oslovljavanje vršnjakinje) mađarsku nominalnu formu *kislány* za oslovljavanje neke nepoznate devojčice, a za oslovljavanje nekog nepoznatog dečaka javlja se (kao pri oslovljavanju vršnjaka) *haver*. Kontaktne rečce koje se javljaju su *elnézést, bocsí, hahó* i srpski izraz *izvini*.

Od **gimnazijalki** takođe samo jedna osoba navodi obrazac koji ne razmatramo, kako upućuje na upotrebu V-modusa. U anketama devojaka iz gimnazije dominira upotreba kontaktnih rečca, a neke se javljaju učestalije od drugih. Više od jednom daju se mađarski sinonimi *elnézést* i *bocsí* (3, odnosno 2 puta od mogućih 10 javljanja), kao i njihov srpski ekvivalent *izvini* (takođe 2 primera za oslovljavanje devojčice, a 3 puta pri oslovljavanju dečaka). Ponovo se beleži fraza *ne haragudj* koja takođe semantički pripada prethodnom nizu izraza. Pored navedenog beleži se po jednom i pozdrav *szia*, kao i zamenice *te* bez bilo kakvog drugog izraza. Na upotrebu bilo kakve etikete naišli smo samo u anketnom listu jedne učenice i to samo u kontekstu komunikacije sa nekom devojčicom – upravo na srpsku etiketu *devojčice*.

Nepoznata deca uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	devojčica	dečak
Učenika sr. škole	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) áló + maga (1) izvinite (1) szia, hello + te 0 + ön/maga (1) / (3)	*LI + te (1) *LI + ön (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) áló + maga (1) izvinite (1) szia, hello + te 0 + ön/maga (1) / (3)

Učenicu sr. škole	elnézést + te (1) elnézést, bocsí + 0 (1) bocsí + te (1) devojjice + ti (1) szia + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + te/maga (1)	elnézést + te (1) elnézést, bocsí + 0 (1) bocsí + te (1) devojjice + ti (1) szia + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + te/maga (1)
KO → KOGA ↓	devojjica	dečak
Učenika gimn.	elnézést + te (1) brate + 0 (1) fiú + te (1) bocsánat + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)	elnézést + te (1) brate + 0 (1) fiúka+ te (1) bocsánat + te (1) izvini (2) 0 + te (2) 0 + maga (2)
Učenicu gimn.	elnézést + te (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) bocsí + te (1) szia + te (1) izvini (3) néni + te/maga (1) devojjko + ti (1) 0 + te (1)	elnézést + te (1) elnézést + maga (1) elnézést + ön (1) bocsí + te (1) szia + te (1) izvini (3) néni + te/maga (1) devojjko + ti (1) 0 + te (1)

Kada se naši ispitanici i ispitanice nalaze u ulozi sagovornika, odnosno sagovornica, nismo isključili mogućnost javljanja V-modusa, međutim, i u ovom slučaju potrebno je napomenuti da njegova upotreba nije očekivana od strane male dece, već nešto veće, pre svega, dece koja treba da pođu u školu ili već idu u školu.

Srednjoškolci (njih 5, kako 3 osobe ne daju nikakav odgovor, a 2 učenika beleže i ovaj put obrasce koji kao nominalnu komponentu zapisuju puno lično ime) ponavljaju pretežno odgovore iz prethodnih potpitanja, te se osim jednog primera upotrebe V-zamenica *maga* i *ön*, javljaju se kontaktne rečice koje se kombinuju sa V-modusom, te pozdravi *szia* i *hello* (sic!) u anketi istog učenika koji ujedno i jedini daje T-modus.

Slično postupaju i **srednjoškolke** navodeći istovetne odgovore kao i u vezi s oslovljavanjem od strane vršnjakinja i vršnjaka.

Pretežno isto važi i za odgovore **gimnazijalaca**, s tim da sada jedan učenika pominje i kontaktnu rečicu *bocsánat* uz T-zamenicu *te*.

Minimalna su odstupanja i u odgovorima **gimnazijalki** u odnosu na odgovore u vezi sa oslovljavanjem od strane vršnjakinja i vršnjaka. Razliku predstavlja javljanje pozdrava *szia* uz T-zamenice (1 primer) kada su govornice i govornici nepoznata deca, zatim nedostaje srpski izraz *izvini, seko* (koji smo pak očekivali u ovom kontekstu), ali se zato javlja mađarska etiketa *néni* kako sa T-zamenicom *te*, tako i sa V-zamenicom *maga* u odgovoru jedne informantkinje. Upotreba jedne ili druge zamenice, zavisi, iako ispitanica ne daje nikakvu napomenu, od konkretne starosti deteta – mala deca koriste pretežno T-, a nešto starija, koja već razlikuju funkcije zameničkih oblika u mađarskom jeziku (dakako, do mere koja je u skladu sa očekivanjem detetovog okruženja), upotrebiće možda i V-modus.

Raspodelu zameničkih oblika nećemo komentarisati, pošto se na mađarskom jeziku – kao i na nemačkom ili srpskom jeziku, deca oslovljavaju u T-modusu. Iz ovog razloga nismo uzimali u obzir one odgovore informanata i informantkinja u kojima se (verujemo, ne razmišljajući) navodi V-modus. Ukoliko se pak u govoru (nešto većeg) deteta javlja V-modus (pritom, ono će na mađarskom jeziku najverovatnije upotrebiti zamenički oblik koji poznaje što u velikoj meri zavisi i od roditelja i detetovog okruženja uopšte), treba računati na asimetričnu raspodelu pronominalnih formi.

Prikazani rezultati u vezi s komunikacijom s nepoznatim ženskim i muškim osobama različite starosti podudaraju se u velikoj meri s onima koje nalazimo u Domonkosi (2002: 106-111), a oni se, kao što je ranije istaknuto, odnose na govorno ponašanje stanovnika i stanovnica Mađarske. Prema njenim rezultatima (na osnovu sprovedene ankete) koji se tiču jezičkih sredstava koje koriste osobe mlađe od 18 godina (dakle deo ove starosne grupe poklapa se sa uzrastom naših mlađih ispitaničkih grupa) u međuvršnjačkoj komunikaciji se bez izuzetaka koristi T-modus, a ova lingvistkinja na osnovu rezultata zaključuje da se V-modus koristi u odnosu na 10 godina starije sagovornike i sagovornice (ibid., 106). Takođe se registruje – pri recipročnom T-modusu – pretežni izostanak bilo kakvih etiketa, jer u mađarskom jeziku ne postoji nominalna forma koja bi pri nepoznavanju ličnog imena mogla biti upotrebljena (ibid., 107). Ova konstatacija iznenađuje utoliko što su upravo u jeziku mladih, a posebno u međusobnoj komunikaciji tinejdžera očekivani nominalni elementi koji

su pogodni i za oslovljavanje nepoznatih osoba, koji onda preuzimaju i funkciju ispoljavanja generacijske pripadnosti, međutim, primera nema ni u našem materijalu – izuzetak čini odgovor jednog učenika koji daje etiketu *haver* za oslovljavanje nekog vršnjaka, a za vršnjakinju *kislány*. Upotreba kontaktnih rečca, izraza u funkciji uspostavljanja kontakta – koje se mahom poklapaju sa onim u našem korpusu – karakterišu i odgovore mlađih ispitanika i ispitanica u istraživanju Domonkosi, međutim, u malom procentu naišla je i na etikete *uram* za oslovljavanje starijih muškaraca, te *hölgyem* za oslovljavanje starijih žena u govoru ispitanica i ispitanika koji su stariji od 15 godina, dok su, takođe sa veoma malim udelom, moguće i etikete *néni* i *bácsi*, ali kada govornici i govornice imaju manje od 13 godina. U kontekstu komunikacije sa starijima, ističe se asimetrična raspodela modusa oslovljavanja, a asimetričnost može se ispoljavati i u domenu upotrebe nominalnih sredstava, tj. u javljanju etiketa kojima starije osobe ukazuju na starosnu razliku (na primer *kisfiú*, *kislány*) (ibid.). Naveden mogućnosti registruju se (iako zbog obima samog korpusa, često pojedinačno) i u našem materijalu. Razlike se tiču javljanja V-modusa i u međuvršnjačkoj komunikaciji koju smo na odgovarajućem mestu i na osnovu i relativizirali, a posebno javljanja srpskih izraza u materijalu koje je i sam po sebi podatak – svedoči o suživotu mađarskog življa sa srpskim narodom na ovim prostorima. Nema napomena o fenomenu koji nam je poznat iz ličnog iskustva i podrazumeva započinjanje komunikacije na srpskom jeziku, te nastavka komunikacije na mađarskom jeziku u slučajevima kada se ispostavi da sagovornik ili sagovornica takođe govori mađarski.

IV.4 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU

Za razliku od nemačkog i srpskog jezika, u vezi s oslovljavanjem na mađarskom jeziku u penzionerskom dobu, anketirano je nešto više osoba u dobi od 65 godina ili starijih: 12 muških i 14 ženskih osoba. Pri prikazu rezultata poći ćemo i ovde od oslovljavanja u krugu porodice.

4.1 OSLOVLJAVANJE U PORODICI

Kako se u vezi s komunikacijom s partnerkama ili partnerima bez izuzetaka javlja recipročna upotreba T-modusa, zamenički oblici nisu navedeni u tabelama. Na pitanje su odgovorili svi ispitanici (dakle, svih 12), dok dve ispitanice nisu odgovorile a jedna daje i napomenu da je udovica, iako su neki informantkinje i informanti i u slučaju da partner ili partnerka nisu više živi, navodili oblike koji su koristili (ukupno 12 odgovora od mogućih 14).

Oslovljavanje **partnerke ili partnera**:

KOGA → KO ↓	partnerku	partnera
ispitanik	skLI (8) LI (3) kedvesem (1), drágám (2) drágaságom (1) boszi (1), jómama (1) szívem (1) kismamám (1), mama (1) mami (1) anyu (1) szüle (1) édesem (1), bóci (1) édeském (1)	
ispitanica		skLI (6) LI (4) tata (2) apa (1), apuci (1) dédi (1) cicám (1) szivikém (1) szívecském (1) bóci (1) 0 + te (1) / (2)

Poput nemačkih i srpskih, i mađarski ispitanici i ispitanice svoje partnere i partnerke oslovljavaju imenom ili se koriste neki drugi tipovi etiketa. Od ispitanika su skoro svi dali pored nekog tipa imena još neku drugu vrstu nominalnih formi (njih 10 od 12) – hipokoristike, a javljaju se i etikete koje upućuju na srodnički odnos (posredi je projekcija odnosa), uz zabeležen i poneki šaljivi izraz. Od imena najfrekventnije se javlja skraćeno/modifikovano lično ime. Iako ima i nekoliko primera za upotrebu punog ličnog imena u odgovorima muškaraca (3 puta od mogućih 12 javljanja), skraćeno/modifikovano lično ime je gotovo tri puta frekventnije (daje se 8 puta), pritom u naznačen broj javljanja nismo uračunali posebno odgovore informanata koji daju dve mogućnosti iz ove kategorije.

Jedan od ovih ispitanika jednu od varijanti – onu koja sadrži i sufiks *-ke* tipa *Irén > Inci > Incike* – koristi u privatnoj komunikaciji, a drugi oblik bez ovog sufiksa van okvira doma. Drugi informant pak pored skraćenog/modifikovanog daje i isti oblik s prisvojnim ličnim nastavkom²³⁶ (tipa *Teréz > Teri > Terikém*). Skoro polovina informanata navodi neki hipokoristik (ukupno 5 osoba), a neki daju i dva različita (3 ispitanika), pri tom se samo jedna etiketa ne pominje pojedinačno – *drágám* 'draga [moja]' (2 primera). Pojedinačno se javljaju sledeći izrazi: *kedvesem* 'draga [moja]' (ispitanik daje i prethodno pomenuti hipokoristik), *drágaságom* (*drága > drágaság > drágaságom* po značenju odgovara etiketi *drágám* koja je poimeničeni pridev, dok je *drágaság* imenica izvedena sufiksom *-ság*), *szívem* 'srce [moje]' (pominje se takođe pored *drágám*), *édesem* 'slatka [moja]', *édeském* 'slatkice [moja]' i *bóci* (daje se pored *édesem*, a reč je individualnoj tvorbi, značenje informant nije precizirao). Šaljiva etiketa je *boszi* (< *boszorkány* 'veštice', ispitanik ističe da se koristi isključivo u šali bez obzira na semantiku izraza), s tim da ju oblik (nastao skraćivanjem i dodavanjem sufiksa *-i*) približava i kategoriji hipokoristika. Preostale nominalne forme, koje nabraja isti broj ispitanika kao i izraze koji se koriste od milja, upućuju na srodnički odnos, a ujedno je reč o projekciji odnosa (izrazi koji se koriste s aspekta dece ili unučadi). Navode se sledeće etikete: *mama, mami, anyu i szüle* (svi navedeni izrazi javljaju se i u srednjoškolskom korpusu). Iako je etiketa *kismamám* '[doslovce] mala mama [moja]' (daje se uz *mama*) složena s komponentom *mama* koja jeste etiketa što upućuje na srodnički odnos, ovaj izraz se ne javlja isključivo u takvoj funkciji (kao ni *kisanyám* ili etiketa pogodna za oslovljavanje muškarca *kisapám*), već, pre svega, u funkciji hipokoristika,²³⁷ a u nekim situacijama se javlja i kao pogrдна etiketa u komunikaciji s nepoznatim osobama (primeri i kod Domonkosi 2002: 111). Isti informant pominje i etiketu *jómama*, koja se doslovce može tumačiti kao 'dobra mama', a reč je o individualnom slaganju i to o obliku koji unuk ispitanika koristi od detinjstva pri oslovljavanju svoje bake, dakle, reč je i o projekciji, o čemu će niže biti još reči.

²³⁶ Kako smo lično beležili odgovore ispitanika, možemo ukazati i na frekvenciju upotrebe prisvojnog ličnog nastavka. Dve muške osobe pominju ovakvu upotrebu skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena, a jednom se javlja i puno lično ime sa ovakvim nastavkom.

²³⁷ U PRMAN 2003 se pod odrednicama *kisanya* i *kisapa* mogu pročitati dva tumačenja – na prvom mestu se navodi da se dotična leksema može javiti u funkciji hipokoristika i to pri oslovljavanju majke, odnosno oca (dakle, u tom smislu, reč je i o etiketama koje upućuju na srodstvo – a u našem materijalu i o oslovljavanju sa aspekta deteta ispitanika/ispitanice, dakle, projekciji), međutim, iza ovog objašnjenja stoji i mogućnost upotrebe sa namerom da se neka nepoznata (najčešće) mlada žena ili nepoznati (takođe najčešće mladi) muškarac uvredi. Ipak, u rečniku mađarskog slenga MSZ 2009 se beleži samo ova druga mogućnost (obe etikete se daju i uz prisvojni lični nastavak), ali se njihova upotreba ne povezuje sa nekim specifičnim uzrastom, dakle, kao pogrдна (prema MSZ 2009 čak i vulgarna) etiketa može se javiti kako pri oslovljavanju mlađih, tako i starijih osoba.

Informantkinje – kao i informanti – najučestalije navode upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena, doduše s nešto manjom frekvencijom u odnosu na muškarce (6 puta se pominje od mogućih 12 kako dve osobe nisu odgovorile na ovo pitanje, a jedna osoba ovaj tip imena daje kao jedini nominalni izraz kojim oslovljava partnera), međutim ni u ovom slučaju nismo posebno računali javljanja dva različita skraćena/modifikovana lična imena (1 osoba navodi dve mogućnosti), kao ni navođenje ovog oblika uz isti koji sadrži prisvojni lični nastavak²³⁸ (takođe u odgovoru 1 osobe). Nekoliko informantkinja pominje puno lično ime partnera (4 osobe od 12, od kojih 2 ovaj oblik imena navode kao jedinu etiketu), a isti broj informantkinja navodi etikete koje upućuju na srodnički odnos, te i ujedno na projekciju odnosa. Etikete iz ove kategorije su *tata* (2 puta se javlja, jednom se pominje uz skraćeno/modifikovano, a jednom uz puno lično ime – ova ispitanica takođe napominje da ne voli tepanje, a etiketu *tata* koristi kada su deca prisutna²³⁹), *apa* i *apuci* (u odgovoru iste ispitanice i to kao jedine mogućnosti), te *dédi* (koja se javlja pored punog ličnog imena partnera informantkinje i to je etiketa kojom inače unučad oslovljava prababe i pradede, up. *dédapa* 'prabada' ili *dédanya* 'prababa' – ispitanica, kao i njen suprug koji je takođe među našim ispitanicima već imaju praunučad²⁴⁰). Pored ovog tipa etiketa, javljaju se sledeće hipokoristične nominalne forme u odgovoru četiri osoba (pritom se svaki put javljaju uz skraćeno/modifikovano lično ime partnera): *cicám* 'maco [moja]', *szivikém* 'srculence [moje]' (*szív* 'srce' > *szivi* > *szivike* > *szivikém* '[približno] srcika [moja]'), *szívecském* 'srculence [moje]' (*szívecske* – deminutiv lekseme *szív* uz prisvojni lični nastavak), te *bóci* (anketirani bračni par ovaj izraz koristi uzajamno). Jedna od ispitanica (koja ujedno i napominje da joj je muž preminuo) daje samo zamenicu *te* (T-modus), a ne navodi nijednu nominalnu formu, a isti odgovor daje kada se traže izrazi kojima partneri uzvraćaju našim ispitanicima. Imenima se najčešće u odgovorima pridružuju i hipokoristici ili etikete koje upućuju na srodstvo, a reč je o izrazima koje koriste deca ili unučad ispitanika i ispitanica. Izrazi koji se ne ponavljaju: *tatikám*, *apu* i *cicám* – u odgovoru ispitanika, te *anya* i *kicsi* 'mala' – u odgovoru jedne ispitanice (van okvira porodičnog doma javlja se umesto ovih etiketa puno lično ime, dok ona koristi etikete *apa* i *apuci* bez obzira na okruženje). Jedna

²³⁸ Među odgovorima informantkinja se ukupno tri puta pominje upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena uz prisvojni lični nastavak.

²³⁹ U vezi sa izbegavanjem tepanja, ova ispitanica (80 godina, završena viša pedagoška škola, radila kao nastavnica hemije/fizike) takođe napominje da su ona i suprug (takođe naš ispitanik) za svoju ćerku odabrali ime koje se ne može skraćivati/modifikovati, tj. ne postoje opšteprihvaćeni prateći oblici uz ovo žensko ime.

²⁴⁰ Iz ličnog iskustva tvrdimo da se etiketa *dédi* može javiti kako pri oslovljavanju ženskih, tako i muških osoba, dakle i prababa i pradede, iako se u etimološkom rečniku ESZ 2006 daje samo kao izvedenica iz lekseme *dédanya* 'prababa'.

ispitanica koja kako za oslovljavanje partnera, tako i u vezi sa oslovljavanjem od strane istog daje puno lično ime dodaje i komentar da ona i suprug ne tepaju jedno drugom.

Partnerka ili partner uzvrća:

KO → KOGA ↓	partnerka	partner
ispitanika	skLI (9) LI (3) tata (2) tatikám (1) apu (1) dédi (1) édesem (1) cicám (1) szívecském (1)	
ispitanica		skLI (6) LI (5) kismamám (1), mama (1) jómama (1), boszi (1) anya (1), kicsi (1) dédi (1) drágám (1), szívem (1) szivikém (1) édesem (1), bóci (1) édeském (1), drágaságom (1) 0 + te (1) / (2)

Kako se među anketiranim osobama nalaze i bračni parovi, neki izrazi – hipokoristici i etikete koje ukazuju na srodnički odnos, a u ovoj sagovorničkoj relaciji se tumače kao rezultat projekcije odnosa (dete-roditelj, unučad-baba/deda) – ponavljaju se u tabeli u kojoj su prikazani rezultati u vezi s oslovljavanjem od strane partnera ili partnerke. Ipak, kako među ispitanicima i ispitanicama ima i osoba čije partnere, odnosno partnerke nismo anketirali, rezimiraćemo ukratko rezultate kada je reč o oslovljavanju u „obrnutom smeru“. Kako ispitanici, tako i ispitanice navode kako upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena, tako i punog ličnog imena. Skraćeno/modifikovano lično ime je i ovaj put znatno frekventnije

od upotrebe punog ličnog imena u odgovorima muškaraca (sada čak 3 puta, dakle, javlja se 9 puta od mogućih 12), dok se u odgovorima žena ovi tipovi imena javljaju sa skoro istom učestalošću (skraćeni/modifikovani oblik 6, a puno ime 5 puta).

Na pitanje u vezi s **oslovljavanjem dece** nisu odgovorila 2 ispitanika kao ni 2 ispitanice (jer im je dete preminulo, dok jedan anketirani bračni par ipak navodi oblike koji su se javljali pri oslovljavanju sina koji je nedavno preminuo). Jedan od ispitanika ističe da ima tri poćerke. Po 4 ispitanika ima samo ćerku ili ćerke, te samo sina ili sinove, dok 2 osobe imaju decu oba pola. Od informantkinja po 4 osobe imaju samo ćerku ili ćerke, odnosno samo sina ili sinove, a isto toliko osoba navelo je da ima dece oba pola. U komunikaciji ispitanika i ispitanica sa svojom decom se isključivo javlja recipročno upotrebljena T-zamenica, te ona u tabelama nije istaknuta. Deca anketiranih osoba su sve odrasle osobe, i uglavnom svi pripadaju tzv. sredovečnim osobama, a neki su i blizu 65. godine – donje granice pri izboru potencijalnih ispitanika i ispitanika. Najmlađa osoba (ćerka jednog ispitanika) ima 29, a najstarija osoba (ćerka jedne ispitanice) 62 godine.

Svoju decu ispitanici i ispitanice oslovljavaju sledećim etiketama:

KOGA → KO ↓	kćer	sina
ispitanik	LI (5) skLI (5) kislányom (1), sutyi (1) lányocskám (1) / (6)	LI (1) skLI (7) fiam (1) kisfiam (3) fiacskám (1) / (6)
ispitanica	LI (4) skLI (5) NI (2) kislányom (4) csillagom (2) babus (1), kicsim (1) nyuszi (2) / (6)	LI (5) LI kisfiam (1) skLI (8) fiam (2) / (6)

Ispitanici pri oslovljavanju **ćerki** (njih 6 koji su naveli da imaju ćerku, dakle polovina anketiranih muškaraca) koristi ćerkino puno lično ime i/ili skraćeno/modifikovano lično ime (po 5 puta se pominju oba tipa imena, jedna osoba daje obe mogućnosti i to za oslovljavanje sve tri počerke), a neki koriste i etikete koje upućuju na vrstu srodstva – iz milja *kislányom* '[doslovce] mala ćerko [moja]' (up. iz milja upotrebljene *kisanyám* i *kisapám*, v. gore), te deminutivni oblik *lányocskám* 'ćerkice [moja]' (daje se kao jedina mogućnost, a ispitanik sina oslovljava parom ove etikete koja je pogodna za oslovljavanje muške osobe – *fiacskám* 'sinčiću [moj]'). Osoba koja navodi prvu od potonjih dveju etiketa daje i izraz *sutyi* za koju pretpostavljamo da se koristi u funkciji hipokoristika. Drugi hipokoristični izrazi se ne javljaju. Za oslovljavanje **sinova** (ponovo razmatramo odgovore 6 ispitanika, s tim da jedan ima i ćerku i sina, a dvoje po dva sina) dominantno se javlja upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena, ali u ovaj broj su uključeni i odgovori onih osoba koje imaju po dva sina i oba oslovljavaju ovim tipom imena (ukupno 7 primera u odgovorima 5 osoba), dok se puno lično ime javlja u odgovoru tek jednog informanta. Ni u ovom slučaju nisu u broj javljanja skraćenog/modifikovanog ličnog imena uključeni oni slučajevi kada se pri oslovljavanju neke osobe koristi više ovakvih oblika (jedan ispitanik jednog od dvojice sinova koristi dva ovakava oblika – jedan koji sadrži sufiks *-ci* tipa *Gergő* > *Gergőci*, a drugi je nastao skraćivanjem imena i dodavanjem sufiksa *-i* koji se, kao što smo i ranije istakli, tipično javlja u skraćenim/modifikovanim oblicima mađarskih ličnih imena). Nešto više informanta koristi pri oslovljavanju sina, odnosno sinova neku etiketu kojom se upućuje na srodnički odnos, a ujedno se mogu i tumačiti kao etikete upotrebljene od milja (sada njih 4 u odnosu na prethodna 2) – *fiam* (1 put), *kisfiam* (3 puta, ali u odgovoru 2 ispitanika, kako jedan od njih ovom etiketom oslovljava oba sina pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena), kao i već pomenuto *fiacskám* u odgovoru jednog informanta.

Ispitanice pri oslovljavanju **ćerke** takođe koriste puno lično ime i skraćeno/modifikovano lično ime. Oba tipa imena javljaju se sa skoro istovetnom učestalošću, međutim naznačen broj u tabeli podrazumeva i one slučajeve kada neka informantkinja isti tip imena koristi za različite osobe, tj. više ćerki (puno lično ime se javlja 4 puta, ali u odgovorima 3 ispitanica, kako jedna ovaj tip imena koristi pri oslovljavanju obe ćerke; skraćeno/modifikovano lično ime se daje 5 puta, ali u odgovorima 3 ispitanica, kako jedna ispitanica na ovaj način oslovljava sve tri ćerke). Takođe, jedna osoba navodi skraćeni/modifikovani oblik imena svoje ćerke kako s prisvojnim ličnim nastavkom, tako i bez njega. Jedna informantkinja (65, fakultetski obrazovana, pravnica po struci, ali radila kao

novinarka) pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena svoje dve ćerke (40 i 34 godina) oslovljava i – može se reći, šaljivim nadimkom (jednim skraćenim/modifikovanim oblikom jednog mađarskog muškog imena), iako upotrebu konkretne etikete ispitanica određuje kao „tepanje” [beczés]. Pored pomenutih tipova imena, neke ispitanice takođe koriste hipokoristično upotrebljenu etiketu kojom se ukazuje i na vrstu srodničkog odnosa – *kislányom* (javlja se ukupno 4 puta, ali u odgovorima 3 ispitanica, kako jedna ovu etiketu koristi pri oslovljavanju obe ćerke pored njihovog punog ličnog imena). Za razliku od odgovora muških osoba, žene daju i druge, odnosno drugačije hipokoristike – *csillagom* (2 puta se javlja od mogućih 6), a pored ovog izraza i etikete *kislányom* jedna ispitanica (75, univerzitetska profesorka u penziji) svoju jedinicu (49 godina) oslovljava i hipokoristicima *babus* '[približno] lutkice' i *kicsim* 'mala [moja]', a informantkinja koja svoje ćerke oslovljava prethodno pomenutim nadimkom, takođe pri oslovljavanju ćerki (iz tog razloga je broj javljanja 2) koristi i hipokoristik *nyuszi* 'zeko' (a ćerke joj uzvraćaju nadimkom, v. dole). Navođenje niza različitih izraza, koje i u ovom slučaju tumačimo kao poseban izraz emotivne bliskosti sa oslovljenom osobom, a pokazaćemo da i kćerka ove ispitanice odgovara svojoj majci upotrebom različitih izraza (v. niže). Preko polovine ispitanica koje su odgovorile na pitanje u vezi s oslovljavanjem ćerke (4 od njih 6) daje više od jednog nominalnog izraza koji koristi. Kao i pri oslovljavanju sinova od strane ispitanika, u odgovorima ispitanica u okviru istog potpitanja češće se javlja skraćeno/modifikovano lično ime od punog ličnog imena, s tim da je razlika u odgovorima ispitanica znatno manja, pritom naznačena frekvencija u tabeli uključuje i ona javljanja kada ispitanice jedan i/ili drugi tip imena koriste u komunikaciji s oba sina (skraćen/modifikovani oblik pominje se ukupno 8 puta, ali u odgovoru 6 ispitanica, kako 2 ovim tipom imena oslovljavaju oba sina, dok se puno lično ime pominje 5 puta, ali od strane 4 ispitanice, kako jedna na ovaj način oslovljava oba sina). Neke ispitanice koje navode kako puno, tako i skraćeno/modifikovano lično ime, napominju da puno lično ime koriste van doma (njih 2), a jedna od njih (75, završena viša pedagoška škola, po struci nastavnica mađarskog jezika, po zanimanju novinarka, dramaturg i spisateljica) koja inače oba sina (od 47 i 50 godina) oslovljava različitim skraćenim/modifikovanim oblicima njihovog imena, kako kaže, ove razne oblike ne koristi na javnim mestima kako ih ne bi osramotila. Druga osoba koja puno lično ime sina koristi van doma, uobičajeno ovaj tip imena kombinuje s etiketom za označavanje srodstva *fiam* (*Béla fiam*²⁴¹ – up. srp. *Ana sine*). Etiketa *fiam* javlja i samostalno (2 ispitanice ju navode, jedna kao redak način oslovljavanja pored upotrebe punog

²⁴¹ Kombinaciju tretiramo kao složenu etiketu, te dve etikete ni na mađarskom (kao ni na srpskom) ne razdvajamo zarezom.

i skraćenog/modifikovanog ličnog imena, dok ovaj izraz druga ispitanica navodi kao jedinu mogućnost!). Hipokoristike u ovom segmentu ispitanice uopšte ne daju.

Deca naših ispitanika i ispitanica uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	kćer	sin
ispitanika	apu (3) apuka (1) édesapa te (1) tati (1) tatikám (1) skLI (3) / (6)	apa (1), apám (1) apu (3) tata (2) tati (1) LI (1) / (6)
ispitanicu	anya (2) anyikám (1) anyu (3) anyuci (2) manyikám (1), nagymama (1), nagymami (1), mimike (1) mama (2) mami (2) NI (2) / (6)	anyu (3) anyuci (2) mama (4) mami (2) anyatigris (1) / (6)

Osim skraćenog/modifikovanog ličnog imena u odgovoru jednog informanta (3 puta se javlja u tabeli kako ispitanika sve tri počerke oslovljavaju na isti način), u govoru **ćerki** pri oslovljavanju anketiranih **muškaraca** javljaju se etikete kojima se ukazuje na vrstu srodstva. Više od jednom pominje se samo izraz *apu* (3 puta od mogućih 6 javljanja koliko je ispitanika navelo da ima kćer), dok se ostale etikete daju pojedinačno: *apuka* (kao mogućnost pored *apu*), *tati* (takođe uz *apu*), *tatikám* (*tati* > *tatika* > *tatikám*), te s posebnom intonacijom *édesapa te* '[doslovce] oče ti' koje, prema rečima ispitanika (82, politička viša škola, novinar), njegova ćerka (od 51 godine) koristi u šali, a takođe napominje da je ranije, kada je bila mlađa, koristila etikete *api* i *apika*, ali da to više ne čini. U vezi s oslovljavanjem od strane **sinova**, među odgovorima ispitanika takođe se nekoliko puta javlja etiketa *apu* (takođe

3 primera od mogućih 6 javljanja, a jednog ispitanika i ćerka i sin oslovljavaju ovom nominalnom formom), a više od jednom pominje se samo još etiketa *tata* (2 puta, od toga jednom kao jedina mogućnost, a jednom uz etiketu *apa*, kao i njen oblik s prisvojnim ličnim nastavkom *apám*). Pored *apa*, *apám*, daju se još *tati* (ćerka istog ispitanika koristi deminutiv uz prisvojni lični nastavak *tatikám*), te puno lično ime koje sin ispitanika pored etikete *apu* koristi u šali, kako se napominje, na primer, tokom telefonskog razgovora. Osim ovog tipa imena, svi ostali primeri pripadaju kategoriji etiketa koje upućuju na srodnički odnos.

Ćerke ispitanica koriste različite etikete kojima se označava vrsta srodstva, međutim samo se malobrojni javljaju pojedinačno, pretežno se svi izrazi javljaju dva puta. Etiketa *anyu* se pominje najviše puta (3 puta od mogućih 6 javljanja). U korpusu se javlja i (takođe) hipokorističan oblik izveden iz nje *anyuci* (2 puta, jednom uz *anyu*, a jednom uz nekoliko drugih mogućnosti), zatim etiketa *mama* i njena (hipokoristična) varijanta *mami* (po 2 puta obe etikete, s tim da prvu koriste obe ćerke jedne ispitanice), *anya* (2 primera), te hipokoristična izvedenica sufiksom *-i* (ujedno i deminutiv, a osim toga i oblik sa prisvojnim ličnim nastavkom) *anyikám* koji se koristi pored prethodnog izraza, te individualizovani oblik koji se rimuje s prethodnim, s tim da ga ne daje ista ispitanica – *manyikám*. Informantkinja, čija ćerka koristi prethodnu etiketu, kao što je gore natuknuto, koristi – kao i njena majka – i druge izraze, a od rođenja unuke i etikete *nagymama* i *nagymami*, te takođe individualizovani oblik *mimike* (pretpostavljamo da je reč o etiketi koju koristi unuka ispitanice). Konkretno se navode *anya*, *anyuci*, te *manyikám*, ali ispitanica dodaje i da se niz može nastaviti na sličan način. Ipak, njena ćerka će u javnosti upotrebiti etiketu *anya*. U okviru ovog potpitanja, naišli smo i na upotrebu nadimka – ćerke (40 i 34) pomenute ispitanice (65, fakultetski obrazovana, pravica po struci, radila kao novinarka) koriste francuski oblik njenog imena (tipa kada se umesto mađarskog oblika *Gizella* koristi francusko *Giselle*). Kada je reč o tome na koji način **sinovi** oslovljavaju naše ispitanice – svoje majke, najučestalije se javlja pak etiketa *mama* (ukupno 4 puta, ali u odgovorima 3 ispitanice od njih 6, kako jednu ispitanicu oba sina oslovljavaju ovom etiketom), a po učestalosti ju sledi *anyu* (3 puta), a sa istovetnom učestalošću se pominju i oblici izvedeni iz pomenuta dva – *mami* (po 2 puta) i *anyuci* (takođe 2 puta, s tim da se u odgovoru jedne ispitanice javljaju oba izraza). Kako nekoliko ispitanica ima i ćerku i sina, može se zaključiti da u tim slučajevima deca koriste iste etikete (to su *mami*, *anyu* i *anyuci* u našem materijalu). Jedan od sinova (50 godina) već pomenute informantkinje (75, završena viša pedagoška škola, po struci nastavnica mađarskog jezika, po

zanimanju novinarka, dramaturg i spisateljica) pored etikete mami ponekad u šali koristi izraz *anyatigris* '[majka] tigrica'.

Neki ispitanici i neke ispitanice s **partnerima**, odnosno **partnerkama svoje dece** komuniciraju na srpskom jeziku, ali smo i te podatke uneli u tabele jer je javljanje srpskog jezika – kao i u slučaju komunikacije s roditeljima, komšijama, odnosno nepoznatim osobama mlađe ispitaničke grupe – u svakodnevnom privatnom, odnosno porodičnom životu anketiranih takođe podatak po sebi i svedoči o društveno-kulturnim okolnostima u kojima žive. Pored srpskog, jezik komunikacije se u pojedinačnim slučajevima je engleski, odnosno nemački. Pretežno je reč i sredovečnim osobama, s tim da najmlađa (snaja jedne ispitanice) ima 25, ali najstarija (zet jedne ispitanice) ima 66 ili 67 godina (ispitanica nije sasvim sigurna).

Oslovljavanje **partnerki i partnera dece**:

KOGA → KO ↓	snaju	zeta
ispitanik	LI + te (3) LI + ti (2) skLI + te (4) lányom + te (2) lányocska + te (1) / (5)	LI + te (4) LI + ti (1) LI + du (1) LI + you (1) skLI + te (3) LI tata, skLI tata + te (3) fiam, vejem + te (1) / (7)
ispitanica	LI + te (4) LI + ti (1) skLI + te (4) lányom + te (1) / (7)	LI + te (5) LI + ti (1) LI + du (1) LI + you (1) skLI + te (4) fiam + te (1) sine + ti (1) / (5)

Nešto više od polovine **ispitanika** odgovorilo je na pitanje u vezi s oslovljavanjem **snaje** (ukupno 7 osoba od 12), a najučestalije se javlja upotreba punog ličnog imena uz T-

modus, ukoliko se saberu odgovori kako na mađarskom, tako i na srpskom jeziku (ukupno 5 primera, 3 puta pri komunikaciji na mađarskom, a 2 puta pri komunikaciji na srpskom jeziku). Kada se zasebno posmatraju samo primeri komunikacije na mađarskom jeziku, najfrekventnije se pominje skraćeno/modifikovano lično ime snaje uz T-modus (4 puta se javlja od mogućih 7). Pored imena, neki ispitanici koriste i etiketu za označavanje srodstva *lányom* (2 puta) – što odgovara shvatanju da se žene udaju i postaju deo porodice bračnog partnera, međutim, pokazaće se niže da se i zet može osloviti na način srodan ovom (upotrebom, dakako, adekvatne etikete za oslovljavanje muške osobe) a jedan od ispitanika koji navodi ovu etiketu takođe pominje i hipokorističan oblik *lányocska* (sada bez prisvojnog ličnog nastavka, dok se leksema *lány* u funkciji etikete koja ukazuje na srodstvo, prema našem iskustvu, prvenstveno koristi u prisvojnem obliku). U vezi s oslovljavanjem **zetova** sakupljeno je nešto manje odgovora (5 od mogućih 12). Ispitanici za oslovljavanje **partnera** ćerke – ukoliko računamo ukupan broj javljanja nekog tipa etiketa bez obzira na jezik komunikacije – daju puno lično ime uz, pre svega, T-zamenicu. Puno lično ime koristi dva ispitanika pri komunikaciji na mađarskom jeziku (ukupan broj iznosi 4 kako jedan ispitanik na ovaj način oslovljava partnere svoje tri počerke – sa po jednim zetom komunicira na srpskom, na nemačkom, te na engleskom, a u engleskom jeziku upotreba ličnog imena može se pretežno izjednačiti s funkcijom T-modusa u drugim indoevropskim jezicima u kojima postoji T/V-dihotomija). Ukoliko u obzir uzmemo ponovo odgovore koji se javljaju pri komunikaciji na mađarskom jeziku, najučestaliji tip nominalnih formi i pri oslovljavanju zeta, uprkos relativno malom broju odgovora, ipak jeste skraćeno/modifikovano lično ime uz T-modus (daju ga 3 ispitanika od njih 5). Sa istom učestalošću se daje i kombinacija punog i skraćenog ličnog imena uz etiketu *tata* (po 3 puta obe kombinacije, s tim da se javljaju u odgovoru pomenutog ispitanika koji na isti način oslovljava muževe svoje tri počerke – te imena imaju funkciju identifikacije, razlikovanja, pretpostavljamo, kada je porodica na okupu i postoji potreba za razlikovanjem, a ujedno se ostvaruje perspektiva pounučadi ispitanika, dakle, reč je ujedno i o projekciji odnosa). Etikete koje ukazuju na srodnički odnos daje samo jedan ispitanik – *vejem* 'zete [moj]' i *fiam* 'sine'.

Ispitanice partnere svojih ćerki (na pitanje je odgovorilo 7 ispitanica od 14) oslovljavaju punim ili skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena uz T-modus (po 4 puta se javljaju oba tipa imena, s tim da jedna ispitanica daje obe mogućnosti), a puno lično ime uz T-modus koristi i jedna ispitanica koja sa zetom komunicira na srpskom jeziku. Jedna ispitanica pored punog ličnog imena svoje snaje i T-modusa koristi i etiketu za označavanje

srodničkog odnosa *lányom*. U odnosu na pitanje u vezi sa oslovljavanjem snaje, na pitanje koje se odnosi na komunikaciju sa **zedom** odgovorilo je nešto više ispitanica (njih 9 od 14). Puno lično ime uz T-modus se javlja ne samo pri komunikaciji s partnerima ćerki na mađarskom jeziku (5 puta, ali u odgovorima 4 ispitanice od 14, kako jedna osoba ovaj oblik navodi kako za oslovljavanje bivše, tako i sadašnje snaje), već i pojedinačno u odgovorima osoba koje sa zetovima komuniciraju na srpskom, nemačkom (uz odgovarajuće T-zamenice) i engleskom jeziku (uz gornju napomenu u vezi sa prirodom upotrebe ličnog imena u engleskom jeziku). Pored punog ličnog imena, zabeležili smo više puta i upotrebu skraćenog/modifikovanog ličnog imena (4 puta od 7 mogućih od toga 2 osobe daju ovu mogućnost uz korišćenje i punog oblika imena, a jedna osoba daje i oblik sa prisvojnim ličnim nastavkom). Etikete koje označavaju srodnički odnos javljaju se samo u odgovoru dveju ispitanica. Jednom je to srpsko *sine* (pri komunikaciji na srpskom jeziku, uz puno lično ime zeta informantkinje), a drugi put mađarski ekvivalent prethodnog izraza – *fiam* (javlja se uz puno i skraćeno/modifikovano lično ime zeta ispitanice).

Partneri i partnerke dece ispitanika i ispitanica koriste sledeće izraze:

KO → KOGA ↓	snaja	zet
ispitanika	tata + V (1) tata + vi (1) LI tata + maga (1) tati + te (1) deda + maga (1) apu + maga (1) skLI bácsi + maga (2) 0 + vi (1) / (5)	LI + te (1) LI+ you/te (1) skLI + te (3) tati + te (1) tati + du (1) deda + te (1) deda skLI + ti (1) / (7)
ispitanicu		LI + maga (2) LI + vi (1) LI + te (1)

	LI néni + maga (1)	LI néni + maga (1)
		tetka LI + vi (1)
		skLI + you/te (1)
	skLI néni + te (1)	
	anyu + maga (2)	
	mama + maga (1)	
	skLI mama + maga (1)	nagymama + maga (1)
	mami + te (1)	
		mama + te (2)
		mami + te (1)
	baba + te (1)	mami + vi (1)
		mami + du (1)
	0 + vi (1)	baba LI + ti (1)
	/ (7)	jómi + te (1)
		/ (5)

Od otprilike polovine ispitanika od kojih smo dobili odgovor u vezi s **oslovljavanjem od strane snaje** (njih 7 od 12), izuzev jedne osobe koja u vezi s komunikacijom na srpskom jeziku s jednom od snaja daje samo V-modus, svi navode da partnerka sina koristi etiketu za obeležavanje srodstva. Nekoliko (ujedno i najviše) ispitanika pominje etiketu *tata* – na srpskom uz *Vi* (V-modus), na mađarskom uz V-modus (uz 3. lice jednine), ali bez specifičnog zameničkog oblika kako ističe ispitanik, a jednom, takođe pri komunikaciji na mađarskom jeziku, etiketa *tata* se kombinuje s punim ličnim imenom ispitanika (tipa *Béla tata*) uz V-zamenicu *maga*. Uz isti zamenički oblik javlja se i prethodnoj etiketi srodan (iz nje izveden) izraz *tati*. Više od jednom javlja se još samo kombinacija skraćenog ličnog imena informanta i etikete (izvorno takođe etikete za obeležavanje srodstva) *bácsi* (2 primera tipa *Feri bácsi*) takođe uz V-zamenicu *maga* koje je ujedno i najučestalija mogućnost kada se uzimaju u obzir slučajevi komunikacije na mađarskom jeziku. Pojedinačno se još daju i etiketa *apu* uz *maga*, te pozjamljenica iz srpskog jezika *deda* uz istu pronominalnu formu, dakle, oba uz V-modus. U relativno malom broju odgovora u vezi s **oslovljavanjem od strane zeta** (5 osoba od 12 odgovorilo je na ovo pitanje), za razliku od prethodnog segmenta, isključivo se javlja T-modus (kako se i engleska zamenica *you* javlja uz puno lično ime ispitanika). To znači da se u

komunikaciji naših informanata sa snajama ([od ispitanika] mlađim ženskim osobama) javlja dominantno asimetrična raspodela pronominalnih formi, pri čemu V-modus koriste partnerke sinova ispitanika, dok im se uzvraća upotrebom T-modusa. Kada je reč o komunikaciji ispitanika s partnerima svojih ćerki ([od ispitanika] mlađim muškim osobama, dakle, na relaciji muškarac – muškarac), prisutna je recipročna raspodela zameničkih oblika, odnosno modusa oslovljavanja – bez obzira na starosnu razliku. T-modus se kombinuje i s etiketama koje ukazuju na srodstvo, a pojedinačno se javljaju sledeći obrasci: *tati + te*, zatim u odgovoru istog ispitanika i *tati*²⁴² + *du* pri oslovljavanju od strane drugog zeta na nemačkom, a takođe istog ispitanika treći zet s kojim razgovara na srpskom jeziku oslovljava kombinacijom etikete *deda* i skraćenog/modifikovanog ličnog imena (tipa *deda Pero*) uz *ti*, te i pozajmljenica iz srpskog *deda* uz *te*. Najučestalije se javlja upotreba skraćenog/modifikovanog ličnog imena (3 puta) uz *te*, ali u odgovoru jednog ispitanika – svi zetovi (partneri sve tri počerke) koriste isti obrazac. Preostali primeri podrazumevaju upotrebu punog ličnog imena informanta – jednom pri komunikaciji na mađarskom jeziku uz zamenicu *te*, a jednom pri komunikaciji na engleskom jeziku.

Kada **snaje** oslovljavaju naše **ispitanice** učestalije se javlja V-modus i to zamenica *maga* pri komunikaciji na mađarskom jeziku, a javlja se u sledećim obrascima: uz etiketu koja ukazuje na srodstvo – i kao pri javljanju ovakvih etiketa u okviru ovog pitanja uopšte, na projekciju odnosa (roditelj – dete) – *anyu* (2 primera), zatim, takođe uz etiketu koja obeležava srodstvo *mama*, te i pri kombinaciji ove etikete uz skraćeno/modifikovano lično ime (tipa *Erzsi mama*), kao i kombinacije etikete *néni* i punog ličnog imena (tipa *Mária néni*). Osim etikete *anyu*, svi navedeni se pominju pojedinačno. Etiketu *néni* snaja jedne ispitanice kombinuje sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (tipa *Joli néni + te*) i ovako proširenu nominalnu formu koristi uz T-modus, a kako unuk ispitanice (sin prethodno pomenute snaje), što je već istaknuto, „neće da priča na mađarskom“ [nem akar magyarul beszélni], snaja koristi i srpsku etiketu *baba*, ali se daje takođe uz mađarski pronominalni oblik *te*. T-modus se pominje i uz etiketu *mami* u odgovoru jedne informantkinje, a upotrebu isključivo V-modusa na srpskom jeziku (bez nominalnih formi) pri oslovljavanju od strane snaje zabeležili smo takođe jednom. U oslovljavanju od strane **zetova** s nešto većom učestalošću javlja se T-modus u odnosu na V-modus, kada posmatramo sve odgovore nezavisno od jezika komunikacije. Međutim, kako neke odgovore navode iste ispitanice, zapravo je udeo jednog

²⁴² Etiketu beležimo u skladu sa mađarskom ortografijom bez obzira na jezik komunikacije, kako bi ostalo jasno da je reč o etiketi koju suprug ćerke ispitanika preuzima, odnosno koristi prema uzoru na svoju partnerku.

modusa u odnosu na drugi približno isti. Za razliku od prethodnog segmenta (u kojem je reč o komunikaciji na relaciji starija ženska osoba – [od nje] mlađa ženska osoba) javlja se i upotreba, pre svega, punog ličnog imena, ali i, doduše tek jednom, skraćenog/modifikovanog ličnog imena (pri oslovljavanju ispitanice od strane zeta koji komunicira na engleskom jeziku sa svojom taštom [ali i tastom, v. gore]), bez propratnih etiketa iz kategorije etiketa za obeležavanje srodstva. Puno lično ime se kombinuje pri komunikaciji na mađarskom jeziku sa V-zamenicom *maga* (2 primera), a jednom uz T-zamenicu *te* (s tim da ispitanica [80 godina, završena viša pedagoška škola, nastavnica hemije/fizike] ističe da joj se ovakav način oslovljavanja ne dopada, te ju je zet počeo oslovljavati individualizovanim izrazom *jómi* koji je preuzeo od sina, tj. unuka informantkinje, uz T-modus, v. u okviru sledećeg pitanja). Kada se komunikacija odvija na srpskom jeziku, takođe je zabeležena upotreba punog ličnog imena uz V-zamenicom *Vi*, a uz V-modus se jednom pominje i kombinacija ovog tipa imena s etiketkom *tetka*, a uz T-modus, takođe jednom, kombinacija s etiketom *baba* (tipa *baba Melinda*). Ima primera i za upotrebu etiketa za obeležavanje srodstva *mama* i *mami* od strane zetova – *mama* se daje uz T-modus (2 primera), dok se *mami* beleži uz T-modus po jednom pri komunikaciji na mađarskom jeziku i na nemačkom jeziku u odgovoru iste ispitanice, a zabeležen je i jedan primer upotrebe ove etikete uz V-modus, i to pri komunikaciji na srpskom jeziku (*mami* + *Vi*). Jedna informantkinja smatra da je zet ne oslovljava direktno previše često i da se u načelu koristi etiketa u kojoj se odražava perspektiva unuke, tj. ćerke zeta ispitanice – *nagymama*, a zet ju koristi uz V-modus i zamenicu *maga*, a ovoj mogućnosti se može priključiti i kombinacija punog ličnog imena i etikete *néni*, takođe uz isti zamenički oblik.

Može se zaključiti da u svim slučajevima kada partneri i/ili partnerke dece naših ispitanika i ispitanica koriste V-modus (na bilo kojem od pomenutih jezika) rezultat je asimetrična raspodela zameničkih oblika, odnosno modusa oslovljavanja, jer oni sami koriste isključivo T-modus.

Kada je reč o komunikaciji između informanata i informantkinja i njihove unučadi, isključivo se javlja recipročan T-modus, te kada je posredi komunikacija na mađarskom jeziku, pronominalne forme nismo beležili, dok su zamenički oblici naznačeni kada je reč o komunikaciji na srpskom jeziku (koji se jedini javlja pored mađarskog u ovom segmentu). **Unuci i unuke** ispitanika i ispitanica su osobe različite starosti. Neke anketirane osobe imaju više unučadi (jedna ispitanica ima 5 unuka [ženske osobe]), te ćemo po potrebi ukazati na njihov broj i njihovu starost. Najstarija osoba (unuk jedne ispitanice) ima 37 godina, a

najmlađa je beba (takođe unuk jedne ispitanice) od godinu dana. Od ispitanika njih 6 ima unuku ili unuke, a 9 osoba unuka ili unuke (od toga 5 informanata imaju kako unuku/unuke, tako i unuka/unuke). Među ispitanicama 10 osoba dalo je odgovor u vezi s oslovljavanjem unuke (jedne ili više), a njih 11 u vezi s oslovljavanjem unuka (jednog ili više; a od osoba koje su dale odgovor u okviru ovog pitanja, njih 6 ima kako unuku, tako i unuka ili pak više njih).

Oslovljavanje **unuke i/ili unuka**:

KOGA → KO ↓	unuku	unuka
ispitanik	LI (6) skLI (9) gombóc (1) unokám (1) bogaram (3) cicám (2) kislányom (2) picike (1) / (6)	LI (7) LI + te/ti (1) LI + ti (2) skLI + te/ti (1) skLI (6) NI od LI (1) gombóc (1) kisleányom (1), merénylő (1) bogaram (1) cicám (1) / (3)
ispitanica	LI (12) LI + ti (3) skLI (11) kicsi (1) cicám (2), bogaram (7) kislányom (2) aranyoskám (5), csillagom (5), szívecsém (5) aranyoskánk (3), kiskirálynőnk (3), picike (1) 0 + te (1) / (4)	LI (12) skLI (6) kisleányom (1) cicám (1), bogaram (1) / (5)

Ispitanici svoje **unuke** (ženske potomke svoje dece) najučestalije oslovljavaju skraćenim modifikovanim ličnim imenom (ukupno 9 javljanja, ali u odgovorima 6 ispitanika od mogućih 12, kako 3 osobe po dve unuke oslovljavaju na ovaj način), a po frekventnosti iza ovog tipa imena sledi puno lično ime (ukupno 6 puta, ali u odgovoru 4 ispitanika, kako ovaj tip imena dve osobe koriste za oslovljavanje obe unuke). Osim navedenih vrsta imena, od nominalnih formi se javljaju još hipokoristici, s tim da se, osim izraza *bogaram* 'bubo [moja]' (koju pominju 2 osobe, ali jedna ju koristi za oslovljavanje obe unuke, dok druga ovim hipokoristikom oslovljava retko svoju pounuku), nijedna se konkretna etiketa ne javlja u odgovorima više ispitanika, već ih pojedini ispitanici koriste za oslovljavanje obe unuke: etiketa koja u ovom slučaju ukazuje i na srodnički odnos – *kislányom*, te izraz *cicám*. Pojedinačno se javljaju još sledeće hipokoristične nominalne forme: *gombóc* 'knedlo, gomboco' i *picike* 'malena'. Etiketom *unokám* 'unuko [moja]' jedan informant direktno upućuje na vrstu srodničkog odnosa, tj. relaciju između sebe i oslovljene osobe. Kada oslovljava **unuke** (muške potomke svoje dece) ukoliko se sabere javljanje pojedinih tipova imena bez obzira na jezik komunikacije, najučestalije se pominje puno lično ime, ali se mora računati s tim da to ne odgovara broju ispitanika koji pominju upotrebu ove nominalne forme, budući da neki na ovaj način oslovljavaju više od jedne unuke (pri komunikaciji na mađarskom jeziku javlja se 7 puta, ali čak 3 puta u odgovoru jednog ispitanika, zatim oba primera u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku daje isti ispitanik – sa snajom takođe razgovara na srpskom jeziku, a jedna osoba sa unukom razgovara i na mađarskom i na srpskom jeziku, te smo uz puno lično ime zabeležili T-zamenicu na oba jezika – unuk razume, ali ne koristi mađarski jezik). Skraćeno/modifikovano lično ime takođe se navodi učestalo, a broj koji je naznačen u tabeli takođe podrazumeva i višestruko imenovanje od strane nekog ispitanika (ukupno se javlja 6 puta, a od toga 2 puta u odgovoru jednog ispitanika, a pored toga, osoba koja i puno lično ime koristi kako pri komunikaciji na mađarskom jeziku, tako i na srpskom jeziku, takođe čini to i kada unuka oslovljava skraćenim/modifikovanim oblikom imena, s tim da na mađarskom jeziku koristi prisvojni oblik). Naišli smo i na jedan primer upotrebe nadimka izvedenog iz ličnog imena unuka (nastao ponavljanjem prva tri slova imena; u pitanju je tvorba tipa *Ferenc* > *Ferfer*), ali kako nije reč o uobičajenom skraćenom/modifikovanom obliku punog imena, već o individualizovanom izrazu, uvrstili smo ga u ovu kategoriju. Za oslovljavanje unuka neki informanti koriste i hipokoristične etikete i to svaki različite: *gombóc* (ispitanik ovaj izraz koristi i pri oslovljavanju jedne od dveju unuka), zatim izraz koji u ovom slučaju ukazuje i na srodnički odnos *kisfiam*, *bogaram* i *cicám* (informant iste hipokoristične izraze koristi i pri oslovljavanju dveju unuka – i starije

koja ima 31 godinu, ali i unuku koja ima 10 godina, a u ovom slučaju unuka od 14 godina). Etiketa *merénylő* 'atentator' šaljivog je karaktera (up. u srpskom korpusu izraz *šefe [propasti]*) a ispitanik (82, politička viša škola, novinar) takođe dodaje da ovaj izraz koristi i kada u stan ulazi njegov zet sa unukom – *Itt vannak a merénylők!* 'Tu su/Stigli su atentatori!'. Ovaj izraz javlja se umesto pozdrava, a može se tumačiti i kao indirektno oslovljavanje.

Informantkinje pri oslovljavanju svojih **unuka** (ženskih potomaka svoje dece) takođe najučestalije koriste njihova puna lična imena, međutim, s obzirom na to da neke ispitanice nisu odgovorile na ovo pitanje, veliki broj javljanja ovog tipa imena proističe iz okolnosti višestrukog imenovanja ove kategorije nominalnih formi od strane pojedinačnih informantkinja (u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku daje se 12 puta, ali jedna osoba ovaj tip etiketa koristi pri oslovljavanju dveju unuka, a jedna svih pet; jedna informantkinja tri od svoje četiri unuke – s kojima komunicira na srpskom jeziku – takođe oslovljava punim oblikom imena). Skraćeno/modifikovano lično ime se takođe javlja s velikom frekvencijom, međutim, broj u tabeli pokazuje sveukupno javljanje ove vrste imena kao i do sada (javlja se ukupno 11 puta i isključivo pri komunikaciji na mađarskom jeziku, a dve ispitanice ga pominju u vezi s oslovljavanjem dveju unuka, kao i informantkinja koja se na ovaj način obraća svim pet unukama). Anketirane žene daju i različite hipokoristične etikete za oslovljavanje unuka, a kod pojedinih izraza visoka frekvencija takođe je u vezi sa činjenicom da ih ista osoba koristi pri komunikaciji sa više unuka: *kicsi* 'malena', *cicám* i *bogaram* (informantkinja i njen suprug – takođe naš informant koriste iste hipokoristike za oslovljavanje dveju unuka, a izraz *bogaram* javlja se u odgovoru i jedne druge ispitanice koja takođe obe svoje unuke oslovljava ovim hipokoristikom), *kislányom* (etiketu pominje jedna informantkinja, ali njome oslovljava obe unuke, a takođe napominje da je ranije koristila i izraz *királylány* 'princezo', ali više ne), jedna ispitanica daje čak tri različite mogućnosti – *aranyoskám* 'slatkice [moja]' (doslovce: 'zlačana [moja]'), *csillagom* i *szívecském* (broj javljanja ovih izraza u tabeli odgovara broju unuka koje se oslovljavaju njima), nadalje, takođe jedna osoba daje i oblik *aranyoskánk* 'slatkice [naša]' (za sve tri unuke), ali i etiketu za istovremeno oslovljavanje svih unuka – *kiskirálynők* 'male kraljice', te *picike* 'malecka', koja je rezervisana za najmlađu među unukama (9 godina, dok starije imaju 15 i 18 godina). Jedna osoba ne daje nikakvu nominalnu formu, samo T-modus. Za oslovljavanje **unuka** (muških potomaka svoje dece) informantkinje takođe najučestalije koriste imena, pritom, broj javljanja u tabeli ponovo predstavlja sveukupno pominjanje ovih tipova etiketa. To je, pre svega, puno lično ime (ukupno se takođe navodi 12 puta, ali u odgovoru 6 osoba od kojih dve ovim

oblikom oslovljavaju po dva unuka, a jedna čak četiri), ali se javlja i skraćeni/modifikovani oblik punog imena (sada 6 puta i svaka ispitanica ga daje po jednom). U ovom segmentu – dakle, kada je reč o oslovljavanju unuka (muških osoba) – samo dve osobe daju hipokoristike (iako je skoro isti broj anketiranih žena odgovorilo na oba pitanja), dok u prethodnom njih šest. Jedna ispitanica svog unuka oslovljava etiketom *kisfiam* (pominje se pored punog ličnog imena), a druga navodi etikete kojima ona i suprug (takođe naš ispitanik) oslovljavaju i dve unuke – *cicám* i *bogaram* (v. gore).

Unuka i/ili unuk uzvrća/ju:

KO → KOGA ↓	unuka	unuk
ispitanika	LI tata (2) tati (5) nagytata (2) deda (2) skLI (1) / (6)	tata (2) LI tata (4) tati (1) nagytata (1) deda (1) deda + ti (3) deda skLI + ti (1) dedice + ti (2) deko + ti (1) öregapám (1), öregapja (1) skLI (2) / (3)
ispitanicu	nagymami (6) mami (6) nagyi (5) bákó (1) mamó (1) nagymama (1) skLI mama (2) / (4)	nagymami (2) mami (1) bákó (2) bako + ti (1) baba LI + ti (1) mama (1) nagymama (1) skLI mama (4) jómi (1) / (5)

Unuke informanata koriste – osim u slučaju kada pounuka (28 godina) koristi skraćeno/modifikovano lično ime ispitanika (83, diplomirani pravnik, novinar) – neku od etiketa kojom se ukazuje na srodnički odnos: *tati* (ukupno 5 puta se javlja, ali u odgovoru dve osobe – jednog od njih na ovaj način oslovljavaju dve unuke, a drugog tri), zatim kombinacija punog ličnog imena i etikete *tata* (2 primera, ali oba puta u odgovoru iste osobe), zatim *nagy tata* (takođe 2 primera, ali ponovo samo u odgovoru jedne osobe), te *deda* (2 primera u odgovoru istog ispitanika i to pri komunikaciji na mađarskom jeziku). **Unuci** naših ispitanika uzvraćaju nizom različitih mogućnosti, mada je na ovo potpitanje odgovorio i nešto veći broj anketiranih muškaraca. Osim skraćenog/modifikovanog ličnog imena u odgovoru jednog ispitanika, pri čemu je posredi oslovljavanje od strane dvojice pounuka (kao i u okviru prethodnog potpitanja), javljaju se isključivo etikete za obeležavanje srodstva ili pak kombinacije etiketa koje sadrže ovaj tip nominalnih formi: *tata* (2 puta od mogućih 9 javljanja), zatim kombinacija punog ličnog imena i pomenute etikete *tata* (4 puta se javlja, ali u odgovoru jednog ispitanika), zatim srodan oblik *tati* (1 primer), kao i *nagy tata* (takođe tek 1 javljanje), nadalje, *deda* – kako pri komunikaciji na mađarskom jeziku (1 primer), tako i na srpskom jeziku (isti ispitanik navodi ovu mogućnost 3 puta), kao i kombinacija sa skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (takođe na srpskom, 1 primer), a pri razgovoru na srpskom jeziku unuci koriste i *dedice*, te *deko* (prva se daje uz etiketu *deda* oba puta, a druga se javlja kao jedina mogućnost). Osim navedenih, jedan informant navodi da ga unuk pored etikete *tata* oslovljava ponekad i oblicima koji danas deluju unekoliko zastarelo, ali se mogu javiti sa šaljivim prizvukom kao u ovom konkretnom slučaju – *öregapám* (s prisvojnim ličnim nastavkom za 1. lice jednine) i *öregapja* (s prisvojnim ličnim nastavkom za 3. lice jednine).

Kada je reč o oslovljavanju od strane **unuka** (ženskih osoba), **informantkinje** takođe navode – sada bez izuzetaka – neku od etiketa kojom se upućuje na vrstu srodstva ili na kombinaciju skraćenog/modifikovanog ličnog imena s nekom etiketom iz ove kategorije. Javljaju se etikete *nagymami* (6 puta, ali u odgovorima triju ispitanica – od kojih ju dve osobe navode 3, odnosno 2 puta), *mami* (takođe 6 puta, ali ponovo u odgovoru triju ispitanica, u odgovoru jedne od ovih ispitanica 3 puta uz prethodni izraz), *nagyi* (5 puta, ali svaki put u odgovoru iste ispitanice), pozjamljenica iz srpskog jezika *bákó* (1 primer, ispitanica sama beleži izraz u ovom obliku), hipokorističan oblik *mamó* (< *mama*, 1 put), *nagymama* (takođe 1 put), te kombinacija skraćenog/modifikovanog ličnog imena i etikete *mama* (2 puta, ali u odgovoru iste ispitanice). **Unuci informantkinja** takođe koriste etikete za obeležavanje srodstva ili kombinaciju nekog izraza tog tipa i skraćenog/modifikovanog ličnog imena.

Zabeležili smo sledeće mogućnosti: *nagymami* (2 primera), *mami* (1 primer), pozajmljenica *bákó* (2 puta, ali u odgovoru iste ispitanice, a ista osoba pominje ovaj izraz u kontekstu oslovljavanja od strane unuke), zatim, ispitanice koje s unucima komuniciraju na srpskom jeziku daju etiketu *bako* i kombinaciju etikete *baba* i punog ličnog imena (po 1 primer), dok se za komunikaciju na mađarskom jeziku javljaju još i *mama* (1 javljanje), *nagymama* (takođe 1 primer), kombinacija skraćenog/modifikovanog ličnog imena i pomenute etikete *mama* (4 puta ovu mogućnost navodi ista ispitanica), te izraz koji je unuk ispitanice počeo koristiti u ranom detinjstvu (u trenutku sprovođenja ankete imao je 24 godine) – *jómi* (hipokorističan oblik izveden iz *jómama* < *jó* 'dobra' + *mama*).

4.2 OSLOVLJAVANJE PRIJATELJA I DRUGIH POZNATIH OSOBA

Oslovljavanje **prijatelja i prijateljica**:

KOGA → KO ↓	prijateljicu	prijatelja
ispitanik	LI (9) skLI (6) komasszony (1) szomszédasszony (1), testvérkém (1) / (1)	LI (9) skLI (9) NI (1) PI + maga (1) komám (1), haver (1), öregem (1) kollégám (1)
ispitanica	LI (13) skLI (6) aranyoskám (1), drágaságom (1) tanítónéni (1) barátnóm (1)	LI (10) skLI (4) skLI + ti (1) komám (1), komasszony (1) / (1)

Na pitanje u vezi s oslovljavanjem prijateljica i prijatelja pretežno su svi odgovorili, s tim da su neki dali tipične oblike koje koriste, dok su neki naveli način/e na koji/e oslovljavaju neku konkretnu osobu. Kako se skoro bez izuzetaka javlja recipročna T-zamenica, ona nije posebno istaknuta u tabeli, dok je V-modus istaknut u modelu koji daje

jedan od informanata. **Ispitanici** svoje **prijateljice** oslovljavaju najučestalije punim ili skraćenim/modifikovanim ličnim imenom (9, odnosno 6 puta se javlja od mogućih 11, pošto jedan informant ne odgovara na ovo potpitanje, a 5 osoba navodi obe mogućnosti, dok dvoje koriste skraćeni/modifikovani oblik i u prisvojnom obliku, a jedna od ovih i puno lično ime koristi sa takvim nastavkom). Da je reč o konkretnoj osobi ukazuje etiketa *komasszony* 'kumo' (ispitanik ovaj izraz daje pored punog ličnog imena), a ovo važi i za izraze *szomszédasszony* 'komšinice' i *testvérkém* – kako se odnosi na žensku osobu, u ovom slučaju etiketa ima značenje 'sestrice [moja]'. Kao i svoje prijateljice, informanti za oslovljavanje **prijatelja** najučestalije koriste puno ili skraćeno/modifikovano lično ime (po 9 puta se javljaju oba tipa imena od mogućih 12, s tim da 6 osoba navodi obe mogućnosti, a dve od njih koriste skraćeni/modifikovani oblik sa prisvojnim ličnim nastavkom, ali jedna osoba na ovaj način upotrebljava i puno lično ime). Jedan ispitanik (89, završena srednja škole, tapetar) pored navedenih tipova etiketa uz T-modus – kojima je oslovljavao kako svoje prijateljice, tako i svoje prijatelje koji su, kako dodaje, već svi preminuli – izdvojio je obrazac prezime uz V-zamenicu *maga* za oslovljavanje jednog konkretnog bliskog (!) prijatelja, koji mu je uzvrćao na isti način. Svog prijatelja pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena jedan od anketiranih muškaraca pak oslovljava i jednim šaljivim (kako on sam kaže, donekle i podrugljivim) nadimkom. Dve osobe navele su i druge etikete osim datih tipova imena. Jedan od ovih ispitanika daje čak tri različite mogućnosti: *komám* 'kume' (dok svoju prijateljicu oslovljava *komasszony* – reč je o supruzi prijatelja informanta s kojim ga vezuje kumstvo), *haver* i *öregem* 'stari [moj]' (ove mogućnosti se navode pored punog ličnog imena). Druga osoba daje etiketu *kollégám* 'kolega' (pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena).

Informantkinje za oslovljavanje **prijateljice** najfrekventnije navode upotrebu punog ličnog imena (13 puta se javlja od mogućih 14 kako su sve ispitanice odgovorile na ovo potpitanje), dok se skraćeno/modifikovano lično ime javlja tek u oko polovini odgovora (6 puta, a jedna informantkinja isključivo koristi ovakve oblike pri oslovljavanju svojih prijateljica, i to prisvojne oblike). Samo jedna osoba koristi hipokoristike, a navodi dva kojima oslovljava svoju prijateljicu koja od nje traži da na javnim mestima koristi ipak njeno puno lično ime: *aranyoskám* i *drágaságom*. Javlja se i jedan izraz koji upućuje na zanimanje prijateljice – *tanítónéni* 'učiteljice' (daje se pored skraćenog/modifikovanog ličnog imena, a informantkinja i sve svoje druge prijateljice oslovljava ovim oblikom imena). U ovom segmentu, jedna anketirana žena koristi (pored punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena svoje najbolje drugarice) i etiketu kojom se eksplicitno upućuje na vrstu društvenog

odnosa – *barátnőm*, a jedna druga daje etiketu *komasszony* (pored punog ličnog imena) kao redak način oslovljavanja svoje kume. Svoje **prijatelje** anketirane žene oslovljavaju u prvom redu punim ličnim imenom (10 puta se javlja od mogućih 13), dok se skraćeno/modifikovano lično ime daje sa upola manjom frekvencijom (5 puta, a od toga jednom za komunikaciju na srpskom jeziku), a jedna ispitanica (75, završena viša učiteljska, novinar, dramaturg i spisateljica po zanimanju) napominje da ovim oblikom imena muškarce ne oslovljava, odnosno, kako kaže, „muškarcima ne tepa“ [férfiakat nem becézek]. Informantkinja koja za oslovljavanje jedne svoje prijateljice – zapravo, svoje kume, navodi kao retko upotrebljenu etiketu *komasszony*, svog prijatelja – tačnije, supruga svoje prijateljice, takođe retko oslovljava i etiketom *komám*. Osim ovog izraza i navedena dva tipa imena ispitanice druge obrasce ne pominju.

Prijateljice i prijatelji uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	prijateljica	prijatelj
ispitanika	LI (4) skLI (8) szomszéd (1) / (1)	LI (3) skLI (9) NI (1) PI + maga (1)
ispitanicu	LI (7) skLI (9) NI ₁ , NI ₂ , NI ₃ , PI lány (1) drágaságom (1) testvérke (1)	LI (8) skLI (8) barátnőm (1) / (1)

Prijateljice našim **ispitanicima** uzvraćaju upotrebom skraćenog/modifikovanog ličnog imena (daje se 8 puta od mogućih 11), a s upola manjom frekvencijom punog ličnog imena (4 puta, a samo jedna osoba navodi oba oblika). Osim imena, samo jedan informant pominje neki drugi tip etikete i to onaj koji ukazuje na komšijski odnos – *szomszéd*. Daje se i primer upotrebe ovog izraza u celoj rečenici: *Szomszéd, vedd elő az ünneplő ruhádat!* 'Komšija, izvadi svoje svečano odelo!' **Prijatelji** takođe naše ispitanike oslovljavaju

dominantno punim ličnim imenom (9 puta od mogućih 12 javljanja kako su svi ispitanici odgovorili na ovo potpitanje), dok se skraćeno/modifikovano lično ime javlja sa znatno manjom frekvencijom (tek 3 puta, pritom, samo jedna osoba daje obe mogućnosti). Jedan ispitanik navodi i da mu prijatelj uzvraća upotrebom nadimka (iz poslednjeg sloga skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena), a ispitanik koji pominje kombinaciju prezimena sa V-zamenicom *maga* upućuje da se ovaj obrazac recipročno javljao pri komunikaciji sa jednim od njegovih prijatelja (v. gore). Osim raznih tipova imena druge vrste etiketa se na pominju.

Informantkinje za oslovljavanje od strane **prijateljica** daju najučestalije skraćeno/modifikovano lično ime (9 puta od mogućih 14, iako one same učestalije navode puno lično ime, v. gore), ali se sa nešto manjom frekvencijom daje i puno lično ime (7 puta od kojih dve osobe pominju i prethodno pomenuti tip imena, a jedna napominje da njene prijateljice isključivo koriste ovaj oblik, a takođe i prijatelji). Jedna ispitanica (65, diplomirana pravica, radila kao novinarka) osim skraćenog/modifikovanog imena daje i nekoliko nadimaka (3 različita: prvi je francuski oblik njenog skraćenog/modifikovanog imena, drugi je spoj prezimena i engleskog oblika skraćenog/modifikovanog imena, a treći je modifikacija i skraćunica spoja prezimena i njenog punog ličnog imena) koje njene prijateljice koriste (svaka neki od navedenih mogućnosti), a takođe joj se jedna osoba obraća kombinacijom njenog prezimenaa i etikete *lány* 'devojka' (tipa *Kovács lány*). Osim toga, jedna prijateljica je oslovljava i etiketom za obeležavanje srodstva *testvérke* '[u ovom slučaju] sestrice' – dakle, prijateljstvo se izjednačava sa srodstvom. Etiketom *drágaságom* uzvraća prijateljica ispitanice koja i sama koristi ovaj hipokoristik. Pri oslovljavanju od strane **prijatelja** s istom učestalošću se daju kako puna, tako i skraćena/modifikovana lična imena (po 8 puta od mogućih 13, a od toga dve osobe daju obe mogućnosti). Drugi tipovi etiketa se ne javljaju; jedini izuzetak čini jedan primer upotrebe etikete (pored punog ličnog imena) kojom se odnos između govornika i sagovornice eksplicitno određuje – *barátnőm* 'drugarice [moja]'.

U vezi s uticajem faktora pola (roda), teško je izvući precizne zaključke: dok ispitanici i ispitanice u vezi s ulogom govornika češće pominju puno od skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena (osim kada ispitanici oslovljavaju svoje prijatelje), kada je reč o obrnutoj sagovorničkoj konstelaciji važi upravo suprotno (osim kada prijatelji oslovljavaju ispitanice). Nadalje, iako se na prvi pogled može steći utisak da su žene sklonije upotrebi različitih etiketa pored navedenih tipova imena, ipak vidimo da i među muškarcima ima onih koji koriste i

druge etikete, te tako jedan informant navodi čak tri različite mogućnosti. Ipak, osim etikete *testvérkém* koja se javlja kako u odgovoru jednog muškarca, tako i odgovoru jedne žene, etikete kao *aranyoskám* ili *drágaságom*, koje čak i od ispitanica navodi tek jedna osoba, ne javljaju se uopšte kada je reč o oslovljavanju muške osobe (bilo ispitanika ili prijatelja informanata ili informantkinja), ali ni od strane muške osobe pri oslovljavanju ženske osobe.

Osobe iz komšiluka se oslovljavaju ovako:

KOGA → KO ↓	mlađu komšinicu	mlađeg komšiju
ispitanik	szomszédasszony + maga (5) szomszédasszony + te (1) komšinice + vi (7) komšinice + ti (1) LI + maga (5) LI + vi (5) LI + te (1) LI + ti (1) 0 + maga (1) 0 + vi (2)	szomszéd + maga (3) szomszéd + te (3) komšija + vi (7) komšija + ti (4) LI + maga (4) LI + vi (4) LI + te (2) LI + ti (2) 0 + maga (1) 0 + vi (2) 0 + te (1) 0 + ti (1)
ispitanica	szomszédasszony + maga (3) szomszédasszony + te (1) szomszéd + maga (1), szomszéd + te (1) szomszédka + te (1) szomszédtság + maga (1) komšinice + vi (7) komšinice + ti (3) LI + maga (4) LI + te (4) LI + vi (3) LI + ti (2) LI + 0 (1) 0 + vi (1)	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (2) kisszomszéd + te (1) komšija + vi (7) komšija + ti (3) LI + maga (4) LI + te (4) LI + vi (3) LI + ti (2) 0 + maga (1) 0 + vi (1) / (1)
KOGA → KO	stariju komšinicu	starijeg komšiju

↓		
ispitanik	szomszédasszony + maga (5) szomszédasszony + te (1) komšínice + vi (7) komšínice + ti (1) LI + maga (6) LI néni + maga (1) skLI + maga (2) LI + vi (6) 0 + maga (2) 0 + vi (3)	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (2) komšija + vi (5) komšija + ti (2) komšija + ti/vi (1) LI + maga (6) LI bácsi + maga (1) skLI + maga (1) LI + vi (4) LI + te (1) LI + ti (1) 0 + maga (2) 0 + vi (3) 0 + te (1) 0 + ti (1)
ispitanica	szomszédasszony + maga (5) szomszédasszony + te (1) szomszéd + maga (1) szomszédtság + maga (1) komšínice + vi (7) komšínice + ti (2) LI + maga (4) LI néni + maga (1) LI + te (1) LI + vi (3) LI + ti (1) LI + 0 (1) 0 + maga (1) 0 + vi (2)	szomszéd + maga (6) szomszéd + te (2) komšija + vi (7) komšija + ti (3) LI + maga (4) LI bácsi + maga (1) LI + te (3) LI + vi (3) LI + ti (2) 0 + maga (2) 0 + vi (2) / (1)
KOGA → KO ↓	devojjicu	dečkaka
ispitanik	LI + te (4) LI + ti (5) skLI + te (1) skLI + ti (1) 0 + te (3)	LI + te (4) LI + ti (5) skLI + te (1) skLI + ti (1) 0 + te (3)

	0 + ti (9) nagylány + te (1) lepa moja + ti (1)	0 + ti (9) legény + te (1)
ispitanica	LI + te (4) LI + ti (2) 0 + te (3) 0 + ti (7) kislány + te (1) leányka + te (1) dušo + ti (1) dušo moja + ti (1) / (1)	LI + te (4) LI + ti (2) 0 + te (3) 0 + ti (7) fiúcska + te (1) dušo + ti (1) dušo moja + ti (1) / (1)

Već i površnim pregledom podataka iz gornje tabele, mogu se doneti određeni zaključci. Prvo, iz odgovora starije grupe ispitanika potpuno nedostaju kontaktne rečice, ali i pozdravi, a izostanak upotrebe nominalnih formi u određenim sagovorničkim konstelacijama daje se u malom broju kada se posmatra ukupno javljanje određenih tipova etiketa. Drugo, znatan deo odgovora na potpitanja u vezi s oslovljavanjem osoba (mlađih i starijih odraslih lica – kako žena, tako i muškaraca, ali i maloletnih osoba – kako ženskih, tako i muških) iz komšiluka odnose se na komunikaciju na srpskom jeziku i odražavaju istorijsko-društvene (pa i političke) i ujedno kulturne okvire života naših informanata i informantkinja. Često se navode oblici na oba jezika, iako neke osobe daju odgovor isključivo na jednom od ovih jezika – zavisno od konkretnog okruženja (v. napomene u okviru analize odgovora mlađe ispitaničke grupe). Osim jedne ispitanice koja je navela isključivo oblike koje koristi u komunikaciji s nekom mlađom komšinicom (mlađom od otprilike 40 godina), na pitanja u okviru ovog segmenta odgovorile su sve anketirane osobe.

Ispitanici neku **mlađu komšinicu** (žensku odraslu osobu, mlađu od otprilike 40 godina) oslovljavaju pretežno u V-modusu nezavisno od jezika komunikacije, pri čemu se od mađarskih V-zamenica isključivo daje zamenica *maga*, i koriste neku nominalnu formu. Nominalni izrazi su ili puno lično ime (po 5 puta od mogućih 12 javljanja kako za komunikaciju na mađarskom, tako i na srpskom jeziku) ili etiketa kojom se upućuje na komšijski odnos: mađarska etiketa *szomszédasszony* (5 puta) i srpski izraz *komšinice* (7 puta). Sve ove etikete uz T-modus javljaju se tek pojedinačno, a jedan informant (82, završena srednja škola, baštovan) ističe da sve žene oslovljava isključivo u V-modusu – bez obzira na

starost ili jezik komunikacije. Izostanak upotrebe bilo kakve etikete beleži se jednom u vezi s oslovljavanjem na mađarskom jeziku (daje se V-zamenica *maga*), a dva puta u vezi s komunikacijom na srpskom jeziku (takođe uz V-modus). Isti obrasci javljaju se i pri oslovljavanju nekog **mlađeg komšije** (muške osobe mlađe od otprilike 40 godina), s tim da se, pored punog ličnog imena, javljaju etikete pogodne za oslovljavanje muške osobe, ali je udeo modela koji sadrže T-modus sada (na relaciji muška osoba – muška osoba) nešto veći. Etiketa *szomszéd* se sa podjednakom učestalošću kombinuje kako sa V-zamenicom *maga*, tako i sa T-zamenicom *te* (po 3 puta od mogućih 12), dok se izraz *komšija* uz V-zamenicu javlja s istom frekvencijom kao i odgovarajuća etiketa za oslovljavanje ženske osobe (7 puta), a uz T-zamenicu više puta u odnosu na situaciju oslovljavanja mlađe ženske osobe (4 puta). Puno lično ime se uz oba modusa javlja s istim udelom pri komunikaciji na oba jezika, međutim uz V-modus s dvostrukim brojem javljanja u odnosu na T-modus (4 prema 2 puta). I u okviru ovog potpitanja neke osobe daju samo modus oslovljavanja, odnosno zameničke oblike koje koriste, s tim da sada imamo po primer za oslovljavanje u T-modusu na oba jezika, dok se V-modus javlja s istim udelom (po jeziku) kao i u prethodnom segmentu.

Ispitanice svoje **mlađe komšinice** učestalije oslovljavaju V-modusom – kada se saberu odgovori na mađarskom i na srpskom jeziku. Samo se jednom javlja izostanak upotrebe bilo kakve etikete – jedna informantkinja daje samo srpsku V-zamenicu *Vi*, te za razliku od većine anketiranih žena beleži samo ovu, dakle, jednu mogućnost. Od etiketa se u prvoj liniji javlja, bilo da je u pitanju komunikacija na mađarskom jeziku, bilo da je posredi razgovor na srpskom jeziku, etiketa koja ukazuje na vrstu društvenog odnosa između komunikatora – mađarska etiketa *szomszédasszony* i njen srpski ekvivalent *komšinice*, a učestalije se pominju uz V-modus (mađarska etiketa 3 puta prema 1 put, a srpska 7 puta u odnosu na 3 javljanja od mogućih 14). Pored navedenih mogućnosti, pojedinačno se daju još mađarske etikete *szomszédka* (deminutiv od *szomszéd*) uz T-modus, koju možemo tumačiti i kao hipokoristik, te izraz pogodan i za istovremeno oslovljavanje više osoba (zbirna imenica) *szomszédtság* 'komšiluk' uz V-modus. Status ovog potonjeg nominalnog izraza je dvojak – s jedne strane, poznati su nam primeri upotrebe ove etikete u šali, a s druge, ono predstavlja i svojevrsnu mogućnost izbegavanja direktnog oslovljavanja sagovornice imenujući u etiketi i druge članove njene porodice. Iako u mađarskom jeziku postoji etiketa pogodna za izražavanje komšijskog odnosa za oslovljavanje ženske osobe, naišli smo i na jedan primer upotrebe oblika *szomszéd* – jednom uz V-zamenicu *maga*, te jednom uz T-zamenicu *te* – koji se ovde koristi s generičkim značenjem 'osoba koja stanuje u komšiluku'. Osim navedenih

etiketa, jedini drugi tip nominalnih izraza jeste puno lično ime mlađih komšinica, koje se, sada, uz V-modus daje s istom ili skoro istom učestalošću u odnosu na T-modus (na mađarskom jeziku 4 prema 4 puta, a na srpskom 3 prema 2), ipak upotreba imena ukazuje na određeni stepen bliskosti između komunikatora, ukoliko se uzme u obzir da etikete mogu izostati ili biti zamenjene kontaktnom rečcom, pri čemu upotrebu prethodno pomenutih izraza, kojima se ukazuje na vrstu društvenog odnosa, možemo „pozicionirati“ između ove dve mogućnosti – naravno, uzimajući u obzir i pronominalne forme koje ih prate. Osoba koja isključivo na ovo potpitanje daje odgovor samo navodi upotrebu punog ličnog imena. Pošto je ispitanica samostalno popunjavala upitnik, ne može se zaključiti koji je modus oslovljavanja u pitanju, a da je posredi komunikacija na srpskom jeziku ukazuje nam izraz koji se navodi u vezi s oslovljavanjem od strane mlađe komškinice i koji se takođe beleži bez bilo kakve pronominalne forme – *komškinice*. Za oslovljavanje **mlađih komšija** informantkinje daju pretežno iste obrasce i delom s istovetnom frekvencijom – kada je u pitanju upotreba srpske etikete *komšija* koja u ovoj situaciji zamenjuje etiketu *komškinice* ili upotreba punog ličnog imena sagovornika pri komunikaciji kako na mađarskom, tako i na srpskom jeziku. Razlike smo zabeležili u vezi s upotrebom mađarske etikete, odnosno mađarskih etiketa kojima se eksplicitno ukazuje na odnos govornice i sagovornika. Naime, pored etikete *szomszéd* uz V-zamenicu *maga* (4 puta od mogućih 13 javljanja kako jedna osoba više ne daje bilo kakav odgovor) – uz zamenicu, koja se i isključivo javlja kada se pri komunikaciji na mađarskom jeziku koristi V-modus u okviru svih potpitanja – nadalje, uz T-modus (2 puta), javlja se samo još složenica *kisszomszéd* 'mali komšija' uz T-modus. Bilo kakvu etiketu izostavljaju dve osobe – jedna daje samo mađarsku V-zamenicu *maga*, a druga srpsku V-zamenicu *Vi*.

Pri oslovljavanju **starijih komškinica** (ženskih osoba starijih od otprilike 40 godina, po mogućnosti i iste/slične starosti), **ispitanici** daju iste tipove etiketa kao i za oslovljavanje neke mlađe žene – mađarsku etiketu *szomszédasszony*, kao i njen srpski ekvivalent *komškinice*, te puno lično ime. V-modus dominira na oba jezika i u ovom slučaju, dok se T-modus javlja s još manjim udelom, tj. daje se tek pojedinačno i isključivo uz mađarsku i srpsku etiketu koja upućuje na vrstu društvenog odnosa, pritom frekvencija pojedinih obrazaca je skoro istovetna kao i u okviru prethodnog potpitanja, s tim da jedan ispitanik (v. napomenu niže) pri oslovljavanju komškinice koja stanuje u kući pored, koristi njeno skraćeno/modifikovano lično ime uz V-zamenicu *maga* (a njenog supruga takođe oslovljava imenom – punim oblikom imena), dok uobičajeno koristi etikete kojima se upućuje na komšijski odnos i to za oslovljavanje kako ženskih, tako i muških osoba. U ovom segmentu, ipak javlja se i jedna,

donekle neočekivana kombinacija etiketa pri komunikaciji na mađarskom jeziku i to uz V-modus: kombinacija punog ličnog imena i etikete *néni*. Međutim, ispitanik (83, završena srednja škola, knjigovezac) napominje da je na ovaj način ranije oslovljavao neke (od sebe) starije komšinice, a daje i odgovarajući obrazac koji je pogodan za oslovljavanje muške osobe: puno lično ime + *bácsi* + *maga*. V-zamenica pored izostavljanja bilo kakve etikete daje se 2 puta u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku, a jednom više kada je jezik komunikacije srpski jezik. **Starije komšije** (muške osobe koje su starije od otprilike 40 godina, dakle, po mogućnosti i iste/slične starosti) informanti, kao i mlađe komšinice i komšije, ali i starije komšinice, pretežno oslovljavaju etiketom kojom se ukazuje na vrstu društvenog odnosa – mađarskom etiketom *szomszédasszony* i srpskom etiketom *komšinice* – kao i punim ličnim imenom. Prvi nominalni izrazi kombinuju se kako sa V-, tako i sa T-modusom, doduše, ovim potonjim s upola ili značajno manjom učestalošću, dok se puno lično ime isključivo daje uz V-modus. U ovom segmentu, ipak, ima više obrazaca koji ne sadrže neku nominalnu formu, pritom, ukupan broj ovakvih modela ne odgovara i broju ispitanika koji ih navode, kako neki daju i više mogućnosti (3 osobe daju sve navedene mogućnosti, a samo jedna od njih obrazac 0 + *Vi*, ali ne isključuje ni mogućnost upotrebe i punog ličnog imena komšije) – što i inače karakteriše odgovore većine ispitanika i ispitanica u vezi s oslovljavanjem osoba iz komšiluka, šta i odgovara, smatramo, raznovrsnosti odnosa, pre svega u kontekstu bliskosti i distance.

Ispitanice starije komšinice oslovljavaju na veoma sličan način kao i mlađe komšinice kada se posmatraju tipovi nominalnih formi koje se javljaju, s tim da V-modus dominira kako pri komunikaciji na mađarskom jeziku, tako i na srpskom jeziku, dok se T-modus javlja pojedinačno ili samo dva puta (uz etikete *szomszédasszony* i puno lično ime pri komunikaciji na oba jezika tek po jednom, a uz etiketu *komšinice* 2 puta). Jedna informantkinja (85, završena srednja škola, baštovanka) ističe da samo prve komšije (bračni par koji smo takođe anketirali) – osobe mađarske nacionalne pripadnosti – oslovljava punim ili skraćenim/modifikovanim ličnim imenom uz V-zamenicu *maga*. Zatim, jedna druga ispitanica (82, završena srednja ekonomska škola) takođe navodi kombinaciju punog ličnog imena i etikete *néni* (za stariju mušku osobu takođe i model koji sadrži etiketu *bácsi*), s tim da se i ovde dodaje da je to shema koju je ranije koristila u odnosu na starije osobe od sebe. Ukoliko izuzmemo nedostatak nekih konkretnih etiketa koje se javljaju u vezi s oslovljavanjem mlađih komšija može se utvrditi da se na sličan način oslovljavaju i **starije komšije** – u domenu upotrebe nominalnih sredstava, dok je V-modus i u odgovorima

ispitanica učestaliji kada se govori o oslovljavanju starijih komšija (dakle, po mogućnosti i osoba iste dobi). Ipak, kada se uporede odgovori ispitanica u vezi s oslovljavanjem starijih komšinica u odnosu na oslovljavanje starijih komšija, iako je posredi mala razlika u frekvenciji, T-modus se – suprotno našim očekivanjima – češće navodi za oslovljavanje muške osobe, a to važi – u skladu s našim pretpostavkama – i za odgovore informanata.

Kada je reč o oslovljavanju maloletnih lica, kako informanti, tako i informantkinje navode skoro bez izuzetaka iste odgovore bez obzira na to da li je posredi oslovljavanje neke **devojčice** ili nekog **dečaka**. Za razliku od oslovljavanja odraslih osoba koje stanuju u komšiluku, kada je reč o oslovljavanju komšijske dece, **informanti** najučestalije navode samo modus oslovljavanja – T-modus i to srpsku zamenicu *ti* (9 puta od mogućih 12 javljanja), dok se mađarska zamenica *te* bez bilo kakve nominalne forme koristi znatno ređe (3 puta). Koriste se i puna lična imena dece – sa sličnom frekvencijom na oba jezika i isključivo uz T-modus, dok deo ispitanika pominje podjednako obe mogućnosti. Samo se u okviru ovog potpitanja javlja skraćeno/modifikovano lično ime u odgovoru jednog ispitanika koji ovaj tip imena beleži kako za komunikaciju na mađarskom, tako i na srpskom jeziku. Pored imena, daju se, doduše, pojedinačno, i dve druge mogućnosti: *nagylány* '[velika] devojko' i srpski hipokorističan izraz *lepa moja* – dakako, obe etikete uz T-modus. Osoba koja navodi prvu od dveju pomenutih etiketa, pri oslovljavanju nekog dečaka koristi etiketu *legény* '[narodno] momak', a osim ove (kao i nedostatka prethodnog hipokoristika) drugih razlika u odnosu na oslovljavanje devojčica nema.

Kada oslovljavaju komšijsku decu – devojčice i dečake podjednako – **informantkinje** najučestalije izbegavaju upotrebu bilo kakve nominalne forme, te smo beležili samo jezik i modus oslovljavanja u tim slučajevima koji je i u odgovorima anketiranih žena isključivo T-modus (pri oslovljavanju na srpskom jeziku javlja se 7 puta od mogućih 13, dok na mađarskom jeziku otprilike u upola manje slučajeva – 3 puta). Navodi se i upotreba punog ličnog imena dece – kako na mađarskom jeziku, tako i na srpskom jeziku (za mađarski jezik 4 puta, a za srpski 2 puta). Neke osobe daju i druge tipove nominalnih formi. Za oslovljavanje devojčice zabeležili smo etikete *kislány* i *leányka* (deminutiv od *leány* '[narodno] devojka'), a za oslovljavanje nekog dečaka ista osoba koja navodi ovaj drugi izraz daje i njen par – *fiúcska*. Hipokoristični srpski izraz *dušo*, odnosno njegov prošireni oblik *dušo moja* navodi se za oslovljavanje kako ženske, tako i muške dece.

Osobe koje stanuju u komšiluku uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlada komšnica	mladi komšija
ispitanika	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (1) komšija + vi (8) komšija + ti (1) LI + maga (2) LI + vi (2) LI bácsi + maga (1) skLI bácsi + maga (1) 0 + maga (2) 0 + vi (3)	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (1) komšija + vi (8) komšija + ti (1) LI + maga (2) LI + vi (2) LI bácsi + maga (1) skLI bácsi + maga (1) 0 + maga (2) 0 + vi (3)
ispitanicu	szomszédasszony + maga (3) szomszédasszony + te (2) szomszéd + maga (1), szomszéd + te (1) komšinice + vi (8) komšinice + ti (1) komšinice + 0 (1) LI + maga (3) LI + te (2) LI + vi (2) LI + 0 (1) skLI néni + maga (3) tetka skLI + vi (1) 0 + maga (1) 0 + vi (1)	szomszédasszony + maga (4) szomszédasszony + te (1) szomszéd + maga (1), szomszéd + te (1) komšinice + vi (8) komšinice + ti (1) asszonyom (1), hölgyem (1) + maga LI + maga (3) LI + te (2) LI + vi (2) skLI néni + maga (2) tetka skLI + vi (1) 0 + maga (1) 0 + vi (1) / (1)
KO → KOGA ↓	starija komšnica	stariji komšija
ispitanika	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (1) komšija + vi (8) komšija + ti (1) LI + maga (5) LI + vi (6)	szomszéd + maga (4) szomszéd + te (3) komšija + vi (8) komšija + ti (3) LI + maga (3) LI + te (1) LI + vi (5) LI + ti (1)

	0 + maga (2) 0 + vi (3)	0 + maga (2) 0 + te (1) 0 + vi (3) 0 + ti (1)
ispitanicu	szomszédasszony + maga (5) szomszédasszony + te (2) szomszéd + maga (1), szomszéd + te (1) komšínice + vi (8) komšínice + ti (2) LI + maga (3) LI + te (2) LI + vi (2) 0 + maga (1) 0 + vi (1) / (1)	szomszédasszony + maga (4) szomszédasszony + te (1) szomszéd + maga (1), szomszéd + te (1) komšínice + vi (8) komšínice + ti (1) asszonyom (1), hölgyem (1) + maga LI + maga (4) LI + te (2) LI + vi (3) 0 + maga (1) 0 + vi (1) / (1)
KO → KOGA ↓	devojjica	dečak
ispitanika	bácsi + te (1) LI bácsi + maga (1) LI bácsi + te (1) skLI bácsi + maga (1) čiko + vi (1) čika LI + vi (2) deda + vi (1) komšija + vi (1) 0 + maga (5) 0 + vi (6) 0 + ti (2)	bácsi + te (1) LI bácsi + maga (1) LI bácsi + te (1) skLI bácsi + maga (1) čiko + vi (1) čika LI + vi (2) deda + vi (1) komšija + vi (1) 0 + maga (5) 0 + vi (6) 0 + ti (2)
ispitanicu	szomszédnéni + maga (1) LI néni + maga (2) LI néni + te (1) skLI néni + maga (1) skLI néni + te/maga (1) tetka skLI + vi (1) tetka + vi (2) teto + vi (1) baba + vi (1)	szomszédnéni + maga (1) LI néni + maga (2) LI néni + te (1) skLI néni + maga (1) skLI néni + te/maga (1) tetka skLI + vi (1) tetka + vi (2) teto + vi (1) baba + vi (1)

	bako + vi (1) 0 + maga (3) 0 + vi (5)	bako + vi (1) 0 + maga (3) 0 + vi (5)
--	---	---

Prema odgovorima **ispitanika mlade ženske osobe** im uzvraćaju – osim u jednom slučaju upotrebe srpske etikete *komšinice* uz T-zamenicu *ti* – isključivo koristeći T-modus, te to znači da treba računati na moguće prisustvo asimetrične raspodele zameničkih oblika u svim slučajevima kada ispitanici koriste T-, a uzvraća im se V-modusom. U ovom segmentu naišli smo na jedan primer – ispitanik (83, završena srednja škola, knjigovezac po struci) koristi puno lično ime komšinica pri komunikaciji na oba jezika ili srpsku etiketu *komšinice*, takođe na oba jezika, kako T-, tako i V-modus od osobe do osobe, dok mu se u svim slučajevima uzvraća V-modusom i uz mađarsku kombinaciju etiketa skraćeno/modifikovano lično ime uz *bácsi* ili srpskim izrazom *komšija*. Nadalje, naišli smo i na dva primera upotrebe recipročne T-zamenice koju prati i simetrija nominalnih formi, dakle, u ostalim slučajevima važi recipročan V-modus na oba jezika. Za oslovljavanje od mlađih ženskih osoba od etiketa se najučestalije javljaju mađarska i srpska etiketa kojom se neposredno ukazuje na vrstu društvenog odnosa govornice i sagovornika – *szomszéd* i *komšija* (mađarski izraz 4 puta uz V-zamenicu *maga*, a tek jednom uz T-modus, dok se srpska etiketa pominje čak 8 puta od mogućih 12 javljanja uz V-modus, a takođe 1 put uz T-modus). Javlja se i puno lično ime kako uz V-, tako i uz T-modus (po 2 puta na oba jezika, a ispitanici sami takođe koriste i ovaj tip nominalnih izraza), zatim, pojedinačno se daje ovaj oblik imena, ali i skraćeni/modifikovani oblik u kombinaciji s etiketom *bácsi* (uz V-modus) pri komunikaciji na mađarskom jeziku, a nekoliko osoba pominje i izostanak upotrebe bilo kakve nominalne forme od strane mlađih komšinica (2 puta se daje mađarska V-zamenica *maga*, a 3 puta srpska V-zamenica *Vi*). Za oslovljavanje od strane **mlađih komšija** informanti daju istovetne odgovore kao i za oslovljavanje od strane mlađih komšinica, s tim da kako ispitanici sami pri oslovljavanju neke mlade muške osobe nešto češće koriste T-modus, broj slučajeva asimetrične raspodele modusa oslovljavanja je takođe veći (3 primera u ovom segmentu u odnosu na prethodno pomenuti jedan slučaj, pri čemu se nominalne forme recipročno koriste, osim u jednom slučaju kada informant koristi puno lično ime, a uzvraća mu se kombinovanom etiketom skraćeno/modifikovano lično ime + bácsi).

Mlade komšinice informantkinjama, kada je reč o komunikaciji na mađarskom jeziku, uzvraćaju etiketom *szomszédasszony* – češće uz V-zamenicu *maga*, ali neke osobe

navode i mogućnost javljanja T-zamenice *te* (3 puta u odnosu na 2 od mogućih 14 javljanja), a ponovo se javlja i generički upotrebljen izraz *szomszéd* – jednom uz V-, a jednom uz T-modus. Obe sheme se koriste recipročno. Najviše ispitanica, ipak, navodi srpsku etiketu *komšinice* i to uz V-modus (8 puta u odnosu na jedno javljanje uz T-modus). Druge mogućnosti uključuju upotrebu imena – punog ličnog imena na oba jezika (uz V-modus 3 puta na mađarskom, te 2 puta na srpskom jeziku, dok se uz T-modus javlja 2 puta na mađarskom jeziku), kao i skraćenog/modifikovanog ličnog imena u kombinaciji s mađarskom etiketom *néni* (3 puta uz V-zamenicu *maga*) ili srpskim ekvivalentom *tetka* (1 put uz V-modus). Izostanak upotrebe bilo kakve etikete beleži po jedna osoba uz V-modus na mađarskom jeziku (dok ispitanica sama koristi zbirnu etiketu *szomszédtság*) i na srpskom jeziku (informantkinja takođe ne koristi nominalne forme). Isti odgovori se javljaju sa skoro istovetnom frekvencijom i u vezi s oslovljavanjem od strane **mlađih komšija**, s tim da se javljaju sada i neke dodatne mogućnosti u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku, ali u odgovoru samo jedne informantkinje: *asszonyom* i *hölgyem* uz V-zamenicu *maga* koje bez obzira na to da obrazac sadrži neku nominalnu komponentu, ipak ukazuje na govornikovu distancu, kako su to uobičajeni izrazi za oslovljavanje nepoznatih osoba, uprkos tome što ispitanica upotrebljava puno lično ime uz T-modus. Ovo je, dakle, ujedno primer i za asimetričnu raspodelu kako u domenu upotrebe modusa oslovljavanja, tako u sferi upotrebe nominalnih izraza. Asimetrija u raspodeli zameničkih oblika prisutna je i u odgovorima informantkinja – kako pri komunikaciji na mađarskom, tako i na srpskom jeziku (na relaciji ispitanica – mlađa komšinica naišli smo na 3 slučaja, a na relaciji ispitanica – mlađi komšija na 4 primera kada mlađi komunikatori upotrebljavaju V-modus u odnosu na naše informantkinje, dok ih one oslovljavaju delom²⁴³ ili isključivo u T-modusu).

Starije komšinice (dakle, po mogućnosti i osobe iste ili slične starosti) **informantima** uzvraćaju pri komunikaciji na mađarskom jeziku etiketom *szomszéd* uz V-zamenicu *maga* (4 puta od mogućih 12 javljanja, dok se uz T-modus pominje tek jednom). U dvostruko višem broju, međutim, daje se srpski ekvivalent ove etikete – *komšija*, takođe uz V-modus (8 puta u odnosu na takođe jedno javljanje uz T-modus). Skoro polovina, odnosno polovina ispitanika navodi upotrebu punog ličnog imena uz V-modus na oba jezika (5 puta za mađarski, a 6 za srpski jezik), a izostanak upotrebe nominalnih izraza uz V-modus takođe smo zabeležili sa sličnom frekvencijom na oba jezika (na mađarskom se zamenica *maga* daje 2, a srpska V-

²⁴³ U odgovorima nekih ispitanica prisutna je kako simetrija, tako i asimetrija – naravno, u zavisnosti od konkretnih sagovornika, odnosno sagovornica.

zamenica 3 puta). Kada je posredi oslovljavanje od strane **starijih komšija** daju se skoro bez izuzetaka isti obrasci, razliku predstavlja nešto češće javljanje T-modusa. Zamenički oblici (modus oslovljavanja) javljaju se isključivo recipročno, a to važi i za nominalne forme.

Ispitanice njihove **starije komšinice** (dakle, u nekim slučajevima i osobe istih ili sličnih godina) oslovljavaju kada se komunikacija odvija na mađarskom jeziku etiketom kojom se obeležava vrsta društvenog odnosa *szomszédasszony* uz V-modus, a u veoma malom broju i uz T-zamenicu (uz zamenicu *maga* ova etiketa javlja se 5 puta od mogućih 13 javljanja, dok se sa T-zamenicom ovu etiketu daju 2 informantkinje), a ispitanica koja i sama koristi generički nominalni izraz *szomszéd* kako uz V-, tako i uz T-modus, smatra da joj na isti način uzvraćaju i starije komšinice. S istom frekvencijom – najvećom i u okviru ovog potpitanja – daje se upotreba srpskog nominalnog izraza *komšinice* uz V-modus, dok se uz T-modus javlja znatno ređe (8 puta uz V-zamenicu prema 2 javljanja uz T-zamenicu). Upotreba punog ličnog imena se ponovo javlja u kontekstu komunikacije na oba jezika u nekoliko slučajeva (3 puta uz V-zamenicu *maga* i 2 puta uz T-zamenicu *te*, a takođe 2 puta uz srpsku V-zamenicu). Izostanak upotrebe nominalnih izraza beleže iste ispitanice kao i u vezi s oslovljavanjem od strane mlađih ženskih osoba – jedna daje samo mađarsku V-zamenicu *maga*, a druga samo srpsku V-zamenicu. Od strane **starijih komšija** ispitanice bivaju oslovljene na pretežno isti način kao i od strane starijih ženskih osoba iz komšiluka, tj. javljaju se isti obrasci sa skoro istim udelom, međutim jedna osoba ponovo pominje obrazac koji smo tumačili kao izražavanje distance – kombinacija mađarskih etiketa *asszonyom* i *hölgyem* uz V-zamenicu *maga*. Raspodela zameničkih oblika, a skoro bez izuzetaka i nominalnih formi, i ovde je recipročna.

Komšijska deca – kako devojčice, tako i dečaci – naše **informante** oslovljavaju najučestalije izbegavajući upotrebu bilo kakvog nominalnog izraza, a u tim slučajevima pominje se korišćenje, pre svega, V-modusa u oba jezika na kojima se komunikacija odvija (za mađarski jezik javlja se 5 puta V-zamenica *maga*, a za srpski jezik 6 puta V-zamenica *Vi* u odgovoru 12 anketiranih muških osoba), dok se u malom broju javlja i T-modus, ali isključivo u razgovoru na srpskom jeziku (2 primera). Ostale brojne mogućnosti podrazumevaju upotrebu neke etikete, učestalije uz V-modus kako na mađarskom, tako i na srpskom jeziku. Na mađarskom jeziku koriste se pojedinačno sledeći obrasci: *bácsi* + *te*, puno lično ime + *bácsi* + *maga*, ali se ista kombinacija etiketa javlja i uz *te*, zatim, skraćeno/modifikovano lično ime + *bácsi* + *maga*. Modeli koji sadrže i ime (bilo koji tip od navedena dva) oslovljene osobe ukazuju na veći stepen bliskosti (poznatosti) u odnosu na prvopomenutu mogućnost.

Sheme koje smo zabeležili na srpskom jeziku su sledeće: *ćiko + Vi*, *ćika + puno lično ime + Vi* (ovo je jedini obrazac koji se javlja više od jednom – daje se 2 puta), *deda + Vi*, te *komšija + Vi*. S obzirom na to da ispitanici komšijsku decu bez izuzetaka na oba jezika oslovljavaju u T-modusu, svi primeri koji sadrže mađarsku ili srpsku V-zamenicu upućuju na asimetričnu raspodelu zameničkih oblika, a asimetrija je prisutna i u domenu upotrebe nominalnih formi (osim kada i ispitanici i deca izostavljaju etikete).

Kako **devojčice**, tako i **dečaci iz komšiluka** naše **ispitanice** pri komunikaciji na srpskom jeziku najučestalije oslovljavaju izostavljajući bilo kakav nominalni izraz u V-modusu (5 puta od mogućih 13 javljanja). Izostavljanje etiketa uz imenovanje V-zamenice *maga* najučestalija je i kada ispitanice s komšijskom decom razgovaraju na mađarskom jeziku, međutim daje se tek nekoliko puta (3 puta). Sve ostale mogućnosti, bilo na srpskom, bilo na mađarskom jeziku daju se pojedinačno, ili tek dva puta. Na mađarskom jeziku javljaju se sledeće kombinacije nominalnih i pronominalnih formi: *szomszédnéni* 'tetka komšinice' + *maga*, puno lično ime + néni + maga (jedini obrazac na mađarskom jeziku koji se ne javlja pojedinačno – daje se 2 puta), a ova kombinacija etiketa moguća je i uz T-modus, nadalje, skraćeno/modifikovano lično ime + néni + maga, s tim da se ista kombinacija nominalnih formi u odgovoru jedne informantkinje pominje uz oba modusa zavisno od konkretnog uzrasta (ispitanica smatra da će mala deca pre koristiti T-, a nešto veća V-modus). Na srpskom jeziku daju se sledeće mogućnosti: ekvivalent prethodne mađarske sheme – *tetka + skraćeno/modifikovano lično ime + Vi*, zatim *tetka + Vi* (jedini obrazac na srpskom jeziku koji se pominje više od jednom – daje se 2 puta), varijanta prethodne etikete *teto uz Vi*, *baba + Vi*, te *bako + Vi*. Poslednji obrasci ukazuju na to da deca ne poznaju (bolje) osobe koje oslovljavaju, te koriste obrasce koji se javljaju pri komunikaciji s nepoznatim osobama. Za raspodelu zameničkih, ali i nominalnih oblika, važi rečeno u vezi s odgovorima ispitanika.

Sve mogućnosti koje smo registrovali u kontekstu komunikacije na mađarskom jeziku, beleži i Domonkosi u svom istraživanju (up. Domonkosi 2002: 104-105), s tim da je o učestalosti pojedinih shema u materijalu ove autorke i našem korpusu bespredmetno raspravljati s obzirom na to da neki od naših informantkinja i informanata ni ne koriste mađarski jezik pri komunikaciji s osobama koje stanuju u njihovoj neposrednoj blizini.

Svesni toga da je pitanje komunikacije s komšijama i komšinicama s aspekta našeg istraživanja, a u širem smislu i s aspekta života u jednoj multinacionalnoj, odnosno multikulturalnoj sredini složeno i specifično, neke anketirane osobe precizirale su svoje

odgovore u ovom kontekstu. Tako jedan anketirani muškarac (83, završen šumarski fakultet, doktor nauka, istraživač) čiji smo odgovor izdvojili i nešto ranije, napominje da se s prvim komšijama, bračnim parom – koji su mađarske nacionalne pripadnosti – međusobno oslovljavaju koristeći lična imena uz V-zamenicu *maga*, dok se s ostalim osobama koji stanuju u istoj ulici (u kojoj su isključivo porodične kuće) oslovljava etiketama *szomszédasszony* i *szomszéd* takođe uz V-modus, a ujedno komentariše da je komšiluk većinski (u odnosu na raniju nacionalnu pripadnost stanara i stanarki u ulici) srpske nacionalne pripadnosti. Ipak, i pri komunikaciji na srpskom jeziku pretežno koristi etikete kojima se eksplicitno upućuje na komšijski odnos – *komšinice* i *komšija* (takođe uz V-modus), dok će (puna) lična imena onih osoba upotrebiti koje češće sreće i s kojima se susreti ne svode samo na razmenu pozdrava. Jedan anketirani bračni par (ispitanik: 84, politička viša škola, novinar i pisac; ispitanica: 78, završena osnovna škola, domaćica) napominju da su s mnogim komšijama iz zgrade u dobrim odnosima, pozdravljaju se pri susretu, iako imena osoba srpske nacionalnosti ne znaju, te koriste etikete *komšinice* i *komšija* uz V-modus (za oslovljavanje dece daju samo T-modus bez etiketa). Za oslovljavanje komšija koje su mađarske nacionalne pripadnosti, međutim, prema mišljenju ispitanika i ispitanice, važi pravilo recipročne upotrebe (punog ili skraćenog/modifikovanog) ličnog imena uz T-modus, ali kako u zgradi anketiranog bračnog para trenutno nema takvih osoba, ovu mogućnost tabela s prikazanim rezultatima ne sadrži. Sličan komentar daje i jedan drugi ispitanik (72, završena viša škola, štampar) prema kojem je za komunikaciju s komšijama mađarske nacionalne pripadnosti uobičajena recipročna upotreba T-modusa, te i sâm koristi etikete *szomszédasszony* i *szomszéd* uz T-zamenicu *te* – bez obzira na starost oslovljene osobe, a sve odrasle osobe mu uzvraćaju takođe upotrebom etikete *szomszéd* uz *te*. Srpski jezik pominje samo u kontekstu oslovljavanja komšijske dece (te pored mađarske sheme puno ili skraćeno/modifikovano lično ime + *te*, daje i ekvivalentan obrazac na srpskom jeziku, međutim kada je reč o oslovljavanju od strane dece pominje samo mađarsku mogućnost puno lično ime + *te*). Na pripadanje istoj nacionalnoj zajednici i govorenju istog jezika kao faktora pri odabiru konkretnih obrazaca pri oslovljavanju ukazuju i neke (druge) ispitanice. Tako jedna od informantkinja (75, završena viša pedagoška škola, po struci nastavnica mađarskog jezika, po zanimanju novinarka, dramaturg i spisateljica) čiji suprug – takođe naš informant – daje dodatnu napomenu u ovom kontekstu: smatra da s komšijama i komšinicama mađarske nacionalne pripadnosti ima bliži odnos, ali kako pri komunikaciji s odraslim osobama na mađarskom jeziku, tako i na srpskom jeziku podjednako rado prelazi na T-modus (koji onda prati uzajamna upotreba punog ličnog imena). Jedna druga ženska osoba koja s osobama koje stanuju u istoj ulici komunicira na

srpskom jeziku (te smo i u korpus uvrstili samo te odgovore), dodaje takođe da se komšiluk s aspekta etničke pripadnosti proteklih godina veoma izmenio, a da je ranije u ulici s većinom osoba komunicirala na mađarskom jeziku, oslovljavajući ih punim ličnim imenom uz T- ili V-modus (V-zamenicom *maga*), pri čemu je V-modus upotrebljavala isključivo u razgovoru s muškarcima (koji su joj na isti način uzvraćali). Na osnovu navedenih komentara, stiče se utisak da se ista nacionalna pripadnost, koju prati upotreba istog jezika u međusobnoj komunikaciji percipira kao okolnost koja omogućava uspostavljanje bližeg kontakta između komunikatora, a koja se takođe reflektira i na govorno ponašanja u smislu odabira obrazaca koji će se javiti pri oslovljavanju.

4.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA

Dok su se na pitanje u vezi s oslovljavanjem osoba koje stanuju u komšiluku već s značajnim udelom davali odgovori koji se odnose na komunikaciju na srpskom jeziku, na poslednji kompleks potpitanja – u kojem smo tražili oblike koji se koriste pri oslovljavanju nepoznatih osoba (mlađih i starijih, muških i ženskih, odnosno maloletnih lica oba pola) – dobili smo dominantno izraze i obrasce na srpskom jeziku. Više osoba, ipak, dalo je i dodatne napomene u vezi s upotrebom jezika, te ćemo ih takođe navesti.

Oslovljavanje **nepoznatih osoba na ulici**:

KOGA → KO ↓	mlađu ženu	mlađeg muškarca
ispitanik	gospođu + vi (8) gospođu + ti/vi (1) gospođice + vi (4) gospođice + ti/vi (1) hölgyem + maga (1) devojko + ti/vi (1) devojko + vi (1) curo + ti (1) 0 + vi (1) 0 + ti (2)	gospodine + vi (8) uram + maga/te (1) momče + ti/vi (1) momče + vi (1) mladiću + ti/vi (1) momak + ti (1) 0 + vi (1) 0 + ti (2)
ispitanica	gospođu + vi (5) gospođu + 0 (1) gospođice + vi (2)	gospodine + vi (5) gospodine + 0 (1) momče + vi (1)

	<p>dušo + vi (1)</p> <p>asszonyom + maga (1)</p> <p>kisasszony + ön (1)</p> <p>hölgyem + maga (1)</p> <p>hölgyikém + maga (1)</p> <p>kislány + maga (1)</p> <p>Lesz szíves egy pillanatra... + maga (1)</p> <p>0 + vi (1)</p> <p>0 + maga (1)</p> <p>0 + maga/vi (1)</p>	<p>uram + maga (2)</p> <p>uram + ön (1)</p> <p>fiatalember + maga (1)</p> <p>Lesz szíves egy pillanatra... + maga (1)</p> <p>0 + vi (1)</p> <p>0 + maga (2)</p> <p>0 + maga/vi (1)</p>
<p>KOGA →</p> <p>KO</p> <p>↓</p>	stariju ženu	starijeg muškarca
ispitanik	<p>gospođo + vi (10)</p> <p>asszonyom + ön (1)</p> <p>0 + vi (1)</p>	<p>gospodine + vi (10)</p> <p>uram + maga (1)</p> <p>0 + vi (1)</p>
ispitanica	<p>gospođo + vi (7)</p> <p>gospođo + 0 (1)</p> <p>asszonyom + maga (1)</p> <p>asszonyom + ön (1)</p> <p>asszonyom + maga/ön (1)</p> <p>hölgyem + maga/ön (1)</p> <p>Lesz szíves egy pillanatra... + maga (1)</p> <p>Legyen szíves ... + maga/ön (1)</p> <p>izvinite (1)</p> <p>0 + maga (1)</p> <p>0 + vi/maga (1)</p>	<p>gospodine + vi (7)</p> <p>uram + maga (1)</p> <p>uram + ön (1)</p> <p>uram + maga/ön (2)</p> <p>Lesz szíves egy pillanatra... + maga (1)</p> <p>0 + maga (1)</p> <p>0 + vi/maga (1)</p>
<p>KOGA →</p> <p>KO</p> <p>↓</p>	devoјčicu	dečaka
ispitanik	<p>devoјčice + ti (3)</p> <p>devoјko + ti (1)</p> <p>devoјke slušajte (1)</p> <p>dete + ti (1)</p> <p>nagylány + te (1)</p> <p>0 + ti (8)</p>	<p>dečko + ti (1)</p> <p>momče + ti (4)</p> <p>momak + ti (1)</p> <p>dete + ti (1)</p> <p>legény + te (1)</p> <p>0 + ti (8)</p>
ispitanica	<p>devoјko + 0 (1)</p>	<p>momče + 0 (1)</p> <p>momče + ti (1)</p> <p>momak + ti (1)</p>

devojčice + ti (2)	dečko + ti (1)
dete + ti (1)	dete + ti (1)
dušo moja + ti (1)	dušo moja + ti (1)
kislány + te (3)	kisfiú + te (1)
	legényke + te (1)
	gyerekem + te (1)
0 + ti (5)	0 + ti (5)
0 + te (2)	0 + te (2)
0 + te/ti (1)	0 + te/ti (1)

Kada oslovljavaju neku **nepoznatu mlađu žensku osobu** (mlađu od otprilike 40 godina starosti) **ispitanici** skoro bez izuzetaka daju srpske izraze – dakle, komunikacija sa nepoznatim osobama se pretežno odvija na srpskom jeziku, dominantnom jeziku društvene sredine. Nafrekventnije se koristi etiketa *gospođo* uz V-modus (ovaj obrazac navodi 8 od 12 ispitanika), ali se sa manjom, ali prema našem mišljenju signifikantnom učestalošću daje i etiketa *gospođice* – ukoliko imamo u vidu kontroverzan status ovog nominalnog izraza, o čemu smo već govorili, takođe uz V-modus i uvek pored prvopomenute mogućnosti, a kriterijum za odabir prve ili druge mogućnosti je bez izuzetaka procenjena starost (dakle, i izgled) sagovornice. Jedan od informanata obe etikete navodi kako uz T-, tako i V-modus, a odluku o tome kako će osloviti potencijalnu sagovornicu takođe donosi na osnovu njene procenjene starosti, kao i izgleda, međutim dalje ne precizira svoj odgovor. Drugi obrasci u vezi s komunikacijom na srpskom jeziku koji se pojedinačno javljaju sadrže etiketu *devojko* – jednom uz V-zamenicu, a jednom uz oba modusa, a jedna osoba pominje i etiketu *curo* koju kombinuje sa T-zamenicom. Takođe mali broj ispitanika izbegava upotrebu bilo kakve etikete. Jedan od njih koristi samo V-modus (to je ujedno jedina mogućnost koju pominje), dok dvoje navode upotrebu T-zamenice bez bilo kakve nominalne forme, ali pored ovog obrasca, koriste i neke druge. Samo jedna osoba (koja je samostalno popunjavala upitnik) daje isključivo neki nominalni izraz i bilo kakvu shemu uopšte u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku – etiketu *hölgyem* uz V-zamenicu *maga*. Jedan informant (82, politička viša škola, novinar) koji navodi isključivo srpske etikete *gospođo* i *gospodine* uz V-modus kako za oslovljavanje mlađih žena i muškaraca, tako i za starije, dok pri oslovljavanju nepoznate dece koristi samo T-zamenicu bez bilo kakvog nominalnog izraza, ističe da je komunikacija s nepoznatim osobama mađarske nacionalnosti prema njegovom iskustvu veoma retka. Razgovor se, kada je reč o susretu na ulici, dakle, vodi u okruženju gde se komunikacija odvija u prvoj liniji na srpskom jeziku, i započinje na tom jeziku, a ako se tokom

razgovora ispostavi ili se nasluti da je sagovornica ili sagovornik takođe mađarske nacionalnosti (ili, u retkim slučajevima kada su sagovornica ili sagovornik poznati govorniku iz viđenja, na primer iz pozorišta²⁴⁴), postavlja se pitanje na mađarskom *Ugye maga magyar?* [Vi ste, jelte, Mađar/ica?] i ukoliko je odgovor potvrđan, komunikacija se nastavlja na mađarskom jeziku. U okviru ovog potpitanja učestalije se javlja V-modus, međutim, prema nekim ispitanicima je prihvatljiva i upotreba T-modusa. Kada je reč o oslovljavanju neke **nepoznate mlađe muške osobe** (osobe mlađe od otprilike 40 godina starosti) najučestalije se navodi etiketa *gospodine* uz V-modus, dok se svi ostali obrasci koji sadrže neki nominalni izraz, pominju tek pojedinačno: *momče* – zabeležili smo ovaj izraz kako uz V-modus, tako i uz oba modusa, etiketu *mladiću* uz V-modus, te *momak* uz T-modus. Osobe koje i u vezi s oslovljavanjem mladih žena navode da izostavljaju bilo kakvu etiketu, ponovo pominju te mogućnosti (upotrebu V-modusa daje jednom, a T-modus ističe se 2 puta). Jedini informant koji u vezi s prethodnim potpitanjem daje odgovor na mađarskom jeziku, sada beleži etiketu *uram*, ali pored V-zamenice *maga*, dodaje i mogućnost javljanja T-modusa, a pretpostavljamo da se na T-modus prelazi posle uspostavljanja kontakta navedenom etiketom koja je po pravilu kompatibilna sa V-modusom. Kao i pri oslovljavanju mlađih ženskih osoba, kada oslovljavaju mlađe muškarce, naši ispitanici češće se odlučuju za V-modus, pri čemu se ne isključuje ni pojava T-modusa.

Informantkinje takođe najfrekventnije daju srpsku etiketu *gospođo* uz V-zamenicu (5 puta od mogućih 14 javljanja) u vezi s oslovljavanjem neke **nepoznate mlađe žene**, a jedna osoba ovu etiketu beleži bez bilo kakve nominalne forme. Među odgovorima ženskih osoba takođe se javlja, u veoma malom broju, etiketa *gospođice* uz V-modus (2 puta, pritom, obe ispitanice daju i kombinaciju etikete *gospođo* uz V-modus), pri čemu je kriterijum odabira starost i ponašanje sagovornice. Od srpskih nominalnih formi pominje se jednom i hipokoristik *dušo* i to uz V-modus. Izostanak upotrebe bilo kakvog nominalnog izraza pri komunikaciji na srpskom jeziku daje samo jedna osoba, a koristi se V-modus koji se i uopšte najučestalije javlja među odgovorima informantkinja. Informantkinje u većem broju navode mađarske izraze (polovina anketiranih žena, dakle 7 od 14, pominje isključivo ili delom i mađarske oblike), a ovaj podatak, prema našem mišljenju, rezultat je sledeće okolnosti. Deo anketiranih žena vodi veoma raznovrstan socijalni život, te osim što se i međusobno posećuju i neguju prijateljske odnose, odlaze na različite kulturne manifestacije, druženja, balove koji se organizuju u novosadskom mađarskom kulturno-umetničkom društvu *Petefi Šandor* i čija

²⁴⁴ Misli se na *Novosadsko pozorište/Újvidéki Színház* gde se izvode predstave na mađarskom jeziku.

su ciljna grupa neretko upravo starije sugrađanke i stariji sugrađani, a pored toga, na slične manifestacije odlaze i u druga mesta u Vojvodini, a neki i u Mađarsku. Dakle, slično kao i pri oslovljavanju komšinica i komšija, to da li će koristiti isključivo srpski ili mađarski jezik ili pak oba jezika sa nekim određenim udelom, zavisi od konkretnih okolnosti, tj. konkretno gde, u kakvom okruženju (u jedno- ili dvo-, odnosno višejezičnom okruženju) i koliko učestalo imaju prilike da komuniciraju sa nepoznatim osobama. Ovome se mora dodati i činjenica da mađarska zajednica (više) nije iste veličine kao pre devedestih godina prošlog veka, te smo mišljenja da se osobe mađarske nacionalnosti, pogotovo osobe iste generacijske pripadnosti, u Novom Sadu često i (po)znaju. Ispitanice koje navode mađarske obrasce, pominju sledeće mogućnosti, iako pojedinačno: *asszonyom* + *maga*, *kisasszony* + *ön*, *hölgyem*, ali i deminutiv *hölgyikém* – obe etikete daju se uz V-zamenicu *maga*, te etiketa kojom se naglašava velika starosna razlika *kislány*, ali takođe uz *maga*. Ispitanica (75, završena viša pedagoška škola, po struci nastavnica mađarskog jezika, po zanimanju novinarka, dramaturg i spisateljica) koja koristi etiketu *asszonyom* uz *maga*, ističe da pri komunikaciji s osobama mađarske nacionalnosti po pravilu koristi ovu zamenicu, ali da bi u institucionalnom okviru ipak upotrebila V-zamenicu *ön*. V-formu *maga* koriste i dve informantkinje koje ne daju nijedan nominalni izraz, već kontaktnu formulu, frazu *Lesz szíves egy pillanatra...* 'Hoćete biti ljubazni [na tren]' (ispitanica, 75, univerzitetski profesor u penziji, dodaje da najčešće koristi ovakve ili slične izraze²⁴⁵), te samo zamenicu bez bilo kakve kontaktne formule. Jedna druga ispitanica takođe navodi samo upotrebu V-modusa – kako u vezi s komunikacijom na mađarskom (daje se V-zamenica *maga*), tako i u vezi s komunikacijom na srpskom jeziku. **Nepoznate mlade muškarce** kada je posredi komunikacija na srpskom jeziku takođe oslovljavaju najučestalije etiketom *gospodine* uz V-modus (javlja se 5 puta od mogućih 14, a ovaj obrazac navode iste ispitanice koje daju i njegov ekvivalent pogodan za oslovljavanje ženske osobe – *gospođo* + *Vi*, a ista osoba ponovo ne beleži pronominalni oblik koji koristi, već samo etiketu *gospodine*). Od srpskih nominalnih formi javlja se još samo izraz *momče*, takođe uz V-modus, kao i V-zamenica bez bilo kakve etikete, ali jednom u alternaciji s mađarskom V-zamenicom *maga*. Ovaj zamenički oblik se javlja i u mađarskom obrascu uz etiketu *uram*, ali i uz izraz *fiatalember*, dok smo na drugu V-zamenicu, zamenicu *ön*, naišli samo jednom. *Maga* se dva puta javlja i bez bilo kakve nominalne forme, a ponavlja se i fraza

²⁴⁵ Ispitanica ističe da „izbegava oslovljavanje i u načelu koristi učtive fraze“ [kerülöm a megszólítást, általában udvarias formát használok], a pored gore navedenog primera daje i neke druge: *Kérem egy szóra...* '[doslovice] Molim Vas za reč [=na tren, momenat Vašeg vremena]' i *Bocsánat, egy pillanatra...* '[zvinjavam se, na momenat... [=molim Vas za trenutak, momenat pažnje]]'.

koja u obrascu zamenjuje etiketu – *Lesz szíves egy pillanatra...* – uz pomenutu pronominalnu formu.

Odgovori **ispitanika** u vezi s oslovljavanjem **starijih nepoznatih ženskih osoba** (osoba starijih od otprilike 40 godina starosti) pokazuju veoma malu raznovrsnost u odnosu na one koji se tiču oslovljavanja mladih žena. Osim informanta koji u okviru ovog segmenta jedini daje neki obrazac na mađarskom jeziku – sada beleži etiketu *asszonyom* uz V-zamenicu *ön*, svi anketirani muškarci navode isključivo modele na srpskom jeziku i to skoro bez izuzetaka isti – kombinaciju etikete *gospođo* uz V-zamenicu (10 puta od mogućih 12 javljanja). Jedini izuzetak pri komunikaciji na srpskom jeziku čini odgovor jednog ispitanika koji ne daje nikakvu etiketu, već samo V-zamenicu i to kao jedinu mogućnost. Za oslovljavanje **starijih nepoznatih muškaraca**, slično, daje se uz malobrojne izuzetke srpska etiketa *gospodine* uz V-modus. Ista osoba koja u vezi s prethodnim potpitanjem pominje samo srpsku V-zamenicu bez bilo kakve kompatibilne nominalne formi, čini to i u ovde, a jedini informant koji navodi neki izraz na mađarskom jeziku zabeležio je etiketu *uram* uz zamenicu *maga*. Kada je reč o oslovljavanju starijih nepoznatih osoba, u odgovorima informanata daje se isključivo V-modus.

Ispitanice za oslovljavanje **starijih nepoznatih žena** kao i na potpitanje koje se odnosi na načine oslovljavanja mladih nepoznatih lica, s određenim udelom navode i obrasce koji se tiču komunikacije na mađarskom jeziku. Iako se konkretne sheme daju tek pojedinačno, više od jednom pominje se etiketa *asszonyom* (ukupno 3 puta) – posebno po jednom uz obe V-zamenice (jednom uz *maga*, te jednom uz *ön*), ali je jedna informantkinja beleži uz obe V-forme, a na ovakav način beleži i pronominalne oblike uz etiketu *hölgyem*. Preostali primeri na mađarskom jeziku ne uključuju upotrebu nominalnih formi – sada se pored kontaktne formule *Lesz szíves egy pillanatra...* uz zamenicu *maga*, u odgovoru jedne druge informantkinje javlja i njena varijanta *Legyen szíves...* 'Budite ljubazni...' uz obe V-zamenice, a po jednom smo naišli na upotrebu zamenice *maga* bez etikete ili kontaktne rečce, kao i na ovakvo javljanje iste mađarske V-zamenice u alternaciji sa srpskom V-zamenicom. Pri komunikaciji na srpskom jeziku ponovo se najučestalije koristi etiketa *gospođo* uz V-modus (7 puta od mogućih 14 javljanja, a jednom i bez zabeležene pronominalne forme, dok se etiketa *gospođice* u ovom segmentu ne javlja, što potvrđuje donekle uslovljenost njene pojave u zavisnosti od procenjene starosti sagovornice. Jedna osoba navodi i mogućnost upotrebe kontaktne rečce *izvinite*, tj. upotreba etiketa se izbegava, ali se koristi V-modus. **Starije nepoznate muškarce** na mađarskom jeziku neke ispitanice osloviće etiketom *uram* (u

odnosu na etiketu *asszonyom*, javlja se 4 puta) – po jednom uz V-zamenicu *maga* i V-zamenicu *ön*, a dva puta uz obe V-forme. Izbegavanje upotrebe bilo kakvog nominalnog izraza predstavlja i u ovom segmentu fraza *Lesz szíves egy pillanatra...* uz V-zamenicu *maga*, zatim navođenje ovog zameničkog oblika bez bilo kakve kontaktne rečice kojom se zamenjuje etiketa, te na isti način pomenuta srpska V-zamenica kao alternativna mogućnost pored mađarske pronominalne forme *maga*.

Nepoznatu decu naši **ispitanici** pri komunikaciji na srpskom jeziku oslovljavaju pre svega samo u T-modusu, odnosno, ne navode bilo kakvu nominalnu formu bilo da je reč o oslovljavanju neke devojčice, bilo nekog dečaka (8 puta od mogućih 12 javljanja). Kako se isključivo javlja T-modus, nabrojaćemo samo etikete koje se javljaju pored navedene najučestalije mogućnosti. Za **devojčice**: *devojčice* (3 primera), *devojko* (1 put) – jednom i u množinskom obliku *devojke [slušajte...]* (ispitanik, 77, viša saobraćajna škola, na ovaj način izražava ljutnju i negodovanje kada se neke devojčice školskog uzrasta neprimereno ponašaju na ulici, ne puštaju prolaznike i sl.), te *dete* (1 primer). Informant koji je jedini od anketiranih muškaraca navodio mađarske izraze za oslovljavanje neke devojčice daje etiketu *nagylány* '[doslovce] velika devojko' (up. *kislány*). Za **dečake**: *momče* (čak 4 puta), a zatim pojedinačno *dečko*, *momak*, *dete*, te jedini mađarski izraz (narodno) *legény*.

Informantkinje takođe navode isključivo T-modus bilo na srpskom, bilo na mađarskom jeziku u vezi s oslovljavanjem **nepoznate dece**, s tim da dve ispitanice komentarišući način na koji odlučuju o tome da li će u odnosu na mlađe osobe (maloletne tinjedžere i tinejdžerke) koristiti T- ili V-modus ističu da je presudan njihov izgled i ponašanje, tj. opšti utisak (ispitanica 23pÚj: 70, fakultetski obrazovana, profesor mađarskog jezika, te ispitanica 24pÚj: 75, završena srednja škola, trgovkinja). Kao i među odgovorima ispitanika najučestalije se navodi samo modus oslovljavanja, tj. zamenički oblik koji se upotrebljava bez bilo kakve etikete. Najfrekventnije se javlja srpska T-zamenica (ukupno 5 puta od mogućih 14 javljanja), zatim u malom broju mađarska T-zamenica (2 primera), a jedna ispitanica beleži kako srpsku, tako i mađarsku T-formu u alternaciji u zavisnosti od jezika komunikacije. Od mađarskih etiketa za oslovljavanje neke **devojčice** javlja se isključivo *kislány*, a navodi je par ispitanica (3 primera), a od srpskih nominalnih izraza u ovom segmentu javljaju se sledeći: *devojčice* (2 puta), te pojedinačno *devojko* (bez zameničkog oblika), *dete*, te hipokoristična (proširena) etiketa *dušo moja*. Za oslovljavanje nekog nepoznatog **dečaka** pominju se, doduše, pojedinačno, sledeće nominalne forme: *kisfiú*, deminutiv *legényke*, te etiketa sa prisvojnim sufiksom *gyerekem* 'dete [moje]'. Na srpskom

jeziku pored izraza *dete* i *dušo moja* koji su pogodni za oslovljavanje dece oba pola, daju se sledeće etikete koje su pogodne za oslovljavanje dečaka: *momče* (2 primera, od toga jednom bez pronominalne forme), te *momak*.

Nepoznate osobe na ulici uzvraćaju:

KO → KOGA ↓	mlada žena	mladi muškarac
ispitanika	gospodine + vi (9) deda + vi (1) deda + ti/vi (2) deko + vi (1) čiko + vi (1) uram + maga (1) 0 + vi (3)	gospodine + vi (9) deda + vi (1) deda + ti/vi (2) deko + vi (1) čiko + vi (1) uram + maga (1) 0 + vi (3)
ispitanicu	gospođo + 0 (1) gospođo + vi (5) gospođo + ti/vi (1) tetka + vi (1) tetka + ti/vi (1) bako + vi (2) komšinice + vi (2) asszonyom + maga (1) asszonyom, hölgyem + maga/ön (1) néni + ön (1) néni + maga (1) 0 + maga (2) 0 + maga/vi (1)	gospođo + 0 (1) gospođo + vi (5) gospođo + ti/vi (1) tetka + vi (1) tetka + ti/vi (1) bako + vi (2) komšinice + vi (2) asszonyom + maga (1) asszonyom, hölgyem + maga/ön (1) néni + maga (2) 0 + maga (2) 0 + maga/vi (1) / (1)
KO → KOGA ↓	starija žena	stariji muškarac
ispitanika	gospodine + vi (10) uram + maga (1) 0 + vi (3)	gospodine + vi (10) uram + maga (1) 0 + vi (3)
ispitanicu	gospođo + 0 (1) gospođo + vi (6) gospođo + ti/vi (1) komšinice + vi (1)	gospođo + 0 (1) gospođo + vi (6) gospođo + ti/vi (1) komšinice + vi (1)

	asszonyom + maga (1) asszonyom + ön (1) hölgyem + maga (1) 0 + vi (1) 0 + maga (3) 0 + maga/vi (1)	asszonyom + maga (1) asszonyom + ön (1) hölgyem + maga (1) asszonyom, hölgyem + maga/ön (1) 0 + vi (1) 0 + maga (2) 0 + maga/vi (1) / (1)
KO → KOGA ↓	devojtica	dečak
ispitanika	deda + vi (3) de da + ti/vi (2) dedice + vi (1) deko + vi (1) čiko + vi (2) čiko + ti/vi (3) bácsi + maga (1) 0 + vi (2) 0 + ti/vi (1) 0 + ti (1) 0 + maga/vi (1) / (1)	deda + vi (3) deda + ti/vi (2) dedice + vi (1) deko + vi (1) čiko + vi (2) čiko + ti/vi (3) bácsi + maga (1) 0 + vi (2) 0 + ti/vi (1) 0 + ti (1) 0 + maga/vi (1) / (1)
ispitanicu	tetka + 0 (1) tetka + vi (3) tetka + ti/vi (1) teto + vi (1) baba + vi (1) bako + vi (1) baba, bako + ti/vi (1) néni + maga (4) néni + te/maga (1) 0 + vi (2) 0 + te (1) 0 + maga/vi (1)	tetka + 0 (1) tetka + vi (3) tetka + ti/vi (1) teto + vi (1) baba + vi (1) bako + vi (1) baba, bako + ti/vi (1) néni + maga (4) néni + te/maga (1) 0 + vi (2) 0 + te (1) 0 + maga/vi (1)

Kada je reč o tome kojim izrazima im nepoznate mlade osobe uzvraćaju, **informanti** ne variraju svoje odgovore u zavisnosti od pola osoba koje im se obraćaju, tj. daju se isti obrasci s istim udelom kako u vezi s oslovljavanjem od strane **nepoznatih mladih žena**, tako i od strane **nepoznatih mladih muškaraca**. I u ovom slučaju samo jedan (isti) informant

beleži neki obrazac na mađarskom jeziku i to etiketu *uram* uz V-zamenicu *maga*. Najučestalije, ipak, daje se srpska etiketa *gospodine* uz V-zamenicu (9 puta od mogućih 12 javljanja). Osim ove mogućnosti navodi se i etiketa za obeležavanje srodstva *deda* – jednom uz V-modus, ali i dva puta kako uz V-, tako i uz T-modus, pritom, jedan od ova dva ispitanika (82, politička viša škola, novinar) napominje da ga na ovaj način oslovljavaju ponekad na pijaci ili u gradskom prevozu (dok mu se u načelu obraćaju obrascem *gospodine + Vi*), nadalje, daje se i hipokorističan oblik *deko* uz V-formu, kao i etiketa (izvorno, takođe etiketa za obeležavanje srodstva) *čiko*. U vezi s upotrebom etiketa ove kategorije, tj. njihovom diskutabilnom statusu s aspekta *ageism*-a, pisali smo u poglavlju posvećenom oslovljavanju u srpskom jeziku. Ipak, moramo istaknuti da od mađarskih ispitanika koji pominju upotrebu etiketa *deda* ili *deko*, bilo uz T-, bilo uz V-modus, niko ovu pojavu nije okarakterisao kao negativnu. Ipak, jedan drugi ispitanik (76, završena srednja škola, zidar) ističe (iako samo koristi V-modus uz etikete *gospođo* ili *gospodine* pri oslovljavanju odraslih nepoznatih osoba i da mu se takođe uzvraća etiketom *gospodine + Vi*) da u slučaju da mu se neko obrati u T-modusu – bez obzira na starost ili pol osobe koja ga oslovljava – uzvraća takođe upotrebom T-modusa. Neki ispitanici beleže i mogućnost izostavljanja bilo kakve etikete, te navode samo srpsku V-zamenicu (3 primera, od kojih se samo jednom ovaj model javlja kao jedina mogućnost).

Informantkinje uz skoro neznatne razlike odgovaraju kako na pitanje u vezi s oslovljavanjem od strane neke **nepoznate mlađe žene**, tako i od strane **nekog nepoznatog mlađeg muškarca**, odnosno varijacija odgovora u zavisnosti od pola osobe koja ih oslovljava nije signifikantno izražena. Jedinu razliku predstavlja odgovor jedne ispitanice koja smatra da bi ga neka mlađa žena oslovila etiketom *néni* uz V-zamenicu *ön*, dok za oslovljavanje od strane nekog mlađeg muškarca daje istu nominalnu formu, ali uz V-zamenicu *maga*. Takođe, na pitanje u vezi s oslovljavanjem od strane muškaraca uopšte, jedna ispitanica nije dala nikakav odgovor a kako je upitnik sama popunjavala, možemo samo pretpostaviti da smatra da je nepoznati muškarci ne oslovljavaju, a moguće je i da ona sama izbegava komunikaciju sa nepoznatim muškim osobama. Sledeći obrasci daju se na srpskom jeziku za oslovljavanje od strane mlađih osoba: etiketa *gospođo* uz V-modus (javlja se 5 puta od mogućih 13, a jedna osoba ju beleži bez kompatibilnog zameničkog oblika) koja je ujedno i najfrekventniji model u ovom segmentu uopšte, a ovu etiketu jedna osoba beleži uz oba modusa, dodajući pritom komentar da će T-zamenicu upotrebiti „oni koji nisu odavde“ [akik nem idevalósiak] (ali i jako mala deca), nadalje, daje se etiketa *tetka* – jednom uz V-modus, a jednom uz oba

modusa, te etiketa *bako* uz V-zamenicu (2 puta, a jedna osoba upotrebu ove sheme povezuje isključivo sa putovanjem u gradskom prevozu, gde se desi da joj kažu pri prepuštanju sedišta: *Bako, sedite!*), ali i etiketa *komšinice*, takođe uz V-modus (2 puta, a obe informantkinje povezuju upotrebu ovog nominalnog izraza s oslovljavanjem u radnji – čak i od strane njima potpuno nepoznatih osoba, ali i prodavačica/prodavaca). U vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku naišli smo na sledeće mogućnosti: etikete *asszonyom* ili *hölgyem* pominje jedna informantkinja uz obe V-zamenice (*maga* i *ön*), zatim, jedna informantkinja daje prvopomenutu etiketu uz *maga*. Nadalje, daje se i već pomenuta etiketa *néni* – pri oslovljavanju od strane mlade žene, jednom uz *maga*, a jednom uz *ön*, dok se u kontekstu oslovljavanja od strane mlađeg muškarca oba puta etiketa pominje uz zamenicu *maga*. Neke osobe pominju i izostanak upotrebe bilo kakve etikete, te se daje samo V-zamenica *maga* (2 puta), a jedna osoba uz ovaj zamenički oblik pominje i mogućnost javljanja srpske V-zamenice.

Iako se može zaključiti da pri komunikaciji s nepoznatim mlađim odraslim osobama dominantno javlja recipročno upotrebljen V-modus, naišli smo na neke primere i asimetrične raspodele pronominalnih formi (V-zamenica se javlja 4 puta pri oslovljavanju naših informanata, dok oni sami koriste T-modus, ali naišli smo i na jedan obrnuti primer, dok se među odgovorima informantkinja javlja tek jedan primer asimetrije – mlađa osoba koristi V-, a ispitanica T-formu). Takođe, ponegde smo naišli i na asimetriju u domenu upotrebe mađarskih V-zamenica, međutim, kako u ovom slučaju, tj. kada je reč o komunikaciji između nepoznatih osoba, informantkinje i informanti pretežno daju najučestalije oblike koje koriste ili sa kojima se susreću, prirodno, nije reč o čvrstim sagovorničkim parovima/konstelacijama. U domenu upotrebe nominalnih formi takođe je tipična simetrija (naravno, kada je posredi komunikacija žena – muškarac, mislimo samo na etikete istog statusa, npr. *gospođo* – *gospodine*), ali može se javiti i asimetrija (npr. ukoliko bi ispitanik zaista neku mlađu žensku osobu oslovio etiketom *curo* [uz T-modus], kako navodi, a ona mu uzvratila etiketom *gospodine* [uz V-modus], ili, kada jedna od informantkinja koristi mađarsku etiketu *kislány* [uz V-formu *maga*] pri oslovljavanju neke mlade ženske osobe, a uzvraća joj se etiketom *asszonyom* [uz V-formu *maga* ili *ön*]), međutim, iz pomenutog razloga, ove primere iz korpusa nećemo detaljno prikazivati.

Ispitanici u zavisnosti od pola osobe koja ih oslovljava ne variraju svoj odgovore ni u vezi s oslovljavanjem od strane neke **nepoznate starije žene** i od strane nekog **nepoznatog starijeg muškarca**. Osim mađarskog obrasca *uram* + *maga*, s najvećom frekvencijom se

navodi srpska etiketa *gospodine* uz V-zamenicu (čak 10 puta od mogućih 12 javljanja), a pored toga nekoliko osoba upućuje i na izostanak upotrebe bilo kakve etikete, te daje samo srpsku V-zamenicu (3 puta, od toga samo jedna navodi isključivo ovu mogućnost).

Ispitanice takođe ne menjaju suštinski svoje odgovore zavisno od pola **nepoznate starije osobe**, te za oslovljavanje od strane tih osoba od srpskih etiketa daju pre svega etiketu *gospođo* uz V-modus (6 puta od mogućih 14, odnosno pri komunikaciji s muškim osobama 13 javljanja, pri čemu se ova etiketa ponovo jednom beleži bez zameničkog oblika). Ovu etiketu uz oba modusa pominje i u ovom kontekstu ista osoba (v. prikazani komentar ove osobe). Osobe koje pojavu etikete *komšinice* uz V-zamenicu pri oslovljavanju od strane mladih nepoznatih osoba povezuju s komunikacijom pri kupovini u nekoj radnji, smatraju je mogućom i u govoru starijih nepoznatih osoba. Na srpskom jeziku daje se još jedino mogućnost izostavljanja bilo kakve etikete – jedna osoba navodi isključivo V-zamenicu, a jedna druga ponovo uz srpsku V-zamenicu daje i mađarsku V-zamenicu *maga*. Neke od ispitanica koje navode mađarske oblike pominju obrazac koji takođe ne sadrži bilo kakav nominalni izraz – pominje se isključivo V-zamenica *maga* (2 puta pri oslovljavanju od strane starije žene, a 3 puta od strane starijeg muškarca). Od mađarskih etiketa javljaju se *asszonyom* i *hölgyem* – prva zasebno uz V-zamenicu *ön*, a takođe jednom, ponovo zasebno, uz V-zamenicu *maga*, dok druga etiketa takođe zasebno V-zamenicu *maga*. Jedna informantkinja, doduše, isključivo u vezi s komunikacijom sa starijom ženom, navodi obe etikete i to uz obe V-zamenice kao alternativne mogućnosti.

Informanti navode iste odgovore u vezi s oslovljavanjem od strane **nepoznate devojčice** i od strane **nepozantog dečaka**, dakle, ni u okviru ovog potpitanja nema varijacije zavisno od pola osobe koja je u poziciji onog koji oslovljava. Iako je u ulozi govornika samo jedan ispitanik navodio oblike koje koristi pri komunikaciji na mađarskom jeziku (i isključivo na mađarskom jeziku, a potrebno je i dodati da je reč o osobi koja takođe aktivno učestvuje u socijalnom životu mađarske nacionalne zajednice u Novom Sadu), sada pored ove osobe – koja ovaj put beleži etiketu *bácsi* uz V-formu *maga* – još jedan ispitanik pominje mogućnost upotrebe mađarske V-zamenice *maga* pored srpske (bez bilo kakve nominalne forme), iako navodi isključivo srpske oblike koje on sâm koristi što je, naravno, potvrda da se u ovom segmentu (ali i u vezi sa svim uopšteno formulisanim pitanjima) daju oblici koji se najučestalije ili prema anketiranim osobama tipično javljaju. S istom se frekvencijom (bez obzira na konkretan obrazac čija su komponenta) javljaju srpske etikete *deda* i *čiko* (po 5 puta od mogućih 11 javljanja, jer jedan ispitanik smatra da nema kontakta s decom, te nije ni

odgovorio na poslednja dva potpitanja). Etiketa *deda* se, s jedne strane, kombinuje uz V-modus (3 primera), ali neke osobe upućuju i na mogućnost javljanja ove nominalne forme kako uz V-, tako i T-modus u govoru maloletnih lica (2 primera). Isto važi i za upotrebu etikete *čiko* koja se daje delom uz oba modusa (3 puta), ali pominje se i isključivo uz V-zamenicu (2 puta). Pojedinačno se daju još sledeći nominalni izrazi: *dedice* – hipokoristična etiketa koja u načelu ukazuje na srodnički odnos, te takođe hipokoristično *deko*. Obe navedene mogućnosti ispitanici daju u kombinaciji sa V-zamenicom. Osim jednog primera navođenja kako mađarske V-forme *maga*, tako i srpske V-zamenice *Vi*, na izostanak bilo kakvog nominalnog izraza pri komunikaciji na srpskom jeziku naišli smo nekoliko puta, i to na upotrebu V-zamenice (2 primera), te na upotrebu oba modusa u govoru deteta (1 primer).

Slično kao i ispitanici, **ispitanice** takođe daju raznovrsne odgovore kada je reč o oslovljavanju od strane nekog nepoznatog deteta – bilo od strane **nepoznate devojčice** ili **nepoznatog dečaka**, pri čemu svoje odgovore ni one ne variraju u zavisnosti od pola deteta koje se nalazi u ulozi govornika. Kao i u prethodnim segmentima, anketirane žene daju više odgovora u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku. Od etiketa se isključivo pominje par pomenute etikete *bácsi* – *néni* (ukupno 4 puta od mogućih 14 javljanja, ukoliko zanemarimo konkretan obrazac u kojem se navodi). Ova etiketa se pretežno daje uz V-zamenicu *maga* (4 primera), ali ju jedna ispitanica kombinuje kako s pomenutom, tako i sa T-zamenicom. Jedna osoba takođe pominje upotrebu nekog pronominalnog oblika (tj. određenog modusa oslovljavanja) uz izostanak bilo kakvog nominalnog izraza: V-zamenica *maga* pojavljuje se uz srpsku V-zamenicu, signalizirajući, kao i u svim uporedivim slučajevima, mogućnost komunikacije kako na mađarskom, tako i na srpskom jeziku, a u odgovoru jedne informantkinje naišli smo i na T-zamenicu *te*. U vezi sa frekvencijom i ulogom V-zamenice *maga* u našem materijalu, ovde moramo istaknuti značaj javljanja ovog zameničkog oblika u govoru dece. Kako se isključivo javlja ova zamenica u funkciji V-forme, može se, prema našem mišljenju, pretpostaviti da je posredi V-oblik čiju upotrebu deca uče od najranijih dana, odnosno V-zamenica koju detetovo okruženje (u prvom redu mislimo na porodicu) smatra adekvatnom za ovu vrstu komunikacije i čijoj se upotrebi dete uči, uprkos tome što se u rečnicima savremenog mađarskog jezika zamenica *maga* povezuje, između ostalog, sa svojevrsnom prisnošću, tj. bliskošću među komunikatorima. Naravno, nasuprot ovakvoj našoj pretpostavci može se istaknuti argument da je jedan od glavnih nedostataka metode sakupljanja materijala putem upitnika/ankete upravo taj da neki ispitanici, odnosno ispitanice daju odgovore za koje misle da su adekvatni, odnosno daju idealizovanu verziju svog

govornog ponašanja, ali i drugih oko sebe. Iako ovakvu mogućnost ne možemo s apsolutnom sigurnošću isključiti, činjenica je da su odgovore na mađarskom jeziku u okviru ovog pitanja davale osobe koje zaista imaju mogućnosti da se sretnu s nepoznatom mađarskom decom, te nam se ne čini verovatnim da je u svim slučajevima reč o idealizaciji. Slično kao i za oslovljavanje muških osoba – naših ispitanika, u vezi s komunikacijom na srpskom jeziku daju se etikete koje primarno pripadaju kategoriji etiketa za obeležavanja srodstva. Najučestlije se navodi etiketa *tetka* i to uz V-modus (3 puta od mogućih 14 javljanja), ali se ova etiketa po jednom beleži uz oba modusa i bez bilo kakvog pronominalnog oblika (dakle, ukupno, bez obzira na obrazac u kome se javlja, 5 puta). Jedna osoba daje i njenu varijantu – *teto*, takođe uz V-zamenicu. Preostali obrasci podrazumevaju upotrebu nominalne forme izvorno rezervisane za oslovljavanje majke jednog od roditelja – *baba* i *bako*. Oba izraza se pojedinačno (u zasebnim odgovorima) javljaju uz V-modus, a jedna informantkinja pominje obe etikete i to uz oba modusa.

S obzirom na to da se za oslovljavanje dece bez izuzetaka na oba jezika javljao isključivo T-modus, u svim onim slučajevima kada nepoznato dete ispitanika ili ispitanicu oslovi u V-modusu treba računati s asimetričnom raspodelom zameničkih oblika. U ovom segmentu asimetrija je tipična i u sferi upotrebe nominalnih sredstava – kako odrasli, tako i deca upotrebiće neki izraz koji ukazuje na starosnu (dakle, statusnu) razliku u odnosu na sagovornika, odnosno sagovornice. Srodničkim terminima u govoru dece, posebno uz V-modus, iskazuje se poštovanje prema starijoj osobi, dok im se u nekim slučajevima – u našem korpusu izuzetno retko uprkos našem zapažanju – uzvraća nekim izrazom kojim se iskazuje naklonost (srpski hipkoristik *dušo*, ali i *legényke*), dok se u ostalim – u našem korpusu najfrekventnijim – slučajevima koriste etikete kojima se upućuje na (mlađi) uzrast i pol deteta (npr. *kislány* ili *kisfiú*).

V. ZAKLJUČAK

U ovom poslednjem, zaključnom poglavlju, rezimiraćemo rezultate u vezi s pojedinačnim jezicima koji su bili u fokusu istraživanja, te ćemo ih i uporediti. Pri kompariranju rezultata poći ćemo od onih koje smo dobili anketirajući mlađu ispitaničku grupu.

V.1 OSLOVLJAVANJE U SREDNJOŠKOLSKOM UZRASTU U NEMAČKOM, SRPSKOM I MAĐARSKOM JEZIKU

Kada je reč o oslovljavanju pri komunikaciji s članovima porodice, utvrdili smo niz sličnosti, štaviše i potpunih podudarnosti, ali i određene razlike koji se tiču jezičkog ponašanja kako naših mlađih ispitanika i ispitanica, tako i osoba koje smo odredili kao potencijalne sagovornike, odnosno sagovornice u anketnim pitanjima. Najvažnije rezultate ćemo predočiti i komparirati redosledom koji odgovara sledu prikazivanja rezultata anketa u vezi s pojedinim jezicima: oslovljavanje u krugu porodice, oslovljavanje u školi, oslovljavanje pri komunikaciji s osobama koje stanuju u komšiluku, te oslovljavanje nepoznatih osoba.

1.1 OSLOVLJAVANJE U OKVIRU PORODICE

Kada oslovljavaju svoje **roditelje**, ispitanici i ispitanice iz triju jezičkih ispitaničkih grupa – dakle, pri komunikaciji na trima posmatranim jezicima – koriste tipično etikete za obeležavanje srodstva. Ankete kako nemačkih, tako i srpskih i mađarskih informanata i informantkinja sadrže pored određenih, takoreći, tipičnih etiketa za oslovljavanje majke i oca (najfrekventnije etikete su: nem. *Mama/Papa*, srp. *mama/tata*, mađ. *anya/apa* – posebno u odgovorima ispitanika iz obe škole), i neke koje se javljaju u manjem postotku ili pak pojedinačno, a među njima pronalazimo i takve koje su sekundarni oblici u kojima je hipokoristična funkcija uočljiva (na primer, nem. *Mami/Papi*, srp. *majkice* ili *tajo*, mađ. *anyu/apu*) ili su rezultat individualne tvorbe (poput srpske etikete *mimiz* za oslovljavanje majke). Pored toga, u sva tri jezika se javlja i mogućnost upotrebe imena (punog ili skraćenog/modifikovanog ličnog imena) roditelja, iako u malom broju i u okviru korpusa na pojedinim jezicima različito izraženo. Nadalje, opet u sva tri korpusa, registruje se – takođe uprkos različitoj učestalosti – i jedan fenomen koji se može povezati s jezikom mladih: upotreba pozajmljenica. U nemačkom korpusu javljaju se anglicizmi (npr., *mum*, *mummy* ili *dad*, *daddy*), u srpskom korpusu nailazimo na poneke romanske elemente (za oslovljavanje

majke *madre*, a za oca *bambino*, v. komentar u poglavlju), uz moguće tumačenje etikete *mami* i kao prezetog engleskog izraza *mummy* zabeleženog srpskom ortografijom, a u mađarskom pored nemačkih izraza, koji su već ranije preuzeti (*muter* i *fater*, v. napomenu 215), u jednom slučaju se sreće srpska žargonska etiketa *ćale*, pri oslovljavanju oca, koja se s velikom verovatnoćom može svrstati u ovakav niz izraza. Mogu se uočiti, dalje, i (uslovno govoreći) strani elementi druge vrste u korpus(ima) – npr. dijalekatski obojene etikete (recimo u odgovorima nemačkih srednjoškolaca – *Mudder* i *Vadder* ili u srpskom korpusu – etiketa *babo*). Kada se posmatraju odgovori koji se odnose na etikete što ih roditelji ispitanika i ispitanica koriste – a budući da komunikaciju između ispitanika i ispitanica s roditeljima u sva tri jezika karakteriše bez izuzetaka uzajamna upotreba T-modusa, pa upotrebljene zameničke oblike nećemo posebno komentarisati – jasno je da se u nemačkom, srpskom i mađarskom korpusu javljaju tipično lična imena, s tim da smo u vezi s upotrebom konkretnog oblika, tj. punog ili skraćenog/modifikovanog ličnog imena utvrdili i neka odstupanja. U nemačkom korpusu dominira upotreba punog ličnog imena od strane roditelja, dok se raspodela punog i skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena u srpskom i mađarskom korpusu, u načelu, menja od jedne ispitaničke podgrupe do druge, premda se u srpskom materijalu puni oblik ličnog imena javlja nešto češće kada roditelji oslovljavaju mušku decu (tj. naše ispitanike), dok je upotreba skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena²⁴⁶ izraženija u mađarskom delu korpusa kada se u sagovorničkoj ulozi nađu anketirane učenice gimnazije (prilikom njihovog oslovljavanja od strane majki). Pored navedenih oblika ličnog imena, u komunikaciji na relaciji roditelj-dete nailazimo i na neke druge tipove nominalnih formi: hipokoristika i etiketa koje (delom izvorno, ali delom i s aspekta savremenog jezika) označavaju srodnički odnos. U vezi s upotrebom hipokorističnih etiketa, pri čemu mislimo na izraze iz milja u užem smislu (tipa nem. *Schatz*, srp. *zlato* ili mađ. *csillagom*), može se reći sledeće: u nemačkom materijalu javljaju se skoro bez izuzetaka u odgovorima anketiranih srednjoškolki, dakle, kada roditelji oslovljavaju žensku decu, a slično važi i u slučaju kako srpskog, tako i mađarskog korpusa, s tim da se ovaj tip nominalnih izraza registruje u vezi s oslovljavanjem ženske dece uopšte (u anketama devojaka iz obeju škola). Etiketne sa semantikom koja upućuje na srodnički odnos, a koje se ujedno (po funkciji i namerni govornika) približava hipokoristicima, u anketama se nemačkih ispitanika i ispitanica uopšte ne javljaju, dok su u anketnim listovima u vezi sa srpskim, odnosno mađarskim jezikom – iako ne dominantna – ipak prisutna pojava. To posebno važi za srpsku etiketu *sine* koja se

²⁴⁶ Iako se u analiziranim korpusima javlja i kategorija nadimka (u smislu našeg predašnjeg određenja), na njihovo javljanje se nećemo posebno osvrnuti, već samo na neke tipičnije (frekventnije) vrste izraza.

podjednako javlja kako za oslovljavanje dela ispitanika, tako i ispitanica, i to od strane roditelja oba pola, osim među odgovorima gimnazijalki (navode je samo dve ispitanice i to u vezi s oslovljavanjem od strane majke). Mađarska etiketa *fiam* (po osnovnoj semantici 'muški potomak', ekvivalent prethodno pomenutog srpskog nominalnog izraza) i neke druge izvedene iz nje (*nagyfiam, kislefiam*), kao zapravo i čitava ova klasa (etiketa), učestalije se javlja kada roditelji oslovljavaju mađarske ispitanike kako iz srednje škole (otprilike polovina svih odgovora), tako i gimnazije (takođe približno u polovini odgovora), ali nekoliko devojaka ipak beleži i etikete ovog tipa, pre svega gimnazijalke, u vezi s oslovljavanjem od strane oca (*lányom, kislányom*). Takođe, u srpskom i mađarskom materijalu, iako pojedinačno, nailazimo, na primer, i na drugačije tipove izraza – šaljive ili pak pogrдне (može se reći – etikete s posebnom, dodatnom ekspresivnom notom), što ne odlikuje odgovore nemačkih informanata i informantkinja.

Pri oslovljavanju **baka i deda** ponovo se tipično javljaju različite etikete – osnovni ili hipokoristični oblici – kojima se ukazuje na srodnički odnos, pri čemu se u kontekstu svakog od triju jezika mogu izdvojiti najfrekventniji oblici (nem. *Oma/Opa, baba/deda*, te mađ. *mama/tata*). Kao tipičnim se ponovo pokazuje recipročna upotreba T-modusa, izuzev izuzetno malog broja odstupanja u okviru mađarskog korpusa gde smo registrovali i upotrebu V-zamenice *maga* koja se koristi „ka gore”, tj. pri oslovljavanju babe i dede od strane nekog ispitanika, odnosno poneke ispitanice iz obe ispitaničke podgrupe. Lična imena, odnosno puni i skraćeni/modifikovani oblici ličnih imena, pored (takođe) izrazito malobrojne samostalne upotrebe u sva tri korpusa (u različitim ispitaničkim podgrupama), dobijaju na značaju kada se u kombinaciji s nekim izrazom, koji možemo odrediti kao etiketu za obeležavanje srodstva, javljaju u funkciji identifikacije potencijalnog sagovornika, odnosno sagovornice, tj. kada, verujemo, ispitanici i ispitanice žele da razlikuju bake i/ili dede s majčine strane od onih s očeve (složene etikete tipa nem. *Oma Monika*, srp. *deda Mile* ili mađ. *Anna mama*). Određeni elementi iz drugih jezika mogu se identifikovati i u ovom delu korpusa, s tim da su ovakvi izrazi u slučaju srpskog i mađarskog jezika od posebnog značaja budući da su posredi pozajmljenice koje svedoče o suživotu ova dva naroda na području Vojvodine (u srpskom korpusu *omama* i *otata*, u mađarskom *bákó* i *deda*) a ne u smislu karakteristike jezika mladih. Jedini ovakav element u nemačkom materijalu jeste jedno javljanje engleske etikete *grandma*, s tim da ne možemo sa sigurnošću utvrditi da li je reč o pozajmljenici ili i ujedno jeziku komunikacije s bakom, pošto te vrste ličnih podataka nismo bili u mogućnosti sakupljati. Takođe, u anketama popunjenim na srpskom i mađarskom jeziku

ponovo se javljaju poneki elementi koji su rezultat individualne tvorbe (srp. etiketa za oslovljavanje bake *balili* ili mađ. etiketa takođe za oslovljavanje bake *gyi* ili *gyigyü*), a brojniji su i hipokoristični oblici pojedinih etiketa za obeležavanje srodstva, dok se u odgovorima nemačkih ispitaničkih grupa javljaju samo etikete *Omi* i *Opi*. Bake i dede u poziciji onog koji oslovljava, odnosno one koja oslovljava u prvom redu koriste lična imena svoje unučadi – kako muških, tako i ženskih osoba – pune i skraćene/modifikovane oblike, pri čemu s aspekta javljanja i drugačijih tipova nominalnih formi ponovo prednjače rezultati iz srpskog i mađarskog korpusa, dok nemački jezik pokazuje i u ovom kontekstu manju dinamičnost. U vezi s oslovljavanjem od strane babe i dede nemački informanti i informantkinje iz obe škole najučestalije beleže upotrebu punog oblika ličnog imena, dok se ostale mogućnosti, odnosno drugi tipovi nominalnih formi (bilo skraćeni/modifikovani oblici ličnog imena, bilo nadimci – ovi potonji ukoliko se uopšte i pominju) daju sa znatno manjim udelom. To važi i za hipokoristične etikete koje se ponovo javljaju samo pri oslovljavanju srednjoškolki i to, pre svega, u govoru baka. Upotreba punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena u odgovorima srpskih informanata i informantkinja nešto je drugačije raspoređena, te je primetna tendencija da bake svoje unuke (ženske osobe) – iz obe ispitaničke podgrupe – oslovljavaju češće skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena, a to važi i za dede srednjoškolki. U odgovorima u vezi s mađarskim jezikom raspodela ova dva oblika ličnih imena pokazuje raznovrsnost, te je teško prepoznati crte određenih preferenci, a pored toga u okviru ovog pitanja treba imati u vidu da varira i broj datih odgovora. Hipokoristici se takođe javljaju u sva tri jezika u ovim sagovorničkim relacijama, s tim da njihovo javljanje u nemačkom korpusu ponovo karakteriše odgovore srednjoškolki, i to tipično oslovljavanje od strane njihovih baka, a u manjoj meri i govor deda, dok se u anketnim listovima popunjenim na srpskom jeziku takođe više puta beleži u vezi s govorom baka i to pri oslovljavanju devojaka, ali ima i malobrojnih primera i pri oslovljavanju momaka, kao i pojedinačnih primera u govoru deda. Ovo što je maločas rečeno važi i za mađarski korpus. Dobijeni odgovori u anketama na ova dva jezika ponovo dele jednu osobinu, koja izostaje u odgovorima na nemačkom jeziku – pojavu etiketa za obeležavanje srodstva čija se upotreba, kao i kada se javljaju u govoru roditelja, ponovo približava upotrebi izraza od milja. U odgovorima na mađarskom jeziku, u kojem se ovakve etikete najviše javljaju (u odnosu na sve posmatrane jezike), te etikete se s najvećom frekvencijom registruju pri oslovljavanju učenika srednje škole kako od strane baba, tako i deda (to su etikete *fiam* i *kisfiam*), ali se nominalni izrazi ovog tipa javljaju makar u po jednoj anketi svake ispitaničke podgrupe (za

devojke su rezervisani izrazi *kislányom* i *lányom*) – s tim da su u jednom slučaju, pri oslovljavanju učenika gimnazije od strane dede, reprezentovane srpskim izrazom *sine*.

Poslednje pitanje u okviru kompleksa pitanja koja su vezana za komunikaciju naših ispitanika i ispitanica s članovima porodice odnosi se na oslovljavanje **braće** i **sestara**. U ovom segmentu se takođe mogu povući izvesne paralele, ali se i utvrditi određene razlike u rezultatima. U sva tri jezika kao najrelevantniji način oslovljavanja javlja se upotreba imena – punih i skraćenih oblika, i to nezavisno od toga da li su informanti i informantkinje u poziciji govornika ili sagovornika, pri čemu puna lična imena ponovo bivaju učestalije zabeležena u okviru anketa popunjenih posebno od strane nemačkih ispitanika, ali i ispitanica. Hipokoristike pominju neke nemačke informantkinje, pre svega učenice srednje škole – kako za oslovljavanje sestre, tako i brata, dok to ne čini niti jedan informant. Upotreba hipokoristika u užem smislu ne karakteriše odgovore kako srpskih, tako ni mađarskih anketiranih osoba, ali to ne znači da se ne javljaju izrazi koji se upotrebljavaju iz milja. Naime, u anketama na srpskom jeziku nailazimo na etikete koje označavaju srodstvo koje osim u anketi jedne srednjoškolke (koja u komunikaciji sa svojim bratom koristi hipokoristične oblike *Brudi* i *Bruderherz*, pri čemu joj stariji brat uzvraća izrazom *Schwesterherz*) u nemačkom materijalu ponovo nisu prisutne, a primeri koji se daju pretežno jesu hipokoristični oblici (*bato* i *seko* – ova potonja etiketa se više puta javlja i kada se ispitanice nalaze u sagovorničkoj ulozi), dok retkih primera ima u anketama koje su popunjene na mađarskom jeziku (*hugi* i *öcsi*), a osim toga javljaju se i srpske etikete ovog tipa (iz već iznesenih razloga). Važnim smatramo i jedan fenomen koji se s različitom, premda malom frekvencijom registruje u korpusima na tri jezika – upotrebu pogrdnih i uvredljivih etiketa (srp. *konju* ili mađ. *köcsög*) u komunikaciji braće i sestara, koja se može svrstati i u kontekst upotrebe ovakvih etiketa bez namere da se sagovornik ili sagovornica uvredi u kontekstu jezika mladih. Iako u nemačkim anketnim listovima nismo naišli ni na jedan konkretan primer, osim na komentar jedne učenice gimnazije koja je, kao što smo na odgovarajućem mestu istakli, koristila pored punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena sestre i različite uvredljive izraze [Beleidigungen], ipak, na osnovu razgovora s izvornim govornicima/govornicama pretpostavljamo da je ova pojava zapravo rasprostranjenija. U sva tri jezika ova sagovornička konstelacija podrazumeva, kao što je i očekivano, recipročnu upotrebu T-modusa.

1.2 OSLOVLJAVANJE U ŠKOLI

Prvo pitanje u okviru serije pitanja koja podrazumevaju komunikaciju s osobama s kojima ispitanice i ispitanice dolaze u kontakt pre svega u školskim okvirima, odnosilo se na oslovljavanje najbližih **prijateljica**, odnosno **prijatelja** s kojima su u istom odeljenju, pri čemu smo, da podsetimo, razlikovali tri komunikativne situacije – **za vreme nastave, van nastave i van okvira obrazovne ustanove**, tj. na nekoj zabavi.

U domenu upotrebe pronominalnih sredstava, sva tri jezika koja čine predmet ove disertacije povezuje recipročna upotreba T-modusa, međutim i u domenu upotrebe nominalnih sredstava utvrdili smo podudarnosti, tj. poklapanja. Po frekvenciji – sasvim očekivano – dominantnu ulogu igraju, u prvom redu, puna i skraćena/modifikovana lična imena. Prvi tip ličnog imena ima veći značaj u okviru nemačkog korpusa (uz već naznačena ograničenja ispravnosti određivanja upotrebljenih kategorija nominalnih formi od strane nemačkih informanata i informantkinja), dok u mađarskom jeziku veći značaj ima drugi, i to prevashodno u govoru učenica obe škole (ali, donekle, i kada bivaju oslovljene), a u vezi sa srpskim jezikom smo ukazali na izražen(iji) uticaj zadatih komunikativnih situacija na učestalost navođenja ova dva oblika ličnog imena (opadanje učestalosti navođenja punog oblika u dvema vannastavnim situacijama i povećanje broja javljanja skraćenog/modifikovanog oblika). Pored ovih tipova imena u materijalu na sva tri jezika javljaju se kako nadimci, tako, doduše u nešto manjem broju, i prezimana, i to isključivo u anketama srednjoškolaca kada se u vidu ima anketa sprovedena u Nemačkoj (bilo da je reč o ulozi govornika bilo sagovornika). Ovi tipovi se javljaju, takođe s najvećom frekvencijom, i u srpskim anketnim listovima u situaciji međusobne komunikacije momaka, ali za razliku od nemačkog jezika, u odgovorima gimnazijalaca, a slično je stanje i u mađarskim anketama, s tim da kod gimnazijalaca najveću frekvenciju javljanje ovog tipa imena dostiže kada se oni nađu u ulozi sagovornika, dok se u srednjoj školi češće javlja – upravo suprotno – u odgovoru devojaka (mada, moramo se podsetiti, reč je o maloj učestalosti u čitavom korpusu!). U vezi s nemačkim nadimcima, potrebno je dodati da nismo bili u mogućnosti prikazati morfološko-tvorbenu raznolikost kao u primerima iz komunikacije na srpskom ili mađarskom jeziku kako su se u nemačkim anketama iz objašnjenih razloga umesto konkretnih izraza navodile skraćenice naziva vrste korišćenih etiketa. Osim različitih kategorija imena, pri komunikaciji s najboljim prijateljicama i prijateljima javljaju se hipokoristici – pre svega u nemačkom i u srpskom jeziku, a nešto slabije izraženo u mađarskom jeziku, ukoliko se uzimaju u obzir tzv. hipokoristici u užem smislu, a ne i hipokoristični oblici etiketa drugih kategorija (na primer,

hipokoristična mađarska žargonska etiketa *cimbik* < *cimborák* 'drugari') – i to pre svega u anketnim listovima devojaka (up. nem. *Schatz*, srp. *mala* ili mađ. *szívem*), a najtipičnije u sagovorničkoj relaciji ženska osoba-ženska osoba. Utvrdili smo i prisutnost pogrdnih, odnosno potencijalno uvredljivih, te vulgarnih etiketa u oslovljavanju pri komunikaciji na sva tri jezika s većom učestalošću u anketama koje su popunjavali srpski, ali i mađarski ispitanici i ispitanice (uz pojedinačne primere upotrebe ovakvih izraza čak i u toku nastavnog časa, kao i u međusobnoj komunikaciji, ali i u komunikaciji devojaka s najboljim prijateljicama!), pri čemu smo frekvenciju ovakvih izraza u nemačkom korpusu donekle relativizirali nakon razgovora s nekim izvornim govornicima, odnosno govornicama (primeri iz korpusa: nem. *Sau*, srp. *konju* ili *debilu*, te mađ. *kretén* ili *majom*). U celokupnom materijalu smo ovaj fenomen povezali s razmatranjima I. Androtsoupoulosa (1998), koji je navedenu pojavu već ranije registrovao u vezi s nemačkim jezikom mladih u kontekstu oslovljavanja, što je docnije učinio i F. Janeš kontrastirajući nemački i hrvatski jezik mladih (2011). Na ovaj se fenomen u vezi sa srpskim jezikom osvrnula, doduše ukratko, M. Čanak (2005) baveći se novosadskim omladinskim žargonom, takođe ukazujući na činjenicu da pogrdni i vulgarni izrazi imaju funkciju „povezivanja”, dok smo na komentarisanje ove pojave u kontekstu mađarskog jezika naišli kod Á. Domonkosi (2002: 98), koja slično kao i Androtsoupoulos podvlači izostanak namere vredanja sagovornika, odnosno sagovornice u komunikaciji s datim bliskim osobama (ne samo u okviru prijateljskog odnosa, već i između braće, odnosno sestara, na primer). Nadalje, kada je reč o komunikaciji naših informanata i informantkinja s najboljom prijateljicom, odnosno najboljim prijateljem, iako s manjom sveukupnom učestalošću, značajno je inventarisanje žargonskih izraza u sva tri jezika (poput nem. *Fetti* ili *Digga*, srp. *buraz* ili *matori*, te mađ. *géci* ili *bari*). Ove etikete je veoma teško jedinstveno oceniti – vidimo da se neki izrazi mogu tretirati kao hipokoristici, dok su nek drugi, u biti, pogrdni izrazi koji se otud mogu svrstati u okvire maločas istaknute pojave. Pored toga, veoma je teško oceniti da li je reč o elementima omladinskog žargona ili je reč o leksemama koje su u manjoj ili većoj meri već odomaćene u razgovornom jeziku uopšte, drugačije kazano, neke se ne javljaju kao tipično obeležje (isključivo) tinejdžerskog/omladinskog idioma (kao što je, recimo, s velikom verovatnoćom nem. *Alter*, a zasigurno srp. *buraz* ili mađ. *csajszi*). Ipak, ukoliko kao kriterijum jednostavno odredimo potrebu za potvrđivanjem značenja pojedinih izraza (posebno u tzv. rečnicima jezika mladih, odnosno u rečnicima žargona), onda možemo zaključiti da je u nemačkom i u mađarskom materijalu više takvih izraza koje se tipičnije vezuju za govor omladine.

Na nešto veći stepen (moglo bi se reći, emocionalne) distance pri oslovljavanju u komunikaciji s nekom drugom **učenicom** ili nekim drugim **učenikom iz odeljenja** – dakle, s osobama s kojima ispitanike i ispitanice povezuje manji stepen bliskosti u odnosu na najboljeg prijatelja, odnosno najbolju prijateljicu, ali s kojima čine istu (odeljensku) zajednicu, te sa kojima nije isključeno prijateljstvo – ukazuju rezultati sakupljeni u Nemačkoj, u oba tipa škole. To se očituje u manje raznovrsnim odgovorima (nedostatak hipokoristika, žargonskih etiketa ili nekih drugih tipova nominalnih formi), uz izraženo učestalo navođenje punog oblika ličnog imena, iako (u manjem broju) ima primera za upotrebu nadimaka. Uprkos zaista retkim izuzecima (kontaktne rečce ili pojedinačno javljanje neke žargonske etikete ili hipokoristika), ostali tipovi nominalnih formi nisu uobičajeni u nemačkim anketnim odgovorima. Slični su rezultati i u vezi sa srpskim jezikom, u kojem se pored najučestalijeg punog ličnog imena, daje i skraćeno/modifikovano lično ime, dok se od različitih imena u nekim segmentima sa značajnijim udelom beleži i upotreba prezimen – posebno u gimnaziji, i to kada se ispitanici nalaze u sagovorničkoj ulozi. To važi za sve tri zadate situacije, a uočljiva je manje izražena varijacija (smena broja navođenja punog i skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena) za razliku od prethodne sagovorničke konstelacije. Već površnim pregledom i upoređivanjem tabela koje sadrže odgovore na nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku, može se lako zaključiti da odgovori mađarskih informanata i informantkinja pokazuju veću dinamiku, iako nije reč o onakvoj raznovrsnosti koja karakteriše komunikaciju s najboljim prijateljem, odnosno najboljom prijateljicom. Tako su se u anketama – kako učenika i učenica srednje škole, tako i onih koji pohađaju gimnaziju (iako s većim udelom kada je reč o ulozi govornika) – pored raznih tipova imena (u prvoj liniji punog i skraćenog/modifikovanog oblika imena), našli, primerice, i poneki žargonizmi, pogrdni izrazi, ali i kontaktne rečce (umesto nominalnih formi). Neki od ovih etiketa su već u ovom segmentu zapisani u množinskom obliku (npr. *emberek*) uprkos narednom potpitanju, odnosno seriji potpitanja koju smo uključili u anketne listove (pitanja u vezi s oslovljavanjem grupe u okviru odeljenske zajednice).

Kako komunikacija u grupi čini značajan deo školske svakodnevice, a posebno one u koju su „uronjene” osobe koje pohađaju isto odeljenje, smatrali smo da je nužno u anketu uključiti i seriju pitanja u vezi s **oslovljavanjem grupe** koju čine: **1) isključivo muške, 2) isključivo ženske osobe, te 3) delom muške, a delom ženske osobe**. Iako u sva tri posmatrana jezika postoje etikete koje su pogodne za istovremeno oslovljavanje više osoba, ispitanici i ispitanice iz oba tipa školske ustanove navodili su i razne tipove ličnih imena (pre

svoga, puno lično ime), koja se svakako u prvi mah ne čini kao logičan, ispravan odgovor na postavljena pitanja, kako nam je namera prevashodno bila sakupljanje onih etiketa pogodnih za oslovljavanje grupe koje naši mlađi informanti i informantkinje tipično koriste. Pošto se ispostavilo da u svakom delu korpusa (odnosno u svakom jeziku u fokusu naše analize) figurira ova klasa nominalnih formi, postavlja se pitanje da li se kao uzrok tome (isključivo) može odrediti nepažnja ispitanika i ispitanica ili nerazumevanje postavljenog zadatka. Ovu okolnost smo stoga u okviru poglavlja posvećenom srpskom jeziku identifikovali i ukazali na mogućnost izdvajanja potencijalnog, takoreći željenog sagovornika, odnosno sagovornice iz grupe ili prosto izbegavanje oslovljavanja neke grupe, uslovljeno socio-psihološkim karakteristikama dotičnih anketiranih osoba. Da nije isključivo posredi nepažnja ili nerazumevanje – posebno u okviru odgovora u nemačkim anketama u kojima su se imena pojavljivala s najvećim udelom, pokazuje i to što su neke osobe unosile, uprkos beleženju kategorije imena (pre svega punog ličnog) u odeljak predviđen za nominalne forme, u rubriku koja je bila rezervisana za upotrebljene pronominalne forme množinski oblik nemačke T-zamenice – *ihr*.²⁴⁷ Etikete pogodne za oslovljavanje grupe javljale su se najčešće u odgovorima gimnazijalki (najučestaliji primeri iz nemačkog korpusa: etiketa za oslovljavanje neke sagovorničke grupe bez obzira na pol oslovljenih osoba je *Leute* – te se i daje nezavisno od sastava zadate grupe, dok se za oslovljavanje devojaka beleži *Mädels*, a za momke *Jungs*). Osim nominalnih formi i ponekog beleženja isključivo pronominalnog oblika (T-zamenice u množini – *ihr*), javljaju se i kontaktne rečce u materijalu sakupljenom u Nemačkoj. Za razliku od nemačkih informanata i informantkinja, u srpskim anketnim listovima se etikete pogodne za istovremeno oslovljavanje više osoba beleže učestalije (pa se i razne kategorije imena, ali i kontaktne rečce, zapisuju ređe) a tipičnije u odgovorima devojaka iz obe škole (osim u vezi s oslovljavanjem neke mešovite grupe od strane srednjoškolki). Daju se raznovrsni odgovori, a među njima etikete koje ukazuju na društveni odnos – prijateljstvo, te one koje ističu pripadnost istoj zajednici (na primer, *drugari* ili *društvo*), kao i etikete koje u kontekstu oslovljavanja homogenih (istopolnih) grupa ukazuju na pol oslovljenih osoba (*momci* ili *devojke*, a u odgovorima gimnazijalki daju se i neke žargonske etikete, iako u malom procentu, često pojedinačno kao *šmekeri*, ali neki i više od jednom, kao etiketa *ribe*), dok se kao etiketa koja je pogodna za oslovljavanje grupe nezavisno od pola osoba koje čine datu

²⁴⁷ Iako bi teoretski bilo moguće, a po nekima možda i opravdano ili pak nužno izbrojati one slučajeve kada se zamenički oblik daje u jednini, odnosno u množini kako bi se izlučio procenat osoba koje po mogućnosti izbegavaju istovremenu komunikaciju sa više osoba, tome nismo pribegli, kako je praktično nemoguće utvrditi da li informanti i informantkinje koje beleže T-zamenicu u jednini misle na upotrebu konkretne zamenice ili prosto na modus oslovljavanja.

grupu javlja ekvivalent nemačke etikete *Leute* – *ljudi*. Slična raznovrsnost može se utvrditi i u vezi s odgovorima mađarskih ispitanika i ispitanica, a čini se da se etikete za oslovljavanje grupe s najvećim udelom javljaju upravo u njihovim anketama – bez obzira na pol anketirane osobe, s nešto većom raznovrsnošću u odgovorima devojaka iz obe škole. Posmatrano s aspekta semantike, naišli smo na etikete kojima se ukazuje na pol osoba koje čine grupu ili koje su s tog aspekta neutralne (za devojke najfrekventnije: *lányok*, za momke: *fiúk*, s aspekta pola neutralne: u prvoj liniji ekvivalent nemačkog *Leute* i srpskog *ljudi* – *emberek* koji se javlja tipično pri oslovljavanju mešovite grupe, ali takva je i etiketa *gyerekek*), a u kontekstu stila ima primera i za upotrebu žargonskih izraza (u smislu da upotreba žargona može posmatrati kao deo komunikativnog stila pojedinca: najučestalije za oslovljavanje grupe devojaka javlja se izraz *csajok*, ali ima i etiketa koje su pogodne za oslovljavanje grupe bez obzira na njen sastav: *barackok* ili *barik*). Takođe, ima nominalnih formi koje upućuju na pripadnost istoj zajednici (posebno potonje dve etikete, čiji bi mogući ekvivalent po značenju iz nemačkog korpusa bio *Freunde*, a iz srpskog *drugari*). Prisutne su s malim udelom pogrdne etikete, i to češće u odgovorima momaka, a nešto izraženije kod osoba koje pohađaju gimnaziju (na primer *buzik*), dok se u nemačkom korpusu javlja samo jedan izraz: engleski izraz *Bitches* – koja se, uzgred, jednom beleži i u mađarskom materijalu od strane jedne gimnazijalke u obliku *alo bitches*. U anketnim listovima mađarskih učenika i učenica naišli smo i na srpsku etiketu *ljudi* (jedan srednjoškolac i jedna gimnazijalka je navodi). Kontaktne reče i pozdravi se takođe daju i u ovom segmentu korpusa, doduše, u veoma malom procentu.

Slede rezultati u vezi s poslednjim kompleksom pitanja koje se tiče oslovljavanja pri komunikaciji s osobama s kojima informanti i informantkinje primarno imaju kontakte posredstvom (i u okvirima) obrazovne ustanove koju pohađaju – u vezi s komunikacijom s **nastavnim osobljem**.

Na osnovu odgovora u nemačkim anketama može se izvesti pravilo oslovljavanja ženskih osoba, pripadnica nastavnog osoblja, kombinacijom etikete *Frau* + prezime (tipa *Frau Müller*), dok se muške osobe, pripadnici nastavnog osoblja oslovljavaju (po funkciji) ekvivalentnom kombinacijom nominalnih formi – etiketom *Herr* + prezime (tipa *Herr Müller*). Navedene složene nominalne forme se isključivo kombinuju s V-modusom, dakle, zameničkim oblikom *Sie*. Ispitanici i ispitanice ne odstupaju od upotrebe ovih obrazaca bez obzira na starost oslovljene osobe i javljaju se u svim zadatim komunikativnim situacijama bez izuzetaka. Prikazujući najvažnije rezultate u vezi s oslovljavanjem u prethodnim

sagovorničkim konstelacijama, nismo posebno isticali smer komunikacije, odnosno, nismo posebno komentarisali okolnost da smo tražili ne samo oblike koje anketirana lica koriste već i načine na kojima im dati sagovornici i sagovornice uzvraćaju (izuzev u slučaju pitanja koja su se odnosila na oslovljavanje grupe), i to stoga što komunikatore u tim relacijama u načelu odlikuje statusna jednakost, pre svega u smislu generacijske pripadnosti i pripadnosti istoj grupi (odeljenskoj zajednici), što pri komunikaciji s nastavnim osobljem nije slučaj (čija se statusna nadređenost ogleda i u moći da usmerava ponašanje – uključujući i govorno – učenika i učenica, a posebno tokom nastave). Kada oslovljavaju svoje učenike i učenice, nemačko nastavno osoblje koje predaje anketiranim srednjoškolcima i srednjoškolcima pretežno koristi njihovo puno lično ime, pri čemu devojke daju isključivo ovu mogućnost, dok se od pronominalnih formi osim u jednom primeru (obrascu), koji pominje jedan od učenika, ističe T-zamenica. Rečeno važi bez obzira na pol i starost osobe koja pripada nastavnom kadru, ali i s aspekta zadatih komunikativnih okvira (oslovljavanje **za vreme i van nastave**, te oslovljavanje pri susretu **van okvira škole**). Informanti i informantkinje iz gimnazije daju raznovrsnije odgovore u vezi s govornim ponašanjem nastavnog osoblja, dok je varijacija uslovljena polom, te starošću – za razliku od one uslovljene (zadatom) komunikativnom situacijom – donekle prisutna. Bez obzira na to da li je reč o mlađoj ženskoj ili mlađoj muškoj osobi koja im predaje, gimnazijalci su beležili T-zamenicu i to pretežno uz puno lično ime, ali su neki dali i mogućnost upotrebe V-zamenice *Sie* koja se može javiti, podsećamo, počev od 10. razreda. U anketama ovih učenika zamenica *Sie* se pominjala, pre svega, pored zamenice *du* (i punog ličnog imena od nominalnih formi, iako se jednom pominje i takoreći tradicionalni obrazac *Herr + prezime + Sie*) – čime su ukazali na to da ne postoji opšteprihvaćeno pravilo, tj. neki opšteprihvaćeni obrazac za oslovljavanje učenika i učenica od strane nastavnog osoblja. Za razliku od odgovora momaka, devojke su pak najčešće beležile oba modusa oslovljavanja (više od polovine ispitanica, takođe uz puno lično ime), a s obzirom na to da je bilo par primera koji sadrže samo V-formu, modus oslovljavanja koji se povezuje s ovim zameničkim oblikom u ovom segmentu – bez obzira na pol osobe koja predaje informantkinjama – jeste frekventniji. Odgovori devojaka pružaju skoro identičnu sliku i u vezi s oslovljavanjem od starijih pripadnika i pripadnica nastavnog osoblja za razliku od odgovora momaka gde se uticaj faktora starosti pri oslovljavanju od strane njihovih profesora i profesorki ispoljava u (sada) učestalijem navođenju V-modusa (uz puno lično ime, u polovini slučajeva u alternaciji s T-modusom). Dakle, u komunikaciji nemačkih ispitanika i ispitanica s nastavnim osobljem moguća je asimetrična, ali i simetrična raspodela pronominalnih, ali i nominalnih sredstava.

Za razliku od nemačkog jezika, nastavnom osoblju se naši srpski ispitanici i ispitanice obraćaju upotrebom etiketa kojima se ukazuje na (društvenu) funkciju (a ujedno i zanimanje) oslovljenih osoba. Prema odgovorima srpskih informanata i informantkinja nastavno osoblje – bez obzira na starost, ali i zadatu komunikativnu situaciju²⁴⁸ – po pravilu se oslovljava etiketom *profesore*, odnosno *profesorka* (ili u nekim slučajevima – isključivo od strane gimnazijalki i oblikom *profesorice*) uz V-zamenicu. U gimnaziji se javlja i mogućnost upotrebe etiketa *nastavniče* i *nastavnice* (takođe uz V-zamenicu i češće u anketnim listovima momaka), čiju smo upotrebu na odgovarajućem mestu ranije i detaljnije komentarisali. Osim navedenih, prema našem iskustvu, opšteprihvaćenih i rasprostranjenih obrazaca, u materijalu koji smo sačinili na osnovu odgovora srednjoškolaca i srednjoškolke, i to isključivo u anketama (trojice) momaka, naišli smo i na upotrebu punog ličnog imena (takođe uz V-modus), te ukazali na mogućnost povezanosti ove pojave (ukoliko nije reč o nepažnji ispitanika ili nečem sličnom, dakako) s tipom obrazovne ustanove (stručna srednja škola), gde se u ulozi nastavnog osoblja mogu naći i osobe nepedagoškog profila (osobe koje drže stručnu praksu). Pri oslovljavanju u obrnutom smeru, odnosno kada nastavno osoblje oslovljava učenike i učenice, u obe škole se tipično koriste puna lična imena, ali u nešto manjoj meri i prezimana (u srednjoškolskom korpusu češće pri oslovljavanju devojaka!²⁴⁹) – najfrekventnije i skoro bez izuzetaka uz T-modus (u načelu bez obzira na zadate parametre), te u malom broju uz V-modus (tek pojedinačno u ponekim segmentima – u anketi jednog gimnazijalca, te kod jednog srednjoškolca i jedne srednjoškolke) kojem možemo eventualno pripisati funkciju opomene, ili šaljiv, pa i ironičan karakter.

Mađarski informanti i informantkinje oslovljavaju nastavno osoblje, a slično je i u srpskom jeziku – uprkos ponekim (malobrojnim) odstupanjima – dominantno etiketama kojima se upućuje na (društvenu) ulogu (te i zanimanje) *tanár úr* (koju možemo vrednovati i

²⁴⁸ Tek jedan učenik gimnazije varira svoj odgovor u zavisnosti od triju naznačenih situacija, te za obe vannastavne situacije umesto etiketa kojima se upućuje na funkciju oslovljene osobe daje puno lično ime i prezime. Iako se dosledno beleži V-modus, u slučaju navedenih obrazaca se mora pretpostaviti neka okolnost koja uslovljava upotrebu oblika koji impliciraju određeni stepen bliskosti, međutim, verovatnijim nam se čini da ispitanik nije dobro razmislio o svom odgovoru ili je zabeležio oblike koje koristi pri komunikaciji s određenim osobama koje, moguće, zaista poznaje, iz neki drugih (vaninstitucionalnih) komunikativnih okvira. Ukoliko je to slučaj, ovo je primer za uticaj institucionalnog okvira pri odabiru i upotrebi jezičkih sredstava – u ovom kontekstu u službi oslovljavanja, ali i na ponašanje pojedinca uopšte.

²⁴⁹ Srednja stručna škola u kojoj smo sakupljali deo korpusa se prema našem iskustvu često doživljava kao „škola za devojke“ i pri sprovođenju ankete je u odeljenju koje smo posetili zaista bilo prisutno znatno više učenica nego učenika, te se frekventnija pojava upotrebe prezimana – ukoliko mu pripišemo funkciju opomene, skretanja pažnje i sl. – eventualno može objasniti i kroz prizmu ove mogućnosti: kako je devojaka više, veća je verovatnoća da one češće narušavaju tok časa ili tok školskih aktivnosti. Druga mogućnost je – ako uzmemo u obzir da osobe koje navode ovu mogućnost pominju i upotrebu punog ličnog imena – da se prosto ukazuje na zamislivu okolnost da u odeljenju više osoba ima isto puno lično ime, te je identifikacija na ovaj način nužna, dok se za vreme školskog časa ne može isključiti ni situacija prozivanja učenica.

kao složenu etiketu) i *tanárnő*, i to uz V-zamenicu *maga*, iako ima i nekoliko primera upotrebe zamenice *ön* – osim u odgovorima srednjoškolki. Ukoliko se ima u vidu šta je rečeno u odgovarajućim odrednicama u konsultovanim rečnicima u vezi s karakterom dveju V-zamenica u mađarskom jeziku (prema kojima se upotreba zamenice *maga* povezuje s većim stepenom bliskosti između komunikatora, dok zamenica *ön* važi kao pronominalna forma koja prati formaln(ij)u komunikaciju i podrazumeva veći stepen distance), javljanje prvopomenutog zameničkog oblika može se objasniti činjenicom da je posredi oslovljavanje osoba s kojima ispitanici i ispitanice imaju učestale (a ako izuzmemo vikend i raspuste), praktično svakodnevne kontakte, te u tom smislu korišćenje manje formalne V-forme ne iznenađuje. Ovome se može dodati i učestalija upotreba zamenice *maga* u vojvođanskoj sredini uopšte, kao i, doduše, istražena u kontekstu drugih sagovorničkih konstelacija – povezujuća snaga pripadnosti istoj etničkoj (u ovom slučaju manjinskoj) skupini i deljenju istog maternjeg jezika (kao što je izneto u Raffai 1998). Takođe, s obzirom na to da na tok usvajanja jezika, pa i pravila izbora i upotrebe izraza u službi oslovljavanja utiče okruženje, pokazuje se da je većina ispitanika i ispitanica ovu zamenicu usvojila kao prihvatljivu u ovoj sagovorničkoj relaciji. Ipak, javljanje i drugog zameničkog oblika može najavljavati postepenu zamenu trenutno najfrekventnijeg obrasca verovatno i pod uticajem statusa dveju zamenica u Mađarskoj. Kao i u srpskom korpusu, i u mađarskom materijalu nailazimo na primere upotrebe punog ličnog imena uz V-zamenice među odgovorima srednjoškolaca (koji pohađaju istu školu kao i srpski ispitanici) – za oslovljavanje kako muške, tako i ženske osobe bez obzira na starost i zadatu komunikativnu situaciju, ali i takođe u par anketnih listova popunjenih u gimnaziji (u anketi jednog učenika i dveju gimnazijalki), no isključivo u vezi s oslovljavanjem mlađih osoba. Kada je nastavno osoblje u ulozi govornika, srednjoškolci i srednjoškolke najčešće navode kombinaciju punog ličnog imena i T-zamenice, ali ima primera i za upotrebu drugih tipova imena – prezimana ili skraćenog/modifikovanog ličnog imena, premda tek nekoliko puta ili čak pojedinačno, pri čemu se ni starost pripadnika ili pripadnice nastavnog osoblja, kao ni pol, ili komunikativna situacija ne pokazuju kao faktori koji na uočljiv način i signifikantno utiču na variranje odgovora anketiranih učenika i učenika. Kada je reč o oslovljavanju od strane starije muške osobe, nekoliko srednjoškolaca pominje i mogućnost upotrebe V-zamenica. Kako u odgovorima devojaka nema obrazaca koji uključuju neku od V-zamenica, možemo zaključiti da je reč o šaljivoj ili ironičnoj upotrebi ovih pronominalnih formi, u funkciji skretanja pažnje – kao što je to moguće i u srpskom jeziku. Učenici i učenice gimnazije, kao i njihovi vršnjaci i vršnjakinje iz srednje škole, od etiketa najčešće beleže puno lično ime i to uz T-modus, ali ima takođe primera za upotrebu

skraćenih/modifikovanih imena, te prezimana – ovaj poslednji tip imena uz T-modus javlja se nekoliko (i ujedno najviše) puta u odgovorima momaka, i to pri oslovljavanju od strane neke starije muške osobe. Ima shema koje sadrže i V-zamenice, a najučestalije se javlja zamenica *maga*, iako se u nekim segmentima pojedinačno javlja i zamenica *ön* – u odgovorima koji se odnose na govorno ponašanje neke starije ženske osobe, a posebno učestalo (sa sličnom frekvencijom kao i obrazac puno lično ime + te) gimnazijalke, međutim ovu pojavu smo relativizovali u odgovarajućem odeljku, jer smo upoznati s činjenicom da se ovaj obrazac posebno vezuje za oslovljavanje od strane jedne konkretne osobe i da nije reč o rasprostranjenom modelu u toj školi.

Uopšteno možemo zaključiti da oslovljavanje u ovom domenu u korpusu na sva tri jezika karakteriše asimetrija – podjednako na nominalnom i na pronominalnom planu.

1.3 OSLOVLJAVANJE OSOBA KOJE STANUJU U KOMŠILUKU

Kao reprezentativnu sagovorničku konstelaciju koja podrazumeva komunikaciju sa drugim poznatim osobama odabrali smo oslovljavanje osoba (mlađih i starijih, muških i ženskih) koje stanuju u neposrednom okruženju naših informanata i informantkinja – **komšija i komšinica**. Ipak, ukazali smo i na činjenicu da komunikaciju osoba u ovom društvenom odnosu ne određuju samo faktori koji su u središtu našeg istraživanja, već i razne druge okolnosti kao što su konkretni uslovi stanovanja (kao na primer: stanovanje u ulici s porodičnim kućama ili u višespratnoj zgradi, u gradu ili u prigradskom naselju itd.), dužina poznanstva, učestalost i dužina kontakata kao i mnogi drugi. Ipak, određene smo tendencije uspeli registrovati u sva tri korpusa, te ih sada rezimiramo prema starosti zadatih komunikativnih partnera u anketnom listu.

Mlađe komšinice i komšije nemački srednjoškolci sa skoro jednakom učestalošću oslovljavaju ličnim imenom i T-zamenicom i kombinacijom etiketa *Frau*, odnosno *Herr* uz prezime u V-modusu. U anketama srednjoškolki su takođe ova dva obrasca najfrekventnija, pri čemu je kod njih upotreba imena i T-modusa dominantna, ali ove etikete neke osobe kombinuju i s drugim modusom (lično ime + Sie, te *Frau/Herr + prezime + du*), a neke uz njih beleže oba zamenička oblika. Gimnazijalci mlađe (odrasle) osobe iz komšiluka – ženske i muške osobe podjednako – u velikoj većini slučajeva oslovljavaju takođe punim ličnim imenom i u T-modusu, dok se upotreba pomenute kombinacije etiketa i V-modusa beleži tek par puta. Gimnazijalke sa sličnom frekvencijom (otprilike u polovini slučajeva) pominju kako T-, tako i V-modus, pri čemu se T-zamenica nekoliko puta više beleži u vezi s oslovljavanjem

muške osobe (kako uz puno lično ime, koje je među nominalnim formama najfrekventnije, tako i uz kombinaciju etikete *Herr/Frau* i prezimana oslovljene osobe). Međutim, neke informantkinje iz gimnazije takođe ukazuju na mogućnost javljanja oba modusa – pretpostavljamo (kao i pri svakom beleženju oba modusa od strane bilo kojeg ispitanika, odnosno ispitanice) zavisno od stepena bliskosti, odnosno distance koji karakteriše odnos komunikatora. Mlađe komšije i komšinice nemačkim učenicima i učenicama obe škole tipično uzvraćaju u T-modusu i upotrebom imena (pre svega se pominje puno lično ime u svim ispitaničkim podgrupama) – gimnazijalci i gimnazijalke isključivo pominju ovakve obrasce, zatim, to važi i za sve srednjoškolke osim jedne osobe (ali samo pri oslovljavanju od strane muške osobe), a važi za dominantan način oslovljavanja i u odgovorima srednjoškolaca, s tim da se u malom broju beleži i upotreba V-modusa (uz složenu etiketu *Herr* + prezime ili puno lično ime). Kao što je ranije ukazano, komunikacija s mlađim odraslim osobama iz komšiluka može u kontekstu jezičkih sredstava u službi oslovljavanja pokazivati simetričnost, a u nekim slučajevima i asimetričnost, kako u domenu raspodele pronominalnih sredstava, ali i u sferi nominalnih izraza. Za razliku od odgovora sakupljenih u Nemačkoj, odgovore srpskih informanata i informantkinja nije lako rezimirati, budući da se u svim podgrupama javlja nekoliko različitih obrazaca, te se i oni najbrojniji beleže – ukoliko posmatramo ukupan broj anketiranih osoba u nekoj datoj podgrupi – s relativno malim udelom (nijedan model se ne registruje više od tri puta!). Srednjoškolci najučestalije beleže V-modus, dok se najviše puta pominje shema koja od nominalnih formi sadrži puno lično ime oslovljene komšinice, odnosno oslovljenog komšije (imajući u vidu da se odgovori ne variraju u zavisnosti od pola osobe s kojom komuniciraju). Iako učenice s većim udelom navode T-modus, ipak su obrasci koji podrazumevaju upotrebu V-zamenice tipičniji, a s istovetnom frekvencijom se javlja shema koja kao nominalnu komponentu uključuje upotrebu punog ličnog imena i ona u kojoj se etiketa izostavlja. U srpskom jeziku je u ovoj sagovorničkoj konstelaciji moguća, a prema našem iskustvu, i dosta rasprostranjena upotreba etiketa koje eksplicitno ukazuju na vrstu društvenog odnosa – *komšinice* i *komšija*, međutim, srednjoškolci ih ne pominju, od učenica srednje škole ovaj par nominalnih formi daje tek jedna osoba, a od učenica i učenika gimnazije ih beleži takođe samo par osoba (najučestalije gimnazijalke, ali uz T-modus). Tako i gimnazijalci najučestalije zapisuju V-modus, a najviše njih izostavlja bilo kakvu etiketu, ali se neki i u ovom segmentu pominju puno lično ime – kako komšinice, tako i komšije. Uprkos javljanju etiketa *komšinice* i *komšija* u anketama učenica gimnazije, ipak je upotreba punog ličnog imena najčešća, i to uz V-modus, no, kao i u anketnim listovima njihovih vršnjakinja iz srednje škole, takođe se s istom (odnosno približno

istom – ukoliko se računa i beleženje ove nominalne forme uz oba modusa) učestalošću pojavljuje i izostanak etikete. Kako srednjoškolcima, tako i srednjoškolcima u velikoj većini slučajeva uzvraća se upotrebom punog ličnog imena uz T-modus, koji se skoro bez izuzetaka beleži u odgovorima svih ispitaničkih podgrupa, što ukazuje na prisustvo asimetrije u raspodeli zameničkih oblika, a u nekim slučajevima i nominalnih formi. Gimnazijalci podjednako pominju T-formu uz puno lično ime ili bez bilo kakve etikete (skoro u polovini slučajeva), dok gimnazijalkama mlađe odrasle osobe iz komšiluka pretežno uzvraćaju upotrebom punog ličnog imena, ali ima primera i za izbegavanje nominalnih formi, a beleži se, doduše svega nekoliko puta, i etiketa *komšinice*. Rečeno u vezi s javljanjem asimetrične raspodele upotrebjenih shema između komunikatora važi i u ovom slučaju. U odgovorima mađarskih informanata i informantkinja, kao, uostalom, i u slučaju rezultata u vezi s komunikacijom u okviru porodice, ali i s komunikacijom u školi s vršnjacima i vršnjakinjama s kojima zajedno nastavu pohađaju (primarno) na mađarskom jeziku, reflektuju se kulturno-društvene (ali i društveno-političke) prilike kroz poneke odgovore na srpskom jeziku. Drugačije formulisano, uprkos tome što nas je prevashodno zanimalo oslovljavanje na mađarskom jeziku u zadatim domenima života anketiranih lica, odgovori koji nisu zabeleženi na mađarskom jeziku, već na srpskom, svedoče o suživotu mađarskog i srpskog življa na području Vojvodine. Kako, ipak, najveći broj odgovora u popunjenim anketnim listovima čine oni na mađarskom jeziku, verujemo da se ipak mogu izvući zaključci u vezi s oslovljavanjem komšija i komšinica kada se komunikacija odvija na mađarskom jeziku. U anketama srednjoškolaca, ali i srednjoškolki, u razgovoru s mlađim odraslim osobama iz komšiluka kao tipičnijim se pokazala upotreba T-modusa, i to uz lično ime (skoro se bez izuzetaka daje puno lično ime), s tim da u odgovorima devojaka, iako se s nešto manjom učestalošću, ali ipak skoro u polovini slučajeva, beleže i obrasci koji ne sadrže neku nominalnu komponentu. V-zamenice (bilo prisnije *maga*, bilo formalnije *ön*) javljaju se tek pojedinačno. Ekvivalenti srpskih etiketa *komšinice* i *komšija* – *szomszédasszony* i *szomszéd* – javljaju se tek u anketi jedne učenice (za oslovljavanje muške osobe daje se i hipokorističan skraćeni oblik *szomi* koji se može porediti sa srpskim oblikom *komšo*). Za razliku od anketa koje su popunjene u srednjoj školi, na osnovu anketa koje su popunjavali gimnazijalci teško je zaključiti precizno koji je model karakterističan, pošto se daju brojne mogućnosti. Međutim, osim obrasca u kojem se puno lično ime kombinuje sa T-zamenicom (ali tek dva puta), svi ostali zapisani su pojedinačno. U odnosu na srednjoškolski materijal, učenici gimnazije ipak nešto češće pominju upotrebu V-modusa: koristi se zamenica *maga*, međutim, V-modus, i to isključivo pomenuta V-forma *maga* najučestalije se zapisuje od strane gimnazijalki, a ovaj

oblik sadrži i uopšte najučestaliji (međutim ipak u relativno malom broju zabeležen) obrazac u njihovim odgovorima – u kombinaciji sa kontaktnom rečcom *elnézést*. Ipak, upotreba ličnog imena (pre svega punog) i to uz T-modus, pored nekih drugih shema, zastupljen je i u anketama učenica gimnazije. Kada mlađe odrasle muške i ženske osobe oslovljavaju učenike i učenice – kako iz srednje škole, tako i iz gimnazije – prednjači upotreba imena (punog ili skraćenog/modifikovanog oblika) uz T-modus, a najfrekventnija je u odgovorima srednjoškolki koje i daju najmanji broj različitih obrazaca (najučestalije je to puno lično ime + te, a po dve učenice daju skraćeni/modifikovani oblik imena uz T-modus ili samo T-zamenicu bez bilo kakve etikete). Asimetrija je moguća, pre svega, u raspodeli pronominalnih sredstava.

Pri oslovljavanju **starijih komšinica i komšija** u nemačkom materijalu raste udeo obrazaca koji sadrže V-zamenicu *Sie*, ali ima primera i za upotrebu T-modusa – posebno među odgovorima učenica srednje škole, gde polovina ispitanica ovaj modus kombinuje s punim ličnim imenom oslovljene ženske ili muške osobe – što nas ponovo upućuje na moguću raznovrsnost konkretnih sagovorničkih konstelacija svedenih pod okvir pitanja koje se odnosi na komunikaciju s osobama iz komšiluka. Ipak, srednjoškolci, pa čak i, uprkos maločas rečenom, srednjoškolke, s najvećim su udelom beležili kombinaciju etiketa *Herr*, odnosno *Frau* i prezimana uz V-zamenicu, a to važi i za anketirane osobe u gimnaziji. U oslovljavanju od strane starijih muških i ženskih osoba, međutim, kao najfrekventniji modus pokazuje se T-modus i to u kombinaciji s punim ličnim imenom naših ispitanika i ispitanica, uprkos različitim obrascima koje smo još registrovali u korpusu i među kojima neki sadrže i V-modus. Srpski srednjoškolci starije komšinice i komšije skoro bez izuzetaka oslovljavaju u V-modusu, a na jednoj strani se nešto učestalije daje kombinacija s punim ličnim imenom, dok se na drugoj strani, podjednako često, V-zamenica ne kombinuje s nominalnim formama. Učenice istog tipa škole isključivo daju V-modus, međutim, uprkos registrovanju i modela koji samo sadrže pronominalni oblik, velika većina ispitanica upotrebila bi neku etiketu, a otprilike u polovini slučajeva nominalni element obrasca jeste puno lično ime. Pretežnom beleženju V-zamenice priključuju se i gimnazijalci, ali i gimnazijalke u čijim odgovorima nema nijednog primera upotrebe T-zamenice. Dok se kod učenika gimnazije sa sličnom učestalošću javljaju dve mogućnosti – kombinovanje imena (punog oblika) sa V-zamenicom ili izbegavanje upotrebe etiketa uz korišćenje V-modusa – u anketama učenica gimnazije se po nešto većoj frekvenciji izdvaja, osim ovih dveju mogućnosti koje pominju njihovi vršnjaci iz škole, i upotreba etikete *komšinice/komšija* (s podjednakim udelom). Odrasle starije osobe iz komšiluka skoro bez izuzetaka uzvraćaju u T-modusu, dakle, potrebno je računati i na

asimetričnu upotrebu zameničkih oblika. Pritom se razlika između materijala sakupljenog u srednjoj školi, ali i odgovora gimnazijalki razlikuje od odgovora gimnazijalca u tom pogledu što u velikoj većini slučajeva pominju upotrebu svog punog ličnog imena, dok učenici gimnazije ponovo, pored ove sheme, sa sličnom učestalošću daju i izostanak nominalnih elemenata, iako upotreba neke od etiketa (kada posmatramo sve modele koji su zabeleženi) jeste tipična. Javljanje različitih etiketa – iako često tek pojedinačno u odgovorima četiri ispitaničke podgrupe, jeste ujedno i momenat po kojem se srpski korpus u ovom segmentu razlikuje od nemačkog. Tako na primer, u govoru starijih (podsećamo da smo kategoriju tzv. starijih osoba relativno široko odredili) komšija i komšinica za oslovljavanje osoba koje pohađaju gimnaziju javljaju se i sledeći izrazi: *komšija/komšinice*, *dete*, *mali* i *devojko*. Mađarski ispitanici i ispitanice iz srednje škole osobe starije od otprilike 40 godina starosti oslovljavaju pretežno V-zamenicom, pritom, češće se imenuje zamenica *maga*, međutim, zabeležena je i zamenica *ön*, ali samo među odgovorima srednjoškolaca, ukoliko zanemarimo odgovor jedne učenice iz srednje škole koja upotrebu punog ličnog imena povezuje s obema V-formama. Ipak, odgovori srednjoškolci se izdvajaju na jedan drugi način: isključivo se ovoj podgrupi pominje mogućnost korišćenja proširene nominalne forme koja sadrži lično ime (u našem korpusu je to isključivo skraćeni/modifikovani oblik) i etiketu *néni* ili *bácsi*, zavisno od pola oslovljene osobe. Učenici i učenice koji pohađaju gimnaziju pominju samo pronomenu *maga*, a deo odgovora čine obrasci koji kao nominalnu komponentu sadrže ime (pun oblik ličnog imena skoro bez izuzetaka) sagovornika ili sagovornice, a jedan drugi deo izostavljanje nominalnih formi pri zapisivanju odgovora, odnosno njegovo zamenjivanje pozdravom ili kontaktnom rečom – najučestalija shema među odgovorima gimnazijalki jeste kombinacija rečice *elnézést* i zamenice *maga*. Ovakvo, takoreći polarizovanje odgovora – gde s jedne strane imamo sheme koje ukazuju na određeni stepen bliskosti, a s druge se javljaju one koje ukazuju na površne, letimične kontakte, tj. određeni stepen distance – nalazimo u odgovorima svih ispitaničkih podgrupa. Javljanje ovakvih dveju tipova shemi karakteristično je za odgovore učenika srednje škole i kada pitanje glasi kako im starije osobe iz komšiluka uzvraćaju, s tim da se češće javlja upotreba T-modusa, ali ne i za odgovore učenica srednje škole u čijim anketama se najčešće javlja upotreba imena (u polovini slučajeva punog oblika, ali ima primera i za korišćenje skraćenog/modifikovanog oblika), a primera za upotrebu V-formi nema. T-modus je tipičan i kada se analiziraju odgovori gimnazijalaca, dok se ponovo javljaju mogućnosti koje upućuju na izvesnu bliskost između komunikatora (koju signalizira upotreba imena – bilo kojeg oblika), kao i one mogućnosti koje pak tumačimo kao odsustvo učestalijeg, bližeg kontakta. Upotrebu T-forme najučestalije beleže i učenice gimnazije, ali se

u njihovim odgovorima (u odnosu na odgovore momaka), češće javlja V-zamenica *maga*. Ipak, povezivanje ove okolnosti s polom anketirane osobe ne proizlazi prema našem mišljenju automatski, kako smo pokazali da se ova zamenica (iako tek par puta) u srednjoškolskom korpusu javlja u odgovorima momaka. Dakle, nekada ni relativno jasno određeni faktori, kao što su oni čiji smo uticaj želeli ispitati u našem radu, nisu dovoljni za precizno tumačenje rezultata, jer pored njih u proces odabira jezičkih sredstava mogu biti uključeni i mnogi drugi, a pored toga nijedan faktor ne deluje izolovano, već nužno u sprezi s ostalima, što je u uvodnom poglavlju ovog rada istaknuto.

U skladu s našim ličnim iskustvom, kao i očekivanjima, kada je komunikacija osoba koje stanuju u komšiluku ujedno i međuvršnjačka komunikacija – odnosno komunikacija naših nemačkih ispitanika i ispitanica s **osobama iste ili slične starosti** – najučestaliji tip sheme pri oslovljavanju jeste upotreba punog ličnog imena i T-modusa. Ovo važi bez obzira na smer oslovljavanja, tj. bez obzira na to da li su naši ispitanici i ispitanice u ulozi govornika ili sagovornika, kao i na pol osobe na koju se potpitanje odnosi. Moramo ipak podvući, iako smo se problematici navođenja skraćena naziva pojedinih kategorija nominalnih formi već i detaljnije posvetili, da visoka frekvencija punog ličnog imena u okviru pitanja koje se mogu, ali ne moraju tumačiti kao pitanja koje se tiču oslovljavanja konkretnih osoba, tj. deo informanata i informantkinja je verovatno davao uopštene odgovore, ne sme bez određenog stepena opreza prihvatiti kao odraz stvarnog stanja. Uputili smo već i na to da su nekad granice između punih ili skraćenih/modifikovanih oblika ličnih imena fluidne, te i na upitnu sposobnost osoba koje popunjavaju anketni list da (u sličnim graničnim slučajevima) pravilno odrede klasu nominalnih formi. Osim pomenutog najfrekventnijeg obrasca, nekoliko osoba – pre svega među srednjoškolkama – zabeležilo je neku kontaktnu rečcu ili pozdrav, što smo protumačili kao rezultat površnijeg, letimičnog kontakta s oslovljenim osobama. Iako se prema odgovorima srpskih informanata i informantkinja pri oslovljavanju osoba iz komšiluka, koje su iste ili slične starosti, mogu javiti i obrasci koji samo upućuju na modus oslovljavanja – a to je tipično T-modus, ipak, kada saberemo odgovore svih osoba iz anketiranih podgrupa, prednjači upotreba imena (pre svega je to puno lično ime, ali poneke osobe, a posebno nekoliko srednjoškolki, daju i skraćene/modifikovane oblike). Ovaj obrazac posebno karakteriše odgovore učenika i učenica iz srednje škole, ali ne i gimnazije, kako se s veoma sličnom frekvencijom daju modeli koji kao nominalnu komponentu sadrže puno lično ime i modeli koji ne sadrže etikete (već se predviđena rubrika izostavlja ili se unosi pozdrav, eventualno kontaktna rečca), što se, kao što je ukazano, može protumačiti i kao odraz

nedostatka određenog stepena bliskosti između komunikatora. Skoro istovetni zaključci se mogu izvući i na osnovu odgovora koji se tiču komunikacije u „obrnutom smeru”, odnosno kada su našim ispitanicima i ispitanicama u anketi bila dodeljena sagovornička uloga. Pri oslovljavanju vršnjakinja i vršnjaka, kada saberemo broj javljanja dva tipa pronominalnih formi u anketama svih ispitanika i ispitanica u mađarskim odeljenjima u obe posećene škole – bez obzira na tip obrazovne ustanove u kojoj je sakupljan materijal – jasno se izdvaja upotreba T-zamenice, u a od nominalnih izraza se javlja puno lično ime, ali neke osobe (u svim segmentima) daju i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena ili se umesto nominalnih sastavnica u obrascima javljaju pozdravi ili kontaktne rečice. Diferenciranje odgovora u zavisnosti od pola oslovljene osobe nije prisutno. Malobrojno javljanje, tj. samo javljanje V-zamenica na osnovu ličnog iskustva smatramo pre rezultatom nepažnje, negoli kao odraz stvarne jezičke upotrebe u međuvršnjačkoj komunikaciji na mađarskom jeziku. Isto se može tvrditi i kada smo u anketi tražili modele kojima našim ispitanicima i ispitanicama njihovi vršnjaci i vršnjakinje koje stanuju u komšiluku uzvraćaju.

Za oslovljavanje **komšijske dece** – devojčica i dečaka podjednako – u sve četiri nemačke ispitaničke podgrupe isključivo (u odgovorima učenica i učenika gimnazije) ili uz nesignifikantan broj izuzetaka (kod učenica i učenika srednje škole) ponovo se javlja upotreba punog ličnog imena uz T-zamenicu, a ovaj obrazac je najučestaliji i kada se komšijska deca nađu u ulozi osobe koja oslovljava. Srpski učenici i učenice kako srednje škole, tako i gimnazije, slično svojim nemačkim vršnjacima i vršnjakinjama, generalno posmatrano, najučestalije pominju upotrebu ličnog imena (punog oblika, pre svega, iako srednjoškolke podjednako pominju i skraćeni/modifikovani oblik) uz T-modus, dok se na istovetan način kao i u vezi s međuvršnjačkom komunikacijom, kod gimnazijalaca i gimnazijalki, posebno u odgovorima ovih potonjih, ponovo beleže s približno istim udelom i obrasci koji ne sadrže nominalnu komponentu, a ovakva raspodela obrazaca u načelu važi i kada komšijska deca oslovljavaju naše informante i informantkinje. Etikete drugih kategorija (osim imena) ne javljaju se tipično, iako su moguće kada je reč o komunikaciji s komšijskom decom (primer iz našeg korpusa: *mala/malac*). Dok smo javljanje V-modusa već i pri komunikaciji između vršnjaka i vršnjakinja (na osnovu ličnog iskustva i posmatranja) smatrali diskutabilnim, to posebno važi kada je reč o oslovljavanju komšijske dece (bilo muške, bilo ženske, kako varijacija odgovora na osnovu pola nije tipična ni u ovom kontekstu), te ukoliko nije reč o šaljivoj upotrebi, takve obrasce nismo prihvatili kao validne odgovore. Iako i u okviru ovog pitanja može da se utvrdi prisustvo kako obrazaca koji sadrže kao nominalnu komponentu

lično ime (pre svega puno lično, ali sa malom frekvencijom i skraćeno/modifikovano), tako i modela koji upućuju na veći stepen distance, prva mogućnost se ipak javlja s nešto većom učestalošću. Nominalne forme drugog tipa (kao *kislány*, *kicsi* ili *haver*) javljaju se tek pojedinačno i to uvek u okvirima posebno izdvojenih podgrupa. Komšijska deca – ponovo bez obzira na njihov pol – najčešće koriste imena (pre svega pune oblike, ali u manjoj meri i skraćena/modifikovana lična imena) naših informanata i informantkinja, dominantno uz T-zamenicu koja se navodi skoro bez izuzetaka. Ovaj obrazac se pored modela u kojima nominalne forme nisu zabeležene uvek daje najmanje od strane polovine ispitanika, odnosno ispitanica, a najučestalije i tek uz malobrojne izuzetke u odgovorima učenica srednje škole.

1.4 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA

U vezi s oslovljavanjem nepoznatih osoba na ulici u svim nemačkim ispitaničkim podgrupama javio se mali broj (u načelu) neadekvatnih odgovora, odnosno obrazaca koji su sadržali ime (puno lično ili prezime), čija upotreba nije apsolutno nemoguća jer i jedan o drugom nepoznati komunikatori mogu imati neka saznanja (prema našem iskustvu, posebno u manjim sredinama), međutim, pri sastavljanju ankete ovakve posebne okolnosti nismo uključili u postavku pitanja, te smo pri vrednovanju rezultata bili skloni tumačenju odgovora koji sadrže neki tip imena (ali i nepotpunu etiketu, tj. izolovano navođenje komponente *Frau* i *Herr* koja nije karakteristika savremene standardne upotrebe) kao pogrešno upisane odgovore. Ukoliko zanemarimo ovakve modele, može se reći da su se kako učenici, tako i učenice iz obe škole i to u okviru svih potpitanja odlučivali skoro bez izuzetaka za mogućnosti koje ne uključuju upotrebu neke nominalne forme, već su se rubrike predviđene za unošenje etiketa unosile kontaktne reči (kao i poneki pozdrav) ili su ove rubrike ostavljane prazne – i to bez obzira na to da li su se pitanja odnosila na oblike koje informanti i informantkinje koriste ili kojima im se uzvraća, te ćemo ovde rezimirati samo upotrebu pronominalnih sredstava u zadatim sagovorničkim relacijama. Kada oslovljavaju neku **mlađu mušku ili žensku osobu**, u svim obrascima koji su uzeti u obzir javlja se V-zamenica *Sie* (osim u odgovoru jednog gimnazijalca koji koristi zamenicu *Ihr* – prema našem mišljenju takođe u funkciji V-zamenice). Kada se ovom nalazu priključe oni u vezi s oblicima kojim mlađe odrasle osobe oslovljavaju ispitanike i ispitanice, postaje jasno da se u ovakvim sagovorničkim konstelacijama može javiti i asimetrična raspodela pronominalnih sredstava kada informanti i informantkinje bivaju oslovljeni u T-modusu. Dok je prema srednjoškolkama V-modus učestaliji pri oslovljavanju od strane mlađih nepoznatih osoba, srednjoškolci, ali i gimnazijalke otprilike podjednako učestalo beleže oba modusa, što se može reći i za odgovore

gimnazijalaca, iako se T-zamenica u njihovim anketama javlja s nešto većom frekvencijom u odnosu na V-modus. Za oslovljavanje **starijih nepoznatih osoba** se takođe daje isključivo V-modus (skoro isključivo reprezentovan zamenicom *Sie*), ali kada je reč o pronominalnim oblicima kojima ove osobe oslovljavaju informante i informantkinje, učestalije (u odnosu na govor mlađih odraslih nepoznatih osoba) se beleži V-modus, iako i u ovom slučaju ima primera nerekipročne upotrebe modusa oslovljavanja, tj. V-modus se javlja pri oslovljavanju ka „gore” – kada ispitanici i ispitanice oslovljavaju starije nepoznate osobe, a T-modus ka „dole” – kada starije nepoznate osobe oslovljavaju naše ispitanike i ispitanice, dakle, češće se javlja recipročno upotrebljena V-zamenica. Za oslovljavanje **nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja**, kao i u vezi s oslovljavanjem od strane tih osoba tipičnije se pak daje T-modus, a uočljivo je i javljanje kontaktnih rečca kao *hey* ili *ey*, te *sorry* koje se pri komunikaciji s odraslim nepoznatim osobama (bilo mlađima, bilo starijima, ali i bez obzira na pol nepoznatih osoba) ne beleže. Tek u vezi s oslovljavanjem **nepoznate dece** naišli smo na primere upotrebe nominalnih formi – etiketa *Kleine* i *Kleiner* u odgovoru jednog srednjoškolca i jedne srednjoškolke. Ispitanici i ispitanice decu oslovljavaju u T-modusu kojim im se najučestalije i uzvraća, ali mali broj anketiranih osoba – izuzev gimnazijalaca – pominje i mogućnost korišćenja V-zamenice *Sie* od strane dece.

U anketama koje su popunjavali srpski ispitanici i ispitanice samo smo u slučaju anketa srednjoškolaca isključili nekoliko odgovora koje nismo smatrali adekvatnima iz objašnjenih razloga. Za oslovljavanje **mlađih odraslih nepoznatih osoba** – bez obzira na njihov pol, kao i u slučaju nemačkog materijala – takođe se skoro bez izuzetaka javlja V-zamenica, a kada se posmatraju odgovori u ukupnosti ponovo se tipičnije navode obrasci koji ne uključuju upotrebu nominalnih izraza (predviđene rubrike ostale su nepopunjene ili se beležila kontaktna rečca *izvinite*), ali ne i među odgovorima srednjoškolki gde se najučestalije (u preko polovine slučajeva) daju etikete *gospodo* ili u manjem broju *gospođice* za oslovljavanje ženskih osoba, dok se za oslovljavanje muške osobe zapisivala etiketa *gospodine*. Kada se informanti i informantkinje nalaze u sagovorničkoj ulozi takođe se učestalije javljaju sheme koje ne sadrže neku nominalnu komponentu, ali za razliku od nemačkog korpusa, ipak ima primera i za upotrebu etiketa. To su izrazi *devojko* (koja je ujedno i najučestalije zabeležena nominalna forma, a posebno u anketama srednjoškolki) i *devojčice*, te jedan primer upotrebe izraza *mala* u odgovorima ispitanica, zatim *dečko* (jednom i u obliku *dečače*), ali pojedinačno i *momak*, kao i *bato* u anketama koje su popunjavali ispitanici. Ove nominalne forme se javljaju u kombinaciji sa T-modusom koji se uopšteno

može smatrati tipičnim u ovoj sagovorničkoj konstelaciji. Budući da informanti i informantkinje u prvom redu koriste V-modus, mora se računati na asimetriju u domenu upotrebe pronominalnih formi, ali se asimetrija može javiti i pri upotrebi etiketa. **Starije nepoznate osobe** na ulici bivaju oslovljene od strane ispitanika i ispitanica na skoro identičan način kao i mlađe osobe, s tim da se etiketa pogodna za oslovljavanje ženske osobe *gospođice* više ne beleži, pri čemu se po pravilu i dalje zapisuje V-zamenica. Odgovori koji se odnose na oblike koje starije nepoznate osobe koriste takođe se ne razlikuju značajno u odnosu na one koji se odnose na oslovljavanje od strane mlađih osoba. Nepoznati **vršnjaci i vršnjakinje** se već karakteristično oslovljavaju u T-modusu, uprkos prisutnim odstupanjima u anketama gimnazijalaca u kojima ima primera i za upotrebu V-modusa. Iako su, sveukupno posmatrano, najučestaliji obrasci koji ne uključuju neku nominalnu formu, nekoliko osoba beleži i etikete – pretežno iz grupe srednjoškolki: *devojko*, te pojedinačno *druže*, *dečko* i *dečaće*. Nepoznati vršnjaci i vršnjakinje uzvraćaju skoro identičnim mogućnostima kao i odrasle osobe (kako mlađe, tako i starije), s tim da se pronominalna sredstva sada javljaju u simetričnoj raspodeli, odnosno, komunikatori uzajamno koriste T-modus. Za oslovljavanje **nepoznate dece**, osim modela koji pored T-modusa ukazuju i na izostanak nominalnih formi, ponovo pre svega među odgovorima srednjoškolki, nailazimo i na upotrebu etiketa kao *devojčice* za oslovljavanje ženske dece, te pojedinačno etiketa *dečko* i *dečaće* za oslovljavanje muške dece, ali je zabeležen i par etiketa *mala* i *mali*, kao i etiketa *dete* koja je pogodna za oslovljavanje maloletnih osoba bez obzira na njihov pol. Za oslovljavanje od strane nepoznate dece odgovori se podudaraju s odgovorima u vezi s oslovljavanjem od strane nepoznatih vršnjaka i vršnjakinja kako u domenu upotrebe (odnosno izostanak) nominalnih, tako i pronominalnih formi.

U anketama mađarskih ispitanika i ispitanica – ukoliko su odgovori zabeleženi na mađarskom jeziku, za oslovljavanje **mlađih odraslih nepoznatih osoba** na ulici skoro se bez izuzetaka javljaju obrasci koji ne sadrže neku nominalnu komponentu, odnosno odgovarajuće rubrike su ostavljane prazne ili su se umesto njih zapisivale kontaktne rečice (najučestalije *elnézést*), iako u mađarskom jeziku postoje etikete koje su pogodne za oslovljavanje nepoznatih osoba. Najučestalije se pominje V-modus, i to zamenica *maga*, ali nekoliko osoba zabeležilo je i T-modus, s tim da je u anketama gimnazijalaca udeo V-modusa i T-modusa izjednačen. Nominalne forme se ne javljaju (osim u anketnom listu tek jednog gimnazijalca) ni kada mlađe nepoznate osobe oslovljavaju ispitanike i ispitanice – iako se u korpusu javljaju i poneki obrasci na srpskom jeziku koji sadrže neku etiketu – a češće se javlja T-modus, osim

u odgovorima srednjoškolaca gde se s podjednakom učestalošću beleže oba modusa. Asimetrija, pre svega pri raspodeli zameničkih sredstava, moguća je i pri komunikaciji na mađarskom jeziku. **Starije nepoznate osobe** se skoro bez izuzetaka oslovljavaju u V-modusu, pri čemu je u najvećoj meri ponovo zastupljena zamenica *maga*, a takođe su najučestaliji modeli koji umesto nominalne komponente sadrže kontaktnu rečcu ili je rubrika predviđena za nominalne forme ostavljena prazna. Tek dva gimnazijalca daju i nominalne mogućnosti, a to su za ženske osobe *hölgyem* (bez označenog zameničkog oblika) i *nénike* (uz zamenicu *maga*), a kao njihov ekvivalent koji je pogodan za oslovljavanje neke muške osobe – bez obzira na stepen formalnosti dvaju navedena izraza – *uram*. Na upotrebu mađarskih etiketa ne nailazimo često ni kada starije osobe oslovljavaju ispitanike i ispitanice, ali su neki izrazi ipak zabeleženi: *kislányom* (uz T-zamenicu) u anketi jedne srednjoškolke, te *fiatalember* i *fiú* (oba izraza uz T-zamenicu) u anketi dvojice učenika gimnazije. Nije lako odrediti koji je preferirani modus oslovljavanja u govoru starijih osoba, jer se u obrascima koji su zabeleženi na mađarskom jeziku s istovetnom ili sličnom frekvencijom javljaju kako oni sa T-, tako i oni sa V-modusom (najučestalije sa zamenicom *maga*). Izuzetak čine ipak odgovori srednjoškolci u kojima se upotreba T-modusa javlja s nešto većom učestalošću u odnosu na V-modus. Na osnovu ličnog iskustva i rezultata u anketama većine mađarskih ispitaničkih podgrupa možemo tvrditi da je pri komunikaciji s **nepoznatim vršnjacima i vršnjakinjama** očekivana recipročna upotreba T-modusa, kao i izostavljanje nominalnih formi uprkos pojedinačnom javljanju etiketa kao *kislány* ili *fiú*. Ipak, kada se srednjoškolci nađu u sagovorničkoj ulozi to nije slučaj, kako samo jedna osoba beleži odgovarajući zamenički oblik, međutim, ovoj pojavi ne možemo bez određene doze rezerve pripisati validnost, iako je s asolutnom sigurnošću ne možemo ni isključiti. **Nepoznata deca** se oslovljavaju u T-modusu i umesto etiketa se najčešće beleže kontaktne rečce ili čak i one izostaju, a slični su rezultati i kada deca oslovljavaju naše ispitanike i ispitanice, iako ima primera i za upotrebu V-formi, pri čemu se od njih ponovo učestalije daje zamenica *maga*. Od mađarskih etiketa pri oslovljavanju dece javljaju se samo pogrđni žargonizmi *ribi* (za oslovljavanje devojčice) i *kisköcsög* (za oslovljavanje dečaka) u odgovoru jednog srednjoškolca, te *kislány* (za devojčicu) i *haver* (za dečaka) u anketi jednog gimnazijalca, dok u vezi s oslovljavanjem od strane nepoznate dece jedan gimnazijalac pominje izraz *fiú*, a jedna gimnazijalka etiketu *néni* (kako uz zamenicu *te*, tako i uz zamenicu *maga*).

V.2 OSLOVLJAVANJE U STARIJEM DOBU U NEMAČKOM, SRPSKOM I MAĐARSKOM JEZIKU

Najpre ćemo rezimirati i uporediti rezultate u vezi sa oslovljavanjem članova uže porodice.

2.1 OSLOVLJAVANJE U KRUGU UŽE PORODICE

Svoje **partnerke i partnere** nemački ispitanici i nemačke ispitanice oslovljavaju ličnim imenima – najučestalije se navodi pun oblik ličnog imena, ali su zabeleženi sa znatno manjom učestalošću i skraćena/modifikovana lična imena, koja se jedino ne imenuju u odgovorima ispitanika kada treba da daju oblike kojima im partnerke uzvraćaju. Osim imena, koriste se, prema odgovorima informanata i informantkinja, takođe u daleko manjoj meri u odnosu na pun oblik ličnog imena i hipokoristici (npr. *Schatz* ili *Herzl*), ali smo jednom zabeležili i mogućnost korišćenja etiketa za obeležavanje srodstva (pri anketiranju jednog bračnog para) *Vati* i *Mutti* u kojima se reflektuje persepektiva dece, odnosno, reč je o projekciji. Modus oslovljavanja je bez izuzetaka T-modus. Na sve navedene mogućnosti naišli smo i u srpskom korpusu. Informanti i informantkinje najučestalije pominju upotrebu punog ličnog imena, ali neke osobe koriste i skraćena/modifikovana lična imena, hipokoristične izraze (na primer *draga* ili *luče moje*) – slično kao i u materijalu sakupljenom u Nemačkoj – u manjem broju, zatim, izraze koji upućuju na srodnički odnos i ujedno na projekciju odnosa (npr. *baba* ili *deko*, ali i žargonsko *matori* u značenju 'otac'). Pored ovih, u srpskom korpusu ima primera i za neke etikete drugog tipa: prezime (u govoru žena), nadimak, te etiketa *gospodine* koja se javlja isključivo u funkciji uspostavljanja distance prema partneru (ispitanica je koristi pri svađi ili negodovanju). Većina navedenih tipova nominalnih formi mogu se naći i u mađarskom korpusu. Ispitanici i ispitanice pominju kako pune, tako i skraćene/modifikovane oblike ličnih imena, ali je za razliku od odgovora nemačkih i srpskih anketiranih lica, ovaj drugi tip ličnih imena najučestaliji ili se javlja sa približno istim ili sličnim udelom kao i prvi. Drugi tipovi imena, kao prezime ili nadimak u srpskom materijalu, ne javljaju se. Javljaju se različiti hipokoristični izrazi, ali i etikete za obeležavanje srodstva koje smo ujedno odredili kao slučajeve projekcije odnosa (pri čemu podsećamo da se neki izrazi mogu uvrstiti u obe kategorije kao etiketa *apuci*), a može se zaključiti da se oba tipa nominalnih formi javljaju u većem broju u odnosu na korpus u vezi s nemačkim, kao i srpskim jezikom.

Informanti i informantkinje koje smo anketirali u Nemačkoj svoju **decu** – kako ćerke, tako i sinove – najučestalije oslovljavaju punim oblikom ličnog imena. Iako ima primera i za upotrebu skraćenog/modifikovanog oblika, ono je u daleko manjem broju zastupljeno u odnosu na prvopomenuti tip. Osim ove dve podvrste imena, pominju se, takođe tek u par slučajeva, nadimci, od kojih se neki po mogućnosti mogu tretirati i kao hipokoristične etikete, međutim, hipokoristici se, u takoreći klasičnom smislu (tipa *Schatz* ili *Maus*), ni ne javljaju, odnosno, zabeležili smo tek jedan primer (koji, uzgred, ne sadrži komponentu tipa pomenutih primera) – proširenu etiketu *meine süße Putzi* i to za oslovljavanje kćeri od strane oca, našeg ispitanika koji pak svog sina oslovljava i oblikom *Bube*, što je jedini izraz koji ne spada u kategoriju imena kada je reč o oslovljavanju muške dece od strane naših ispitanika. Najučestalije etikete kojima deca naših ispitanika i ispitanica uzvraćaju su *Papa* i *Mama*, a pored (skoro isključivo) pojedinačnog javljanja nekih drugih etiketa iz grupe izraza za obeležavanje srodstva, u oči pada činjenica da se (bez obzira na mali broj primera) koristi i puno lično ime kako od strane ćerki, tako i sinova, ali isključivo pri oslovljavanju ispitanika (tj. pri oslovljavanju očeva od strane dece, pri čemu ovu mogućnost navode u vezi sa oba potpitanja iste osobe), iako se ovaj tip etiketa javlja s različitom funkcijom i učestalošću u svakom pojedinačnom slučaju: pominje se kao etiketa koja se javlja u šali, zatim kao alternativna mogućnosti pored etikete za obeležavanje srodstva, ali i kao tipičniji, učestaliji način oslovljavanja u odnosu na upotrebu etikete kojom se upućuje na srodstvo. Za oslovljavanje svoje dece anketirani srpski ispitanici i ispitanice takođe koriste puna i skraćena/modifikovana lična imena, pri čemu se ovaj potonji oblik učestalije javlja pri oslovljavanju muške dece, međutim, s obzirom na to da smo računali svako javljanje ovog oblika imena, a neke osobe su iste vrste etiketa navodile za oslovljavanje više različitih sagovornika (na primer za oba sina), te je teško izvesti konačan zaključak bez daljeg istraživanja. Za oslovljavanje dece na srpskom jeziku jedna etiketa – s izvornom funkcijom obeležavanja srodstva, a sekundarno i kao oblik koji se koristi iz milja (iako tek pojedinačno) – javlja se za oslovljavanje kako ćerke, tako i sina: *sine* (i kao proširena etiketa *sine moj*). Ova nominalna forma se jednom javlja kao alternativna mogućnost uz etiketu koju takođe možemo svrstati među izraze kojima se ukazuje (i) na srodnički odnos – *devojčice moja*. Uprkos pretpostavljenoj emocionalnoj bliskosti između roditelja i dece, izrazi u kojima se hipokoristična funkcija nedvojbeno može prepoznati javljaju se u veoma malom broju (jedini primeri iz ovog dela korpusa: *pile moje, mila moja*). Ipak, funkciju iskazivanja velikog stepena naklonosti mogu preuzeti i šaljivi izrazi (*mali špeks, glupavson*), ali i ukazivanje na zanimanje kao pri upotrebi etikete *profo*. Deca informanitma i informantkinja uzvraćaju

pretežno upotrebom etiketa za obeležavanje srodstva *tata* i *mama*, pored malog broja drugih izraza ove vrste (stilski različite etikete za oslovljavanje majke: *mami*, *mati* i *kevence*), ali i u srpskom materijalu ima (iako samo dva) primera za upotrebu izraza za obeležavanje srodstva koji predstavljaju projekciju odnosa anketiranih osoba i njihove unučadi (*deda* i *bako*). Upotrebu imena – u ovom slučaju punog, ali i skraćenog/modifikovanog oblika – pri oslovljavanju roditelja registrovali smo s veoma malom učestalošću i u srpskom korpusu. U materijalu u vezi sa oslovljavanjem na mađarskom jeziku, kao i u slučaju nemačkog, ali i srpskog korpusa, primaran način oslovljavanja dece (uopšte uzev) jeste upotreba imena. Skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena u odnosu na nemački materijal javlja se učestalije, a kada je reč o oslovljavanju sinova postaje najfrekventniji tip nominalnih formi, iako gore rečeno u vezi sa nemogućnošću izvođenja konačnog zaključka zbog demografskih fakata, odnosno ubrajanja svakog pojedinačnog pominjanja ovog tipa imena od strane anketiranih lica, važi i ovom prilikom. Upotreba etiketa kojima se (primarno) ukazuje i na srodnički odnos, javljaju se, kao i pri oslovljavanju dece na srpskom jeziku, a sada posebno u kontekstu komunikacije osoba istog pola, odnosno na relaciji otac-sin (*kisfiam*) i majka-kćer (*kislányom*). Stiče se utisak da ovaj tip nominalnih formi ima veću uлогу pri oslovljavanju dece u mađarskom korpusu, ali kao i u vezi s oslovljavanjem nekog konkretnog tipa imena, konačni zaključci mogu se izvući samo detaljnim i ciljanim istraživanjem. Ukoliko se zanemari hipokoristična funkcija etiketa koje upućuju na srodstvo, izraze koji se upotrebljavaju iz milja daju isključivo ispitanice i to u vezi s oslovljavanjem svojih ćerki (npr. *csillagom* ili *nyuszi*). U govoru dece mađarskih ispitanika i ispitanica javlja se niz različitih izraza za obeležavanje srodstva, a takođe ima, slično kao i u slučaju nemačkog, ali i srpskog jezika, malobrojnih primera za upotrebu imena roditelja (punog i skraćenog/modifikovanog ličnog imena, te nadimka) – izuzetak čine odgovori informantkinja u vezi s oslovljavanjem od strane sina.

Partnerne i partnerke svoje dece anketirane osobe u Nemačkoj najučestalije oslovljavaju ličnim imenom, i to punim oblikom ličnog imena. Iako ima primera i za korišćenje skraćenog/modifikovanog oblika ličnog imena, oni se daju tek u vezi s oslovljavanjem partnerke sina i to pojedinačno (u anketi jednog informanta) ili tek par puta (2 primera među odgovorima informantkinja). Na pojedinačna odstupanja od navedenih mogućnosti nailazimo tek u vezi s oslovljavanjem partnera kćerke – na upotrebu etikete kojom se obeležava srodstvo (*Schwiegersonn*) u odgovoru jednog ispitanika, te na jedan obrazac koji se javlja u govoru jedne od ispitanica isključivo pri oslovljavanju zeta u ljutnji, a

koji je i jedini primer za upotrebu V-modusa (V-zamenica *Sie* se kombinuje sa složenom etiketom *Herr* + prezime) u ovim sagovorničkim relacijama, kako svi ispitanici i sve ispitanice pominju recipročnu upotrebu T-modusa. Partnerke i partneri dece ispitanika koriste skoro bez izuzetaka pune oblike njihovih ličnih imena, ali javlja se i mogućnost upotrebe etiketa kojom se obeležava srodstvo, ali isključivo u odgovoru jednog informanta, čija snaja koristi etiketu *Opa*, a zet etiketu *Vater*. Dakle, posredi je projekcija odnosa – u prvom primeru se oslovljavanje ostvaruje s aspekta unučadi ispitanika, a u drugom njegovog deteta (konkretno, kćeri). Ispitanicama partnerke, odnosno partneri dece, slično kao i ispitanicima, uzvraćaju ili upotrebom punog ličnog imena ili – s daleko manjim udelom – upotrebom etiketa za obeležavanje srodstva, a reč je o projekciji istog tipa odnosa kao i u odgovoru pomenutog informanta – ispitanice bivaju oslovljavanje ili kao majke (na primer *Mutti*) ili kao bake (*Oma*). Srpski informanti i informantkinje partnerke i partnere svoje dece takođe oslovljavaju tipično koristeći njihova lična imena, i to pune oblike, iako se upotreba skraćenog/modifikovanog oblika javlja u okviru svakog potpitanja (pretežno pojedinačno, ali pri oslovljavanju partnera ćerki od strane ispitanika i u nešto većem broju). Osim navedenih tipova nominalnih formi, u korpusu u vezi s oslovljavanjem na srpskom jeziku javljaju se u malom broju i etikete koje ukazuju na vrstu srodničkog odnosa (tek jednom u govoru jedne informantkinje – *snajo*, te *zete* – više od jednom u odgovorima informanata), ali se javlja i etiketa *sine* koja izvorno jeste etiketa koja upućuje na srodstvo (i obeležava izvorno muškog potomka, ali se potom javlja i pri oslovljavanju ženske dece, te u ovom smislu u našem slučaju može se vrednovati i kao projekcija odnosa), ali se u savremenom jeziku koristi često za oslovljavanje iz milja neke mlađe osobe uopšte. Kako informanti, tako i informantkinje koriste T-modus. Ipak, za razliku od rezultata u vezi s nemačkim jezikom, gde u kontekstu upotrebe pronominalnih sredstava isključivo (osim u jednom, posebno opisanom slučaju) važi recipročna upotreba T-zamenice, to ne važi u okviru korpusa u vezi s oslovljavanjem na srpskom jeziku, jer se, pored simetrične raspodele zameničkih sredstava, javlja i asimetrija. Ispitanice skoro bez izuzetaka pominju V-zamenicu u vezi s oslovljavanjem od strane partnerki i partnera dece, a od nominalnih formi javljaju se etikete za obeležavanje srodničkog odnosa koji su ujedno i primeri za projekciju odnosa (*mama* i *bako*), ali se daje i mogućnost kombinovanja etikete *tetka* uz lično ime (puno ili skraćeno/modifikovano). Upotreba imena nije karakteristična ni kada se informanti nađu u sagovorničkoj ulozi, iako u njihovim odgovorima ima primera za upotrebu T-zamenice, odnosno simetrije kada je reč o modusu oslovljavanja. Od etiketa i informanti pominju nominalne forme kojima se upućuje na srodnički odnos i koje ujedno ukazuju na projekciju odnosa (*tata* i *deda*), a registrovane su i

složene etikete koje uz (izvorno) srodnički termin *čika* ili jednom i *deda* sadrže i lično ime (puno ili skraćeno/modifikovano). Mađarski ispitanici i ispitanice ukazuju kao i nemački, odnosno srpski informanti i informantkinje na upotrebu imena pri oslovljavanju partnerki i partnera svoje dece. Podejdnako se javljaju kako puni, tako i skraćeni/modifikovani oblici ličnih imena, ali ima primera i za upotrebu etiketa koje označavaju srodnički odnos, a to su, u prvoj liniji, etikete koje ukazuju i na projekciju odnosa roditelj-dete (*lányom* i *fiam*). U domenu pronominalnih formi oslovljavanja isključivo se daje T-zamenica. Za razliku od nemačkog jezika, a slično kao i u rezultatima u vezi sa srpskim jezikom, partnerke i partneri dece mađarskih ispitanika i ispitanica uzvraćaju delom T-modusom, a delom V-modusom, dakle, moguća je kako simetrija, tako i asimetrija pri raspodeli pronominalnih formi. U našem korpusu T-modus (ne samo na mađarskom jeziku) bez izuzetaka se navodi kada su partneri ćerki naših ispitanika u ulozi govornika, dakle, na relaciji muška osoba-muška osoba, dok u vezi s govorom partnerki sinova informanti pretežno pominju V-modus i to upotrebu zamenice *maga*. Od nominalnih formi javljaju se etikete za obeležavanje srodstva koje takođe upućuju na projekciju odnosa (*tata* ili *tati*, na primer), ali se kao mogućnost registruje i kombinacija imena (u našem materijalu skraćeno/modifikovanog oblika) s etiketom *bácsi* (ekvivalentom srpske etikete *čika!*). Informantkinje češće pominju V-modus u vezi s oslovljavanjem od strane partnerki sina, a reprezentuje ga isključivo zamenica *maga*, dok se u odgovorima u vezi s oslovljavanjem od strane partnera ćerki javljaju, čini se, podjednako, oba modusa, odnosno, registrovali smo kako simetričnu, tako i asimetričnu raspodelu zameničkih oblika. Osim izraza koji su kako etikete kojima se obeležava srodnički odnos, tako i slučajevi projekcije odnosa sagovornice i neke druge osobe – njenog deteta ili unučadi (kao *anyu*, *mama* ili *nagy mama*), zabeležili smo i upotrebu složenih nominalnih formi s komponentom *néni* (puno ili skraćeno/modifikovano lično ime + néni) koja je uporediva sa srpskom složenom etiketom tipa *tetka* + puno lično ime ili skraćeno/modifikovano lično ime.

Treće, i poslednje pitanje u vezi s oslovljavanjem u okviru uže porodice podrazumeva komunikaciju ispitanika i ispitanica s **unucima i unukama**. Nemački informanti i informantkinje svu unučad oslovljavaju pre svega punim oblikom ličnog imena, s tim da je u vezi sa svakim potpitanjem makar jedna osoba ukazala na korišćenje skraćeno/modifikovanog ličnog imena, pri čemu se ovaj tip ličnog imena najučestalije javljao u odgovorima ispitanika i to u kontekstu oslovljavanja unuka (muških osoba) gde je broj navođenja skoro bio identičan broju prvog tipa. Upotreba hipokoristika nije se pokazala karakterističnom – tek je jedna ispitanica pomenula dijalekatski obojenu etiketu *Schätzle* koju

ponekad koristi pri oslovljavanju kako unuka (dvojice muških osoba), tako i unuke. Unuke i unuci informantima i informantkinjama uz izuzetno mali broj izuzetaka uzvraćaju etiketama *Opa* i *Oma*, a u vezi s njima registrovana je i mogućnost njihovog kombinovanja s imenom (u našem korpusu je to isključivo puno lično ime). Modus oslovljavanja je isključivo recipročan T-modus. Osobe anketirane u Novom Sadu u vezi s oslovljavanjem na srpskom jeziku za oslovljavnje unučadi takođe daju puno lično ime, ali i sa značajnom učestalošću i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena, pri čemu se isključivo ovaj oblik javlja u govoru baka, naših informantkinja, kada oslovljavaju svoje unuke (ženske osobe). Jedan anketirani bračni par dao je više različitih nominalnih formi, zapravo, etiketa koje su po svojoj funkciji bliske nadimcima, a koji se u njihovoj porodici koriste za oslovljavanje kako unuke, tako i unuka, a ujedno se u odgovoru ovog ispitanika javlja jedini primer za upotrebu hipokorističnog izraza (u užem, klasičnom smislu) i to u vezi s oslovljavanjem unuke – *zlato naše*. U ovom segmentu, a u odgovoru ispitanice koja unuka (ali i unuku) oslovljava različitim etiketama koje ne pripadaju kategoriji ličnih imena, ponovo beležimo naziv zanimanja u funkciji nominalne forme, ali i, pretpostavljamo, kao subjekt rečenice pri indirektnom oslovljavanju – *advokatu moj/moj advokat*. Kada unuke i unuci oslovljavaju svoje dede i babe koriste se etikete koje ukazuju na vrstu srodstva (najučestalije *deda* i *bako*). Unuka i unuk pomenutog bračnog para takođe koristi različite etikete koje ne spadaju u grupu etiketa za obeležavanje srodstva (među njima i delom individualizovane hipokoristične oblike *cule* i *cukili* za dedu, za baku – takođe, kako nam je saopšteno, iz milja – *šinga* i *šigi*, na primer). Od pronominalnih formi i u srpskom korpusu se karakteristično javlja simetrično upotrebljena T-zamenica, s tim da pounuka jedne od informantkinja koristi etiketu *bako* uz V-zamenicu *Vi*. U odnosu na odgovore nemačkih i srpskih ispitanika i ispitanica, odgovori u vezi s oslovljavanjem na mađarskom jeziku pokazuju veću raznovrsnost, jer se pored ličnih imena (punih i skraćenih/modifikovanih oblika koji su manje-više podjednako zastupljeni u materijalu) javljaju razni hipokoristici (u užem smislu kao *bogaram* ili *cicám*) – kako u govoru ispitanica i to posebno u odgovorima u vezi sa oslovljavanjem unuka (ženskih osoba), tako i ispitanika – zatim, iako pojedinačno ili tek par puta u okviru pojedinih potpitanja, etikete koje (primarno) ukazuju na srodnički odnos (*kislányom* i *kisfiam*), a zapisali smo i po jedan primer za upotrebu nadimka i šaljive etikete koju je teško jednoznačno uvrstiti u neku od klasa – *merénylő* (blisko primeru iz srpskog korpusa: *otrove*). Unuke i unuci mađarskih informanata i informantkinja takođe uzvraćaju etiketama koje ukazuju na srodnički odnos (kao *tata* ili *tati*, te *nagymami* ili *mama*, na primer), pri čemu se neke etikete javljaju i u kombinaciji s punim ili skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena. U komunikaciji

ispitanika i ispitanica s unucima i unukama isključivo važi pravilo uzajamne upotrebe T-modusa.

2.2 OSLOVLJAVANJE POZNATIH OSOBA – PRIJATELJA/PRIJATELJICA I OSOBA KOJE STANUJU U KOMŠILUKU

Prema odgovorima nemačkih ispitanika i ispitanica, oslovljavanje pri komunikaciji između **prijatelja i/ili prijateljica** – u oba smera – ostvaruje se upotrebom punih oblika ličnih imena u najvećem broju slučajeva, dok skraćeni/modifikovani oblik imena ispitanici pominju (ukoliko uopšte) tek pojedinačno, a ispitanice u vrlo malom broju. Od drugih tipova etiketa zabeležili smo upotrebu nadimka, ali ovaj tip nominalnih formi pominje tek jedan informant kojeg na ovaj način oslovljavaju prijatelji (isključivo muške osobe, a reč je o dva različita nadimka). U međusobnoj komunikaciji prijatelja i/ili prijateljica koristi se isključivo recipročan T-modus. U srpskom materijalu upotreba punog oblika ličnog imena takođe igra značajnu ulogu kada se posmatraju oblici koje koriste ispitanici i ispitanice, ali se koristi i skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena koji se u odgovorima informanata uvek javlja sa skoro istovetnom učestalošću kao i pun oblik imena (uvek više od polovine ispitanika daje ove tipove etiketa), dok ispitanice ovaj oblik imenuju nešto ređe u odnosu na pun oblik. Kako su neki ispitanici i neke ispitanice kao svoje najbliže prijatelje, odnosno prijateljice naveli svoje venčane kumove, odnosno kume, etiketa, odnosno par etiketa koji ukazuje na ovu vrstu (zapravo u širem smislu sordničkog) odnosa takođe je zabeležen – *kume* i *kumo*. Osim navedenih tipova etiketa, ima primera, doduše malobrojnih, za upotrebu (tvorbenu) različitih tipova nadimaka, a u pojedinačnim slučajevima i hipokoristika (*slatkišu lepi* ili *srce moje* – oba primera se javljaju pri oslovljavanju prijateljice, jednom u odgovoru informanta, a jednom informantkinje). Nadalje, kada se ispitanici nađu u ulozi sagovornika, a reč je o oslovljavanju od strane prijatelja, pominju se i neke etikete koje se javljaju u šaljivom tonu (*brkati pioniru* ili *profesore u miru*), ali u odgovoru jednog ispitanika i izraza koji se prevashodno mogu koristiti s namerom da se iskaže negodovanje (pogrdni izrazi), međutim u kontekstu date sagovorničke konstelacije ovakve nominalne forme podvlače bliskost slično kao u srednjoškolskom korpusu (primer: recipročno upotrebljena etiketa *zlikovče* u komunikaciji informanta i njegovog prijatelja). Kao i u nemačkom materijalu, karakterističnim se pokazala uzajamna upotreba T-zamenice, s tim da su dve ispitanice ukazale i na to da se pod posebnim okolnostima (na primer, održavanje kontakta putem prepiske) – uprkos vrsti odnosa koji implicira veći stepen (emocionalne) bliskosti između komunikatora (prijateljstvo), može pojaviti i V-modus. Rezultati iz odgovarajućeg segmenta

ankete sprovedene u vezi s mađarskim jezikom ne pokazuju neke suštinske razlike u odnosu na odgovore koji se odnose na nemački jezik, a još manje u odnosu na sakupljeni materijal od srpskih ispitanika i ispitanica. Najučestalije se daje upotreba punog oblika ličnog imena, osim u slučaju kada ispitanici oslovljavaju svoje prijatelje u kojem se broj javljanja ovog tipa imena izjednačava sa javljanjem skraćenog/modifikovanog oblika imena koji se u okviru svakog potpitanja pominje u oko polovini slučajeva. Pojedinačno nailazimo na upućivanje na odnos kumstva etiketama *komám* (mada ova etiketa može da se javi i sa značenjem 'prijatelj') i *komasszony*, ali se javljaju, iako takođe pojedinačno, i drugi tipovi etiketa: hipokoristici (u odgovoru jedne informantkinje za oslovljavanje prijateljice) i etikete koje ukazuju na vrstu društvenog odnosa (na primer među odgovorima dvojice ispitanika: *haver* i *kollégám*, sličan je primer iz srpskog korpusa – *najveći prijatelju*). Prijatelji i prijateljice mađarskih ispitanika uzvraćaju sličnim ili pak istim tipovima nominalnih izraza. U vezi s upotrebom pronominalnih formi, odnosno modusa oslovljavanja, može se zaključiti da i u ovom delu korpusa važi simetrična raspodela T-zamenice, iako jedan ispitanik ukazuje na simetrično upotrebljen obrazac između sebe i svog prijatelja koji kao zameničku komponentu uključuje V-zamenicu *maga* (prezime + *maga*).

Drugi kompleks pitanja koji se odnosi na komunikaciju s poznatim osobama jeste ono u vezi s oslovljavanjem osoba koje stanuju **komšiluku**. Nemački ispitanici svoje mlađe komšinice, ali i starije oslovljavaju na sličan način. Sve anketirane muške osobe pominju kombinaciju etikete *Frau* uz prezime i V-modusa, ali u malom broju daje se i mogućnost upotrebe punog oblika ličnog imena uz T-zamenicu. Za oslovljavanje muških osoba, kako mlađih, tako i starijih, važe isti obrasci (naravno, uz odgovarajuću etiketu *Herr* u kombinaciji sa prezimenom), s tim da sada oko polovine ispitanika ujedno pominje i drugopomenuti model. Ispitanice kako mlađe, tako i starije komšinice s najvećom, tačnije, dominantnom frekvencijom oslovljavaju, kao i informanti, koristeći složenu etiketu *Frau* + prezime uz V-modus, pri čemu se javljaju i drugačije sheme, ali tek par puta ili pojedinačno. To je kombinacija punog ličnog imena komšinice sa T-zamenicom, kombinacija istog tipa imena sa V-zamenicom ili starijom (odnosno danas još regionalno zastupljenom) V-zamenicom *Ihr*, te izbegavanje upotrebe nominalnog izraza, ali javljanje V-modusa. Ovi obrasci (uz zamenu etikete *Frau* odgovarajućom *Herr*) imenuju se sa skoro identičnom raspodelom i u vezi s oslovljavanjem komšija – mlađih i starijih muških osoba. Pri komunikaciji s komšinicama i komšijama, tj. odraslim osobama koje stanuju u komšiluku, u načelu važi simetrična raspodela kako u domenu pronominalnih, tako i u sferi nominalnih formi. Decu – bez obzira

na pol komšijskog deteta, ispitanici, ali i ispitanice oslovljavaju koristeći puno lično ime deteta uz T-modus pored malobrojnog javljanja izbegavanja upotrebe bilo kakve nominalne forme, tj. beleženja samo T-zamenice. U vezi sa oslovljavanjem od strane komšijske dece, ipak, zabeležili smo različite obrasce. Više od polovine informanata daje složenu etiketu *Herr* + prezime uz V-modus, ali je u izrazito malom broju (u dva navrata) ukazano i na upotrebu etikete *Onkel* bez pratećih etiketa i T-zamenice. Isti (mali) broj ispitanika pominje i izostanak upotrebe bilo kakve nominalne forme, odnosno izbegavanja direktnog oslovljavanja u govoru dece. Ispitanice su najčešće mišljenja da komšijska deca koriste kombinaciju etikete *Frau* i prezimana uz V-zamenicu *Sie*, ali neke osobe ne isključuju ni mogućnosti javljanja ove nominalne forme uz T-modus, odnosno zamenicu *du* – zavisno od uzrasta deteta. Oba modusa zabeležili smo, nadalje, pojedinačno uz kombinaciju etikete *Tante* jednom s punim ličnim imenom (*Tante* + puno lično ime), a jednom s prezimenom (*Tante* + prezime), zatim, s pozdravom *hallo*, sa punim ličnim imenom, ili pak uz izostanak etikete.

Kada je reč o oslovljavanju na srpskom jeziku, najuočljivija je razlika u mogućnosti upotrebe etiketa kojima se vrsta društvenog odnosa eksplicitno imenuje – *komšinice* i *komšija*, mogućnosti koja izostaje u nemačkom korpusu. Ove etikete se u srpskom materijalu daju zavisno od konkretnog potpitanja u različitim obrascima, a pored njih javljaju se i drugi modeli pogodni za oslovljavanje osoba koje stanuju u neposrednom okruženju informanata i informantkinja. Za oslovljavanje neke mlađe (odrasle) ženske osobe penzioneri pominju kako V-, tako i T-modus. V-zamenica se kombinuje najučestalije s etiketom *komšinice* ili nominalni izraz izostaje, a uz zamenicu *Vi* zabeleženo je i (doduše tek pojedinačno) puno lično ime potencijalne sagovornice. Jedan deo ispitanika je pak T-formu *ti* kombinovao takođe s punim oblikom ličnog imena, a jedna osoba je istakla da rado koristi i hipokorističan izraz u slučaju boljeg (višegodišnjeg) poznanstva (*slatkišu*). S aspekta modusa oslovljanja optrilike trećina informanata odlučilo se da imenuje oba modusa, tj. da javljanje jednog ili drugog poveže sa stepenom bliskosti (dužine poznanstva) kao i konkretnom starošću oslovljene osobe – uz izostanak nominalne forme ili, u jednom slučaju, upotrebe etikete *komšinice*. Odgovori ispitanika koji se odnose na oslovljavanje neke mlađe muške osobe ne razlikuju se značajno od prethodno prikazanih, kako se jedina razlika sastoji u javljanju kombinacije etikete *komšija* (kojom se na odgovarajućim mestima zamenjuje etiketa *komšinice*) i T-zamenice. Informantkinje mlađe žene iz komšiluka oslovljavaju na sličan način kao i anketirani muškarci, međutim u njihovim odgovorima se upotreba ličnih imena (punog oblika u prvom redu, ali i skraćenog/modifikovanog) pojavljuje nešto češće. Pored

kombinovanja punog ličnog imena sa T-modusom, sa oba modusa, te isključivo V-modusom, kao i obrasca koji sadrži skraćeni/modifikovani oblik ličnog imena i mogućnost javljanja oba modusa (pod sličnim uslovima kao i u anketama ispitanika), koriste se i modeli s etiketom *komšinice* – uz T-zamenicu ili uz obe, ali nominalna komponenta može i izostati (ispitanice daju V-zamenicu ili obe mogućnosti). Sve navedene sheme javljaju se s istom ili veoma sličnom učestalošću, te je teško izdvojiti bilo koji i označiti ga tipičnim. Kada se pitanje odnosi na oslovljavanje mladih muških osoba, informantkinje uz nesignifikantan broj odstupanja, daju iste odgovore uz zamenu nominalne komponente *komšinice* u odgovarajućim obrascima pogodnom za oslovljavanje muške osobe – izrazom *komšija*. Pri oslovljavanju u obrnutom smeru, odnosno kada su informanti i informantkinje u sagovorničkoj ulozi, nalaz je sledeći. Kako informantima, tako i informantkinjama uzvraća se nizom različitih obrazaca, ali se neki javljaju učestalije u odnosu na ostale. Ispitanici najučestalije pominju upotrebu etikete *komšija* u različitim shemama – bilo da bivaju oslovljavani od strane mlađe muške, bilo mlađe ženske osobe, a s najvećim udelom uz V-modus koji se ujedno i najučestalije javlja, iako u manjem broju ima primera i za upotrebu T-zamenice. Etiketa kojom se ukazuje na vrstu društvenog odnosa – *komšinice*, najučestalija je i među odgovorima informantkinja i to uz V-modus, takođe bez izražene uloge pola osobe koja je u poziciji govornika. Anketirane žene smatraju da im se nikada ne uzvraća upotrebom T-modusa, dakle, asimetrična raspodela pronominalnih, ali i nominalnih izraza, može se pojaviti, međutim, to važi i za odgovore ispitanika. U anketama žena javlja se veći broj obrazaca koji kao nominalnu komponentu uključuju i neku etiketu koja (primarno) ukazuje na srodnički odnos – to su u našem materijalu *tetka* i *baka* (koje se kombinuju sa imenom – punim ili skraćenim/modifikovanim), za razliku od odgovora muškaraca gde se uporedivi model (*ćika* + puno lično ime + *Vi*) javlja tek jednom. U nemačkom korpusu se slični obrasci javljaju kao izuzetak i to u govoru dece (up. *Tante* + puno lično ime). Kada komuniciraju sa starijim ženskim osobama iz komšiluka informanti pretežno (u više od polovine slučajeva) navode etiketu *komšinice* uz V-modus, dok ovu mogućnost po učestalosti prati izostanak bilo kakve nominalne komponente i obraćanje u V-modusu. Veliku sličnost (i u smislu frekvencije dveju najučestalijih shema uz pojavu pogodne etikete *komšija*) pokazuju i odgovori koji se odnose na oslovljavanje neke starije muške osobe. Ispitanice su za oslovljavanje starijih osoba koje stanuju u komšiluku – kako za oslovljavanje žena, tako i muškaraca, kao jedan od najučestalijih obrazaca slično kao i anketirani penzioneri, davale one koje sadrže etikete *komšinice* ili *komšija* uz V-modus. Pored toga, etikete kojima se komšijski odnos eksplicitno imenuje zapisali smo i uz oba modusa (kako pri anketiranju ispitanica, tako i ispitanika). U odgovorima penzionerki upotreba ličnog

imena – pre svega njegovog punog oblika, ali i skraćenog/modifikovanog, i to uz V-modus ili oba modusa, javlja se takođe s velikom frekvencijom u odnosu na upotrebu V-modusa bez bilo kakvog nominalnog izraza. Prezime oslovljene osobe – koja se u odgovorima nemačkih ispitanika i ispitanica javlja kao deo najučestalije upotrebljene složene etikete (*Frau/Herr* + prezime) pominje tek jedna informantkinja, ali je kombinuje uz etiketu *komšinice* (dakle, reč je o izrazu koji se javlja samo u vezi s oslovljavanjem neke ženske osobe) – *komšinice* + prezime + *Vi*. Imena (bilo puna, skraćena/modifikovana lična imena, ali i nadimak) ispitanici pominju više od jednom tek kada je reč o izrazima kojima im se uzvraća, kombinujući ih, pritom, isključivo sa T- ili V-zamenicom ili s oba zмениčka oblika. Najučestalija etiketa je, ipak, i dalje izraz koji ukazuje na vrstu društvenog odnosa – *komšija*, a najbrojniji su obrasci u kojima se on koristi sa V-zamenicom, ali ima primera i za javljanje T-modusa. U odnosu na brojnost modela koji sadrže pomenute nominalne forme, izostavljanje nominalnih komponenti nije karakteristično. Prema ispitanicima oslovljavanje od strane starijih žena i starijih muškaraca odvija se na skoro istovetan način. Informantkinjama starije osobe iz komšiluka uzvraćaju sličnim mogućnostima koje i same koriste – najbrojniji su modeli koji sadrže izraz *komšinice*, a zabeležili smo ga ili sa V-zamenicom ili uz mogućnost javljanja oba modusa. Nadalje, pominju se i lična imena (puna lična ili skraćena/modifikovana), ali se sa sličnim udelom može javiti i izostavljanje bilo kakve nominalne forme (pre svega uz V-modus). Asimetrična raspodela pronominalnih oblika, ali u načelu ni nominalnih formi, ne javlja se prema ispitanicama, dok smo asimetriju registrovali pri anketiranju ispitanika, ali tek u par navrata. Pri razgovoru s komšijskom decom, pored isključivog javljanja T-zamenice, u odgovorima informanata u najvećem broju javljaju se lična imena (uz jedan izuzetak je to puno lično ime) ili nominalni izrazi izostaju. Drugi tipovi nominalnih formi (etiketa *devoјčice* ili hipokoristici) javljaju se tek pojedinačno, ali ne i u odgovoru ispitanica od kojih svaka bez izuzetaka pominje upotrebu ličnog imena deteta (najučestalije punog, a u manjem broju i skraćenog/modifikovanog oblika imena), a polovina anketiranih žena takođe koristi i hipokoristične izraze (kao na primer *pile, srce moje* ili *dušo*). Etiketa kojom se ukazuje na pol i (zavisno od konteksta) uzrast oslovljene osobe javlja se u malom broju i isključivo za oslovljavanje ženskog deteta – *devoјčice*. U odnosu na odgovore muških osoba, izostavljanje nominalne forme ne javlja se sa značajnim udelom. Komšijska deca informantima uzvraćaju upotrebom etikete *komšija* i to najučestalije uz V-modus, ali je takođe primetna pojava izostavljanja nominalnih formi – takođe najučestalije uz V-modus koji jeste modus oslovljavanja koji se najučestalije navodi. Kombinaciju etikete *čika* uz neki tip imena pomenuo je tek jedan anketirani muškarac (uz V-formu), dok se slični obrasci sa znatno

većim udelom javljaju pri oslovljavanju informantkinja od strane komšijske dece. Etikete *tetka*, *baba* i *baka* kombinuju se s ličnim imenom ispitanica (češće uz skraćeni/modifikovani oblik) i V-modusom koji se bez izuzetaka javlja u odgovorima svih anketiranih žena. Izrazi koji upućuju (primarno) na srodnički odnos mogu se koristiti i izolovano (tj. kao proste nominalne forme, bez nekog elementa iz kategorije imena). Na suprotnom polu od navedenih mogućnosti (modeli koji sadrže kombinaciju neke etikete za obeležavanje srodstva i imena) nalazi se izostanak bilo kakve nominalne komponente u govoru dece koji se takođe javlja sa značajnim udelom (otprilike u polovini slučajeva).

Pri sastavljanju trećeg dela korpusa, tj. dela materijala koji je trebalo da sadrži jezička sredstva koja se koriste u oslovljavanju pri komunikaciji na mađarskom jeziku, jedan (u zavisnosti od konkretnog pitanja veći ili manji) deo odgovora odnosio se na komunikaciju na srpskom jeziku reflektujući time društvene okolnosti u kojima naši ispitanici i ispitanice žive. Kako smo rezultate detaljno analizirali u odgovorajućem poglavlju, ovde ćemo rezimirati samo one koji se odnose na mađarski jezik. Kao i u srpskom jeziku, a za razliku od nemačkog jezika, kada odrasle osobe koje stanuju u komšiluku ispitanici i ispitanice oslovljavaju na mađarskom jeziku, ali i kada im date osobe uzvraćaju, navode se sa određenim udelom i etikete kojima se vrsta društvenog odnosa (komšijskog odnosa) eksplicitno imenuje – *szomszédasszony* i *szomszéd*. Ove etikete informanti koriste pri oslovljavanju mlađih komšinica i komšija kako uz V-modus – za oslovljavanje neke ženske osobe skoro bez izuzetaka, pri čemu se isključivo daje zamenica *maga*, tako i uz T-modus – za oslovljavanje neke muške osobe sa podjednakom frekvencijom kao i V-modus. Osim obrazaca koji sadrže pomenute etikete, s takođe relativno značajnom učestalošću se pominje i upotreba punog ličnog imena uz V-zamenicu *maga*, dok se ovaj tip nominalnih formi uz T-modus navodi tek pojedinačno ili par puta, a takođe se pojedinačno pojavljuju i modeli koji ne uključuju neku nominalnu komponentu. Upotreba etiketa *szomszédasszony* i *szomszéd* ispitanice daju sa sličnom učestalošću kao i ispitanici kada je reč o oslovljavanju mlađih odraslih osoba koje stanuju u komšiluku i to najučestalije uz V-zamenicu *maga*, ali ima primera i za kombinovanje ovih etiketa i sa T-zamenicom. Zabeležili smo i varijante ovih etiketa: zbirnu etiketu *szomszédtság* uz V-modus – takođe uz zamenicu *maga* koja se i jedina javlja u funkciji V-forme u ovom segmentu – zatim, hipokoristično (deminutiv) *szomszédka* uz T-zamenicu (obe navedene mogućnosti za oslovljavanje ženske osobe), te takođe uz T-modus etiketu *kisszomszéd*. Od nominalnih formi, kao i među odgovorima anketiranih muškaraca, s primetnom učestalošću daje se još puno lično ime – s istovetnim brojem kombinovanja kako

uz T-, tako i V-modus. Mlađe komšinice i komšije informantima uzvraćaju tipično V-modusom i to etiketom *szomszéd*, zatim u malom broju slučajeva (upola manjem u odnosu na pomeutu mogućnost): upotrebom punog ličnog imena, ali takođe uz V-modus, isključivo u V-modusu bez nominalnih elemenata, te obrascima koji podrazumevaju upotrebu punog ili skraćenog/modifikovanog ličnog imena u kombinaciji s etiketom *bácsi* (izvorno etiketom za obeležavanje srodstva) uz *maga*. Sličnim modelima mlađe komšinice i komšije oslovljavaju i informantkinje. Koristi se etiketa *szomszédasszony* – pre svega, uz V-modus, a posebno (skoro bez izuzetaka) od strane komšija ispitanica, zatim, u otprilike trećini slučajeva ili tek par puta puno lično ime ispitanice uz V-modus, ali i uz T-modus, te kao i pri oslovljavanju informanata proširena etiketa koja sadrži ime ispitanice (u odgovorima anketiranih žena to je isključivo skraćeno/modifikovano lično ime) i etiketu *néni* (funkcionalni ekvivalent etikete *bácsi*) – uz V-zamenicu *maga*. U odgovoru jedne ispitanice naišli smo i na etikete koje ukazuju na veći stepen distance i u načelu su očekivane (i) pri komunikaciji s nepoznatim osobama – *asszonyom* i *hölgyem* (uz V-formu *maga*). Pri komunikaciji mađarskih ispitanika i ispitanica s mlađim komšinicama i komšijama, a u domenu upotrebe pronominalnih formi, ali i nominalnih izraza, može se javiti asimetrija, uslovljena starosnom razlikom između komunikatora.

Za oslovljavanje starijih odraslih osoba iz komšiluka informanti ponovo navode etikete *szomszédasszony* i *szomszéd* koje najučestalije kombinuju sa V-zamenicom *maga*, ali se takođe koriste i puna lična imena kako komšinica, tako i komšija, takođe karakteristično uz pomenuti zamenički oblik, dakle, uz V-modus. Druge mogućnosti se daju tek pojedinačno ili par puta. Odgovori informantkinja takođe obuhvataju iste najfrekventnije sheme – koje se čak i javljaju sa sličnim udelom, s tim da smo puno lično ime u kombinaciji sa T-modusom ponovo zabeležili više puta u odgovoru žena u odnosu na odgovore muškaraca i to u vezi s oslovljavanjem nekog starijeg komšije (ali ne i komšinice). Isti obrasci se javljaju najučestalije i kada se informanti i informantkinje nađu u sagovorničkoj poziciji, a asimetrija – kako na polju zameničkih, tako i imeničkih izraza – nije tipična u ovom segmentu.

Komšijsku decu, dakle, maloletne muške i ženske osobe iz komšiluka, informanti oslovljavaju ili punim ličnim imenom (uz jedan primer skraćenog/modifikovanog ličnog imena) ili upotreba bilo kakve etikete izostaje – bez izuzetaka uz T-zamenicu. Tek jedna osoba navodi i mogućnost upotrebe drugačijeg tipa nominalnih izraza – etiketa koje upućuju na pol (i do izvesne mere starost) oslovljenog deteta (za devojčicu se daje etiketa *nagylány*, a za dečaka *legény*). Ispitanice daju iste mogućnosti, i u ovom slučaju, čak i sa istovetnim

udelom, a nominalne forme koje ne pripadaju kategoriji imena, odnosno, upućuju na pol (te uzrast) deteta su *kislány* i deminutiv *leányka* (za devojčice), te takođe deminutiv *fiúcska* (za dečaka), ali se ove etikete javljaju tek pojedinačno. Komšijska deca – kako devojčice, tako i dečaci – informantima uzvraćaju ili samo koristeći V-modus (uz zamenicu *maga*) ili neki obrazac koji sadrži etiketu *bácsi* i od kojih se svaki imenuje tek pojedinačno: uz V-modus ili T-modus zavisno od konkretne starosti deteta. Ova nominalna forma se pominje bez pratećih elemenata – uz T-zamenicu, kao deo proširene etikete uz puno lično ime ispitanika (puno lično ime + *bácsi*) takođe uz T-formu, ali i uz V-formu (uz zamenicu *maga*), te u kombinaciji sa skraćenim/modifikovanim oblikom ličnog imena ispitanika uz V-formu *maga*. Model koji sadrži isključivo zamenički oblik, odnosno informaciju o modusu oslovljavanja – V-modusu reprezentovanom zamenicom *maga* – javlja se ređe kod ispitanica u odnosu na odgovore muških osoba, ali se sheme koje sadrže etiketu *néni* (ekvivalent etikete *bácsi*) javljaju češće, kako uz pun oblik ličnog imena, tako i uz skraćeni/modifikovani oblik, a među njima ima primera kako za one koji sadrže T-modus, tako i (ipak u nešto većem broju) za one koje podrazumevaju upotrebu zamenice *maga*, dakle, V-modusa.

2.3 OSLOVLJAVANJE NEPOZNATIH OSOBA

Poslednja serija potpitanja se i u anketama koje smo sastavili za stariju ispitaničku grupu odnosila na oslovljavanje pri komunikaciji s nepoznatim osobama. Nemački informanti i informantkinje uz jedan izuzetak navode obrasce koji ne uključuju upotrebu neke nominalne forme kada oslovljavaju mlađe odrasle nepoznate žene i muškarce, pri čemu se skoro isključivo daje V-modus (jedna osoba ne isključuje ni upotrebu T-modusa, ali ni zamenice *Ihr* – verujemo u funkciji V-zamenice), a ukoliko se ne navodi isključivo zamenički oblik koji se koristi, pominju se formulacije koje upućuju na odgovarajući modus pri oslovljavanju. Jedini izuzetak čini odgovor jedne ispitanice koja koristi etikete *Frau* ili *Herr* bez pratećih nominalnih elemenata (šta bi odgovaralo savremenoj upotrebi ovih nominalnih izraza), ali taj nedostatak se kompenzuje pauzom i posebnom intonacijom prema našem mišljenju. Nominalne forme po pravilu izostaju i kada mlađe odrasle osobe uzvraćaju našim ispitanicima i ispitanicama, a osim jednog pominjanja mogućeg T-modusa ili zamenice *Ihr* u odgovoru već pomenute ispitanice koja smatra da i sama koristi ove zameničke oblike zavisno od konteksta, imenuje se zamenica *Sie*, tj. V-modus. U vezi s oslovljavanjem starijih nepoznatih osoba na ulici kako ni anketirani muškarci, tako ni i anketirane žene ne menjaju svoje odgovore, osim jednog ispitanika koji daje s aspekta savremenog jezika zastarele mogućnosti koje podrazumevaju upotrebu proširenih etiketa *gnädige Frau* i *mein Herr*. Starije nepoznate

osobe uzvraćaju na sličan način, s tim da sada u odgovoru jedne ispitanice nailazimo na proširenu etiketu *junge Frau* – pri oslovljavanju od strane nepoznatog starijeg muškarca. Bez obzira na to da li su komunikatori muškarci ili žene, kao i na eventualnu starosnu razliku, oslovljavanje pri komunikaciji sa odraslim nepoznatim osobama karakteriše recipročnost. Nominalne forme se ne javljaju sa značajnom frekvencijom ni kada su sagovornice i sagovornici naših informanata i informantkinja nepoznata maloletna lica, a javlja se skoro isključivo T-modus – osim u dva navrata kada se pored zamenice *du* beleži i *Ihr* (čime se status potonje pronominalne forme kao moguće V-zamenice dovodi pod znak pitanja). Izuzeci su odgovori dvojice ispitanika koji koriste etikete, odnosno parove etiketa *Kleines* za devojčicu) i *Kleiner*, te dijalekatski obojene *Mädle* i *Bube*. Prema odgovorima informanata nepoznata deca im takođe uzvraćaju uz izostanak nominalnih formi, ali u T-modusu, dok izuzetak čini mišljenje ispitanika koji je naveo etiketu *Onkel* uz V-modus. Nominalne forme izostavljaju sve informantkinje kada navode obrasce kojima ih nepoznati maloletnici i maloletnice oslovljavaju na ulici, s tim da se oko polovine ispitanica koje su odgovorile na pitanje (njih 10 od 13) pominjalo je isključivo V-modus, a isto toliko njih oba modusa, smatrajući da mlađa, tj. mala deca koriste T-, a nešto starija V-modus. Osoba koja je u okviru svih prethodno komentarisanih potpitanja beležila zamenicu *du* u alternaciji sa zamenicom *Ihr* čini to dosledno i u vezi s oslovljavanjem od strane nepoznate dece.

Za razliku od odgovora nemačkih ispitanika i ispitanica, odgovori anketiranih muškaraca i žena u vezi s oslovljavanjem nepoznatih osoba na srpskom jeziku ukazuju na karakterističnu upotrebu nominalnih formi. Za oslovljavanje neke mlađe nepoznate žene ispitanici najfrekventnije (u nešto više od polovine slučajeva) daju etiketu *gospođo* uz V-modus, a u upola manjem broju, ali uz isti zamenički oblik, etiketu *gospođice* ukoliko je reč o izrazito mladoj ženskoj osobi. Uz V-modus jedna osoba daje etiketu *drugarice*, dok se etikete *devojčice* i *sine* pominju uz T-modus. Izostanak nominalnih formi javlja se tek u odgovorima oko trećine ispitanika i isključivo podrazumeva upotrebu V-zamenice. Kada oslovljavaju mlađu mušku osobu, dominantno se javlja kombinacija etikete *gospodine* uz V-modus, a uz isti zamenički oblik, doduše, samo jednom, beleži se etiketa *druže* (kao ekvivalent izraza *drugarice* koji je pogodan za oslovljavanje muške osobe), dok se nominalne forme *dečko*, *sine* i *momak* javljaju pojedinačno i uz T-modus. Broj shema koje ne uključuju upotrebu neke etikete isti je kao i pri oslovljavanju nepoznatih mlađih žena. U odgovorima informantkinja se takođe učestalije javlja V-zamenica, ali skoro bez izuzetaka. Mlađe žene se takođe najfrekventnije oslovljavaju etiketom *gospođo*, dok se izraz *gospođice* ponovo javlja i to s

istim udelom kao i u anketama muškaraca. Kao i pomenute dve nominalne forme, proširena hipokoristična etiketa *mila moja* koristi se uz V-modus, dok smo etiketu *devojko* koja se pominje tek jednom zabeležili sa T-zamenicom. Nepoznate mlađe muškarce, slično, informantkinje prevashodno oslovljavaju izrazom *gospodine* koji se kombinuje sa V-formom, dok se pojedinačno, ali uz isti modus oslovljavanja, pominju još *mladiću* i *mili moj*. Osoba koja izraz *devojko* koristi sa T-zamenicom, čini to i pri oslovljavanju neke mlađe muške osobe etiketom *dečko*. Izostanak upotrebe bilo kakve etikete (uz zamenicu *Vi*) daje isti broj ispitanica kao i ispitanika (oko trećine upitanih). Broj ovakvih shema ostaje isti i kada informanti i informantkinje bivaju oslovljeni od strane mlađih nepoznatih osoba – bilo ženskih, bilo muških. Ipak, najučestaliji obrasci jesu kombinacija etikete *gospodine* ili *gospođo* uz V-modus, iako ima primera i za upotrebu raznih etiketa kojima se (izvorno) označava srodstvo u različitim modelima, a ukupan broj javljanja takvih shema (ne pojedinačnih obrazaca) približava se najučestalijoj mogućnosti u odgovorima žena (*gospođo* + *Vi*). Dok smo pri anketiranju muškaraca našli samo na dva takva obrasca (na kombinaciju etikete *deda* jednom sa V-, a jednom sa T-zamenicom), anketirajući ženske osobe zabeležili smo različite nominalne forme u raznim obrascima: *bako* (uz *Vi* – daje se više puta od jednom), *majkice* (uz *Vi*), *tetka* (uz *ti* ili *Vi*), te *baba* (uz *ti* – kao i prva shema, javlja se više puta od jednom), te *strina* (uz *ti*). Brojnost ovakvih nominalnih formi pri oslovljavanju starijih ženskih osoba (od strane mlađih sagovornika i sagovornica) problematizovali smo u odgovarajućem poglavlju. U vezi s oslovljavanjem starijih nepoznatih lica – bez obzira na njihov pol, naši informanti i informantkinje daju manje raznovrsne odgovore u odnosu na prethodno potpitanje. Dok se upotreba etikete izostavlja otprilike sa istim udelom kao i u kontekstu oslovljavanja mlađih odraslih osoba, kada je reč o komunikaciji sa starijim osobama – kako ženama, tako i muškarcima, javljaju se skoro isključivo etikete *gospođo* i *gospodine* uz V-modus. Ovi obrasci javljaju se sa najvećom frekvencijom i kada se informanti i informantkinje nađu u sagovorničkoj ulozi. Pri oslovljavanju nepoznate dece najučestalije su etikete *devojčice* i *dečko* uz T-zamenicu (približno ili tačno u polovini slučajeva) koja se i isključivo pominje. Informanti sa istovetnom učestalošću pominju i mogućnost izostavljanja bilo kakve nominalne forme pri oslovljavanju nepoznate dece, ali se pominju u druge mogućnosti: hipokoristični izrazi (kao *zlato moje* ili *sunce moje*), kao i etikete kojima se upućuje na pol oslovljenog deteta *seko* i *bato* (ujedno su to i etikete koje izvorno obeležavaju srodstvo), te *devojke* i *momci*. Odgovori informantkinja pokazuju veliku sličnost s odgovorima informanata, s tim da se pored hipokorističnih izraza (kao *pile moje* ili *malena*) koji se nešto učestalije daju, javlja neutralna etiketa s aspekta pola oslovljene osobe, kako kao

etiketa za oslovljavanje jedne osobe, tako i u obliku koji je pogodan za istovremeno oslovljavanje više osoba – *dete* (samo pri oslovljavanju dečaka), odnosno *deco*. Nepoznata deca – ukoliko upotreba etiketa ne izostaje – koriste etikete koje suštinski ukazuju na srodnički odnos i to pretežno uz V-modus, ali zavisno od konkretne starosti deteta, može se javiti i T-modus (u govoru dece mlađeg uzrasta). Informanti pominju etiketu *čiko* i *deda*, a informantkinje *bako*, te *baba*, ali i *tetka* i *teto*.

Od mađarskih ispitanika samo je jedna osoba navela izraze na mađarskom jeziku koje bi upotrebio pri komunikaciji s nepoznatim odraslim osobama, dok smo mađarske izraze sakupili od polovine anketiranih žena (njih 7 od ukupno 14). Za oslovljavanje nepoznatih mlađih osoba ispitanik navodi etikete *hölgyem* uz V-zamenicu *maga*, a za oslovljavanje muške osobe etiketu *uram*, ne isključujući pritom upotrebu nijednog od dva modusa, pri čemu mu mlađe nepoznate osobe takođe uzvraćaju etiketom *uram*, ali isključivo uz V-zamenicu *maga*. Od informantkinja koje navode izraze za oslovljavanje na mađarskom jeziku neke daju sa jedne strane obrasce koji ne sadrže nominalne forme (navodi se isključivo V-zamenica *maga*), ali se učestalije javljaju razne etikete – pre svega za oslovljavanje žena, iako tek pojedinačno. Etikete koje se javljaju za oslovljavanje ženskih osoba su sledeće: *asszonyom* (uz *maga*), *kisasszony* (uz formalniju V-zamenicu *ön*), *hölgyem*, *hölgyikém*, te *kislány* (sve potonje mogućnosti uz zamenicu *maga*). Slede nominalni izrazi koji se daju za oslovljavanje muškaraca: *uram* (u dva navrata uz *maga*, a jednom i uz *ön*), te *fiatalember* (uz *maga*). Zaključujemo da se bez izuzetaka javlja V-modus, a to važi i kada su informantkinje u sagovorničkoj ulozi. Zabeleženi su sledeći nominalni izrazi u obrascima koji se pojedinačno javljaju: *asszonyom* (jednom uz *maga*, a jednom uz obe V-forme), *hölgyem* (uz obe V-zamenice), *néni* (uz *ön* – isključivo od strane neke mlađe žene, te uz *maga* – jednom u govoru žene, a u dva navrata od strane muškarca). Pored shema koje sadrže navedene etikete, neke ispitanice ukazuju i na mogućnost izostanka bilo kakve nominalne forme pri oslovljavanju od strane mlađih nepoznatih osoba, pri čemu se isključivo javlja V-modus reprezentovan zamenicom *maga*. Kada oslovljava starije nepoznate osobe, ispitanik koji jedini daje oblike u vezi s komunikacijom na mađarskom jeziku pominje etiketu *asszonyom* za oslovljavanje neke starije žene, te ponovo *uram* za oslovljavanje nekog starijeg muškarca, s tim da se prvi izraz kombinuje s formalnijom V-zamenicom *ön*, a drugi sa zamenicom *maga*. Anketirane žene ukoliko ne izostavljaju bilo kakvu nominalnu formu (bilo da koriste zamenicu *maga* ili *ön*), najčešće koriste etiketu *asszonyom* (daje se po jednom posebno sa obe V-zamenice, a jednom uz obe), ali je zabeležen i primer za upotrebu etikete *hölgyem* (uz obe V-zamenice). Za

oslovljavanje nepoznatih muškaraca se od nominalnih izraza pominje isključivo etiketa *uram* (zapisali smo je kako sa obe V-zamenice posebno – pojedinačno, tako i uz oba zamenička oblika – u dva navrata). Starije nepoznate osobe informantkinjama uzvraćaju takođe izbegavajući upotrebu nominalnih formi (isključivo se u obrascima javlja zamenica *maga*), dok se od etiketa ponovo navode *asszonyom* (po jednom se beleži uz formalniju V-zamenicu, te drugom V-zamenicom, a u vezi s oslovljavanjem od strane muških osoba jednom uz obe V-forme) i *hölgyem* (uz zamenicu *maga* kako od strane žene, tako i muškarca, te jednom uz obe V-zamenice, ali isključivo u govoru muškarca). Za oslovljavanje nekog nepoznatog deteta na mađarskom jeziku ispitanik daje etiketu *nagylány* (za devojčicu), te *legény* (za dečaka) uz T-zamenicu. Ovaj ispitanik je mišljenja da mu nepoznata deca uzvraćaju etiketom *bácsi* uz V-formu *maga*, ali u okviru ovog segmenta još jedna muška osoba dala je odgovor koji se odnosi na komunikaciju na mađarskom jeziku, međutim, upućuje samo na modus oslovljavanja imenujući takođe prethodno pomenutu pronominalnu formu. Anketirane žene koje su u vezi sa oslovljavanjem nepoznatih lica na ulici davale (i) mađarske izraze – ukoliko ne upućuju samo na modus oslovljavanja koji je isključivo T-modus – pominju etiketu *kislány* za oslovljavanje devojčice, a za oslovljavanje dečaka pojedinačno izraz *kisfiú*, *legényke* i *gyerekem*. Osim poslednjeg izraza, svi nabrojani upućuju na pol (i starost) oslovljenog deteta. Većina informantkinja navodi etiketu (koja izvorno upućuje na srodnički odnos) *néni* kada je reč o oslovljavanju od strane nepoznate dece i to pretežno uz V-modus (isključivo se daje zamenica *maga*), dok se mogućnost javljanja T-modusa u govoru deteta registruje jednom uz pomenuti nominalni izraz, a jednom u shemi bez bilo kakve etikete. Takođe se samo jednom navodi V-zamenica *maga* u obrascu koji ne sadrži nikakvu nominalnu komponentu. Pri komunikaciji nepoznate dece i ispitanika, odnosno ispitanica dolazi učestalo do asimetrije – kako zbog različitih pronominalnih, ali i nominalnih formi koje se koriste.

V.3 OSLOVLJAVANJE U TINEJDŽERSKOM I STARIJEM DOBU

Kako smo fenomen oslovljavanja istraživali ne samo u trima jezicima – u nemačkom, srpskom, te mađarskom, već i u dve starosne grupe, tj. u fokus smo i već pri odabiru informanata i informantkinja postavili jedan od zadatah i u uvodnom poglavlju posebno komentarisanih parametara – faktor uzrasta/starosti, komparacija se može izvršiti ne samo interlingvalno, nego i intralingvalno. Iako smo se trudili da pri sastavljanju anketnih listova za pojedine starosne grupe u upitnike uključimo pitanja koja se odnose na oslovljavanje u onim domenima života naših ispitanika i ispitanica u kojima se odvija najznačajniji deo međuljudske interakcije – pa se tako upitnici predviđeni za mlađu i oni za stariju ispitaničku

grupu delom (nužno) i razlikuju – kompariranje ipak možemo izvršiti u vezi s **oslovljavanjem članova uže porodice**, zatim **prijatelja i prijateljica**, ali i **osoba koje stanuju u komšiluku**, kao i **nepoznatih osoba** na ulici.

3.1 KOMUNIKACIJA S ČLANOVIMA UŽE PORODICE

Komunikaciju s članovima porodice u sva tri proučavana jezika, u obe starosne grupe, odlikuje prisustvo uloga koje su često određene statusnom razlikom – koja velikim delom proizlazi iz veće starosne razlike između naših ispitanika, odnosno ispitanica, te prethodno determiniranih sagovornika i sagovornica u anketnim pitanjima. Iz ovog razloga porodica postaje delom i hijerarhijski ustrojen sistem interpersonalnih odnosa, a stariji ispitanici i ispitanice se na osnovu ovog kriterijuma mogu postaviti na najvišu, odnosno višu poziciju od onih koje bi zauzele osobe koje smo odredili kao moguće sagovornike i sagovornice. Ovakav status starijih informanata i informantkinja, ukoliko pođemo od toga da recipročno upotrebljena pronominalna i nominalna sredstva ukazuju na jednak ili, od strane komunikatora (jezički), izjednačen status, ogleda se u upotrebi etiketa koje upućuju na srodnički odnos, tj. etiketama kojima se određuje društvena funkcija u okviru porodice u sva tri jezika: od strane dece, unučadi, te u manjoj meri partnera i partnerki dece, dok im ispitanice i ispitanici ne uzvraćaju istim tipom etiketa (tipično se koristi neki tip ličnog imena) ili su to, ukoliko je takav slučaj, (u srpskom i mađarskom korpusu) izrazi kojima se ukazuje na statusno podređen položaj oslovljenih osoba, tj. ukazuje se na ulogu potomka (srp. *sine*, mađ. *fiam* itd.). Registrovali smo i neka odstupanja od opisane upotrebe – posebno u nemačkom korpusu, i to u govoru partnera i partnerki dece u kojem se etikete za obeležavanje srodstva javljaju u odgovoru tek jednog informanta, te komunikaciju karakteriše recipročnost kako pri upotrebi nominalnih, tako i pronominalnih sredstava (lično ime + T-zamenica). Ukoliko u razmatranjima pođemo od pretpostavke da upotreba etiketa za obeležavanje srodničkog odnosa (pre svega kada su informanti i informantkinje u sagovorničkoj ulozi) jeste indirektniji način oslovljavanja (kako se sagovornik, odnosno sagovornica izjednačava s položajem, funkcijom u okviru porodice) u odnosu na upotrebu nekog oblika ličnog imena – slično razmatranjima u vezi s upotrebom zameničkih oblika u množini u funkciji V-zamenice, može se u vezi s rečenim postaviti pitanje da li je ono način iskazivanja većeg stepena poštovanja. Komunikacija mlađe ispitaničke grupe s članovima uže porodice – takođe u sva tri proučavana jezika – opet uz malobrojne izuzetke, najčešće ukazuje na hijerarhijsku ustrojenost porodičnih odnosa koja se ostvaruje u oslovljavanju na gore opisan način, osim u slučaju komunikacije s braćom i sestrama, tj. pri komunikaciji, načelno rečeno, statusno

jednakih komunikatora u okviru porodice. Ovu sagovorničku konstelaciju najučestalije karakteriše recipročnost u sferi upotrebe nominalnih sredstava (najčešće je reč o uzajamnoj upotrebi ličnog imena – bez obzira na to da li je posredi pun ili skraćeni/modifikovani oblik), pored simetrično upotrebljenih pronominalnih sredstava (T-forme). Dati sagovornički odnos smo samo načelno odredili kao relaciju statusno jednakih, kako u pojedinim korpusima – u nemačkom i mađarskom, ima dokaza, iako ređe, i o mogućnosti jezičkog kodiranja nejednakosti – kao na primer pri upotrebi nemačkih hipokoristika *Maus* ili *Schatz* pri oslovljavanju mlađe braće (gde ispitanice kroz izražavanje naklonosti na ovaj način progovaraju, prema našem mišljenju, iz starateljske pozicije) ili mađarskih etiketa za obeležavanje srodstva *hugi* ili *öcsi*, ali i hipokoristik (?) *kicsi*, što implicira starosnu razliku (reč je, naime, o etiketama za obeležavanje mlađe sestre, odnosno brata). U okviru komunikacije braće i sestara registrujemo i fenomen po kojem se odgovori srpskih i mađarskih, ali u manjoj meri i nemačkih informanata i informantkinja iz mlađe ispitaničke grupe jasno razlikuju od odgovora starijih anketiranih osoba – javljanje pogrđnih i delom vulgarnih etiketa. Dok na upotrebu uvredljivih izraza na nemačkom jeziku ukazuje samo jedna ispitanica opisno kroz beleženje reči *Beleidigungen* 'uvrede', u srpskom korpusu imamo primer za recipročnu upotrebu ovakvih nominalnih izraza (u komunikaciji jedne srednjoškolke i njenog samo par godina starijeg brata: *konju/idiote-budalo/derište*, pri čemu potonja etiketa ukazuje i na starosnu razliku!), a u mađarskom pri oslovljavanju starije sestre od strane ispitanice žargonskom (pogrđnom) etiketom *csipszi*. Kao što smo u više navrata ukazali u okviru rada, a ponovo ćemo to učiniti u narednom odeljku, upotreba ovakvih etiketa tipičan je deo međuvršnjačke komunikacije u mlađem uzrastu i neretko ima funkciju uspostavljanja bliskosti između komunikatora.

3.2 KOMUNIKACIJA S PRIJATELJIMA I PRIJATELJICAMA

Komunikacija mlađih anketiranih osoba s (najboljim) prijateljima i prijateljicama – koja je ujedno i primer međuvršnjačke komunikacije – u sva tri proučavana jezika pokazuje niz poklapanja. Osim u sferi upotrebe pronominalnih sredstava (bez izuzetaka je reč o uzajamnoj upotrebi T-modusa na sva tri jezika), u oblasti upotrebe nominalnih formi takođe se mogu registrovati brojne sličnosti, pri čemu ovom prilikom ne ulazimo u učestalost ovih nominalnih klasa ili pak pojedinačnih (konkretnih) izraza. Registrovali smo javljanje raznih kategorija imena, hipokorističnih izraza (pre svega u anketama devojaka), pogrđnih izraza, te žargonizama. Korpusi sastavljeni na osnovu odgovora starijih informanata i informantkinja u odgovarajućim jezicima pokazuju delom sličnosti, a s druge strane i određene razlike

ispoljene kako u odnosu na odgovore mlađih ispitanika i ispitanica u okviru istog jezika, ali i, kao što je prethodno već prikazano, u okviru iste starosne grupe u trima različitim jezicima. Nemački informanti i informantkinje, kao i mlađe anketirane osobe, u razgovoru s prijateljima, odnosno prijateljicama koriste T-zamenicu, dok im se uzvraća istim zameničkim oblikom. Ipak, od nominalnih formi, starija ispitanička grupa pominje samo kategoriju imena (tipično puno lično ime uz malobrojna odstupanja). Odgovore srpskih penzionera i penzionerki, pored takođe recipročne upotrebe T-modusa, karakteriše slična dinamičnost kao i odgovore anketiranih tinejdžera i tinejdžerki, pri čemu se konkretne kategorije nominalnih izraza delom poklapaju, a delom su registrovane neke druge. Tako i oni navode razne tipove imena, a (iako u malom broju) ima primera i za upotrebu hipokorističnih izraza, te doduše u jednom navratu – isključivo ovde! – i potencijalno pogrdne etikete (*zlikovče*), ali se javljaju i neke šaljive etikete (bliske kategoriji nadimaka), kao i izrazi koji upućuju na posebnu vrstu odnosa (u čijoj osnovi neretko leži prijateljski odnos) – na kumstvo. Većina navedenih tipova nominalnih formi mogu se identifikovati i u anketama mađarskih starijih informanata i informantkinja. Upotrebu V-modusa između prijatelja i prijateljica zabeležili smo tek u dva navrata, pri čemu je jednom reč o komunikaciji dveju žena – u srpskom korpusu, a jednom o komunikaciji dvojice muškaraca – u mađarskom materijalu.

3.3 KOMUNIKACIJA S KOMŠIJAMA I KOMŠINICAMA

Dok prijateljstvo možemo definisati kao komunikaciju statusno jednakih komunikatora, pri čemu je ova jednakost manje rezultat realnog (apsolutnog) nedostatka statusnih razlika između ovih osoba, a više njihove slobodne volje da se eventualne razlike prevaziđu, u našim anketama su kompleks pitanja koja su se odnosila na oslovljavanje pri razgovoru sa komšijama i komšinicama iz obe starosne grupe činila delom takva koja podrazumevaju nejednakost između osoba u ulozi govornika i onih u sagovorničkoj ulozi. Ova statusna nejednakost proizlazila je (primarno) iz starosne razlike između naših informanata i informantkinja i osoba koje smo odredili kao potencijalne sagovornike i sagovornice. Mlađi ispitanici i ispitanice zauzimali su u odnosu na zadata starosnu, dakle, statusnu lestvicu jednu relativno nisku poziciju, ukoliko veću starost izjednačimo s višim, potencijalno nadređenim statusom, kako su se takoreći iznad njih našle obe grupe potencijalnih odraslih sagovornika i sagovornica (mlađe i starije odrasle osobe, odnosno odrasle osobe do otprilike 40. godine starosti, te odrasle osobe u starosti preko 40 godina). Pored toga, u anketu smo uključili i pitanje koje se odnosilo na oslovljavanje vršnjaka i vršnjakinja, ali i mlađih maloletnih osoba od njih. Za razliku od ankete predviđene za

tinejdžersku grupu, osim pitanja koje se ticalo oslovljavanja starijih, tj. po mogućnosti i vršnjaka i vršnjakinja anketiranih penzionera i penzionerki, zadati sagovornici i sagovornice su u preostalim potpitanjima bile mlađe osobe od njih – mlade odrasle osobe (do otprilike 40 godina starosti), te maloletna lica. Dakle, već i na osnovu različitih sagovorničkih konstelacija u obe ispitaničke starosne grupe moglo je doći – i najčešće je dolazilo do manje-više raznovrsnih odgovora, a ovakvu različitost, zadatu već i samom strukturom pitanja u upitnicima, pojačavala je okolnost da su u pojedinim segmentima dolazile do izražaja i individualne razlike između informanata i informantkinja (bez obzira na jezik komunikacije) na osnovu konkretnog ličnog (psiho-socijalnog) iskustva svakog anketiranog pojedinca. Pošto smo sveobuhvatnu analizu rezultata izvršili u odgovarajućim poglavljima, kao i u prethodnim odeljcima u okviru ovog poslednjeg poglavlja, ovde ćemo samo ukazati na najučestalije obrasce.

Za oslovljavanje **mlađih odraslih osoba** koje stanuju u komšiluku nemački informanti i informantkinje **tinejdžerskog uzrasta** koriste pre svega kombinaciju punog ličnog imena i T-zamenice, a nešto ređe i kombinaciju etikete *Herr* ili *Frau* s prezimenom oslovljene osobe i uz V-zamenicu, a uzvraća im se dominantno prvopomenutim modelom koji se dakle pretežno recipročno koristi, ali ima prostora i za asimetriju između korišćenih shema. Statusna razlika na osnovu zadate starosne razlike – pretpostavljamo iz razloga dužeg poznanstva i učestalosti kontakata između komunikatora koje povezuje komšijski odnos, briše se jezički uzajamnom upotrebom ličnog imena i istog zameničkog oblika koji takođe implicira određeno odsustvo distance. Iz odgovora srpske mlađe ispitaničke grupe, kao što je već ukazano, nije bilo jednostavno izdvojiti najfrekventniji način oslovljavanja mlađih odraslih osoba, jer su se u okviru svake podgrupe javljale različite opcije, a nijedna nije jasno dominirala, međutim, kao i u anketama nemačkih tinejdžera i tinejdžerki, upotreba punog ličnog imena javljala se u okviru svih podgrupa, ali uz V-modus, a pored ove mogućnosti, izuzev u anketama srednjoškolaca, registrovana je i mogućnost izostavljanja bilo kakve nominalne komponente takođe uz zamenicu *Vi*. Mlađe komšije i komšinice uzvraćaju koristeći puna lična imena ili izostavljajući nominalne forme, ali u T-modusu, dakle, starosna razlika – koje je ujedno statusna nejednakost s aspekta anketiranih govornika srpskog jezika, kodira se u sferi pronominalne upotrebe. Iako u srpskom jeziku postoje etikete kojima se okolnost stanovanja komunikatora u neposrednom okruženju može eksplicitno imenovati – *komšinice* i *komšija* – ove etikete se ne javljaju tipično, odnosno sa značajnom frekvencijom (bez obzira na smer oslovljavanja). U mađarskom korpusu se takođe javlja upotreba punog ličnog imena mlađih

komšija i komšinica, ali uz T-modus, međutim, s različitom učestalošću u pojedinim podgrupama, ali ipak dominantno u odgovorima učenica i učenika srednje škole. Izostanak upotrebe bilo kakve etikete uz T-modus beležile su tipičnije devojke. Kada je reč o oslovljavanju od strane mlađih odraslih osoba iz komšiluka, obrazac puno lično ime + *te* ponovo prednjači. Dakle, kao i u slučaju nemačkog jezika, upotrebljeni modeli ukazuju na slabiji uticaj faktora starosti, odnosno starosne razlike u posmatranom sagovorničkoj konstelaciji, a uslovljenom verovatno sličnim okolnostima, mehanizmima jezičkog kodiranja ovog socijalnog odnosa kao i kod nemačkih tinejdžera, odnosno tinejdžerki. Etikete koje eksplicitno ukazuju na komšijski odnos – *szomszéd* i *szomszédasszony* – u ovom segmentu mađarskog korpusa nisu igrale značajnu ulogu. Nemačka **starija ispitanička grupa** za oslovljavanje mlađih komšija i komšinica – upravo obrnuto od mlađih ispitanika i ispitanica – učestalije pominje upotrebu proširenih etiketa koje sadrže komponentu *Herr* ili *Frau* i prezime uz V-modus, dok se ređe daje i mogućnost upotrebe punog ličnog imena i T-modusa, pri čemu oslovljavanje između odraslih komunikatora u slučaju nemačkog jezika odlikuje potpuna recipročnost (nominalne i pronominalne forme se koriste simetrično). Srpski materijal se razlikuje u odnosu na nemački upravo kroz javljanje etiketa koje eksplicitno upućuju na vrstu društvenog odnosa između komunikatora – kroz upotrebu etiketa *komšija* i *komšinice*, a u odnosu na odgovore mlađe srpske ispitaničke grupe, ove nominalne forme se javljaju učestalije, dok je njihova kombinacija moguća uz oba modusa, zavisno od stepena bliskosti između komunikatora. Od nominalnih formi javlja se i puno lično ime, pri čemu ga nešto češće pominju ženske osobe, ali u raznim obrascima (u kombinaciji sa svim pronominalnim mogućnostima), a zaključili smo da je određivanje frekventnijeg modusa oslovljavanja, kao i najfrekventnijeg obrasca uopšte u okviru ovog potpitanja teško odrediti, tj. ustanovili smo veću raznovrsnost među odgovorima i povezali ih sa raznovrsnošću međuljudskih odnosa koji se mogu uspostaviti pri deljenju istog stambenog okruženja (u širem smislu). Iako u vezi s mađarskim jezikom nismo sakupili veliki broj primera, može se reći da odgovore starije ispitaničke grupe u odnosu na mlađu takođe izdvaja javljanje etiketa kojima se na komšijski odnos upućuje i nominalnim sredstvima (upotrebom etiketa *szomszéd* i *szomszédasszony*), pri čemu se ovi izrazi češće javljaju uz V-zamenicu *maga* (a uz T-modus više pri oslovljavanju komšije od strane ispitanika, tj. pri komunikaciji između muških osoba). Ovim etiketama može se dodati i upotreba punog ličnog imena koje se može koristiti kako uz T-, tako i V-modus – pri čemu se potonji učestalije beleži u odgovorima muškaraca. Mlađe osobe koje stanuju u komšiluku V-zamenicom *maga* uzvraćaju starijim mađarskim

ispitanicima i ispitanicama, bez izuzetaka, a posebno modelima koji sadrže etikete *szomszéd* i *szomszédasszony*. Prema tome, upotreba ovih izraza tipičnija je za komunikaciju odraslih.

Oslovljavanje **starijih osoba koje stanuju u komšiluku** od strane **mlade grupe** nemačkih ispitanika i ispitanica karakteriše veći udeo obrazaca koji sadrže V-zamenicu. Najučestalija nominalna forma jeste složena etiketa s elementom *Herr* ili *Frau* i prezimenom koja se javlja u obrascu sa V-zamenicom *Sie*, međutim starije komšije i komšinice tipičnije uzvraćaju punim ličnim imenom mladih informanata i informantkinja, i to uz T-zamenicu. V-zamenica je najfrekventnija i u odgovorima srpskih tinejdžera i tinejdžerki, a ukoliko se koriste nominalne forme – što je češće slučaj u odnosu na mogućnost izostavljanja upotrebe bilo kakve etikete – to su u prvom redu puna lična imena oslovljenih osoba, dok su se ankete gimnazijalki izdvojile po beleženju upotrebe i etiketa kojima se vrsta društvenog odnosa imenuje – koriste etikete *komšinice* i *komšija*. Starije komšinice i komšije uzvraćaju T-modusom i najučestalije punim ličnim imenom informanata i informantkinja. Iako se mađarski mlađi ispitanici i ispitanice u vezi s oslovljavanjem starijih komšija i komšinica jasno, tj. najučestalije opredeljuju za upotrebu V-modusa, a karakteristično za zamenicu *maga*, u vezi s upotrebom nominalnih izraza utvrdili smo nedostatak neke dominantne mogućnosti. S jedne strane se V-zamenica kombinuje s etiketama koje impliciraju određeni stepen bliskosti (upotreba punog ličnog imena ili u odgovorima srednjoškolki upotreba kombinovane etikete koja sadrži etikete *néni* i *bácsi*), a s druge odsustvo iste izraženo je izostavljanjem bilo kakvih nominalnih izraza, pri čemu se ovakva podela odgovora posebno ispoljila u odgovoru gimnazijalaca i gimnazijalki. U govoru starijih komšija i komšinica se tipičnije javlja T-zamenica, a pomenuta podela na dva tipa obrazaca takođe je prisutna. Dok je komunikacija mlađih informanata i informantkinja sa starijim osobama koje stanuju u komšiluku – bez obzira na jezik – jezička interakcija osoba između kojih postoji, može se reći, velika starosna razlika, dotle je komunikacija **starije ispitaničke grupe** sa starijim komšijama i komšinicama po mogućnosti i komunikacija osoba slične ili pak iste starosti, dakle, i eventualna međuvršnjačka komunikacija. Uprkos tome, nemački ispitanici i ispitanice ne variraju svoje odgovore u odnosu na one koje su dali na pitanje koje se odnosilo na oslovljavanje mlađih odraslih osoba. U srpskom materijalu najučestalije smo registrovali upotrebu etiketa *komšinice* i *komšija* uz V-modus – u oba smera oslovljavanja – iako su ih kako neki informanti tako i informantkinje dali i/ili uz T-zamenicu, a mogućnost pojave oba modusa (pa i nekih drugih nominalnih mogućnosti ili pak njihov izostanak) ponovo je bilo prisutno. U odgovorima anketiranih mladih upotreba pomenutih nominalnih formi više je bila

karakteristika tek jedne podgrupe ispitanica – onih koje pohađaju gimnaziju. Stariji mađarski informanti i informantkinje koriste ponovo tipično, s jedne strane, etikete *szomszéd* i *szomszédasszony*, a s druge puna lična imena starijih komšija i komšinica uz V-formu *maga*. Upotrebljeni modeli se koriste recipročno.

Međuvršnjačka komunikacija kod **tinjedžerske grupe** podrazumeva – u sva tri jezika, za razliku od gornjih nalaza – skoro isključivo upotrebu imena (u našem materijalu posebno punog ličnog imena) i T-modusa ili se izostanak bližeg kontakta ispoljava u izbegavanju upotrebe nominalnih formi, ali nepostojanje određenog stepena bliskosti nije prepreka za recipročnu upotrebu T-zamenice.

Uzajamna upotreba (punog) ličnog imena i T-modusa najučestaliji je model i kada je reč o komunikaciji **tinjedžerske informantske grupe** i komšijske **dece**. U srpskom materijalu – iako ne u svim podgrupama – javlja se još sa značajnijim udelom i izostanak upotrebe bilo kakvih etiketa, a u tom pogledu odgovori mađarskih ispitanika i ispitanica ne razlikuju se bitnije. Etikete koje ne pripadaju kategoriji imena moguće su na sva tri jezika, pri čemu bi od posebnog značaja bile one kojima se upućuje na starosnu razliku (kao što su srp. *malac/mala* ili mađ. *kicsi* u sakupljenom materijalu), ali njihova upotreba se javlja tek pojedinačno, odnosno po jednom u okviru pojedinih ispitaničkih podgrupa – kao u srpskom i mađarskom korpusu, ili se ne beleži uopšte – kao u nemačkom korpusu. Nemačka **penzionerska grupa** za oslovljavanje **komšijske dece** takođe najfrekventnije daje puno lično ime uz T-modus, dok se u govoru dece prevashodno javlja proširena etiketa *Herr* ili *Frau* + prezime uz V-modus, iako se u zavisnosti od starosti deteta može javiti i T-modus. Upotreba punog ličnog imena komšijskog deteta uz T-modus karakteristično je i za odgovore srpske grupe starijih ispitanika i ispitanica, s tim da smo između odgovora anketiranih muškaraca i žena uočili jednu veliku razliku – dok informanti koriste ili pomenuti tip nominalnih formi ili izostavljaju etikete, izostanak nominalnih izraza nije odlika komunikacije informantkinja s maloletnim osobama koje stanuju u komšiluku. Pored imena, koriste se i drugi tipovi etiketa, a posebno treba pomenuti hipokoristične izraze. Razlike između odgovora muškaraca i žena utvrdili smo i kada su u anketnom pitanju komšijska deca figurirala u ulozi govornika. Iako se tipično javljao V-modus, muškarci su uz odgovarajući zamenički oblik davali etiketu *komšija* ili pak izostavljali etikete, dok su žene uz navedeni modus oslovljavanja u većem broju navodile etikete za obeležavanje srodstva (u kombinaciji s imenom ili kao samostalnu etiketu). Osim što se starosna razlika sublimira u asimetričnoj upotrebi modusa oslovljavanja, ona je ispoljena i u korišćenim nominalnim formama. U ovom smislu upotrebu hipokoristika

od strane anketiranih žena tumačimo kao simboličnu volju preuzimanja starateljske uloge (kroz izraz naklonosti upotrebom izraza iz milja) – koja je omogućena starosnom razlikom, a javljanje etiketa za obeležavanje srodstva u govoru dece je prihvatanje ovakve potencijalne starateljske uloge. Naravno, reč je o govornom ponašanju koje je u početku nametnuto od strane detetovog okruženja, tj. dete se uči upotrebi ovakvih izraza. Ovaj fenomen u odgovoru tinejdžera i tinejdžerki nije izražen – verujemo, na osnovu nedovoljne starosne razlike. Mađarski ispitanici i ispitanice se kroz najfrekventnije pominjanje ličnog imena (prevažodno punog oblika) i T-modusa pri oslovljavanju komšijske dece pridružuju nemačkoj i srpskoj ispitaničkoj grupi, ali se oslovljavanje u T-modusu javlja i bez bilo kakvih nominalnih elemenata. Drugi tipovi nominalnih formi prisutni su (u manjem broju i više u anketama žena) kao i u srpskom korpusu – mislimo tu na javljanje etiketa koje ukazuju na pol oslovljenog deteta i u relaciji s govornikom ili govornicom i starost (u srpskom materijalu je to etiketa *devojčice*, a u mađarskom npr. *kislány/nagylány* ili *fiúcska*). Komšijska deca uzvraćaju V-zamenicom *maga* najučestalije – mada je registrovan i T-modus u govoru male dece – i ukoliko nominalna forma ne izostaje, javljaju se etikete *bácsi* ili *néni*, a ponovo su nas ispitanice češće informisale o javljanju potonje etikete, te se srpski i mađarski korpus u tom pogledu ponovo približavaju jedan drugom, a udaljavaju od nemačkog.

3.4 KOMUNIKACIJA S NEPOZNATIM OSOBAMA

Mlađe odrasle nepoznate žene i muškarce anketirane osobe iz nemačke **mlađe ispitaničke grupe** oslovljavaju tipično izostavljajući nominalne izraze i to bez izuzetaka V-zamenicom *Sie*. T-modus se može javiti u govoru odraslih osoba, te se starosna razlika ispoljava u vidu asimetrične raspodele pronominalnih oblika. Izostanak nominalnih komponenti uz V-modus u obrascima koje navode srpski učenici i učenice može se smatrati tipičnim, s tim da se preko polovine srednjoškolki ipak odlučilo za upotrebu etiketa koje se javljaju na srpskom jeziku pri oslovljavanju nepoznatih (odraslih) osoba (*gospodine* i *gospođo*, te u našem korpusu u par navrata i *gospođice*). Mlađe nepoznate osobe takođe karakteristično uzvraćaju bez nominalnih izraza, ali češće u T-modusu, dakle, starosna razlika se može ispoljiti kroz asimetriju raspodele pronominalnih formi, a pored toga i u javljanju etiketa kojima se upućuje na pol i uzrast oslovljene osobe (i to mlađi u odnosu na osobu koja ih koristi) posebno u slučaju izraza kao *devojčice* ili *mala*, ali prema našem iskustvu (s aspekta savremene upotrebe) u posmatranoj sagovorničkoj relaciji i drugih etiketa koje smo zabeležili – *devojko* ili *momak*, kao i *dečko* ili *bato*, kako se ovakvi izrazi javljaju u govoru odraslih osoba, a ne naših ispitanika i ispitanica. U mađarskom jeziku postoje mogućnosti za

oslovljavanje nepoznatih odraslih osoba nominalnim sredstvima (*uram, asszonyom, hölgyem*, pa i *kisasszony*), međutim, kao što smo utvrdili, u oslovljavanju od strane učenika i učenica one nisu karakteristične, već obrasci koji ne sadrže nominalne elemente. Od zameničkih oblika najučestalijom se pokazala V-zamenica *maga*, iako je bilo nekoliko primera i za T-modus, a isto važi i za oslovljavanje u obrnutom smeru, dakle, starosna razlika između komunikatora može da rezultuje asimetričnom raspodelom pronominalnih formi. Nemački **penzioneri i pensionerke** kao i anketirani tinejdžeri i tinejdžerke u vezi s oslovljavanjem mlađih odraslih osoba ne pominju nominalne mogućnosti, dok se od zameničkih oblika skoro isključivo daje V-zamenica *Sie*, a ovaj model se koristi recipročno. Za razliku od ovih rezultata, kao i za razliku od odgovora srpskih učenika i učenica, srpski stariji informanti i informantkinje najučestalije ipak pominju upotrebu nominalnih formi – *gospodine* i *gospođo*, a nešto ređe i *gospođice* uz V-modus, dok je izostanak nominalnih izraza, iako prisutan, u manjoj meri izražen. Pored navedenih etiketa koje, pogotovo kada se koriste recipročno (osim etikete *gospođice* koja se ne javlja pri oslovljavanju starijih osoba u našem korpusu) i uz V-modus ne upućuju na starosnu, ali ni na kakvu drugu statusnu razliku između komunikatora, zabeležili smo i neke (malobrojne) obrasce koji ipak pokazuju specifičnosti, odnosno ne može im se pripisati neutralnost kao pomenutim najfrekventnije korišćenim obrascima. U odgovorima muškaraca to je javljanje etiketa *dečko, momak* i *sine* – sve tri zabeležene uz T-zamenicu. Svim navedenim nominalnim formama se upućuje na starosnu razliku između informanata i sagovornika, a kako su svi informanti smatrali da im se uzvraća V-zamenicom, starosna razlika se i ovde kodira asimetrično upotrebljenim nominalnim izrazima. Među odgovorima ispitanica etikete koje iz njihove pozicije daju informaciju o starosnoj razlici su *devojko* i *dečko* uz T-zamenicu (daje ih ista osoba), te *mladiću*, ali uz V-modus. Dakle, kodiranje razlike može se ostvariti i isključivo nominalnim sredstvima. Ovom drugom primeru je slično i javljanje proširenih hipokorističnih etiketa (takođe iz odgovora jedne informantkinje) *mili moj* i *mila moja* – takođe uz V-modus. S aspekta mlađih odraslih osoba ponovo se izdvajaju etikete za označavanje srodničkog odnosa koji se pretežno javljaju u odgovorima pensionerki i koji se delom kombinuju sa V-, a delom sa T-zamenicom (*bako, baba, tetka, strina* i *majkice*), a ovu pojavu smo ranije i detaljnije komentarisali u kontekstu diskriminacije na osnovu starosti. U vezi s oslovljavanjem na mađarskom jeziku odgovorilo je više ženskih osoba, a tek jedan muškarac. Ipak, i u mađarskom korpusu – kao i u srpskom – češće se javljaju nominalne forme u odnosu na njihov izostanak i beleženja zameničkog oblika koji je tipično V-modus, a od dveju V-zamenica učestalije se beleži *maga*. Dok su s aspekta kodiranja starosti sagovornika, odnosno sagovornice etikete *uram, asszonyom*, te

hölgyem manje-više neutralne (manje-više u smislu da smo u okviru poglavlja posvećenom mađarskom jeziku ukazali i na mišljenje da se upotreba etikete *asszonyom* povezuje više sa oslovljavanjem starijih žena), to ne važi za sledeće izraze. Javlja se etiketa *kisasszony* (uz zamenicu *ön*), zatim, deminutiv *hölgyikém*, *kislány*, te *fiatalember* (svi elementi uz zamenicu *maga*), a kako se ispitanicama takođe uzvraća V-modusom, nabrojani izrazi upućuju na starosnu, odnosno, statusnu razliku između komunikatora. Od etiketa koje se javljaju u govoru mlađih nepoznatih osoba na sličan način markirana je samo etiketa *néni* koja se kombinuje sa V-modusom.

Oslovljavanje **starijih nepoznatih osoba** od strane nemačkih **tinejdžera i tinejdžerki** odvija se kao i oslovljavanje mlađih nepoznatih osoba – nominalne forme se ne koriste, s tim da se recipročna upotreba V-modusa javlja nešto češće, uprkos većoj starosnoj razlici između komunikatora u zadatom anketnom pitanju. Na srpskom jeziku – prema odgovorima tinejdžera i tinejdžerki – komunikacija sa starijim nepoznatim osobama od komunikacije s mladim odraslim osobama ne odvija se na znatno različit način. Mađarski informanti i informantkinje pri oslovljavanju starijih nepoznatih osoba bez izuzetaka upotrebljavaju V-modus koji je najčešće zastupljen zamenicom *maga* i to bez dodatnih nominalnih formi. Ipak, doduše, tek par puta (u anketi dvojice gimnazijalaca) registrovali smo i korišćenje etiketa. To su sledeći parovi nominalnih izraza od kojih je prvi pogodan za oslovljavanje ženskih, a drugi muških osoba): *hölgyem* – *uram*, te *nénike* – *uram*. Dok prvom paru možemo pripisati neutralnost, tj. osobu koja odraslog nepoznatog sagovornika ili sagovornicu oslovljava na naveden način, izvorni govornici bi najverovatnije okarakterisali kao učtivu osobu, odnosno korišćenje ovih etiketa bi ocenili kao adekvatno, u drugom paru je status etikete (deminutiva) *nénike* diskutabilan jer je možemo tumačiti i u svetlu razmatranja koja smo izneli u vezi s upotrebom sličnih etiketa (što primarno označavaju srodnički odnos) u srpskom korpusu koji sadrži odgovore starije grupe ispitanika i ispitanica (tj. javljanje etiketa kao *baba* ili *deda* pri oslovljavanju od strane nepoznatih osoba). Starije nepoznate osobe takođe njafrekventnije uzvraćaju izostavljajući nominalne forme, s tim da se javljaju oba modusa oslovljavanja (V-modus je najčešće reprezentovan zamenicom *maga*), dok se etikete beleže tek par puta, međutim, njima se osim na pol oslovljene osobe u ovom kontekstu ukazuje i na starosnu razliku, a to podvlači njihovo kombinovanje sa T-zamenicom – *kislányom*, *fiatalember* i *fiú*. Kao što smo ukazali i u kontekstu komunikacije s osobama koje stanuju u komšiluku, komunikacija starije ispitaničke grupe s osobama koje su starije od otprilike 40 godina, ujedno je i moguća međuvršnjačka komunikacija. Kada je, međutim, reč o oslovljavanju

nepoznatih starijih osoba na ulici od strane nemačkih **starijih ispitanika i ispitanica**, javljaju se skoro istovetni odgovori kao i u vezi s oslovljavanjem mlađih odraslih osoba (pominjanje V-modusa bez nominalnih elemenata uz recipročnost). Jedino odstupanje predstavlja odgovor jednog informanta koji upućuje na upotrebu zastarelih proširenih etiketa *gnädige Frau* i *mein Herr*, kao i na javljanje proširene etikete *junge Frau* kada se jedna od ispitanica nađe u sagovorničkoj poziciji. Ipak, može se konstatovati da je simetričnost odlika oslovljavanja pri komunikaciji odraslih osoba kao i pri komunikaciji sa komšijama i komšinicama – bez obzira na eventualnu veću ili manju starosnu razliku. Srpski informanti i informantkinje pored manje izraženog izostavljanja bilo kakvih etiketa kao i pri oslovljavanju mlađih odraslih osoba na ulici najučestalije upućuju na upotrebu etiketa *gospodine* i *gospođo* uz V-modus, a ovo su najbrojniji modeli i kada se ispitanici i ispitanice nalaze u sagovorničkoj ulozi, dakle, kao i za odgovore nemačkih penzionera i penzionerki u vezi sa ovim potpitanjem, karakteristična je simetrija (recipročnost). U vezi s komunikacijom u okviru ove sagovorničke konstelacije načelno se takođe može tvrditi da je karakteristična simetrija kako s aspekta modusa oslovljavanja, tako i u domenu upotrebe nominalnih izraza, ukoliko se koriste, tj. ukoliko ih oba komunikatora koristi, međutim, u mađarskom jeziku je u nekim slučajevima više reč o funkcionalnoj ekvivalenciji (osim ako ih jedan od komunikatora ne doživljava na taj način, čime se sada nećemo baviti), odnosno simetrija, kako postoje dve V-forme (iako smo utvrdili da je u našem korpusu dominantnije pristuna zamenica *maga*), a za oslovljavanje nepoznatih žena dve etikete *asszonyom* i *hölgyem* (iako se pri komunikaciji sa starijim ženama češće beleži prva).

U komunikaciji nemačkih **tinejdžera i tinejdžerki s nepoznatim vršnjacima i vršnjakinjama** tipično se recipročno koristi T-modus, a kao i u prethodno analiziranim potpitanjima etikete izostaju. Jedina razlika je vidljiva u ponekoj kontaktnoj reči koje su se upisivale umesto nominalnih izraza, a nisu registrovane pri oslovljavanju odraslih osoba (*hey*, *ey* i *sorry*). Srpski tinejdžeri i tinejdžerke nepoznate osobe iste ili slične starosti takođe najučestalije oslovljavaju T-zamenicom, pri čemu nominalni elementi nedostaju iz obrazaca. Ipak, ima primera – pretežno u anketama srednjoškolki – za korišćenje i etiketa koje ukazuju na pol i okvirnu starost oslovljene osobe – *devojko*, *druže*, *dečko* i *dečače*. Za razliku od javljanja ovakvih etiketa u govoru mlađih odraslih osoba, ovakvi izrazi se u međuvršnjačkoj komunikaciji mogu u principu upotrebiti i recipročno, iako, prema našem iskustvu, do toga u stvarnoj upotrebi ne ili eventualno veoma retko dolazi, kako se javljaju po pravilu pri uspostavljanju kontakta, a u daljem toku razgovora izostaju. U vezi s međuvršnjačkom

komunikacijom u tinejdžerskom uzrastu ustanovili smo tipičnu recipročnu upotrebu T-modusa (iako su odgovori učenika srednje škole u izvesnoj meri odstupali) bez nominalnih elemenata u korišćenim obrascima uprkos pojedinačnom beleženju etikete *kislány* i *fiú* koje možda možemo tumačiti na sličan način kao maločas pomenute srpske izraze, iako nam na osnovu ličnog iskustva nije poznat nijedan primer upotrebe ovakvih ili sličnih etiketa u ovoj sagovorničkoj relaciji.

Nepoznatu decu mladi nemački informanti i informantkinje pre svega oslovljavaju T-zamenicom kojom im se najučestalije i uzvraća, a ukoliko se nominalni izrazi javljaju (a javljaju se samo u dve ankete – jednog učenika i jedne učenice srednje škole) to su izrazi kojima se ukazuje na starost oslovljene osobe, tj. starosnu razliku između govornika i sagovornika (*Kleine* i *Kleiner*). T-zamenica je tipična za oslovljavanje nepoznate dece i prema anketama srpskih mlađih ispitanika i ispitanica, a osim najučestalije mogućnosti – izostavljanja upotrebe nominalnih formi, ponovo posebno u odgovorima srednjoškolki, javljaju se i etikete tipa *devojčice*, *dečko*, *dečake*, *mala*, *mali*, te *dete*. Posebno su poslednje tri etikete pogodne za kodiranje starosne razlike između komunikatora, te iako je njihova upotreba moguća i s izraženom namerom iskazivanja naklonosti prema sagovorniku ili sagovornici (navedene reči se mogu javiti i sa izraženom hipokorističnom funkcijom zavisno od konkretnog konteksta), puka mogućnost njihovog javljanja isključivo u govoru starije osobe (u ovom slučaju informantkinja) implicira nejednakost analogno komunikaciji naših ispitanika i ispitanica s odraslim osobama, gde se etikete ovog tipa javljaju u govoru ovih potonjih. Pri razgovoru sa nepoznatom decom, mađarska mlađa ispitanička grupa – kao i nemački, ali i srpski učenici i učenice – dominantno pominje recipročno upotrebljen T-modus uz izostanak nominalnih komponenti u zabeleženim obrascima. Ostupanja od navedene mogućnosti su malobrojne. Tu mislimo pre svega na javljanje V-modusa pri oslovljavanju od strane dece (ponovo tipičnije zamenicom *maga*) – koje bi onda podrazumevalo asimetriju u sferi upotrebe pronominalnih sredstava. Na javljanje uvredljivih etiketa u anketi jednog učenika (*ribi* i *kisköcsög*) već smo i ranije ukazali kao na primer verbalnog nasilja, a posebno iz razloga što se ove etikete javljaju u govoru starijeg komunikatora u posmatranoj sagovorničkoj relaciji, koji na ovaj način izražava svoju nadređenost. Par etiketa koji daje jedan drugi učenik su *kislány* i *haver*. Dok prvi izraz može da implicira starosnu razliku, upotrebom drugog (dakle kada je reč o komunikaciji na relaciji učenik – nepoznati dečak, dakle o komunikaciji sa osobom istog pola) brišu se, makar u jezičkom smislu, starosne razlike. Samo su dve osobe zabeležile neku etiketu u vezi s oslovljavanjem od strane

nepoznate dece – *fiú* i *néni*. Iako se ova druga beleži pored zamenice *maga* i sa zamenicom *te*, kako pripada nizu etiketa koje (primarno) označavaju srodnički odnos nedvosmisleno ukazuje na starosnu razliku. Nemačka **starija ispitanička grupa** za oslovljavanje nepoznate dece tipično navodi T-modus kao i izostanak bilo kakvih nominalnih elemenata. Odstupanja od navedenih rezultata su malobrojna, a sastoje se u navođenju parova etiketa za oslovljavanje nepoznate dece (devojčica i dečaka) od strane dvojice ispitanika: *Kleines – Kleiner* i (dijalekatsko) *Mädle – Bube*. Ispitanici, osim jednog, smatraju da im nepoznata maloletna lica takođe uzvraćaju T-modusom (bez etiketa), dok V-modus pominje tek jedan ispitanik koji zamenicu *Sie* kombinuje s etiketom za obeležavanje srodstva *Onkel*, zabeleživši time shemu koja se s aspekta savremene upotrebe može tretirati kao zastarela. Na asimetriju pri upotrebi pronominalnih formi, međutim, ipak je ukazala polovina informantkinja koje su dale odgovor na ovo pitanje, a skoro isto toliko osoba nije isključivalo ni recipročno upotrebljen T-modus, pri čemu se javljanje T-zamenice u govoru dece pripisivalo mlađem dečjem uzrastu u dodatnim komentarima. Izostanak etiketa uz T-modus pri oslovljavanju maloletnih lica registrovali smo i pri anketiranju srpskih penzionera i penzionerki, ali za razliku od nemačkog, srpski korpus ipak sadrži sa značajnijim udelom različite etikete koje se kombinuju sa T-zamenicom. Od konkretnih etiketa najučestalije se pominju *devojčice* i *dečko*, ali u ovu grupu nominalnih formi – koje ukazuju na pol i uzrast, u ovoj konstelaciji, zapravo, na veću starosnu razliku – možemo ubrojiti i množinske oblike *momci* i *devojke* (u anketi istog informanta), te i *seko* i *bato*. S aspekta pola neutralna je etiketa *dete*, kao i njen množinski oblik *deco*, ali i dalje nosi informaciju o starosnoj razlici između komunikatora. Osim ovih tipova etiketa, u srpskom materijalu od značaja su i hipokoristični izrazi koji se tipičnije javljaju u odgovorima informantkinja, a njihovo javljanje tumačimo na isti način kao i pri komunikaciji s komšijskom decom. Ukoliko pak deca koriste neku nominalnu formu, to su tipično etikete za obeležavanje srodstva (*deda, čiko, baba, bako, tetka* i *teto*) koje se češće daju uz V-zamenicu, pri čemu se onda starosna razlika osim na polju upotrebe nominalnih formi markira i kroz asimetričnu raspodelu pronominalnih formi, ali se u govoru deteta mlađeg uzrasta može pojaviti i T-zamenica. Mađarske ispitanice, te jedan ispitanik koji je u svojoj anketi beležio oblike u vezi sa komunikacijom na mađarskom jeziku, za oslovljavanje nepoznate dece bez izuzetaka navode T-modus. Ukoliko se nominalni izrazi ne izostavljaju, daju se etikete od kojih svaka jasno ukazuje na mlađi uzrast sagovornika, odnosno sagovornice, te i starosnu razliku između komunikatora: *kislány, nagylány, kisleány, legény*, deminutiv *legényke*, te s aspekta pola neutralno (iako samo zabeleženo za oslovljavanje muškog deteta) *gyerekem*. Kada je reč o etiketama koje se javljaju u govoru dece to su

isključivo *néni* i u odgovoru jedinog ispitanika koji daje odgovor – *bácsi*. Kako deca pretežno koriste V-modus (zamenicu *maga*), starosna razlika se i u slučaju mađarskog jezika ispoljava, osim s aspekta korišćenih nominalnih sredstava, i u asimetričnoj (T-V) raspodeli pronominalnih formi.

V.4 OPŠTI ZAKLJUČAK

Predmet istraživanja u ovoj disertaciji bio je fenomen oslovljavanja u direktnoj (*face to face*) komunikaciji na trima jezicima – nemačkom, srpskom, te mađarskom jeziku (zapravo, mađarskom jeziku u Vojvodini), i to u dvema starosnim grupama (u mlađem, tj. srednjoškolskom uzrastu, te u starijem, tj. penzionerskom dobu), pri čemu smo do osnovnog korpusa došli metodom ankete, a podatke smo dopunjavali primerima do kojih smo došli posmatranjem (tj. na osnovu ličnog iskustva) i/ili razgovorom s izvornim govornicima. Pri proučavanju upotrebe jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja u izabranim domenima svakodnevnog života naših informanata i informantkinja u određenim (zadatim) sagovorničkim relacijama želeli smo utvrditi, pored uticaja faktora starosti i pola, i uticaj faktora obrazovnog nivoa, odnosno tipa obrazovne ustanove koju pohađaju ispitanici i ispitanice iz mlađih ispitaničkih grupa, te uticaj komunikativne situacije.

Dok je uticaj faktora starosti bio jasno izražen i prepoznatljiv u određenim segmentima – kao što smo posebno izneli i u prethodnom potpoglavlju, a u nešto manjoj meri i uticaj pola pre svega na govorno ponašanje informanata i informantkinja, ali i u odnosu na pol potencijalnih sagovornika (u manjoj meri u smislu da, na primer, parametar pola osoba u potencijalnoj sagovorničkoj ulozi kod nekih uopštenije formulisanih pitanja nije rezultirao varijacijom – osim na leksičkom nivou kada su se javljale funkcionalno ekvivalentne nominalne forme pogodne za oslovljavanje muških ili ženskih osoba), uticaj obrazovnog nivoa, odnosno uticaj tipa škole koju mlađi informanti i informantkinje pohađaju kao potencijalno relevantan faktor imao je značaj, odnosno njegova uključenost opravdana je isključivo kada je predmet istraživanja jezičko ponašanje osoba (bilo informanata, bilo informantkinja) koji su upravo kroz ovu instituciju povezani u (veće) zajednice. U drugim domenima svakodnevice, a u vezi s kojima smo upotrebu jezičkih sredstava u službi oslovljanja takođe istražili, ovaj parametar ne predstavlja ništa drugo do jedan proizvoljno nadređen konstrukt koji samo maskira niz drugih faktora koje nismo bili u prilici da inventarišemo (zbog zaštite ličnih podataka, posebno u Nemačkoj). Tako se, na primer, u odgovorima nemačkih srednjoškolaca pri oslovljavanju roditelja javljaju dijalekatski oblici etikete za obeležavanje srodstva

(*Vadder, Mudder*), međutim, povezati automatski ovaj nalaz sa tipom škole koju ispitanici pohađaju značio bi površan pristup problematici. Ipak, uprkos rečenom, pošto su anketirani učenici i učenice (kako nemački, tako i srpski, ali i mađarski), delom osobe koje pohađaju isto odeljenje, ne može se isključiti ni uticaj ove okolnosti, tačnije, mišljenja smo da može doći u nekim slučajevima i do približavanja ili izjednačavanja jezičkog ponašanja (preuzimanja korišćenih modela, tj. imitacije). U anketnom listu predviđenom za tinjedžerski uzrast, a u vezi s komunikacijom u okviru škole, razlikovali smo i tri vrste komunikativnih situacija prema stepenu formalnosti (oslovljavanje za vreme nastave, van nastave – za vreme odmora, te van okvira škole – na nekoj zabavi, i to u pitanjima u vezi s oslovljavanjem vršnjaka i vršnjakinja, dok je treću situaciju pri komunikaciji s nastavnim osobljem predstavljao susret na ulici). Iako smo s jedne strane u nekim segmentima korpusa naišli na varijaciju pri odabiru i upotrebi jezičkih sredstava u funkciji oslovljavanja (na primer u srpskom korpusu gde smo registrovali varijaciju pri upotrebi različitih tipova imena), s druge strane, u nekim slučajevima varijacija korišćenih shema nije bila karakteristična. Tu pre svega mislimo na komunikaciju s nastavnim osobljem gde su pojedini obrasci pokazivali relativnu stabilnost u korpusima na sva tri jezika, odnosno uspostavljeni društveni odnos, koji u ovakvoj komunikaciji podrazumeva statusnu nejednakost, uslovljenu društvenom funkcijom, ulogom komunikatora u datoj obrazovnoj ustanovi, što opstaje i van fizičkih okvira institucije. U vezi s odabranim komunikativnim situacijama takođe je potrebno istaći sledeće: iako smo najmanji stepen formalnosti pripisali komunikaciji tokom neke zabave, posebno dinamičnim se ipak pokazala druga situacija – komunikacija van nastave, tj. za vreme odmora – u kojoj su se uprkos školskim okvirima javljala jezička sredstva koja smo u većem broju očekivali van zidova škole (mislimo na pojavu raznih žargonskih elemenata, a posebno potencijalno pogrđnih i uvredljivih izraza).

Disertaciju ćemo zaokružiti ponovnim naglašavanjem činjenice da je priloženo istraživanje u prvom redu kvalitativnog karaktera (iako je pri prikazivanju rezultata konsekventno komentarisana i frekventnost pojedinih izraza), čime smo uprkos relativno ograničenom korpusu uspeali da ukažemo na važne tipove obrazaca oslovljavanja u posmatranim sagovorničkim konstelacijama, odnosno starosnim grupama, kao i na ulogu izdvojenih drugih faktora gde je to bilo moguće. Ovo istraživanje, stoga, smatramo, čini dobru podlogu, tj. polaznu tačku za neke buduće studije, koje bi u svom fokusu mogle imati i kvantitet pojedinih, u ovom radu opisanih, načina upotrebe jezičkih sredstava u funkciji

oslovljavanja (kao, na primer, ulogu upotrebe nadimaka pri oslovljavanju u nemačkom jeziku).

LITERATURA

1. **Agha, A.** (2007). *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. **Andrić, E.** (2001). Megszólítási és személyemlézési formák az újvidéki magyar nyelvhasználatban. *Tanulmányok, Különszám - 11. Élőnyelvi Konferencia*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszék: 245-251.
3. **Andrić, E.** (2009). Neposredne pozajmljenice u mađarskom jeziku u Vojvodini. U: Andrić, E.: *U duhu jezičke i kulturne koegzistencije*. Novi Sad: Akademska knjiga.
4. **Andrić, E.** (2012). Pozdravljanje i oslovljavanje u mađarskom jeziku. U: Stanojević, D.; Savić, S. (ur.) *Iz riznice multijezičke Vojvodine: oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine: 33-49.
5. **Androutsopoulos, J. K.** (1998). *Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
6. **Androutsopoulos, J. K.; Georgakopolou** (eds.) (2003). *Discourse constructions of youth identities*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
7. **Ash, S.** (2002). Social Class. In: Chambers, J.K.; Trudgill, P.; Schilling-Estes, N. (eds.) *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell Publishing: 402-422.
8. **Berger, T. (1998)**. Äußere Einflüsse und interne Faktoren bei der Herausbildung der slawischen Anredesysteme. *Die Welt der Slaven XLIII*: 307-322.
9. **Besch, W.** (1998). *Duzen, Siezen, Titulieren: Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*. 2. ergänzte Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
10. **Braun, F.** (1988). *Terms of Address: Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
11. **Braun, F.; Schubert, K.** (1988). When polite forms are impolite, or what politeness actually is. In: Braun, F.: *Terms of Address: Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 45-64.
12. **Braun, F; Kohz, A.; Schubert, K.** (1986). Anredeforschung. Kommentierte Bibliographie zur Soziolinguistik der Anrede. Tübingen: Narr,
13. **Brown, R.; Gilman, A.** (1958). Who says "tu" to whom. *ETC: A Review of General Semantics* 15/3: 169-174.
14. **Brown, R.; Gilman, A.** (1972). The Pronouns of Power and Solidarity. In: Giglioli, P. P. (ed.) *Language and Social Context*. London: Penguin: 252-282.
15. **Brown, P; Levinson, S.** (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage. Studies in interactional sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. **Bugarški, R.** (2006 [2003]). *Žargon: lingvistička studija*. Beograd: Biblioteka XX vek.
17. **Cheshire, J.** (2004). Age and Generation-Specific Use of Language. In: Ammon, U. et al. (eds.) *Sociolinguistics : An International Handbook of the Science of Language and Society. 2nd completely revised and extended edition. Vol. 2*. Berlin/New York: de Gruyter: 1552-1563.
18. **Clyne, M.** (1994). *Intercultural communication at work : cultural values in discourse*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press.

19. **Clyne, M.; Norrby, C.; Warren, J.** (2009). *Language and Human Relations : Styles of Address in Contemporary Language*. New York: Cambridge University Press.
20. **Coates, J.** (2007). Gender. In: Lllamas, C.; Stockwell, P. (eds.) *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London/New York: 2007: 62-68.
21. **Crystal, D.** (2003). *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
22. **Čanak, M.** (2005). Obeležja novosadskog omladinskog žargona sa rečnikom. *Prilozi proučavanju jezika* 36. Novi Sad: Filozofski fakultet: 207-234.
23. **Domonkosi, Á.** (2002). *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. <http://mek.oszk.hu/01700/01715/01715.pdf> (25. VIII 2013)
24. **Dömötör, A.** (2005). Tegezés/nemtegezés, köszönés, megszólítás a családban. *Magyar Nyelvőr* 129/3: 299-318.
25. **Dragin, G.** (2012). Jezik grada (ili) jezika na fakultetu. U: Dimitrijević, B. (gl. ur.) *Filologija i univertizitet*. Niš: Filozofski fakultet: 68-74.
26. **Eckert, P.** (1998). Age as a Sociolinguistic Variable. In: Coulmas, F. (ed.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online. <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g978063121193811> (28. XII 2007)
27. **Engel, U.** (2009 [2004]). *Deutsche Grammatik. Neubearbeitung*. München: Iudicum.
28. **Ervin-Tripp, S.** (1972). On sociolinguistic rules: Alternation and co-occurrence. In: Gumperz J.; Hymes, D. (eds.) *Directions in Sociolinguistics : The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston: 213-250.
29. **Fasold, R.** (1990). *The Sociolinguistics of Language*. Cambridge: Basil Blackwell.
30. **Fiehler, R.** (2003). Modelle zur Beschreibung und Erklärung altersspezifischer Sprache und Kommunikation. In: Fiehler, R.; Thimm, C. (Hrsg.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung: 38-56.
31. **Fiehler, R.; Thimm, C.** (2003). Das Alter als Gegenstand linguistischer Forschung. In: Fiehler, R.; Thimm, C. (Hrsg.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung: 7-16.
32. **Friedrich, P.** (1972). On sociolinguistic rules: Alternation and co-occurrence. In: Gumperz J.; Hymes, D. (eds.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston: 270-300.
33. **Fülei-Szántó, E.** (1994). *A verbális érintés*. Linguistica. Series C, Relationes 7. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
34. **Gedike, F.** (1794). *Über Du und Sie in der deutschen Sprache*. Berlin: Unger.
35. **Georgakopolou, A.; Charalambidou, A.** (2011). Doing age and ageing: language, discourse and social interaction. In: Andersen, G.; Aijmar, K. (eds.) *Pragmatics of Society*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter: 31-51.
36. **Glovacki-Bernardi, Z.** (2007). Kommunikationsparadigmen im Wandel : Grußformeln. In: Roggausch, W. (Hrsg.) *Deutschland – Südosteuropa*. Bonn: DAAD: 307-313.
37. **Glovacki-Bernardi, Z.** (2008). *Kad student zatrudni : Rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku*. Zagreb: Alfa.

38. **Glovacki-Bernardi, Z.** (2010). Pozdravljanje i oslovljavanje u svakodnevnom razgovoru. U: Mildner, V.; Liker, M. (ur.) *Proizvodnja i percepcija govora*. Zagreb : FFpress: 396-406.
39. **Göncz, L.** (1999). *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest-Újvidék: Osiris Kiadó – Fórum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
40. **Görög, I.** (2004). *A nyilvánosság kelepcei*. Budapest: Athenaeum.
41. **Granić, J.** (2005). Muške i ženske varijante jezika. U: Stolac, D.; Ivanetić, N.; Pritchard, B. (ur.) *Jezik u društvenoj akciji*. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji. Zagreb/Rijeka: Hrvatsko društvo za primenjenu lingvistiku: 193-204.
42. **Grimm, J.** (2011 [1847]). Über das pedantische in der deutschen Sprache. In: *Reden und Abhandlungen*. Paderborn: Salzwasser Verlag: 328-374.
43. **Hajmz, D.** (1980). *Etnografija komunikacije*. Beograd: BIGZ.
44. **Hartung, M.** (2001). Formen der Adressiertheit der Rede. In: Brinker, K. et al. (Hrsg.) *Text und Gesprächslinguistik*. Band 2. Berlin: Walter de Gruyter: 1348-1355.
45. **Helbig, G.; Buscha, J.** (1999). *Deutsche Grammatik*. Leipzig: Langenscheidt.
46. **Horváth, P.I.** (2011). *Hölgyválasz*. <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/01/15/holgyvalasz/> (15. II 2011)
47. **Janeš, F.** (2011). *Usporedba leksičkih i pragmatičkih osobitosti hrvatskoga i njemačkoga jezika mladih* (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
48. **Jocić, M.** (2011). Oslovljavanje i obraćanje. U: Vasić, V.; Štrbac, G. (ur.) *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku: 297-346.
49. **Jovanović, Z.** (1999). Problem oslovljavanja u savremenom nemačkom i srpskom jeziku. *Prevodilac* 1-2: 10-21.
50. **Kašić, J.** (1987). Neke pojave u vezi sa oslovljavanjem. U: Kašić, J.: *Tragom Vukove reči*. Novi Sad: Matica srpska: 200-207.
51. **Keipert, H.** (1998). Gesprächsstilisierung in E. Jankovićs Übersetzung „Blagodarni sin“ (1789). *Die Welt der Slaven* XLIII: 239-258.
52. **Kerswill, P.** (2007). Social class. In: Lllamas, C.; Stockwell, P. (eds.) *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London/New York: 2007: 51-62.
53. **Kertész, M.** (1996[1932]). *Szállok az Úrnak : Az udvarias magyar beszéd története*. Második kiadás. Budapest: KuK Könyvkiadó.
54. **Kiš, N.; Savić, I.** (2007). O nekim tendencijama u izboru jezičkih sredstava u situaciji obraćanja, oslovljavanja i pozdravljanja. *Prilozi proučavanju jezika* 38. Novi Sad: Filozofski fakultet: 243-248.
55. **Klajn, I.** (2000). Lice kao komunikativna i gramatička kategorija. U: Klajn, I.: *Lingvističke studije*. Beograd: Partenon: 88-105.
56. **Klann-Delius, G.** (2004). Gender and Language. In: Ammon, U. et al. (eds.) *Sociolinguistics : An International Handbook of the Science of Language and Society*. 2nd completely revised and extended edition. Vol. 2. Berlin/New York: de Gruyter: 1564-1581.
57. **Knežević, Z.** (2010). *Čovek u žargonu*. Beograd: Alma.
58. **Kocher, M.** (1967). Second Person Pronouns in Serbo-Croatian. *Language* 43/3: 725-741.

59. **Kohrt, M; Kucharczik, K.** (2003). 'Sprache' – unter besonderer Berücksichtigung von 'Jugend' und 'Alter'. In: Fiehler, R.; Thimm, C. (Hrsg.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung: 17-37.
60. **Kontra, M.** (2006). A határon túli magyar nyelvújzatok. In: Kiefer, F. (főszerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai: 549-576.
61. **Ladó, J.** (1959). Köszönés és megszólítás napjainkban. *Magyar Nyelvőr* 3/1: 23-26.
62. **Lakoff, R. T.** (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
63. **Lauterbach, A.** (1999). *Anredeformen im Serbischen um 1800. Die Schauspielbearbeitungen von Joakim Vujić (1772-1847)*. München: Otto Sagner.
64. **Levinson, S.** (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
65. **Llomas, C.** (2007). Age. In: Llomas, C.; Stockwell, P. (eds.) *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London/New York: 2007: 69-76.
66. **Löffler, H.** (2005). *Germanistische Soziolinguistik*. 3., überarbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt.
67. **Lüger, H.-H.** (1993). *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*. Berlin: Langenscheidt.
68. **Marković, J.** (2009). Oslovljavanje kao posledica društvenih kretanja. In: *Srpski jezik, književnost, umetnost*. Knjiga I. Srpski jezik u upotrebi. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet: 117-123.
69. **Milosavljević, B.** (2007). *Forme učtivosti u srpskom jeziku*. Beograd: Učiteljski fakultet.
70. **Mrazović, P.; Vukadinović, Z.** (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
71. **Neuland, E.** (2008). *Jugendsprache : Eine Einführung*. Tübingen: A. Francke Verlag (UTB für Wissenschaft).
72. **Obućina, P.** (2001). Učtivo obraćanje u srpskom i poljskom jeziku. *Slavistika* V: 99-112.
73. **Ozer, K.** (2009). *Diskursne osobine oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku : doprinos metodama proučavanja* (master rad). Novi Sad: Filozofski fakultet.
74. **Ozer, K.** (2011a). Germanizmi i hungarizmi u mikrotoponimiji Novog Sada. U: *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. (ur. V. Vasić, G. Štrbac). Novi Sad : Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku: 535-546.
75. **Ozer, K.** (2011b). Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku: promena modusa. U: *Savremena proučavanja jezika i književnosti*. Godina II/ knjiga 1. Zbornik radova sa II naučnog skupa mladih filologa Srbije održanog 6. marta 2010. godine. Kragujevac : Filološko-umetnički fakultet: 403-411.
76. **Ozer, K.** (2012a) Nominalne forme oslovljavanja na fakultetu. U: *Savremena proučavanja jezika i književnosti*. Godina III/ knjiga 1. Zbornik radova sa III naučnog skupa mladih filologa Srbije održanog 12. marta 2011. godine. Kragujevac : Filološko-umetnički fakultet: 285-296.
77. **Ozer, K.** (2012b). Upotreba nemačkih leksema *Herr* i *Frau* i njihovih srpskih, odnosno mađarskih ekvivalenata u oslovljavanju. (elektronski zbornik radova sa I naučnog skupa mladih slavista na Univerzitetu „Lorand Etveš” u Budimpešti održanog 3. marta 2011. godine:
<http://szlavintezet.elte.hu/szlavanyagok/youngslavist/1st%20Conference%20for%20Young%20Slavists%20in%20Budapest.pdf>)

78. **Ózer, K.** (2014). A szerb *dete* és a magyar *gyerek* lexémák tekintettel lehetséges megszólítási funkciójukra. *Tanulmányok* 2014/2. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar: 51-68.
79. **Panić Kavgić, O.** (2014). *Jezički ispoljena učivost pri slaganju i neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
80. **Pásztor Kicsi, M.** (2006). *A vajdasági magyarok beszéde*.
<http://szgnye.vmmi.org/pasztorkmvajdmb2005.htm> (12. VI 2016)
81. **Pieper, U.** (1984). Zur Interaktion linguistischer, sozialer und biologischer Variablen im Problemkreis der „Anrede“. In: Winter, W. (Hrsg.) *Anredeverhalten*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
82. **Popović, D. J.** (1952). *Srbi u Budimu*. Beograd: SKZ.
83. **Prčić, T.** (2010). Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. U: V. Vasić (ur.) *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*. Filozofski fakultet, Novi Sad: 399-415.
84. **Radovanović, M.** (2003[1986]). *Sociolingvistika*. Treće izdanje. Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
85. **Raffai, É.** (1998). A megszólítás változatai Szabadkán és Szegeden. In: Sándor, K. (szerk.) *Nyelvi változó - nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó: 179-188.
86. **Rathmayr, R.** (1992). Nominale Anredeformen im gesprochenen Russischen, Serbokroatischen und Tschechischen. *Slavistische Linguistik 1991*: 265-309.
87. **Rónaky, E.** (1997). *Hogyan beszél ma az ifjúság? (Avagy: Hogy hadováznak a skacok?)*. Második, javított kiadás. Szentlőrinc: Embernevelés Kiadó.
88. **Sáfrányos, T.** (2012). Sprechakte und ihre Ausdrucksformen im Deutschen und Ungarischen : Kontrastiver Vergleich. *Argumentum* 8: 97-135.
89. **Savić, S.** (1995). Jezik i pol (II): istraživanja kod nas. *Ženske studije* 2/3: 228-244.
90. **Savić, S.** (1998). Žena sakrivena jezikom medija : Kodeks neseksističke upotrebe jezika. *Ženske studije* 10: 89-132.
91. **Polovina, V.** (1989). Opšte osobine srpskohrvatskog razgovornog jezika. U: Savić, S.; Polovina, V.: *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike: 1-43.
92. **Rajić, Lj.** (2011). Gradski govori. U: Vasić, V.; Štrbac, G. (ur.) *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku: 31-46.
93. **Schirm, A.** (2001) Társadalom és nyelvi illem. In: Balázs, G.; Grétsy, L. (ed.) *Nyelvi illem – nagyszüleink kiskorában*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: 163-183.
94. **Schlund, K.** (2009). *Genese und Gebrauch von Höflichkeitsformeln im Serbischen und Deutschen: Ein funktionales Modell der Höflichkeit und seine Anwendung*. München-Berlin: Otto Sagner.
95. **Simon, H. J.** (2003). *Für eine grammatische Kategorie >Respekt< im Deutschen : Synchronie, Diachronie und Typologie der deutschen Anredepronomina*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
96. **Smailagić, V.** (2004). Gruß und Anrede im Deutschen und im Bosnisch-/Kroatisch-/Serbischen. In: *Sprachwissen in der Hochschulgrammatik. Interkulturelle Kommunikation*. DAAD-Schrift: 168-217.
97. **Sawyer, J.** (1976). Some Wappo names for people and languages. *Journal of California Anthropology* 3/1: 120-127.

98. **Stanojević D.; Savić, S.** (2012). *Iz riznice multietničke Vojvodine : Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
99. **Šipka, D.** (2006). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpske.
100. **Taylor, R.L.** (2001). Adolescent Peer Group Language. In: Mesthrie, R. (ed.) *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam/New York/Oxford/Shannon/Singapore/Tokyo: Elsevier: 297-303.
101. **Ulrich, S.** (2010). Marina sine, snajka brate : Formale und semantische Aspekte der Anrede mittels Verwandtschaftstermini im Serbischen. In: Fischer, K. B.; Krumbholz, G.; Lazar, M.; Rabiega-Wiśniewska, J. (Hrsg.) *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV) 13*. München – Berlin: 260-267.
102. **Vasić, I.** (1979). Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja. *Prilozi proučavanju jezika, knj.* 15: 57 – 70.
103. **Wagner, K. R.** (2001). *Pragmatik der deutschen Sprache*. Frankfurt am Main u.a.: Lang.
104. **Watts, R.** (2003). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
105. **Weinrich, H.** (2007). *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Vierte, revidierte Auflage. Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms.
106. **Werlen, I.** (2004). Domäne. In: Ammon, U. et al. (eds.) *Sociolinguistics : An International Handbook of the Science of Language and Society*. 2nd completely revised and extended edition. Vol. 2. Berlin/New York: de Gruyter: 335-341.
107. **Wodak, R.; Benke, G.** (1998). Gender as a Sociolinguistic Variable : New Perspectives on Variation Studies. In: Coulmas, F. (ed.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell: 127-150.
108. **Zifonun, G.; Hoffmann, L.; Strecker, B.** (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache.
109. **Žibreg, I.; Savić, S.** (1982). Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece Predškolskog uzrasta. *Prilozi proučavanju jezika 18*: 5 – 26.

REČNICI, LEKSIKONI I PRIRUČNICI

- Bajandićeva Jovanović, S.** (2007). *Teraj kera, lutka moja bela*. Novi Sad: Dnevnik.
- Balázs, G.** (2001). *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest: Corvina.
- Duden – Richtiges und gutes Deutsch* (2001). Mannheim: Bibliographisches Institut.
- DWG** (1852-1960). *Deutsches Wörterbuch*. München: dtv.
- DUW** www.duden.de (3. X 2014)
- ESZ** (2006). *Etimológiai szótár : Magyar szavak és toldalékok eredete*. (Zaicz, G. főszerk.). Budapest: Tinta.
- ÉSZ +** (2007). *Értelmező szótár +*. (Eöry, V. főszerk.). Budapest: Tinta.
- Klajn, I.; Šipka, M.** (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Kokoruš, R. et al.** (2005). *Deutsch-Kroatisches Universalwörterbuch – Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- MSZ** (2009). *Magyar szlengszótár*. (Kövecses, Z. szerk.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MTSZ** (1996). *Mini-tini-szótár*. (Hoffmann, O.). Pécs: University Press. <http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/mini/miniart.htm> (6.VII 2016)
- RMS** (1967-1976/1990): *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska, Matica Hrvatska.
- RMS** (2007/2011): *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- RSANU** (1959-). *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik.
- PRMAN** (2003). *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wörterbuch der Jugendsprache* (2015). Stuttgart: PONS.

INTERNET STRANICE

- <http://www.duden.de/rechtschreibung/Anredenominativ> (26. VI 2014)
(<http://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/10930654/Facebooks-71-gender-options-come-to-UK-users.html>) (3. X 2014)
- <http://www.spd-pfersee.de/SPD-Ortsverein-FAQ.html> (30. X 2014)
- <http://www.ludwigsburg.de/Len/Home.html> (3. X 2014)
- <http://www.besigheim.de/Lde/start/Info+ueber+Besigheim.html> (3. X 2014)
- http://www.ulm.de/politik_verwaltung/rathaus/einwohner.3794.3076,3571,3744,4336,3599,3794.htm (3. X 2014)
- <http://www.nsinfo.co.rs/lat/ds0501p> (3. X 2014)
- www.duden.de (3. X 2014)
- <http://www.zeit.de/2014/26/stilkunde-ehrentitel-digger> (14. II 2015)
- <http://www.atlas-alltagssprache.de/runde-1/f01/> (25. IV 2015)
- (<http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi-rezultati.pdf>) (12. IX 2015)
- www.jugendwort.de (29. XI 2015)
- <http://www.gutefrage.net/frage/kartoffel-was-heisst-das> (29. XI 2015)
- <http://fadenfrau.de/Jugendsprache.html> (29. XI 2015)
- <http://www.telegraf.rs/vesti/1412503-koji-vi-nadimak-imate-zasto-je-svaki-nikola-dzoni-a-aleksandar-sasa> (12. III 2016)
- <http://hogymondom.hu/showslang.php?slang=barack> (13. VII 2016)

PRILOG – ANKETNA PITANJA

NEMAČKI JEZIK

Mlada ispitanička grupa

A) Persönliche Daten: Bitte ergänzen!

Alter:

Geschlecht (bitte ankreuzen*): m O w O

Welche Sprachen sprichst du noch außer Deutsch? – Niveau (ausgezeichnet – sehr gut – gut – ein bisschen):

.....

(z.B. Französisch – sehr gut, Englisch - gut)

B) Beantworte bitte die folgenden Fragen!

I FAMILIE

1. Eltern

a) Wie redest du deine Eltern an?

deine Mutter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
deinen Vater	nominale Form/en	nominale Form/en

b) Wie wirst du **von** deinen Eltern angeredet?

deiner Mutter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
deinem Vater	nominale Form/en	nominale Form/en

2. Großeltern

Falls du zwei Großmütter/Großväter hast, teile einfach die Rubrik mit einer Linie!

a) Wie redest du deine Großeltern an?

deine Großmutter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
deinen Großvater	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

b) Wie wirst du **von** deinen Großeltern angeredet?

deiner Großmutter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
deinem Großvater	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

3. Geschwister

Alter der Schwester/n: / /

Alter des Bruders/der Brüder: / /

Falls du z.B. zwei Schwestern/zwei Brüder hast, halte bitte die oben angegebene Reihenfolge ein oder teile einfach die Rubrik mit einer Linie!

a) Wie redest du deine Schwester/deinen Bruder an?

deine Schwester	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
deinen Bruder	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

b) Wie wirst du **von** deiner Schwester/deinem Bruder angeredet?

deiner Schwester	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
deinem Bruder	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

II SCHULE

1. Beste Freundin/bester Freund (aus der Klasse) – Beachte bitte die angegebenen Situationen!

a) Wie redest du deine beste Freundin/deinen besten Freund an?

deine beste Freundin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
deinen besten Freund	nominale Formen/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		

b) Wie wirst du **von** deiner besten Freundin/deinem besten Freund angeredet?

deiner beste Freundin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
deinem besten Freund	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		

2. Klassenkamerad/Innen – Beachte bitte die angegebenen Situationen!

a) Wie redest du deine KlassenkameradInnen an?

eine Klassenkameradin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
einen Klassenkameraden	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
mehrere Personen*		
nur Klassenkameradinnen	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
nur Klassenkameraden	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause) außerhalb des		

Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
eine gemischte Gruppe	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		

b) Wie wirst du **von** deinen KlassenkameradInnen angeredet?

einer Klassenkameradin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		
einem Klassenkameraden	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- auf einer Party		

3. Lehrer/Innen – Beachte bitte die angegebenen Situationen!

a) Wie redest du deine LehrerInnen an?

eine jüngere Lehrerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		

- woanders (z.B. auf der Straße)		
einen jüngeren Lehrer	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		
eine ältere Lehrerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		
einen älteren Lehrer	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		

b) Wie wirst du **von** deinen LehrerInnen angesprochen?

einer jüngeren Lehrerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		

einem jüngeren Lehrer	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		
einer älteren Lehrerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		
einem älteren Lehrer	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
- während des Unterrichts		
- außerhalb des Unterrichts (z.B. vor dem Klassenzimmer in der Pause)		
- woanders (z.B. auf der Straße)		

III ANDERE

1. Bekannte Personen

a) Wie redest du eine bekannte Person (z.B. aus der Nachbarschaft) an?

eine jüngere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einen jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine ältere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

einen älteren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine gleichaltrige weibliche Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine gleichaltrige männliche Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
ein Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
ein Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

b) Wie wirst du **von** einer bekannten Person (z.B. aus der Nachbarschaft) angeredet?

einer jüngeren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einer älteren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem älteren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einer gleichaltrigen weiblichen Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einer gleichaltrigen männlichen Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

2. Unbekannte Personen

a) Wie redest du eine unbekannte Person an?

Stell dir die folgende Situation vor: Du bist auf der Straße. Jemand hat seine Handschuhe gerade verloren. Du möchtest diese Person darauf aufmerksam machen. Wie redest du diese Person an?

eine jüngere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einen jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine ältere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einen älteren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine gleichaltrige weibliche Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
eine gleichaltrige männliche Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
ein Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
ein Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

b) Wie wirst du **von** einer unbekanntem Person (z.B. auf der Straße) angesprochen?

einer jüngeren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einer älteren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem älteren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einer gleichaltrigen weiblichen Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

einer gleichaltrigen männlichen Person	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?
einem Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr?

Starija ispitanička grupa

A) Persönliche Daten – Bitte ergänzen!

Alter:

Geschlecht (Bitte ankreuzen!): m O w O

Geburtsort/Wohnort: /

Ausbildung/Beruf: /

Welche Sprache würden Sie als Ihre Muttersprache bezeichnen?

Welche Sprachen sprechen Sie außer Deutsch?

B) Bitte beantworten Sie die folgenden Fragen!

I FAMILIE – Bitte beachten Sie die angegebenen Situationen!

1. (Ehe)Partnerin/(Ehe)Partner

a) Wie reden Sie Ihre (Ehe)Partnerin/Ihren (Ehe)Partner an?

Ihre (Ehe)Partnerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihren (Ehe)Partner	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

b) Wie werden Sie **von** Ihrer Ehefrau/Ihrem Ehemann angeredet?

Ihrer (Ehe)Partnerin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im		

Theater)		
Ihrem (Ehe)Partner	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

2. Kinder: Tochter/Sohn

Alter der Tochter (bzw. der Töchter): /

Alter des Sohnes (bzw. der Söhne): /

Falls Sie z.B. zwei Töchter/Söhne haben, halten Sie bitte die angegebene Reihenfolge ein oder teilen Sie einfach die entsprechende Rubrik mit einer Linie!

a) Wie reden Sie Ihr(e) Kind(er) an?

Ihre Tochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihren Sohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

b) Wie werden Sie von Ihrem Kind/Ihren Kindern angesprochen?

Ihrer Tochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihrem Sohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

3. Schwiegertochter/Schwiegersohn

Alter der Schwiegertochter (bzw. Schwiegertöchter): /

Alter des Schwiegersohnes (bzw. Schwiegersöhne): /

Falls Sie z.B. zwei Schwiegertöchter/Schwiegersöhne haben, halten Sie bitte die angegebene Reihenfolge ein oder teilen Sie einfach die entsprechende Rubrik mit einer Linie!

a) Wie reden Sie Ihre Schwiegertochter/Ihren Schwiegersohn an?

Ihre Schwiegertochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihren Schwiegersohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

b) Wie werden Sie **von** Ihrer Schwiegertochter/Ihrem Schwiegersohn angesprochen?

Ihrer Schwiegertochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihrem Schwiegersohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

4. Enkeltochter/Enkelsohn

Alter der Enkeltochter (bzw. Enkeltöchter): /

Alter des Enkelsohnes (bzw. Enkelsöhne): /

Falls Sie z.B. zwei Enkeltöchter/Enkelsöhne haben, halten Sie bitte die angegebene Reihenfolge ein oder teilen Sie einfach die entsprechende Rubrik mit einer Linie!

a) Wie reden Sie Ihre Enkeltochter/Ihren Enkelsohn an?

Ihre Enkeltochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im		

Theater)		
Ihren Enkelsohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

b) Wie werden Sie **von** Ihrer Enkeltochter/Ihrem Enkelsohn angeredet?

Ihrer Enkeltochter	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
Ihrem Enkelsohn	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

II FREUNDE UND ANDERE BEKANNTE PERSONEN

1. Freunde

Alter der Freundin:

Alter des Freundes:

a) Wie reden einen Freund/eine Freundin an?

eine Freundin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
einen Freund	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

b) Wie werden Sie **von** einer Freundin/einem Freund angeredet?

einer Freundin	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
-----------------------	-------------------------	-----------------------

- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		
einem Freund	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
- zu Hause		
- woanders (z.B. im Theater)		

2. Nachbarn (Erwachsene und Kinder)

a) Wie reden Sie eine Person aus der Nachbarschaft an?

eine jüngere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
eine ältere (bzw. gleichaltrige) Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einen jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einen älteren (bzw. gleichaltrigen) Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
ein Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
ein Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

b) Wie werden Sie **von** einer Person aus der Nachbarschaft angeredet?

einer jüngeren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einer älteren (bzw. gleichaltrige) Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

einem älteren (bzw. gleichaltrigen) Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

III UNBEKANNTE PERSONEN

a) Wie reden Sie eine unbekannte Person z.B. auf der Straße an?

eine jüngere Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
eine ältere (bzw. gleichaltrige) Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einen jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einen älteren (bzw. gleichaltrigen) Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
ein Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
ein Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

b) Wie werden Sie **von** einer unbekannt Person z.B. auf der Straße angesprochen?

einer jüngeren Frau	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einer älteren (bzw. gleichaltrige)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

Frau		
einem jüngeren Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem älteren (bzw. gleichaltrigen) Mann	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem Kind (Mädchen)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?
einem Kind (Junge)	nominale Form/en	du/Sie/Ihr...?

SRPSKI JEZIK

Mlada ispitanička grupa

I PORODICA

1. Roditelji

a) Kako oslovljavaš svoje roditelje?

majku	etiketa/e	ti/Vi...?
oca	etiketa/e	ti/Vi...?

b) Kako te oslovljavaju roditelji?

majka	etiketa/e	ti/Vi...?
otac	etiketa/e	ti/Vi...?

2. Brat/sestra

Starost brata (odn. braće): / /

Starost sestre (odn. sestara): / /

Ukoliko imaš npr. 2 sestre ili 2 brata, jednostavno podeli odgovarajuću rubriku linijom!

a) Kako oslovljavaš brata/sestru?

brata	etiketa/e	ti/Vi...?
sestru	etiketa/e	ti/Vi...?

b) Kako te oslovljava brat/sestra?

brat	etiketa/e	ti/Vi...?
sestra	etiketa/e	ti/Vi...?

3. Baba/deda

Ukoliko imaš 2 babe/2 deda, подели jednostavno odgovarajuću rubriku linijom!

a) Kako oslovljavaš babu/dedu?

baku	etiketa/e	ti/Vi...?
dedu	etiketa/e	ti/Vi...?

b) Kako te oslovljava baka/deda?

baka	etiketa/e	ti/Vi...?
deda	etiketa/e	ti/Vi...?

II ŠKOLA

1. Najbolja drugarica/najbolji drug (iz razreda) – Obrati pažnju i na različite situacije (siva polja)!

a) Kako oslovljavaš svoju najbolju drugaricu/svog najboljeg druga?

najbolju drugaricu	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
najboljeg druga	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		

b) Kako te oslovljava najbolji drug/najbolja drugarica?

najbolja drugarica	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		

- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
najbolji drug	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		

2. Učenici/ce iz razreda – Obrati pažnju i na različite situacije (siva polja)!

a) Kako oslovljavaš učenicu/nekog učenika iz razreda?

učenicu	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
učenika	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
više osoba (grupu)*		
grupu učenica	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
grupu učenika	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		

mešovitu grupu	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		

b) Kako te oslovljavaju učenice/učenici iz razreda?

učenica	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		
učenik	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- na nekoj žurci		

3. Profesori/profesorke – Obrati pažnju i na različite situacije (siva polja)!

a) Kako oslovljavaš svoje profesore/profesorke?

mlađu profesorku	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		
mlađeg profesora	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		

stariju profesorku	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		
starijeg profesora	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		

b) Kako te oslovljavaju profesori/profesorka?

mlađa profesorka	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		
mladi profesor	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		
starija profesorka	etiketa/e	ti/Vi...?
- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		
stariji profesor	etiketa/e	ti/Vi...?

- za vreme nastave		
- van nastave (npr. ispred učionice za vreme odmora)		
- drugde (npr. na ulici)		

III DRUGE POZNATE I NEPOZNATE OSOBE

1. Poznate osobe

a) Kako oslovljavaš neku poznatu osobu (npr. iz komšiluka)?

mlađu ženu	etiketa/e	ti/Vi...?
mlađeg muškarca	etiketa/e	ti/Vi...?
stariju ženu	etiketa/e	ti/Vi...?
starijeg muškarca	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjakinju	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjaka	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (devojčicu)	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (dečaka)	etiketa/e	ti/Vi...?

b) Kako te oslovljava neka poznata osoba (npr. iz komšiluka)?

mlađa žena	etiketa/e	ti/Vi...?
mlađi muškarac	etiketa/e	ti/Vi...?

starija žena	etiketa/e	ti/Vi...?
stariji muškarac	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjakinja	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjak	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (devojčica)	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (dečak)	etiketa/e	ti/Vi...?

2. Nepoznate osobe

- a) Kako oslovljavaš neku nepoznatu osobu (npr. na ulici)?

Zamisli sledeću situaciju: Na ulici si. Neko je upravo izgubio rukavice. Želiš da skreneš pažnju toj osobi na to da je izgubila nešto. Kako ćeš je osloviti?

mlađu ženu	etiketa/e	ti/Vi...?
mlađeg muškarca	etiketa/e	ti/Vi...?
stariju ženu	etiketa/e	ti/Vi...?
starijeg muškarca	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjakinju	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjaka	etiketa/e	ti/Vi...?

dete (devojkicu)	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (dečaka)	etiketa/e	ti/Vi...?

b) Kako te oslovljava neka nepoznata osoba (npr. na ulici)?

mlada žena	etiketa/e	ti/Vi...?
mladi muškarac	etiketa/e	ti/Vi...?
starija žena	etiketa/e	ti/Vi...?
stariji muškarac	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjakinja	etiketa/e	ti/Vi...?
vršnjak	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (devojkica)	etiketa/e	ti/Vi...?
dete (dečak)	etiketa/e	ti/Vi...?

Starija ispitanička grupa

A) Lični podaci

Starost:

Pol (Označite X): m O ž O

Mesto rođenja/Mesto stanovanja (Koliko dugo?): / (.....)

Obrazovanje/Zanimanje: /

Koji jezik/Koje jezike govorite pored srpskog? (Navedite i nivo znanja: odlično, veoma dobro, dobro, malo, npr. engleski – dobro, francuski – malo):

.....

Na kojem jeziku/Na kojim jezicima razgovarate sa članovima svoje porodice?

.....

B) Molimo Vas da odgovorite na sledeća pitanja!

I PORODICA – Uzmite u obzir i navedene situacije (siva polja)!

1. Suprug-a/partner-ka

a) Kako oslovljavate supruga/suprugu/partnerku/partnera?

suprugu/partnerku	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
supruga/partnera	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

b) Kako Vas oslovljava supruga/suprug/partnerka/partner?

supruga/partnerka	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
suprug/partner	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

2. Deca: Ćerka/sin

Starost ćerke (odn. ćerki): /

Starost sina (odn. sinova): /

Ukoliko npr. imate dve ćerke/dva sina, podelite odgovarajuće polje vertikalnom linijom i poštujujte navedeni redosled!

a) Kako oslovljavate svoju decu?

ćerku	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

sina	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

b) Kako Vas oslovljavaju Vaša deca?

ćerka	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
sin	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

3. Snaja/zet

Starost snaje (odn. snaja): /

Starost zeta (odn. zetova): /

Ukoliko npr. imate dve snaje/dva zeta, podelite odgovarajuće polje vertikalnom linijom i poštujujte navedeni redosled!

a) Kako oslovljavate snaju/zeta?

snaju	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
zeta	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

b) Kako Vas oslovljava snaja/zet?

snaja	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

zet	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

4. Unuke/unuci

Starost unuke (odn. unuka): /

Starost unuka (odn. unuka): /

Ukoliko npr. imate dve unuke/dva unuka, podelite odgovarajuće polje vertikalnom linijom i pošaljite navedeni redosled!

a) Kako oslovljavate unuku/unuka?

unuku	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
unuka	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

b) Kako Vas oslovljava unuka/unuk?

unuka	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
unuk	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

II PRIJATELJI I DRUGE POZNATE OSOBE

1. Prijatelji/prijateljice – Uzmite u obzir i navedene situacije (siva polja)!

Starost prijateljice:

Starost prijatelja:

a) Kako oslovljavate neku prijateljicu/prijatelja?

prijateljicu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
prijatelja	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

b) Kako Vas oslovljava neka prijateljica/neki prijatelj?

prijateljica	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		
prijatelj	etiketa/etikete	ti/Vi...?
- kod kuće		
- drugde (npr. u pozorištu)		

2. Druge poznate osobe

a) Kako oslovljavate neku poznatu osobu (npr. iz komšiluka)?

mlađu žensku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
stariju žensku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
mlađu mušku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
stariju mušku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (devojčicu)	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (dečaka)	etiketa/etikete	ti/Vi...?

b) Kako Vas oslovljava neka poznata osoba (npr. iz komšiluka)?

mlađa ženska osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
starija ženska osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
mlađa muška osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
starija muška osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (dečak)	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (devojčica)	etiketa/etikete	ti/Vi...?

III NEPOZNATE OSOBE

a) Kako oslovljavate neku nepoznatu osobu (npr. na ulici)?

mlađu žensku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
stariju žensku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
mlađu mušku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
stariju mušku osobu	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (devojčicu)	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (dečaka)	etiketa/etikete	ti/Vi...?

b) Kako Vas oslovljava neka nepoznata osoba (npr. na ulici)?

mláda ženska osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
starija ženska osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
mláda muška osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
starija muška osoba	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (devoјčica)	etiketa/etikete	ti/Vi...?
dete (dečak)	etiketa/etikete	ti/Vi...?

MADARSKI JEZIK

Mláda ispitanička grupa

A) Személyes adatok

Életkor:

Nem (jelöld X): f O n O

Születési hely/Lakóhely: /

Anyanyelv:

Milyen nyelven/nyelveken beszélsz a családtagokkal?

Melyik idegen nyelven/nyelveken beszélsz? (Megjegyzés: nevezd meg a megfelelő szintet is, kicsit – jól – nagyon jól – kitűnően, pl. angol – kitűnően, német - jól):

.....

B) Válaszolj az alábbi kérdésekre!

I CSALÁD

1. Szülők

a) Hogyan szólítod meg a szüleidet?

édesanyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
édesapád	főnévi	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólítanak meg a szüleid?

édesanyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
édesapád	főnévi	te/Maga/Ön...?

2. Testvérek

Élekor (bátyád/öcséd ill. bátyáid/öcséid): / /

Életkor (nővéred/húgod ill. nővéreid/húgaid) : / /

Ha pl. 2 bátyád vagy 2 nővéred van, egyszerűen válaszd el a mezőt egy vonallal és tartsd be a sorrendet (amelyet az imént megadtál)!

a) Hogyan szólítod meg a testvéred?

bátyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
öcséd	főnévi	te/Maga/Ön...?
nővéred	főnévi	te/Maga/Ön...?
húgod	főnévi	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólít meg a testvéred?

bátyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
öcséd	főnévi	te/Maga/Ön...?
nővéred	főnévi	te/Maga/Ön...?
húgod	főnévi	te/Maga/Ön...?

3. Nagyszülők

Ha 2 nagyanyád/2 nagyapád van, válaszd el a mezőt egyszerűen egy vonallal!

a) Hogyan szólítod meg a nagyszüleidet?

nagyanyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
nagyapád	főnévi	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólítanak meg a nagyszüleid?

nagyanyád	főnévi	te/Maga/Ön...?
nagyapád	főnévi	te/Maga/Ön...?

II ISKOLA

1. Legjobb barát/barátnő (az osztályból) – Vedd figyelembe a megadott helyzeteket is (szürke mezők)!

a) Hogyan szólítod meg a legjobb barátodat/barátnődet?

legjobb barátnőd	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
legjobb barátodat	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		

b) Hogyan szólít meg a legjobb barátod/barátnőd?

legjobb barátnőd	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
legjobb barátod	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		

2. Osztálytársak/nők – Vedd figyelembe a megadott helyzeteket is (szürke mezők)!

a) Hogyan szólítod meg az osztálytársaidat/osztálytársnőidet?

osztálytársnőd	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
osztálytársad	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
több személyt (csoportot)*		
osztálytársnőket (csak lányokat)	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
osztálytársakat (csak fiúkat)	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		

- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
osztálytársakat (vegyes csoport)	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		

b) Hogyan szólítanak meg az osztálytársaid?

osztálytársnőd	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		
osztálytársad	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- egy bulin		

3. Tanárok/tanárnők – Vedd figyelembe a megadott helyzeteket is (szürke mezők)!

a) Hogyan szólítod meg a tanáraidat/tanárnőidet?

egy fiatalabb tanárnőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		
egy fiatalabb tanárt	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem)		

előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		
egy idősebb tanárnőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		
egy idősebb tanárt	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		

b) Hogyan szólítanak meg a tanáraid/tanárnőid?

egy fiatalabb tanárnő	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		
egy fiatalabb tanár	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		
egy idősebb tanárnő	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		

- máshol (pl. az utcán)		
egy idősebb tanár	főnévi	te/Maga/Ön...?
- tanítás alatt		
- tanításon kívül (pl. szünetben a tanterem előtt)		
- máshol (pl. az utcán)		

III MÁSOK: ISMERT/ISMERETLEN SZEMÉLYEK

1. Ismert személyek

a) Hogyan szólítasz meg valakit, akit ismersz (pl. szomszédokat)?

fiatalabb nőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfit	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb nőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb férfit	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (lány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (fiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kislány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kisfiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólít meg valaki, akit ismersz (pl. szomszédok)?

fiatalabb nő	főnévi	te/Maga/Ön...?
---------------------	---------------	-----------------------

fiatalabb férfi	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb nő	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb férfi	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (fiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (lány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kislány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kisfiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?

2. Ismeretlen személyek

a) Hogyan szólítasz meg egy ismeretlen személyt (pl. az utcán)?

Képzeld el a következő helyzetet: Az utcán vagy. Valaki elvesztette a kesztyűjét. Figyelmeztetni szeretnéd ezt a személyt, hogy elvesztett valamit. Hogyan szólítod meg?

fiatalabb nőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfit	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb nőt	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb férfit	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (lányt)	főnévi	te/Maga/Ön...?

kortársad (fiút)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermeket (kislányt)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermeket (kisfiút)	főnévi	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólít meg egy ismeretlen személy (pl. az utcán)?

fiatalabb nő	főnévi	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfi	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb nő	főnévi	te/Maga/Ön...?
idősebb férfi	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (lány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
kortársad (fiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kislány)	főnévi	te/Maga/Ön...?
gyermek (kisfiú)	főnévi	te/Maga/Ön...?

Starija ispitanička grupa

A) Személyes adatok

Életkora:

Neme (Jelölje X): f O n O

Születési helye/Lakóhelye (Mióta?): / (.....)

Képzettsége/Foglalkozása:

Milyen nyelven/nyelveken beszél a magyaron kívül? (Adja meg a szintet: kiválóan, nagyon jól, jól, egy kicsit, pl. angol – jól, franciául – egy kicsit):

.....
Milyen nyelven /nyelveken beszél a családtagjaival?
.....

B) Kérem, válaszoljon az alábbi kérdésekre!

I CSALÁD – Vegye figyelembe a megadott helyzetet!

1. Feleség/férj/(élet)társ(nő)

a) Hogyan szólítja meg a feleségét/férjét/(élet)társát?

feleségét/(élet)társát	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
férjét/(élet)társát	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

b) Hogyan szólítja meg Önt felesége/férje/(élet)társa?

felesége/(élet)társa	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
férje/(élet)társa	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

2. Gyermek: Lány/fia

Lánya (ill. lányai) életkora: /

Fia (ill. fiai) életkora: /

Ha pl. két lány/fia van, ossza el a megfelelő mezőt egy függőleges vonallal és tartsa be az imént megadott sorrendet!

a) Hogyan szólítja meg a gyermekeit?

lányát	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
fiát	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

b) Hogyan szólítják meg Önt a gyermekei?

lánya	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
fia	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

3. Menye/veje

Menye (ill. menyei) életkora: /

Veje (ill. vejei) életkora: /

Ha pl. két menyé/veje van, ossza el a megfelelő mezőt egy függőleges vonallal és tartsa be az imént megadott sorrendet!

a) Hogyan szólítja meg a menyét/vejét?

menyét	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
vejét	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

b) Hogyan szólítja meg Önt a menyé/veje?

menye	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
--------------	-------------------------------	-----------------------

- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
veje	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

4. Unokák

Lányunoka (ill. lányunokák) életkora: /

Fiúunoka (ill. fiúunokák) életkora: /

Ha pl. két lányunokája/fiúunokája van, ossza el a megfelelő mezőt egy függőleges vonallal és tartsa be az imént megadott sorrendet!

a) Hogyan szólítja meg az unokáját?

lányunokáját	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
fiúunokáját	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

b) Hogyan szólítja meg Önt az unokája?

lányunokája	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
fiúunokája	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

II BARÁTOK ÉS MÁS ISMERT SZEMÉLYEK

1. Barátok/barátnők – Vegye figyelembe a megadott helyzetet!

Barátnő életkora:

Barát életkora:

a) Hogyan szólít meg egy barátnőjét/barátját?

barátnőt	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
barátot	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

b) Hogyan szólítja meg Önt egy barátnője/barátja?

barátnő	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		
barát	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
- otthon		
- máshol (pl. a színházban)		

2. Szomszédok (felnőttek és gyermekek)

a) Hogyan szólít meg valakit a szomszédságból?

fiatalabb nőt	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb nőt	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfit	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb férfit	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermeket (lányt)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

gyermeket (fiút)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólítja meg valaki Önt a szomszédságból?

fiatalabb nő	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb nő	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfi	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb férfi	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermek (fiú)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermek (lány)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

III ISMERETLEN SZEMÉLYEK

a) Hogyan szólít meg egy ismeretlen személyt (pl. az utcán)?

fiatalabb nőt	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb nőt	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfit	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb férfit	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermeket (lányt)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

gyermeket (fiút)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?

b) Hogyan szólítja meg Önt egy ismeretlen személy (pl. az utcán)?

fiatalabb nő	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb nő	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
fiatalabb férfi	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
idősebb férfi	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermek (lány)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?
gyermek (fiú)	nominális forma/formák	te/Maga/Ön...?